

3rd INTERNATIONAL GOBEKLITEPE SOCIAL AND HUMANITIES CONGRESS

**1-3 October 2021
Şanlıurfa**

PROCEEDINGS BOOK

by
IKSAD Global Publications ®

All rights of this book belong to IKSAD Global Publications. It may not be copied or reproduced without permission. Legal and ethical responsibility of the works in the book belongs to the authors.

**IKSAD Global Publications - 2021©
Release date: 21.10.2021
ISBN – 978-625-7464-34-5**

CONGRESS'S IDENTIFICATION

CONGRESS NAME

3rd INTERNATIONAL GOBEKLITEPE SOCIAL AND HUMANITIES CONGRESS

DATE AND PLACE

1-3 October 2021
Harran University
Sanliurfa, TURKEY

ORGANIZING COMMITTEE

Harran University

COORDINATOR

Zhanuzak ALIMGEREY

NUMBER OF ACCEPTED PAPERS

61

NUMBER OF REJECTED PAPERS

17

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process

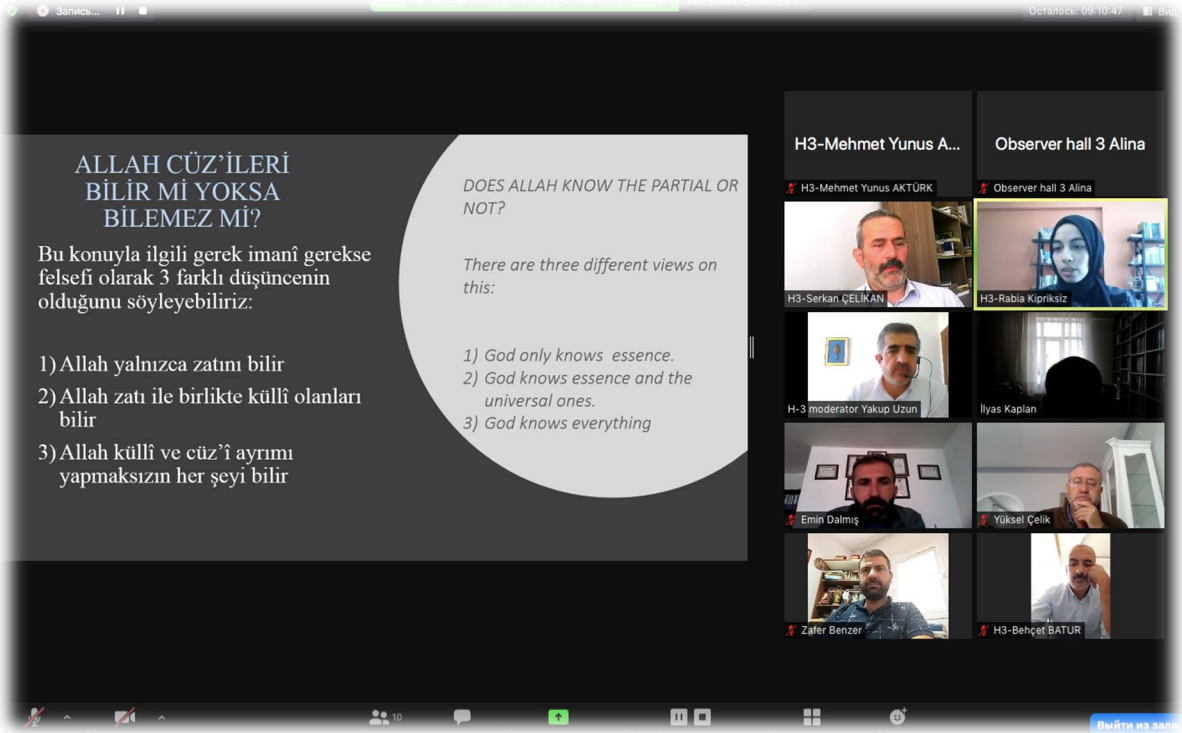
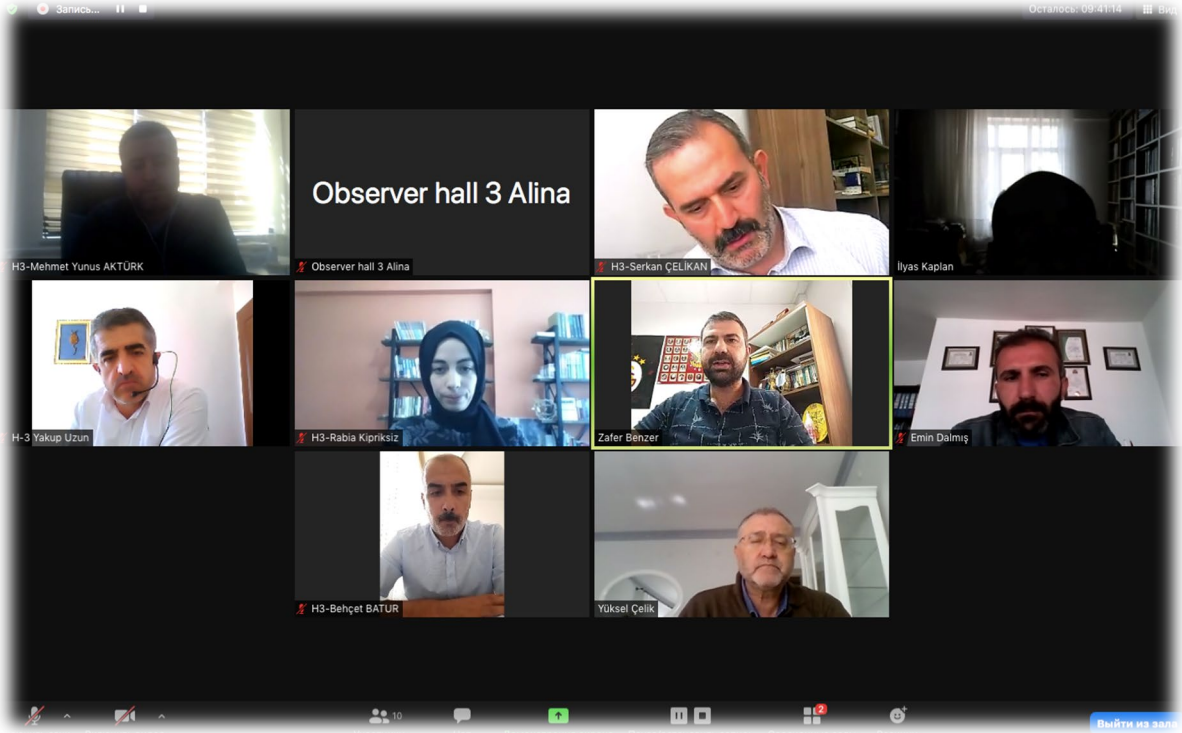
CONGRESS LANGUAGES

Turkish and all dialects, English, Russian

PRESENTATION

Oral presentation

PHOTO GALLERY

Recording... Remaining : 09:41:06

Participants (13)

Find a participant

- OH observer h4: Alina (Co-host, me)
- H4 Moderatör: Elif Özdoğlar
- K Kübra Selvi SALON4
- HC Davut GÜREL-Hall 4
- H4 H4 Cihan Oğuz
- H4 H4-Çekdar AYTIMUR
- HU H4-Bilal USTA
- H4 H4-Mustafa Gül
- S H4-Şengül İlgar
- HT H4-Zeynep Tekin Babuç
- hall-4 Hatice Engin
- Hall4- Özge YILDIZ
- H Hall4-S.TIRYAKI

Recording... Remaining : 08:36:32

observer h4: Alina

H4-Zeynep Tekin Babuç

Hall4-S.TIRYAKI

H4-Mustafa Gül

H4 Moderatör: Elif Ö...

Participants (14)

Find a participant

- OH observer h4: Alina (Co-host, me)
- HT H4-Zeynep Tekin Babuç
- D Davut GÜREL-Hall 4
- HC H4 Cihan Oğuz
- H4 H4-Çekdar AYTIMUR
- H4 Moderatör: Elif Özdoğlar
- HU H4-Bilal USTA
- H4 H4-Mustafa Gül
- S H4-Şengül İlgar
- hall-4 Hatice Engin
- Hall4- Özge YILDIZ
- H Hall4-S.TIRYAKI
- K Kübra Selvi SALON4
- OT Onur TAYDAŞ

Bağımlılık Olgusu ve İlişkisel Sosyoloji

Relational Sociology and The Phenomenon of Addiction

Genellikle bağımlı bireyi bozulan sosyal ilişkilerin merkezinde ve bu bozulmanın sorumlusu olarak görme eğilimi vardır. Bozulmuş sosyal etkileşimlerin karşılıklı ve ilişkisel bağlamı genellikle göz ardı edilir. Bireyi yaşadığı ilişkisel sorunların başlangıç noktası olarak gören bir yaklaşım aynı zamanda, bozulmuş sosyal ilişkilerini ve kimliğini onarma sürecinin tüm yükünü bağımlı bireye vermek sonucunu getirmektedir. Bu tahmin edileceği üzere, ulaşılması imkansız yakın bir sorumluluk ve çoğu zaman baştan kaybedilmiş bir ödevdir.

Generally, there is a tendency to see the addicted individual as the center of deteriorated social relations and as responsible for this deterioration. The reciprocal and relational context of disrupted social interactions is often overlooked. An approach that sees the individual as the starting point of the relational problems he experiences also results in giving the entire burden of the process of restoring his deteriorated social relations and identity to the dependent individual. As might be expected, this is a near-impossible responsibility and a task often lost from the start.

KONGRE DÜZENLEME KURULU

Kongre Onursal Başkanı Harran Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Mehmet Sabri ÇELİK

Düzenleme Kurulu Üyeleri
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ERİŞ
Prof. Dr. Esra SİVEREKLİ
Prof. Dr. Ahmet KILIÇ
Prof. Dr. Şevket ÖKTEM
Prof. Dr. Murat SEVGİLİ
Prof. Dr. Mehtap Gül Altaş
Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK
Doç. Dr. İsmail HİLALİ
Doç. Dr. Ayşegül BAYTAK
Doç. Dr. Mahmut MODANLI
Doç. Dr. İsmail Şah HAREM
Doç. Dr. Nihayet BAYRAKTAR
Doç. Dr. Hasan BÜYÜKASLAN
Doç. Dr. Ayşe Gülgün ÖKTEM
Doç. Dr. Hakan EYGÜ
Doç. Dr. Adnan KİRMİT
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Suzan HAVLIOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi İlter DEMİRHAN
Dr. Öğr. Üyesi Gülcan GÜRSES
Dr. Öğr. Üyesi Müslüm TOPTAN
Dr. Öğr. Üyesi Serap SATIŞ
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜZELÇİÇEK
Dr. Öğr. Üyesi Efe DURMUŞ
Dr. Öğr. Üyesi Turker UYGUR
Dr. Öğr. Üyesi Şerif KURTULUŞ
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan GİDEN
Dr. Nuri YORULMAZ
Dr. Zeliha AYHAN
Öğr. Gör. Feray BUCAK
Ogr. Gör. M. Murat YAŞAR
Öğr. Gör. Hüseyin KOÇ
Öğr. Gör. Osman ÖZKAN
Öğr. Gör. Sinem BARUT
Ogr. Gör. Adem NECİP
Arş. Gör. Zafer BENZER
Uzman Elif Sema ÖZDİL
Elvan CAFAROV

KONGRE BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Ahmet KILIÇ
Harran Üniversitesi

Prof. Dr. Aparna SRIVASTAVA
Noida Üniversitesi

Prof. Dr. Esra SİVEREKLİ
Harran Üniversitesi

Prof. Dr. Hacer HÜSEYİNOVA
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa TALAS
Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Osman ERKMEN
Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. Salih MERCAN
Bitlis Eren Üniversitesi

Prof. Dr. Şevket ÖKTEM
Harran Üniversitesi

Doç. Dr. Ayşegül BAYTAK
Harran Üniversitesi

Doç. Dr. Froilan MOBO
Filipinler Deniz Ticaret Akademisi

Doç. Dr. İsmail HİLALİ
Harran Üniversitesi

Doç. Dr. İsmail Şah HAREM
Harran Üniversitesi

Doç. Dr. Mahmut MODANLI
Harran Üniversitesi

Doç. Dr. Nebiye YENTÜR DONİ
Harran Üniversitesi

Doç. Dr. Osman Kubilay GÜL
Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAYEV
Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi

Dr. Damezhan SADYKOVA
Kazak Kızlar Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Hüseyin ERİŞ
Harran Üniversitesi

Dr. Terane NAGIYEVA
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Elvan CAFEROV
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

INTERNATIONAL GOBEKLITEPE SOCIAL AND HUMAN SCIENCES CONGRESS-III

October 1-3, 2021
Harran University, Şanlıurfa

CONGRESS PROGRAM

Meeting ID: 863 6786 8828

Passcode: 333222

ÖNEMLİ, DIKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN

- ❖ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ❖ Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak “Meeting ID or Personal Link Name” yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ❖ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ❖ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ❖ Uygulama tablet, telefon ve PC’lerde çalışıyor.
- ❖ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 5 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ❖ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ❖ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- ◆ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ◆ Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- ◆ Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- ◆ Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
- ◆ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ❖ To be able to attend a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- ❖ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ❖ The Zoom application can be used without registration.
- ❖ The application works on tablets, phones and PCs.
- ❖ The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- ❖ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ❖ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ◆ Make sure your computer has a microphone and is working.
 - ◆ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
 - ◆ Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
 - ◆ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.
-

Hall-3, Session-1
02.10.2021, Saturday

Ankara Time: 10⁰⁰-12³⁰

MODERATOR: Lect. Dr. Yakup UZUN

Res. Assist. Zafer BENZER	Harran Üniversitesi	RUHA (URFA) SANCAĞINA TÂBİ HARRAN NAHİYESİ HAVÂLİSİNİN RAKKA VALİSİ VEZİR ALİ PAŞA'YA TEMLİKİ HUSUSUNDA BİR DEĞERLENDİRME (H. 1132 / M. 1720)
Res. Assist. Zafer BENZER	Harran Üniversitesi	URFA SANCAĞINDA AŞİRETLERİN EŞKIYALIK HAREKETLERİNİ ÖNLEMeye YÖNELİK ALINAN TEDBİRLER KAPSAMINDA KIŞLA İNŞÂSİ FAALİYETLERİ
Emin DALMIŞ	Adıyaman Üniversitesi	ŞEHİR-DİN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA GÖBEKLİ TEPE - MEDİNE ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yunus AKTÜRK	Gümüşhane Üniversitesi	GÖBEKLİTEPE TAPINIM ALANIYLA İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER VE YENİ ÖNERİLER
Assist. Prof. Dr. Serkan ÇELİKAN	Ömer Halisdemir Üniversitesi	ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN MAKALELERİNDE KULLANDIĞI RİVAYETLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Lect. Dr. Yakup UZUN	Erciyes Üniversitesi	KUR'ÂN'DA KADIN
Assist. Prof. Dr. Yüksel ÇELİK	Erciyes Üniversitesi	İBN HİBBÂN EL BÜSTÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ
Rabia KİPRİKSİZ	Selçuk Üniversitesi	İBN SİNA'NİN ALLAH'IN CÜZ'İLERİ BİLMESİ MESELESİ'NİN GAZALÎ VE İBN RÜŞD TARAFINDAN ELEŞTİRİLMESİ
Assist. Prof. Dr. İlyas KAPLAN	Selçuk Üniversitesi	İMÂMÜ'L-HAREMEYN EL-CÜVEYNÎ VE EL-VARAKÂT
Assist. Prof. Dr. Behçet BATUR	Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi	PEYGAMBERLİK KAVRAMININ DİN SOSYOLOJİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Hall-4, Session-1
02.10.2021, Saturday

Ankara Time: 10⁰⁰-12³⁰

MODERATOR: Assist. Prof. Dr. Elif ÖZDOĞLAR

Kübra SELVİ Assist. Prof. Dr. İhsan BOZANOĞLU	Kırıkkale Üniversitesi	ÖZGÜR İRADE-BELİRLENİMCİLİK, İYİMSERLİK-KÖTÜMSERLİK VE AKADEMİK MOTİVASYON
Res. Assist. Çekdar AYTİMUR	Ardahan Üniversitesi	OTOBİYOGRAFİK BELLEK VE OTOBİYOGRAFİK BELLEĞİ ETKİLEYEN DEĞİŞKENLER: BİLİŞSEL PSİKOLOJİ ve KÜLTÜRLERARASI PSİKOLOJİ LİTERATÜRÜNE GENEL BİR BAKIŞ
Mustafa GÜL Prof. Dr. Nadir ÇELİKÖZ	Yıldız Teknik Üniversitesi	ÖĞRENCİLERİN DÜŞÜNME SÜREÇLERİNİ ANLAMAYA YÖNELİK ETKİNLİK ve UYGULAMA ÖRNEKLERİ
Assoc. Prof.Dr. Salih Tiryaki Evren Atcı	Selçuk University	EVERYDAY LIFE AND PRESENTATION OF SELF IN SOCIAL MEDIA
Assist. Prof. Dr. Zeynep TEKİN BABUÇ	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi	BAĞIMLILIK OLGUSUNA İLİŞKİSEL SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ
Assoc. Prof. Dr. Şengül İLGAR Uzm.Öğretmen Gökhan ÖZDEN	İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Millî Eğitim Bakanlığı	COVID-19 SÜRECİNDE İLKOKUL 1. SINIFA BAŞLAYAN ÖĞRENCİ ANNELERİNİN KAYGI DURUMLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
Assist. Prof. Dr. Elif ÖZDOĞLAR	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	TARİHSEL KURGUDA DOĞU VE SİNEMA MEKÂN İLİŞKİSİ ÜZERİNDEN ANALİZ EDİLMESİ
Bilal USTA Doç. Dr. Onur TAYDAŞ	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	PANOPTİKON 2.0 BAĞLAMINDA “DEVLET DÜŞMANI” FİLMİNİN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Cihan OĞUZ	İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi	ETİK BİR SORUNSAK OLARAK EMBEDDED (İLİŞTİRİLMİŞ) GAZETECİLİK: “KİMİN KAYIĞINA BİNERSEN ONUN KÜREĞİNİ ÇEKMEK” Mİ?
Hatice ENGİN	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	TÜRK MÜZECİLİĞİNİN GELİŞMESİNDE ÖNEMLİ BİR İSİM: HALİL ETHEM BEY
Dr. Öğr. Üyesi Davut GÜREL	Bartın Üniversitesi	BENİ SEÇMELİSİNİZ! SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ SİYASİ VAATLERİNDE ÖNE ÇIKAN KONULAR
Lect. Özge YILDIZ	İstanbul Aydın Üniversitesi	ARKEOKUSTİK, RİTÜEL VE MEKAN KİMLİĞİ: GÖBEKLİTEPE

Hall-3, Session-2
02.10.2021, Saturday

Ankara Time: 13⁰⁰-15³⁰

MODERATOR: Assoc. Prof. Dr. Hakan EYGÜ

Dr. Öğr. Üyesi Çağlar ÇOPUROĞLU	Çankaya Üniversitesi	İŞYERİNDE COVID-19 AŞISI SORUNU VE TARAFLARIN HAKLARI
Assoc. Prof. Dr. Hakan EYGÜ	Atatürk Üniversitesi	ÇEVRE DUYARLILIK DÜZEYİNİN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: DOĞU ANADOLU BÖLGESİ ÖRNEĞİ
Assoc. Prof. Dr. Hakan EYGÜ	Atatürk Üniversitesi	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN HAVA KİRLİLİĞİ ÜZERİNE ALGILARININ İNCELENMESİ
Lect. Ömer Faruk ASLAN	Atatürk Üniversitesi	TASARRUF FİNANSMAN ŞİRKETLERİNE YÖNELİK ÇIKAN YÖNETMELİK HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME
Res. Assist. Dr. Abdülkerim EROĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi	VERGİ VE EŞİTLİK İLKESİ İLİŞKİSİ: İKTİDAR VE HALK ARASINDAKİ ZİMNİ ANLAŞMA
Assist. Prof. Dr. Sibel GÖK	Şırnak Üniversitesi	TÜRKİYE KAMU HASTANELERİ KURUMU VE İL KAMU HASTANELERİ BİRLİKLERİNİN KURULMASININ ARKA PLANINDAKİ NEDENLER
Kerem ÖZEN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİNDE ENFLASYON, İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Assist. Prof. Dr. Fatma Fehime AYDIN Cemalettin LEVENT	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA
Dr. Suat OKAY	Batman Üniversitesi	GÖRSEL MAĞAZACILIK TEKNİKLERİ VE NÖROPAZARLAMA UYGULAMALARI
Pınar Kaynak	ETH Zurich	ESTIMATING TRADE ELASTICITIES FOR MANUFACTURING INDUSTRY IN THE OECD COUNTRIES: A DYNAMIC GRAVITY APPLICATION
Dr. Dilek ÖZSOY	Nişantaşı Üniversitesi	TOPLAM SOSYAL HARCAMALARIN TÜRKİYE VE OECD KARŞILAŞTIRMASI
İsa KARACAN	-	MUHASEBE DENETİMİNDE DİJİTALLEŞME ÜZERİNE BİR İNCELEME

Hall-4, Session-2

02.10.2021, Saturday

Ankara Time: 13⁰⁰-15³⁰

MODERATOR: Dr. Öğr. Üyesi Elif ÖZDOĞLAR

Assoc. Prof. Dr. Ömer Gökhan ULUM	Mersin University	EVALUATION OF THE EFL TEXTBOOK PRIMARY SCHOOL ENGLISH 3 WITH RESPECT TO THE REVISED BLOOM'S TAXONOMY
Assist. Prof. Dr. Aydoğan Meşeli	Dicle Üniversitesi	DİYARBAKIR SURLARININ KÜLTÜREL TURİZM AÇISINDAN ÖNEMİ
Assist. Prof. Dr. Aydoğan Meşeli	Dicle Üniversitesi	MARDİN'DE KÜLTÜREL TURİZM VE DİĞER TURİZM ÇEKİCİLİKLERİ, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Cihat Uğurlu	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	KARAPAPAKLARIN AĞRI'YA GÖÇÜ VE İSKÂN LARI
Zeynep Sati YALÇIN Reyyan Elif YALÇIN	Altındağ Şehit Hüseyin Gültekin Bilim ve Sanat Merkezi Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	KURGUSAL METİNLERDE ANLATICININ ROLÜ VE GELENEĞİ YANSITAN BİR ÖRNEK OLARAK ZONGO'NUN DEĞİRMENİ HİKAYESİ
Firuz FEVZİ Muhammet H. CANKURT	Kabil Devlet Üniversitesi Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	AFGANİSTAN'DA NECİP FAZİL
Dr.Öğr.Üyesi Elif ÖZDOĞLAR Mertcan ÖZTEKİN	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi MSGSÜ	TASARIM KÜLTÜRÜ VE KÜRESEL DÜNYADA ÖNEMİ
Dr.Öğr.Üyesi Elif ÖZDOĞLAR	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	TARİHSEL KURGUDA DOĞU VE SİNEMA MEKÂN İLİŞKİSİ ÜZERİNDEN ANALİZ EDİLMESİ
Konul AHMADOVA	Baku State University	MODERATION AND STRENGTHENING OF MULTICULTURAL VALUES AS A PART OF THE STATE POLICY OF AZERBAIJAN
Ananda Majumdar	The University of Alberta	HINDUISM AND THE ARTISTIC SCULPTURE OF DEITIES
Dr. S.Ə.Həsənova	Bakı Avrasiya Universiteti	REGIONAL SƏVİYYƏDƏ MƏŞĞULLUĞUN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN TƏŞKİLATI- İQTİSADI MEXANİZMİNİN İŞLƏNİB HAZIRLANMASI
İnci Qasımlı	Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası	"KITABI-TACI-ƏDƏB" ƏSƏRİNDƏ SOSIAL və TARIXI MƏLUMATLAR

Hall-3, Session-1
03.10.2021, Sunday

Ankara Time: 10⁰⁰-12³⁰

MODERATOR: Irshad Ullah

Oyediran, Wasiu Oyeleke	Federal University of Agriculture, Nigeria	CONSEQUENCES OF MALNUTRITION AND ILL-HEALTH IN RURAL FARMING HOUSEHOLDS OF SUB-SAHARAN AFRICAN
Mamoonah Mushtaq Richard Oliver de Visser	Govt MAO College, Lahore Pakistan University of Sussex, United Kingdom	A CROSS-CULTURAL STUDY OF BELIEFS ABOUT GENDER ROLES AND INTENTIONS TO HEALTH RISK BEHAVIORS IN YOUNG ADULTS OF PAKISTAN AND THE UK
Supriya Thapa Dr. Ruch Ramesh Sharma	Jagran School of Law, India R.K.M.V., India	MENSTRUAL LEAVE POLICY: AN EMERGING RIGHT OF WORKING WOMEN
Lanke Benedict AWOMAILO Sunday OJEDIRAN Johnson O. AYENI	Yaba College of Technology, Nigeria	INFLUENCE OF ENTREPRENEURIAL TRAINING ON ENTREPRENEURIAL INTENTION OF POLYTECHNIC STUDENTS (A STUDY OF YABA COLLEGE OF TECHNOLOGY, LAGOS, NIGERIA)
Cristina Dias Carla Santos	New University of Lisbon, Portugal	MODELING SERIES OF STUDIES WITH THE APPLICATION OF STRUCTURED FAMILIES OF MODELS
Amani Bouchareb	Telidji University, Algeria	EXPLORING THE EFFECT OF USING THE FLIPPED CLASSROOM MODEL ON EFL LEARNERS' CRITICAL THINKING
Ülviyyə Əliyeva	Gence Devlet Üniversitesi, Azərbaycan	ELMİ ƏDƏBİYYATIN TƏRCÜMƏ PROBLEMLƏRİ
Irshad Ullah Aamna Saleem	Abdul Wali Khan University Mardan Khan Guest Editor Science Publishing Group	ROLE OF INTERNET & SOCIAL MEDIA IN EDUCATION
Aamna Saleem Irshad Ullah	Khan Guest Editor Science Publishing Group Abdul Wali Khan University Mardan	EFFECTIVE UTILIZATION OF SOCIAL MEDIA IN EDUCATION

Hall-3, Session-2
03.10.2021, Sunday

Ankara Time: 13⁰⁰-15³⁰

MODERATOR: Ananda Majumdar

İsmet Emir KUDUBEŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi	KİRLİLİK SİĞİNAĞI HİPOTEZİ: TÜRKİYE İNCELEMESİ
Prachi Bajpai	Jagran School of Law, India	DICHOTOMY BETWEEN BEEF TRADE AND VIGILANTE CAMPAIGN IN INDIA
Luis Marnisah Hasbiyallah Jefirstson Richset Riwokore Fellyanus Habaora Hakima Maris	Indo Global Mandiri University of Palembang PT. BNI (Persero) Tbk Branch of Palembang STIE APRIN PALEMBANG	ANALYSIS OF CAREER DEVELOPMENT, LEADERSHIP STYLE, AND EMOTIONAL INTELLIGENCE ON THE WORK ACHIEVEMENT OF EMPLOYEES OF PT. BNI (PERSERO) TBK PALEMBANG BRANCH
Simeon Oluwagbenga FASINA Umar Obafemi SALISU Ayobami Ademola AKANMU Motunrayo Sekinat SANNI	Olabisi Onabanjo University, Nigeria Federal University of Technology, Nigeria Transport and Logistics Limited, Nigeria	LOGISTICS OF AGRICULTURAL FREIGHT IN A PERI-URBAN AREA OF IBADAN, NIGERIA
Ayobami Ademola AKANMU Umar Obafemi SALISU Simeon Oluwagbenga FASINA Sekinat Motunrayo SANNI	Federal University of Technology Olabisi Onabanjo University	RURAL TRAVEL AND TRANSPORT OPERATION IN NIGERIA
Apoorva Singh	Jagran School of Law, Selaqui, India	RIGHT TO DISCONNECT IN POST-PANDEMIC TIMES
Aamna Saleem Khan	Science Publishing Group	EFFECTIVE UTILIZATION OF SOCIAL MEDIA IN EDUCATION
Diwakar Gangwar	Jagran School of Law, Dehradun, India	IMPACT OF YOUTH MOVEMENTS IN INDIA
Ananda Majumdar	The University of Alberta, Canada	HUMAN ECOLOGY: A WAY OF UNDERSTANDING AND ORGANIZING SOCIETY

CONTENT

CONGRESS ID	I
SCIENTIFIC COMMITTEE	II
PHOTO GALLERY	III
PROGRAM	IV
CONTENT	V

Author	Title	No
Zafer BENZER	RUHA (URFA) SANCAĞINA TÂBÎ HARRAN NAHİYESİ HAVÂLİSİNİN RAKKA VALİSİ VEZİR ALİ PAŞA'YA TEMLİKİ HUSUSUNDA BİR DEĞERLENDİRME (H. 1132 / M. 1720)	1
Zafer BENZER	URFA SANCAĞINDA AŞİRETLERİN EŞKIYALIK HAREKETLERİNİ ÖNLEMeye YÖNELİK ALINAN TEDBİRLER KAPSAMINDA KIŞLA İNŞÂSI FAALİYETLERİ	10
Emin DALMIŞ	ŞEHİR-DİN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA GÖBEKLİ TEPE - MEDİNE ÖRNEĞİ	12
Mehmet Yunus AKTÜRK	GÖBEKLİTEPE TAPINIM ALANIYLA İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER VE YENİ ÖNERİLER	22
Serkan ÇELİKAN	ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN MAKALELERİNDE KULLANDIĞI RİVAYETLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	24
Yakup UZUN	KUR'ÂN'DA KADIN	36
Yüksel ÇELİK	İBN HİBBÂN EL BÜSTÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	45
Rabia KİPRİKSİZ	İBN SİNA'NİN ALLAH'IN CÜZ'İLERİ BİLMESİ MESELESİ'NİN GAZALİ VE İBN RÜŞD TARAFINDAN ELEŞTİRİLMESİ	47
İlyas KAPLAN	İMÂMÜ'L-HAREMEYN EL-CÜVEYNÎ VE EL-VARAKÂT	55
Behçet BATUR	PEYGAMBERLİK KAVRAMININ DİN SOSYOLOJİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	60
Kübra SELVİ İhsan BOZANOĞLU	ÖZGÜR İRADE-BELİRLENİMCİLİK, İYİMSERLİK - KÖTÜMSERLİK VE AKADEMİK MOTİVASYON ARASINDAKİ İLİŞKİLER	62
Çekdar AYTİMUR	OTOBİYOGRAFİK BELLEK VE OTOBİYOGRAFİK BELLEĞİ ETKİLEYEN DEĞİŞKENLER: BİLİŞSEL PSİKOLOJİ ve KÜLTÜRLERARASI PSİKOLOJİ LİTERATÜRÜNE GENEL BİR BAKIŞ	69
Mustafa GÜL Nadir ÇELİKÖZ	ÖĞRENCİLERİN DÜŞÜNME SÜREÇLERİNİ ANLAMAYA YÖNELİK ETKİNLİK VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ	71
Salih Tiryaki Evren Atıcı	EVERYDAY LIFE AND PRESENTATION OF SELF IN SOCIAL MEDIA GÜNDELİK HAYAT VE SOSYAL MEDYADA BENLİĞİN SUNUMU	73
Zeynep TEKİN BABUÇ	BAĞIMLILIK OLGUSUNA İLİŞKİSEL SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ	83
Şengül İLGAR Gökhan ÖZDEN	COVID-19 SÜRECİNDE İLKOKUL 1. SINIFA BAŞLAYAN ÖĞRENCİ ANNELERİNİN KAYGI DURUMLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	85

3rd INTERNATIONAL GOBEKLITEPE SOCIAL AND HUMANITIES
CONGRESS

Elif Özdoğlar	TARİHSEL KURGUDA DOĞU VE SİNEMA MEKÂN İLİŞKİSİ ÜZERİNDEN ANALİZ EDİLMESİ	87
Bilal USTA Onur TAYDAŞ	PANOPTİKON 2.0 BAĞLAMINDA “DEVLET DÜŞMANI” FİLMİNİN İNCELENMESİ	88
Cihan OĞUZ	ETİK BİR SORUNSAK OLARAK EMBEDDED (İLİŞTİRİLMİŞ) GAZETECİLİK: “KİMİN KAYIĞINA BİNERSEN ONUN KÜREĞİNİ ÇEKMEK” Mİ?	101
Hatice ENGİN	TÜRK MÜZECİLİĞİNİN GELİŞMESİNDE ÖNEMLİ BİR İSİM: HALİL ETHEM BEY	102
Davut GÜREL	BENİ SEÇMELİSİNİZ! SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ SİYASİ VAATLERİNDE ÖNE ÇIKAN KONULAR	104
Özge YILDIZ	ARKEOAKUSTİK, RİTÜEL VE MEKAN KİMLİĞİ: GÖBEKLİTEPE	106
Çağlar ÇOPUROĞLU	İŞYERİNDE COVID-19 AŞISI SORUNU VE TARAFLARIN HAKLARI	112
Hakan EYGÜ	ÇEVRE DUYARLILIK DÜZEYİNİN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: DOĞU ANADOLU BÖLGESİ ÖRNEĞİ	113
Hakan EYGÜ	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN HAVA KİRLİLİĞİ ÜZERİNE ALGILARININ İNCELENMESİ	120
Ömer Faruk ASLAN	TASARRUF FİNANSMAN ŞİRKETLERİNE YÖNELİK ÇIKAN YÖNETMELİK HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME	128
Abdulkerim EROĞLU	VERGİ VE EŞİTLİK İLKESİ İLİŞKİSİ: İKTİDAR VE HALK ARASINDAKİ ZİMNİ ANLAŞMA	138
Sibel GÖK	TÜRKİYE KAMU HASTANELERİ KURUMU VE İL KAMU HASTANELERİ BİRLİKLERİNİN KURULMASININ ARKA PLANINDAKİ NEDENLER	140
Kerem ÖZEN	SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİNDE ENFLASYON, İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	154
Fatma Fehime AYDIN Cemalettin LEVENT	SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ VE TÜRKİYE’DE KADIN İŞGÜCÜ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA	156
Suat OKAY	GÖRSEL MAĞAZACILIK TEKNİKLERİ VE NÖROPAZARLAMA UYGULAMALARI	162
Dilek ÖZSOY	TOPLAM SOSYAL HARCAMALARIN TÜRKİYE VE OECD KARŞILAŞTIRMASI	164
İsa KARACAN	MUHASEBE DENETİMİNDE DİJİTALLEŞME ÜZERİNE BİR İNCELEME	167
Ömer Gökhan ULUM	EVALUATION OF THE EFL TEXTBOOK PRIMARY SCHOOL ENGLISH 3 WITH RESPECT TO THE REVISED BLOOM’S TAXONOMY	169
Aydoğan Meşeli	DİYARBAKIR SURLARININ KÜLTÜREL TURİZM AÇISINDAN ÖNEMİ	179
Aydoğan Meşeli	MARDİN’DE KÜLTÜREL TURİZM VE DİĞER TURİZM ÇEKİCİLİKLERİ, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	181
Cihat Uğurlu	KARAPAPAKLARIN AĞRI’ya GÖÇÜ ve İSKÂNLARI	183
Zeynep Sati YALÇIN Reyyan Elif YALÇIN	KURGUSAL METİNLERDE ANLATICININ ROLÜ VE GELENEĞİ YANSITAN BİR ÖRNEK OLARAK ZONGO’NUN DEĞİRMENİ HİKÂYESİ	192
Firuz FEVZİ Muhammet H. CANKURT	AFGANİSTAN’DA NECİP FAZIL	204
Elif ÖZDOĞLAR Mertcan ÖZTEKİN	TASARIM KÜLTÜRÜ VE KÜRESEL DÜNYADA ÖNEMİ	210

3rd INTERNATIONAL GOBEKLITEPE SOCIAL AND HUMANITIES
CONGRESS

Konul AHMADOVA	MODERATION AND STRENGTHENING OF MULTICULTURAL VALUES AS A PART OF THE STATE POLICY OF AZERBAIJAN	211
Ananda Majumdar	HINDUISM AND THE ARTISTIC SCULPTURE OF DEITIES	214
S.Ə.Həsənova	REGIONAL SƏVIYYƏDƏ MƏŞĞULLUĞUN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN TƏŞKİLATİ-İQTİSADİ MEXANİZMİNİN İŞLƏNİB HAZIRLANMASI	223
İnci QASIMLI	“KITABI-TACI-ƏDƏB” ƏSƏRİNDƏ SOSIAL VƏ TARIXI MƏLUMATLAR	231
Oyediran, Wasio Oyeleke	CONSEQUENCES OF MALNUTRITION AND ILL-HEALTH IN RURAL FARMING HOUSEHOLDS OF SUB-SAHARAN AFRICAN	242
Mamoona Mushtaq Richard Oliver de Visser	A CROSS-CULTURAL STUDY OF BELIEFS ABOUT GENDER ROLES AND INTENTIONS TO HEALTH RISK BEHAVIORS IN YOUNG ADULTS OF PAKISTAN AND THE UK	243
Supriya Thapa Ruch Ramesh Sharma	MENSTRUAL LEAVE POLICY: AN EMERGING RIGHT OF WORKING WOMEN	244
Lanke Benedict AWOMAILO Sunday OJEDIRAN Johnson O. AYENI	INFLUENCE OF ENTREPRENEURIAL TRAINING ON ENTREPRENEURIAL INTENTION OF POLYTECHNIC STUDENTS	245
Cristina Dias Carla Santos	MODELING SERIES OF STUDIES WITH THE APPLICATION OF STRUCTURED FAMILIES OF MODELS	246
Amani Bouchareb	EXPLORING THE EFFECT OF USING THE FLIPPED CLASSROOM MODEL ON EFL LEARNERS' CRITICAL THINKING	247
Ülviyyə Əliyeva	ELMİ ƏDƏBİYYATIN TƏRCÜMƏ PROBLEMLƏRİ	248
Irshad Ullah Aamna Saleem Khan	ROLE OF INTERNET & SOCIAL MEDIA IN EDUCATION	252
Aamna Saleem Khan Irshad Ullah	EFFECTIVE UTILIZATION OF SOCIAL MEDIA IN EDUCATION	253
İsmet Emir KUDUBEŞ	KİRLİLİK SİĞINAĞI HİPOTEZİ: TÜRKİYE İNCELEMESİ	254
Prachi Bajpai	DICHOTOMY BETWEEN BEEF TRADE AND VIGILANTE CAMPAIGN IN INDIA	256
Luis Marnisah, Hasbiyallah, Jefirstson Richset Riwokore, Fellyanus Habaora, Hakima Maris	ANALYSIS OF CAREER DEVELOPMENT, LEADERSHIP STYLE, AND EMOTIONAL INTELLIGENCE ON THE WORK ACHIEVEMENT OF EMPLOYEES OF PT. BNI (PERSERO) TBK PALEMBANG BRANCH IN INDONESIA	257
Simeon Oluwagbenga FASINA Umar Obafemi SALISU Ayobami Ademola AKANMU Motunrayo Sekinat SANNI	LOGISTICS OF AGRICULTURAL FREIGHT IN A PERI-URBAN AREA OF IBADAN, NIGERIA	273
Ayobami Ademola AKANMU, Umar Obafemi SALISU, Simeon Oluwagbenga FASINA, Sekinat Motunrayo SANNI	RURAL TRAVEL AND TRANSPORT OPERATION IN NIGERIA	283
Apoorva Singh	RIGHT TO DISCONNECT IN POST-PANDEMIC TIMES	296
Ananda Majumdar	HUMAN ECOLOGY: A WAY OF UNDERSTANDING AND ORGANIZING SOCIETY	297

3rd INTERNATIONAL GOBEKLITEPE SOCIAL AND HUMANITIES
CONGRESS

Diwakar Gangwar
Bhumika Sharma

MPACT OF YOUTH MOVEMENTS IN INDIA

306

**RUHA (URFA) SANCAĞINA TÂBİ HARRAN NAHİYESİ HAVÂLİSİNİN
RAKKA VALİSİ VEZİR ALİ PAŞA'YA TEMLİKİ HUSUSUNDA BİR
DEĞERLENDİRME (H. 1132 / M. 1720)**

AN EVALUATION ON THE ASSIGNMENT OF THE ENVIRONS OF HARRAN
DISTRICT AFFILIATED WITH RUHA (URFA) SANJAK TO RAQQA GOVERNOR
VIZIER ALI PASHA (A.H. 1132 / A.D. 1720)

Zafer BENZER

Araştırma Görevlisi, Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID No: 0000-0001-7549-6731

Özet

Bu çalışmada, XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Ruha(Urfa) Sancağına bağlı bulunan Harran Nahiyesi'nin bazı köy ve mezralarının, dönemin Rakka Valisi Vezir Ali Paşa'ya temlik hususu ele alınmıştır. En geniş anlamıyla temlik; bir mülkü, eşyayı veya hakkı başka birine verme, devretme olarak nitelendirilebilir. Çalışmanın amacı, dönemin arşiv kaynaklarından yola çıkarak yapılan bu temlikin içeriğini anlamak ve edinilen bilgiler ışığında bir değerlendirmede bulunmaktır. Çalışmanın temel kaynakları arşiv vesikalarıdır. İkinci olarak konu ile ilgili ana kaynaklar ve diğer telif-tetkik eserlerden de faydalanılmıştır.

Vezir Ali Paşa, Osmanlı Devleti'nin meşhur sadrazamlarından Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın oğludur. Henüz çocuk yaşta iken babasını kaybetmiştir. 1700 tarihinde vezirlik rütbesini alarak Kandiye valisi olmuş sonrasında Özi ve Azak muhafızlıklarıyla görevlendirilmiştir. Sırasıyla Van, Konya, Adana, Diyarbakır, Maraş, Erzurum, Halep ve ikinci defa olarak Konya valilikleri yapmıştır. 1718'de Rakka valiliğine getirilmiştir. Bu görevine ek olarak kendisi 1722 tarihinde Şam beylerbeyliği ve Mirhaçlığına atanmıştır. Aynı sene içerisinde kırk üç yaşında iken vefat etmiştir. Rakka valiliği görevinde iken merkeze bir arzuhal göndermiş, Rakka Eyaleti mukataası ve Havâs-ı Hümayun dâhilinde olan Harran merkez ve havalisinin temlikini talep etmiştir. Harran Nahiyesi merkezi başta olmak buranın civarında bulunan Tel-Sinan, Burcviran (İmamşems), Geyikdorcu, Çakalviran gibi köy ve mezralar gelirleriyle birlikte bazı şartlar karşılığında Vezir Ali Paşa'ya temlik edilmiştir. Bu şartların başında aşiretlerin saldırıları neticesinde harap olan Harran bölgesinin imarı ve Rakka Kalesi'nin tamiri gelmektedir. Öte yandan Vezir Ali Paşa'nın bölgedeki diğer valilerle iş birliğinde bulunarak aşiretlerin yol açtığı eşkıyalık olaylarını önlemesi beklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rakka, Ruha (Urfa) Sancağı, Harran, Vezir Ali Paşa, Temlik.

Abstract

In this study, in the first quarter of the 18th century, the assignment of some villages and hamlets of the Harran district, which was affiliated with the Ruha (Urfa) Sanjak, to the Raqqa Governor of the time Vizier Ali Pasha is discussed. In its broadest sense, assignment can be described as giving a ware, property or right to another person, a transfer. The aim of the study is to understand the content of this assignment based on the archival sources of the period and to make an evaluation in the light of the information obtained. The primary

sources of the study are archive documents. Other main sources and other copyright-review works related to the subject were also used.

Vizier Ali Pasha is the son of Merzifonlu Kara Mustafa Pasha, one of the famous grand viziers of the Ottoman Empire. He lost his father when he was still a child. He took the rank of vizier in 1700 and became the governor of Heraklion and; later, he was assigned to the Özi and Azak guardianships. He served as a governor in Van, Konya, Adana, Diyarbakır, Maraş, Erzurum, Aleppo, and again Konya for the second time, respectively. He was appointed as the governor of Raqqa in 1718. In addition to this duty, he was appointed as the governor of Damascus in 1722. He died in the same year at the age of forty-three. While he was the governor of Raqqa, he sent a request to the center and demanded the assignment of Harran district and its surroundings that were within the Mukataa of Raqqa Province and Havâs-ı Hümayun. The villages and hamlets such as Tel-Sinan, Burcviran (İmamşems), Geyikdorcu, and Çakalviran; that were located in the vicinity of the center of the Harran district were transferred to Vizier Ali Pasha together with their incomes under certain conditions. One of the first of these conditions was the reconstruction of the Harran region and the repair of the Raqqa Castle that had been demolished as a result of the attacks of the tribes.. On the other hand, Vizier Ali Pasha was also expected to cooperate with other governors in the region to prevent banditry caused by tribes.

Keywords: Raqqa, Ruha (Urfa) Sanjak, Harran, Vizier Ali Pasha, Assignment.

Giriş

En eski devirlerden başlayarak günümüze kadar farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Urfa bölgesi, Hz. Ömer devrinde bölgeyi İslam toprağı kılmak amacıyla gönderilen Ebu Ubeyde İyâz bin Ganem idaresindeki ordu tarafından H. 639 yılında fethedilmiştir¹. Bu tarihten itibaren uzun bir zaman İslam devletleri hakimiyetinde kalan Urfa, farklı dönemlerde ve farklı devletler tarafından idare edilmiştir. Sırasıyla Emevi ve Abbasi devletleri idarelerinden sonra bir süre Bizans hakimiyetinde kalan bölge Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından tekrar fethedilmiştir. Haçlı seferleri olarak adlandırılan Hristiyan birlikleri tarafından Haçlı Kontluğu idaresine geçen Urfa, Musul atabeyi Nureddin Zengi tarafından geri alınmış, sonrasında Eyyubiler ve Artuklular tarafından yönetilmiştir. Moğol istilasından sonra Akkoyunlu hakimiyetine alınan Urfa, Memluk ve Safevi devletlerine de ilhak olmuştur². İyaz bin Ganem komutasındaki İslam ordusu Urfa'nın fethinden sonra H. 640 senesinde de Harran'ı fethetmiştir³. Şehir halkı teslim olmamak için az da olsa direnç göstermiş ancak İyaz bin Ganem tarafından onların can ve mal güvenliklerinin sağlanacağı

¹ Abdullah Ekinci – Kazım Paydaş, *Taş Devrinden Osmanlıya Urfa Tarihi*, Şanlıurfa Valiliği İ Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa 2008, s. 53-54.

² Urfa'nın Osmanlı Devleti idaresine kadar olan dönem hakkında geniş bilgi için bkz. Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul 1960; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, 2. Baskı, Ankara 2013; Hasan Açıanal, *Urfa Tarihi (M.Ö. 2000 – M.S. 1400)*, Şanlıurfa 1997; Abdullah Ekinci, *Ortaçağ'da Urfa*, Ankara 2006; Erdoğan Merçil, “Selçukluların Anadoluya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına Kadar Urfa'nın Durumu”, *Bellekten*, 1988, LII/203, s. 461-474.

³ Ramazan Şeşen, *Harran Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 9.

hususunda başta olmak üzere diğer bazı şartları içeren bir sulhname imzalanması ile şehir teslim edilmiştir⁴.

Tarih boyunca İslam öncesi ve sonrası dönemlerde Mezopotamya bölgesinin önemli bir şehri olan Harran özel bir konuma sahipti. VIII-XII. yüzyıllarda özellikle matematik ve astronomi gibi ilim dallarında iyi yetişmiş ilim adamlarına ev sahipliği yapan Harran, Yunanca, Süryanice ve Rumca eserlerin Arapça veya Farsçaya tercüme edilmesi hususunda da bir akademi görevi yapmıştır⁵. Irak, Suriye ve Anadolu topraklarının kesişme noktasında bulunması hasebiyle oldukça stratejik bir öneme sahip olan Harran bölgesi İslam tarihi boyunca dini, ticari ve ilmi merkezlerinden biri olmuştur. XIII. Yüzyıla kadar bu konumu korumaya çalışan Harran şehri, Türk-İslam dünyası üzerine bir kara bulut gibi çöken Moğol istilalarından nasibini almış ve adeta bir yıkıma uğramıştır. Moğol İmparatorluğu dağıldıktan sonra kurulan İlhanlı Devleti ile bölgedeki Memlûk Devleti arasındaki savaşlar bu şehir için adeta sonun başlangıcı olmuştur. İlhanlı hükümdarı Hülâgû ile başlayan ve Abaka Han devrinde gittikçe artan İlhanlı-Memlûk savaşları sırasında Harran harap hale gelmiştir. Savaş alanı haline gelen bölgede ticaret ve ziraat ağır bir darbe aldı. Bu dönemde sık sık el değiştiren şehir birçok kez tahrip edildi. Ahalinin büyük bir kısmı daha güvenli sayılabilecek Halep ve Şam taraflarına göç etmek zorunda kaldı⁶.

Urfa'nın Osmanlı topraklarına ilhakı Yavuz Sultan Selim tarafından XVI. yüzyılda gerçekleşmiştir. 1516 senesinde Osmanlı ile Safeviler arasında vuku bulan Dede-Kargun muharebesi neticesinde Mardin ve Ruha (Urfa) Osmanlı topraklarına katılmıştır⁷. Ruha adıyla bir sancak statüsünde Diyarbekir Eyaleti'ne bağlanmış ve idaresi Baltaoğlu Piri Bey'e verilmiştir⁸. Ruha, klasik sancak statüsünde teamüllere uygun olarak tahrire tabi tutulmuştur. 1518 senesine ait ilk tahrirden 1566 senesindeki son tahrire kadar aynı adı taşıyan bir sancak merkezi ile Bozabad, Cüllab, Harran, Kabahaydar, Resulayn, Samsat, Şehir, Yaylak, Karacurun, Oyumağaç, Çatal, Çaykuyu ve Kozan nahiyelerinden müteşekkildir⁹. Harran Nahiyesi XVI. yüzyılda Ruha Sancağı'nın en büyük nahiyelerinden birisidir. Ova üzerinde kurulu bu nahiyeye üzerine 1523'te 17 ve 1540'ta 24 köy kayıtlıdır¹⁰. Urfa mirlivasının hasları arasında yer alan ve 52 haneden müteşekkil Harran'ın nüfusu ise 250-280 kişi olarak belirtilmektedir. Ahalisi Müslüman olan bu bölgenin yıllık vergi tahsilatı ise 25.006 akçedir¹¹.

Harran, Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra Urfa Sancağı dahilinde ekseriyetle kaza, bazen de nahiyeye şeklinde idare edilmiş ve kaza merkezi de çoğunlukla başka bir yer olmuştur. Örneğin XIX. yüzyılda Harran kazasının merkezi Akçakale'nin batısındaki Tel-Arus

⁴ Mehmet Akbaş, "Urfa Bölgesi Fatih İyâz B. Ganım", *Harran ve Çevresi: Tarih*, Ed. Abdullah Ekinci, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2019, s. 114.

⁵ Abdullah Ekinci, *Harran Mitolojisi ve Tarihi*, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2008, s. 143-144.

⁶ Adnan Çevik – İbrahim Güneş, "İlhanlı-Memlûk Hudut Savaşlarında Harran ve Çevresi", *Harran ve Çevresi: Tarih*, Ed. Abdullah Ekinci, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2019, s. 204-205; Efe Durmuş, "Ortaçağ'da Harran", *Tarih Ve Gelecek Dergisi*, 6/2, Haziran 2020, s. 572-573.

⁷ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 34; Ahmet Nezih Turan, "Şanlıurfa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 38, İstanbul 2010, s. 338.

⁸ Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih*, II, Tabhâne-i Âmire, İstanbul 1279, s. 320-321; Nejat Göyünç, "Diyarbekir Beylerbeyliği'nin İlk İdari Taksimatı", *İÜEF Tarih Dergisi*, 23 (1969), s. 27.

⁹ Ahmet Nezih Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, TTK Yayınları, Ankara 2012, s. 16-20; Turan, "Şanlıurfa", s. 340.

¹⁰ Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, 17.

¹¹ Ramazan Şeşen, "Harran", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 16, İstanbul 1997, s. 239.

mevkiidir¹². Harran bölgesi Osmanlı toprağına dahil olduğı dönemlerde Memlûk-Moğol mücadelesi sahasında yer aldığı için harap bir haldeydi. Bir köy haline gelen Harran, etraftaki göçebeler tarafından işgal edilmişti¹³. Nitekim XVII. yüzyılın ikinci yarısında Harran'a uğrayan Osmanlı seyyahlarından Evliya Çelebi şu tanımlamaları yapmaktadır: “*Harran sancağı Urfa'nın kiblesinde çölde bir konak yerdir*¹⁴. *Harran Kalesi melun Nemrud yapılarından eski kaledir. Urfa toprağında çölistanda Dicle havzasında bulunan bir tepe üzerinde çöle meyilli gayet sağlam bir kaledir. Beşgen şekilli taş yapı yüksek bir kaledir. 922 [1516] tarihinde Sultan Gavri hükmünde iken Selim Han'a itaat ettiler. Şehrini çıplak Araplar harap ettiğinden namus sahibi kimseleri de göçüp şehri harap, haneleri toprak olup kalesinde de insanoğlundan bir canlı kalmadı. Ancak kârgir yapı camileri, han ve hamamları ve başka harap haneleri içinde Keys ve Mevali Arapları kış aylarında otururlar, ama kalesi sanki henüz üstad mimar elinden çıkmıştır ve gayet dayanıklı olarak yapılmıştır. Abbasioğullarından el-Müttakî-billah zamanında bu diyarın ipeği ve diğer mahsulatlarından üç Mısır hazinesi mal elde edilir. Ancak şimdi harbe ucundan (kılıç zoruyla) Urfa paşası Araplardan kışla hakkı 100 guruş alabilir.*”¹⁵

Bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Harran nahiyesinin etrafı çöl arazisi olduğu için bedevi Arap aşiretlerinin saldırılarına açıktır. Kays ve Mevali aşiretlerinin tahrip ettiği bu bölge ahalinin yerlerini terk etmesiyle boşalmıştır. Öte yandan ekseri günümüze ulaşamayan ancak XVII. yüzyılda ayakta duran sağlam bir kale ile camiler, han ve hamamların var olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Arap aşiretlerinin saldırılarından harap olan ve boşalan bu bölgeleri tekrar şenlendirmek ve bedevi aşiretlere bir set çekmek amacıyla Türkmen aşiretlerini buralara iskân etmeye çalışmıştır. İskân bölgesi olarak başta Rakka Eyaleti olmak üzere, Urfa sancak merkezi ile Bozabad ve Harran nahiyeleri tercih edilmiştir¹⁶. Cerid, Yab-Altun, Köçekli ve Harbendeli oymakları ile Harran kalesinin Rakka'ya açılan kapısına kadar, batıda Cüllab Nehri'ne, doğuda Sülüklü'ye giden yolun her iki yakasına Badıllı ve ona bağlı oymaklar yerleştirilmiştir. Tahmini nüfusları 1.764 çift ve 1.246 neferdi¹⁷.

Rakka Valisi Vezir Ali Paşa Kimdir?

Ali Paşa, Osmanlı Devleti'nin meşhur sadrazamlarından Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın oğludur. Babası 1683'te Osmanlı Devleti-Avusturya arasında vuku bulan II. Viyana Kuşatmasında başarısız addedildiği için idam edilmiştir. Bu nedenle Maktûlzâde Ali Paşa olarak da bilinir¹⁸. Doğum tarihi net olarak tespit edilemese de Mustafa Paşa'nın üçüncü oğlu olarak 1681 veya 1682 yılında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir¹⁹. Çok küçük yaşta iken

¹² Besim Darkot, “Harran”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, c. 5/1, İstanbul 1987, s. 300.

¹³ Şeşen, *Harran Tarihi*, s. 28.

¹⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatname-III*, Haz. Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağı, YKY Yayınları, İstanbul 2006, s. 200.

¹⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname-III*, 231-214.

¹⁶ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, 6. Baskı TTK Yayınları, Ankara 2020, s. 171.

¹⁷ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayınları, İstanbul 1987, s. 61.

¹⁸ Abdülkadir Özcan, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara 2004, s. 246-249.

¹⁹ Ramazan Pantık, *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakıfları: Yönetimi, Kentsel Gelişime Katkıları ve İktisadi Yapısı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021, s. 32-33 (49. dipnot).

babasını kaybetmiştir. 1700 tarihinde vezirlik rütbesini alarak Kandiye valisi olmuş sonrasında Özi ve Azak muhafızlıklarıyla görevlendirilmiştir. Sırasıyla 1702'de Ağrıboz, 1705'te Van, 1707'de Konya, 1708'de Silifke, 1709'da Adana valilikleri yapmıştır. 1710 senesinde Osmanlı padişahı II. Mustafa'nın kızı Safiye Sultan ile evlenmiş²⁰ ve aynı yıl Diyarbakır valisi olmuştur²¹. Diyarbakır valiliğinde iken Ulu Camii yanmış ve onun tarafından tamir ettirilmiştir. Kethüdası Hüseyin Ağa ise caminin müezzinler mahfilini yenilemiştir²².

1713'te Diyarbakır valiliğinden azledilerek Bozcaada'ya gönderildi. 1714'te Maraş, 1715'te Erzurum ve 1716'da Halep valisi olup orduya iştirak etti. Görev yeri Rakka'ya ve sonrasında ikinci defa Konya'ya çevrildi. 1716'da padişah fermanı ile Anadolu valisi olarak savaşa memur edildi. 1718'de rikâb kaymakamı ve ikinci defa Rakka valisi oldu. 1722 senesinde ise Şam valiliği, sonrasında üçüncü defa Rakka valiliği yaptı. Bu görevine ek olarak kendisi 1722 tarihinde Şam beylerbeyliği ve Mirhacılığına atanmıştır. Sadrazamlığa getirilmesi bile düşünülen Ali Paşa hoş, uyanık, yiğit ve ünlü bir vezirdi. 1722/23 senesinde Mekke-Medine arasında bulunan Bereke menziline kırk üç yaşında iken vefat etmiştir²³. Maktûlzâde Ali Paşa'nın vefatı hususunda Hafız Hüseyin Ayvansarâyî şu ifadeleri kullanmaktadır: “*Maktûl-oğlu Ali Paşa ibn Mustafa Paşa. Ber vech-i arpalık Rakka mutasarrıfı emîrû'l-hac iken Nazîfüddin sene 1135 tarihinde ecel-i mevkûdu vâsıl ve dâr-ı bekaya râcıl olmuştur.*”²⁴

Harran Nahiyesi Havalisinin Vezir Ali Paşa'ya Temlik Edilmesi

Eşya üzerindeki mülkiyet hakkını veya malî bir hakkı başkasına devretmeyi ifade eden *temlik*, özellikle malî nitelikteki hukukî işlemlerin taksimi açısından önem taşımaktadır²⁵. *Milk*²⁶ kökünden gelen Mülk kelimesi sözlük manası olarak bir şeye sahip olmak, hâkimiyet kurmak ve tasarruf edilen mal anlamlarında kullanılmaktadır²⁷. Temlik; terim olarak bir hükümdarın miri araziden veya kişilerden devlete intikal eden arazi ve binalardan bazı yerleri devlete hizmet etmiş kimselere mülk şeklinde tahsis etmesini ifade eder. Bunula ilgili belgeye *temliknâme* veya *mülknâme* denir²⁸. Peygamber efendimiz Hz. Muhammed döneminden itibaren farklı isim ve uygulamalarla İslam ve Türk-İslam devletlerinde görülen arazilerin temlik edilmesi hususu Osmanlı Devleti zamanında devam etmiştir. Devletin kuruluş

²⁰ M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 5. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011, s. 121; Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları*, Alfa Yayınları, İstanbul 2015, s. 294.

²¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî-I*, Yay. Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 291.

²² Mehmet Emin Üner, *Osmanlı Dönemi Rakka Valileri*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 133.

²³ Süreyya, *Sicill-i Osmanî-I*, s. 291-292.

²⁴ Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Ricâl*, Haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul 1978, s. 135.

²⁵ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 6. Baskı, Ensar Yayınları, İstanbul 2016, s. 565; Bilal Aybakan, “Temlik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 40, İstanbul 2011, s. 428.

²⁶ Birinin tasarrufu altında bulunan şey anlamına gelmektedir. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 14. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1997, s. 648.

²⁷ M. Macit Kenanoğlu, “Mülk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 31, İstanbul 2016, s. 540.

²⁸ Mehmet İpşirli, “Temliknâme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 40, İstanbul 2011, s. 430.

döneminde Lala Şahin, Timurtaş ve Evrenos Bey²⁹ gibi gazilerle diğer bazı kişilere mülkler verildiği bilinmektedir³⁰.

Devlete ait miri topraklar padişah tarafından işletilmek üzere bazı kimselere temlik edilebilirdi. Osmanlı topraklarında temlik hususunun birkaç şekilde uygulandığını görmek mümkündür. Yeni fethedilen topraklardan fetih sonrasında fâtihlere verilen temlikler, memleketi imar ve iskân ile devlete hizmeti geçen memur ve askerlere yapılan temlikler ve usulüne göre satılarak parası tahsis edilen araziler şeklindeki temlikler sahih temlik olarak nitelendirilmiştir³¹. Temlikin temel amaçlarından birisi hâli ya da terkedilmiş toprakların ziraata açılarak ekilip biçilmesi ile bölgenin şenlendirilerek oluşturulacak yeni gelir kaynakları sayesinde âbâdan bir hale gelmesiydi³². Rakka Valisi Vezir Ali Paşa'ya yapılan temlikin de bu amaçla yapıldığı anlaşılmaktadır.

Temliknâmeler diplomatik açıdan değerlendirildiğinde aslında bir hüccet veya berat hüviyeti taşıdığı söylenebilir. Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerine ait temliknâmelerin ya da beratların girişinde bir davet, tuğra, tahrir sebebi, nakil ve iblağ, şahitler ve tarih bulunmaktadır³³. İlk bakışta temliknâmelerin hüccet veya vakfiyelerde olduğu gibi şahit isimlerinin varlığından hareketle beratlardan ayrılabilceği belirtilmişse de³⁴ XVII. yüzyıla ait bazı mülknâmelerde şahitlerin bulunmadığı görülmektedir³⁵. Harran Nahiyesi ile civarında bulunan bazı köy ve mezraların Rakka Valisi Vezir Ali Paşa'ya temlik edilmesi hususunda şu an için elimizde klasik surette bir mülknâme veya temliknâme mevcut değildir. Konuyla alakalı Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA), İbnülemin Maliye (İE.ML.) fonunda yer alan bir hüküm tezkiresi³⁶ ile Cevdet Maliye (C.ML.) fonundaki tevki kaleminden yazılan arşiv belgesi³⁷ temel kaynakları oluşturmuştur. Hüküm tezkiresi Rakka valisi ve kadısı ile Harran kadısına hitaben yazılmıştır. Belgenin girişinde Vezir Ali Paşa'nın Rakka valiliği görevinde iken merkeze bir arzuhal göndererek, Rakka Eyaleti mukataası ve Havâs-ı Hümayun dâhilinde olan Harran merkez ve bazı köy ile mezarlarının temlikini talep ettiği belirtilmiştir. Harran şehrinin bin yıl öncesinden harap olduğu, geçen zaman içerisinde kalesinin burç ve surlarının yıkıldığı dile getirilmiştir. Temlik istenen köy ve mezarlar Harran'daki Halil Kuyusu, Çatal Tepesi, Tel-Mahruk, Tel-Sinan, Tel-Ğanem nam-ı diğer Geyikdorcu, Burc-ı Harran nam-ı diğer Şemsviranı, Mağara der nezd-i Harran ve Çakalviranı'dır. Bu yerleşim yerleri çöl cihetinde oldukları için Mevali, Kays, Tayy ve Bekare (Begare) urbanı gibi bedevi Arap aşiretlerinin meskeni haline gelmiştir. Bu aşiret veya kabilelere mensup eşkıyalar, Harran ve çevresindeki bu köy ve mezarlara saldırmış, hayvanlarını ve eşyalarını gasp ederek ahaliye zarar vermişlerdir.

²⁹ Evrenos Bey'e verilen bir mülknâme hususu için bkz. Ayşegül Çalı, "Akıncı Beyi Evrenos Bey'e Ait Mülknâme", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi: OTAM*, S. 20, Ankara 2006, s. 59-79.

³⁰ İpşirli, "Temliknâme", s. 430

³¹ Çalı, "Akıncı Beyi Evrenos Bey'e Ait Mülknâme", 63; Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", *Vakıflar Dergisi*, S. 2, Ankara 1942, s. 354.

³² Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I: 1300-1600*, Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 168.

³³ İpşirli, "Temliknâme", s. 431.

³⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, 4. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2018, s. 137.

³⁵ Çalı, "Akıncı Beyi Evrenos Bey'e Ait Mülknâme", 68-69.

³⁶ BOA, İE.ML., 119-11257 (Hicri 13 Cemâziyelevvel 1132/Miladi 23 Mart 1720).

³⁷ BOA, C.ML., 543-22302/1-2 (Hicri 28 Zilhicce 1132/Miladi 31 Ekim 1720).

Aşiretlerin sebep oldukları asayişsizlikten zarar gören bir başka bölge ise Rakka'dır. Özellikle Rakka Kalesi eşkıya saldırılarından sonra harap olmuştur³⁸.

Merkezi hükümet bu tür olumsuzlukların önüne geçmek, adı geçen köyleri tekrar şen ve abadan hale getirmek ve kalıcı bir istikrar sağlamak için bölgenin temlikine onay vermiştir. Rakka Valisi Vezir Ali Paşa'ya yapılan temlik 1720 tarihinde bazı şartlar karşılığında gerçekleşmiştir. Bu şartların başında Harran merkezi ve civarındaki köylerde ikamet eden ahaliyi aşiret eşkıyalarının saldırılarından korumak, han, hamam ve cami inşa ederek bölgeyi mamur hale getirmek ve zarar gören Rakka Kalesi'ni gereği gibi tamir ettirmek yer almaktadır. Temlik edilen köy ve mezraların Hazine-i Âmire'de yer alan baş muhasebe defterlerinde nefis-i Harran karyesi 12.339 akçe, Çataltepe 12.332 akçe, Tel-Sinan 2.739 akçe, Burc-ı Harran (İmamşems/Şemsviranı) 8.458 akçe, Geyikdorcü (Tel-Ğanem) 4.165 akçe, Mağara 500 akçe, Halil Kuyusu 1.918 akçe ve Çakalviranı 2.765 akçe ile tahrir edilmiştir. Söz konusu yerlerin baş muhasebedeki havas-ı hümayun ve Rakka mukataasından ayrılarak Ali Paşa'ya zikredilen şartlar karşılığında temlik olduğu yazılmıştır³⁹.

Harap olan Rakka Kalesi'nin tamir masrafları için daha önceden Vali Ali Paşa tarafından talep edilen 25.000 kuruşun da gönderilmeyeceği, kalenin tamirinde paşanın öncülüğünde bölgenin zeamet ve tımar erbabı, Rakka bölgesine iskân olunan Türkmen aşiret mensupları ve yerli halkın yardımlarına başvurulması istenmiştir. Bu temlik hususunun öncesinde de merkezi hükümet tarafından Rakka Eyaleti alaybeylerine, Ruha havalisinde iskân olunan aşiret ile kabilelerin boy beylerine ve kethüdalarına, Ruha kadısına, kale zabitlerine, âyan-ı vilayet ve iş erlerine gönderilen hükümlerde Rakka Kalesi'nin tamirinde Vezir Ali Paşa'ya yardım edilmesi emredilmiştir⁴⁰. Ali Paşa arazilerin temlik edilmesinden yaklaşık üç sene sonra vefat ettiği için bunların akıbeti hakkında arşivde şu an için elimizde pek fazla malumat bulunmamaktadır. Ancak Eylül 1723 tarihli bir kayıta Vali Ali Paşa'nın Harran'da bina ve ihya eylediği bir caminin tevliyet tevcihi hususuna rastlanmaktadır. Ali Paşa'nın vefatı üzerine boş kalan bu cami tevliyetine onun oğlu olduğu anlaşılan Kasım talip olmuştur⁴¹. Dolayısıyla temlik şartlarında yer alan Harran ve civarının imar edilmesi talebinin yerine getirilmeye çalışıldığı düşünülebilir.

Sonuç

İlkçağlardan beri tarihi kayıtlarda adı geçen Harran, birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bulduğu coğrafi ve stratejik konum sebebiyle muhtelif millet ve devletler tarafından bir cazibe merkezi olarak görülmüş ancak mücadele alanı olmaktan da kurtulamamıştır. İslam devleti tarafından fethedilmesiyle beraber zaman içinde bir ilim ve irfan yuvası haline gelen Harran, idari açıdan sık sık el değiştirmiştir. Harran şehri, XIII. yüzyılda Türk-İslam dünyası üzerine bir kara bulut gibi çöken Moğol istilalarından nasibini almış ve adeta bir yıkıma uğramıştır. Moğol İmparatorluğu dağıldıktan sonra kurulan İlhanlı Devleti ile bölgedeki Memlûk Devleti arasındaki savaşlar sırasında harap hale gelmiştir. XVI. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti hakimiyetine giren Harran bölgesi Ruha Sancağı'na bağlı bir nahiye olarak idare edilmeye başlanmıştır.

³⁸ BOA, C.ML., 543-22302/2.

³⁹ BOA, İE.ML., 119-11257.

⁴⁰ BOA, A.DVNSMHH.d., 129, 197/721-722-723.

⁴¹ BOA, C.EV., 341-17342.

Harran Nahiyesi ve ona tâbi bazı köy ve mezralar 1720 tarihinde bölgenin imar ve ihyası, bedevi Arap aşiretlerinin saldırılarından muhafaza edilmesi, Rakka Kalesi'nin tamir edilmesi gibi bazı şartlar karşılığında dönemin Rakka Valisi Vezir Ali Paşa'ya temlik edilmiştir. Temlik edilen arazilerin Defterhâne-i Âmire nezdindeki baş muhasebe kayıtları buna göre düzenlenmiş ve neticelendirilmiştir. Ayrıca Rakka Kalesi'nin tamiri konusunda neler yapılacağı dile getirilmiştir. Yapılan çalışma genelde Ruha Sancağı, özelde ise Harran ve civarı için kıymetli bilgiler içermektedir. Nitekim XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Harran Nahiyesi'ne bağlı bazı köy ve mezralar gelirleriyle birlikte tespit edilebilmektedir. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin Rakka bölgesinde baş gösteren asayişsizliğe yönelik kalıcı tedbirler almaya çalıştığını görmek mümkündür. Zira Arap aşiretlerinin saldırıları neticesinde harap olan Harran bölgesinin korunması ve tekrar şenlendirilmesi amacıyla temlik hususunun kabul edildiği görülmektedir. Kısa bir zaman aralığı ve dar bir kaynak düzleminde ele alınan bu araştırmanın gelecekte yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayacağı umulmakla birlikte yazardan veya arşiv kayıtlardan kaynaklı eksik ya da gözden kaçırılmış bazı hususların da olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları (Başbakanlık Osmanlı Arşivi/BOA)

BOA, İE.ML., 119-11257.

BOA, C.ML., 543-22302/1-2.

BOA, İE.ML., 119-11257.

BOA, A.DVNSMHM.d., 129, 197/721-722-723.

BOA, C.EV., 341-17342.

Diğer Eserler

Açanal, Hasan, *Urfa Tarihi (M.Ö. 2000 – M.S. 1400)*, Şanlıurfa 1997.

Akbaş, Mehmet, “Urfa Bölgesi Fatih İyâz B. Ganm”, *Harran ve Çevresi: Tarih*, Ed. Abdullah Ekinci, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2019, s. 101-121.

Aybakan, Bilal, “Temlik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 40, İstanbul 2011, s. 428-430.

Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 2, Ankara 1942, s. 279-386.

Çalı, Ayşegül, “Akıncı Beyi Evrenos Bey'e Ait Mülknâme”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi: OTAM*, S. 20, Ankara 2006, s. 59-79.

Çevik, Adnan, –Güneş, İbrahim, “İlhanlı-Memlûk Hudut Savaşlarında Harran ve Çevresi”, *Harran ve Çevresi: Tarih*, Ed. Abdullah Ekinci, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2019, s. 197-207.

Darkot, Besim, “Harran”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, c. 5/1, İstanbul 1987, s. 299-300.

Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, 2. Baskı, Ankara 2013.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 14. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1997.

Durmuş, Efe, “Ortaçağ'da Harran”, *Tarih Ve Gelecek Dergisi*, 6/2, Haziran 2020, s. 558-575.

Ekinci, Abdullah –Paydaş, Kazım, *Taş Devrinden Osmanlıya Urfa Tarihi*, Şanlıurfa Valiliği İ Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa 2008.

Ekinci, Abdullah, *Harran Mitolojisi ve Tarihi*, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 2008.

- _____, *Ortaçağ'da Urfa*, Ankara 2006.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 6. Baskı, Ensar Yayınları, İstanbul 2016.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname-III*, Haz. Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağlı, YKY Yayınları, İstanbul 2006.
- Göyünç, Nejat, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, TTK Basımevi, Ankara 1991.
- _____, “Diyarbakir Beylerbeyliği'nin İlk İdari Taksimatı”, *İÜEF Tarih Dergisi*, 23 (1969), s. 23-34.
- Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhîr-i Ricâl*, Haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul 1978.
- Halaçoğlu, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, 6. Baskı TTK Yayınları, Ankara 2020.
- Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih*, II, Tabhâne-i Âmire, İstanbul 1279.
- Işıltan, Fikret, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul 1960.
- İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi-I: 1300-1600*, Eren Yayınları, İstanbul 2000.
- İpşirli, Mehmet, “Temliknâme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 40, İstanbul 2011, s. 430-431.
- Kenanoğlu, M. Macit, “Mülk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 31, İstanbul 2016, s. 540-542.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, 4. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2018.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî-I*, Yay. Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- Merçil, Erdoğan, “Selçukluların Anadolu'ya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına Kadar Urfa'nın Durumu”, *Bellekten*, 1988, LII/203, s. 461-474.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayınları, İstanbul 1987.
- Özcan, Abdülkadir, “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara 2004, s. 246-249.
- Pantık, Ramazan, *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakıfları: Yönetimi, Kentsel Gelişime Katkıları ve İktisadi Yapısı*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021.
- Sakaoğlu, Necdet, *Bu Mülkün Sultanları*, Alfa Yayınları, İstanbul 2015.
- Şeşen, Ramazan, “Harran”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 16, İstanbul 1997, s. 237-240.
- _____, *Harran Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- Turan, Ahmet Nezih, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, TTK Yayınları, Ankara 2012.
- _____, “Şanlıurfa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 38, İstanbul 2010, s. 336-341.
- Uluçay, M. Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 5. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul 2011.
- Üner, Mehmet Emin, *Osmanlı Dönemi Rakka Valileri*, Yalın Yayıncılık, İstanbul 2015.

URFA SANCAĞINDA AŞİRETLERİN EŞKIYALIK HAREKETLERİNİ ÖNLEMeye YÖNELİK ALINAN TEDBİRLER KAPSAMINDA KIŞLA İNŞÂSI FAALİYETLERİ

BARRACK BUILDING OPERATIONS WITHIN THE MEASURES TAKEN TO
PREVENT BANDITRY ACTIVITIES OF TRIBES IN URFA SANJAK

Zafer BENZER

Araştırma Görevlisi, Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ORCID No: 0000-0001-7549-6731

Özet

Bu çalışmada, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Urfa Sancağı'nda başta Aneze, Şammar ve diğer bazı aşiretlerin şekavetlerini önlemek amacıyla alınan askeri tedbirler çerçevesinde kışla inşası faaliyetleri irdelenmiştir. Çalışmanın amacı, aşiretlerin yoğun olarak yaşadığı Urfa havâlisinde meydana gelen asayişsizliklere karşı devlet idarecilerinin aldığı tedbirleri genel itibariyle anlamak ve bu tedbirlerden askeri alanda uygulanan kışla inşası gibi faaliyetleri belirlemek ve değerlendirmektir. Çalışmanın kaynakları başta arşiv vesikaları olmak üzere konu ile alakalı diğer araştırma ve inceleme eserlerden müteşekkildir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri toplum içerisinde azımsanmayacak derecede var olan aşiret ve cemaatlerin idaresine yönelik zaman içerisinde muhtelif politikalar benimsenmiştir. İdari, askeri ve ekonomik açıdan devlet mekanizmasında önemli bir yere sahip olan aşiretlerin sebep oldukları olumsuz hareketler, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam eden süreçte merkezi otorite ve yerel yöneticileri epeyce meşgul ettiği görülmektedir. Devletin XVII. ve XVIII. yüzyıllarda özellikle Arap aşiretlerine karşı Türkmen boylarının planlı bir şekilde Rakka ve Urfa bölgesine iskân girişimleri farklı nedenlerle beklenen sonucu verememiştir. XIX. yüzyıla gelindiğinde bu iskân politikasından kısmen vazgeçilmiş ve aşiret eşkiyalıklarını önleyerek onları yola getirmek için askeri tedbirler söz konusu olmuştur. Eşkiyaların gasp, adam öldürme, yağma ve talan ile sonuçlanan saldırılarına karşı üzerlerine askeri kuvvetler sevk edilmiştir. Eşkiyalık hadiselerinin sık görüldüğü bölgelerde de bazı hususi tedbirler alınmıştır. İşte bu tedbirlerden biri de Urfa Sancağında Arap aşiretlerinin saldırılarını daimi surette önlemek ve meydana gelebilecek asayişsizliklere daha hızlı müdahale etmek amacıyla biri söz konusu sancağın Sırrın mevkiinde, diğeri ise Türkmen Cüllabı'nda olmak üzere iki adet kışlanın inşasıdır. 1861 senesinde inşa edildiği anlaşılan bu kışlalar, bölgenin güvenliği açısından kilit noktalarda yer almaktadır. Kışlaların yapım masrafları ise Aneze eşkiyasından ele geçirilen hayvanların satışından karşılanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Urfa Sancağı, Aşiret, Eşkiyalık, Askeri Tedbirler, Kışla İnşası.

Abstract

In this study, barrack building operations within the military measures taken to prevent the brigandage of primarily Aneze, Shammar, and some other tribes in Urfa Sanjak during the second half of the nineteenth century are scrutinized. The purpose of the study is to generally understand the measures taken by the state administrators against the disorders occurring in

Urfa district where the tribes densely populated and to determine and assess measures taken in the military field such as the operations such as barrack building. The sources of the study are composed of primarily archive documents and other research and review studies related to the topic at hand.

Since the foundation of the Ottoman State, various politics were adopted in time regarding the management of tribes and communities that existed within the society to a significant degree. It is observed that negative activities caused by the tribes that had an important place in the state mechanism administratively, militarily, and economically kept the central authority and local administrators considerably busy until the fall of the Ottoman State. Initiatives of the state in the seventeenth and eighteenth centuries to purposefully settle Turkmen tribes in Raqqa and Urfa regions, especially against the Arab tribes, did not yield to expected results due to different reasons. In the nineteenth century, this settlement policy was partially abandoned and military measures came into question to discipline the tribes by preventing their brigandage. Military forces were sent against the attacks of the tribes that resulted in robbery, murder, looting, and raids. Special measures were taken in the regions where brigandage incidents frequently occurred. One of these measures were building two barracks in the Urfa Sanjak, one was in Sırrın site and the other was in Turkmen Cüllabı, to prevent the attacks of the Arab tribes permanently and to intervene swiftly when disorderliness occurred. It is understood that these barracks were built in 1861 and located in key points for the security of the region. Expenses to build the barracks were paid from the sales of livestock seized from Aneze bandits.

Keywords: Urfa Sanjak, Tribe, Banditry, Military Measures, Building Barracks.

ŞEHİR-DİN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA GÖBEKLİ TEPE - MEDİNE ÖRNEĞİ

THE EXAMPLE OF GÖBEKLİ TEPE - MEDINA IN THE CONTEXT OF CITY-RELIGION RELATIONSHIP

Emin DALMIŞ

Orta Çağ Tarihi Doktor

Özet

Tarım toplumları bir arada yaşamlarının sonucu olarak kalıcı yerleşim yerleri gibi dinî inançları için de tapınak inşasına ihtiyaç duymuşlardır. Arkeologlar, Şanlıurfa'ya bağlı Göbekli Tepe'de insanların bir araya gelerek ibadet ettikleri düşünülen şehir tapınağını ortaya çıkarmıştır. Buradan elde edilen verilere göre insanlar belirli dönemlerde ibadet için Göbekli Tepe'yi ziyaret etmişlerdi. İnsanların ibadet amacıyla bir araya gelmeleri tarih öncesi dönemde olduğu gibi semavî dinlerde de devam etmiştir. Nitekim semavî dinlerden olan İslâm öğretisinde ibadet için yerleşik yaşam şarttır. Hz. Muhammed, Mekke'den Medine'ye hicret etmesinin ardından Mescid-i Nebvî'yi hem dinî hem idarî hem de sosyal konular için kullanmıştır. Bu durum sonucunda mescit çevresinde yayılan bir şehir planı ortaya çıkmış ve İslâm şehrinin oluşmasında önemli rol oynamıştır.

Toplumların uygarlaşması şehirleştikleri oranla alakalı olduğu gibi dinî tapınaklar her zaman şehrin en temel unsurlarından biri olmuştur. Dolayısıyla Göbekli Tepe'den bu yana dinî mabedler yerleşim yerlerinin merkezinde yer almaya devam etmiştir. Bu çalışmanın da amacı insanların yerleşik yaşama geçmesinde dinin ne kadar etkin olduğunu ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: Şehir, Din, Göbekli Tepe, Medine, Tapınak.

Abstract

As a result of their living together, agricultural societies needed the construction of temples for their religious beliefs as well as permanent settlements. Archaeologists have unearthed the city temple, which is thought to be where people gathered and worshiped at Göbekli Tepe in Şanlıurfa. According to the data obtained from here, people visited Göbekli Tepe for worship in certain periods. The gathering of people for the purpose of worship continued in the monotheistic religions as well as in the prehistoric period. As a matter of fact, in the teaching of Islam, which is one of the heavenly religions, a settled life is a must for worship. Hz. Muhammad after migrated from Mecca to Medina, he used Masjid an-Nabawi for both religious, administrative and social issues. As a result of this situation, a city plan spread around the mosque emerged and played an important role in the formation of the Islamic city.

Civilization of societies is related to the rate of their urbanization, and religious temples have always been one of the most basic elements of the city. Therefore, religious temples have continued to be located in the center of settlements since Göbekli Tepe. The aim of this study is to reveal how effective 'religion' is in people's transition to settled life.

Keywords: City, Religion, Göbekli Tepe, Medina, Temple.

Giriş

Bu çalışmanın amacı, insanoğlunun yerleşik hayata geçmesinde ‘din’in ne kadar etkin olduğunu ortaya koymaktır. İnsanların tabiatı gereği ‘medeni’ olduğunu söyleyen İbn Haldun, yerleşik düzene geçmenin zaruriyet olduğunu zaruri bir ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir. Nitekim semavi dinlere baktığımızda, insanlar tapınaklarda ibadetlerini yapmışlardır. Konumuzu asıl ilgilendiren nokta da insanların ibadet etme amacıyla bir araya gelme isteği toplu yaşama ve şehirlerin kurulması bağlamına dikkat çekmektir. Ayrıca çalışmamızda yerleşme ve şehirleşmede ‘din’ etkili midir? Şehrin, din açısından önemi nedir? sorularının yanıtlarını da aramaya çalışacağız. İnsanların korunma ve beslenme amacıyla ilk şehirlerin kurulduğunu söyleyen nazariyelerin yanı sıra Göbekli Tepe’nin ortaya çıkarılması ile ‘din’in şehirleşmede etkili olduğunu göstermiştir. Bu sebeple Göbekli Tepe ve Medine (Yesrib) örneği temel alınarak kentleşmede etkili olan faktörlerden ‘din’ yoğunluklu inceleme yapılmıştır.

Çalışma, giriş ve sonuç bölümleri dışında üç bölüm; “İlk Yerleşme ve Şehirleşme”, “Göbekli Tepe İlk Tapınak Şehir” ve “İslâm Şehir Örneği: Medine” şeklinde oluşmaktadır.

İlk Yerleşme ve Şehirleşme

Tarih boyunca insanların sosyal, ekonomik, dini ve siyasi nedenlerle yerleşik hayata geçmesi, şehirlerin teşekkülünü meydana getirdi. Tarihte bilinen ilk örgütlü şehirleşme M.Ö. 3. binlerde, Yakındoğu’da akarsu yataklarının geniş vadilere yayılması ve rejimleri açısından sulu tarıma elverişli Sümer ülkesi (Güney Mezopotamya) olduğu, ilk büyük kentlerin de burada (Suriye, Filistin, Mısır) kurulduğu söylenebilir.¹ Ayrıca ilk kurulan kentler çekirdek mahallelerin kenarlarına örülü bir ağ gibi yaygınlaşma temelli olmuştur. Şehrin kuruluşunda en can alıcı nokta, insanların dini birliktelik ve şehir ocağını teşkil etmesiydi. Bu bakımdan Antik şehir, dini topluluktu; şehir ortak tapınmaya veya bir arada tapınma için yeni tapınak inşasına girişmesi önemlidir.²

İnsanlar tapınak inşa etmesiyle birlikte tapınak çevresinde yerleşimi beraberinde getirdi ve bu zamanla belli bir düzen içerisinde gelişmiştir. Esasında toplumsal açıdan bakıldığında şehir, yerleşik olmaya dönük bir düzendir.³ İnsanların yerleşik hayata geçişlerinin mecburiyeti ile ilgili İbn Haldun’un ifadesiyle; “*Şüphesiz ki, insani içtima (insanların toplum halinde yaşamaları) zaruridir. Filozoflar bu hususu "insan, tabiatı icabı medenidir. Yani insan için cemiyet düzeni içinde yaşamak şarttır. Hükemanın istilahında bu içtima medeniyet (medine) adı verilir ki, umranın manası da bundan ibarettir.*”⁴ Bu durumdan hareketle şehirler ortak kültürün bir devamı olduğundan, orta çağ kentleri toplumsal yaşamın sürekliliğinin sonucu olarak genel mahiyette erken orta çağ ve antik çağ kentlerinin devamıdır.⁵

¹ Sevil Gülçur, “Kentleşme Yolunda”, *Köyden Kente Anadolu’da İlk Yerleşimler*, 2003, Haz: Mehmet Özdoğan, Herald Hauptmann, Nezih Başgelen, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 491-502.

² Ahmet Aydoğan, *Şehir ve Cemiyet Weber-Tönnies-Simmel*, 2005, 2.Baskı, İstanbul, İz yay., s. 61.

³ Andre Muquel; *İslam ve Medeniyeti*, (Çev. Ahmet Fidan, Hasan Menteş), Birleşik Kitabevi, C.1, Ankara, 1991, s. 43.

⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, 2007, Çev: Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergah Yay. s. 213.

⁵ Abdulhalik Bakır, Pınar Ülgen; “Geç Ortaçağlarda Avrupa’da Kent ve Kentsel Yaşam Hakkında Bir Değerlendirme”, *Celal Bayar Üniv., S.B.E., C. 7, S. 2, s. 127.*

Şehirle ilgili Batılı müelliflerden Henry Pirenne'nin değerlendirmesine göre “şehir tüccar topluluğu”⁶ iken Weber'e göre ise şehri “Kent Topluluğu” olarak görmek gerekir.⁷ Batılı düşünürler şehir örneğinin sadece Avrupa'da ve ekonomik süreç neticesinde kurulduğunu söylemiş olsa da İslâm öğretisine göre Müslümanların ibadet merkezi olan “Kabe” ilk mimari yapı olduğu gibi “Mekke” ilk yerleşme örneğidir. Nitekim Kur'an'a göre yerleşme ilk insandan beri başlamıştır.⁸ Kur'an'da Âdem kıssası şöyle anlatılmaktadır: “Dedik ki: “Ey Adem, sen ve eşin cennette oturun... Derken şeytan onları oradan kaydırıldı... Biz de dedik ki: “Birbirinize düşman olarak inin [hubût edin]. Sizin için, bir zamana kadar yeryüzünde bir yerleşme [müstekarr] ve geçimlik vardır.”⁹ Ayette geçen hubût kelimesi sözlük anlamı; yukarıdan aşağı inme, düşme¹⁰ anlamına gelmektedir.

Göbekli Tepe İlk Tapınak Şehir

Yakın doğu coğrafyası insanoğlunun ilk yerleşim merkezi olduğu, yapılan son kazılarda da kendini ayrıca göstermiştir. Bilim dünyasına göre insanların avcı-toplayıcı yaşamdan, yerleşik hayata geçmelerinde açlık korkusu ve barınma gibi maddi sebeplerinin olduğu görüşüydü. Ancak Göbekli Tepe bu tabuyu yıkmıştır.¹¹ Günümüzde Şanlıurfa kent merkezinin kuzeydoğusunda 18 kilometre uzaklıkta, Örencik köyü civarındadır. İnsanların yerleşik hayata geçmelerinde etkili olan nedenlerin başında dini kaygıların geldiğinin ilk örneği M.Ö. 10.000 yıllarına tarihlenen “Göbekli Tepe”dir. Burası insanların belirli dönemlerde ibadet etmek için toplandığı veya bir araya geldiği ilk kent örneği olarak kabul edilmektedir. Göbekli Tepe'yi ortaya çıkaran arkeolog Klous Schmidt, ilk kent örneğini şu şekilde ifade etmektedir: *Paleolitik çağda birçok kültürde farklı uygulamaların görüldüğü gibi dinin ne kadar büyük öneme sahip olduğudur. Düşüncelerinin sadece günlük var olma kaygısıyla bitmediği, tam aksine oldukça derin mitsel konularla uğraştığı görülmekte, yaşamlarının bu alanın içinde sadece ritüel amaçları gerçekleştirdikleri “özel binalar” değil, aynı zamanda bazı kafa taslarının ve kült uygulamalarının da gösterdiği gibi dinsel yönlendirmenin ana hatlarından söz edilebileceğini*¹² söylemektedir. Schmidt'e göre; avcı ve toplayıcılıkla geçinen insanların kurduğu Göbekli Tepe'de yerleşik yaşama dair herhangi bir kanıt bulunamamıştır.¹³ Bu dönemde buraya gelen insanların yerleşmeden ziyade daha çok ibadet veya tapınma ayinlerini yerine getirmek için bir araya toplanmışlardı. O zaman kentin ilk tohumu, insanların hac amacıyla gittikleri bir törensel toplanma yeri olarak atılmıştır diyebiliriz.¹⁴ Ancak ‘T’ biçimli dikili taşlardan anıtsal yapıların ağırlığının ortalama on ton olduğunu belirten Schmidt belirli bir kolektif iş gücüyle ve zamana yayılmış bir süreç

⁶ Henri Pirenne, Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması, (Çev. Şadan Karadeniz), 4. Baskı İletişim yay. İstanbul, s. 78.

⁷ Aydoğan, age, s. 84, 119-120.

⁸ Mustafa Karataş, “Hz. Peygamber'in Yerleşim Ve Şehirleşmeye Yönelik Çabaları: Medine Örneği”, 2013, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 28, s. 59-84

⁹ Kur'an, Bakara, 35, 36.

¹⁰ Mehmet Kanar, Arapça Türkçe Sözlük, 2009, İstanbul, Say Yay., s. 800.

¹¹ M. Sait Rızvanoğlu, Göbeklitepe, 2014, Şanlıurfa, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., s. 11.

¹² Klous Schmidt, Göbeklitepe, 2007, Çev: Rüstem Aslan, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yay. s. 42, 102.

¹³ Tolga Fahri Çakmak, “İnanç Turizminde Göbeklitepe'nin Yeri ve Önemi”, *International Conference on Religious Tourism and Tolerance*, 9-12 May 2013, Konya, s. 815-824.

¹⁴ Lewis Mumford, Tarih Boyunca Kent, 2007, Çev: Gürol Koca, Tamer Tosun, İstanbul, Ayrıntı Yay., s. 21.

içerisinde bunların yapılabileceğini ifade etmiştir.¹⁵ Dolayısıyla dinsel bir önem atfedilen Göbekli Tepe, gerek buradaki gerekse dışarıdan gelen insanların çabalarıyla oluşturulmuş bir tür tapınak inşası sonucu gerçekleşmiştir. Dini tapınakların veya merkezlerin tarihin her döneminde insanlar tarafından sürekli ziyaret edilen ve aynı zamanda korunan yerler olduğu malumdur.

İslam Şehir Örneği “Medine”

Arabistan yarımadası aşağı-yukarı iki milyon sekiz yüz bin kilometre kare yüzölçümünde geniş bir alana sahiptir. Kuzeyde genel olarak ‘Münbit Hilal’ olarak tanınmış –Mezopotamya, Suriye ve Filistin- bitişik çöllerle, doğu ve güneyde Basra Körfezi ve Hint Okyanusu ile batıda ise Kızıldeniz ile sınırlanmıştır.¹⁶ İslâm inancına göre ilk ibadetgâh ve yerleşme örneği İslam dinin merkezi olan ‘Kâbe’dedir.¹⁷ Harem-i Şerif merkezinde bulunan Mekke, yeryüzünün ilk mabedi olan Kâbe, Müslümanlar tarafından kutsal ve güvenilir yer olarak kabul edilir. İslâm dinin son peygamberi Hz. Muhammed’in doğduğu ve 63 yıllık hayatının 53 (peygamberlikten önce 40, peygamberlikten sonra 13) yılını geçirdiği, İslamiyet’in ortaya çıktığı ve Kuran’ı Kerim’in indiği şehrin ismidir.¹⁸ Bu konuda Kur’an-ı Kerim’de Mekke ile ilgili pek çok yerde ayetler vardır; “*Bir zamanlar Kâbe’nin yerini İbrahim’e şu şekilde hazırlamıştık: Sakın bana hiçbir şeyi ortak koşma; orada (kıyama) duranlar, rükû edenler ve secdeye varanlar için evimi tertemiz et. İnsanları hacca çağır; yürüyerek veya incelmış binekler üstünde (uzak yollardan) her derin vadiyi aşarak sana gelsinler. Ta ki kendilerine ait birtakım menfaatlere şahid olsunlar; Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanları belli günlerde kurban ederken O’nun adını ansınlar. Sizde onlardan yiyin, yoksulu, fakiri de doyurun.*” “*Sonra kirlerini giderip temizlensinler.*” “*Adaklarını yerine getirsinler. Kâbe’yi tavaf etsinler.*”¹⁹ “*Biz Mekke’yi güvenli bir yer yaptık.*”²⁰ “*ve güvenilir şehre andolsun ki*”²¹ Bu ayetlerden de anlaşılacağı üzere şehir her zaman Allah tarafından korunacağı belirtilmiştir. Buraya insanlar tarih boyunca yılın belirli dönemlerinde hac ibadetlerini yerine getirmek için dünyanın farklı yerlerinden gelmişler ve inançları gereği ‘hacı’ olmuşlardır. Genel manada ibadet amaçlı kurulan şehirler olduğunu gördüğümüz ilk yerleşimlerde insanlar gittikleri zaman sadece ibadet yapmadıklarını bunun yanında ticari faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Mekke’ye gelen bu insanlar her yıl düzenlenen cahiliyye döneminde Ukaz, Mecenne ve Zu’l Mecaz gibi Arap panayırıları ticari fırsatlara dönüştürmüşlerdi.²²

¹⁵ Klous Schmidt, age, s. 260.

¹⁶ Bernard Lewis, Tarihte Araplar, 2009, Çev: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul, Ağaç Yayınları, s. 33.

¹⁷ “*Doğrusu insanlar için yeryüzünde kurulan ilk ev Kabe’dir. Orada apaçık deliller vardır; İbrahim’in makamı vardır, kim oraya girerse, güvenlik içinde olur, oraya yol bulabilen insana Allah için Kabe’yi haccetmesi gerekir. Kim inkar ederse bilsin ki, doğrusu Allah âlemlerden müstağidir.*”, Al-i İmran 3-96-97.

¹⁸ Kasım Şulul, İbn Haldun’a Göre İslam Medeniyeti, 2013, İstanbul, İnsan Yayınları, 2.baskı, s. 203. Daha fazla bilgi için bkz: Adem Apak, İslam Tarihi, 2012, İstanbul, Ensar Yay., s. 57, Philip K. Hitti, İslam Tarihi, 2011, Çev: Salih Tuğ, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay. s. 148.

¹⁹ Kur’an, Hac Suresi, 26, 27, 28, 29.

²⁰ Kur’an, Ankebut, 29, 67.

²¹ Kur’an, Tin, 3. 95.

²² Ziya Kazıcı, İslam Kültür ve Medeniyeti, 1996, İstanbul, Timaş Yayınları, s. 32.

Mekke ayrıca Yemen'den başlayıp Akabe körfezine kadar devam eden ticaret hattının (yani Şam-Yemen ticaret yolunun) üzerindeydi.²³ Devrin büyük güç merkezleri olan Bizans, Sasani ve Habeş devletlerinin ateşkes imzaladıkları²⁴ sırada bu bölgelere eşit mesafede olması nedeniyle onu ticari bir üs haline getirmiştir.²⁵ İslamın beşiği olan Mekke'nin İslam öncesi durumu hakkında Muhammed Hamidullah: “Mekke, Kur'an'ın ifadesiyle “ziraat yapılmayan bir vadi”dir.²⁶ Böyle bir yerde sanayi de olmaz. Mekkeliler hiç de göçebe insanlar değildi. En azından iki bin yıldan beri yerleşik bir hayat sürüyorlardı ve en büyük uğraşları **kervan ticareti** idi. O dönemde Avrupa'nın Hindistan ve Çin ile olan ticareti Arabistan'dan geçiyordu. Mekke Kureyşliler, İslam öncesi Arabistan'daki hemen her türlü uluslararası ticari örgütlenmenin başına yerleşmişlerdi.”²⁷ şeklinde izah etmesi yerleşik kültürün olduğunu ve tarımsal alan olmamasına rağmen insanların yerleşmelerinin ticari ve dini nedenler olduğu dikkat çekicidir.

Mekke yönetimini elinde bulunduran Kureyş, şehirli toplum olup tüccar bir kabileydi. En önemli ticaret gelirleri Mekke'ye Kâbe'yi ziyaret etmeye gelen hacılara bağlıydı.²⁸ Bu durumda onlar için yolların ve Kâbe'nin bakımını yaparak gelenlere kolaylık sağlıyordu. Nitekim ticaret merkezi olan Mekke, İslâm Peygamberi'nin kendisi de ticaretle uğraşmıştır. Burada önemli olan iki nokta vardır; din ve ticaretin yerleşmeyi zorunlu kılmasıdır. Çünkü din için ibadet merkezine, ticaret için de bir çarşıya (sûk, bazaar) ihtiyaç vardır. İslâm şehirlerinde ticaretin büyük bir kısmı şehir merkezinde bulunan caminin çevresinde yaygınlık göstermiştir.²⁹

İslam'ın doğuşunun ardından kısa bir süre içerisinde Arap yarımadasından çıkarak, Şam, Filistin, Mısır, Mezopotamya bölgelerine hâkim olmuştur. İslam yayıldığı bu bölgelerin kadim geçmişlerine karşın getirmiş olduğu anlayış itibarıyla, ister fethedilen yer olsun, ister o bölge kendiliğinden İslam'a dâhil olmuş olsun; “İslami şehir” anlayışı yerleşmiş³⁰, insanları “medeni” bir yaşama davet etmişti. İslâm, şehri ve şehirleşmeyi merkeze alan bir anlayışa sahiptir.³¹ Bu minvalde Kur'an-ı Kerim'de şehir için on yedi yerde “medine”, on dokuz yerde “beled”, yirmi bir yerde “dar”, beş yerde “mısır”, elli altı yerde “karye”³² olarak geçmesi buna önemli bir örnektir. Dolayısıyla İslâm'ın şehirleşmeye verdiği önem ve aynı zamanda Kur'an'da pek çok yerde farklı isimlerle belirtilmesi Allah tarafından insanların ibadetlerini en iyi şekilde şehirlerde yapacaklarına işaret ediyor. Nitekim Yusuf sûresi'nde; “Senden evvel (Peygamber olarak) gönderdiklerimiz şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz

²³ Adem Apak, İslam Tarihi, İstanbul, Ensar Yay., s. 58.

²⁴ Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, Çev: Mehmet Yazgan, İstanbul, Beyan Yay., s. 37

²⁵ “Kureyş'i ısındırıp alıştırdığı; onları kışın (Yemen'e) ve yazın (Şam'a) yaptıkları yolculuğa ısındırıp alıştırdığı için, Kureyş'de, kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve onları korkudan emin kılan bu evin (Kabe'nin) Rabbine kulluk etsin.” Kur'an, Kureyş, 1-4.

²⁶ Kur'an, İbrahim 14, 40.

²⁷ Hamidullah, age, s. 37-38.

²⁸ Corci Zeydan, İslam Tarihi Uygulıkları Tarihi, 2004, Çev: Nejdet Gök, İletişim Yay., İstanbul, s. 28.

²⁹ Yılmaz Can, “Karakteristik Özellikleriyle İslam Şehrinin Doğuşu”, Ankara, Bildiriler, Vakıf Medeniyeti ve Şehir Sempozyumu, Hzr: Fehamettin Başar, Mehmet Kurtoğlu, Ankara 2013, s. 27-43.

³⁰ Muammer Gül, “İslam Şehrinin Doğuşu”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c. 4, S. 6, Aralık 2001, s. 79.

³¹ Muammer Gül, “İslam İktisadi Gelişmesinin Tarihi ve Dini Dinamikleri”, Tarih Okulu Dergisi, yıl 7, S. XVII, s. 71-106.

³² Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Şehir”, C. 38, DİA, s. 441-446.

erkeklerdir.”³³ Bu ayet tüm peygamberlerin şehir halkından olduğunu belirtiyor. İslâm anlayışı itibari ile bedevi çadırında doğan bir din değil şehirde (medine) doğmuştu. İslâm’da ön görülen yerleşik hayata geçiş başta bedevi kabilelerin iskan edilmesi ve akabinde Arap olmayan (Fars, Türkmen) diğer milletlerden de yerleşik olmayan göçebe unsurlarını Müslüman olduktan sonra tamamı şehirleşti.³⁴

İslâm şehirleşmesi esasen mescit inşası ile başlamıştır.³⁵ İlk Mescid olan *Mescid-i Nebevi* İslam mescidlerinin prototipini oluşturur. Mescid, Hz. Peygamber tarafından dini, idari ve sosyal konuların görüşülüp karara bağlandığı yerdirdi.³⁶ Bu mescid örneği Müslümanların dini vecibeleri yerine getirdiği gibi ilim tahsil ettiği yer de olmuştur. Müslüman ibadethaneleri için Philip Hitti: “*İslam, İslam olmayan komşu cemiyetler arasında kültürel tesirleşmeyi ve farkı, ortaya koyan Cami’den daha belirli bir örnek göstermek mümkün değildir*”³⁷ şeklinde ifade ediyor. İslâm şehir modeli 622’de Mekke’den Medine’ye yapılan “Hicret” neticesinde on yıllık sürede sistemli bir hal almış ve İslâm’ın hâkim olduğu tüm şehirlerde “Medine” şehir modeli olmuş ve sonraki nesiller tarafından bu tatbik edilmeye çalışılmıştır.³⁸ Medine’ye yerleşen Hz. Peygamber, yaşamı Muhacir ve Ensar için medenileştirme ve İslâmlaştırma paralelinde gerçekleştirmiştir. Bu minvalde, idare ve pazar, ekonomi ve savunma ile dini hayat gibi üç temel başlıkta şehirleşme ortaya çıkmıştır³⁹ bu atılımın ardından zira yapılar korunmuş ve şehirdeki mahalleler gelişmişti. Hz. Muhammed Medine ile ilgili hadislerinde Medine için dua etmiş ve oranın korunup Müslümanlar tarafından geliştirilmesi yönünde telkinlerde bulunmuştur. Bu hadislerden bazıları ise şöyledir; “*Medine şuradan şuraya kadar harem bölgesidir; bu gölgenin ağacı kesilmez ve orada bid’at çıkarılamaz. Kim bu harem bölgesinde Kur’an ve Sünnete aykırı işler yaparsa, bir bid’at çıkarırsa, Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların laneti o bid’at çıkaranın üzerine olsun!*”, “*Ey Neccaroğulları, arazinin fiyatını bana söyleyin.*” Onlar: “*Biz bunun ücretini istemiyoruz, bizim ecrimiz Allah katındadır,*” dediler. Allah Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem, müşriklerin kabirlerinin kazılmasını emretti. Arazi üzerindeki harabeler tesviye edildi. Hurma ağaçları kesildi ve gövdeleri mescidin kible tarafına dizildi. “*Medine’nin şu iki kara taşlığı arası benim dilimle Allah tarafından harem kılınmıştır.*” “*Allah bana Mekke’den, diğer bölgeleri ele geçirip, ehlinin birçok ganimetler alacağı Medine’ye hicret etmemi emretti. Bu şehri münafiklar Yesrib olarak isimlendirmişlerdir. O’na yakışan isim ise Medine’dir. Medine tıpkı demirci körüğü gibidir. Isındıkça nasıl işe yaramayan cürufu demirden söküp atıyorsa Medine’de tıpkı demirci körüğü gibidir, kötü insanları sürer atar.*” “*Medine’nin iki kara taşlı tepesi arası haremdir.*” “*Yılanın yuvasına toplandığı gibi iman ehlide muhakkak Medine’ye toplanacaktır.*” “*Allah’ım Mekke’ye verdiğin bereket ve hayrın iki katını Medine’ye ver!*” “*Kişinin saâdeti üç şeye bağlıdır: Saliha kadın, salih mesken, iyi*

³³ Kur’an, Yusuf, 109.

³⁴ Ira M. Lapidus, İslam Toplulukları Tarihi, 2005, Çev: Yasin Aktay, C. 1, İstanbul, İletişim Yay., s. 155-56.

³⁵ İsmail Lütfi Çakan, Hadislerle Gerçekler, 2008, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., s. 546.

³⁶ İbrahim Canan, Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte, 1988, Ankara, C. 1, Akçağ Yay. s. 435-436.

³⁷ Hitti, age, 356.

³⁸ Gül, “İslam Şehrinin Doğuşu”, s. 80.

³⁹ Karataş, “agm”, s. 59-84.

binek”⁴⁰ Bu hadislerin de ayetler gibi işaret ettiği nokta itibariyle yerleşik düzene geçmenin dini değerini göstermektedir.

İslâm dininin kutsal kitabı Kur’an-ı Kerim’de Müslümanların evinin planı ve ev içerisinde dikkat edilmesi gereken hususları⁴¹ dahi belirtmiştir. İslâm’ın şehir yaşamına verdiği önem kendisini en yüksek seviyede dini mimari sanatta; özellikle dini mimari yapan ya da yaptıran kişilerin başvurduğu mağrur, sade fakat asil yapılarda kendisini göstermiştir.⁴²

İbadet için mescidlerin zaman içinde yetersiz kalması sonucu camilere, Müslüman yoğunluğunun artmasıyla camiler de Cuma camilerine dönüşerek daha büyük kurumlar haline gelmiştir. Cuma kelime olarak toplamak, bir araya getirmek manasına gelen “cem” kökünden gelir.⁴³ İslâm’da Cuma günü kutsal olduğuna dair bugün Hz. Peygamber; “*mü’minlerin bayramı*” şeklinde ifade eder.⁴⁴ Cuma isminin verilmesinin sebebi halkın namaz için toplanması sebebiyledir. İslâm’da temel bir konu olan Cuma namazı, Müslümanların toplu bir şekilde namaz kılıp ibadet etmelerini farz kılıyordu. Cuma namazının bir diğer önemi de hutbe okunması, hutbede duyuru ya da kararlar alındığı için önemlidir. Çünkü insanların toplu olarak bir arada bulunduğu zamandır. İkinci olarak Hac gelir, Burada ‘*Mekke’nin önemi öne çıkıyor. İlk ibadet merkezi olmasından dolayı ve Kur’an-ı Kerim’de emrolunduğu üzere imkânları el veren her Müslümanın Kâbe’yi Hac etmesi farz kılınmıştır. Son olarak bir ay boyunca Müslümanların oruçlu geçirdiği Ramazan ayı gelir. Gündüzü oruçlu geçiren Müslümanlar akşamları da bir araya gelerek cemaatle teravih namazı kılarlar. Bunlardan da anlaşılacağı üzere İslâm’da ibadetlerin yerine getirilmesi için bir arada yaşamaya ve yerleşik olmaya ihtiyaç vardır.*

İslâm’da diğer dinlere nazaran bir detay vardır, “temiz” olmaya önem verir ve ancak Müslüman “temiz” olduğunda ibadet edebilir.⁴⁵ Allah’ın huzuruna temiz olmadan çıkamayan, O’nun kitabı’nı okuyamadığı gibi cemaate de çıkamıyordu. İşte bu yüzden İslam temizliği âdeta ‘şehirleşme’ gibi hayatın bir parçası haline getirmiş, bunun içinde ‘hamam’ kültürü şeklinde yaygınlaşmıştır.⁴⁶ Bu şiarla Müslümanlar camilerin yanına her zaman hamamlar inşa etmişlerdir. İlim ve kültür hizmetleri için de gerekli olan hamamların finans kaynağı ise Vakıf sistemi ile sağlanmıştır. İslam medeniyetinin en büyük kazanımlarından biri olan Vakıf sistemi toplumsal bir tabanı olmakla birlikte ilim, kültür, ekonomik (çarşılar) faaliyetlerin kurulup gelişmesini sağlamıştır. Vakıf kurmanın İslam medeniyetinde artık bir kültür haline geldiğini belirten Kazıcı, Müslümanların vakıf kurmak için birbirleri ile yarışır hale geldiğini söylemektedir.⁴⁷

⁴⁰ İmam-ı Buhari, Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi, 2009, Çev: Harun Yıldırım, C. 3, Sağlam Yay., s. 177-187. İbrahim Canan, age, 436-437.

⁴¹ Kur’an, Nur, 58,59,61.

⁴² Philip K. Hitti, İslam Tarihi, 2011, Çev: Salih Tuğ, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay. s. 356.

⁴³ Canan, age, C.9, s. 176.

⁴⁴ Canan, age, C. 9, s. 176-177.

⁴⁵ “*Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helal ve temiz olanlarından yiye! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır. Kur’an, Bakara, 168, Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de –yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanuncaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız, veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip (niyet ederek onunla) yüzleriniz ve elleriniz meşhedin. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.*” Kur’an, Nisa 43.

⁴⁶ Kazıcı, age, 40-41.

⁴⁷ Kazıcı, age, 207-259.

Hz. Ömer döneminde mescidin yanına Dar'ul- İmare adıyla idare işler için imar edilmesi ile birlikte şehirleşme cami çevresinde olmuş, Abbasiler döneminde de bu yöntem geliştirilerek takip edilmiştir.⁴⁸ Müslüman ibadethaneleri İslâm şehrinin temelini teşkil etmiş -Müslümanlaşan farklı milletlerin mükemmel uyumun nişanı olmuş- şehir planlamasında Cami merkezdedir.⁴⁹ İslâm şehrinde cami – dar'ul-imate ikilisinin zamanla gelişip dönüşmesiyle cami çevresinde yeni kurumlar inşa edilmişti. İlk zamanlarda Dar'ul-imate'ye bağlı divanlar ve beyt'ül-mal, hamam, hapisane, küttab gibi kurumların daha sonra cami merkezinin çevresinde konumlanmışlardır.⁵⁰ Bu da ibadet merkezlerinin çevresinde yaygın yerleşmenin ve aynı zamanda gerek ticarî gerekse de toplumun kaynaşması için çeşitli kurumların kurulmasına olanak sağladığını göstermektedir. Tüm yollar Cuma' camisine çıkacak şekilde imar edilen şehirler, cami çevresine çarşıların kurulduğu ve evlerinde çevrelerine serpilerek yayılmışlardır. Zamanla çarşılar gelişerek 'branşlaşmaya' gitmiş her zanaatçı kendi mesleğine münhasır yerlere bölünmüş ve bu çarşıların yönetiminden sorumlu sivil bir teşkilat olan "Lonca Teşkilatı" kurulmuştur.⁵¹

SONUÇ

İnsanoğlunun tarih boyunca temel kazanımları içerisinde şüphesiz en başta şehir (medeni) hayatıdır. Bir arada yaşamak insanın varlığını sürdürebilmesinde keyfi bir durumdan öte zaruridir. Çünkü karmaşık bir yapıya sahip olan şehir aynı şekilde insanın muhtelif ihtiyaçlarına yanıt verdiği gibi onu bu sistemin içine de dâhil eder. Dolayısıyla şehirli insan özgür düşünür ve tarımdan ziyade ticaretle geçimini sağladığından değişim ve yeniliğe açıktır. Şehir yaşamında ekonomik imkânlar maddi ihtiyaçları gidermek için gerekli olduğu kadar, dinin de aynı bağlamda manevi ihtiyaçları karşılaması birbirlerini tamamlayan unsurlar olduğunu göstermiştir. Dünyanın herhangi bir yerine bakıldığında halen dini mabetlerin, toplu yerleşim alanlarının merkezinde yer almaya devam ettiklerini bu bağlamda görmek mümkündür.

Dolayısıyla toplulukların ortak bir kaygı ile bir araya gelmesi ve bütünleşmesinde dinin rolü insanlık tarihinde tartışılmaz bir değere sahiptir. Göbekli Tepe'de de ortaya çıkan bulgular da gösterdi ki, insanları bir araya getiren nedenlerin başında *din* olgusu gelir. Tarihin en eski dönemlerinde insanların böylesi bir faaliyette buluşturan güç kendisini sürekli devam ettirmiştir. Belirli dönemlerde insanları bir araya getiren bu manevi gücün aynı zamanda kalıcı tapınak inşası fikri gibi kalıcı yerleşim yerlerinin de ilk çekirdeği niteliğinde olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra yazılı kaynakların artmasında ve şehirli yaşamın yaygınlaşmasında etkili olan dinamiklerden biri semavi dinlerdir. Bu minvalde yerleşik yaşamı zorunlu kılan İslâm, *şehir dini* olma niteliğine sahiptir. Müslümanların cemaatle ibadet etmesi ve Cuma namazlarının toplu kılınması insanları camiye yakın bir yerde yerleşmeye veya çalışmaya teşvik etmiştir. Bu da şehir merkezindeki Cuma camisinin çevresine çarşıların kurulmasını, mahallelere ise mescitlerin sıkça yayılmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Cuma namazı (veya cemaatle kılınan diğer namazlarda) gibi dini ibadetler için

⁴⁸ Küçükkaşçı, age, s. 441-446.

⁴⁹ Yılmaz Can; İslam Şehirlerinin H. I-III. (M. VII-IX.) Y.Y. Fiziki Yapısı, 1991, Ankara Üniv. S.B.E., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 8.

⁵⁰ Can, "agm", s. 27-43.

⁵¹ Gül, "İslam İktisadi Gelişmesinin Tarihi ve Dini Dinamikleri", s. 71-106.

bir arada olmak İslâm şehir yapısının kendine has bir özelliğidir. Ayrıca Hz. Muhammed tarafından da özellikle şehirleşmeyi öven ve şehirleşmeyi öneren Hadisleri İslâm medeniyetinde önemli bir yer tutar. Son tahlilde denilebilir ki, İslâm medeniyeti şehirleşmeye (medeni hayata) âdeta dini bir vazife gibi önem vermiştir. Buna istinaden din, insanların ortak tinini en iyi biçimde buluşturup, birleştirme özelliğini sürdürmeye de devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Apak, Adem, İslam Tarihi, Ensar Yay., İstanbul, 2012.
- Aydoğan, Ahmet, Şehir ve Cemiyet Weber-Tönnies-Simmel, 2005, 2.Baskı, İz Yay., İstanbul.
- Bakır, Abdulhalik- Ülgen, Pınar, “Geç Ortaçağlarda Avrupa’da Kent ve Kentsel Yaşam Hakkında Bir Değerlendirme”, *Celal Bayar Üniv., S.B.E. Dergisi*, C. 7, S. 2, s. 127.
- Can, Yılmaz, “Karakteristik Özellikleriyle İslam Şehrinin Doğuşu”, Ankara, Bildiriler, *Vakıf Medeniyeti ve Şehir Sempozyumu*, Hız: Fehamettin Başar, Mehmet Kurtoglu, Ankara 2013, s. 27-43.
- , İslam Şehirlerinin H. I-III. (M. VII-IX.) Y.Y. Fiziki Yapısı, Ankara Üniv. S.B.E., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1991.
- Canan, İbrahim, Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte, C. 1, Akçağ Yay., Ankara, 1988.
- Çakan, İsmail Lütfi, Hadislerle Gerçekler, M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul, 2008.
- Çakmak, Tolga Fahri, “İnanç Turizminde Göbeklitepe’nin Yeri ve Önemi”, *International Conference on Religious Tourism and Tolerance*, 9-12 May 2013, Konya, s. 815-824.
- Gül, Muammer, “İslam İktisadi Gelişmesinin Tarihi ve Dini Dinamikleri”, *Tarih Okulu Dergisi*, yıl 7, S. XVII, s. 71-106.
- , “İslam Şehrinin Doğuşu”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 4, S. 6, Aralık 2001, s. 78-86.
- Gülçur, Sevil, “Kentleşme Yolunda”, *Köyden Kente Anadolu’da İlk Yerleşimler*, 2003, Haz: Mehmet Özdoğan, Herald Hauptmann, Nezh Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 491-502.
- Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi, Çev: Mehmet Yazgan, Beyan Yay., İstanbul, 2012.
- Hitti, Philip K., İslam Tarihi, Çev: Salih Tuğ, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 2011.
- İbn Haldun, Mukaddime, Çev: Süleyman Uludağ, Dergah Yay. İstanbul, 2007.
- İmam-ı Buhari, Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi, Çev: Harun Yıldırım, C. 3, Sağlam Yay., İstanbul, 2009.
- Kafesoğlu, İbrahim, Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1994.
- Kanar, Mehmet, Arapça Türkçe Sözlük, Say Yay., İstanbul, 2009.
- Karataş, Mustafa, “Hz. Peygamber’in Yerleşim Ve Şehirleşmeye Yönelik Çabaları: Medine Örneği”, 2013, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 28, s. 59-84.
- Kazıcı, Ziya, İslam Kültür ve Medeniyeti, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996.
- Kur’an-ı Kerim, Açıklamalı Türkçe Meali, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2006.
- Küçükbaşçı, Mustafa Sabri, “Şehir”, C. 38, *DİA*, s. 441-446.

- Lapidus, Ira M., İslam Toplamları Tarihi, , Çev: Yasin Aktay, C. 1, İletişim Yay., İstanbul, 2005.
- Lewis, Bernard, Tarihte Araplar, Çev: Hakkı Dursun Yıldız, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2009.
- Mumford, Lewis, Tarih Boyunca Kent, Çev: Gürol Koca, Tamer Tosun, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2007.
- Muqel, Andre, İslam ve Medeniyeti, (Çev. Ahmet Fidan, Hasan Menteş), Birleşik Kitabevi, C.1, Ankara, 1991.
- Pirenne, Henri, Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması, (Çev. Şadan Karadeniz), 4. Baskı İletişim yay. İstanbul.
- Rızvanoğlu. M. Sait, Göbekli Tepe, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay. Şanlıurfa, 2014.
- Schmidt, Klous, Göbekli Tepe, Göbeklitepe, Çev: Rüstem Aslan, Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul, 2007.
- Şulul, Kasım, , İbn Haldun'a Göre İslam Medeniyeti, İnsan Yayınları, 2.baskı, İstanbul, 2013.
- Tabakoğlu, Ahmet, Türk İktisat Tarihi, Dergah Yay., İstanbul, 1998.
- Turan, Osman, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, Dergah Yay., İstanbul.
- Zeydan, Corci, İslam Tarihi Uygulukları Tarihi, Çev: Nejdet Gök, İletişim Yay., İstanbul, 2004.

GÖBEKLİTEPE TAPINIM ALANIYLA İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER VE YENİ ÖNERİLER

EVALUATIONS AND NEW SUGGESTIONS REGARDING THE GÖBEKLİTEPE APPLICATION AREA

Mehmet Yunus AKTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Gümüşhane-Türkiye, Asst. Prof. Gumushane University Faculty of Letters, Gumushane-Turkey

ORCID No: 0000-0003-3977-6300

Özet

Bilindiği üzere Klaus Schmitt tarafından kapsamlı kazı çalışmaları gerçekleştirilen Göbeklitepe civarı, dünyadaki en eski tapınak örneği olması bakımından ülkemizde ve yurtdışında epeyce ses getirmiş ve burayla ilgili çokça akademik çalışma yapılmıştır. Ancak Göbeklitepe'nin kullanım amacına dair kabul edilen iki güçlü görüş bulunmaktadır. Birincisi Göbeklitepe'nin yalnızca bir tapınak olduğu, ikinci görüş ise hem tapınak hem de tahıl ambarı olarak kullanıldığıdır. Bu fikirlerin temelinde ortaya çıkış sıralamasıyla çiftçilik, yerleşim yeri, din, tapınaklar ve şehirlerin erken dönem kuruluşları baz alınmıştır. Burada Göbeklitepe'nin kullanım amacını tam manasıyla ortaya çıkartacak tek bir soru vardır: "Göbeklitepe tapınım alanında halkın haricinde daimi tapınak personeli var mıydı?". Bu soruya yine son yıllardaki güncel çalışmalar ışığında ne yazık ki hayır cevabı vermekteyiz. Daha açık bir ifade ile Göbeklitepe tapınım alanı bölgeye yakın olan yerlerde yaşayan halkın ortak kullandığı bir alandır. Halk ölülerini gömdükten sonra çürüyen iskeletleri içerisinden kafa taslarını alarak bu alana getirmiş ve burada muhtemelen ölümler dünyasındaki yakınlarını anmak istemişlerdir. Ancak bunu yaparken hangi Tanrı ya da Tanrıça'ya tapıyorlardı sorusu boşta kalsa da doğadaki boğa gibi bazı hayvanların kutsal olduklarını düşünmüş olabilirler. Zira hem Göbeklitepe'de hem de Çatalhöyük'te boğa figürlerine sıkça rastlanmıştır. Bunun haricinde T şekilli dikili yüksek taşlar üzerine işlenen hayvan motifleri doğadaki bazı canlıların kutsal sayıldıklarına belki de tanrılaştırıldıklarına işaret olabilir. Ayrıca T şekilli dikili taşların boylarının yüksek olması Göbeklitepe tapınım alanında yaşayan insanların ölümlerinin göklerde olabileceğini düşünmüş olabileceklerine işaret edebilir. Buna bir başka delil ise akbaba motifleridir. Akbabaların ağızlarıyla alıp götürdükleri ceset parçalarını göklerdeki tanrılara ulaştırdığı düşünülmüş olabilir. Hatta bu ölümler dünyasına olan dua ve ayinler belli periyodlar doğrultusunda da olmuş olabilir. Göbeklitepe ve Karahantepe gibi tapınım alanlarının birbirlerine yakın düzende yapılmış olmalarının kalabalık insan nüfusunun ihtiyacını karşılaması için olduğu düşünülebilir. Zira hemen yakınlarında aynı şekilde dizayn edilmiş yerlerin bulunması da mümkündür. Spekülatif değerlendirmelerden kaçınarak sonuç olarak şunlar söylenebilir: Göbeklitepe tapınım alanı insanların ölümlerinin ruhlarının geleceklerinin zannedildiği ve en ilkel ibadet şekillerinin kullanıldığı bir yerdir. İnsanlar burada matem ya da korkularından arınmaya çalışmış olabilirler. Bu tarzda yerlerde insanlar, belli periyodlar doğrultusunda toplanmış olabilirler. Artan nüfusa karşılık buraya benzer yeni yerler yapılmıştır. İlerleyen süreçte yakın civarda buna benzer yerlerin bulunacağına olan inancımız tamdır.

Anahtar Kelimeler: Göbeklitepe, Göbeklitepe Ritüel, Karahantepe

Abstract

As it is known, Göbeklitepe, where extensive excavations were carried out by Klaus Schmitt, has made a lot of noise in our country and abroad in terms of being the oldest temple in the world, and many academic studies have been done about this place. However, there are two strong opinions about the intended use of Göbeklitepe. The first is that Göbeklitepe is only a temple, and the second view is that it was used both as a temple and a granary. On the basis of these ideas, farming, settlement, religion, temples and the early establishment of cities were based on the order of their emergence. There is only one question here that will fully reveal the purpose of Göbeklitepe: “Were there permanent temple staff in the Göbeklitepe temple area besides the people?”. Unfortunately, we answer no to this question in the light of recent studies. To put it more clearly, the Göbeklitepe worship area is a common area used by the people living in the areas close to the area. After burying their dead, the people took the skulls from their decaying skeletons and brought them to this area, and they probably wanted to commemorate their relatives in the world of the dead. However, although the question of which God or Goddess they worshiped while doing this remains idle, they may have thought that some animals in nature, such as the bull, were sacred. Because bull figures are frequently encountered in both Göbeklitepe and Çatalhöyük. Apart from this, the animal motifs engraved on the tall T-shaped stones may indicate that some living things in nature are considered sacred and perhaps deified. In addition, the height of the T-shaped obelisks may indicate that the people living in the Göbeklitepe worship area may have thought that their dead might be in the sky. Another evidence for this is vulture motifs. It may have been thought that the vultures carried the body parts they took with their mouths to the gods in the sky. In fact, the prayers and rituals to this world of the dead may have been in line with certain periods. It can be thought that the temple areas such as Göbeklitepe and Karahantepe were built in close order to meet the needs of the crowded human population. It is also possible to find similarly designed places in the immediate vicinity. By avoiding speculative evaluations, the following can be said in conclusion: Göbeklitepe worship area is a place where the souls of people's dead are thought to be the future and the most primitive forms of worship are used. People here may have tried to get rid of their mourning or fear. In such places, people may have gathered in line with certain periods. In response to the increasing population, similar new places were built here. We fully believe that there will be similar places in the near future in the future.

Keywords: Göbeklitepe, Göbeklitepe Ritüel, Karahantepe

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN MAKALELERİNDE KULLANDIĞI RİVAYETLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION OF THE RİWAYAT USED BY MUHAMMAD HAMDİ YAZIR IN HIS ARTICLES

Serkan ÇELİKAN

Dr. Öğr. Üyesi, Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Hadis Anabilim Dalı
ORCID NO: 0000-0001-6469-9533

Özet

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Osmanlı Devletinin son, Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında yaşamış önemli bir Türk ilim ve fikir insanıdır. Doğduğu Elmalı kazasında başlayan ilmî faaliyetlerini İstanbul'da devam ettirmiş ve devrin çeşitli öğretim kurumlarında hocalık yapmıştır. Bazı bürokratik görevler yanında siyasette de yer almış, bakan ve milletvekili olmuştur. Elmalılı'nın yazılarının ve düşüncelerinin din, siyaset, fıkıh, kalam, felsefe alanlarında olmak üzere gayet geniş kapsamlı olduğu görülür. Fakat o daha çok tefsirci vasfıyla bilinir ki telif ettiği *Hak Dini Kur'an Dili* isimli çok değerli Kur'ân tefsirinin kavuştuğu şöhret bakımından bu anlaşılabilir bir durumdur. Elmalılı'nın çeşitli alanlardaki düşüncelerini 1908 ilâ 1925 yılları arasında yayımlanan *Beyânu'l-Hak* ve *Sebîlurreshad* gibi dönemin bazı yayın organlarında yer alan makalelerinde görmek mümkündür. O, bu makalelerinde konuları genelde Kur'ân âyetleri çerçevesinde işler. Âyetlere nispetle az olmakla birlikte hadisleri kullandığı da görülür. Bu araştırma onun söz konu makalelerinde yer alan hadisleri, buldukları kaynaklar açısından ve sıhhat değerlerine dair kısa hükümlerle incelemeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Elmalılı, Hamdi Yazır, Makale, Hadis, Sahîhlik.

Abstract

Muhammed Hamdi Yazır (a.k.a. Elmalılı) is a prominent Turkish scholar and intellectual who lived in the last years of the Ottoman Empire and the first of the Turkish Republic. He continued his scholarly activities, which started in his place of birth Elmalı town, in Istanbul and taught in various educational institutions of his time. He took part in politics as well as undertaking some bureaucratic duties and became a member of the Turkish Parliament and a minister. The works and ideas of Elmalılı are very comprehensive in the fields of religion, politics, fiqh, kalam, and philosophy. However, he is mostly known for his tafsir works, which is understandable in terms of the fame he gained thanks to the extremely valuable tafsir of the Qur'an he penned, *Hak Dini Kur'an Dili*. It is possible to read Elmalılı's ideas on various subjects in his articles published between 1908 and 1925 in some publications of the period, such as *Beyânu'l-Hak* ve *Sebîlurreshad*. In these articles, he generally dealt with the subjects within the framework of âyât. It can also be seen that he used hadiths, although less frequently than âyât. This study aims to examine the hadiths in his aforementioned articles, with brief provisions regarding their sources and authenticity.

Keywords: Elmalılı, Hamdi Yazır, Article, Hadiths, Authenticity.

1. GİRİŞ

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Osmanlı Devleti'nin son dönemleriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına tanıklık etmiş, yakın dönem Türk ilim ve düşünce hayatının önemli şahsiyetlerinden biridir. 1878 yılında Antalya'nın Elmalı ilçesinde doğmuştur. Babası, aslen Burdur'un Göllhisar ilçesine bağlı Yazır köyünden Nûman Efendi olup Elmalı Şer'iyeye Mahkemesi'nde başkâtiplik yapmıştır. Annesi Fatma Hanım ise Sarıları Mehmed Efendi'nin kızıdır (Bilmen: 1974: 2/785; Yavuz, 1995: 57). Dahî denilebilecek düzeyde parlak bir zekâyâ sahip olduğu anlaşılan Elmalılı'nın ilmî hayatı oldukça erken yaşlardan itibaren, doğduğu Elmalı kazasında başlamış sonraları dayısı Hoca Mustafa Sarılar'ın rehberliğiyle İstanbul'da ve dönemin meşhur hocalarının teşkil ettiği çeşitli ilim halkalarında devam etmiştir (Bilmen: 1974: 2/785; Yavuz, 1995: 57; Köksal - Kaya, 2019: 13). Devrinin bazı öğretim kurumlarında müderrislik vazifesi yanında II. Meşrutiyet'in ilk meclisine Antalya mebusu olarak da görev yapmıştır. Şeyhülislâmlık kurumunda da çeşitli vazifelerde bulunan ve Damad Ferid Paşa'nın birinci ve ikinci hükümetlerinde Evkaf nâzırı olarak görev yapan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır 27 Mayıs 1942 tarihinde vefat etmiştir (Bilmen: 1974: 2/785, 786; Yavuz, 1995: 57-58).

Muhammed Hamdi Yazır genelde tefsirci kimliğiyle tanınır. Onun bu vasıfla üne kavuşmasında kuşkusuz *Hak Dini Kur'an Dili* isimli çok değerli tefsiri etkili olmuştur. Fakat asıl ihtisas alanı fıkıh olup ilk eserlerini de ağırlıklı olarak fıkıh alanında vermiştir (Köksal - Kaya, 2019: 22). Elmalılı'nın kendisini bu alanlarla da sınırlamadığı ve geniş kapsamlı bir okuma faaliyeti içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Mezkûr tefsiri veya diğer eserleri okunduğunda onun felsefe, kelam, mantık, sosyoloji, psikoloji, biyoloji vb. tabî ve beşerî ilimlerde de oldukça derinlikli analizler yaptığı görülür. Fransızcadan tercüme ettiği *Metâlib ve Mezâhib* isimli esere eklediği dibace ve notlar onun bilhassa felsefe konusundaki maharetini göstermesi bakımından önemlidir (Köksal - Kaya, 2019: 18).

Muhammed Hamdi Yazır çeşitli ilim dallarında kalem oynatmakla birlikte hadisçiliğinin çok fazla belirgin olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat gayet tabî ki başta Kur'an tefsiri olmak üzere eserlerinde hadislerle de yer vermiştir. Elmalılı'nın hadisçiliği ile ilgili olarak Sami Şahin tarafından onun tefsiri esas alınmak suretiyle "Hak Dini Kur'an Dili Adlı Eserde Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hadise Yaklaşımı" isimli bir makale çalışması yapılmıştır ki sınırlı ve özet mahiyetlidir. Bu çalışmada söz konusu tefsiri, muhtevastaki hadisler bakımından inceleyen çeşitli akademik çalışmalardan da bahsedilmiştir (Şahin, 2015: 107). Bizim bu araştırmamızda ise yine sınırlı düzeyde olmak üzere onun II. Meşrutiyet döneminden başlayarak Cumhuriyet dönemine kadar geçen süreçte devrin çeşitli yayın organlarında yayımlanmış makalelerinde kullandığı rivayetler ele alınmıştır. Bu makalelerde konuları daha çok âyetler ekseninde işlediği ve hadislerle, âyetlere nispetle daha az yer verdiği dikkat çekmektedir. Çalışmamızda söz konusu makalelerin derlenmiş olduğu bir eseri esas aldığımız ifade edilmelidir. Asım Cüneyd Köksal ve Murat Kaya tarafından hazırlanan bu derleme, Elmalılı'nın makaleleri yanında yukarıda ismi geçen felsefe tarihi ile ilgili tercümesine yazdığı dibaceyi ve Ahmed Hamdi Akseki'ye yazdığı seferîlikle ilgili bir mektubu da ihtiva etmektedir.

Takdir edilecektir ki çalışmanın sınırları bakımından kapsamlı sened tahlilleri yapma imkânı bulunmamaktadır. Dolayısıyla rivayetlerin sıhhat düzeyine dair hükümler genel olarak yer aldıkları kaynaklar ve muhaddislerin değerlendirmeleri çerçevesinde ve kısa/öz surette olacaktır. Yine bilhassa merfû olduğu, doğrudan veya dolaylı olarak anlaşılan rivayetlerin inceleneceği de belirtilmelidir.

2. “HUTBE-İ PEYGAMBERÎ” İSİMLİ MAKALEDE YER ALAN RİVAYET

Elmalılı Hamdi Yazır *Beyânu'l-Hak Dergisi*'nin 1. sayısında 9 Ramazan 1326 (5 Ekim 1908) tarihinde yayımlanan bu makalesinde Hz. Peygamber'in, çeşitli dinî ve ahlâkî öğütler içeren bir hutbesine yer vermiştir. Elmalılı'nın doğrudan tercüme ederek naklettiği bu hutbe temel hadis ve siyer kaynaklarında tespit edilememiş olup görüldüğü kadarıyla Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin (ö. 373/983) *Tenbîhü'l-gâfilîn bi-eḥādîsi seyyidi'l-enbiyâi ve'l-mürselîn* isimli eserinde yer almaktadır (Semerkandî, 1994: 431-433). Rivayet, senedinde bulunan Dâvûd b. el-Muhabber (ö. 206/821) ve Abbâd b. Kesîr (ö. 141/758) isimli râvîlerin münkeru'l-hadîs, zayıf ve metrûk olmaları (İbn Ebî Hâtim, 1953: 3/424, 6/84-85) nedeniyle zayıf olarak değerlendirilmiştir (Semerkandî, 1994: 433). Fakat bu rivayetteki öğütlerin farklı bağlamlarda ve Hz. Peygamber'in diğer hutbelerinde birçok şâhidi olduğu da belirtilmelidir.

3. “ULÛM-İ İSLÂMÎYE-ÂLEME BİR NAZAR” İSİMLİ MAKALEDE YER ALAN RİVAYETLER

Beyânu'l-Hak Dergisi'nin 9. sayısında 6 Zilkade 1326 (30 Kasım 1908) tarihinde yayımlanan bu makalede iki rivayet bulunmaktadır. Bunlardan *الدنيا مزرعة الآخرة* “*Dünya ahiretin tarlasıdır.*” şeklindeki rivayet hadis kaynaklarında yer almamakta olup aslının bulunmadığı da belirtilmiştir (Alî el-Kârî, 1971: 199). Esasen Elmalılı da bunu Hz. Peygamber'e nispet etmemiştir.

Diğeri ise *من يرد الله به خيرا يفقهه في الدين* “*Allah her kim için hayır dilerse onu dinde fakih (ince anlayışlı) yapar.*” şeklinde olup hadis kaynaklarının birçoğunda tahrir edilen sahîh ve müttetekun aleyh bir rivayettir (Mâlik, 1992: Kader 8; Tayâlisî, 1999: 2/306; İshâk, 1991: 1/400; Ahmed, 1995: 5/11; Buhârî, 1999: İlim 71; Müslim, 1992: Zekât 100; Dârimî, 1992: Mukaddime 230; İbn Mâce, 1992: Mukaddime 17).

4. “SAÂDET-İ HAKÎKIYE” İSİMLİ MAKALEDE YER ALAN RİVAYETLER

Beyânu'l-Hak Dergisi'nin 15. sayısında 18 Zilhicce 1326 (11 Ocak 1909) tarihinde yayımlanan bu makalede iki rivayet bulunmaktadır. Bunlardan ilki *إنها ستكون بعدي أثرة وأمر* “*Şüphesiz benden sonra adam kayırma olayları ve hoşunuza gitmeyecek bazı işler olacak...*” şeklinde olup başta Müslim'in (ö. 261/875) *el-Câmi'u's-şâhîh*'i olmak üzere çeşitli hadis kaynaklarında kısmen farklı lafızlarla yer almaktadır (Müslim, 1992: İmâre 45) Rivayetin senedinin sahîh olduğu da söylenmiştir (Ebû Ya'lâ, 1984: 9/88). Ayrıca Elmalılı da hadisi, sahîh olduğu vurgusuyla kaydetmiştir.

Diğeri rivayet ise *حاسبوا أنفسكم قبل أن تحاسبوا* “*Hesaba çekilmeden önce nefsinizi hesaba çekiniz...*” şeklindedir. Elmalılı'nın, söyleyenine işaret etmemesi bakımından bu söz merfû zannedilebilir. Oysa hadis kaynaklarında bu sözün Hz. Ömer'in (ö. 23/644) sözü olarak mevkûf şekilde ve devamında yer alan bazı cümlelerle birlikte nakledildiği görülmektedir (İbn Ebî Şeybe, 2006: 19/143; Tirmizî, 1999: Sıfatu'l-Kıyâme 25).

5. “MAKALE-İ MÜHİMME” İSİMLİ MAKALEDE YER ALAN RİVAYETLER

Beyânu'l-Hak Dergisi'nin 18. sayısında 9 Muharrem 1327 (31 Ocak 1909) tarihinde yayımlanan bu makalede iki rivayet bulunmaktadır. Bunlardan ilki يسروا و لا تعسروا “Kolaylaştırınız zorlaştırmayınız!...” şeklinde olup hadis kaynaklarında birbirine benzer çeşitli lafızlarla ve devamıyla birlikte yer alan sahîh bir rivayettir (Tayâlisî, 1999: 3/560; Ahmed, 1995: 19/341; Buhârî, 1999: Edeb 80; Müslim, 1992: Cihâd 8).

Diğeri ise *اختلاف امتي رحمة واسعة* “Ümmetimin ihtilafı geniş bir rahmettir.” şeklinde olup aslının bulunmadığı anlaşılmaktadır (Alî el-Kârî, 1971: 84). Esasen Elmalılı bu sözü Hz. Peygamber’e nispet etmemiştir. Fakat rivayet mana itibariyle merfû nitelikli olması bakımından onun bu sözün Hz. Peygamber’e ait olduğunu zımnen kabul ettiği düşünülebilir. Diğer yandan mevzuat literatüründeki metinde “rahmet” in “genişlik” le nitelendirilmediği de görülmektedir.

6. “İSLÂMİYETLE MEDENİYET-İ CEDÎDE BİRLEŞEBİLİR Mİ?” İSİMLİ TERCÜME MAKALEDE YER ALAN RİVAYETLER

Beyânu'l-Hak Dergisi'nin 20. sayısında 23 Muharrem 1327 (14 Şubat 1909) tarihinde yayımlanan, Elmalılı'nın Fransızcadan tercüme ettiği bu makalede yazarın kullandıklarının dışında Elmalılı'nın dipnotlarda kaydettiği iki rivayet bulunmaktadır. Bunlardan ilki *طلب العلم فريضة على كل مسلم و مسلمة* “İlim talebi Müslüman her erkek ve kadına farzdır.” şeklinde olup kaynaklarda sadece *علي كل مسلم* “her Müslümana” ifadesiyle yer almaktadır. Rivayetin zayıf olduğu da söylenmiştir (İbn Mâce, 1992: Mukaddime 17; Ebû Ya'lâ, 1984: 5/223).

Diğeri de yine bu tercüme makalenin, derginin 23. sayısında 15 Safer 1327 (8 Mart 1909) tarihinde yayımlanan serisinde Elmalılı'nın dipnotta kullandığı *انما الاعمال بالنيات* “Ameller ancak niyetlere göredir.” hadisi olup hadis kaynaklarında yer alan sahîh ve müttefekun aleyh bir rivayettir. Ancak hadisin kaynaklarda önemsiz sayılabilecek lafız farklarıyla yer aldığı belirtilmelidir (Mâlik, 1994: Nevâdir, 983; Tayâlisî, 1999: 1/41; Ahmed, 1995: 1/303; Buhârî, 1999: Bed'ü'l-Vahy 1; Müslim, 1992: İmâre 155; İbn Mâce, 1992: Zühd 26; Ebû Dâvûd, 2011: Talâk 11; Tirmizî, 1999: Fedâilü'l-Cihâd 16; Nesâî, 2009: Talâk 24).

7. “İSLÂMİYET VE HİLÂFET VE MEŞİHAT-I İSLÂMİYE” İSİMLİ MAKALEDE YER ALAN RİVAYET

Beyânu'l-Hak Dergisi'nin 22. sayısında 8 Safer 1327 (1 Mart 1909) tarihinde yayımlanan bu makalede bir rivayet bulunmakta olup *لا رهبانية في الاسلام* “İslâm'da ruhbanlık yoktur.” şeklindedir. Rivayet bu lafızla hadis kaynaklarında yer almamaktadır ki İbn Hacer de (ö. 852/1449) bu lafızla görmediğini belirtmiştir (İbn Hacer, 1379: 9/111). Dolayısıyla aslı olmadığı söylenebilir. Rivayetin İslâm'da ruhbanlığın olmadığını gösteren bir hadisin farklı bir formülasyonu olduğu anlaşılmaktadır (Taberânî, 1983: 6/62; İbn Hacer, 2005: 111/9).

8. “İNNEME'T-TÂ'ATU Fİ'L-MA'RÛF” İSİMLİ MAKALEDE YER ALAN RİVAYET

Tesîsât Gazetesi'nde 1327 tarihinde yayımlanan bu makalede bir rivayet bulunmakta olup *إنما الطاعة في المعروف* “İtaat ancak marûfta olur.” şeklindedir. Rivayet hadis

kaynaklarında, uzunca bir rivayetin son kısmı olarak yer alan sahîh ve müttefekun aleyh bir rivayettir (Ahmed, 1995: 2/57; Buhârî, 1999: Ahkâm, 4; Müslim, 1992: İmâre 39; Ebû Dâvûd, 2011: Cihâd 96; Nesâî, 2009: Bey'at 34).

9. “KÜÇÜK BİR DÜŞÜNCE” İSİMLİ MAKALEDE YER ALAN RİVAYET

Beyânu'l-Hak Dergisi'nin 45. sayısında 19 Muharrem 1328 (31 Ocak 1910) tarihinde yayımlanan bu makalede bir rivayet bulunmakta olup *لا بورك لي في صبيحة لم ازد فيه علما* “İçerisinde ilmimi artırmadığım sabahta benim için bereket yoktur.” şeklindedir. Fakat rivayet kaynaklarda mezkûr lafızla tespit edilememiş olup farklı bir lafızla yer almaktadır ki bu, metnin zaman içerisinde bazı değişikliklere uğradığını gösterir. Örneğin İshâk b. Râhûye'nin (ö. 238/853) *el-Müsned*'inde Hz. Âişe'den (ö. 58/678) nakledilen merfû bir rivayet şöyledir: *إذا أتى على يوم لا أزداد فيه علما فلا بورك لي في طلوع الشمس ذلك اليوم* “İçerisinde ilmimi artırmadığım bir günün güneşinin doğmasında benim için bereket yoktur.” (İshâk, 1991: 2/553). Senesinde yer alan Hakem b. Abdillâh'ın (ö. ?) yalancı ve metrûk olarak nitelendirilmesi (İbn Ebî Hâtim, 1953: 3/121) bakımından rivayet oldukça problemlidir. Nitekim rivayet mevzuat kitaplarına da girmiştir (İbnü'l-Cevzî, 1966: 1/233). Esasen Elmalılı'nın bu sözü Hz. Peygamber'e nispet etmediği de belirtilmelidir.

10. “MECELLE-İ AHKÂM-İ ADLİYYEMİZE REVÂ GÖRÜLEN MUÂHEZEYİ MÜDÂFAA” İSİMLİ MAKALEDE YER ALAN RİVAYET

Bu makalenin *Beyânu'l-Hak Dergisi*'nin 55. sayısında 30 Rebiülevvel 1328 (11 Nisan 1910) tarihinde yayımlanan 7. serisinde yer alan bir rivayet şöyledir *من اشترى شيئا لم يره فله* “Her kim görmediği bir şey satın alırsa onu gördüğünde muhayyerlik hakkı doğar.” Bu rivayet küçük bir lafız farkıyla bazı kaynaklarda hem mürsel hem de müsned olarak ve merfû şekilde yer almaktadır (İbn Ebî Şeybe, 2006: 10/488; Dârekutnî, 2004: 3/382). Senetlerinde yer alan Ebû Bekir b. Ebî Meryem'in (ö. ?) zayıf olduğu ve Ömer b. İbrahim'in (ö. ?) hadis uydurduğu yönündeki bilgiler (Dârekutnî, 2004: 3/382) bu rivayetlerin merfû olarak sahîh olmadıklarını göstermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla rivayet Muhammed b. Sîrîn'den (ö. 110/729) mevkûf olarak nakledilmiştir (Dârekutnî, 2004: 3/382). Esasen Elmalılı da rivayeti Hz. Peygamber'e nispet etmemiştir.

11. “DONANMA İ'ÂNESİ ZEKÂT YERİNE GEÇER Mİ?” İSİMLİ MAKALEDE YER ALAN RİVAYETLER

Beyânu'l-Hak Dergisi'nin 88. sayısında 3 Zilhicce 1328 (6 Aralık 1910) tarihinde yayımlanan makalede iki rivayet vardır. Bunlardan ilki *خذوها من أغنيانهم و ردوها الي فقرائهم* “Zekâtı zenginlerden alıp fakirlere veriniz!” şeklinde olup kaynaklarda bu lafızla tespit edilememiştir. Birçok kaynakta yer alan ve sahîh ve müttefekun aleyh olduğu anlaşılan metin *إن الله افترض عليهم صدقة في أموالهم تؤخذ من أغنيانهم فترد في فقرائهم* “Allah onların mallarında, zenginlerden alınıp fakirlere verilen bir zekâtı farz kılmıştır.” şeklindedir (İbn Ebî Şeybe, 2006: 6/376; Ahmed, 1995: 3/498; Buhârî, 1999: Zekât 1; Müslim, 1992: İmân 29; Ebû Dâvûd, 2011: Zekât 5; İbn Mâce, 1992: Zekât 1; Tirmizî, 1999: Zekât 6; Nesâî, 2009: Zekât 46).

Diğer rivayet ise *هاتوا ربع عشر أموالكم* “Mallarınızın kırkta birini veriniz!” şeklinde olup kaynaklarda mezkûr metinle değil *هاتوا ربع العشر* metni ile kayıtlıdır ve sahîh olarak

değerlendirilmiştir (Abdurrezzâk, 1983: 4/89; Ahmed, 1995: 2/334; Ebû Dâvûd, 2011: Zekât 5; İbn Mâce, 1992: Zekât 4).

12. “ULÛM-İ İSLÂMİYENİN RÛHU VE MİZÂC-I TASNÎFİ” İSİMLİ MAKALEDE YER ALAN RİVAYETLER

Sebilürreşad Dergisi'nin 364. sayısında ve 30 Şevval 1336 (7 Ağustos 1918) tarihinde yayımlanan bu makalede dört rivayet yer almaktadır ki *من يرد الله به خيرا يفقهه في الدين* “Allah her kim için hayır dilerse onu dinde fakih (ince anlayışlı) yapar.” şeklindeki ilki daha önce incelenmişti. İkinci rivayet *الفقهاء امناء الرسل* “Fakihler peygamberlerin eminleridir.” şeklinde olup temel hadis kaynaklarında bulunmamaktadır. Rivayeti Süyûtî tahrir etmiş ve hasen olarak değerlendirmiştir (Süyûtî, 2004: 2/370) Ancak rivayet zayıf olarak da değerlendirilir (Elbânî, 1992: 5/52). Ayrıca rivayetin *فإذا فعلوا ذلك فاحذروهم* “Dünyaya dalmadıkça ve sultanlara tabi olmadıkça. Şayet bunu yaparlarsa onlardan sakının!” şeklinde devamı da vardır (Süyûtî, 2004: 2/370).

Üçüncü rivayet *رأس الحكمة مخافة الله* şeklinde olup hem merfû hem de Abdullah b. Mesûd'dan (ö. 32/652-53) mevkûf olarak nakledilmiştir. Fakat rivayetin aslında mevkûf olduğu, merfû senedin zayıf olduğu belirtilmiştir (Beyhakî, 2003: 2/201).

Dördüncü rivayet ise *لا تقوم الساعة حتى لا يقال في الأرض الله الله* “Yeryüzünde ‘Allah Allah’ diyen kimse kalmadıkça kıyamet kopmaz.” şeklinde olup hadis kaynaklarında yer alan ve senedinin şeyhânın şartlarına göre sahîh olduğu belirtilen bir rivayettir (Ahmed, 1995: 19/100; Müslim, 1992: İmân 234; Tirmizî, 1999: Fiten 35).

13. “DİNİMİZ, DEVLETİMİZ” İSİMLİ MAKALEDE YER ALAN RİVAYET

Bu makalenin *Tasvîr-i Efkâr Dergisi*'nin 2593. sayısında 17 Kânunievvel 1334 (17 Aralık 1918) tarihinde yayımlanan 2. serisinde bir hadis bulunmakta olup *الإسلام يعلو ولا يعلى عليه* “İslâm daima üstündür. Ondan üstün olunamaz.” şeklindedir. Buhârî (ö. 256/870) bu rivayeti muallak olarak tahrir etmiştir. İlk bakışta İbn Abbâs'ın (ö. 68/687-88) sözü olduğu anlaşılır. (Buhârî, 1999: Cenâiz 79)). Rivayet merfû olarak da nakledilmiştir (Dârekutnî, 2004: 4/371). İbn Hacer önceleri bu sözün İbn Abbâs'a ait olduğunu zannettiğini fakat araştırdıktan sonra onun sözleri içerisinde bulamadığını ve mevsûl ve merfû olarak gördüğünü, bu merfû rivayetin ise hasen olduğunu belirtilmiştir (İbn Hacer, 1379: 3/220; Elbânî, 1985: 5/106, 109).

14. “TEVBE” İSİMLİ MAKALEDE YER ALAN RİVAYET

Cerîde-i İmiye'nin 41. sayısında Rebûlevvel 1337 (Aralık/Ocak 1918-1919) tarihinde yayımlanan bu makalede bir rivayet bulunmakta olup *لا يزال العبد يتقرب إلي بالنوافل* “...Kul bana nafîle ibadetlerle yaklaştırmaya devam eder...” şeklindedir. Bu rivayet, öncesinde ve sonrasında bulunan kısımlarla birlikte ve farklı lafızlarla hadis kaynaklarında yer alan sahîh bir rivayettir (Ma'mer, 1983: 11/192; Ahmed, 1995: 43/261; Buhârî, 1999: Rikâk 38).

15. “HAZRET-İ MUHAMMED ALEYHİSSELÂM'IN DİNİ İSLÂM” İSİMLİ MAKALEDE YER ALAN RİVAYETLER

Bu makalenin *Sebilürreşad Dergisi*'nin 425-426. sayılarında 27 Ramazan 1337 (26 Haziran 1919) tarihinde yayımlanan 2. serisinde iki rivayet bulunmaktadır. Bunlardan ilki

المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده “*Müslüman, Müslümanların dilinden ve elinden selamette olduğu kimsedir.*” şeklinde olup sahîh ve müttefekun aleyh bir rivayettir (Ahmed, 1995: 11/66; Buhârî, 1999: Âmân 10; Müslim, 1992: Âmân 65; Ebû Dâvûd, 2011: Cihâd 2; Tirmizî, 1999: Âmân 12; Nesâî, 2009: Âmân 9).

Diğeri ise *“Yaratana isyan hususunda yaratılmışı itaat olmaz.”* şeklinde olup İbn Ebî Şeybe’nin (ö. 235/849) *el-Muşannef*’inde mürsel olarak tahrir edilmiştir (İbn Ebî Şeybe, 2006: 18/247). Ancak Taberânî (ö. 360/971) rivayeti müsned olarak nakletmiş olup sahâbî râvînin İmrân b. Husayn olduğu görülmektedir (Taberânî, 1983: 18/170). Rivayeti Ahmed b. Hanbel de (ö. 241/855) küçük bir farkla *لا طاعة لمخلوق في معصية الله* şeklindeki metin ile ve müsned olarak nakletmiştir ki senedinin şeyhânın şartlarına göre sahîh olduğu belirtilmiştir (Ahmed, 1995: 2/333).

Yine bu makalenin *Sebîlürreşad Dergisi*’nin 431-432. sayılarında 25 Şevval 1337 (24 Temmuz 1919) tarihinde yayımlanan 4. serisinde iki rivayet bulunmaktadır. Bunlardan ilki *“Nefsin senin bineğindir, ona yumuşak davran!”* şeklindedir. Elmalılı’nın hadîs-i şerîf olduğu vurgusuyla kaydettiği bu rivayet hadis literatüründe tespit edilememiştir.

Diğeri ise Hz. Peygamber’in kendisine sorulan bir soruya verdiği *ثم استقم* *“Allah’a iman ettim de sonra da dosdoğru ol!”* şeklindeki cevabı ihtiva eden rivayettir ki hadis kaynaklarında bulunmakta olup şeyhânın şartlarına göre sahîh olduğu da belirtilmiştir (Tayâlisî, 1999: 2/558; Ahmed, 1995: 24/141).

Bu makalenin *Sebîlürreşad Dergisi*’nin 433-434. sayılarında 10 Zilkade 1337 (7 Ağustos 1919) tarihinde yayımlanan 5. serisinde bir rivayet bulunmaktadır ki *شيبتي سورة هود* *“Hûd Suresi beni ihtiyarlattı.”* şeklindedir. Bu rivayeti küçük bir lafız farkıyla Tirmizî tahrir etmiş ve hasen olduğunu belirtmiştir (Tirmizî, 1999: Tefsîr 56).

Yine bu makalenin *Sebîlürreşad Dergisi*’nin 435-436. sayılarında 17 Zilkade 1337 (14 Ağustos 1919) tarihinde yayımlanan 6. serisinde bir rivayet bulunmaktadır ki şöyledir: *من عمل* *“Her kim ümmetimin bozulduğu bir dönemde sünnetime amel ederse ona yüz şehit sevabı verilir.”* Elmalılı’nın hadîs-i şerîf olduğu vurgusuyla kaydettiği bu rivayeti Taberânî *بسنتي عند فساد امتي فله اجر مائة شهيد* *“Sünnetime tutunan”* ifadesiyle ve yüz sayısı ile kayıtlanamaksızın sadece *اجر شهيد* *“Şehit sevabı”* ifadesiyle tahrir etmiştir (Taberânî, 1995: 5/315). Rivayet hasen olarak değerlendirilmiştir (Münâvî, 1988: 879/2).

Bu makalenin *Sebîlürreşad Dergisi*’nin 443. sayısında 13 Muharrem 1338 (8 Ekim 1919) tarihinde yayımlanan 9. serisinde iki rivayet bulunmaktadır. Bunlardan ilki *الايمن بضع و* *“İman yetmiş küsur şubedir. En alt derecesi yoldan eziyet veren şeyleri kaldırmaktır.”* şeklinde olup hadis kaynaklarında farklı lafızlarla yer alan sahîh ve müttefekun aleyh bir rivayettir (Ahmed, 1995: 15/212; Buhârî, 1999: Âmân 3; Müslim, 1992: Âmân 58; Ebû Dâvûd, 2011: Sünnet 15; Tirmizî, 1999: Âmân 6).

Diğeri ise *Her hak sahibine hakkını veriniz.* şeklinde olup hem bu manada hem de Allah Teâlâ’nın her hak sahibine hakkını verdiği manasında olmak üzere hadis kaynaklarında yer alan sahîh bir rivayettir (Tayâlisî, 1999: 2/450; Abdurrezâk, 1983: 4/148; Ahmed, 1995: 29/210; Buhârî, 1999: Savm 51; Ebû Dâvûd, Vasâyâ 6; İbn Mâce, Vasâyâ 6; Tirmizî, Vasâyâ 5; Nesâî, 2009: Vasâyâ 5).

Bu makalenin *Sebîlürreşad Dergisi*’nin 445. sayısında 27 Muharrem 1338 (22 Ekim 1919) tarihinde yayımlanan 11. serisinde bir rivayet bulunmaktadır ki şöyledir: *البر لا يبلى* *والذنب لا ينسى والديان لا يموت اعلم ما شئت كما تدين تدان* *“İyilik çürümez, günah unutulmaz, Bütün*

bunların karşılığını verecek olan Allah ölümsüzdür. Artık dilediğini yap! Nasıl amel işlersen sana da aynı muamele yapılır.” Bu rivayet kısmen farklı lafızlarla çeşitli hadis kaynaklarında bulunur. Örneğin Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153/770) *el-Câmi* 'inde *البر لا يبلى والإثم لا ينسى والديان* "la yimut fakan kama şunt kama tadin tadan" lafızıyla ve mürsel olarak yer almaktadır. İbn Hacer bu mürsel rivayetin ricâlinin sika olduğunu belirtmiştir (İbn Hacer, 1379: 13/458). Buna göre mürsel olmasının dışında rivayet sahîh görülebilir.

16. “MÜSLÜMANLIK MÂNİ’-İ TERAKKÎ DEĞİL, ZÂMİN-İ TERAKKÎDİR” İSİMLİ MAKALEDE YER ALAN RİVAYETLER

Bu makalenin *Sebilürreşad Dergisi*'nin 547-548. sayısında 19 Zilhicce 1341 (2 Ağustos 1923) tarihinde yayımlanan 3. serisinde iki rivayet bulunmaktadır. Bunlardan ilki *من قال لا اله الا الله فقد دخل الجنة* "Her kim 'Allah'tan başka ilah yoktur' derse cennete girer." şeklindedir ki bazı lafız farklarıyla birlikte hadis kaynaklarında bulunan sahîh ve müttefekun aleyh bir rivayettir (Buhârî, 1999: İlim 49; Müslim, 1992: İmân 52).

Diğeri ise *بعثت لاتمم مكارم الاخلاق* "Ben ancak mekârim-i ahlâkı tamamlamak için gönderildim." şeklinde olup İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *Muvatta*'nda yer almaktadır (Mâlik, 1992: Hüsnu'l-Huluk, 8). Rivayeti Ahmed b. Hanbel de küçük bir lafız farkıyla tahrir etmiş olup senedi sağlam sahîh bir rivayet olarak değerlendirilmiştir (Ahmed, 1995: 14/512-513).

Bu makalenin *Sebilürreşad Dergisi*'nin 549-550. sayısında 22 Zilhicce 1341 (5 Ağustos 1923) tarihinde yayımlanan 4. serisinde üç rivayet bulunmaktadır. Bunlardan ilki *طلب العلم فريضة على كل مسلم و مسلمة* şeklinde olup daha önce incelenmiştir.

Diğeri ise *اوتيت علوم الاولين و الاخرين* "Öncekilerin ve sonrakilerin ilimleri bana verildi." şeklinde olup Elmalılı bunu Muhyiddîn b. el-Arabî'nin (ö. 638/1240) bir sözünü naklederken, onun bu sözün bir hadîs-i şerîf olduğunu söylediği ayrıntısıyla kaydetmiştir. Fakat kaynaklarda böyle bir hadis tespit edilememiştir.

Diğeri de *العلماء ورثة الانبياء* "Âlimler peygamberlerin vârisleridirler." şeklinde olup hadis kaynaklarında yer alan ve sahîh olarak değerlendirilen bir rivayettir (Ebû Dâvûd, 2011: İlim 1; İbn Mâce, 1992: Mukaddime 17; Tirmizî, 1999: İlim 19).

Bu makalenin *Sebilürreşad Dergisi*'nin 553-554. sayısında 10 Muharrem 1342 (23 Ağustos 1923) tarihinde yayımlanan 6. serisinde iki rivayet bulunmaktadır. İlki *خير دينكم ايسره* "Dininizin en hayırlısı en kolay olanıdır." şeklinde olup hadis kaynaklarında yer alır ve hasen olarak değerlendirilir (Tayalîsî, 1999: 2/628; Ahmed, 1995: 25/284).

Diğeri rivayet ise *ان الله بعثني بالحنفية السمحة و لم يبعثني بالرهبانية المبتدعة* "Şüphesiz ki Allah beni kolay tevhid dini ile göndermiştir. Bidatçi ruhbanlıkla göndermemiştir." şeklinde olup Taberânî kısmen farklı bir lafızla tahrir etmiştir (Taberânî, 1983: 8/170). Fakat senedinde yer alan Ufeyr b. Ma'dân'ın (ö. 166/782) zayıf olduğu ve münker ve aslı olmayan rivayetler naklettiği bilgisi rivayeti zayıf hale getirmektedir (İbn Ebî Hâtim, 1953: 7/36; Heysemî, 1412: 4/555).

17. “RÜ’YET-İ HİLÂL MESELESİ” İSİMLİ MAKALEDE YER ALAN RİVAYETLER

Bu makalenin *Sebilürreşad Dergisi*'nin 561-562. sayısında 8 Safer 1342 (19 Eylül 1923) tarihinde yayımlanan 1. serisinde bir rivayet bulunmaktadır ki *من اتى كاهنا أو منجما فصدقه*

بما قال فقد كفر بما انزل علي محمد “Her kim bir kâhine veya müneccime gider ve onun sözünü tasdik ederse Muhammed’e indirileni reddetmiş olur.” şeklindedir. Bu rivayet kaynaklarda küçük lafız farklarıyla birlikte yer almaktadır ve sahîh olarak değerlendirilmektedir (Ahmed, 1995: 15/331; Ebû Dâvûd, 2011: Tıb 21).

Yine bu makalenin *Sebîlürreşad Dergisi*’nin 565-566. sayısında 23 Safer 1342 (4 Ekim 1923) tarihinde yayımlanan 3. serisinde iki rivayet bulunmaktadır. İlki farklı metinleriyle birlikte “لا تصوموا حتى تروا الهلال ولا تفتروا حتى تروه فإن غم عليكم فاقفروا له” *Hilâli görünceye kadar oruca başlamayın. Yine onu görünceye kadar da bayram yapmayın. Hava bulutlu olursa ayı takdir edin.*” şeklinde olup hadis kaynaklarında yer alan sahîh ve müttetekun aleyh bir rivayettir (Mâlik, 1992: Sıyâm 1; Buhârî, 1999: Savm 11; Müslim, 1992: Sıyâm 3; Nesâî, 2009: Sıyâm 11).

Diğeri ise şöyledir: *إنا أمة أمية لا نكتب ولا نحسب الشهر هكذا وهكذا وعقد الإبهام في الثالثة* “Hz. Peygamber ‘Biz Ümmî bir milletiz, ne yazı ne de hesap biliriz. Ay şöyledir, şöyledir, şöyledir.’ dedi. Üçüncüde başparmağını yumdu. Yine Hz. Peygamber ‘Ay şöyledir, şöyledir, şöyledir.’ dedi ve bununla otuz günün tamamını kastetti.” Bu rivayet de hadis kaynaklarında yer alan sahîh ve müttetekun aleyh bir rivayettir (Ahmed, 1995: 9/59; Buhârî, 1999: Savm 13; Müslim, 1992: Sıyâm 15; Ebû Dâvûd, Savm 4; Nesâî, 2009: Sıyâm 17).

18. “İLHAD NE BÜYÜK CEHALETTİR!” İSİMLİ MAKALEDE YER ALAN RİVAYETLER

Bu makalenin *Sebîlürreşad Dergisi*’nin 627. sayısında 29 Rebûlâhir 1343 (27 Kasım 1924) tarihinde yayımlanan 6. Serisinde bir rivayet bulunmaktadır ki şöyledir: *سبقت رحمتي علي* “Rahmetim gazabımı geçmiştir.” Elmalılı’nın kudsî hadis olduğuna vurgu yaparak kaydettiği bu rivayet hadis kaynaklarında küçük bir lafız farkıyla birlikte yer alan sahîh ve müttetekun aleyh bir rivayettir (Abdurrezzâk, 1983: 2/160; Ahmed, 1995: 12/247; Buhârî, 1999: Tevhîd 55; Müslim, 1992: Tevbe 15).

Yine bu makalenin *Sebîlürreşad Dergisi*’nin 628. sayısında 7 Cemâziyelevvel 1343 (4 Aralık 1924) tarihinde yayımlanan 7. serisinde bir rivayet bulunmaktadır ki *لا بورك لي في صبيحة* “İçerisinde ilmimi arttırmadığım sabahta benim için hayır yoktur.” şeklinde olup daha önce incelenmişti.

19. “İZDIRÂBÂT-I BEŞER’İN SEBEBİ ŞİRKİTİR” İSİMLİ MAKALEDE YER ALAN RİVAYETLER

Bu makalenin *Sebîlürreşad Dergisi*’nin 635. sayısında 26 Cemâziyelâhir 1343 (22 Ocak 1925) tarihinde yayımlanan 1. serisinde bir rivayet bulunmaktadır ki *لا يزال عبدي المؤمن* şeklinde olup daha önce incelenmişti.

Yine bu makalenin *Sebîlürreşad Dergisi*’nin 636. Sayısında 4 Receb 1343 (29 Ocak 1925) tarihinde yayımlanan 2. Serisinde bir rivayet bulunmaktadır ki *رأس الخير محبة الله رأس* şeklinde olup ikinci kısmı daha önce incelenmişti. Birinci kısım ise kaynaklarda tespit edilememiştir.

SONUÇ

Yakın dönemin önemli Türk ilim ve fikir insanlarından Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın 1908-1925 yılları arasında dönemin çeşitli ilmî ve fikrî dergilerinde yayımlanan makalelerinde kullandığı rivayetleri, kısa değer hükümleriyle ve genel olarak muhaddislerin görüşleri çerçevesinde incelediğimiz bu çalışmamızda onun âyetlere nispetle rivayetlere daha az yer verdiği tespit edilmiştir. Elmalılı farklı serilerinde olmak üzere çalışmada isimleri kaydedilen toplam on sekiz makalesinde rivayet kullanmıştır. Va'z, Siyaset-i Medine, Cevab, Mart-Meclis-i Mebûsân'da, Hakk-ı Tefsir ve Hukuk-ı Pâdişâhî, Diplomaside Diyanet Manevralarının Âkıbeti, Hayat ve Ubûdiyet isimli makalelerinde ise rivayet kullanmamıştır. Çalışmamızda söz konusu makalelerde Elmalılı'nın, Hz. Ömer'den mevkûf olduğu belirlenen bir rivayeti saymazsak doğrudan veya dolaylı olarak merfû olduğu anlaşılan otuz sekiz rivayet kullandığı belirlenmiştir. Bu rivayetlerden beş tanesini farklı yerlerde tekrar ettiği de görülmektedir. Dolayısıyla kırk üç yerde rivayetlere yer verdiği söylenebilir. Bu rivayetlerden yirmi iki tanesinin sahîh, dört tanesinin hasen, altı tanesinin zayıf ve altı tanesinin de aslı bulunmayan/mevzû rivayetler olduğu tespit edilmiştir.

Elmalılı'nın kullandığı rivayetler, kaydedilen bulgulardan da anlaşıldığı üzere büyük oranda hadis kaynaklarında yer alan sahîh rivayetlerdir. Hasen ve zayıf rivayetler ise bunlara göre daha azdır. Diğer yandan o, görüldüğü üzere, kaynaklarda yer almayan ve aslı bulunmayan/mevzû bazı rivayetler de kullanmıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla bu altı rivayetten üçünü Hz. Peygamber'e nispet etmemiştir. Diğer iki rivayette de doğrudan bir nispet görülmemektedir. Fakat bir tanesini hadîs-i şerîf olduğu vurgusuyla kaydetmiştir. Bu oran ve kullandığı rivayetlerin genelde sahîh nitelikli olması, Hz. Peygamber'e bir söz nispet etme hususunda onun titizliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Fakat her hâlükârda Elmalılı'nın, güçlü bir fakih ve müfessir olmakla birlikte hadisçiliğinin bunlara göre çok fazla belirgin olmadığı ifade edilmelidir. Nitekim müellefâtı içerisinde de hadis ilmi ile ilgili olan bir eser bilinmemektedir.

KAYNAKLAR

1. Abdurrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'ânî (1983), *el-Muşannef*, thk. Habîburrahman el-A'zamî, Beyrut, Meclisü'l-İlmî.
2. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî (1995), *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle.
3. Alî el-Kârî, Nûrüddîn Alî b. Muhammed b. Sultân (1971), *el-Esrârü'l-merfû'a fi'l-aḥbâri'l-mevzû'a*, thk. Muhammed ed-Dabbâ', Beyrut, Dâru'l-Emâne/Müessesetü'r-Risâle.
4. Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin (2003), *Şu'abu'l-îmân*, thk. Abdalâlî Abdulhamid Hâmîd, Riyad/Bombay, Mektebetü'r-Rüşd ve Dâru's-Selefiyye.
5. Bezzâr, Ahmed b. Amr (2009), *Musnedu'l-Bezzâr (Baḥru'z-zehḥâr)*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh, Âdil b. Sa'd, Sabrî Abdulhâlık eş-Şâfiî. Medine, Mektebetü'l-'Ulûmi ve'l-Hikem.
6. Bilmen, Ömer Nasuhi (1974), *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul, Bilmen Yayınevi.
7. Buhârî, Muhammed b. İsmail (1999), *el-Câmi'u's-sahîh*, Riyad, Dâru's-Selâm.
8. Dârekutnî, Ali b. Ömer (2004), *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnaût, Hasen Abdülmün'im Şelebî, Abdullatif Hırzallah, Ahmed Berhûm, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle.
9. Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman (1992), *es-Sünen*, İstanbul, Çağrı Yayınları ve Dâru Sehnûn.

10. Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (2011), *es-Sünen*, 1. Baskı, Kahire, Dâru İbni'l-Cevzî.
11. Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mûsulî (1984), *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, thk. Hüseyin Selîm Esed, Dimeşk, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs.
12. Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn (1992), *Silsiletü'l-ehâdîsi 'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eşeruha's-seyyiu' fi'l-'ümme*, 1. Baskı, Riyad, Dâru'l-Meârif.
13. Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn (1985), *İrvâu'l-ğalîl fî tahrici ehadîsi Menâri's-sebîl*, Beyrut, Mektebu'l-İslâmî.
14. Heysemî, Nûruddîn Ali b. Ebî Bekir (1412), *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*, Beyrut, Dâru'l-Fikr.
15. İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman (1953), *Kitābu'l-cerhi ve't-ta'dîl*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
16. İbn Ebî Şeybe (2006), Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Muşannef*, thk. Muhammed Avvâme, b.y., Dâru'l-Kible/Müessesetü 'Ulûmi'l-Kur'an.
17. İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî (1379), *Fethu'l-bârî şerhu Şahîhi'l-Buhârî*, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife.
18. İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (1992), *es-Sünen*, İstanbul, Çağrı Yayınları ve Dâru Sehnûn.
19. İbnü'l-Cevzî, Abdurrahmân b. Alî (1966), *Kitābu'l-Mevzû'ât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, 1. Baskı, Medine, el-Mektebetü's-Selefiyye.
20. İshâk b. Râhûye, İbn İbrahim b. Mahled el-Hanzalî (1991), *Müsnedü İshâk b. Râhûye*, thk. Abdulğafûr b. Abdulhak el-Belûşî, Medînetü'l-Münevvere, Mektebetü'l-İmân.
21. Köksal, A. Cüneyd - Kaya, Murat (2019), *Meşrutiyetten Cumhuriyete Makaleler M. Elmalılı Hamdi Yazır*, 3. Baskı, İstanbul, Klasik Yayınları.
22. Mâlik b. Enes (1992), *el-Muvaţta'*, İstanbul, Çağrı Yayınları ve Dâru Sehnûn.
23. Mâlik b. Enes (1994), *el-Muvaţta' (Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî rivayeti)*, thk. Abdulvehhâb Abdullatîf, Kahire, Vizâratü'l-Evkâf/el-Meclisü'l-A'lâ li's-Şuûni'l-İslâmiyye.
24. Ma'mer b. Ebî Amr Râşid Ebû Urve el-Basrî (1983), *el-Câmi'* (Abdurrezzâk es-San'ânî'nin el-Musannef'i ile birlikte), 2. Cilt, thk. Habîburrahmân el-A'zamî, Pakistan, el-Meclisü'l-İlmî/Beyrut, el-Mektebu'l-İslâmî.
25. Münâvî, Muhammed Abdurraûf (1988), *et-Teysîr bi şerhi'l-Câmi'i's-sagîr*, Riyad, Mektebetü'l-İmâmi's-Şâfiî.
26. Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc (1992), *el-Câmi'u's-şahîh*, İstanbul, Çağrı Yayınları ve Dâru Sehnûn.
27. Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horâsânî (2009), *es-Sünen*, tsh. Ahmed Şemsüddin, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
28. Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed (1994), *Tenbîhü'l-ğâfilîn bi-ehâdîsi seyyidi'l-enbiyâi ve'l-mürselîn*, thk. es-Seyyid el-Arabî, 1. Baskı, Mansûre, Mektebetü'l-İmân.
29. Süyûtî, Celâlüddîn (2004), *el-Câmi'u's-şagîr fî ehadîsi'l-beşîri'n-nezîr*, 2. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
30. Şahin, Sami (2015), "Hak Dini Kur'an Dili Adlı Eserde Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hadise Yaklaşımı", *Diyanet İlmî Dergi*, 51 (3), s. 105-130.

31. Taberânî, Süleyman b. Ahmed (1983), *el-Mu'cemu'l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî, 2. Baskı, Musul, Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem.
32. Taberânî, Süleyman b. Ahmed (1995), *el-Mu'cemu'l-evsaf*, thk. Târik b. İvadullah b. Muhammed, Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî, Kahire, Dâru'l-Harameyn.
33. Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd (1999), *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî, Mısır, Dâru Hicr.
34. Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (1999), *Câmi'u't-Tirmizî*, Riyad, Dâru's-Selâm.
35. Yavuz, Yusuf Şevki (1995), "Elmalılı Muhammed Hamdi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 11, İstanbul, s. 57-62.

KUR'ÂN'DA KADIN

Öğr. Gör. Dr. Yakup UZUN

Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri

Kıraat Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye.

ORCID:https://orcid.org/0000-0001-7534-6880

Özet

Toplum hayatının en önemli yapıtaşlarından biri kadındır. Dünya insanının iktisadi, içtimai, siyasi vb. meslek ve sanat alanındaki her bir bireyi doğuran, besleyen, büyüten ve onlara bugünkü konumlarını kazanmalarına vesile olan onlardır. Kadınlar, sadece çocukların değil, yeni doğan bebekten devletin en üst kademesindeki insana varıncaya kadar, bütün bir toplumun annesidir. Bu yönüyle toplumun her bir ferdi için kadın, saygındır. Diğer taraftan kadın için de en ulvi ve en saygın meslek, anneliktir. Bu saygı, aynı zamanda toplumun seviyesini ve toplumda kadının layık olduğu konuma ulaşmış olduğunu bildiren bir ölçüdür. Bu ölçüye göre bir toplumda kadınlara değer verildiği, kadınların da kendilerini bu değere ulaştıran vasıflara hâiz olduğu sürece, kadın saygın olarak kalmaya devam edecek ve toplum da bundan istifade edecektir. Nitekim tarih boyunca toplum hayatının, içtimai ve iktisadi her türlü tekâmülü, kadınlara bağlı olarak gelişmiş veya aksi yönde gerilemiştir.

Öte yandan kadınlara verilen bu değer İslâm sayesinde olmuştur. Nitekim Kur'ân'ın nüzulünden önce kadınlara hiçbir değer verilmezken Kur'ân'ın nüzûluyla birlikte kadına öyle bir değer verilmiş ki cariyeye ile efendisi, dinde kardeş kılınmış ve 21. yüzyıl medeniyetinin dahi ulaşamadığı bir seviyeye kadın ulaştırılmıştır. Buna rağmen cehalet taassubuyla zihinleri kararlı bir kısım çevreler, hala kadın konusu bahanesiyle Kur'ân'a dil uzatabilmektedirler. Oysaki Kur'ân-ı Kerîm'de kadın veya dişi anlamına gelen nisâ/نساء , nisveh/نصوة , imraeh/إمراة , ünsâ/أنثى vb. kelime türevleri seksen beş defa zikredilmektedir. Her ne kadar erkek anlamına gelen racul/رجل , zükûr/ذكور , mer'û/مرؤ vb. kelime türevleri bir farkla seksen altı kez zikredilmiş olsa da Arapça tağlib kaidesi gereği çoğu yerde ما ، من vb. müşterek lafızlarla hem erkek hem de kadın birlikte zikredilmişlerdir. Bunlara ilave olarak kadınlar için birçok konuyu ihtiva eden hatta kendisi için daha önce söz konusu olmayan miras payının belirlendiği en-Nisâ sûresi, onların adını taşımıştır. Yine Yüce Allah, Kasas 28/7 “Biz Hz. Musa'nın annesine onu emzir diye vahyettik.” en-Nisâ 4/124 “Erkek olsun, kadın olsun her kim iman etmiş olarak dünya ve âhiret için yararlı iyi işler yaparsa işte onlar da cennete girerler” Tevbe 71 “Müminlerin erkekleri de kadınları da birbirlerinin velileridir” vb. onlarca ifadede erkeklere olduğu kadar, kadınlara da hitap etmiştir. Bu çalışmamızda Kur'ân'ın kadına atfettiği değer üzerinde durulmuş, kadınlar bahane edilerek Kur'ân'a yöneltilen asılsız iddiaların yersiz olduğu âyetler bağlamında izah edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kadın, Hayat.

Abstract

One of the most important building blocks of public life is women. Economic, social, political, etc. of the world's people. it is they who give birth, nurture, raise each individual in the field of profession and art and help them gain their current position. Women are the mother not only of children, but of a whole society, from the newborn baby to the person at

the highest level of the state. In this aspect, women are respected for every member of society. On the other hand, motherhood is the highest and most respected profession for a woman. This respect is also a measure that informs the level of society and whether a woman has achieved the position she is worthy of in society. According to this measure, as long as women are valued in a society and women have the qualities that lead them to this value, women will remain respected and society will benefit from it. As a matter of fact, all kinds of social life, social and economic evolution have developed or declined depending on women throughout history.

On the other hand, this value given to women has been thanks to Islam. As a matter of fact, while women were not given any value before the Qur'an, women were given such value along with the Qur'an that the concubine and his master were made brothers in religion and 21. a woman has reached a level that even century civilization has not reached. Despite this, some circles whose minds are darkened by ignorance can still extend their language to the Qur'an under the pretext of the subject of women. However, in the Qur'an, Nisa/ نساء, nisveh/ نسوة, imraeh/ امرأة, ünsa/ أنثى April, etc., which means woman or female. word variants are mentioned eighty-five times. Although racul/ رجل, which means male, zukur/ ذكور, Mer'u / مرؤ etc. although word variants are mentioned eighty-six times with a difference, in most places according to the Arabic taglib pedestal, ما ، من etc. both men and women are mentioned together in common words. In addition, Surah April, which contains many issues for women, and even for itself, the share of inheritance that was not previously mentioned, was named after them. Again Almighty Allah, Kasas 28/7 “We Are Hazrat Mahdi (As). And we inspired the mother of Moses to suckle her."April 4/124” whoever does good deeds in this world and the hereafter, whether male or female, believing, they will enter paradise. “repentance /71” the men and women of the believers are each other's Guardians, etc. he addressed women as well as men in dozens of statements. In this study, the value attributed to women by the Qur'an was emphasized and women were tried to be explained in the context of the verses in which the unfounded claims made to the Qur'an were unwarranted.

Keywords: Qur'an, Woman, Life.

GİRİŞ

Günümüzde, tartışılan pekçok meselelerden biri de İslam'da kadının konumu ve Kur'an'da kadının pozisyonudur. Şunu hemen ifade edelim ki İslam'ın kadına atfettiği değer, Kur'an'ın on dört asır önce ilan edip ortaya koyduğu ulaşılmaz bir değerdir. Bu değer, yaşadığımız yirmi birinci yüzyıl medeniyetinin dahi ulaşamadığı bir seviyedir. Buna rağmen cehalet girdabında debelenen birtakım taassup hâimleri, hala kadın konusu bahanesiyle yüce Kur'an'ı tenkit etmekte, her hangi bir nasip alamadığı Kur'an'a saldırabilmektedirler. Oysaki kadın, Kur'an'ın nüzulüne kadar, bütün milletlerde horlanmış, hatta insan olup olmadığı tartışılmıştır. Kötülüğün kaynağı, zevk ve eğlence aracı olarak görülmüş, kişisel haklardan, mülkiyet ve verasetten mahrum bırakılmıştır. Tabii bu gerçekleri görebilmek için o dönemin tarihine ve kültürüne vakıf olmak gerekir.

Biz bu çalışmamızda, bir taraftan kadın konusunu İslamî prensiplere vâkıf olmadan eleştirenlerin, önyargılarından tamamen sıyrılıp, konuya âdilâne bir tavırla yaklaşmalarını tavsiye ederken; diğer taraftan bize düşeni körü körüne savunmacı bir tavır takınmaksızın, hak ve hakikati, nakiller eşliğinde ortaya koymaya çalışacağız. Kur'an'da kadının

pozisyonunu ele almadan önce, konunun daha iyi anlaşılması için bu konudaki yanlış anlamalara sebebiyet veren şeyleri hatırlatmak istiyoruz. Zira yanlış anlamalara sebep olan bu tutumları düzeltilmedikçe, sağlıklı bir sonuca varmak mümkün gözükmemektedir.

Metod açısından hatalı yaklaşımları şu şekilde sıralayabiliriz.

- a. Âyetlerin nüzul sırasındaki toplumun, genel durumunu göz önünde bulundurmamak.
- b. Kur'an ayetlerinin indiriliş sebebinin (esbâb-ı nüzül) göz ardı etmek.
- c. Kur'an'daki ifadeleri, siyak-sibakına (öncesi-sonrası) bakmadan, bulunduğu konumdan bağımsız ele almak.
- d. Kur'an ayetlerini bütüncül ele almamak. Özellikle kadınlarla ilgili ifadeleri tek olarak değerlendirmek.
- e. Ayetleri içine nüfuz edemeyip; mecaz, kinaye, teşbih vb. ilimlere vâkıf olmadan, ayetlerin zahiri anlamıyla yetinmek.¹

Yukarıda verdiğimiz bu hatalı yaklaşımlar, aslında sadece kadınla ilgili mevzularda değil, İslamî diğer mevzularda da yapılan yanlışların temel nedenini teşkil etmektedir. Bundan ötürü diğer İslamî mevzularda olduğu gibi kadın mevzusunda da sahih bilgiyi elde edebilmemiz için, bu hataların farkına varıp bunlardan kaçınmamız gerekir. Biz de bu mevzuyu dikkate alarak, “Kur'an'da Kadın” konusunu işlerken yukarıda dikkat çektiğimiz hatalara düşmemeye özen göstereceğiz.

Kadınlarla ilgili Kur'an'a yöneltelen başlıca eleştiriler

- a. Erkeklerin kadınlar üzerinde hakimiyet kurması.
- b. Bir erkeğin şahitliğinin, iki kadının şahitliğine denk tutulması.
- c. Mirasta erkeğin hissesinin kadının hissesinin iki misli olması.
- d. Boşama hakkının erkeğe verilmesi vb.

1. KUR'AN'DA KADININ KONUMU

a. Kur'an'da kadın ve erkek aynı asıldan geldiği için özü itibarıyla eşittir. Zira babaları Hz. Âdem, anneleri ise Hz. Havva'dır.² Hem bu yönüyle hem de âlemlerin yaratıcısı olan bir tek Allah'a inanan mü'min olmaları yönüyle³ kadın, erkeğin; erkek de kadının kardeşidir. Nitekim en-Nisâ 4/1. “... يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ” *“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen yayan rabbinize itaatsizlikten sakının...”* ifadesinde de bu gerçeği görüyoruz.

b. Üstünlük erkek veya kadın olmakla değil, içtenlikle Allah'ın emirlerine sarılmakla ve yasaklarından kaçınmakla mümkün olur. Nitekim el-Hucurât 49/13. “ نَكَرَ وَأَنْتَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَى إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ” *“ Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır”* ifadesi de gerçek kulluğun, Allah ininde kişiyi yükselttiğini bildirmektedir.

¹ Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, “Kadın Konusunda Kur'an'a Yöneltelen Başlıca Eleştiriler” *İslâmî Araştırmalar* 7/4 (1991), 272.

² Orhan S. Yüçetürk, “İslam'da Kadın”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 9/4 (1980), 37.

³ “إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ” *“Müminler ancak kardeşlerdir, öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin, Allah'a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız.”* el-Hucurât 49/10.

c. İman, ibadet ve ihsanda kadın ve erkek arasında hiçbir fark olmayıp, kadın ve erkek eşittir. Kadın da erkek gibi akıyla ihtiyar sahibi olup, iradesini istediği yönde kullanabilir. Yalnız her biri kendi yaptığından sorumludur. Nitekim el-Bakara 2/134. “تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ” *“Onlar bir ümmetti gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilecek değilsiniz”* ifadesi de her bir ferdin tasarrufunun öncelikle kendisini bağladığını hatırlatmaktadır.⁴

1.1 Ana Olarak Kadın

Hz. Havva bütün insanlığın bütün peygamberlerin anasıdır. Ana (umm), asıl, temel, merkez, kaynak demektir.⁵ Nitekim bütün peygamberlerde bu temele vurgu yapmışlar ve bu şerefli mevkiye atıfta bulunmuşlardır. Son elçi olan Hz. Muhammed’in (s.a.s) tebliğinde de bunu görmek mümkündür. Örneğin; Yüce Allah, en-Nisâ 4/36. “وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا” *“Allah’a kulluk edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya iyi davranın”* ifadesinde kendisine ibadet ve itaatten sonra, ana babaya ihsanı ve onlara iyi muameleyi farz kılmıştır.

Kur’an’a göre annenin hakkı babaya nispeten daha öndedir. Zira anne çocuğunu aylarca karnında taşımış, yıllarca emzirmiş ve çocuğunun diğer kişisel bakımlarını üstlenmiştir. Bu hakikat Lokmân 31/14. “وَوصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالَهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي” *“Biz insana anne babasıyla ilgili öğütler verdik. Annesi, güçten kuvvetten düşerek onu karnında taşımıştır; çocuğun süten kesilmesi iki yıl içinde olur. Bunun için (ey insan), hem bana hem anne babana minnet duymalısın; sonunda dönüş yalnız banadır”*⁶ ifadesiyle hatırlatılmıştır.

Kur’an, evlilikle ilgili daha önce olmayan sınırlamalar getirmiştir. Zira Kur’an’ın nüzulünden önce Araplarda evlilik konusunda hiçbir sınırlama olmayıp bir erkek, pek çok kadınla evlenebiliyordu ve çok kadınla evlilik, câhiliye dönemi Arapları arasında yaygındı. Nihayet Kur’an’la bu uygulama, dörde indirilmek suretiyle sınırlandırılmış ve eşlerden her birine âdil davranma şartı getirilmiştir. Bunlar, tarihi çerçeve içinde Kur’an’ın kadınlara yönelik ortaya koyduğu olumlu gelişmelerden bazılarıdır.⁷

Şunu da burada hemen hatırlatalım ki bu bilgileri vermekteki amacımız, insanların cins ayrılığı ve fizik yapısı üzerinde durmak değil, aksine manevi ve hukuki, diğer bir yönüyle kadının Kur’an’daki sosyal konumu üzerinde durmaktır. Bunlar ise Kur’an’da birçok yerde belirtilmiş olan ifadelerdir. Örneğin; Kur’an’ın nüzulünden önce Araplar, bırakın kız çocuklarına değer verip onları insan yerine koymalarını, onları diri diri toprağa

⁴ Benzer örnek için bk. eş-Şûrâ 42/49, 50.

⁵ Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Kamus Tercümesi*, Çev. Mütercim Asım Efendi (İstanbul: 1305), 4/175-176.

⁶ Benzer örnek için bk. “وَوصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا” *“İnsana, anne ve babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi onu zahmete katlanarak taşıdı ve zorluk çekerek doğurdu. Karnında taşınması ve süten kesmesinin süresi otuz aydır.”* el-Ahkâf 46/15.

⁷ “وَأَنْ جُنْتُمْ إِلَّا تَقْسُطُوا فِي الْيَتَامَى فَانكحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَنِّي وَتَلْتُمْ وَرُبَاعًا فَإِنْ جُنْتُمْ إِلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا” *“Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”* en-Nisâ 4/3. Diğer âyet için bk. en-Nisâ 4/129.

gömmüşlerdir.⁸ İşte Kur'an kadına revâ görülen bu vahşeti sadece kaldırmakla kalmamış, kadın için o gün şartlarında hayali dahi imkânsız olan hakları onlara vermiştir.

1.2 Kadınlarla İlgili Genel Durum

Kadınlar, dinin temel esasları olan i'tikad, ibadet ve ahlak konularında hem ehil hem de mükelleftirler. Nitekim Kur'an'daki bütün “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا” “Ey iman edenler!” “وَعَمَلُوا الصَّالِحَاتِ” “İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince” gibi umumi ifadeler, kadınları da kapsar. Zira Kur'an'da ve hatta hadislerde, erkek ve kadına zaman zaman ayrı ayrı hitap edilse de çoğu yerde Arapça “tağlib” kaidesi gereği⁹ ikisini de kapsayacak şekilde, müşterek bir lafız veya cümleyle hitap edilmiştir. Bunlardan öte et-Tevbe 9/71. “وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ” “Müminlerin erkekleri de kadınları da birbirlerinin velileridir” gibi onlarca âyette¹⁰ kadınlar açıkça zikredilmiştir.

Bunları şu şekilde örneklendirebiliriz:

1. Allah'a kendini adanmış, günahsız Hz. Meryem'in kıssası Kur'da pek çok yerde anlatılmıştır. Buna ilave olarak Ulu'l-Azm peygamberlerden olan Hz. İsa, her defasında “عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ” şeklinde annesinin ismiyle “Meryem Oğlu İsa” olarak zikredilmiştir.¹¹ Yine sûre ismi bağlamında “النِّسَاءَ” (Kadınlar) ve “مَرْيَمَ” ismi müstakil birer sûre olarak yer almıştır.

2. Kur'an'da kötü kadınlara örnek olarak Hz. Nûh ile Hz. Lût'un eşleri; iyi kadınlara örnek olarak Firavun'un eşi zikredilmiştir.¹²

3. Kötü kadınların, kötü erkeklere, iyi kadınların da iyi erkeklere layık olduğunu bildiren ayette yine kadınlar açıkça zikredilmiştir.¹³

4. Anne olarak kadın, çocuğunu emzirme konusunda söz sahibidir. Bu konuda çocuğun anne-babası, rıza üzere karşılıklı konuşup anlaşabilirler. Bu anlaşmada anne, baba ile beraber hukuken taraftır.¹⁴

⁸ “وَإِذَا الْمَوْءَدَةُ سُئِلَتْ” “Diri diri gömülen kıza hangi suçundan dolayı öldürüldüğü sorulduğunda” et-Tekvîr 81/8; Benzer örnekler için bk. el-En'âm 6/140, 151, 136-137; en-Nahl 16/58; el-İsrâ 17/31; ez-Zuhuf 43/17; el-Mümtehine 60/12; et-Tekvîr 81/8.

⁹ Abdülkadir Etöz, “İslâm'da Kadının Önemi ve Yeri”, *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi II* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 377.

¹⁰ “إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالصَّالِحِينَ وَالصَّالِحَاتِ وَالسَّابِقِينَ وَالسَّابِقَاتِ” “Müslüman erkekler, müslüman kadınlar; mümin erkekler, mümin kadınlar, özü sözü doğru erkekler, özü sözü doğru kadınlar; sabreden erkekler, sabreden kadınlar; gönlünü ibadete vermiş erkekler, gönlünü ibadete vermiş kadınlar; (Allah için) yardım yapan erkekler, yardım yapan kadınlar; oruç tutan erkekler, oruç tutan kadınlar; iffetlerini koruyan erkekler, iffetlerini koruyan kadınlar; Allah'ı çokça anan erkekler, çokça anan kadınlar;” el-Ahzâb 33/35; Diğer örnek âyetler için bk. el-Bakara 2/221, 223, 228, 234, 235, 240, 282; en-Nisâ 4/25, 32, 34, 36, 127, 129; el-A'raf 7/189; Yûsuf 12/33; en-Nahl 16/57-59; el-Mü'minûn 23/6; Nûr 24/31-33, 60; el-Ahzâb 33/4, 51, 55, 59; Fâtır 35/11; ez-Zuhuf 43/16, 17; el-Mücâdele 58/1, 2; et-Tahrîm 66/10-12; el-Meâric 70/30; et-Tekvîr 81/1-9, 14.

¹¹ Örnekler için bk. Âl-i İmrân 3/33-63; Meryem 19/16-38; et-Tahrîm 66/12.

¹² Örnek ayetler için bk. “ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتِ نُوحٍ وَامْرَأَتِ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاسِجِينَ” “Allah, inkâr edenlere Nûh'un karısı ile Lût'un karısını misal vermektedir: Onlar kullarımızdan iki erdemli kişinin nikâhu altındaydılar ama onlara ihanet ettiler. Dolayısıyla kocaları da Allah'tan gelen cezaya karşı onları koruyamadı ve kendilerine, “Haydi, diğer girenlerle birlikte girin bakalım ateşe!” dendi.” et-Tahrîm 66/10.

“وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتِ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ” “Allah iman edenlere de Firavun'un karısını misal vermektedir: O, “Rabbim!” demişti, “Yüce katında, cennette benim için bir ev yap; beni Firavun'dan ve yaptıklarından kurtar ve beni bu zalimler topluluğundan da selâmete çıkar!” et-Tahrîm 66/11.

¹³ “الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ” “Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara lâyiktir. Temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yakıştır.” Nûr 24/26.

¹⁴ “فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا أَنْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ” “Ana baba karşılıklı danışarak ve anlaşarak çocuğu süttten kesmek isterlerse bundan dolayı onlar için bir

5. Ailede geçimsizlik hali olursa, yuvanın devam edip etmemesine dair verilecek kararda kadın, yine kocası kadar söz sahibidir.¹⁵

6. Kadın, iftiraya uğraması durumunda kocasının “ispat” hakkına karşı, kedisinin de “red” hakkı vardır.¹⁶

7. Kadınlar, erkekler gibi “bi’at” etme hakkına sahiptirler.¹⁷

1.3. Kadına Miras Hakkının Taksimi

Kur’an’ın ıslah edip düzene koyduğu meselelerden birisi de kadının miras hakkıdır. Başta cahiliye dönemi Arapları olmak üzere Roma, Yunan, Çin ve Japon toplumlarında kadın mirastan tamamen mahrum bırakılmıştı. Kız çocuğunun, babasının malında hiçbir hakkı bulunmamaktaydı. Miras, doğrudan doğruya erkek çocuğa geçer, kız çocuklarına ise hiçbir şey verilmezdi. İşin üzücü yanı şu ki, bu batıl uygulama, ülkemizin bazı bölgelerinde hâlâ karşılık bulabilmektedir. Birçok hayati meselede olduğu gibi bunda da orijinal yenilikler ortaya koyan Kur’an, asırlar boyu devam eden kadına yönelik zulme son vermiş, mirası hakça taksim etmiştir. Bu taksimle kadın; kocasına, ana-babasına, evladına ve hatta kardeşine vâris olabilmıştır. Şimdi bunları maddeler halinde sıralayalım:

1. İslam’dan önce Araplarda evlenen kadın, kocasının malı sayılırdı. Şöyle ki, kocası ölünce, bırakın ona vâris olmayı; kocasının diğer mallarıyla birlikte, mirasçılara mal olarak intikal ederdi.¹⁸ Nihayet Kur’an’ın nüzûluyla birlikte kadın, ölen kocasına vâris olmuştur.¹⁹

2. Kadın sadece eş olarak değil aynı zamanda evlat olarak da anne ve babasına vâris olmuştur.²⁰

3. Bu gün batı medeniyetinin dahi eksikliğini hissedip hatta yasalaştırmayı düşündüğü hususu Kur’an, asırlar önce yasalaştırmıştır. Bu yasayla kadın, anne olarak da evladına vâris

sakinca yoktur. Çocuklarınızı sütannelere emzirtmek isterseniz münasip olan ücreti verdiğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur.” el-Bakara 2/233.

“وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ”¹⁵ “Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini tamamladıklarında, aralarında mâkul ve meşrû ölçülerde rızalaştıkları takdirde boşayan kocalarıyla yeniden evlenmelerine engel olmayın.” el-Bakara 2/232.

¹⁶ Şöyle ki: Bir koca karısına zina isnad eder ve kendisinden başka şahit bulamazsa, hakim huzurunda, 4 kere: “Allah şahit, doğru söylüyorum.” diye yemin eder. Beşicisinde, “Yalan söylüyorsam, Allah’ın laneti üzerime olsun!” demek suretiyle, onu, ispat edebilir. Buna karşılık kadın da şayet bunun iftira olduğunu iddia eder de 4 kere: “وَیَذَرُوا عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ”¹⁷ “İftiraya uğrayan kadının dört kere, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna Allah’ı tanık göstermesi kendisini ceza görmekten kurtarır. Kadının beşinci tanıklık ifadesi, ‘eğer kocası doğru söyleyenlerden ise kendisinin Allah’ın gazabına uğramayı dilemesi’ olacaktır.” Nûr 24/8-9.

بِأَيِّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَبْغِينَ بِيْهْتَانٍ بِفَتْرَيْنَهُ بَيْنَ”¹⁷ “Ey Peygamber! Mümin kadınlar Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmayacakları, hırsızlık yapmayacakları, zina etmeyecekleri, çocuklarını öldürmeyecekleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmeyecekleri, dine ve akla uygun hiçbir konuda sana karşı gelmeyecekleri hususunda sana biat etmeye geldiklerinde onların biatlarını kabul et ve onlar için Allah’tan bağışlama dile.” el-Mümtehine 60/12.

¹⁸ Fahri Demir, “İslâm ve Kadın”, *Diyanet İlmî Dergi* 30/3 (1994), 5.

¹⁹ “وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدًا فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِهِ تَوْصُونَ بِهَا أَوْ دِينٍ”¹⁹ “Çocuğunuz yoksa sizin de, yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır.” en-Nisâ 4/12.

²⁰ “اللَّهُ سِيزِ، أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ”²⁰ “Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder. (Mirasçılar) ikiden fazla kadın iseler bıraktığınızın üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur” en-Nisâ 4/11.

olabilmiştir.²¹ Öyle ki kadın, ölenin evladı olup olmama duruma bağlı olarak 6/1 veya 3/1 hisseyle kocasıyla birlikte eşit hakka sahiptir.

4. Kadın, kardeş olarak da kardeşlerine vâristir ve bu taksimde 6/1 hisseyi, erkek kardeşleriyle birlikte eşit olarak paylaşır.²²

Konuyla ilgili dipnot kısmında verdiğimiz ayetlerde görüldüğü üzere mirasta kadına erkeğin yarısı kadar pay verilmesi, kadının mirasçı olarak sahip olabileceği bütün konumlar için değil, sadece kadının aynı ana-babanın çocuğu olarak, erkek kardeşiyle birlikte mirasçı olması durumunda geçerlidir. Yine bu ifadelerden anlaşıldığı üzere bir anne veya kız kardeş, duruma bağlı olarak mirastaki payı değişmekte, duruma göre kadın, erkek ile eşit hisse alabilmektedir. O halde miras konusunda kadının hakkının erkeğin hakkının her daim yarısı olduğu iddiasının gerçeği yansıtmadığı gayet açıktır. Miras konusunda daha önce hayali dahi mümkün olmayan hisseleri, kadına teslim eden Kur'an ayetleri bu kadar açık olduğu halde, bunları görmezlikten gelmenin veya bunları çarpıtmanın ilimle izah edilmesi mümkün değildir.

1.3.1. Bir Kız İle Erkek Çocuğun Ölen Ebeveynlerine Mirasçı Olması

Bir kız ile erkek çocuğun ölen ebeveynlerine mirasçı olma durumunda kıza bir, erkeğe ise iki hisse verilir. Bu durumun sebebine gelince, bu konuda öncelikle şunu belirtelim ki Kur'an'a bu konuda eleştiri getirenler, ilmi bir dayanaktan yoksundurlar. Zira bunlar, ne bu husustaki ayetleri bir bütün olarak okunmuşlar ne de bu hükmün altındaki gerekçeleri araştırmışlardır.²³ Peki, o halde gerçek nedir? Niçin yüce Allah, ölenin çocukları arasında miras konusunda bir ayırım yapmıştır?

a) Kadının geçimi hangi konumda (ana, eş, kız çocuk, kız kardeş) olursa olsun kendisine ait olmayıp baba, koca, oğul veya erkek kardeşin uhdesindedir. Erkek ise aksine; eşinin,²⁴ kızının,²⁵ annesinin,²⁶ yeri geldiğinde kız kardeşinin geçimini sağlamakla mükelleftir. Bu sebeptendir ki 'nimet külfete göredir' prensibinden hareketle erkeğe, aynı ebeveyn vâris olmaları durumunda kadının hissesinin iki misli verilmiştir ve bu şekilde olması da adaletin gereğidir.²⁷

b) Kadın, kendi mal varlığını istediği gibi kullanma hakkına sahiptir. Mâli durumu iyi olsa bile, ailenin harcamalarına katılma sorumluluğu bulunmamaktadır. Bu zaviyeden bakıldığında kadın ve erkeğe aynı hisse verilecek olsa erkek, ailenin geçimini sağlamakla

²¹ "وَلَا يُؤْتِيهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَوَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَوَلَدٌ وَوَرَثَةٌ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثَّلَاثُ" "Ölenin çocuğu varsa, anne babasından her birinin mirastan altında bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da anne babası ona vâris olmuşlarsa annesinin hakkı üçte birdir." en-Nisâ 4/11.

²² "وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ" "Eğer bir erkek veya kadının, annesi, babası ve çocukları bulunmadığı halde malı (diğer) mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, vasiyetten ve borçtan sonra her birinin payı altında birdir." en-Nisâ 4/12; diğer ayet için bk. en-Nisâ 4/176.

²³ İlhan Arsel, *Şeriat ve Kadın* (İstanbul: Kurtiş Matbaası 1990), 422.

²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an* (Mısır: 1967), 7/169.

²⁵ "وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ" "Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur" el-Bakara 2/233; en-Nisa, 4/34; et-Talâk 65/1-6.

²⁶ el-İsrâ 17/23-24.

²⁷ Garaudy Roger, *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*, Çev. Cemal Aydın (İstanbul, 1990). 143; İlhami Güler, "Kur'an'da Kadın-Erkek Eşitsizliğinin Temelleri", *İslâmî Araştırmalar*, 10/4 (1997), 301.

mükellef olduğu için böyle bir mükellefiyeti bulunmayan kadına göre dezavantajlı bir konumda olacak, bu da erkeğe haksızlık edilmesi anlamına gelecektir.²⁸

c) Kadının boşanma tazminatı olan mihri, koca ödemekle mükelleftir.²⁹ Bu konuda hilelere başvurma yolları da kapalıdır.³⁰ Zira mihir, kadının evlilik akdiyle kazandığı bir haktır. Buna, kadının satılması gözüyle bakmak da³¹ yanlıştır. Kadının ise kocasına karşı bu anlamda bir yükümlülüğü yoktur.

d) Kadının eşinden boşanması halinde, iddeti müddetince yeme-içme, giyim, barınma vb. ihtiyaçları boşayan kocasına aittir.³²

SONUÇ

Kadın, erkek gibi Allah'ın yarattığı bir kuldür. Erkek gibi Allah'ın emir ve yasaklarıyla mükelleftir. Zira her ikisi için de bağlayıcı olan “nastır” yani Kur'an ve sünnettir. Tabii bu çalışmada, konumuzun ismi ve kapsamı gereği Kur'an ayetleri üzerinde durulmuştur. Öte yandan kadın ve erkek, biri diğerinin tamamlayıcısıdır. Bu yönüyle hayat yolunda ikisi birlikte yan yana yürümektedirler. Şeref, haysiyet ve Allah indinde kıymet bakamından, kadınla erkek arasında bir fark yoktur. Yalnız iman ve imanının gereğini yerine getirenler, kıymet bakımından diğerlerinden ayrılırlar.

“Kur'an'da Kadın” isimli çalışmamızda Kur'an'a yöneltilen; erkeklerin kadın üzerinde hakimiyeti, kadının şahitlik meselesi, mirasta kadının hissesinin tartışılması, boşama yetkisi vb. eleştiriler ele alınmış, konunun kapsamı dikkate alınarak mirasta kadının hissesi ana hatlarıyla ortaya konulmuştur. Ve görülmüştür ki bu konuda Kur'an'a yöneltilen eleştiriler, ilmî dayanaktan yoksun olduğu gibi geçerli her hangi bir temele de dayanmamaktadır. Çoğu yerde ayetler ya hiç dikkate alınmamış veya sathi bir okumayla yetinilmiştir.

Miras konusundaki ayetler bir bütün olarak ele alındığında şu sonuca ulaşılmıştır: Kadının mirastaki payı duruma bağlı olarak değişmekte, yerine göre kadın erkek ile eşit pay alabilmektedir. Bu da miras hususunda, “kadının hissesinin, erkeğin hissesinin her daim yarısıdır” ifadesinin gerçek dışı olduğunu ortaya koymuştur. Neticede miras konusunda daha önce hayali dahi mümkün olmayan konum, Kur'an sayesinde kadına verilmiştir.

KAYNAKLAR

Arsel, İlhan. *Şeriat ve Kadın*. İstanbul: Kurtiş Matbaası, 1990.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi 'u's-sahîh*. 6/133, “Nikah” 36, 37.

²⁸ Osman Eskicioğlu, “İslamda Kadının Yeri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1994), 105-106.

²⁹ “وَآتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبَّنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا.” “Kadınlara mihirlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül razısıyla verilerse onu da âfiyetle yiyin.” en-Nisâ 4/4, 24-25; el-Mâide 5/5; el-Ahzâb 33/50; el-Mümtehine 60/10.

³⁰ el-Bakara 2/229; en-Nisâ 4/19-21, 127; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, 6/133, “Nikah” 36, 37.

³¹ Server Tanilli, *İslâm Çağımıza Yanıt Verebilir mi?* (İstanbul: 1991), 149.

³² “أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلًا فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَأَتَمَّرُوا يَبْنِكُمْ بِمَعْرُوفٍ” “O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun ve onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer gebe iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını karşılayın. Sizin hesabınıza (çocuğunuzu) emzirirlerse onlara karşılığını ödeyin ve aranızda güzelce konuşup anlaşın” et-Talâk 65/6.

Demir, Fahri. “İslâm ve Kadın”. *Diyanet İlmi Dergi*. 30/3 (1994), 3-14.

Eskicioğlu, Osman. “İslamda Kadının Yeri”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1994), 85-120.

Etöz, Abdülkadir. “İslâm’da Kadının Önemi ve Yeri”. *İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi II*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, 375-382.

Fîrûzâbâdî, Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed. *Kamus Tercümesi*. Çev. Mütercim Asım Efendi. İstanbul: 1305.

Güler, İlhami. “Kur’ân’da Kadın-Erkek Eşitsizliğinin Temelleri” , *İslâmî Araştırmalar*, 10/4 (1997), 296-303;

Kırbaşoğlu, Mehmet Hayri. “Kadın Konusunda Kur’an’a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler”. *İslâmî Araştırmalar*. 7/4 (1991), 271-283

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi‘ li-ahkâmi’l-Kur’ân*. Mısır: 1967.

Roger, Garaudy. *İslâm ve İnsanlığın Geleceği*. Çev. Cemal Aydın. İstanbul, 1990.

Tanilli, Server. *İslâm Çağımıza Yanıt Verebilir mi?* İstanbul: 1991.

Yüçetürk, Orhan S. “İslam’da Kadın”. *Kubbealtı Akademi Mecmuası*. 9/4 (1980), 35-46.

İBN HİBBÂN EL BÜSTÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

IBN HIBBAN EL BÜSTÎ'S LIFE AND WORKS

Yüksel ÇELİK

Dr. Öğr. Üyesi Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri

Özet

Ebû Hâtim Muhammed Bin Hibban el-Bustî et-Temîmî, Hicri 277-Miladi 890 yılında bugünkü Afganistan'ın Sicistan bölgesinde harabeleri bulunan Büst'te doğmuş âlim bir şahsiyettir. 100'e yakın eser yazmıştır. Bu eserlerinin yalnızca 7'si günümüze kadar ulaşmıştır. Bu yedi eserden beşi matbu, ikisi el yazması durumundadır. Eserlerinin büyük bölümünün günümüze ulaşamamasının birtakım sebepleri vardır. Bu sebeplerden biri İbn Hibbân'ın eserleri ile birlikte Afganistan'ın Büst şehrine çekilip yerleşmesi sonucu İslam âleminin hareketli ilim merkezlerinden uzak kalmasıdır. Kitaplarının bu merkezlerden çok uzaklarda bulunması istinsahını zorlaştırmış ve eserlerinin İslam âleminde yayılıp şöhret kazanması ihtimalini ortadan kaldırmıştır. İhtimal verdiğimiz diğer bir sebep de yaşadığı çevresidir. Yaşadığı Büst şehri ve etrafındaki halk, ilme değer vermeyen bir yapıya sahiptir. Bunun sonucunda da eserleri çoğalıp yayılamamış olabilir. Dolayısıyla eskikip yok olmaya terk edilmiştir. İhtimal verdiğimiz diğer sebeplerden biri de Büst şehrinin hicri 5. asrın ilk yarısından sonra değişik tarihlerde üç defa sefipler tarafından harabeye çevrilmesidir. Büst şehrinin uğradığı bu tahribat neticesinden İbn Hibbân'ın eserlerinin büyük bölümü yok olmuş olabilir.

İbn Hibbân'ın hadis, biyografi ve cerh-ta'dil sahasında yazmış olduğu eserleri, hadis ve hadis ilimleri sahasında kaynak mesabesinde. Kendinden sonraki muhaddislere kaynaklık etmiş ve onlara ışık olmuştur. Hadis ve hadis ilimleri sahasında yazılmış olan diğer hadisçilerin eserlerin büyük çoğunluğu İbn Hibbân'ın rivayet, görüş ve açıklamaları ile doludur. Biyografi ve cerh-ta'dil eserlerinin en meşhurları İbn Hibbân'ın bütün görüşlerini ihtiva etmiştir. İbn Hibbân'ın eserlerinden bu denli nakillerde bulunulmasına rağmen, kitapları üzerinde ciddi çalışmalar yapılmayıp ilim ehli tarafından ihmal edilmiştir. Bu sebeple de İbn Hibbân hak ettiği şöhrete kavuşamamıştır.

İbn Hibbân'ın eserlerini ve görüşlerini tarafsız ve insafli bir şekilde incelediğimizde, bu şahsiyetin hadis ve hadis ilimlerinde engin bir bilgiye sahip olduğu kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Hibban, Hadis, Cerh ve Ta'dil, el-İhsan, Ravzatu'l 'Ukala

Abstract

Ibn Hibban is scholar. We think that the critiques which were directed himself as moral and belife are baseless. Ibn Hibban had written around a hundred works. But only seven of them have been reached to our time. Five of these works are printed, two of them are manuscript.

There are some reasons for missing and unreaching of Ibn Hibban`s works to our time. One of the reason that we think is to move and reside in Bust city of Afghanistan, so he was for away living centre of sciences of Islamic world. Being for away his works to these centres is caused mot to spread his reputation in Islamic world and not to multiply commonly. The

other reason that we think probably is the environment he reside in. Bust city and his people don't value the sciences. That's why his works couldn't spread and multiply. So his works grew old and missed. The another reason that we think was being destruction three times of Bust city after in the first middle of five ages, Hicrah by Sefihs. The conclusion of Bust city's destruction may cause to ruin Ibn Hibban's works.

The works which was written about hadith, biograpy and Cerh-Ta`dil by Ibn Hibban are considered as resource of hadith and hadith sciences and lighted to Muhaddiths. The most of the works was written about hadith and hadith sciences are full of Ibn Hibban's narratives, views and explanations. All of Ibn Hibban's views were contended by famous biography and Cerh Ta`dil works. But there hasn't been serious works on h's book, although they were used in naration. That's why Ibn Hibban hasn't obtain the reputation he may deserve.

Ibn Hibban's Sahih which has got above mentioned qualities,in the view of sound and potency is more sound than Ibn Mace's Sünen and is a valuable work in the standart of Nesai's,Ebu Davud's and Timizis Sünen . If someone researches Ibn Hibban's works and views impartialitiy and just, he arrives at the fact that he is very learned man in hadith and its sciences.God Knows the best.

Keywords: İbn Hibban, Hadis, Cerh ve Ta'dil, el-İhsan, Ravzatu'l 'Ukala

İBN SÎNA'NIN ALLAH'IN CÜZ'İLERİ BİLMESİ MESELESİ'NİN GAZALÎ VE İBN RÜŞD TARAFINDAN ELEŞTİRİLMESİ

AVICENNA'S CRITICISM BY AL-GHAZALI AND IBN RUSHD ABOUT ALLAH'S KNOWLEDGE OF PARTICULARS

Rabia KİPRİKSİZ

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı

ORCID No: 0000-0003-1289-4876

Özet

Allah'ın cüz'ileri/tikelleri bilmesi meselesi İslam filozoflarının ele alıp tartışmış oldukları konular arasında yer almıştır. Bu konuya dair İslam filozoflarının önde gelen düşünürlerinden İbn Sînâ, Allah'ın cüz'iler de dâhil her şeyi bildiğini; fakat bu bilmenin tümel olarak gerçekleştiğini ifade etmiştir. İbn Sînâ'nın bu görüşleri Gazalî başta olmak üzere diğer birçok düşünür tarafından sıkıntılı görülüp ciddi olarak eleştirilmiştir. Gazalî'ye göre İbn Sînâ'nın söz konusu görüşleri Allah'ın kulların yapmış olduğu fiil ve davranışlardan habersiz olacağı anlamını taşıması bakımından imanî açıdan sıkıntılı bir düşünce olarak nitelendirilmiştir. Bunun yanı sıra İbn Sînâ'nın görüşleri günah, sevap, peygamber, ibadet ve hesap günü gibi kavramların değersizleşmesi ve anlamsızlaşması anlamını taşıyacağından dolayı Gazalî tarafından eleştirilmiştir. Buna karşın İbn Sînâ'nın Allah'ın bilmesinin tümel olarak gerçekleştiğini söylemesi, kısmî olarak eleştirilse de İbn Rüşd ve diğer bir kısım düşünür tarafından desteklenmiştir. İbn Rüşd, İbn Sînâ'nın düşüncelerinin Gazalî ve diğer filozoflar tarafından yanlış anlaşıldığını, İbn Sînâ'nın Allah'ın bütün her şeyi tümel olarak bilmesinin cüz'i olanları bilemeyeceği anlamına gelmediğini ifade etmiştir. Bunun yanında İbn Rüşd Allah'ın bilmesi ile insanın bilmesinin ayrı ayrı şeyler olduğunu; Allah'ın bilmesinin insanın bilmesini kapsayacak nitelikte olduğunu ifade etmiştir. İbn Rüşd bu görüşleriyle Gazalî'nin İbn Sînâ'ya olan söz konusu eleştirisini haksız olarak değerlendirmiştir.

Bu çalışmanın birinci kısmında İbn Sînâ'nın Allah'ın cüz'ileri bilmesi meselesine dair ileri sürdüğü görüşleri yer almıştır. İkinci kısmında Gazalî'nin İbn Sînâ'nın düşüncesindeki küfür olarak nitelendirdiği ve ciddi olarak eleştirdiği konular ele alınmıştır. Üçüncü kısmında ise İbn Rüşd'ün İbn Sînâ'nın düşüncelerine yönelik desteği ve onun düşüncesinde problemliler olarak gördüğü kısma dair eleştirisi yer almış; bunun yanında İbn Rüşd'ün Gazalî'nin İbn Sînâ'ya olan eleştirisinin haksız olduğuna dair görüşlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Allah'ın Bilmesi, İbn Sînâ, Gazalî, İbn Rüşd.

Abstract

The issue of Allah's knowledge of particulars has been among the topics discussed by Islamic philosophers. Avicenna, one of the leading thinkers of Islamic philosophers on this subject, states that Allah knows everything, including the particulars; but he stated that this knowing takes place universally. These opinions of Avicenna were seen as troublesome and seriously criticized by many other thinkers, especially Al-Ghazali. According to Al-Ghazali, these opinions of Avicenna were described as troubled thoughts in terms of faith in that they

meant that Allah would be unaware of His actions and behaviors to His servants. In addition to this, Avicenna's opinions were criticized by Al-Ghazali because they would mean the devaluation and meaninglessness of concepts such as sin, thawab, prophet, ibadah and the Day of Resurrection. On the other hand, Avicenna's assertion that Allah's knowing takes place universally was supported by Ibn Rushd and some other thinkers, although it was partially criticized. Ibn Rushd stated that Avicenna's thoughts were misunderstood by Al-Ghazali and other philosophers, and that Avicenna said that the fact that Allah knows all things universally does not mean that He cannot know the particulars. Moreover, Ibn Rushd stated that Allah's knowing and man's knowing are two different things, and that Allah's knowing is of a nature to encompass man's knowing. With these opinions, Ibn Rushd evaluated Al-Ghazali's criticism of Avicenna as unfair.

In the first part of this study, Avicenna's opinions on the matter of Allah's knowing the particulars are included. In the second part, the issues that Al-Ghazali described as kufr in Avicenna's thoughts and criticized seriously are discussed. The third part includes Ibn Rushd's support for Avicenna's thoughts and his critique of the problematic part of his thought; in addition, Ibn Rushd's opinions regarding the fact that Al-Ghazali's criticism of Avicenna is unfair are included.

Keywords: Allah's Knowledge, Avicenna, Al-Ghazali, İbn Rushd.

Giriş

Evrenin bir yaratıcısının olduğuna inanan düşünürler Tanrı'nın varlığı ve bilgisi meselesi üzerine gerek felsefi gerekse dînî görüşler ileri sürmüşlerdir. Her biri kendi düşünce sistemi içerisinde görüşler ileri sürüp temellendirilen bu düşünürleri üç ana başlıkta toplamak mümkündür. Bunlar: Allah'ın yalnızca zâtını bildiğini ifade edenler; Allah'ın zâtı ile birlikte küllî olanları bildiğini söyleyenler ve Allah'ın zâtı dahil, küllî cüz'î ayrımı yapmaksızın tüm varlığı bildiğini söyleyenler.

Birinci görüş, Aristoteles düşüncesinin bir yansıması olarak hemen her filozofun görüşünü temsil etmektedir. Onlara göre Allah yalnızca zâtını bilmektedir. Allah'ın evrende var olan şeylerle ilişkisi, onları yaratmaktan veya hareket ettirmekten öteye gitmemektedir.

İkinci görüş, bu makalede düşüncelerini ele aldığımız İbn Sînâ (ö. 1037)'nin görüşüdür. Ona göre Allah salt akıl olması bakımından yalnızca küllîleri bilebilmektedir. Cüz'îler anlaşılacak ve bilinmek için duyulara ihtiyaç duymaktadırlar. Ancak Allah duyumsamaktan münezzehtir. Bu yüzden İbn Sînâ'ya göre Allah, zâtını ve duyulardan bağımsız olan küllîleri bilmektedir.

Üçüncü görüş ise, Gazalî (ö. 1111) başta olmak üzere bazı düşünürler tarafından kabul edilmiş bir düşüncedir. Onlara göre Allah'ın bilgisine bir sınır koymak O'nda bir eksiklik olduğunu ifade etmektedir ki, bu da Tanrı tanımına ters düşmesi bakımından sakıncalıdır.

İbn Sînâ'nın Allah'ın Cüz'îleri Bilmesi Meselesine Dair Görüşleri

İbn Sînâ'nın İlk Varlık'a dair bilgisi, Aristoteles'in İslam felsefesine etki eden düşüncelerinden ve Fârâbî'nin Allah'ın sıfatları ve On Akıl Teorisine dair ileri sürdüğü düşüncelerinden izler taşımaktadır. Aristoteles'e göre tanrı salt akıldır. Zâtında çokluk barındırmamakta ve yalnızca kendini düşünmektedir. Bu yönüyle Aristoteles'in tanrısının evrendeki varlıklarla herhangi bir ilişkisi bulunmamaktadır. Var olan her şey tanrıya duyulan

cezbe ile hareketlenmiş ve var olmuştur. Bu hareketlenmeden sonra tanrı, bir kenara çekilmiştir. Evrende var olan şeylerle bir ilgisi veya evrene herhangi bir şekilde müdahalesi söz konusu değildir. Fârâbî düşüncesinde ise evrendeki her şey Zorunlu Varlığın zatını düşünmesi ve bu düşünme sonucunda onda taşma meydana gelmesiyle olmuştur. Bu yüzden O'nun sahip olduğu ilim sıfatı bütün her şeyin bilgisini kapsamaktadır. Bu iki filozofun görüşlerinden hareketle, İbn Sînâ'nın Zorunlu Varlığı salt akıl olan ve ilmiyle bütün her şeyi kuşatan bir varlıktır. O, zatı bakımından, bilginin kendisi, bilgiyi bilen ve diğer varlıklar tarafından bilinendir. Bu üç özellik O'nun zatında var olan şeyler olması bakımından O'nun sonradan elde ettiği veya sürekli olarak değişime uğrayan şeyler değildir. Dolayısıyla bunlar Zorunlu Varlıkta çokluk meydana getirmezler. Bu yönüyle İbn Sînâ'ya göre Zorunlu Varlık zatında çokluk bulunmayan ve ilminde değişiklik olmayan bir varlıktır. Aynı zamanda İbn Sînâ, Zorunlu Varlığın her varlığın başlangıcı/ilk olup her varlığın başlangıcını özünden bildiğini/aklettiğini ifade etmektedir (Akyol, 2006, s. 114). Ona göre var olan şeyler önce İlk Varlıkta bir bilgi olarak vardır. Daha sonra bu şeyler O'nun irade etmesi sonucunda varlığa gelmektedirler. Bu yönüyle bilgi, varlıktan önce gelmektedir. İlk Varlık akleder ve sonrasında varlık meydana gelir. Dolayısıyla İbn Sînâ'da İlk Varlığın akletmesi O'nun yaratması anlamına gelmektedir. Var olan her şey Zorunlu Varlıktan bu şekilde sudûr etmiştir.

İbn Sînâ'nın Allah'ın cüz'ileri bilmesi meselesine dair görüşü onun *Kitabu's-Şifâ* adlı eserinin metafizik bölümünde altıncı konu olarak ele alınmıştır. Ona göre "göklerde ve yerde zerre ağırlığında hiçbir şey O'na gizli değildir" (İbn Sînâ, 2005, s. 105). Çünkü var olan her şey O'nun bilgisinin bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Bu yüzden var olup da Allah'ın bilmediği hiçbir şey yoktur. Aynı zamanda Allah'ın bilgisinde değişiklik olamamaktadır. İbn Sînâ'ya göre "Zorunlu Varlık'ın, başkalaşan şeyleri, başkalaşmalarıyla birlikte, başkalaşan şeyler olmaları bakımından zamansal ve somutlaşmış bir şekilde akletmesi mümkün değildir" (İbn Sînâ, 2005, s. 104). Çünkü bu durum Allah'a zaman ve mekan atfetmek bakımından O'nda eksiklik meydana getirecektir. Bu yüzden Allah cüz'ileri tek başlarına bilememektedir. Cüz'ilerin bilinmesi ancak küllî/tümel olanların bilinmesiyle mümkündür.

İbn Sînâ'ya göre evren maddeye sahip olması bakımından oluş ve bozuluşa tabidir ve sürekli olarak değişmektedir. Ona göre bilinen şeyde meydana gelen değişim zorunlu olarak bilen varlığı da değiştirmektedir. Çünkü bilgi bilinene ait bir şeydir. İbn Sînâ bu konunun anlaşılabilmesi için *Kitabu's-Şifâ*'nın metafizik bölümünde güneş tutulması örneğini vermektedir. Ona göre güneş tutulması olayı üç aşamada gerçekleşmektedir: henüz tutulmanın olmadığı an; tutulmanın gerçekleştiği an ve tutulmanın geride kaldığı an. Bir kişi bu safhalara şahit olduğunda bilgisinde zorunlu olarak bir değişim meydana gelecektir. Çünkü ilk aşamadaki bilgimle, gözlemler sonucu edinmiş olduğum bilgiler farklılık gösterecektir. Söz gelimi, ilk aşamada güneş tutulmasının ne olduğunu bilemezken üçüncü aşamada güneş tutulmasının ne olduğu, nasıl gerçekleştiği ve artık güneş tutulmasının ortadan kalktığı bilgisine sahip olurum. Bu üç bilgiye tek bir anda sahip olmak söz konusu değildir. Çünkü her durum birbirini izleyen ayrı ayrı zamanlarda gerçekleşmektedir. Örnekte olduğu gibi zaman ve mekan içerisinde meydana gelen her olay bilen varlıkta zorunlu bir değişimi gerektirmektedir. Allah zâtı gereği zaman ve mekandan münezzehtir. Dolayısıyla O'nun sırasıyla gerçekleşen bu olaylar hakkında bilgi edinmesi veya bilgisinin değişmesi söz konusu değildir.

İbn Sînâ'ya göre Allah'ın cüz'îleri bilmesini kabul etmek, O'nun bilgisinde değişiklikler olacağını kabul etmek anlamına gelmektedir. Çünkü bir şeyi zihninde tasarlayıp daha sonra meydana getiren kişi, o şeyi meydana getirmeden önceki durumundan daha bilgili olmaktadır. Örneğin bir kişi zihninde tasarladığı masayı gerçekliğe kavuşturduğu zaman elde etmiş olduğu tecrübe bakımından, ilk düşünce halindeki durumuna göre daha donanımlıdır. Çünkü tasarlamış olduğu masa, zihninde var olduğu şekliyle birden bire ortaya çıkmamıştır. Kişi belli uzunlukta parçalar kesmek, bu parçaları bir araya getirmek ve bir bütün oluşturmak için elinde bulunan malzemeleri bire bir tanımak ve onları kullanmak bakımından bilgi sahibi olmuştur. Şayet bu kişi sürekli olarak masa yapıyor olsa bile aynı işi tekrarlaması bakımından bilgisinde bir yetkinlik meydana gelecektir. Bu da bilinen şeyin değişmesinin, dolayısıyla bilen kişide değişiklik olacağını bir göstergesidir.

İbn Sînâ'ya göre İlk Varlık doğası gereği salt akıldır. Madde kabul etmez. Bu, O'nun tam ve mükemmel olduğunu, dolayısıyla maddeye sahip olması ve sürekli değişmesi bakımından eksiklik barındıran varlıklarla doğrudan ilişkisinin olamayacağını göstermektedir. Çünkü oluş ve bozuluş aleminin algılanıp anlaşılabilmesi için duyu organlarına ihtiyaç vardır. Allah ise bu özelliklerden münezzehtir. Duyuları olmadığından dolayı da cüz'î olanları bilemeyecektir. Ancak bu bilmeme, İbn Sînâ'ya göre cüz'îlerin hiç bilinmediği anlamına gelmemektedir. O, Allah cüz'îleri bilemez derken var olanları bire bir, doğrudan bilemez demektedir. Yoksa ona göre Allah cüz'îleri küllî olarak bilmektedir. Ancak bu bilme varlıkları insan, hayvan, bitki olmaları bakımından bilmektir. Söz gelimi Allah Zeyd, Amr ve Halid'in şu anda ne işle meşgul olduğunu, ne düşündüğünü, kimlerle ilişkide bulunduğunu bilemez. O sadece Zeyd, Amr ve Halid'in insan olması bakımından sahip olduğu duyu organlarını (iki kol, iki bacak, iki kulak gibi), insan olmanın gerektirdiği görev ve sorumlulukları, genel olarak insan olma bilimi bilir. Aynı şekilde bitkileri bitki, hayvanları hayvan ve cansızları da cansız olmaları bakımından bilmektedir. Tek tek bilmesi O'nda çokluk meydana getirecektir. Dolayısıyla İbn Sînâ'ya göre Allah cüz'îleri bilmemektedir.

Toparlayacak olursak İbn Sînâ'ya göre Allah cüz'îleri değil küllî olanları bilmektedir. Ona göre Allah cüz'îleri bilir demek, sıkıntılıdır. Çünkü bunu söylemekle kişi Allah'a zaman ve mekân atfetmiş olacaktır. Ancak Allah zaman ve mekandan münezzehtir. Aynı zamanda Allah cüz'îleri bilir demekle kişi, O'nun bilgisinde sürekli bir değişimi kabul ettiğini ifade etmiş olacaktır ki bu da Allah'ta eksiklik bulunduğu anlamına gelmektedir. Bu yüzden İbn Sina düşüncesinde Allah, cüz'îleri bilmemekte; ancak zatını ve küllî olanları bilmektedir.

Gazalî'nin İbn Sînâ'nın Düşüncelerine Yönelik Eleştirisi

Gazalî meseleye dair görüşlerini, filozofları ve onların gö

rüşlerini eleştirmek için yazdığı *Tehaf'üt-ül Felâsife* adlı eserinin on üçüncü kısmında ele almaktadır. Ona göre filozofları dinden çıkararak üç konu vardır. Allah'ın cüz'îleri değil de küllî olanları bilmesi meselesi de bu üç konu içerisinde yer almaktadır. Gazalî bu konuyla ilgili eleştirisini bizzat İbn Sînâ'nın *Kitab'uş-Şifa* adlı eserinin ilahiyat kısmında meseleye dair ifade ettiği görüşlerine yöneltmektedir. İbn Sînâ'ya göre Allah cüz'îleri bilememekte ve O'nun bilgisi zatının ve küllî olanların bilgisini içermektedir. Gazalî'ye göre bu görüş şeriatî kökünden sökmek demektir (Türker, 1956, s. 202). Çünkü Allah'ın cüz'îleri bilmemesi, tek tek insanları bilmediği anlamına gelmektedir ki bu da Allah'ın kulların işlemiş olduğu günah ve sevaplardan habersiz olması anlamına gelmektedir. Bu aynı zamanda dindeki mükâfat ve

ceza anlayışlarını, peygamberliği, ibadetleri ve duâyı da gereksizleştirip ortadan kaldırmaktadır. Bu yüzden Gazalî'ye göre İbn Sînâ'nın meseleye dair görüşleri imanî açıdan sıkıntılıdır.

Gazalî meseleye dair eleştirilerini dile getirmeden önce İbn Sînâ'nın Allah'ın cüz'ileri niçin bilemeyeceğine dair ifade ettiği delilleri açıkça ifade etmektedir. Onun bu şekilde açıklamada bulunması kendisinin konuya yeterince hakim olduğunu göstermekten ileri gelmektedir. Gazalî'ye göre İbn Sînâ'nın Allah'ın cüz'ileri bilemeyeceğine dair görüşünün temelinde ifade ettiği, bilinen şeyin değişmesiyle bilende değişiklik meydana geleceği düşüncesi Gazalî tarafından üç başlıkta eleştirilmiştir:

“1. Anları bilmek ilimde tegayyür gerektirmez, meselâ, insan bir tek ilimle güneş tutulmasının bütün safhalarını bilir,

2. Eğer muhtalif şeyleri bilmek tegayyür ise Allah'ın küllîleri bilmesi de tegayyür gerektirir,

3. Filozoflar hadiselerden hali kalmayan bir kadim kabul ettikten sonra Allah'ın değişme gerektirmesine rağmen cüz'ileri bilmesi onlara göre mahzurlu olmamak icab eder” (Türker, 1956, s.207).

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, İbn Sînâ zaman ve mekâna bağlı olarak bilinenin değişmesiyle bilende bir değişiklik meydana geleceğini düşünmektedir. Bu görüşünü de güneş tutulması örneğiyle açıklamaktadır. Ona göre güneş tutulmasında üç ayrı evre vardır: Güneşin tutulacağı ancak henüz tutulmadığı evre; güneşin tutulduğu evre ve güneş tutulmasının sona erdiği evre. İbn Sînâ'ya göre bu evrelere dair bilgiler zaman ve mekan olmaksızın bilinmemektedir. Allah zaman ve mekandan münezzeh olması bakımından bu bilgiyi bilmemektedir. “Gazalî bu görüşe karşı Allah'ın güneş tutulmasını üç haliyle; meydana gelmeden, gerçekleşirken ve sona erdikten sonraki halleriyle ezelden ebede tek ve bir olup değişmeyen ilimle bilmesini engelleyen şeyin ne olduğunu sorarak karşılık verir” (İlgaroğlu, 2019, s. 944). Ona göre güneş tutulmasına ait olan bilginin bir bütün olarak kavranmasını engelleyecek bir şey söz konusu değildir. Çünkü bu olay bilinenin değişmesini gerektirecek bir değişim içermemektedir. Örneğin Gazalî'ye göre bir nesnenin veya varlığın insanın sağından soluna doğru hareket etmesi, insanın o şeye dair bilgisinde herhangi bir değişiklik meydana getirmeyecektir. Değişen tek şey hareket eden şeyin kendisi olacaktır. Dolayısıyla bu bilginin bilinende değişiklik meydana getirmesi söz konusu değildir. Gazalî, Tanrı'nın bilgisinin de böyle anlaşılması gerektiğini belirterek, O'nun hiçbir değişme olmaksızın ezelde, şu anda ve gelecekte, varlığı tek bir bilgiyle bildiğini kabul etmenin doğru bir yaklaşım olacağını belirtmektedir (Sözen, 2012, s.57).

İbn Sînâ'nın bilinende değişiklik meydana gelmesiyle bilen varlıkta zorunlu olarak bir değişim meydana geleceğini söylemesi cüz'ilerin her birinin farklı ilişkiler içerisinde olduğunu ifade etmektedir. Allah'ın bilgisi küllî ve değişmeyen bir bilgi olduğuna göre Allah cüz'ileri bilemez. Çünkü cüz'iler farklı ilişkiler içermesi bakımından duyular olmadan anlaşılabilirler. Bu görüş bağlamında Gazalî'ye göre cüz'iler bilinmiyorsa küllîler de bilinemez. “Çünkü O mutlak insanı, mutlak hayvanı, mutlak cansız bilince, şüphesiz bu farklı varlıklara ilişkin bilgi de farklı olacaktır. Öyleyse bir tek bilgiyle farklı şeyler bilinemez, zira ilişkide olunan da ilişki de farklıdır [...] canlıyı bilmek cansız bilmenin yerini, beyazı bilmek de siyahı bilmenin yerini tutmaz.” (Gazalî, 2005, s. 140). Dolayısıyla

küllîler de kendi içerisinde tür olarak ayrıldığından Allah'ın küllîleri bilmesi durumunda da bilgisinde bir değişiklik meydana gelecektir.

Sonuç olarak Gazalî'ye göre İbn Sînâ'nın görüşleri hem dînî açıdan hem de mantıkî açıdan sorunlu olduğu için düzeltilmesi gereken görüşlerdir.

İbn Rüşd'ün Eleştirisi

İbn Rüşd'ün (ö.1198) görüşlerine baktığımızda onun İbn Sînâ'nın Allah'ın cüz'ileri bilmesi meselesine dair söylediklerini destekler durumda olduğunu görmekteyiz. İbn Sînâ'nın açıkladığı şekliyle, Allah evrendeki her şeyi bilir ve cüz'iler de dahil olmak üzere her bilgi Allah tarafından küllî olarak bilinmektedir. İbn Rüşd, bilginin bilinene bağlı olduğunu ve bilen kişide zorunlu olarak bir değişim meydana getireceği görüşünde de İbn Sînâ'yı desteklemektedir. Buna karşılık Gazalî'nin İbn Sînâ'ya ve bu görüşü savunan diğer Meşşâî filozoflara yönelttiği eleştirileri haksız ve yersiz bulmaktadır. Çünkü İbn Rüşd'e göre İbn Sînâ Allah'ın cüz'ileri bilemeyeceğini söylememiştir.

İbn Rüşd, Tanrı'nın bilgisinin, bir şey gerçeklik kazanmadan önce onun gerçekleşeceğine, gerçeklik kazandığı zaman da o şeyin vuku bulmasına, var iken yok olan şeye ise yokluğu sırasında taalluk edeceğini beyan etmiştir (Sözen, 2012, s. 59). Bu yönüyle Allah'ın ilim sıfatı ezeldir. Her şeyi yaratan Allah olduğuna göre yaratılanlara ve onların yaşantılarına dair her bilgi O'nda eksiksiz olarak mevcuttur. Ancak İbn Rüşd'e göre Allah'ın bilmesi ile bizim bilmemiz aynı değildir. Çünkü insan akli ve idraki sonradan meydana gelen bir varlıktır. İnsan önce olayı görür ve sonra bilgi sahibi olur. Allah'ın akli (ilmi) ve iradesi ise O'nun var olduğu andan itibaren söz konusudur. Dolayısıyla yarattığı şeylerin bilgisi O'nda daha ortada varlık yok iken mevcuttur. Bu yüzden İbn Rüşd'e göre bu iki bilme birbirinden oldukça farklı şeylerdir. Ayrıca cüz'î ve küllî bilme gibi bir ayrımın sadece insanların bilmesine yönelik bir ayrım olduğunu söyleyen İbn Rüşd, Allah'ın bilgisi konusunda ise böyle bir ayrımın söz konusu olmadığını ve Allah'ın bilgisinin bundan münezzehe olduğunu söylemektedir. Kısacası, İbn Rüşd'e göre, Tanrı'nın bilgisi konusundaki hususlarla, insanın bilgisiyle ilgili hususlar birbirinden tamamen farklıdır (Sözen, 2012, s. 58). Bu yüzden Gazalî'nin cüz'î ve küllî bilgi üzerinden İbn Sînâ'ya yöneltmiş olduğu eleştirileri gereksizdir.

İbn Rüşd'e göre İbn Sînâ "ezeli olan ve oluş bozuluşa uğramayan cevher ile ezeli olmayan ve oluş ve bozuluşa uğrayan cevher arasında bir ayrım yapmamakta, her ikisinin de varlıklarının açıklanmasını ve kanıtlanmasını metafizikte görmektedir" (Alper, 2001, s. 170). Ancak bu ifade var olan şeylerin açıklanmasında tabiat ilimlerinin önemini azaltmak bakımından problemlidir. Çünkü biz maddi evrene dair bilgilerimizi tabiat ilminin yöntemleri aracılığıyla bilmekteyiz. İbn Rüşd'e göre metafizik ilmi madde ve harekete sahip olmayan varlıkları ve bu varlıkların temel ilkelerini açıklayan bir ilimdir. Tabiat ilmi ise oluş ve bozuluşa tabi olan varlıkları ve o varlıkların ilkelerini açıklayan bilimdir.

İbn Sînâ Allah cüz'ileri küllî olarak bilir diyerek metafiziğin alanını genişletmiş ve tabiat ilimlerini kapsayacak bir hale getirmiştir. Ancak metafizik ilmi bir bilgiyi elde etmek için tabiat ilimlerinin yöntemlerini kullanamaz. Tabiat madde, zaman ve mekânla ilişkisi olması bakımından duyumsamayı gerektirmektedir. Varlığa dair bilgi duyular aracılığıyla gözlemlenip deneyimlenerek elde edilmektedir. Örneğin suyun kaynama derecesini tek bir

ilkeden hareketle bilmek mümkün değildir. Bu bilgiyi elde etmek için farklı zaman ve mekânlarda suyu kaynatmak gerekecektir; ancak bu deneyimlemelerden sonra bu bilgi anlaşılır olarak bulunabilmektedir. Metafizikte ise duyumsamaya yer yoktur. Bu alana dair bilgiler maddi evrende açıklama, ispatlama, doğrulama ya da yanlışlama gibi değerlendirmeleri gerektirmemektedir. Bu bilgilere yalnızca iman edilebilmektedir. Dolayısıyla bu iki bilim alanı birbirini kapsayacak niteliklere sahip değildir. Aralarında açıkça anlaşılabilir bir ayrım vardır. Bu yüzden İbn Rüşd'e göre metafizik, hareket ve sükûn halinde olan varlıkların ilkelerini açıklamaya girişmemelidir. (Alper, 2001, s. 171).

Sonuç

Allah'ın cüz'ileri bilmesi meselesi Allah'ın ilim sıfatıyla ilgilidir. Bu meseleye dair İbn Sînâ Allah'ın cüz'ileri tek başlarına bilemeyeceğini, cüz'ilerin ancak küllî olarak bilinebileceğini ifade etmektedir. Buna karşın Gazalî ise Allah'ın küllî cüz'î ayırt etmeksizin her şeyi bildiğini ifade ederek İbn Sînâ'yı eleştirmiştir. Gazalî'nin İbn Sînâ'ya olan eleştirilerini gereksiz bulan taraf, İbn Sînâ'nın Allah'ın her şeyi bildiğini ifade ettiğini söylemektedir. Ancak İbn Sînâ *Kitab'uş-Şifâ*'sında bu durumu delillendirememiştir. Allah her şeyi bilir deyip, bilme şeklini küllî bilgiyle sınırlandırmıştır. Ancak Allah'ın bilgisi sınırlandırmayı kabul etmeyen bir forma sahiptir.

İbn Rüşd ise bu meseleye dair İbn Sînâ'nın söylediklerinde yani Allah'ın cüz'ileri küllî olarak bilmesinde herhangi bir problemin olmadığını, Allah ile insanın bilgilerinin farklı şeyler olduğunu söyleyerek İbn Sînâ'nın görüşlerinin eleştirilmesini haksız ve gereksiz görmüştür. Ancak Gazalî'nin İbn Sînâ'ya olan eleştirileri haklı ve gerekli eleştirilerdir. Çünkü İbn Sînâ Allah'ın cüz'ileri bilemeyeceğini söyleyerek Allah ile kul arasında irtibat sağlayan duâ ve ibadet gibi eylemleri önemsiz göstermiştir. Bu ise insanın ibadet etme, şükür ve duâda bulunma gibi ihtiyaçlarını değersizleştirmiştir. Dolayısıyla İbn Sînâ'nın imanî olarak sıkıntılı görülen bu durum karşısında Gazalî'nin eleştirileri haksız bir eleştiri olarak değerlendirilmemelidir.

Kaynakça

Gazalî. *Filozofların Tutarsızlığı*. Çev: Mahmut Kaya-Hüseyin Sarioğlu, Klasik Yayınları, İstanbul, (2005).

İbn Sînâ. *Kitâbu's-Şifâ Metafizik II*. Çev: Ekrem Demirli-Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul, (2005).

İbn-i Rüşd. *Tutarsızlığın Tutarsızlığı*. Çev: Kemal Işık-Mehmet Dağ, Kırkambar Yayınları, İstanbul, (1998).

Türker, Mübahat. *Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe Ve Din Münasebeti*. (Yayınlanmış Doktora Tezi), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, (1956).

Akyol, Aygün. *Zorunlu Varlığın Tikellere Dair Bilgisi Üzerine: İbn Sînâ - Şehristânî Merkezli Bir Tartışma*. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 10, Syf: 111-130, (2006).

Alper, Ömer M. . *İbn Rüşd'ün İbn Sînâ'yı eleştirisi: el-Fark beyne re'yeyi'l-hakîmeyn*. Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, Sayı: 10, Syf: 145-172, (2001).

Ilgaroğlu, Muhammet Caner. “Allah’ın Cüz’ileri (Tikeller) Bilmesi Meselesi: İbn Sinâ, Gazalî Ve Hocazâde’nin Görüşlerinin Karşılaştırılması”. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:8 Ek Sayı:1 Syf: 940-950, (2019).

Sözen, Kemal. “İbn Rüşd Düşüncesinde Tanrı’nın Bilgisi”. Diyanet İlmî Dergi, Cilt:48, Sayı:3, Syf: 51-60, Temmuz-Ağustos-Eylül (2012).

İMÂMÜ'L-HAREMEYN EL-CÜVEYNÎ VE EL-VARAKÂT

İlyas KAPLAN

Dr Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
ORCID No: 0000-0002-1852-1248

Özet

Eş'arî kelâmcısı ve Şâfiî fakihi olarak tanınan İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbûrî (ö. 478/1085), fıkıh, usûl-i fıkıh, kelâm, tefsir ve hadis alanlarındaki çalışmalarıyla temayüz etmiş bir âlim olmasına rağmen ilmî şahsiyetinde kelâmcılık yönü daha ağır basmaktadır.

İlmî otoritesini kabul ettirmiş ve "İmâmü'l-Haremeyn" unvanıyla meşhur olmuştur. Gazzâlî, Kiyâ el-Herrâsî, Ali b. Muhammed et-Taberî ve Abdülgâfir el-Fârisî gibi alimler onun yetiştirdiği alimlerdenidir.

Cüveynî, özellikle kelâm ve usûl-i fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilir ve bundan dolayı Şâfiî mezhebine ait fıkıh ve usul kitaplarında "İmam" tabiriyle Cüveynî kastedilir. Bu ilimlerde sadece Şâfiî'ye bağlı kalmamış ve kendisi de bazı içtihatlar yapmıştır.

Cüveynî, İslami ilimlerin hemen hepsinde birçok eserler kaleme almıştır. eş-Şâmil fî usûli'd-dîn, el-İrşâd ilâ kavâtî i'l-edilleti fî usûli'l-itikâd, el-Akîdetü'n-Nizâmiyye, Lüma'u'l-edille fî havâidi Ehli's-sünne, Şifâ'ü'l-galîl fî beyâni mâ vaka a fi't-Tevrât ve'l-İncîl mine't-tahrîf ve't-tebdîl, Mesâilü'l-İmâm Abdilhak es-Sıkkîlî, Risâle fî zikri hâli's-Şeyh Ebî Alî İbn Sînâ, Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb, el-Gıyâsî, el-Burhân fî usûli'l-fıkıh, et-Telhîs, el-Kâfiye fî'l-cedel ve el-Varakât fî usûli'l-fıkıh eserleri sayılabilmektedir.

Bu eserleri içerisinde İslam dünyasında en çok rağbet görenlerden Usûlü'l-Fıkıh dair "el-Varakât fî usûli'l-fıkıh" veciz bir şekilde kaleme aldığı kitabıdır. Cüveynî'nin el-Burhân gibi Usûlü'l-Fıkıh'ta kapsamlı bir kitabı olmasına rağmen usul konularının neredeyse tamamını içeren, ezberlenmesi kolay, 1600 kelimededen oluşan, eğitim amacıyla mübtedîlere okutulabilecek bir usul eseridir. Üzerine başta Şâfiî fakihi ve müfessiri Celâleddin el-Mahallî (ö. 864/1459) ile Mâlikî fakihi Hattâb el-Mâlikî (ö. 954/1547) tarafından üzerine birçok şerh, haşiye yazılmış ve manzum çalışmalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cüveynî, el-Varakât, Usûlü'l-Fıkıh, Risale, Metin, Şerh, Haşiye

1. GİRİŞ

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Ebû Abdullah el-Habbâzî'den kıraat, Ali b. Faddâl el-Mücâşî'den Arap edebiyatı, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'den fıkıh, Ebü'l-Kâsım el-İskâf'tan usûl-i fıkıh, Abdurrahman b. Hasan b. Aliyyek ile Ebû Nuaym el-İsfahânî ve daha başkalarından hadis ilimlerini tahsil etti. Nizâmülmülk'ün Cüveynî için yaptırılan Nizâmiye Medresesinde vefatına kadar öğretim faaliyetlerini sürdürdü. Gazzâlî, Kiyâ el-Herrâsî, Ali b. Muhammed et-Taberî, Abdülgâfir el-Fârisî gibi alimleri yetiştirdi. İlmî otoritesini kabul ettirmiş ve "İmâmü'l-Haremeyn" unvanını almıştır.¹

¹ Muhammed ez-Zühayli, el-İmamü'i-Haremeyn, 81-92.

Cüveynî fıkıh, usûl-i fıkıh, kelâm, tefsir ve hadis alanlarında eserler vermiştir. Özellikle kelâm ve usûl-i fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilmiştir. Şâfiî mezhebine ait fıkıh ve usul kitaplarında “İmam” tabiriyle Cüveynî kastedilmektedir. Cüveynî, büyük bir kısmı kelâm, fıkıh, usûl-i fıkıh, bir kısmı da tefsir, ahlâk, hadis ilimlerine dair olan ve sayıları otuzu aşan eserler kaleme almıştır. Bunlardan biri de “*el-Varakât fî usûli'l-fikh*” da kaleme aldığı eserdir.²

2. İMÂMÜ'L-HAREMEYN EL-CÜVEYNÎ

İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nîsâbüri, 419/1028 tarihinde Nîşâbur dünya gelmiş, 25 Rebiülâhir 478/1085 tarihinde Nîşâbur'da vefat eden Eş'arî kelâmcısı ve Şâfiî fakihidir.³

3. İMÂMÜ'L-HAREMEYN EL-CÜVEYNÎ'NİN HOCALARI

İmâmü'l-Haremeyn babası ve amcası Ali b. Yûsuf başta olmak üzere birçok hocadan ders aldı. Bazıları şunlardır: Ebû Abdullah el-Habbâzî'den kıraat, Ali b. Faddâl el-Mücâşî'den Arap edebiyatı, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'den fıkıh, Ebü'l-Kâsım el-İskâf'tan usûl-i fıkıh, Abdurrahman b. Hasan b. Aliyyek ile Ebû Nuaym el-İsfahânî'den hadis ilimlerini tahsil etti.

4. İMÂMÜ'L-HAREMEYN EL-CÜVEYNÎ'NİN ÖĞRENCİLERİ

İmâmü'l-Haremeyn birçok öğrenci yetiştirmiştir. Temayüz etmiş ve önce gelen öğrencileri şunlardır: Gazzâlî, Kiyâ el-Herrâsî, Ali b. Muhammed et-Taberî, Abdülgâfir el-Fârisî gibi isimler yer almaktadır.

5. İMÂMÜ'L-HAREMEYN EL-CÜVEYNÎ'NİN ESERLERİ

Cüveynî'nin kelâm, fıkıh, usûl-i fıkıh, tefsir, ahlâk, hadis ilimlerinde eserlerinin vardır.

A) Kelâm.

1. eş-Şâmil fî usûli'd-dîn. Kelâma dair en hacimli eseridir. Tam adı eş-Şâmil fî usûli'd-dîn'dir.⁴

2. el-İrşâd ilâ kavâti'l-edilleti fî usûli'l-i'tikâd.⁵

3. el-'Akîdetü'n-Nizâmiyye. Cüveynî'nin Nizâmülmülk'e takdim etmek üzere yazdığı için el-'Akîdetü'n-Nizâmiyye fî erkânî'l-İslâmiyye adını verdiği eserin aslı, adından da anlaşılacağı üzere, temel itikad ve fıkıh konularını ihtiva etmekteydi.⁶

4. Lüma'u'l-edille fî kavâ'idi Ehli's-sünne. Akaide dair muhtasar bir eserdir.⁷

5. Şifâ'ü'l-galîl fî beyâni mâ vaka'a fî't-Tevrât ve'l-İncîl mine't-tahrîf ve't-tebdîl.⁸

² Abdülazîm Mahmûd Ed-Dîb, “Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn”, DİA, 8/141; Muhammed ez-Zühayli, el-İmâmü'l-Haremeyn, 15.

³ Abdülazîm Mahmûd Ed-Dîb, “Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn”, DİA, 8/141; Detaylı bilgi için bakınız Muhammed ez-Zühayli, el-İmâmü'l-Haremeyn.

⁴ Tapoloğlu, Bekir, “eş-Şâmil”, DİA, 38/331.

⁵ Üzüm, İlyas, “el-İrşâd”, DİA, 22/455; Seyfeddin el-Âmidî, Gâyetü'l-merâm (nşr. Hasan Mahmûd Abdüllatif), Kahire 1391/1971, s. 27.

⁶ Yavuz, Yusuf Şevki, “el-'Akîdetü'n-Nizâmiyye”, DİA, 2/258; Ammâr C. et-Tâlibî, Ârâ'ü Ebî Bekr İbni'l-'Arabî el-kelebiyye, Cezayir, ts. (eş-Şeriketü'l-vataniyye li'n-neşr ve't-tevzî'), I, 259.

⁷ Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, “Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn”, DİA, 8/143.

6. Mesâ'ilü'l-İmâm 'Abdihak es-Sıkkılı. Abdülhak es-Sıkkılı'nin Cüveynî'ye sorduğu itikada dair soruları ve bunlara verilen cevapları ihtiva eden bir risâledir.⁹

7. Risâle fi zikri hâli'ş-Şeyh Ebî 'Alî İbn Sînâ. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir nüshası vardır (Esad Efendi, nr. 3688).¹⁰

B) Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh.

1. Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb. Cüveynî'nin "hayatımın meyvesi" diye nitelendirdiği eser Şâfiî fıkıhına dair önemli kaynaklardan biri olup Abdülazîm ed-Dîb tarafından iki büyük cilt halinde yayımlanmıştır.¹¹

2. el-Gıyâsî (Gıyâsü'l-ümem fi iltiyâsî'z-zulem). Müellif kitabın mukaddimesinde, daha önce yazdığı en-Nizâmîyye fi'l-erkâni'l-İslâmiyye'nin en-Nizâmî adıyla tanınması gibi bu eserin de el-Gıyâsî diye meşhur olması temennisinde bulunur.¹²

3. el-Burhân fi usûli'l-fıkh. Ehl-i sünnet âlimleri tarafından kelâmcıların metoduyla yazılmış fıkıh usulü kitapları içinde Şâfiî'nin er-Risâle'sinden sonra günümüze kadar gelebilen en eski eser olup bir mukaddime ile yedi bölümden ibarettir.¹³

4. el-Varakât fi usûli'l-fıkh.

5. et-Telhîs (Telhîsu't-Takrîb). Bâkılânî'nin fıkıh usulüne dair eserinin muhtasarıdır.¹⁴

6. el-Kâfiyye fi'l-cedel. Cedel ve hilâf ilmine dair olan eseri Fevkıyye Hüseyin Mahmûd, kitabın tahlilini ihtiva eden uzun bir mukaddime ile birlikte neşretmiştir.¹⁵

7. ed-Dürretü'l-mudıyye fimâ vaka'a fihî'l-hilâf beyne'ş-Şâfi'iyye ve'l-Hanefiyye. Eserin I. cildini Abdülazîm ed-Dîb yayımlamıştır.¹⁶

8. Mugîsü'l-halk fi ihtiyâri'l-ehak. Müellifin Şâfiî mezhebini diğer mezheplere tercihini konu edinen eserin yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur (Ayasofya, nr. 2194, Esad Efendi, nr. 3532).¹⁷

6. EL-VARAKÂT FÎ USÛLİ'L-FIKH

el-Varakât fi usûli'l-fıkh olup el-Kitâb, er-Risâle ve el-Mukaddime olarak da anılmakla birlikte el-Varakât adıyla bilinmektedir. Eserin el-Cüveynî'ye aidiyeti konusunda alimler arasında bir ihtilaf yoktur. Ancak eserin bazı araştırmacılar tarafından usulde kaleme aldığı en son eseri olduğu iddiası, vakıayı yansıtmadığı kanaatindeyiz. Zira el-Varakât usul konularını kapsayıcı nitelikte özlü 9 sayfa ve yaklaşık 1600 kelimedenden oluşan veciz bir usul risâlesi olup usul eğitiminde mübtedilere okutulması için ideal bir kitap olması Cüveynî'nin bu eseri Nişabur Nizamiye Medresesi'nin başına getirilip yaklaşık otuz yıl bu görevi sürdürdüğü esnada usul eğitimi alan mübtedilere yönelik telif ettiği ihtimalini güçlendirmektedir.

⁸ Biçer, Ramazan, "Şifâü'l-Galîl", DİA, 39/139.

⁹ Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn", DİA, 8/143.

¹⁰ Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn", DİA, 8/143.

¹¹ Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn", DİA, 8/144.

¹² Özen, Şükrü, "el-Gıyâsî", DİA, 14/61.

¹³ Baktır, Mustafa, "el-Burhân fi Usûli'l-Fıkh", DİA, 6/434.

¹⁴ Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn", DİA, 8/144.

¹⁵ Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn", DİA, 8/144.

¹⁶ Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn", DİA, 8/144.

¹⁷ Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn", DİA, 8/144.

el-Varakât'ın başında usûl-i fikhın mânası, hükmün neveleri, fikh-ilim-zan-şek arasındaki fark hakkında kısa açıklamalara yer verildikten sonra ayrı başlıklar altında şu on altı konu ele alınmaktadır:

1. Kelâmın kısımları.
2. Emir.
3. Nehiy.
4. Âm-hâs.
5. Mücmel-mübeyyen.
6. Zâhir-müevvel.
7. Fiiller.
8. Nesih.
9. İcmâ.
10. Haberler.
11. Kıyas.
12. Hazr-ibâha.
13. Delillerin tertibi.
14. Müftüde bulunması gereken şartlar.
15. Müstefîde bulunması gereken şartlar.
16. İctihad.

Fiilî ve takrirî sünnete “ef’âl”, kavli sünnete “ahbâr”, sahâbî kavline “icmâ”, istishâbü'l-hâl konusuna “hazr ve ibâha” başlığı altında değinilmektedir.

Öte yandan eserde usulün bazı konularına hiç işaret edilmediği de olmuştur. Kelamcı metotla yazılan eserlerin hemen hemen tamamında yer bulan mefhum-ı muhalefe, istihsan vb. bazı konulara bu eserde hiç yer verilmemiştir.

7. EL-VARAKÂT ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

el-Verekat üzerine Şafiilerin yanı sıra Hanefi, Mâliki ve Hanbeli alimleri tarafından birçok şerh, haşiye ve talik çalışması yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır;

1. İbnü's-Salah eş-Şehrezurî (ö. 643/1245) Şerhu'l-Verakât fi'l-usul. Bilindiği kadarıyla eser üzerine yazılan ilk şerhtir.
2. Firkâh, Şerhu'l-Verakât.
3. Celâleddin el-Mahallî, Şerhu'l-Verakât, Verakât'ın en önemli şerhlerinden biridir. Üzerine pek çok şerh ve haşiye yazılmıştır. Sünbati, Abbâdi ve Dimyâtî'nin telif ettiği haşiyeler bunlardan bazılarıdır.
4. Şemseddin Muhammed b. Osman el-Mârdînî, el-Encümü'z-Zâhirât ala halli elfâzi'l-Verakât.
5. Şemseddin el-Hattâb, Kurretu'l-Ayn şerhu Verakâti İmâmi'l-Harameyn.
6. Şehâbeddin er-Remlî, Ğâyetu'l-Me'mûl fi şerhi Verakâti'l-Usul.
7. İbrahim b. Ahmed el-Haskefi, Câmiul'Muteferrikât min Fevâidi'l-Verakât.¹⁸

¹⁸ Üzerine yapılan nazm, şerh ve haşiyeler için el-Kütübü'l-Mükevvene li'l-fikri'l İslami es- Sünni, 255-261 sayfalarına bakılabilir.

8. SONUÇ

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, usul, fıkıh ve kelim ilmi alanında önemli eserler yazmıştır. Özellikle kelim yönü ağır basmaktadır. Özellikle el-Burhân fî usûli'l-fıkh isimli eseri kendisinden sonra yazılan usul eserlerinin temelini oluşturmaktadır.

Kaynaklarda isimleri zikredilen zikredilmeyen birçok alimden istifade etmiş ve başta Gazzâlî, Kiyâ el-Herrâsî gibi birçok alim yetiştirmiştir.

el-Varakât fî usûli'l-fıkh isimli eseri ilim ehli tarafından çok rağbet görmüş, nazım haline getirilmiş ve üzerine bir çok şerh ve haşiye yazılmıştır. Günümüzde çok okunan kitap olmaya devam etmektedir. Sosyal medyaya bakıldığında zaman ders kayıtlarında da bunu bariz bir şekilde görülmektedir.

KAYNAKLAR

Abdülazîm Mahmûd Ed-Dîb, "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn", DİA, 8/141;

Ali Cuma, el-Kütübü'l-Mükevvene li'l-fikrîl İslami es- Sünni, Daru's-Salih, Kahire, 2018.

Ammâr C. et-Tâlibî, Ârâ'ü Ebî Bekr İbni'l-'Arabî el-kelebiyye, Cezayir, ts. (eş-Şeriketü'l-vataniyye li'n-neşr ve't-tevzî').

Baktır, Mustafa, "el-Burhân fî Usûli'l-Fıkh", DİA, 6/434.

Biçer, Ramazan, "Şifâü'l-Galîl", DİA, 39/139.

Muhammed ez-Zühayli, el-İmamü'i-Haremeyn, 15, Daru'l-Kalem, Dımask, 1992.

Özen, Şükrü, "el-Gıyâsî", DİA, 14/61.

Seyfeddin el-Âmidî, Gâyetü'l-merâm (nşr. Hasan Mahmûd Abdüllatîf), Kahire 1391/1971.

Tapoloğlu, Bekir, "eş-Şâmil", DİA, 38/331.

Üzüm, İlyas, "el-İrşâd", DİA, 22/455.

Yavuz, Yusuf Şevki, "el-'Akîdetü'n-Nizâmiyye", DİA, 2/258.

PEYGAMBERLİK KAVRAMININ DİN SOSYOLOJİSİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

THE PLACE AND IMPORTANCE OF THE CONCEPT OF PROPHECY IN SOCIOLOGY OF RELIGION

Behçet BATUR

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

ORCID No: 0000-0001-6965-6313

Özet

Peygamber kavramı, modern din sosyolojisinin üzerinde fazlaca durmadığı bir kavram olduğu söylenebilir. Bunun başlıca nedenleri, peygamberlik olgusunun tarihselliği ve Batılı sosyal bilimcilerin din incelemelerinde peygamber kavramına değinmemeleri gösterilebilir. Bunun da başlıca nedeni Batılı sosyoloji kurucularının din incelemelerinde Hıristiyanlığın görünür temsilcileri olan Kilise Hıristiyanlığını incelemeleridir. Bu incelemelerde Hıristiyanlık dini Hz. İsa üzerinden değil, Kilise üzerinden incelemiştir. Söz gelimi Marx, Hıristiyanlığı Katolik Kilisesi üzerinden, Weber Protestan Kilisesi üzerinden incelemiştir. Durkheim ise kendince dini hayatın ilk biçimi olan totemizmi inceleme konusu yapmıştır. Bu incelemelerden de anlaşılacağı üzere modern din sosyolojisi, gerek *semavi* olarak adlandırılın gerekse de toplumsal olarak adlandırılın, din incelemeleri peygamber olgusunu pek de dikkate almayan toplum merkezli bir okuma şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, peygamber kavramına dönük olarak yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu da din merkezli incelemeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çağdaş din sosyolojisinde peygamberlik konusu –tarih ve sosyoloji merkezli- üzerinde çokça durulmayan önemli konulardan/kavramlardan biri olduğu söylenebilir. Oysa *semavi* olarak adlandırılan dinlerde peygamberlik kavramı merkezi bir öneme sahiptir. Öyle ki bu dinlerde peygamber olmadan o dinin anlaşılabilmesi ve yaşanabilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla peygamberlik konusunun tarihi ve sosyolojik açıdan ele alınması bu bağlamda önem arz etmektedir. Bir iddia veya bir çağrı olarak peygamberlik, özellikle Yahudilik, Hıristiyanlık, İslamiyet vb. *semavi* dinlerin anahtar kavramlarından biridir. Peygamberliğin bu dinlerde ne anlam ifade ettiği, tarihte farklı bölge ve zamanlarda farklı peygamberlerin ortaya çıkışı ve elbette ki bunların mesajları genelde dinlerin, özelde ise *semavi* dinlerin anlaşılabilmesi bakımından incelenmeye değer ve gereklidir. Başka bir ifadeyle, sosyolojik/tarihi bir olgu/olay olarak peygamberlik konusunun incelenmesi, peygamber, tarih ve din ilişkisinin açığa kavuşturulmasıyla birlikte bunun modern din sosyolojisi alanına da önemli bir katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kavramlar: Peygamber, din, tarih, toplum, modern din sosyolojisi

Abstract

The concept of the Prophet, it can be said that the modern sociology of religion does not stop over more than more. The main causes of this may be shown that the historicism of the phenomenon and the concept of Western social scientists do not address the concept of prophet in religion reviews. The main reason why Western Sociology is the visual

representatives of Christianity in religion examinations, the church Christianity. Christianity religious Hz in these reviews. They were examined over church not over Jesus. The name of the promise has examined the Christianity Catholic Church over the Weber Protestant Church. Durkheim has made the subject of totemism, which has the first form of religious life. As it will be understood from these examinations, modern religious sociology is named as semavi and the socially named, and religion reviews are in the form of a community-centered reading that does not consider the phenomenon of the prophet. However, the majority of the studies facing the concept of Prophet are also religious in terms of religious examinations.

In the sociology of contemporary religion, the prophesive subject can be said to be one of the important issues / concepts that are not highly focused on the center of Sociology. However, the concept of prophetry in religions called Semavi is a central importance. It is impossible to understand and experience that religion without the prophet in these religions. Therefore, it is important to deal with the history and sociological aspect of the prophetry issue in this context. A claim or a call as a call, especially Judaism, Christianity, Islam etc. Semavi religions are one of the key concepts. The emergence of the prophecy in these religions, the emergence of different prophets in different regions and times in different regions and times of course, and the messages are generally worth examining the religions, in particular in terms of the understanding of semavi religions. In other words, it is thought that the examination of the prophetry of the prophetry as a sociological / historical case / event, the release of the prophet, the relationship of the prophet, date and religion is also an important contribution to the area of modern religious sociology.

Keywords: Prophet, Religion, History, Society, Sociology of Modern Religion

**ÖZGÜR İRADE-BELİRLENİMCİLİK, İYİMSERLİK -KÖTÜMSERLİK VE
AKADEMİK MOTİVASYON ARASINDAKİ İLİŞKİLER**

THE RELATIONSHIPS BETWEEN FREEWILL-DETERMINATION, OPTİMİSM-
PESSİMİSM AND ACADEMIC MOTIVATION

Kübra SELVİ

Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

ORCID No:0000-0002-1892-6034

İhsan BOZANOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

ORCID No: 0000-0001-5323-5776

Özet

Felsefede başlangıçtan bu güne insanoğlunun özgür irade sorunsalı ve belirlenimcilik anlayışı incelenmiştir. Davranış, duygu ve düşüncelerimizi kendi özgür irademizle mi kontrol ettiğimiz ya da fizyolojik tepkimeler, biyolojik işleyiş ve de en azından bireyin geçmiş yaşantılarının kaçınılmaz sonucu mu olduğu sorusu her dönemde önemini korumuştur. Özellikle psikoloji alanında bireylerin özgür irade ya da belirlenimciliğe ilişkin ön kabullerinin onların diğer içsel psikolojik özellikleri ile bir bağlantısı olup olmadığı uzun zamandır merak edilmektedir. Birikmiş araştırmaların sonuçları merakı azaltmak yerine daha da artırmaktadır. Bu araştırmada kişilerin özgür irade, belirlenimciliğe ilişkin düşünceleri ile temel psikolojik özelliklerden olan iyimserlik, kötümserlik ve güdülenme(motivasyon) düzeyleri arasındaki ilişki incelemeye alınmıştır.

Gerek kuramsal öngörüler gerekse psikolojik araştırmalar İnsanların iyimserlik, kötümserlik derecelerinin ruh sağlığında göz ardı edilemez bir değişken olduğunu düşündürmektedir. Beraberinde güdülenme kaynak ve düzeyleri ile hem olumsuz duygu durum hem de pozitif psikolojik özellikler arasında önemli ilişkiler araştırmalara konu olmuştur.

Bu araştırmada özgür irade ve belirlenimciliğe (kaderci belirlenimcilik, bilimsel belirlenimcilik, rastgelelik ve özgür irade) ilişkin inançlar ile iyimserlik ve kötümserlik ve özelde “akademik işler için gerekli enerjinin üretilip, işe vurulması” olarak tanımlanan akademik güdülenme arasındaki felsefi ve mantıksal olarak çıkarılabilecek ilişkiler verilere dayalı ölçme ile test edilmiştir. Söz konusu özellikler geçerlik ve güvenilirliği kanıtlanmış ve yaygınca kullanılan ölçeklerle ölçülmüş ve gerekli istatistiksel analizler yapılmıştır.

Araştırma sonuçları; kadınların ve erkeklerin ölçülen özelliklerin bazıları bakımından anlamlı derecede farklılaştığını göstermektedir. Özgür irade, belirlenimcilik ile iyimserlik, kötümserlik arasında önemli ilişkiler tespit edilmiştir. Yine özgür irade, belirlenimcilik, iyimserlik, kötümserlik özelliklerinin akademik güdülenme düzeyi ile istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişkileri saptanmıştır. Elde edilen bulgular var olan literatür kapsamında değerlendirilip, hem sonraki araştırmalar hem de uygulamacılar için önemli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Özgür irade-belirlenimcilik, iyimserlik-kötümserlik, akademik motivasyon.

Abstract

Since the beginning of the philosophy, freewill issue and the determinism have been studied. The question, whether our behaviors, emotions and thoughts are controlled by our freewill or an inevitable consequence of physiological interactions, biological mechanism and previous experiences, is a matter of interest for a long time. Especially in psychology, it has been wondered about if there is an any connection between prejudgments about determinism or freewill and the other internal psychological features. In this study, the relationship between the ones thought about freewill/determinism and optimism-pessimism, motivation level which are some of basic psychological features.

Both theoretical foresights and studies showed that optimism-pessimism levels are important for mental health. Also the connections between motivational sources and levels and both negative mental state and positive psychological features have been studied.

In this study, philosophical and logical relationships between beliefs about freewill - determinism and optimism-pessimism and academic motivation (refers as a production and expression of a required energy for academic studies) is analyzed based on data.

According the results; men and women are significantly differed in some features that analyzed. Important relationship is determined between freewill-determinism and optimism-pessimism. Moreover, academic motivation level is determined to be in a relationship with freewill, determinism and optimism-pessimism. Finally, assessments and suggestions are made considering our findings and current literature.

Keywords: Freewill-determinizm, optimism-pesimism, academic motivation.

GİRİŞ

Kuramsal öngörüler ve psikolojik araştırmalar insanların dünyayı kontrole ilişkin algılarının, (deCharms, 1968) ve iyimserlik derecelerinin (Seligman, 2007) ruh sağlığında göz ardı edilemez bir değişken olduğunu düşündürmektedir. Beraberinde güdülenme kaynak ve düzeyleri ile hem olumsuz duygu durum hem de pozitif psikolojik özellikler arasında önemli ilişkiler araştırmalara konu olmuştur (Deci ve Ryan, 2004).

Makro bir kuram olan Öz Belirlenim Kuramı (Self Determination Theory , Deci ve Ryan 2000) insan davranışlarının tanımlanmış üç temel psikolojik ihtiyacı doyurma amacında olduğunu kabul eder. Bu temel ihtiyaçlar otonomi, yakınlık ve yetkinliktir. Özellikle otonomi gerek ruh sağlığı gerekse motivasyon üzerinde oldukça etkili görölmektedir. Dahası, motivasyonu sadece düzey değil kaynak bakımından da inceleyen kuram, algılanan otonomi düzeyine göre motivasyonun kalitesinde de farklılıklar olduğunu öne sürüp, içsel motivasyon düzeylerini “otonom motivasyon” olarak değerlendirmektedir.

Yaşantılar üzerinde kontrol algısı göstergesi kabul edilebilecek otonomi, bir başka ifadeyle özgür irade, Dweck'in Zihinsel Kurulum Kuramında da merkezi önemdedir. Dweck insanları bazılarının zeka, yetenek, beceri gibi kendi psikolojik özellikleri üzerinde kontrol gücü olmadığına inandığını (sabit zihinsel kurulum), bazılarının ise bu özellikleri kendi özgür iradeleriyle geliştirebileceklerine inandığını (gelişen zihinsel kurulum) göstermiştir. Kuram temelinde yapılan araştırmalar depresyon, öz saygı, başarı gibi özelliklerde bu zihinsel kurulum farklılığının önemli olduğunu göstermiştir.

AMAÇ

Bu araştırmada özgür irade, belirlenimcilik, iyimserlik, kötümserlik ve akademik güdülenme puanlarının yaş ve cinsiyet durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmıştır. Ayrıca özgür irade, belirlenimcilik, iyimserlik, kötümserlik ve akademik güdülenme arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir.

Araştırmanın genel amacı doğrultusunda alt amaçları şunlardır:

1. Özgür irade, belirlenimcilik, iyimserlik, kötümserlik ve akademik güdülenme puanları cinsiyete göre anlamlı bir biçimde farklılaşmakta mıdır?
2. Özgür irade, belirlenimcilik, iyimserlik, kötümserlik ve akademik güdülenme puanları yaşa göre anlamlı bir biçimde farklılaşmakta mıdır?
3. Özgür irade, belirlenimcilik, iyimserlik, kötümserlik ve akademik güdülenme düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Bu araştırmada değişkenler arası kendiliğinden ortaya çıkan ilişkiler ile bu değişkenlerin katılımcıların yaş ve cinsiyetine göre farklılaşmasını ortaya koymak için ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evreni 18-50 yaş olup, örneklemini sanal forumlar aracılığıyla ulaşılmış ve tesadüfi olarak atanmış 103'ü kadın 97'si erkek toplam 200 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların kimlik bilgileri alınmamıştır. Veriler Paulhus ve Carey (2011) tarafından geliştirilen, Alper ve Sümer (2017) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan "Özgür İrade ve Belirlenimcilik (ÖİB)", Çalışkan ve Uzunkol (2018) tarafından geliştirilen "İyimserlik ve Kötümserlik (İK)" ve Bozanoğlu (2004) tarafından geliştirilen "Akademik Güdülenme Ölçeği (AGÖ)" ile toplanmıştır.

BULGULAR

Tablo 1: Özgür İrade Puanlarının Cinsiyetler Arası Farkına İlişkin t-Test Analiz Sonuçları

Değişken	Gruplar	N	\bar{x}	SS	t Testi		
					t	Sd	p
Özgür irade	Kadın	103	25,84	5,013	-2,691	198	,008
	Erkek	97	27,74	4,955			

Özgür irade puan ortalamalarına bakıldığında cinsiyetler arası anlamlı bir farklılık görölmektedir. Kadınların puan ortalamalarının ($\bar{x}=25,84$) erkeklerin puan ortalamalarına göre ($\bar{x}=27,74$) daha düşük olduğu görölmüştür ($t=-2,691$ Sd=198 $p < .05$).

Tablo 2: Akademik Motivasyon-Kendini Aşma Puanlarının Yaşlar Arası Farkına İlişkin t-Test Analiz Sonuçları

Değişken	Gruplar	N	\bar{x}	SS	t Testi		
					t	Sd	p
Kendini Aşma	18-23	93	25,74	6,364	2,497	198	,013
	24-50	107	23,30	7,333			

Tablo 2, 18-23 yaş grubunun kendini aşma puan ortalamalarının ($\bar{x}=25,74$), 24-50 yaş grubunun puan ortalamalarından ($\bar{x}=23,30$) daha yüksek olduğunu göstermektedir. Söz konusu fark istatistiksel olarak kabul edilen anlamlılık düzeyine ulaşmıştır ($t=-2,497$ Sd=198 $p > .05$). Kendini aşma düzeyi bakımından yaşlar arasında daha genç grubun lehine fark görülmektedir.

Tablo 3: Akademik Motivasyon-Bilgiyi Kullanma Puanlarının Yaşlar Arası Farkına İlişkin t-Test Analiz Sonuçları

Değişken	Gruplar	N	\bar{x}	SS	t Testi		
					t	Sd	p
Bilgiyi Kullanma	18-23	93	24,40	5,190	2,660	198	,008
	24-50	107	22,16	6,517			

Bilgiyi kullanma puan ortalamalarına bakıldığında yaşlar arası anlamlı bir farklılık görülmektedir. 18-23 yaş grubu puan ortalamalarının ($\bar{x}=24,40$) 24-50 yaş grubu puan ortalamalarına göre ($\bar{x}=22,16$) daha yüksek olduğu görülmüştür ($t=-2,660$ Sd=198 $p < .05$).

Tablo 4: Akademik Motivasyon-Keşif Puanlarının Yaşlar Arası Farkına İlişkin t-Test Analiz Sonuçları

Değişken	Gruplar	N	\bar{x}	SS	t Testi		
					t	Sd	p
Keşif	18-23	93	23,87	6,226	3,399	198	,001
	24-50	107	20,55	7,418			

Tablo 4 te verilen sonuçlar keşif bakımından yaş grupları arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu göstermektedir. 18-23 yaş grubunun puan ortalaması ($\bar{x}=23,87$) 24-50 yaş grubu puan ortalamasına ($\bar{x}=20,55$) göre daha yüksek düzeyde bulunmuştur. ($t=3,399$ Sd=198 $p < .05$).

Tablo 5: Akademik Güdülenme Puanlarının Yaşlar Arası Farkına İlişkin t-Test Analiz Sonuçları

Değişken	Gruplar	N	\bar{x}	SS	t Testi		
					t	Sd	p
Akademik Motivasyon	18-23	93	74,01	16,180	3,094	198	,002
	24-50	107	66,01	19,857			

Tablo 5 de, 18-23 yaş grubunun akademik motivasyon puan ortalamaları ($\bar{x}=74,01$) 24-50 yaş grubu puan ortalamalarına ($\bar{x}=66,01$) göre daha yüksek olduğu gösterilmektedir. Söz konusu fark istatistiksel olarak kabul edilen anlamlılık düzeyine ulaşmıştır ($t=3,094$ Sd=198

$p > .05$). Motivasyon faktörleri toplamı düzeyi bakımından yaşlar arasında daha genç grubun lehine fark görülmektedir.

TABLO 6: Değişkenler Arası Pearson Çarpım Moment Korelasyon Analizi Sonuçları

DEĞİŞKENLER	AKADEMİK MOTİVASYON	KEŞİF	BİLGİYİ KULLANMA	KENDİNİ AŞMA	İYİMSERLİK	KÖTÜMSERLİK
ÖZGÜR İRADE	,200**	,096	,252**	,218**	,410**	-,074
KADERCİ BELİRLENİMCİLİK	,128	,161*	,079	,110	-,002	,234**
BİLİMSEL BELİRLENİMCİLİK	,149*	,132	,141*	,141*	,127	,109
RASTGELELİK	-,076	-,169*	-,009	-,025	,120	,166*
İYİMSERLİK	,321**	,285**	,325**	,288**		
KÖTÜMSERLİK	-,188	-,101	-,130	-,101		

Değişkenler arasında yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre akademik motivasyon özgür irade, bilimsel belirlenimcilik ve iyimserlik arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Bu ilişkiler, motivasyon ölçeğinin alt faktörleri düzeyinde ele alındığında; iyimserlik ile keşif, bilgiyi kullanma ve kendini aşma arasında pozitif yönlü ve anlamlı düzeydedir. Özgür irade ve bilimsel belirlenimcilik ile bilgiyi kullanma ve kendini aşma arasında da pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler görülmektedir. Birbirleriyle tutarlı bir şekilde iyimserlik ile özgür irade arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunur iken aynı ilişki kötümserlik ile kaderci belirlenimcilik ve rastgelelik arasında görülmektedir.

Elde edilen diğer bulgularda t-test sonuçlarına göre iyimserlik, kötümserlik, kaderci belirlenimcilik, bilimsel belirlenimcilik, rastgelelik, kendini aşma, bilgiyi kullanma, akademik güdülenme ve son olarak keşif faktörlerinde cinsiyetler arası bir fark bulunmamıştır. Bununla birlikte iyimserlik, kötümserlik, kaderci belirlenimcilik, bilimsel belirlenimcilik, özgür irade ve rastgelelik faktörlerinde de yaşlar arası bir farklılığa rastlanmamıştır.

TARTIŞMA

Özgür irade-belirlenimcilik sorunsalı felsefe alanında sıklıkla karşılaşılabileceğimiz bir konudur. Felsefe içinde böyle bir özgür iradenin-belirlenimciliğin “varlığı ve nasıl” ı tartışılırken, psikoloji alanında her bir bireyin söz konusu kavram bakımından kendini nasıl algılayıp, konumlandığı ve bu ön kabullerin diğer içsel psikolojik özellikleri ile ilişkileri ele alınmaktadır. Bu araştırmada bireylerin kendilerini özgür irade ve belirlenimcilik bakımından nasıl gördükleri ve bu görüş halinin iyimserlik ve kötümserlik ile akademik motivasyon düzeyleri arasında var olduğu düşünülen karşılıklı ilişkilere vurgu yapılmıştır.

Öz Belirlenim Kuramı (Deci ve Ryan 2000) akademik psikolojide en yaygın başvurulan kuramların başında gelmektedir. Kuram insanın doğası gereği üç temel psikolojik ihtiyacını giderme amacıyla olduğunu kabul eder. Kuramın açıklamaları ile hâlihazırdaki araştırma sonuçlarını yan yana getirdiğimizde özellikle otonomi ihtiyacının ve beraberinde

yetkinlik ihtiyacının özgür irade, belirlenimcilik, iyimserlik, kötümserlik ve akademik motivasyon değişkenlerinin birbiri arasındaki karşılıklı ilişki daha güçlü bir anlam kazanmıştır. Yukarıda bulgularının bir kısmı sunulmuş araştırmadan elde edilen bilgiler, psikoloji alanında yer alan diğer ihtiyaç kuramlarının öngörülerıyla de tutarlıdır.

Bu araştırmanın sonuçları sadece ihtiyaç kuramlarının öngörülerıyla tutarlı olmayıp aynı zamanda son yıllarda giderek daha fazla araştırmacının dikkatini çeken zihinsel kurulum kuramının açıklamalarıyla da tutarlı görülmektedir (Dweck 2013). Özetle kuram, yetenek ve becerileri sabit – değişmez olarak ele alan zihinsel kurulumu sahip insanların hayatın birçok alanında yetenek ve becerilerin kişinin kendi çabasıyla geliştirilebileceğine inanan zihinsel kurulumu sahip insanlara kıyasla daha dezavantajlı olduğunu söylemektedir. Kuramın ortaya koyduğu bu bilgi mevcut araştırmada özgür irade, belirlenimcilik, iyimserlik, kötümserlik ve akademik motivasyona ilişkin bulgularla tutarlıdır.

Gelecekte konuyla ilgili yapılacak araştırmalarda birden fazla kuramın öngörülerini aynı anda ölçebilecek geçerlik ve güvenilirlikte özel yeni ölçme araçları geliştirilip, araştırma tekrarlanabilir. Bu araştırmanın örneklemini 18 yaş üzerinde olan bireylerden oluşturuldu. Bir başka araştırma gelişimsel bakımdan farklılıkları da görebilmek amacıyla farklı yaş gruplarından çocuklarla yapılabilir. Araştırmanın sonuçları, arkasındaki kuramsal açıklamalarla birlikte değerlendirildiğinde uygulamacılara önemli bir bilgi sunmaktadır. Eğitim, iş, ebeveynlik, vb. alanlardaki uygulamacılar; bireylerin motivasyon alan ve düzeylerinde onların otonomi, yetkinlik ve ilişki ihtiyaçlarını gidermeleri ve onların kendilerini sabit-değişmez olarak algılamaları yerine kendi çabalarıyla değişip gelişebilen olarak algılamaları için gerekli önlemleri almalıdırlar.

KAYNAKÇA

1. Alper, S., & Sümer, N. (2017). Özgür irade ve belirlenimcilik ölçeği'nin Türkçeye uyarlaması ve psikometrik özellikleri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20(39), 26-35.
2. Bozanoğlu, İ. (2004). Akademik güdülenme ölçeği: Geliştirmesi, geçerliği, güvenilirliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 83-98.

3. Çalışkan, H., & Uzunkol, E. (2018). Ergenlerde iyimserlik-kötümserlik ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 6(2), 78-95.

4. DeCharms, R. (1968). *Personal causation: the internal affective determinants of behavior*. New York: Academic Press

5. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The " what" and " why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological inquiry*, 11(4), 227-268.

6. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (Eds.). (2004). *Handbook of self-determination research*. University Rochester Press.

7. Dweck, C. S. (2013). *Self-theories: Their role in motivation, personality, and development*. Psychology press.

8. Seligman, M. E. P. (2007). Öğrenilmiş iyimserlik (çev. S. Kunt Akbaş). *Ankara: Hekimler Yayın Birliği*.

OTOBİYOGRAFİK BELLEK VE OTOBİYOGRAFİK BELLEĞİ ETKİLEYEN DEĞİŞKENLER: BİLİŞSEL PSİKOLOJİ ve KÜLTÜRLERARASI PSİKOLOJİ LİTERATÜRÜNE GENEL BİR BAKIŞ

AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY and VARIABLES AFFECTING AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY: AN OVERVIEW of COGNITIVE PSYCHOLOGY and CROSS-CULTURAL PSYCHOLOGY LITERATURE

Çekdar AYTİMUR

Arş. Gör., Ardahan Üniversitesi Ardahan İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, ORCID No: 0000-0002-7188-6190

Özet

Otobiyografik bellek, bireyin geçmiş yaşam deneyimlerini içeren ve bireye bu yaşam deneyimlerini hatırlamasına olanak sağlayan önemli bir bellek sistemidir. Otobiyografik bellek, incelenmeye başlandığı ilk dönemlerde, sadece psikanalitik veya klinik eğilimler bağlamında ele alınmış ve bu doğrultuda yapılan çalışmalar daha çok tanı veya tedavi amacı taşımıştır. Nöropsikoloji alanında elde edilen bulgular ve bilişsel bilimin, geçmiş yaşantıların beyinde nasıl organize edildiğine yönelik ilgisi ile beraber otobiyografik bellek, 1970'lerden günümüze kadar farklı disiplinlerde yer alan araştırmacılar tarafından yoğun bir ilgi görmüştür.

Araştırmacıların otobiyografik belleğe özellikle yoğun bir ilgi gösterdiği alanlar, bilişsel psikoloji ve kültürlerarası psikolojidir. Bilişsel psikoloji alanında, otobiyografik bellek üzerindeki etkilerinin sıklıkla incelendiği değişkenler, duygu durum, yaş ve cinsiyettir. Bu değişkenlerin ele alındığı çalışmalarda, bireylerin bildirdikleri anılarının olumlu veya olumsuz, ayrıntılı veya yüzeysel olup olmadığı gibi bağımlı değişkenler incelenmektedir. Alanyazın incelendiğinde duygu durum, yaş ve cinsiyetin ele alındığı çalışmalarda birbiriyle çelişik bulguların olduğu görülmüştür. Otobiyografik belleğin ilgi gördüğü bir diğer alan kültürlerarası psikolojidir. Bu alanda otobiyografik bellek, özellikle Conway ve Pleydell-Pearce'nin (2000), otobiyografik belleğin benlikle ilişkili olduğunu belirttikleri Benlik-Bellek Sistemi'ni (Self-Memory System) tanıtmalarıyla araştırmacılar tarafından yoğun ilgi görmüştür. Kültürlerarası psikoloji alanında otobiyografik bellek ile ilişkili çalışmalarda araştırmacılar, Markus ve Kitayama (1991) tarafından tanımlanan benlik kurgularının (bağımsız benlik kurgusu ve karşılıklı-bağımlı benlik kurgusu) etkilerini incelemektedirler. Benlik kurgularının etkilerinin incelendiği çalışmalarda bireylerin otobiyografik anılarının ne düzeyde başkalarıyla paylaşıldığı, ne düzeyde olumsuz/olumlu veya ayrıntılı/yüzeysel olduğu incelenmektedir. Duygu durum, yaş ve cinsiyet değişkenlerinin incelendiği çalışmalarda olduğu gibi benlik kurgularının incelendiği çalışmalarda da birbiriyle çelişik bulguların olduğu görülmüştür.

Bu araştırmanın amacı, hem bilişsel psikoloji hem de kültürlerarası psikoloji alanlarında otobiyografik bellek ile ilgili yapılan çalışmalarını gözden geçirmektir. Bu araştırmaya, otobiyografik bellek alanyazınında en sık incelenen değişkenler olan duygu durum, yaş, cinsiyet ve benlik kurguları ile ilişkili çalışmalar dahil edilmiştir. Bu araştırmada ilgili değişkenlerin ele alındığı çalışmalarda araştırmacıların, elde ettikleri bulguları

açıklamak için sıklıkla başvurdukları kuramsal yaklaşımlar da incelenmiştir. Otobiyografik bellek literatüründe hem bilişsel psikolojide hem de kültürlerarası psikolojide yapılan çalışmaların ilk defa birlikte incelendiği bu çalışmada, gelecekte yapılacak olan çalışmalarda dikkat edilmesi gereken hususlar belirtilerek önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Otobiyografik Bellek, Duygu Durum, Yaş, Cinsiyet, Benlik Kurguları

Abstract

Autobiographical memory is an important memory system that includes the past life experiences of the individual and allows the individual to remember these life experiences. Autobiographical memory was discussed only in the context of psychoanalytic or clinical tendencies in the early stages of its study, and studies conducted in this direction mostly aimed at diagnosis or treatment. Autobiographical memory, together with the findings obtained in the field of neuropsychology and cognitive science's interest in how past experiences are organized in the brain, has attracted a great deal of attention from researchers in different disciplines from the 1970s to the present.

Areas where researchers are particularly interested in autobiographical memory are cognitive psychology and cross-cultural psychology. In the field of cognitive psychology, the variables whose effects on autobiographical memory are frequently examined are mood, age, and gender. In studies dealing with these variables, dependent variables such as whether individuals' memories are positive or negative, detailed or superficial are examined. When the literature was examined, it was seen that there were contradictory findings in studies dealing with mood, age and gender. Another area of interest for autobiographical memory is cross-cultural psychology. In this field, autobiographical memory has attracted great attention by researchers, especially with the introduction of the Self-Memory System, which Conway and Pleydell-Pearce (2000) stated that autobiographical memory is related to the self. In studies related to autobiographical memory in the field of cross-cultural psychology, researchers examine the effects of self-construals (independent self-construal and interdependent self-construal) introduced by Markus and Kitayama (1991). Studies examining the effects of self-construals examine the extent to which individuals' autobiographical memories are shared with others, and how negative/positive or detailed/superficial they are. Contradictory findings were observed in studies examining self-construals as well as in studies examining mood, age, and gender variables.

The purpose of this research is to review the studies on autobiographical memory in both cognitive psychology and cross-cultural psychology. Studies related to mood, age, gender and self-construals, which are the most frequently examined variables in the autobiographical memory literature, were included in this study. In this study, the theoretical approaches that researchers frequently apply to explain their findings in studies dealing with related variables were also examined. In this study, in which studies in both cognitive psychology and cross-cultural psychology are examined together for the first time in the autobiographical memory literature, suggestions will be made by specifying the points to be considered in future studies.

Keywords: Autobiographical Memory, Mood, Age, Gender, Self- Construals

ÖĞRENCİLERİN DÜŞÜNME SÜREÇLERİNİ ANLAMAYA YÖNELİK ETKİNLİK VE UYGULAMA ÖRNEKLERİ

EXAMPLES OF ACTIVITIES AND APPLICATIONS TO UNDERSTAND STUDENTS' THINKING PROCESS

Mustafa GÜL

Milli Eğitim Bakanlığı, Felsefe Öğretmeni, Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Bölümü, ORCID No: 0000-0001-7641-3256

Nadir ÇELİKÖZ

Prof. Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü,
ORCID No: 0000-0003-3826-0070

Özet

Her insanın doğasında var olan ve insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliği olan düşünme; anlam arayışı, mantıksal muhakeme, karar verebilme, fikir üretme, mevcut bilgiden hareketle yeni bilgilere ulaşma, karşılaştırma, ilişki kurma, merak, şüphe, problem çözme, tefekkür, içsel diyalog gibi kavram ve özelliklerle ilişkilendirilebilecek ama bunlarla sınırlandırılmayacak kadar geniş kapsamlı bir zihinsel faaliyettir. 21. yüzyılda eğitimin en önemli hedeflerinden biri düşünme süreçlerini doğru ve etkili yönetebilen öğrenciler yetiştirmek olmuştur. Çağdaş eğitim yaklaşımlarında düşünmeye ilişkin öğrenci özellikleri bağlamında öğrencilerin kendi bilgisini kendi oluşturan, sorun çözen, eleştirel ve yaratıcı düşünen öğrenciler olmasının önemli bir hedef olduğu sıklıkla belirtilmektedir. Bu hedef Türkiye'deki eğitimin her kademesinde ortaya konan programların tamamında da yer almaktadır. Bu hedefleri gerçekleştirebilmek için öğrencilerin düşünme süreçlerini anlamak oldukça önem arz etmektedir. Çünkü öğrencilerin nasıl düşündüğünü anlamak; eğitim politikacılarına, programcılara, yöneticilere ve öğretmenlere eğitim-öğretim süreçlerinin nasıl ve ne şekilde planlanması gerektiği ile ilgili önemli bir perspektif sağlayacaktır. Süreç odaklı, kişiye özgü ve karmaşık bir yapı ve eyleme sahip olan düşünme süreçlerini nicel verilerle anlamak ise oldukça zordur. Bu nedenle nitel verilerle, derin bir bakış açısıyla öğrencilerin düşünme süreçlerinin nasıl gerçekleştiğini anlamaya çalışmak düşünme süreçlerinin anlaşılmasına daha fazla imkan tanıyabilir. Bu bağlamda öğrencilerin düşünmelerini harekete geçirecek etkinlik ve uygulamaların, öğrencilerin düşünme süreçlerini gözlemlemek ve bu süreci anlamak adına önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda bu çalışmada öğrencilerin düşünme süreçlerinin nasıl gerçekleştiğini anlamaya katkı sağlayacağı düşünülen (problem çözme, ana fikir bulma, sesli düşünme, öykü tamamlama, metin yorumlama, başlıktan metin tahmini, kavram haritası, kavram kargaşası, kavram ağı, zihin haritası, düşünme günlüğü, altı şapkalı düşünme, sokratik tartışma, tez çürütme) gibi etkinlik ve uygulama örnekleri paylaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Düşünme, Düşünme Süreci, Düşünme Etkinlik ve Uygulamaları.

Abstract

Thinking, inherent in all human beings, is the most essential feature that distinguishes humans from other living things. It is a comprehensive mental activity that can be associated with but not limited to concepts and features such as searching for meaning, logical reasoning, making decisions, generating ideas, reaching new information from existing knowledge, comparing, establishing relationships, curiosity, doubt, problem-solving, contemplation, and internal dialogue. One of the essential educational goals in the 21st century has been to raise students to manage their thinking processes correctly and effectively. In contemporary educational approaches, it is often indicated that an important goal is to raise students who create their knowledge, solve problems, think critically and creatively in the context of student characteristics related to thinking. This target is also included in all the programs put forward at all levels of education in Turkey. To achieve these goals, it is imperative to understand the thinking processes of students. Because understanding how students think; will provide the politicians, programmers, administrators, and teachers with an essential perspective on how and in what way the education-teaching processes should be planned. It is not easy to understand the thinking processes, which are process-oriented, personal, and have a complex structure and action, with quantitative data. For this reason, trying to understand how students' thinking processes take place with qualitative data, and with a deep perspective, may generate more opportunities. In this context, it is thought that activities and practices that will activate students' thinking can make important contributions to observing and understanding students' thinking processes. In this study, we will focus on matters such as problem-solving, finding the main idea, thinking aloud, story completion, text interpretation, text prediction from the title, concept map, concept confusion, concept network, mind map, thinking diary, activities, and practice examples such as six-hat thinking, Socratic discussion, dissertation refutation, which are thought to contribute to understanding how students' thinking processes take place

Keywords: Thinking, Thinking Process, Thinking Activities and Applications.

**EVERYDAY LIFE AND PRESENTATION OF SELF IN SOCIAL MEDIA
GÜNDELİK HAYAT VE SOSYAL MEDYADA BENLİĞİN SUNUMU**

Assoc. Prof. Dr. Salih Tiryaki

Selçuk University, Communication Faculty, Journalism Department

ORCID NO: 0000-0002-0966-3359

Evren Atcı

Selçuk University, Social Sciences Institute, Journalism Department

ORCID NO: 0000-0001-6234-3824

Abstract

In the 20th century, the concept of everyday life gained importance and formed the field of regulation of social relations. The individual, who exists as he consumes in capitalist societies, has become an object of consumption and has taken his place in everyday life. Individuals have moved away from the subject position in many senses especially in the consumption phenomenon, and entered the process of objectification over which the power dominates. This process has brought about the individual, who is the object of consumption, to express himself through consumption.

With the development of social media environments, the opportunity for individuals to express themselves in different ways has increased. As long as individuals exist on social media, the emergence of visibility in daily life has increased the use of social media. When this usage comes together with the concept of consumption, the individual has come to express himself in different ways through social media with self-presentations.

In the study, the concept of everyday life was examined through self-presentation in the social media posts and in-depth interviews were conducted with 15 people. The aim of the study is to determine the place of social media platforms in the lives of social media users through daily life and to understand the self-presentations they create through social media posts. As a result, it has been found that the duration and quality of social media usage varies depending on demographic characteristics such as age, gender, socio-cultural status, and a part of the participants present themselves in different formats than they are in social media.

Keywords: Everyday Life, Self Presentation, Social Media

Özet

20. Yy.'da gündelik hayat kavramı önem kazanmış ve toplumsal ilişkilerin düzenleme alanını oluşturmuştur. Kapitalist toplumlarda tükettikçe var olan birey, tüketimin bir nesnesi konumuna dönüşerek gündelik hayatın içindeki yerini almıştır. Bireyler başta tüketim olgusu olmak üzere birçok anlamda özne konumundan uzaklaşarak iktidarın üzerlerinde tahakküm kurduğu nesneleşme sürecine girmiştir. Bu süreç, tüketim nesnesi olan bireyin tüketimle kendisini ifade çabasını da beraberinde getirmiştir.

Sosyal medya ortamlarının gelişimiyle birlikte bireyin kendini farklı biçimlerde ifade etme imkanı artmıştır. Bireylerin sosyal medyada var olduğu sürece, gündelik hayatta görünür olma durumunun ortaya çıkışı beraberinde sosyal medya kullanımını attırmıştır. Bu kullanım tüketim kavramıyla bir araya geldiği zaman benlik sunumlarıyla birey kendisini sosyal medya üzerinden farklı biçimlerde ifade eder hale gelmiştir.

Çalışmada, gündelik hayat kavramı, sosyal medya alanında yapılan paylaşımlardaki benlik sunumu üzerinden incelenmiş ve 15 kişiyle derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı, sosyal medya kullanıcılarının hayatında sosyal medya platformlarının yerini gündelik hayat üzerinden belirlemek ve sosyal medya paylaşımları aracılığıyla oluşturdukları benlik sunumlarını anlamaktır. Sonuç olarak sosyal medya kullanım süresi ve niteliğinin yaş, cinsiyet, sosyo-kültürel durum gibi demografik özelliklere bağlı olarak değiştiği ve katılımcılardan bir bölümünün sosyal medyada benliklerini farklı biçimlerde yansıttıkları paylaşımlar yaptıkları bulgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Gündelik Hayat, Benlik Sunumu, Sosyal Medya

Introduction

The concept of everyday life is a concept that attracts attention by both sociologists and media theorists. The fact that everyday life is too wide and comprehensive to fit into certain patterns, due to the fact that it contains many concepts (Bennett, 2018: 11). At this point, although there are many definitions of the concept of everyday life, it is defined as an area dominated by life that deals with disorders as well as cause and effect relationship. Everyday life, which cannot be defined only as a concept, shows the feature of providing information about societies, as well as an indicator of globalization (Elmacı, 2013: 163). At this point, Lefebvre defines the concept of everyday life as a product for consumption and defines the product in terms of containing contradictions, especially universality and subjectivity. According to Lefebvre, daily life is a tool that bureaucratic societies build on consumption (Özmen, 2019: 3).

Everyday life, which has become a concept that defines the city with the development of modern technologies, maintains its vitality by showing people the necessity of questioning life in terms of showing the contradictions in life (Kurtar, 2013:203). Today's people make sense of life through everyday life, goals are set through daily life without being aware of it, life is consumed for the sake of existence in daily life. At this point, working in a good job is presented as the basic condition, for this, getting a good education and a prestigious diploma becomes important. In addition, while today's people are expected to have the ability to plan their daily life, they are expected to carry out many activities such as giving place to entertainment life besides business life, engaging in socially beneficial activities, increasing their cultural accumulation, and traveling (Özmen, 2015: 37).

At this point, how the daily life should be lived is shown to the society primarily through the TV series, and with a reading through the division of the society into classes in the daily life of the TV series, different screenings are carried out against different classes in the society, as well as showing the one who is like himself to the audience (Yiğit, 2012:126). The efforts of people to appear different from their social class have gained a new dimension with the development of social media platforms. The increase in the use of the internet brought about the transfer of daily life activities to the virtual environment and created its own behavior patterns. It brought its own rules for both interpersonal communication and group communication. In addition, the fact that the internet environment is open to everyone, provides the gathering of people who cannot come together in the sense of space in daily life, and paves the way for the formation of new associations, while also paving the way for the rapid and uncontrolled spread of disinformation (Arklan and Akdağ, 2016: 17).

Developments in communication technology have changed the communication and tools also expanded the usage purposes of these tools (Karakuş, 2021: 462). With the development of social media platforms, the individual who struggles to exist in daily life, which has been moved to a virtual environment, is as much in life as seen in social networks. In this sense, visual-based network structures realize real and fictional sharing, especially the images shared by users (Algül,2018:26).

William James, who first used the concept of self-presentation, introduced by Goffman and Jones, defined the concept as the process of exhibiting different behaviors in order to influence the other people in one's behavior. Based on this definition, James defined the concept of self over human and defined it in three categories as material self, spiritual self and social self. Emphasizing that there is a relationship between self-types, James put forward the view that three selves together form the human being (Araz,2005:18). Today, with the transition to the internet environment where mass media are gathered together, objects have left their place to virtual realities. Radios in homes have now turned into objects of nostalgia, and televisions not only transmit images from satellites, but also enter through the door of a network-based environment. The world, which met the concept of global village with the network-based communication, has turned into a virtual community with the conceptualization of the network society (Gündüz et al., 2018: 1863). Solmaz and Görkemli define social media as online tools that allow users to communicate with each other and share information and opinions (Akar and Akar, 2021: 287).

3. Subject and Method of Study:

The subject of the study is the presentation of self in social media on various social media platforms. In this study, while trying to examine the daily life practices of individuals through social media posts, the social media accounts of 15 people were examined and the in-depth interview method on the motivations of social media use was used with the face-to-face interview method with these people. In the study, by examining the accounts on more than one social media platform, the situations of people's social media posts reflecting their socio-economic and socio-cultural characteristics, especially their daily lives, were examined. In the study, answers to the following questions were sought?

- How do users present themselves on social media platforms?
- What kind of daily life posts users share on social media platforms?
- What is the importance of space in users' sharing?
- To what extent do social media users perform self-presentation in their use of social media in the context of Leary's self-presentation scale? How do users reveal the difference between levels in their posts?

In the study, the concept of everyday life was examined through the posts shared in the social media, and the self-presentations they put forward in social media environments were tried to be examined by asking questions to the users of social media platforms about their daily life posts on social media platforms. In the study, according to Leary's (1996) classification, the results were tried to be revealed by examining the question of whether people continue their daily lives without thinking about how others evaluate them or by determining their impressions about themselves.

Leary at the first level; while the person does not show interest in the opinions about himself, he starts to observe his social environment at the second level, emphasizing that he

cannot develop an awareness of people's opinions about himself, and in the third level; it is emphasized that people define people through impressions and think about impressions, in the fourth stage, people define people through impressions and develop an attitude (Aras, 2005: 24).

In the study, using the interview method for self-presentations in daily social media with social media users, the topics they share, especially their motivation to share, were examined and it was tried to reveal the level of their posts and the factors affecting their sharing motivation from the levels revealed by Leary. In the study, which aims to reveal the level of users on the scale revealed by Leary and the social media usage practices common to users at the same level, the profiles of 40 social media users were examined and 15 social media users were interviewed face-to-face. Interview technique, one of the qualitative research methods, was used in the research.

In the selection of the sample in the study, it was tried to increase the level of representation of the universe by including examples from different demographic characteristics. Although the questions about social media shares posts determined and asked to users in advance using the semi-structured interview method as a data collection tool, the flexibility of the semi-structured interview method was benefited from by changing the questions in terms of providing data (Özdemir, 2015: 38). Questions prepared in the interview method although the interview method is one of the frequently used methods in the field of sociology, it was used as an effective method in terms of data collection in the last quarter of the twentieth century in terms of data collection. In the use of the interview method, it is an effective method in obtaining information in areas that are difficult to measure such as the experiences, attitudes, opinions and feelings of individuals (Yıldırım and Şimşek, 2013:147).

The interview method can be used in many different ways. Interview technique can be defined as a process that includes symbolic communication besides speaking (Karasar, 1984: 174). Stewart and Cash (1985) defined the interview as follows: “A mutual and interactive communication process based on asking and answering questions for a predetermined and serious purpose” (Yıldırım and Şimşek, 2013: 147). At this point, in the study, a semi-structured interview form was applied to represent each age group from users separated by age groups. The interviews were conducted face-to-face for 30 minutes or more and were determined to include gender and age factors at the point of representing the universe. The interviews were carried out at the places of their choice. The data obtained from the interviews were recorded in semi-structured interview forms. The data collection process took place between 21 August 2021 and 5 September 2021. The data obtained were classified into categories.

Findings and Results

Each of the participants has at least one social media account. Although social media accounts generally function as meeting places with friends, they have become environments for active participation in life, both politically and socially, where daily life activities take place. Participants generally reach their social media accounts via their mobile phones and

share many times in daily life. While the content of the posts is usually their own personal interests, they share at least once about positive and negative social events. While the posts for daily life vary depending on the age and gender factor, the occupation factor is of great importance in the posts for daily life. It is seen that while users are sharing about their profession, they are more interested in sharing about their profession on social media. Generally, Twitter and Instagram stand out as the frequency of use and the time spent on the platform compared to other sharing sites at the point of presenting the self. At this point, as we go from the first level to the third level in line with the scale that Leay puts forward, the motivations for use change and the social media medium takes precedence over daily life. Some of the participants lose sense of reality and tend to carry out his daily life activities on social media and lose the reality.

1- Politics and Social Media in Everyday Life

The influence of social media has shown its effect in the field of politics as in every field. Many forms of relationships in daily life have been transferred to the social media environment, and activities that ensure the continuity of daily life have begun to be carried out through social media. In this sense, social media has taken its place in our daily lives as an area that has its own agenda for life, as well as meeting with friends, making use of free time. Social media influences daily life, especially in the field of politics, with the public opinion it establishes in its own medium, and also directs the agenda of politics, especially the agenda of the country. (Olgun and Öztürk, 2020:140).

Participant-1 (M-25): “I am interested in politics. I follow political issues on social media on a daily basis. I think social media has taken the place of television. Having a video sharing feature on social media, I think, is like television or even interactive television. Because I can comment under the posts. Everyday politics touches on the topics in the main news bulletins of television, which is active on social media at all times. It brings up the issues as last minute information at most. I think social media environments are ahead of the mass media. While I include icons representing my political views on my profile, my social media friends are people who have a political point of view and a political identity. I think our political life has gotten rid of monotony with the introduction of social media. At this point, social media provides people with a political career. For example, there are some of my friends who have entered politics through social media and are currently taking an active political task. When I looked at the profiles of my friends, their profiles changed with their active participation in politics. The number of tweets shared on social media has increased. She now shares photos from different places every day. She shares her contacts with politically well-known people on social media. They retwit the tweets of leaders more. They participate by following meeting news on the parties' social media accounts.

Participant-3 (F-18); I am not interested in politics, in other words, I am not actively involved in politics. But I am going through a sensitive period as I am preparing for exams. I carefully follow the decisions taken regarding us young people across the country. Even though I don't make political posts exactly, I do posts that concern my education life. For example, Twitter also participates in tag work. At this point, I follow the posts of political party leaders about us young people on social media. While voting, I intend to give my vote to whichever leader is involved in my problems, even ours.

Participant-10 (M-40) Social media has become an important part of politics, and we can see this from Turkey's agenda. I think social media also engages in investigative journalism activities. It works for the public interest. Everyone became a reporter. As you know, social media posts bring resignations. I think it's public opinion. They have to comply with this agenda on television and can not ignore this situation. At this point, I give importance to sharing posts. I tweet in support of the views I defend and share my comments about the views I oppose. Through social media, we can communicate with labor unions who have political views close to me. While I follow the decisions of the unions such as meetings, rallies and strikes on social media, I can easily contact to the union leaders and express my views.

Participant-15 (F-60) Due to my age, I have experienced all the political processes that the country has gone through, such as the 12 March Memorandum and the 12 September Coup. I am currently actively using social media. I have a chance to compare the generation of our youth with the youth of today. In our time, politics was risky. You were risking your life. Universities were divided, but there was political consciousness. I don't see that much in today's youth. They talk about all their problems on social media. They are not actively involved in the public. I don't think this is due to young people because they have the power to get what they want. Even though I read daily politics posts on social media platforms, I also share books about our political life in order to inform young people. I try to ensure that young people are aware of the political processes that the country is going through and that they do not make the same mistakes as we did.

Participant-4: (M-32) I follow daily politics on social media. Due to the intensity of my work life, I do not use news media such as television and newspapers. Since it is easy to access news from social media at any time, I follow both political news and practical information that will help me in daily life on social media.

Participant-2 (M-21): I am interested in politics as per the department I have read. For me, politics, which is the main subject of life, is an indispensable part of daily life, and politics actually starts when two people talk in interpersonal communication. You can't say whatever you want to the other person. I am not saying that it is in accordance with the laws in a certain order, but we are speaking in accordance with the value judgments of the society. But the social media field has brought us freedom in this sense, we can make any comments we want with nicknames and different profile photos. On a daily basis, politics creates a faster agenda on social media platforms. Because there is someone who shares every time of the day. I think it also appeals to the conscience of the society; By opening hashtags, I saw that many judicial decisions that were not accepted in the conscience of the society were discussed again. That's why I tweet about women's murders, if not on every issue.

Participant-12 (F-47); I am actively interested in politics. I am an active member of a party, I have also held many positions, including the chairman of women's branches and a member of the provincial general assembly. I use social media daily in daily life, especially to share the activities we do at the party. I make explanations by retweet on twitter and by sharing on my page on Facebook. I respond to comments on posts. I also comment on other users' posts. Participant-5: (M-33): In social media posts, I usually follow the news that I have knowledge of from television and newspapers. It gives more importance to the opinions

of people close to my own view of life. I follow these people. I develop a perspective on subjects and events in this way.

2-Presentation of Self in the Framework of Everyday Living Spaces in Social Media

The concept of self-presentation was introduced by Goffman and took its place in the literature. Goffman states that people try to have information about the people they communicate with and develop behaviors according to the information they get (Hülür, 2017:158). Goffman stated that social environments affect the behavior patterns of people and stated that there are people with close statuses who exhibit similar behavior patterns in social environments. Goffman emphasized that the limits of a person's behavior can be predicted by expressing that one's statements about himself and his knowledge will be gained about the person (Goffman, 2020: 15).

Participant-10 (M-40): I have been using social media actively in my daily life since my university years. I have many accounts on social media platforms. I use these accounts for different purposes. I usually use Twitter for my posts at work. But lately, I've been posting about my business life on Instagram as well. I take pictures with those who come to visit me and share them on my own social media account.

Participant-8 (F-28); Social media has been in my life for a long time. But for me it is even more important these days. My daughter was born a month ago. During my pregnancy, I shared the hospital check-ups on my social media account every month. I didn't see any problem with this. With the birth of my daughter, I shared her first photo via social media. Our loved ones and members of our family who are far away saw the photo on social media and liked it. After sharing the photo, I got congratulatory calls.

Participant-6 (M-35): I own a cafe. I actively use social media for my job. He especially shares on Instagram. I share daily specials and present them to my guests. At this point, presentation is very important in businesses such as cafes and restaurants that deal with food, and social media offers us this opportunity. I think that people should be visually satisfied first.

Participant-5 (F-21): I like to post on social media, especially on Instagram. I share the photos I take in places I go. In my posts, he gives information about historical and touristic places. I introduce historical touristic places to my friends on social media. Rather than selfies, someone takes my own photos to those next to me. I add and share the location information.

Participant-12 (F-47): Since I am a housewife, I share photos of my family on social media. In particular, I share the graduation ceremonies, engagement and wedding photos for the success of my children. She shares objects for crafts I make at home. I share examples of my handicrafts with my friends in daily life, especially those I meet on social media. Due to my active interest in politics, I share my political trips. In order not to remain silent about violence against women, I am sharing about violence against women, especially women's rights. In order to tell the stories of our female friends, especially during our visits to women's associations, I share the photos I took with them at their workplaces. I give brief information about them and their work in the posts. In this way, I try to raise awareness of my own environment. I feed stray animals, though not every day. I share photos of injured

animals in need of these animals and their locations. So I try to get other people to help animals.

Participant -5 (M-33): My priorities on social media are sharing posts from my workplace, where I spend almost all of my daily life. I share the photos I took with my colleagues. Since I use social media frequently in my daily life, I share almost everything from the traffic density on my way to work to the music I enjoy listening to.

3- Presenting Self in Social Media by The Posts About Professions

Participant-7 (M-27): I mostly use Facebook and Whatshap in social media. I have my own website where I share course materials. I share documents for exams. There are addresses of my social media accounts on my website. Parents and colleagues, especially students, can reach me through my social media accounts. In addition, I share both sections of my lecture videos and photos on my social media accounts. Apart from this, I share photos and videos from nature trips I have participated in. With these posts, I present the materials related to my lessons to my students.

Participant-9 (F-40): Professionally on social media, for example; I am sharing about bar association elections. In general, due to my profession, I share about the cases that cause social outrage in the press. I am sharing information about the events in which I have a request for intervening. I don't know if it will be professional as well, but I think it is. I share my photos taken with important people from law who are my professors from the university. These photos get great likes and comments. In this way, while I have the opportunity and pleasure of finding my university classmates, I keep my professional circle wide and live.

Participant-6 (M-35): I share the concise words of the day on social media both on my own account and on the account of the cafe. In addition, I organize food collection activities for street animals. In this way, I both meet new people and fulfill my duty towards nature and animals.

Participant-11 (M-36): I work as a permanent worker in a government institution. I use social media on a daily basis both for myself and for the institution I work for. I upload materials, especially photos and videos, to social media accounts in the institution I work for. In my posts, I share social life such as daily life works, audits, institution visits, death news, wedding news. I am writing answers to the comments for informational purposes. Of course, as an institution, I regularly share posts about official and religious holidays, announcements of our retired colleagues, charity events, program photos on the Facebook and Instagram pages of the institution, among the posts we make as a routine of daily life. Of course, in this way, the daily life activities of the professions in our institution inevitably reflect on the shares. For example, we share many business-related activities of daily life, from photographs of the preparation of the meals in the institution, to the meetings of our directors, to the supervision of other units. By reading the comments on the posts, we carry out studies for situations that are seen as missing or not pleasant.

Participant-5 (M-33): Our profession, which has become a part of our daily life and even the whole of our lives, is also reflected in our social media posts. I am a member of groups related to my profession on social media. In these groups, I share my experiences related to my profession. I reply to comments and comment on other users' posts.

Conclusion

With the use of social media, daily life activities carried to social media environments have been adopted and used by all segments of society, especially young people. The realization of social media at the point of sharing on people's profiles gives users freedom in terms of producing content and transferring the produced content. Today, everyone has their own personal media tool. It has been observed that people make presentations that reveal their positive aspects and make self-presentations in the social media environments that have turned into a social media environment. It has been observed that people who have more friends on social media share more than others and share both daily life and private information about themselves more. With the increase in the use of social media, users have moved to what Levy describes as the fourth level and formed their attitudes based on impressions. While users tend to meet their friends on social media, they stated that they exhibit the behavior of participating in collective events such as meetings, concerts with their friends on social media on many issues.

Although people's daily living spaces come to the fore, the difficulties and negativities in daily life are not seen in the posts, and the positive aspects of life are revealed in the posts. In the interviews, it was found that the employees were not satisfied with their jobs. This is not compatible with posts. In terms of age groups, it has been observed that young individuals tend to increase their social status in their posts. Young individuals have taken a more reluctant attitude to share their social media posts with us. At this point, while concerns about the future come to the fore in young individuals, information sharing and sharing areas on social media have become more liberal as the age progresses. In this sense, as the age progresses, social media usage motivations shifted from individuality to sociality, and the sharing rates and motivations on social issues increased. In the study, it was concluded that there is a symbiotic relationship between social media and daily life, and it is seen that the topics that are on the agenda in social media are discussed in daily life and determine both politics and public agenda.

References

- Akar, H. ve Akar, F. (2021). “Sosyal medyada mahremiyet algısı: Üniversite öğrencileri araştırması”, İNİF E- Dergi, 6 (1), 285-297.
- Algül, A. (2018). “Sosyal Ağ Kullanıcılarının Abartılı Paylaşım Benlik Sunumu ve Mahremiyet Tüketimleri”, Öneri Dergisi, 13 (49) , 21-44.
- Araz, A. (2005). Kişilerarası İlişkilerde Benlik Sunumu, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Arklan, Ü. & Akdağ, M. (2016). “Gündelik Yaşamın Sosyal Medyası, Sosyal Medyanın Gündelik Yaşamı: İlişkisel Ve Etkileşimsel Perspektiften Uygulamalı Bir Çalışma”, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 7 (16), 6-34.
- Bennett, A. (2018). Kültür ve Gündelik Hayat, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Elmacı, T. (2013). “Taşrada Gündelik Hayatın İdeolojisinin Vavien ve Süt Filmleri Perspektifinden Okunması”, Selçuk İletişim, 7 (1), 161-173.
- Gündüz, A., Attar, G., and Altun, A. (2018). “Üniversite Öğrencilerinin Instagramdaki Benlik Sunumları”, DTCF Dergisi 58 (2), 1862-1895.
- Goffman, E. (2020). Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu, İstanbul: Metis Yayınları.
- Hülür, B.(2017). “Kitap Eleştirisi Erving Goffman: Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu”, Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR), 2 (4), 158-165.

Karakuş, M. (2021). “Gelenekselden Dijitale Propaganda ve Araçlarının Dönüşümü”, Selçuk İletişim, 14 (1), 462- 492.

Karasar, N. (1984). Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler, Ankara: Hacettepe-Taş Kitapçılık

Kurtar, S. (2013). “Bir Şehir Filozofu Olarak Henri Lefebvre ve Gündelik Yaşam Sanatı”, İDEALKENT, 4 (10) , 200-219.

Olgun, C. & Öztürk, E. (2020). “Sosyal Medya Dolayımı Gündelik Yaşam: Goffman ve Castells Ekseninde Sosyal Medya Kullanımının Gençler Üzerindeki Etkisi Adıyaman Üniversitesi Örneği”, Gençlik ve Dijital Çağ Dergisi, 139-154.

Özdemir, A. (2015). “Görüşme Kavramının İncelenmesi: Sosyal Hizmetlerdeki Yeri ve Önemi.”, Görüşme Teknikleri (Ed: A.Özdemir ve Y.Tuna). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 28-48.

Özmen, Z. (2019). “Bir Modern Zaman Klasığı: Gündelik(çi) Hayat”, KARE, 6, 1-15.

Özmen Z. (2015). “Beyaz Yakalı Yaşam Tarzları: İstanbul Ve Ankara Örneğinde Nitel Bir Analiz”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilimdalı Sosyoloji Bilimdalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yiğit, Z. (2012). “Modernliğin arka yüzü olarak gündelik hayat: Aşk memnu”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14 (2) , 125-144.

BAĞIMLILIK OLGUSUNA İLİŞKİSEL SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ

A RELATIONAL SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE ON THE PHENOMENON OF ADDICTION

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep TEKİN BABUÇ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-2363-3236

Özet

Sosyal bilimler alanında bağımlılık olgusu çoğunlukla psikolojik ve biyolojik bakış açıları ile ele alınmaktadır. Alkol ve madde bağımlılığına sosyolojik bir bakış açısı ile yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. İlişkisel sosyolojik yaklaşım, insanlar arası ilişkilerin karmaşık ve dinamik yapısını anlamaya çalışan ve kimliği ilişkisel süreçlerde ortaya konan stratejiler ve manevralarla şekillenen dinamik ve değişime açık bir olgu olarak ele alan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, aynı zamanda kimliklerin ilişkisel yaşantılar içerisinde sürekli bir düzen ve kontrol arayışında olduğunu ifade etmektedir. Bağımlılık deneyiminde bireyin kimliği de, içerisinde bulunduğu sosyal ilişki ağları ile etkileşim halinde değişmekte ve dönüşmektedir. Bireyin bağımlılık deneyimi, kimliğinin içinde bulunduğu sosyal ortamda düzen ve kontrol arayışından da etkilenmektedir. Aynı zamanda bireyin ilişkisel deneyimleri ve etkileşimleri bağımlılıkla mücadele sürecinde de önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda, ilişkisel sosyolojik bakış açısı, bağımlılık ve bağımlılıkla mücadele deneyimine ilişkin olarak yakın sosyal ilişkiler ve bağlarla olan etkileşimin etkisini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bağımlılığa yönelik ilişkisel sosyolojik çalışmaların artması ile bağımlılıkla mücadele programlarında sosyal ilişkilerin değiştirici ve dönüştürücü gücüne verilen önemin de artacağı düşünülmektedir. Bu teorik çalışmada, alkol ve madde bağımlılığı olan bireyin kimliğinin sosyal ilişki ağlarından nasıl etkilendiği ve bağımlılık deneyiminin bireyin sosyal ilişkilerini nasıl etkilediği ilişkisel sosyoloji literatürü çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İlişkisel sosyoloji, kimlik, bağımlılık, alkol ve madde bağımlılığı

Abstract

In the field of social sciences, the phenomenon of addiction is mostly discussed from psychological and biological perspectives. Studies looking at alcohol and substance addiction from a sociological perspective are quite limited. Relational sociological approach is an approach that tries to understand the complex and dynamic structure of interpersonal relations and considers identity as a dynamic and changeable phenomenon shaped by strategies and maneuvers revealed in relational processes. This approach also states that identities are in constant search of order and control in relational experiences. In the addiction experience, the identity of the individual also changes and transforms in interaction with the social networks in which the individual is involved. The addiction experience of the individual is also affected by the search for order and control in the social environment in which his identity resides in. In addition, the individual's relational experiences and interactions play an important role in the fight against addiction. In this context, the relational sociological perspective tries to reveal the effect of interaction with close social relations and ties on the

experience of addiction and fight against addiction. It is thought that with the increase in relational sociological studies on addiction, the importance given to the commutative and transformative power of social relations in addiction prevention programs will increase. In this theoretical study, it has been tried to examine how the identity of the individual with alcohol and substance addiction is affected from the individual's social network and how the addiction experience affects the individual's social relations within the framework of the relational sociology literature.

Keywords: Relational sociology, identity, addiction, alcohol and substance addiction

**COVID-19 SÜRECİNDE İLKOKUL 1. SINIFA BAŞLAYAN ÖĞRENCİ
ANNELERİNİN KAYGI DURUMLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN
İNCELENMESİ**

ANALYSIS OF ANXIETY STATUS OF THE MOTHERS OF STUDENTS STARTING
THE 1ST GRADE OF PRIMARY SCHOOL IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES IN
COVID-19 PERIOD

Doç. Dr. Şengül İLGAR

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Türkiye, Orcid: 000000021930160X

Uzm. Öğretmen Gökhan ÖZDEN

Millî Eğitim Bakanlığı, Türkiye, Orcid: 0000000341635208

Özet

Ülkemiz genelinde COVID-19 sürecinde alınan tedbirler kapsamında yüz yüze eğitim faaliyetlerine ara verilmiş ve uzaktan eğitime geçilmesine karar verilmiştir. Ancak bu süreçte 1. sınıfa başlayan öğrenciler okula ilk kez başlayacak olmalarından dolayı yüz yüze eğitim ile okula başlamışlardır. Bu çalışmada tüm dünyada yaşanan COVID-19 sürecinde ilkökul 1. sınıfa başlayan öğrencilerin annelerinin kaygı durumlarının çeşitli değişkenler (yaş, eğitim durumu, çalışma durumu ve daha önce 1. sınıfa giden çocuğunun olup olmadığı) açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, annelerin bu sürece ilişkin kaygı durumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda annelerin kaygılarının (varsa) neler olduğu, bu süreçte çocuklarını okul kültürüne nasıl hazırladıkları ve evde bu süreci nasıl yönettikleri, kaygılarını (varsa) çocuklarına yansıtıp yansıtmadıklarıyla ilgili sorulara verdikleri yanıtlara göre incelenmiştir. Bu çalışma nitel bir durum çalışmasıdır. Çalışmada, örnekleme yöntemi olarak amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın çalışma grubunu İstanbul ilinde Beyoğlu ilçesinde ikamet eden, MEB'e bağlı bir devlet ilkökulunda öğrenim gören çocuğu olan ve gönüllü 24 anne oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Çalışma sonucunda annelerin Covid-19 sürecinde çocuklarının eğitim durumları, okul ve ev dışındaki hijyen ile alakalı kaygıları olduğu, bu sürecin anneliklerini olumsuz yönde etkilediği ancak buna rağmen çocuklarının yüz yüze eğitim almasını istedikleri ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, kaygı, anne kaygıları, anne görüşleri

Abstract

Within the scope of the measures taken during the COVID-19 period throughout our country, it was decided to suspend face-to-face education activities and to switch to distance education. However, since the students who started the 1st grade in this period will start school for the first time, they started with face-to-face education. In this study, it was aimed to examine the anxiety status of the mothers of the students who started primary school 1st grade in the COVID-19 period all over the world in terms of various variables (age, educational status, employment status and whether they had a child who had previously

attended 1st grade). In the study, mothers' anxiety about this period was sought to be determined. In this context, the anxieties (if any) of mothers, the way they prepare their children for school culture in this period and the way they manage this period at home, and whether they reflect their anxiety (if any) to their children were examined as per their answers. This study is a qualitative case study. Purposeful sampling technique was used as the sampling method in the study. Accordingly, the study group consisted of 24 volunteer mothers with children residing in Beyoğlu district of Istanbul province, studying in a state primary school affiliated to the Ministry of National Education. Semi-structured interview form prepared by the researchers was used as data collection tool in the study. Descriptive analysis was used in the analysis of the obtained data. As a result of the study, it was revealed that mothers had concerns about their children's educational status, hygiene outside the school and home during Covid-19 period and that this period negatively affected their motherhood, but they still wanted their children to receive face-to-face education.

Keywords: COVID-19, anxiety, maternal concerns, maternal views

TARİHSEL KURGUDA DOĞU VE SİNEMA MEKÂN İLİŞKİSİ ÜZERİNDEN ANALİZ EDİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Elif Özdoğlar

Orcid ID: 0000-0002-9997-9487

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü

Özet

Bir mekânı doğu olarak tanımlamak için tanımı yapan bireyin bulunduğu coğrafi nokta önem taşımaktadır. Bu nedenle doğuyu konu edinen sinema yapıtlarının kapsamını antikite uygarlıklarına ev sahipliği yapan Anadolu coğrafyası ve doğusu olarak ele almak gerekmektedir. Bugün Türkiye Cumhuriyeti ve doğusunda kalan ülkelerin sınırları içerisinde kalan bu uygarlıkların kalıntıları Dünya mimarlık tarihinin temel doneleridir. Roma, Urartu, Hitit, Hatti, Frig, Lidya, İyon, Khmer, Orta Asya Uygarlıkları, Çin uygarlığının ve daha pek çoğunun ürettikleri mimari teknik ve estetik değerleri Dünya mimarisinin temelini oluşturmuş; kendisinden sonra gelen kültür katmanlarına zemin yaratmış; geleceğin biçimlenmesine katkı sağlamıştır. Sinema sanatının 7. Sanat olarak küreselleşmesinde, tarihsel kurguya sahip ürünlerin etkisi büyüktür. Tarihsel kurgu tarihi bir mit, efsane, karakter ya da olayı senaryolaştıran görsel algısal sanat ürünlerinin biçimleniş şeklidir. Ben-Hur, Taras Bulba, Kleopatra gibi filmler sinema sanatının tarihsel kurgu konusunda büyük başarılar kazanmış ilk örneklerindedir. Son İmparator, Tibet'te Yedi Yıl, Tomb Raider, Truva, 300 Spartalı gibi sinema filmleri ve Muhteşem Yüzyıl gibi televizyon serileri de tarihsel kurguya sahip güncel örneklerdendir.

Mekan-Sinema ilişkisinde; senaryoya fon oluşturan mekan sinemada anlatılan hikayenin gücünü arttırmada oldukça önemlidir. Mimarlık, bu anlamda sinemanın en etkin tamamlayıcı unsurudur. Hollywood'da pek çok filme konu olan bu yerleşim yerleri mekânsal olarak tarih anlatısına fon oluşturarak geçmiş geleceğe kuşaklara aktarmaktadır. Ancak tarihi araştırma iyi yapılmadığında ve çekim mekanları ile setler doğru kurgulanmadığında bu görsel-algısal sanat ürünleri tarihin çarpıklaşmasına neden olabilme riskini de taşımaktadır. Doğu kültürüne ait güncel mekânlar da halen hem Hollywood hem de Bollywood sinemasına ait eserlere altlık oluşturmaktadır. Bu eserler sinema sanatının mobilize kimliğiyle küresel bazda geniş bir kitleye hitap etmektedir.

Bu araştırmanın amacı rastlantısal olarak seçilen örnekler üzerinden batı teknolojisiyle, doğu mekânları ve mitleri üzerinden üretilmiş sinema filmlerinde kurgulanan mekanları tarihsel kurgu bağlamında sinema mekan ilişkisi açısından karşılaştırılmalı olarak analiz edilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Mekan, Tarihsel Kurgu, Sinema

PANOPTİKON 2.0 BAĞLAMINDA “DEVLET DÜŞMANI” FİLMİNİN İNCELENMESİ

ANALYZING OF THE MOVIE “ENEMY OF THE STATE” IN THE CONTEXT OF
PANOPTYKON 2.0

Bilal USTA

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Sinema ve Televizyon
Anabilim Dalı, ORCID ID: 0000-0002-4292-9462

Onur TAYDAŞ

Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema
Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-5068-8988

Özet

İnsanlar toplu halde yaşamaya başladıkları dönemlerden bu güne kadar yönetenler ve yönetilenler şeklinde konumlanmışlardır. Yönetmek, insanın şiddetle istediği bir arzu, iktidarı elde etmek ise bu arzunun getirdiği bir olgudur. İktidarı elinde bulunduranlar her zaman yönettiği insanlar hakkında birçok şeyi bilmek ve öğrenmek istemektedirler. Geçmişte bu öğrenme isteğinin farklı yollardan elde edildiği görülürken, günümüze doğru gelindiğinde artık bir evrim geçirdiğinden bahsedilebilmektedir. Bu evrim ilk insanların mağara duvarlarına resim çizmelerinden başlamıştır. Matbaanın icadı ile gelişmiş, günümüze doğru gelindiğinde teknolojik gelişmeler ile internetin hayatımıza girmesi sonucunda gelişimini sürdürmüş ve artık farklı bir boyut kazanmıştır.

İnsanoğlunun bu arzusuna örnek olarak, Jeremy Bentham'ın, kardeşi Samuel Bentham'dan esinlenerek işçileri gözetim altına tutacak bir mimari tasarım fikrinden yola çıkarak ortaya koyduğu, “*panoptikon hapishane*” fikri gösterilebilir. Bentham'ın, mahkûmların 24 saat gözetlendiği ve takip edildiği panoptikon hapishane tasarımı fikrinin, modern toplumlarda Michel Foucault, “*İktidarın Gözü*” adlı eserinde gelişen ve değişen iletişim teknolojileriyle evirildiğini işaret etmektedir. Günümüz enformasyon çağında yaşanan teknolojik gelişmeler ve bilgi akışının çok hızlı bir şekilde yaşanması artık gözetim olgusunu yani Bentham'ın panoptikon fikrinin daha az zamanda, daha hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Yaşadığımız çağda internet, bilgisayar ve mobil ağların yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanması da Bentham'ın panoptikon hapishane fikrinin “*panoptikon 2.0*”a doğru evirildiği yorumunu destekler niteliktedir.

Bu çalışmada, Bentham'ın ortaya koyduğu panoptikon hapishane fikrinin, günümüz modern toplumlarında panoptikon 2.0'a doğru gösterdiği evrim seyri bir filmle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, yönetmenliği Tony Scott tarafından yapılan 1999 yapımı “*Devlet Düşmanı*” filmi incelenerek çalışmaya konu edinilmiştir. Film, bireylerin gözetlenmesini ve takibini konu edinmesi nedeniyle panoptikon 2.0 kavramıyla ilişkilendirilmiş ve betimsel analiz yöntemi ile göstergebilim tekniğinden yararlanılarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara çalışmada yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İletişim Kuramları, İletişim Çalışmaları, Panoptikon; Sinema, Göstergebilim, Devlet Düşmanı

Abstract

People have been classified as the rulers who have powers and the ruled people who act under the direction of power, since they started living together. People strongly desire to manage, and to gain power is a phenomenon brought about by this desire. Those who hold power always want to know and learn a lot about the people they manage. While it was observed that this desire was obtained in different ways in the past, it has gone through an evolution towards the present day. This evolution started with pictures that the ancient people drew on the cave walls. It developed with the invention of the printing press, and then it has continued its development as a result of technological improvements. Especially, it has taken on a different dimension with the internet being every point in our lives.

As an example of this desire of mankind, the idea about "*Panoptikon Prison*", which emerged with the idea of an architectural design by Jeremy Bentham to keep workers under surveillance as a result of being inspired by Samuel Bentham, his brother, can be shown. In the next period, Bentham's idea about prison design, in which prisoners are watched and followed 24 hours a day, evolved in Michel Foucault's "*Eye of Power*" with the developing and changing communication technologies in modern society. In the modern world, technological developments and the rapid flow of information show that this phenomenon of surveillance is carried out in less time, faster and easier. The widespread use of internet, computer and mobile networks in the age we live in also supports that Bentham's Panoptikon Prison idea has evolved into "*Panoptikon 2.0*".

In this following study, the evolution of Bentham's Panoptikon Prison idea towards "Panoptikon 2.0" in today's modern societies has been tried to be put forth with a movie. Therefore, "*Enemy of the State*", filmed in 1999 and directed by Tony Scott, was subjected to the study. Since the film is about the surveillance and following of individuals, it has been associated with the concept of Panoptikon 2.0 and has been tried to be analyzed by using the descriptive analysis method and the semiotics technique. The study includes the findings.

Keywords: Communication Theories, Communication Studies, Panoptikon; Cinema, Semiotics, Enemy of the State

1. GİRİŞ

İnsan, var olduğundan beri diğer insanlarla sürekli bir etkileşim halinde olmuştur. İletişim ise insan hayatında vazgeçilmez bir unsur olarak yer edinmiştir. İnsanlar, İlk Çağlarda mağara duvarlarına resimler çizmişler, M.S. 1456 yılında matbaayı icat etmişlerdir (Jansen, 2002: 18). Basın ilk olarak 1890'lı yıllarda İngiltere'de ticari alanda ortaya çıkmış, 1910 ve 1920 yılları arasında ise sinema artık toplumlar tarafından benimsenmiş ve sürekli radyo yayınları yapılmaya başlanmıştır. 1940'lardan itibaren ise televizyon, insanların artık günlük yaşamının bir parçası olmuştur (Yaylagül, 2013: 18). 1991 yılına gelindiğinde ise internet insan hayatında vazgeçilmez bir unsur olarak yer edinmiştir (Jansen, 2002: 18).

İletişim kavramı, günlük hayatımızda o kadar yer etmiştir ki elimizdeki telefonda odamızdaki televizyona ve radyoya; iş yerimizdeki ve evimizdeki bilgisayar ve internete, dünyanın her yerinden anlık haberleşmeyi sağlayan tüm cihazlar günlük hayatımızda kısa sürede haberleşmeyi mümkün kılmıştır. İletişimdeki bu gelişmeler ile açık denizlerdeki gemilere, uçuş halindeki hava araçlarına ve hatta uzaydaki uydulara bilgi iletimi sağlanmıştır (Haykin ve Moher, 2015: 1).

Bentham'ın ortaya sürdüğü ve mimari bir gözetimin ön planda olduğu panoptikon, günümüzde gelişen ve değişen teknolojiyle birlikte “*teknolojik panoptikona*” doğru kaymıştır. Teknoloji, gözetim ve denetimi beraberinde getirmiş, küreselleşmeyle birlikte gelişen iletişim teknolojileriyle gözetim, daha bir güç kazanmıştır (Çoban, 2008: 111-118). Küreselleşen dünya ile birlikte gözetim, artık belli bir toplumun gerçekleştirdiği bir edim değil, uluslararası bir edim haline almıştır (Özarlan, 2008: 142). İnsanlar, artık her dakika ve her saniye bilgisayar destekli ve ağ tabanlı teknolojilerin kuşatması altında yaşamlarını sürdürmeye başlamışlardır (Lyon, 2013: 11).

2. PANOPTİKON

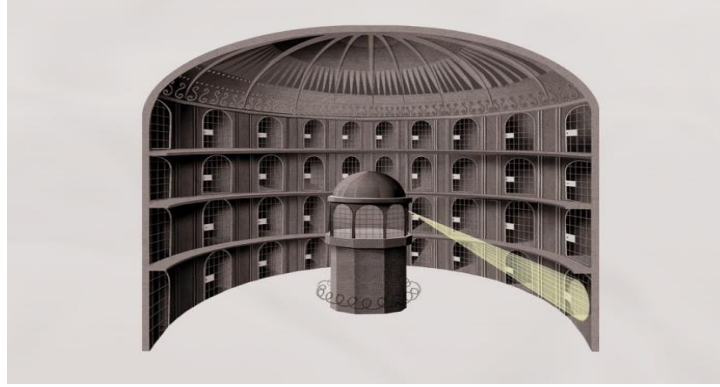
Panoptikon fikri, Jeremy Bentham'dan daha önce 1751 yılında Paris askeri okulunda, yatakhaneler konusunda uygulamaya konulmuştur. Her bir öğrenci için camekânlı hücrelerden oluşan bölmeler şeklinde tasarlanan yatakhane öğrenciler, hizmetlilerle ve/veya diğer öğrencilerle iletişime geçmeden görülebilmektedir. Tam olarak olgunlaşmayan fikir her ne kadar Jeremy Bentham'dan önce gelse de bu tasarımın adını koymuş olan Jeremy Bentham'ın kendisidir (Foucault, 2012: 87).

Panoptikon denilince akla ilk olarak genellikle Foucault gelmesine rağmen kavram, Jeremy Bentham ile anılmaktadır (Özdemir, 2020: 83). Panoptikon, kelime olarak “*her yeri gözetleyen*” anlamına gelmektedir (Özarlan, 2008: 139). Panoptikon ya da gözetim evi, “*merkezde bir gözetleme kulesi etrafından birçok hücreden oluşan, bir gardiyanın birçok mahkûmu aynı anda denetleyebildiği büyük dairesel yapı*” şeklinde Jeremy Bentham tarafından üretilmiş mimari bir fikirdir (Pease-Watkin, 2008: 77). Bentham'ın tasarladığı panoptikonda temel amaç, çok fazla insanın aynı anda gözetim altında tutulmasıdır (Çoban ve Ataman, 2016: 3). Bentham'a göre işin özü, “*iyi bilinen, etkili görünmeden gözetleme mekanizmasıyla birleşen gözetleyicinin konumunun merkeziliğinde yatmaktadır*” (Bentham, 2008: 23).

Panoptikon, ilk olarak 1786'da Beyaz Rusya'nın güneyinde Mogilev bölgesinde Cricheff malikânesinde tasarlanmıştır (Werret, 2008: 90). Karadeniz'deki donanmaya destek olmak için gemi inşa mühendisi olarak burada çalışmalarını yürüten Samuel Bentham, Cricheff'de cam-imalatı, dericilik, çelik imalatı yapılan malikânenin yönetimini üstlenmiştir. Bu sırada Samuel, tüm işçileri gözetim altında tutabileceği ve yönetebileceği “*merkezi denetim ilkesine*” dayanan panoptikonu tasarlamıştır. 1786'da ağabeyi Samuel Bentham'ın yanına giden Jeremy Bentham, ağabeyinin bu fikrinden çok etkilenmiş, bu mimari yapının bir hapisane, okul, hastane, fabrika şeklinde de tasarlanabileceğini düşünmüştür (Pease-Watkin, 2008: 78). Jeremy, St. James Gazetesi'nin Middlesex'de yapılacak hapisane için düzenlenen yarışma sayesinde kardeşi Samuel'in planlarıyla kendi hapisane planını birleştirerek mektuplar serisi yazmıştır (Werret, 2008: 90). Yirmi bir mektuptan oluşan “*Panoptikon Mektupları*”nı İngiltere'ye göndermiştir. 1788'de Jeremy Bentham, 1790'da ise Samuel Bentham Londra'ya dönmüşlerdir. Londra'ya döndükten sonra evlerinin bir bölümünü atölyeye dönüştürerek çalışmalarını burada yürüten Bentham kardeşlerin bu fikri İngiliz hükümeti tarafından reddedilmiş ve bu tasarım uygulanamamıştır (Pease-Watkin, 2008: 78-79).

Bentham'ın panoptikon sisteminde kural şöyledir:

“Çevrede, halka şeklinde bir bina; ortada bir kule; kulede açılmış olan geniş pencereler halkanın iç cephesine bakmaktadır. Çevre bina hücrelere ayrılmıştır, hücreler her bir bina boyunca derinlemesine uzanır. Bu hücrelerin iki penceresi vardır: Biri içeriye doğru açıktır, kulenin pencerelerine denk düşer; diğeri dışarıya bakarak, ışığın bir baştan bir başa hücreyi kat etmesini sağlar. Bu durumda merkezi kuleye bir gözlemci yerleştirmek ve her bir hücreye bir deli, bir hasta, bir mahkûm, bir işçi ya da bir öğrenci kapatmak yeterlidir” (Foucault, 2012: 86).

Resim 1. Jeremy Bentham'ın Panoptikon Gözetleme Sistem (URL 1)

Bu tasarımda önemli olan nokta, mümkün olan en geniş zaman diliminde, her bir kişinin gerçek anlamda gözetim altında tutulmasıdır. Jeremy Bentham'ın *Panoptikon Mektupları*'nda belirttiği üzere panoptikon, çok sayıda insanın gözetim altında tutulmasını amaçlayan, istisnasız tüm kurumlara uygulanabilir bir yapı özelliği göstermektedir. Gözetim altında tutulan insanlar ne kadar sık bir biçimde gözetim altında tutulursa o kurumun, X amacının da o kadar iyi bir şekilde yerine getirildiği savunulmaktadır. Bentham, gözetim-evi tasarımının oluşmasını sağlayan unsurları: *nezaret altında tutma, hapis, tecrit, zorla çalıştırma ve eğitim* şeklinde sıralamıştır. Bunlardan hepsi birlikte veya bir ya da birkaçı gerçekleştirilebilmektedir (Bentham, 2008: 12-23). Günümüz modern toplumlarında, güvenlik kameraları ile yirmi dört saat gözetleme imkânı sağlanması ve konuşma tüpleri gibi sistemler, Bentham'ın bu düşüncesinin bir mirası olarak sayılabilmektedir (Pease-Watkin, 2008: 77).

Giddens'e (2005: 237) göre gözetim, insanlık tarihi kadar eski olsa da resmi olarak yazının icadı ile başlamıştır (Aktaran Güven, 2016: 16). Daha sonrasında ise matbaanın icadı bu noktada gözetim alanının genişlemesine yol açmıştır (Tanrıverdi, 2017: 101). Günümüze doğru geldiğimiz zaman teknolojideki gelişmeler ve değişimler, artık geleneksel anlamda Bentham'ın panoptikonunu ve Orwell'in Büyük Birader'ini bir kenara koyarak panoptikon 2.0 çağını yaşamamıza yol açmıştır (Çoban ve Ataman, 2018: 7). Lyon'a (2013: 20) göre, artık çağımızda kişisel verilerin sistemli şekilde işlenmesi günümüz toplumunun bir "*gözetim toplumu*" olduğunun en büyük işareti olarak sayılabilmektedir. Gözetleme, teknolojinin bu kadar gelişip yaygın bir şekilde kullanılmadığı dönemlerde fiziksel ve kapalı ortamlarda yapılırken, günümüze doğru gelindiğinde sanal ve veri odaklı olarak şekillenmiştir (Özdemir, 2020: 89).

Gözetim kavramı Fransızca "*surveiller*" fiilinden türetilmiş, kelime anlamı olarak "*bakarak olmak*" anlamına gelen insan davranışlarının önemsendiği süreçleri ifade

etmektedir (Lyon, 2013: 30). Lyon'a (2001: 2) göre gözetim, “*tanımlanabilir olsun veya olmasın herhangi bir kişisel verinin, verisi depolanan kişileri etkilemek veya yönetmek amaçlarıyla toplanması veya işlenmesidir*” (Aktaran Kubitschko: 2018: 275). Sosyal ağların yaygın olarak kullanılmasıyla beraber çağımızda, insanların gönüllü oldukları bir gözetim sisteminden bahsetmek mümkün olmaktadır (Öztürk, 2019: 705). Günlük hayatta yolculuk ederken, yemek yerken, alışveriş yaparken, telefonla görüşürken, çalışırken, çeşitli yollardan birtakım denetimler yapılmakta, kayıtlar tutulmakta, görüntüler çekilmektedir (Lyon, 2013: 45). Michel Foucault'a göre panoptik iktidar kışla, hastane ve okul duvarlarının arkasında gelişmekle kalmamış, aynı zamanda dış dünyada yaygınlaşarak günlük yaşamımızı da etkilemiştir. Böylece “*gözetim toplumu*” kavramı doğmuştur (URL-2).

Günümüz çağında enformasyon dönemi yaşanmaktadır. Enformasyon dönemi günümüzde toplumsal ağların artmasıyla başlamıştır (Giddens, 2018: 171). Artık günümüz teknolojik panoptikon çağında enformasyon toplamak ve insanların davranışlarını öngörmek amacıyla kullanılan çok yönlü teknolojiler bulunmaktadır (Marx, 2018: 18). Günümüzde iletişim araçlarındaki dijitalleşme, bulut bilişim ve buna benzer pek çok dijital teknolojiler kullanılmaktadır. Kullanılan bu aygıtlar zamanla post-panoptikon gözetim haline gelebilmektedirler. Verilerin gittikçe önem kazanmaya başladığı çağımızda dijital gözetim (sürveryans) de gittikçe artan bir endişe olmaktadır. Çevrimiçi olarak gerçekleştirdiğimiz her hareketimiz bizlerin birer dijital gölgesini oluşturmaktadır. Örneğin, internet üzerinden satın alınan bir kitaba benzer kitapların önerilmesi, elde edilen bu verilerin nasıl işlendiği ve bu verilerin ne tür amaçlar için kullanıldığını bizlere sorgulatmaktadır (Özdemir, 2020: 83-85).

Günümüz dünyasında, internet aynı anda dünyanın çoğu yerinden bulunur ve kullanılır durumdadır. Enformasyon teknolojileri, ağlar üzerinden gerçek zamanlı uzaktan gözetimi olanaklı kılmaktadır (Kadıvar, 2018: 214). Günümüzde, bir internet kullanıcısının attığı her adım en az birkaç kurum ve şirket tarafından kaydedilmekte, kaydedilen bu veriler o kişiden habersiz bir şekilde paylaşılmakta ve/veya satılmaktadır. Ücretsiz şekilde kullanılan birçok servisin en temel gelir kaynağını paylaşılan ve/veya satılan bu veriler oluşturmaktadır. Üstelik hesap oluştururken okumadan onaylanan “*kullanıcı sözleşmeleri*” sayesinde kabul edenin söz söyleme hakkı da bulunmamaktadır (Sabancı, 2016: 62).

Dünyada, gözetime karşı olan bir grup avukat tarafından Nisan 2009'da kurulan Panoptikon Vakfı amacını, toplumda özgürlüğü ve insan haklarını korumak olarak belirtmektedir ve gözetleme toplumunun 7 günahını şu şekilde sıralamaktadır:

1. Gizliliğe müdahale
2. Ayrımcılık ve dışlama
3. Sistem hataları
4. Artan korku, güven erozyonu
5. Problemleri çözmek yerine maskeleyme
6. Sorumluluk dağılımı
7. Etik yerine zorlama (URL 2).

Gizliliğe müdahale: Çağdaş gözetim, gizliliği giderek daha fazla etkilemektedir. İşte, okulda, dükkânda günlük hayatımızla ilgili olan bilgiler toplanmaktadır. Bundan kaçmak ise giderek zorlaşmaktadır. Akıllı telefonlar “*mobil tasma*” işlevi görmektedir.

Ayrımcılık ve dışlama: Çağdaş gözetim, insanları kategorilere ayırmaktadır. İnternette gezindiğimiz sayfalar sayesinde satın alma potansiyelimiz nedir veya güvenlik için ne gibi

tehditler oluşturmaktayız? Bu kategoriler de kaçınılmaz olarak ayrımcılık ve dışlama biçimlerine yol açmaktadır.

Sistem hataları: Algoritmalarla yanılmaz değildir. Profil çıkarılırken veya değerlendirme yapılırken arada bir kötü isabet olması da olasıdır.

Artan korku, güven erozyonu: Çağdaş gözetimin temel ortağı korkudur. Çevremizdeki dünyadan korunarak anlık bir rahatlama kazanırız. Ancak uzun vadede arka planda sadece daha fazla korkar hale geliriz.

Problemleri çözmek yerine maskeleyme: Web sitelerini engellemek, istenmeyen içeriğe girmeyi zorlaştırabilir. Yine de ilgilenen herkes bu içeriğe erişebilir. Bir güvenlik kamerası, kimseyi suç yolunu izlemekten caydırmaz. Ancak gerekli önleyici tedbirlerin yerini alabilir.

Sorumluluk dağılımı: İçinde yaşadığımız daha fazla alan, gözetleme düzeyleriyle bir alışveriş merkezine benzemeye başlamaktadır. Gözetim altındaki alanda, yanlış bir şey olduğunu gördüğümüzde harekete geçmek için harekete geçmek daha zor olmaktadır.

Etik yerine zorlama: Eylemlerimiz için bir sorumluluk duygusuyla doğmayız, bunu deneyim ve eğitimle birlikte ediniriz. İç kontrol mekanizmalarının gelişmesi için belirli bir düzeyde özgürlük ve her şeyden önce hata yapma ve sonuçlarının bedelini ödeme olasılığı gereklidir. Günümüzde en erken çocukluktan itibaren daha sıkı bir denetime maruz kalmaktayız.

Marx (2018: 23), mahremiyeti ihlal eden ve gözetime karşı öne çıkan on bir tepkiyi: (1) keşif hamleleri, (2) sakınma hamleleri, (3) bindirme hamleleri, (4) rol değiştirme hamleleri, (5) bozma hamleleri, (6) engelleme hamleleri, (7) maskeleyme hamleleri, (8) kırma hamleleri, (9) reddetme hamleleri, (10) iş birliği hamleleri, (11) karşı-gözetim hamleleri şeklinde sıralamakta ve bunların genel olarak direniş ve itaatsizlik biçimleri olduğunu belirtmektedir.

Günümüzde teknolojik gelişmeler, modern toplumumuzdaki hapsedilme fikrini gözetim kavramından aldığı en büyük göstergesidir. En temel simgesinin akıllı telefonlar olduğu günümüz tüketici toplumunda her bir insan, gözetlendiğinin farkında olmadan gözetlenmektedir. Herkesin dijital bilgilerini sakladığı kendi dijital panoptik aygıtını taşıdığı günümüzde, gözetim anlamında gönüllü bir kölelik tanımı yapmak mümkündür (Souza, 2018: 188).

Harari (2018: 84-85), eskiden insanların toprak için savaştıklarını, modern dönemde ise artık insanların makinelerin ve fabrikaların kontrolüne odaklandıklarını söylemekte ve günümüzde insanların veriye bakışını şöyle ifade etmektedir:

“Günümüzde insanlar en değerli varlıklarını yani kişisel verilerini ücretsiz elektronik posta hizmetleri ve komik kedi videoları karşılığında teslim etmekten son derece memnun. Bu durum, ne yaptığının farkında olmadan koca toprakları üç beş renkli boncuk ve ıvır zıvır karşılığında Avrupalı emperyalistlere satan Afrika ve Kuzey Amerika yerlilerinin durumuna benziyor biraz.”

İnsanlar, artık gelişen teknoloji ile birlikte denetim araçlarından kaçmak için çeşitli yollar bulma eğiliminde olmuşlardır. İster yapısal, isterse kültürel olsun gözetim sistemleri çelişkiler, boşluklar, belirsizlikler, kör noktalar barındırmaktadır (Marx, 2018: 20). Gözetimin her yanımızı kuşattığı çağımızda, büyük veri analizine yönelik, artan toplumsal bilinçlenme şeklinde bir eğilimin ortaya çıktığından söz etmek mümkün olmaktadır (Monahan, 2018: 47). Teknolojinin günden güne ilerlediği çağımızda pek çok insan dijital panoptikon yaşadığından

habersiz bir şekilde dijital araçları kullanmaktadır. Bu noktada insanların temel hak ve özgürlüklerinin korunması ise gönüllü kişi ve/veya kurumlara düşmektedir (Özdemir, 2020: 89).

Jeremy Bentham tarafından 18. Yüzyılın sonlarında mimari bir yapı olarak tasarlanan ve gözetim ve denetim ilkesine dayanan panoptikon, artık günümüzde gelişen ve değişen teknoloji ile birlikte bir evrim geçirmiştir. İnternetin ve sosyal ağların hayatımızın her noktasını işgal ettiği enformasyon çağında bundan kaçmak ise neredeyse imkânsızdır. Bilginin en büyük güç olduğu çağımızda artık bilgiyi elden eden kişiler ve/veya devletler bir noktada diğer kişi ve/veya devletlerden üstünlük göstermektedir. Çalışmanın buraya kadar olan kısmında, panoptikonun doğuşu ve günümüze doğru geçirdiği evrim hakkında açıklama yapılmıştır. Devamında ise yönetmen koltuğunda Tony Scott'un oturduğu "*Devlet Düşmanı*" filmi, panoptikon 2.0 bağlamında ele alınmaya çalışılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI ve YÖNTEMİ

Göstergebilim, "*işaret kaynaklı olan, her sisteme uygulanabilecek, temel prensiplerin dayandığı*" anlamını ifade etmekte ve Ferdinand de Saussure'ün çalışmalarından gelmektedir. Bir yönetmen, filminin seyircisi üzerinde nasıl bir etki yarattığını, yaratılan görüntülerin seyirciler tarafından nasıl algılandığını bilmek istemektedir. Göstergebilim bu noktada devreye girmektedir (Hunt, Marland & Rawle, 2015: 18).

Bu çalışmada, Bentham'ın tasarladığı panoptikon hapisane fikrinin, günümüz modern toplumlarında gelişen teknoloji ile nasıl bir değişim geçirdiği, "*Devlet Düşmanı*" filmi bağlamında açıklanması amaçlanmıştır. Bu amaçla nitel veri analiz yöntemlerinden olan betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2018: 239-240) göre betimsel analizin amacı, "*elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmak*" olup; analiz için bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması olmak üzere dört aşamadan meydana gelmektedir. Çözümlemesi yapılacak film seçilirken, panoptikon kavramı göz önünde bulundurulmuştur. "*Truman Show*" ve "*Kartal Göz*" gibi benzer konuyu işleyen filmler de değerlendirilmiş ancak konuyu tam yansıtacağı ve literatüre daha iyi katkı sağlayacağı düşünüldüğü için "*Devlet Düşmanı*" filmi seçilmiş ve çözümlemesi yapılmıştır.

4. DEVLET DÜŞMANI FİLMİNİN ÇÖZÜMLENMESİ

Filmin çözümlemesine geçmeden önce film hakkında kısa bir bilgi vermek faydalı olacaktır. Film, Amerika Birleşik Devletleri'nde geçmektedir. Robert Dean, tesadüfen siyasi bir cinayetin delillerini ele geçiren eski dostu Daniel Leon Zavitz ile karşılaşmakta ve Zavitz peşinde olan istihbarat servisi elemanlarından kaçarken, bu delilleri Dean'den habersiz onun çantasına koymaktadır. Dean, sonrasında elde ettiği bu delilin peşinde olan hükümetin bir istihbarat servisi tarafından hedef haline gelmektedir. Bir takım teknolojik cihazlar kullanılarak kişilik haklarının nasıl ortadan kaldırıldığı da gözler önüne serilmektedir. Yüksek teknoloji ve haber alma ağı ile insanları kolayca gözetleyebilmeyi sağlayan bu cihazlar Dean'in attığı her adımı izleyerek, ona neredeyse kaçacak nokta bırakmamaktadır. Film genel olarak bu olay örgüsü etrafında geçmektedir. Film boyunca asıl vurgulanan nokta ise iktidarın gizli bir istihbarat servisi tarafından gözetimin nasıl gerçekleştirildiği ve mahremiyet algısının nasıl ortadan kaldırıldığına yöneliktir.

Filmin giriş sahnesinde istihbarat servisinin başkanı Thomas Brian Reynolds, Cumhuriyetçi kongre üyesi Philip Hammersley'e iletişim güvenliği ve gizli davranışların izlenmesi için bir yasayı onaylamasını istemektedir. Hammersley ise yasanın özel hayata müdahale olduğunu ve toplumu göz hapsinde tutmak için bir adım olduğunu *“arkama yaslanıp hükümetin her istediğine kamera ya da mikrofon yöneltmesine izin veren bir yasa çıkarmasına yardım edemem”* sözleriyle karşı çıkmaktadır. Sonrasında ise Hammersley, Reynolds tarafından öldürülerek göle atılmakta ve olaya intihar süsü verilmektedir. Olay, tesadüfen doğa fotoğrafçısı Daniel Leon Zavitz tarafından yerleştirilen kamera ile kayıt altına alınmaktadır. Filmin başlangıcındaki bu diyaloglar, uydu ve güvenlik kameralarının görüntüleri panoptikon 2.0'a vurgu yapmaktadır.

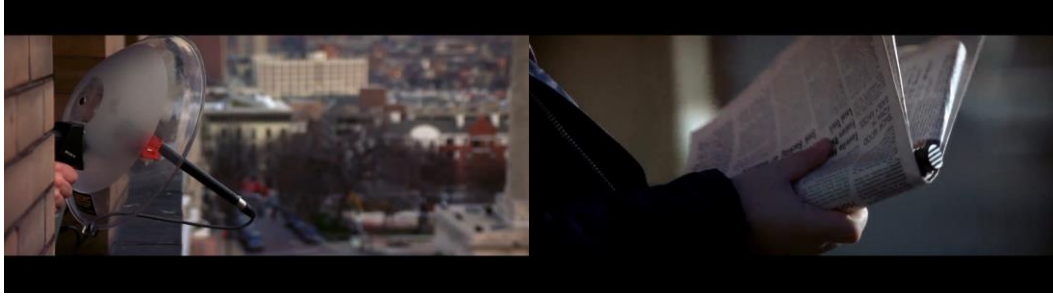
Filmde sıklıkla uydu görüntüleri kullanılmakta ve telefonlar dinlenilmektedir. Robert Dean, bir sendika avukatı olarak Pintero'nun görüntüleri ile ona şantaj yapmakta, *“bu kasetler harika buluşlar, bazen bizim görmediklerimizi görüyorlar”* şeklinde diyaloglar geçmekte ve Dean, Pintero Social Club'dan çıkarken FBI tarafından izlenmekte ve görüntüleri çekilmektedir. Deniel Leon Zavitz ise kaçarken istihbarat servisi tarafından enlem ve boylam bilgileri iletilerek uydu cihazları ile havadan takip edilmektedir. Film boyunca devam eden uydu görüntüleri ile takibe alma, çeşitli kameralarla görüntülerin aktarılması, gelişmiş teknolojik aygıtların kullanılması, panoptikon 2.0 çağına gönderme yapmaktadır.

Gelişen ve değişen bilgi ve iletişim teknolojileri ile artık günümüzde insanlar kişisel verilerini çok kolay ve basit bir şekilde tek bir tuşla paylaşmaktadır. Çoğu insan farkına varmadan bunu gerçekleştirmektedir. Nitekim insanların özel hayatlarının gizliliğinin ortadan kaldıran bu durum Robert Dean'in eşi Carla Dean'in çıkacak olan yasa ile ilgili *“insanların özel hayatının sona ermesinden söz ediyorlar. Telefonun dinlensin ister misin?”* şeklinde ifade edilmektedir. Aynı zamanda Film boyunca konuşulan ve filmin konusunu oluşturan çıkacak olan yasa, her ne kadar iletişim güvenliği adı altında anılıyor olsa da film boyunca sık sık yasanın, özel hayata bir müdahale olduğu vurgulanmaktadır.

Resim 2. Robert Dean'in Kişisel Eşyalarına Onu Takip Etmek İçin Vericilerin Yerleştirildiği Sahne

Daniel Leon Zavitz, tesadüfen kamerasına takılan cinayet sahnesi görüntülerden dolayı peşine düşen istihbarat servisinden kaçarken Robert Dean'e rastlamaktadır ve görüntülerin olduğu kaseti Dean'den habersiz bir şekilde onun çantasına bırakmaktadır. Kasetin Dean'in eline geçtiğini öğrenen istihbarat servisi artık Dean'in peşine düşmüş ve uydu, telefon, güvenlik kameralarından her dakika onu takibe almıştır. Resim 2'de verilen sahnede Dean'in kalem, telefon, saat gibi kişisel eşyalarına vericiler yerleştirilmiştir. Böylece Dean'in attığı her adım takibe alınmıştır. İstihbarat servisi görevlisinin *“seni donattık Bay Dean”* sözü çeşitli vericilerle Dean'in izleneceğinin bir göstergesidir.

Resim 3. Robert Dean ile Rachel Banks'in Dış Bir Mekânda Konuşurken Çeşitli Vericilerle Seslerinin Dinlendiği Sahneler

Robert Dean ve Rachel Banks'in bir parkta konuştuğu sahnede Dean'in peşinde olan istihbarat servisi elemanları, Resim 3'de verilen sahnede farklı formlardaki ses alıcılarıyla yakınlarında gezmektedirler. İkili arasındaki geçen konuşmalar bu ses alıcıları tarafından dinlenilmektedir. Ayrıca daha önce Dean'in üzerine ve aracına yerleştirilen takip cihazlarıyla Dean'i adım adım izlemektedirler. İlerleyen sahnelerde Dean'in, Brill Edward Lyle ile görüşmeye gittiği sahnede üzerinde tespit edilen ve sökülün vericiler Resim 4'te verilmiştir.

Resim 4. Robert Dean'in Brill Edward Lyle İle Görüşmeye Gittiğinde Üzerinde Tespit Edilen Vericilerin Gösterildiği Sahne

Robert Dean ile eskiden ulusal güvenlikte, iletişim analisti olarak çalışan Brill Edward Lyle arasında geçen görüşmede ikilinin diyalogları, panoptikon 2.0'a vurgu yapmaktadır. Gelişen ve değişen teknoloji ile birlikte artık her şeyin ulaşılır olduğunu söyleyen Brill, bütün dalgaların, bilgisayar dosyalarının, banka hesaplarının, e-maillerin, telefonların ulaşılabilir olduğunu ve bunların kontrol altında tutulduğunu Dean'e söylemektedir.

Resim 5. Robert Dean ile Brill Edward Lyle Arasında İletişim Güvenliği İle İlgili Diyalogların Geçtiği Sahne

Kendisine ulaşamayacakları ve hiçbir şekilde dinleyemeyecekleri bir çalışma alanı kuran Brill'in çalışma ofisi ve iletişim güvenliği konusunda Dean ile aralarında geçen diyaloglar, Resim 5'te verilmiştir. Dean'in, Brill'a “*bir kümeste yaşıyorsun dünya sana ulaşmasın diye*” sözü Brill'in kişisel güvenliğine verdiği önemi vurgulamaktadır. Ayrıca Brill ile Dean arasında geçen şu diyalog panoptikon 2.0'a gönderme yapmaktadır:

“-karınla telefonda konuşsan bomba ya da başkan desen yandın. Bir yığın anahtar sözcük var. Bilgisayar bu sözcüğü tanır ve otomatik olarak kaydeder ve analiste verir. Bu yirmi yıl önceydi. Yıldızlara bakan teleskoplarla baksan yukarda bize bakan yüzlerce casus uydu görürsün. Sınıf sınıftır. Eskiden telefona bir verici koyardın. Şimdi uydu bütün konuşmaları havada yakalıyor.”

İstihbarat servisi başkanı Thomas Brain Reynolds'un, Brill Edward Lyle ile görüşmesinde Brill'e söylediği; “*özel hayat otuz yıl önce öldü. Çünkü riske atamazdık. Kafanın içinden başka özel hayat kalmadı*” şeklindeki söylemi, panoptikon 2.0'a vurgu yapmaktadır. Ayrıca filmin bitiş sahnesinde televizyonda “*düşmanlarımızı gözlemek zorunda olduğumuzu biliyoruz, ayrıca onları gözleyen insanları da gözlememiz gerektiğini biliyoruz*” ve “*güvenliği sağlayacaksınız diye benim özgürlüğümü kısıtlayamazsınız, yani benim evime girmeye hakkınız yok*” şeklindeki demeçler konuyu destekler niteliktedir.

Resim 6. Devlet Düşmanı Filminin Sonunda Yer Alan Uydu Görüntüsü Sahnesi

Film boyunca Dean'in peşinde olan istihbarat servisi elemanları Dean'in görüntülerine uydu kanalı ile ulaşmaktadırlar. Attığı her adım izlenilmekte, telefonla konuşurken yeri anında tespit edilmektedir. Konuşmaları dinlenilmekte, Dean ve Brill'in kişisel verilerine çok çabuk bir şekilde veri tabanlarından erişilmektedir. Mağaza, market, benzinlik gibi yerlerin güvenlik kameralarına kolay bir şekilde ulaşılmakta ve kontrol edilmekte, evlere takılan gizli kamera ve ses algılayıcı cihazlar gibi göstergeler ile gözetim toplumuna ve panoptikon 2.0'a gönderme yapılmaktadır. Ayrıca Resim 6'da filmin sonunda, havadan verilen uydu görüntüleri ile aynı zamanda uydu da bu göstergeler arasında sayılabilmektedir.

6. SONUÇ

Çağımız bilgi çağı/enformasyon çağı olarak nitelendirilmektedir. Teknoloji her geçen gün var olanın üstüne yenilerini ekleyerek ilerlemekte, bilgi inanılmaz bir şekilde artmaktadır. Artan bu bilgi ve iletişim teknolojileri haberleşme, anlık veri paylaşımı vb. unsurları beraberinde getirmektedir. Artık insanlar tek tuşla kişisel bilgilerini çoğu kez

farkında olmadan paylaşmaktadır. Lyon'a (2013: 35) göre, veri elde etmek için pek çok ortam ve sistem ortaya çıkmakta, cep telefonları, radyo frekans tanımlama (RFID), kablosuz kullandığımız çeşitli cihazlar buna imkân sağlamaktadır. Bundan iki yüz yıl önce Jeremy Bentham tarafından bir hapisane tasarımı olarak ortaya atılan panoptikon fikri, çağımızda değişen ve gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri sayesinde yerini teknolojik panoptikona, bir başka deyişle panoptikon 2.0'a bırakmıştır.

Artık günümüzde devletler kendi güvenliklerini sağlamak için gözetim çalışmalarına yönelmişlerdir. Nitekim Lyon (2013: 73), 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'de gizli telefon dinlemelerinin tartışmalara yol açtığını bizlere iletmiştir. Gelişen teknolojilerle 1940'lı yıllarda askeri amaçlı kullanılan gözetim, Soğuk Savaş döneminde devletlerin güvenliğini sağlamak için günümüzde ise güvenliği ve verimliliği artırmak amacıyla kullanılmaktadır (Özarslan, 2008: 141).

Çalışmada, film incelemesinde de görüldüğü üzere teknolojinin ilerlemesi gerçek anlamda bir enformasyon çağına yaşanması, Jermey Bentham'dan günümüze panoptikon kavramının nasıl evrildiğini gözler önüne sermektedir. Uydu cihazlarıyla Dean'in attığı her adımın izlenmesi, telefonlarının dinlenerek anında yerinin tespit edilmesi, üzerine yerleştirilen takip cihazlarıyla her dakika izlenmesi Dean'e adeta kaçacak bir delik bırakmamıştır. Filmde geçen bu ve buna benzer pek çok gösterge artık değişen ve gelişen teknolojinin gözetim olgusunu yani panoptikonu nasıl etkilediğini gözler önüne sermektedir. Ortada bir gözetim varsa çeşitli gruplar tarafından buna yönelik kişisel verilerin korunması arayışına yönelen gruplarında olacağını söyleyen Lyon (2013:43), bunların bazılarının dolaylı bazılarının ise doğrudan olabileceğini bizlere aktarmaktadır.

Güç ya da iktidar insanların elinde bulundurmamak istedikleri bir olgudur. İnsanlar toplu halde yaşamaya başladıklarından bu güne yönetenler ve yönetilenler şeklinde sınıflanmışlardır. Yönetenler, yönettiği insanları denetim altında tutma, takip etme ve/veya gözetleme güdüsü içerisinde girmişlerdir. Bu gözetleme tarihin her döneminde farklı yollarla olmuştur. Çağımızda ise bu artık gelişen ve değişen bilgi ve iletişim teknolojileri ile sağlanmaktadır. Gözetleme, bundan yaklaşık iki yüz yıl önce bir mimari gözetim fikri olan panoptikon ile sağlanırken günümüzde uydu, telefon, akıllı cihazlar, internet bu mimari panoptikonun yerini almıştır. Bu çalışmada genel olarak ortaya konulması amaçlanan ve bir filmle desteklenen fikir bu olmuştur.

KAYNAKLAR

Bentham, J. (2008). Panoptikon Ya Da Gözetim-Evi. J. Bentham, C. Pease-Watkin, S. Weret, B. Çoban, Z. Özarslan, (Haz.) B. Çoban, & Z. Özarslan içinde, *Panoptikon : Gözün İktidarı* (Çev., B. Çoban, & Z. Özarslan, 1 bs., s. 9-75). İstanbul: Su Yayınları.

Çoban, B. (2008). "Gözün İktidarı" Üzerine. J. Bentham, C. Pease-Watkin, S. Werret, B. Çoban, Z. Özarslan, (Haz.) B. Çoban, & Z. Özarslan içinde, *Panoptikon : Gözün İktidarı* (1 bs., s. 111-137). İstanbul: Su Yayınları.

Çoban, B., & Ataman, B. (2018). Giriş. (Der.) B. Çoban, & B. Ataman içinde, *Panoptikon 2.0 : Alternatif Medya ve Karşı-Gözetim* (Çev., T. E. Kalaycı, 1 bs., s. 7-16). İstanbul: Kafka Yayınları.

Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü : Seçme Yazılar 4* (3 bs.). (Çev., I. Ergüden) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (2005). *Ulus, Devlet ve Şiddet*. İstanbul: Devrin Yayınları.

Giddens, A. (2018). Manuel Castells'in Ağ Toplumunun Yükselişi Üzerine. M. Castells, A. Touraine, C. Calhoun, D. Lyon, A. Giddens, M. Aramağan, & (Der.) M. Armağan içinde, *Küresel Kuşatma Karşısında İnsan* (Çev., Ş. Yalçın, 1 bs., s. 171-175). İstanbul: Ketebe Yayınları.

Güven , S. K. (2016). Gözetimin Toplumsal Meşruiyeti. (Der.) B. Çoban , & B. Ataman içinde, *Gözetim Toplumunu Panoptikon* (s. 15-31). İstanbul: TMMOB Elektirik Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi.

Harari, Y. (2018). *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*. (Çev., S. Sıral) İstanbul: Kolektif Kitap.

Haykin, S., & Moher, M. (2015). *İletişim Sistemleri* (5 bs.). (Çev., M. Demir) Ankara: PalmeYayıncılık.

Hunt, R. E., Marland, J., & Rawle, S. (2015). *Film Dili* (2 bs.). (Çev., S. Aytaç) İstanbul: Literatür Yayınları.

Jensen, K. B. (2002). The Humanities in Media and Communication Research. *A Handbook Of Media and Communication Research Qualitative and Quantitative Methodologies* (s. 15-39). içinde New York: Routledge.

Kadivar, J. (2018). Sosyal Mobil Ağlarda Hükümet Gözetimi ve Karşı Gözetim : İran Örneği (2009). (Der.) B. Çoban, & B. Ataman içinde, *Panoptikon 2.0 : Alternatif Medya ve Karşı-Gözetim* (Çev., T. E. Kalaycı, 1 bs., s. 214-225). İstanbul: Kafka Yayınları.

Kubitschko, S. (2018). Hackerların Gözetime Karşı Koyma ve Demokrasiyi Desteklemekteki Rolü. (Der.) B. Çoban, & B. Ataman içinde, *Panoptikon 2.0 : Alternatif Medya ve Karşı Gözetim* (Çev., T. E. Kalaycı, 1 bs., s. 275-300). İstanbul: Kafka Yayınları.

Lyon, D. (2013). *Gözetim Çalışmaları : Genel Bir Bakış*. (Çev., A. Toprak) İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Lyon, D. (2001). *Surveillance Society: Monitoring Everyday Life*. Philadelphia: Open University.

Marx, G. T. (2018). Ayakkabıdaki Çivi: Yeni Gözetime Direnme ve Onu Etkisizleştirme. (Der.) B. Çoban, & B. Ataman içinde, *Panoptikon 2.0* (Çev., T. E. Kalaycı, 1 bs., s. 17-46). İstanbul: Kafka Yayınları.

Monahan, T. (2018). Gizleme Hakkı Mı? Gözetim Karşıtı Kamufraj ve Direnişin Estetize Edilmesi. (Der.) B. Çoban, & B. Ataman içinde, *Panoptikon 2.0 : Alternatif Medya ve Karşı-Gözetim* (Çev., T. E. Kalaycı, 1 bs., s. 47-75). İstanbul: Kafka Yayınları.

Özarslan , Z. (2008). Gözün İktidarı : Elektronik Gözetim Sistemleri. J. Bentham, C. Pease-Watkin, S. Werret, B. Çoban, Z. Özarslan, (Haz.) B. Çoban, & Z. Özarslan içinde, *Panoptikon : Gözün İktidarı* (1 bs., s. 139-153). İstanbul: Su Yayınları.

Özdemir, Ş. (2020). Post-Panoptikon Çağı : Gözetimin Dijitalleşmesi ve Çevrimiçi Kimliğin Gizliliği Üzerine Bir Analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 20(3), 81-108.

Öztürk, İ. D. (2019). Panoptikon 2.0 : Alternatif Medya ve Karşı Gözetim. *Erciyes İletişim Dergisi* , 6(1), 701-712.

Pease-Watkin, C. (2008). Bentham'ın 'Panoptikon'u ve Dumont'un 'Panoptique'i. J. Bentham, C. Pease-Watkin, S. Werret, B. Çoban, & Z. Özarslan içinde, *Panoptikon : Gözün İktidarı* (Çev., B. Çoban, & Z. Özarslan 1 bs., s. 77-85). İstanbul: Su Yayınları.

Sabancı, A. A. (2016). Dijital Gösetime Karşı Savunma Rehberleri Neden İhtiyacımız Var? Nasıl Daha İyi Kullanılabilirler? (Der.) B. Çoban, & B. Ataman içinde, *Gözetim*

Toplumu [Panoptikon] (s. 61-70). İstanbul: TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi.

Souza, R. M. (2018). Aşağıdan Gözetim, Aktivist Gazetecilik ve Brezilya Protestoları : Mıdıa NINJA Örneği. (Der.) B. Çoban, & B. Ataman içinde, *Panoptikon 2.0 : Alternatif Medya ve Karşı-Gözetim* (Çev., T. E. Kalaycı, 1 bs., s. 183-199). İstanbul: Kafka Yayınları.

Tanrıverdi, E. G. (2017). *Sosyolojik Açıdan Küreselleşme ve Ulus-Devlet (Giddens, Bauman ve Habermas Örneği)* (1 bs.). Ankara: Seçkin Yayınları .

Werret, S. (2008). Potemkin ve Panoptikon : Samuel Betham ve Onsekizinci Yuzyıl Rusyasında Mutlakiyetçi Mimari. J. Bentham, C. Pease-Watkin, S. Werret, B. Çoban, Z. Özarslan, (Haz.) B. Çoban, & Z. Özarslan içinde, *Panoptikon : Gözün İktidarı* (Çev., B. Çoban , & Z. Özarslan, 1 bs., s. 87-110). İstanbul: Su Yayınları.

Yaylagül, L. (2013). *Kitle İletişim Kuramları* (4 bs.). Ankara: Dipnot Yayınları.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11 bs.). Ankara: Seçkin Yayınları .

URL 1. <https://www.tesadernegi.org/panoptikon-modern-bir-hapishane.html>

URL 2. <https://en.panoptikon.org/>

ETİK BİR SORUNSAK OLARAK EMBEDDED (İLİŞTİRİLMİŞ) GAZETECİLİK: “KİMİN KAYIĞINA BİNERSEN ONUN KÜREĞİNİ ÇEKMEK” Mİ?

Cihan OĞUZ

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İletişim Fakültesi,
Yeni Medya ve İletişim Bölümü, ORCID No: 0000-0002-0997-0826

Özet

Embedded (iliştirilmiş) gazetecilik, 2003 yılındaki 2. Körfez Savaşı'nda ortaya çıkmış bir kavramdır. Aslında önceden de fiilen varlığını sürdürmesine rağmen bu dönemde literatüre yerleşmiştir. Amerikan Savunma Bakanlığı'nın (Pentagon), Irak'ın işgalini haklı göstermek ve dünya kamuoyundaki tepkileri önlemek amacıyla, gazetecileri savaş bölgesine kendi kontrolünde ve denetiminde götürerek, kendi iletmek istediği bilgileri ve görüntüleri servis ettirmesi faaliyetidir. Muhabir ve kameramanlar zırhlı bir araca -çoğunlukla bir tanka-bindirilmekte, çatışmaya katılan askerlerle birlikte cepheye ilerlemektedir. Bir tür “psikolojik harekât” olarak da nitelendirilebilecek bu olgu “basın etiği” açısından irdelendiğinde ise pek çok soru işaretleri doğmaktadır. Bir muhabirin, savaş ya da çatışma bölgesinde gördüğü ve öğrendiği her şeyi değil de, sadece “görülmesi ve bilinmesi istenen” olayları kamuoyuna iletmesi, gazetecinin asli görevi olan “halkı aydınlatma” işlevi ile çelişki yaratmaktadır. Ama öte yandan, gazetecinin bizzat haberin içinde olması da mesleki açıdan bulunmaz bir fırsattır. Bu kapsamda embedded gazeteciliğin sadece savaş kavramıyla sınırlı olmadığını da belirlemek gerekir. Spor muhabiri haberlerini takip ettiği kulübün, polis muhabiri emniyetin, belediye muhabiri belediyenin, parlamento muhabiri de takip ettiği siyasi partinin -fanatik veya ılımlı-bir taraftarına dönüşmektedir. Muhabirin “sempati” duygusunu aşan bu tutumunun izdüşümünde, içinde bulunduğu faaliyetleri iliştirilmiş gazeteciliğe montajlayan ideolojik/kültürel/psikolojik kodlar bulunmaktadır. Muhabir ne kadar tarafsız ve objektif kalmaya çalışırsa çalışsın, bu kodları aşmakta büyük güçlük çekmektedir. Bu çalışmada, embedded gazetecilik etik bir sorunsal olarak ele alınarak, bu kavramın yaygınlığının savaş/çatışma bölgesi ile sınırlı kalmadığı, medyanın ilgili olduğu neredeyse tüm kritik alanlarda varlığını sürdürdüğu örneklerle anlatılmış, konu basın etiği açısından eleştirel bir gözle irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Embedded gazetecilik, Basın etiği, Objektiflik

TÜRK MÜZECİLİĞİNİN GELİŞMESİNDE ÖNEMLİ BİR İSİM: HALİL ETHEM BEY

AN IMPORTANT NAME IN THE DEVELOPMENT OF TURKISH MUSEUM: HALİL ETHEM BEY

Hatice ENGİN

Doktora Öğrencisi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü.
orcid.org/0000-0002-7796-1171

Özet

Türk müzeciliğinin gelişmesinde önemli katkılar sunan Halil Ethem Bey, Sadrazam İbrahim Ethem Paşa'nın oğlu ve Osman Hamdi Bey'in de kardeşidir. Babasının isteği üzerine eğitimini Avrupa'da kimya ve farklı alanlar üzerine yapmıştır. Ancak Halil Bey'in eski eserlere duyduğu ilgi onu müzeciliğe yöneltmiştir. 1892'de babasının vefatından sonra abisi Osman Hamdi Bey'in müdürü olduğu Müze-i Hümayun'a müdür yardımcısı olarak atanmıştır. Müzeciliğinin ilk yıllarında Osman Hamdi Bey kadar deneyimli değildi. Fakat zaman içerisinde abisinin deneyimlerinden faydalanarak bu alanda önemli bir konuma gelmiştir. Müzecilikte uzmanlaşan Halil Ethem Bey, daha çok Türk İslam Dönemi'ne ait kitabeler ve sikkeler üzerine çalışmalar yapmıştır. Bunun yanısıra yurdun her tarafından kitabeler ve eski eserler toplatarak kültürel mirasın yok olmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Ayrıca Osmanlı Dönemi'nde topladığı eserleri yayınlara dönüştürerek halkı eski eserler ve kültürel miras konularında bilinçlendirmek için çok fazla çalışmıştır.

Türk müzeciliğinin gelişiminde ve ilerlemesinde büyük katkılar sunan abisi Osman Hamdi Bey'in vefatından sonra Müze-i Hümayun'un müdürlüğüne atanmıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemi'ne geçiş sürecinde de bu görevine devam etmiştir. Osmanlı Dönemi'nin sonlarına doğru müzeciliği daha modern bir çizgide geliştirmek için çaba sarf etmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde ise müzeci kimliğinin yanında bürokraside, eski eserleri koruma kurulunda ve birçok alanda farklı görevler almıştır.

Çalışmada amaçlanan temel hedefler arasında Halil Ethem'in Bey'in Türkiye'de müzecilik anlayışını hangi koşullarda, nasıl bir siyasi ortamda gerçekleştirdiği konularını ele almaktır. Türk müzeciliğine önemli katkılar sunan ve bu doğrultuda ömrünün büyük bir bölümünü eski eserlere, müzeciliğe adayan Halil Ethem Bey tarihte belki abisi Osman Hamdi Bey kadar müzecilikte ön plana çıkamamıştır. Fakat Türk müzeciliği ve eski eserlerin korunması kapsamında yaptığı çalışmaların azımsanmayacak kadar değerli olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Müze, Osman Hamdi Bey, Halil Ethem Bey.

Abstract

Halil Ethem Bey, who made important contributions to the development of Turkish museology, is the son of Grand Vizier İbrahim Ethem Pasha and brother of Osman Hamdi Bey. At the request of his father, he studied chemistry and different fields in Europe. However, Halil Bey's interest in ancient artifacts led him to museology. After the death of his father in 1892, he was appointed as the assistant director of the Museum-i Hümayun, of

which his brother Osman Hamdi Bey was the director. In the first years of his museology, he was not as experienced as Osman Hamdi Bey. However, over time, he gained an important position in this field by taking advantage of his brother's experience. Specializing in museology, Halil Ethem Bey mostly worked on inscriptions and coins from the Turkish-Islamic Period. In addition, he tried to prevent the destruction of cultural heritage by collecting inscriptions and ancient artifacts from all over the country. He also worked hard to raise awareness of the public about ancient artifacts and cultural heritage by transforming the works he collected during the Ottoman Period into publications.

He was appointed as the director of the Museum-i Hümayun after the death of his older brother Osman Hamdi Bey, who made great contributions to the development and advancement of Turkish museology. He continued this duty during the transition period from the Ottoman Empire to the Republican Period. Towards the end of the Ottoman Period, he made an effort to develop museology in a more modern line. In the Republican Era, besides being a museum curator, he took different duties in bureaucracy, in the preservation of antiquities, and in many fields.

Among the main objectives aimed in the study, Halil Ethem's is to deal with the issues in which conditions and in what political environment Mr. Halil Ethem Bey, who made important contributions to Turkish museology and devoted a large part of his life to ancient artifacts and museums in this direction, could not come to the fore in museology as much as his brother Osman Hamdi Bey in history. However, it is understood that his works within the scope of Turkish museology and the protection of ancient artifacts are of considerable value.

Keywords: Museum, Osman Hamdi Bey, Halil Ethem Bey.

BENİ SEÇMELİSİNİZ! SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ SİYASİ VAATLERİNDE ÖNE ÇIKAN KONULAR

YOU MUST ELECT ME! PROMİNENT TOPİCS İN SOCIAL STUDİES TEACHER CANDİDATES' POLİTİCAL PROMİSES

Davut GÜREL

Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, Bartın, Türkiye, ORCID No: 0000-0003-2309-9202

Özet

Sosyal bilgiler eğitimi müfredatını oluşturan sosyal bilim alanlarından biri olan siyaset bilimi, devlet işlerinin yönetim ve düzenlenmesini kapsar. Devletlerin ve toplumların geleceklerinin belirlenmesinde siyaset bilimi ve siyasetçilerin rolü oldukça önemlidir. Bu nedenle siyaset bilimine ilgi duyan, ülke sorunlarını yakından takip eden ve bu sorunlara çözüm önerileri sunabilen bireylerin yetiştirilmesinde sosyal bilgiler eğitimi de önemli görevler üstlenmektedir. Bu çalışmanın amacı sosyal bilgiler öğretmen adaylarının siyaset bilimi dersinde yapmış oldukları siyasi manifesto çalışmalarında yer alan vaatlerinde öne çıkan konuların incelenmesidir. Böylece öğrencilerin mevcut siyasi ortamdan etkilenme durumları ile birlikte siyasette öncelikli gördükleri konularla ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur. Nitel betimsel araştırma deseninin kullanıldığı bu çalışmada veriler doküman incelemesi ile elde edilmiştir. Veri kaynağı olarak Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programında okutulmakta olan “Siyaset Bilimi” dersinde dersi alan öğrenciler tarafından hazırlanan ve onların seçim vaatlerini içeren yerel seçimlere yönelik toplam 31 manifesto örneği kullanılmıştır. Bu manifestolardan 28’i belediye başkanlığı için 3’ü ise muhtarlık için hazırlanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada ulaşılan bazı bulgulara göre sosyal bilgiler öğretmen adaylarının siyasi vaatlerinin aday oldukları yerlerde yönetimde şeffaflık, daha iyi bir ekonomi, doğal çevrenin korunması, kırsal kalkınmanın ve tarımın desteklenmesi, alt yapı sorunlarının çözümü, yoksullukla mücadele ve turizm konularında yoğunlaştığı görülmüştür. Bununla birlikte araştırmada öğretmen adaylarının kullandıkları seçim sloganları da incelenmiş ve bu sloganlar, halkın iradesi, görev bilinci, gerçek vaat, geleceğe yatırım, yeni düzen, memleket sevdası, umutlu yarınlar, halkın neferi, topyekûn kalkınma gibi kavramlar etrafında oluşturulmuştur. Çalışmada elde edilen bulguların tamamına tam metinde yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, öğretmen adayları, siyaset bilimi, seçim, siyasi vaat

Abstract

Political science, which is one of the social science fields and make up the content of social studies education, covers the administration and regulation of state affairs. Political science and politicians play an important role in determining the future of states and societies. For this reason, social studies education also is so important to raise individuals who are interested in political science, who closely follow the problems of the country and who can offer solutions to these problems. This study aims to examine the prominent promises in

political manifestos created by social studies teacher candidates in courses of political science. Thus, have been made inferences about to the students' priorities in politics and the influence of the current political environment on the students. In this study, was used qualitative descriptive research design and data was obtained through document analysis method. In the “Political Science” course, which one of the social studies education courses, were used as the data source 31 manifestos which prepared for local elections by students. Were prepared 28 manifestos for mayoralty and 3 manifestos for being a headman. The data obtained were analyzed using content analysis. According to some findings of the study, it was seen that the political promises of social studies teacher candidates were focused on transparency in management, a better economy, protection of natural environment, support of rural development and agriculture, solution of infrastructure problems, struggle against poverty and development of tourism. In addition, the slogans used by teacher candidates were also examined. These slogans were formed around concepts such as public's will, sense of duty, real promises, investment in the future, new order, love of country, to hopeful tomorrows, people's soldier and total development. All the findings obtained in the study will be included in the full text.

Keywords: Social studies, teacher candidates, political science, election, political promise

ARKEOAKUSTİK, RİTÜEL VE MEKAN KİMLİĞİ: GÖBEKLİTEPE

ARCHAEOACOUSTIC, RITUAL AND SPACE IDENTITY: GÖBEKLİTEPE

Özge YILDIZ

Öğr. Gör., İstanbul Aydın Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema
Bölümü, ORCID No: 0000-0001-7870-2596

Özet

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, dini ritüeller ile ses ve mekân arasında organik bir ilişki olduğu saptanmıştır. Kolektif hafıza bağlamından incelenecek olursa, toplumda birlik ve beraberliği kuvvetlendirme amacıyla ritüeller, tamamlayıcı ve birleştirici bir unsur olmuştur. Bu ritüellerin gerçekleşme sırasında ise ses ve müzik etkileyici yönüyle karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda ses ve müziği mekansal çerçevede incelemek gerekmektedir. Nitekim geçmişten günümüze kadar insanların belli amaçlarla yapmış oldukları ritüel mekanları incelendiğinde, mekânın ses özelliklerinin birbirleriyle bağlantılı olduğu görülmüştür.

Arkeoakustik biliminin ışığında ve ses teknolojilerinin imkanları sayesinde yapılan araştırmalarda, elde edilen bulgular neticesinde ritüel yerlerinin akustik özellikleri karakteristik bir nitelik taşımaktadır. Tapınaklarda, özellikle bazı yerlerde seslerin duyum ve frekans açısından farklı sonuçlar meydana getirdiği tespit edilmiştir. Belli bir yöne veya yönde meydana gelen titreşimlerin zihin üzerine etkisi olmaktadır. Bu etki ise özellikle ve çoğunlukla ritüeller esnasında meydana gelmektedir. Mekân içerisindeki bu ses sirkülasyonu ve duyumunu akustik olarak adlandırılmaktadır.

Bu çalışma, antik insanlar için akustik olgular ritüelistik bir anlam taşımakta mıdır? sorusuna cevap aramaktadır. Çalışmada, ritüel yapılan tapınaklardaki ses ve akustik olgusunun önemi Göbeklitepe örneği üzerinden incelenmiştir. Akustiğin, mekân kimliği üzerindeki etkin rolü araştırmalar ve bulgular neticesinde görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: akustik, Göbeklitepe, ritüel, antik

Abstract

It is an organic perspective between the trainings given, the voice and the churches. The processes of completing unity and togetherness, which will be completed collectively, are not completed as completion and unifying ones. In the implementation of these exercises, they are voice and music exercises. In this context, we must strive to achieve. Planning systems that are designed to be obvious from care to education are related to the sound transmission of education.

You can benefit from the features of Arkeo technology and the advantages of sound technologies. In vehicles, the sensation of sounds that are especially real and revealed distinctive results. It is directed according to the minds of the children who are being directed or directed. This effect will occur before and during the round trips. This sound circulation and sensation in the space is called acoustic.

Are real training schools for these ancient peoples made available for use? seeks an answer to the question. In the study, we can talk about the events in the productions. The use of the acoustics can be benefited from and is of sufficient value.

Keywords: acoustic, Göbeklitepe, ritual, ancient

1. GİRİŞ

Primitif insanlardan günümüze kadar farklı amaçlarla yapılmış ve kullanılmış mekanlar incelendiğinde bazı karakteristik özelliklere rastlanmıştır. İnsana özgü olan aidiyet duygusu mekansal bir olguda somutlaşmıştır. Bu nedenle mekanların insan üzerindeki etkisi ve önemi yadsınamaz bir gerçektir. Mekansal bir yerleşke beraberinde birlik, beraberlik ve toplumsal bir hareketi doğurmaktadır. Bu noktada inanç ve ritüeller, topluluğun birlik beraberlik ve ortak hareket etme duygusunu pekiştiren etkenlerdendir.

Ritüel ve inanç sistemlerinin toplum üzerinde günümüzde dahi bu denli etkin olması, antik insanlar ve onların yaşamları için ne kadar çok önemli ve etkin olduğu fikrini bizde doğurmuştur. Nitekim antik insanlar doğaya hâkim olmamakla birlikte doğanın mevcut gücünü olağandışı olarak tanımlamıştır. Bu noktada tanrısallığı ve kutsallığı doğa olaylarına yüklemiştir. İnsanoğlu tanımlayamadığı doğüstü güçlerle ise hep iletişim kurma çabasına girmiştir. Bu iletişim sürecini ise ritüeller ile gerçekleştirmiştir. İnanç, antik insandan modern insana kadar her zaman bizimle var olmuştur. İncanın olduğu yerde ise bir yaratıcı söz konusudur. Yaratıcı ile kurulan iletişim ise, daha farklı ve derin bir iletişim olmalıdır. Bu noktada insanoğlu, ses ve müziği yardımcı olarak kullanmıştır. Başlangıçta büyü amaçlı kullanılan ses ve müzik, yapıldığı yer itibarıyla büyü ve ritüellerin yapıldığı mekanlara taşınmıştır. Mekanlara taşınan ses ve müzik, mekân ile bir bağ kurmaktadır (Yıldız, 2019).

Bu araştırmanın önemi, antik insanlar ve antik insanların ritüellerinin gerçekleştirildiği mekanların akustik açıdan incelenmesidir. Bu mekanlar Göbeklitepe tapınağı ile sınırlandırılmıştır.

Arkeoakustik bilimi, arkeoloji biliminin içerisindeki ses ve akustik olgularını inceleyen yöntemdir. Aynı zamanda arkeoloji ve akustik bilimlerini kapsayan disiplinler arası bir yaklaşımdır (Etlı, 2016). Bu araştırmanın amacı, antik insanların yaşayış biçimlerini ve bu biçimler içerisindeki inanç ve ritüellerin yerini inceleyerek ritüel mekanlarındaki özellikleri ses ve akustik bağlamında araştırmaktır. Bu olgu Göbeklitepe tapınağı üzerinden arkeoakustik bilimi verileriyle incelenmiştir.

2. İNANÇ VE SES

İnsanların geçmişten bu yana seste derinlik ve boyut arayışları incelendiğinde bunun prehistorik dönemlere ve mağaralara dayandığı görülmektedir (Yıldız & Uzunöz, 2019). Bu bağlamda mağaların akustik yapısı ciddi bir araştırma konusu olmuştur. Hoppal, bu konunun tarih öncesine, resimli mağaralara ve kayaların ses boyutlarına bağladığını savunmaktadır. Eski kabilelerde ritüellerin gerçekleştiği ve bu ritüellerde şarkıların söylendiği bilinmektedir. Her bir ritüel bir anlam ve anlatım içermektedir (Etlı, 2016). İnsanoğlu prehistorik zamandan beri sürekli yansıyan ve yankılanan seslerle birlikte yaşamıştır.

Rezznikof, Fransa'nın güneybatısında tarih öncesi insan tarafından kullanılmış üç mağarayı çalışmıştır. Resimlerin konumu ve mekânın akustığı ile ilgili şunları aktarmıştır: 1.

Çoğu resim yankı yapan yerlere veya bunların yakınlarına konumlandırılmıştır. 2. En ideal yankı yerleri resim mekanlarıdır. İdeal yankı yerleri yakınlarındaki resimler süslenmiş ya da işaretlenmiştir. 3. Belli göstergeler sadece seslerle alakalı olarak açıklanabilmektedir (Rezznikoff, 1995). Bu bağlamda mağara duvarlarındaki resimlerin rastgele çizilmediği, bu çizimler esnasında mağaranın akustik özelliklerinin dikkate alındığı anlaşılmıştır. Rezznikoff aynı zamanda açık hava alanlarında da incelemeler yapmış ve benzer sonuçlar elde etmiştir. Bu araştırmalara göre, açık alanlardaki kaya resimlerinin üzerindeki semboller, tamgalar, petrogliflerin ortamın akustik özelliklerine göre işlenmesi söz konusudur (Etli, 2016). Buna göre arkeolojik değeri olan yerlerin, arkeoakustik bilimi ile de incelenmesi gerekmektedir.

3. GÖBEKLİTEPE VE ARKEOAKUSTİK

Akustik dediğimiz kavramın malzeme yapısı ile doğrudan bir ilişkisi vardır. Sesin yankı, yansıma gücü ve hızı bu noktada devreye girmektedir. Mekânın yapısında kullanılan malzemelerin yapısal ve dokusal özellikleri, farklı yutma ve yansıma niteliğine sahiptir. Mekanların yapımında kullanılan malzemelerin yapısı ve yüzey şekilleri sesin yansımasını etkilemektedir.

Ses yayılmak için maddesel bir ortama ihtiyaç duyar ve ses katı malzemelerde sıvı ve gazlara oranla daha fazla yayılmaktadır. Örneğin ses, havada 344 m/sn hızla, sıvılarda 1450 m/sn hızla, kayalarda ise 5971 m/sn hızla yayılmaktadır (Yıldız & Uzunöz, 2019). Bu bağlamda taş akustiği diye düşünülebilecek bir durum ortaya çıkmaktadır. Ritüel mekanlarının taş ve kaya gibi malzemelerden yapılması tesadüfi değildir.

Göbeklitepe, arkeolojik kaynaklara göre insanlığın en eski tapınaklarından biridir. Bu tapınak, yerleşik hayattan ve tarımsal üretimden yoksun avcı- toplayıcı toplulukların dinsel inanışları hakkında bizlere çok önemli bilgiler sunmaktadır. Bu tapınak arkaik insanların inançtan uzak olmadıklarını aksine inançlarını ve ritüellerini yerine getirebilecekleri yapılar inşa ettiklerini ve semboller ürettiklerini göstermektedir. Arkeolojik kazılarla, geçmiş 12 bin yıl önceye dayanan Göbeklitepe'nin ortaya çıkması dinler tarihi açısından önemli veriler sunmaktadır. Göbeklitepe neolitik dönemden kalma bir inanç yeridir. Yaklaşık 200- 300 metre yüksekliğinde bulunan ve kireçtaşı kayalıklarından oluşan bu yapı, Harran Ovasına hâkim bir durumdadır. Düz kireçtaşı platodan yukarıya doğru yükselen bu höyük, bir göbeğe benzediği için Göbeklitepe olarak adlandırılmıştır (Kurt & Göler, 2017).

İnsanoğlu için tanrı ve yükseklik her zaman birbiri ile bağlantı içermektedir. Kutsal olan şey, hürmetten hep yukarıdadır. Yüksekler her zaman tanrıya daha yakın olmayı çağırıştırılmaktadır. Bunun gökyüzüne olan hayranlık ile ilgisi vardır. Göbeklitepe'nin bulunduğu konuma hâkim ve yüksek bir yere inşa edilmesi durumu daha sonraki dönemlerde Mezopotamya, Anadolu ve diğer kadim kültürlerin tapınaklarında da görülmüştür. Yüksek yerlerin gökyüzüne olan yakınlığı, bazen tanrıların mekânı bazen kutsal yer olarak tanımlanmıştır (Yıldız & Uzunöz, 2019).

Göbeklitepe, jeomanyetik araştırmalar neticesinde elde edilen bulgulara göre yirmi tapınaktan oluşmaktadır. Bu yapıların belli bir düzene göre yapıldığı saptanmıştır. Buna göre, merkez ikiz (T) şeklinde taşlar ve bu yapıları çevreleyen taş ve duvardan oluşan daireler vardır (Özalp, 2016). Dairesel formların birçok ritüel ve inançta var olduğu, bu formun birleşme ve birlik gibi algılar doğurduğu söylenebilir.

Arkeoloji ve akustik bilimini inceleyen arkeoakustik bilimi için, Göbeklitepe tapınağı adeta bir laboratuvar niteliğindedir. Özellikle C ve D yapıları bu incelemeler için çok elverişlidir. D yapısının elips şeklinde olması ve C yapısının elipse yakın dairesel formda olması arkeoakustik deneyler için uygun bir ortamdır (Etli, 2016). Kare ve dikdörtgen şeklinde olan köşeli yapılar daima sesler yutar, böylece ses sirkülasyon halinde mekân içerisinde eşit olarak dolaşamaz. Bu bağlamda mekânın daireselliği ses ölçümleri için oldukça önemlidir. Göbeklitepe'nin yapısı genel olarak, merkezde büyük ikili taş ve onu dairesel çevreleyen on iki tane dikili taştan oluşmaktadır. Bu dizilimin etrafında ise insanların oturup izleyebileceği bir yapı bulunmaktadır. Yapıdan anlaşılacağı üzere merkezde bir eylem (ritüel) gerçekleşmekte ve etrafındakiler onu izlemektedir (Özalp, 2016). Mekânın tasarımı ve dairesel yapı işitsel olarak sesi her yöne eşit duyurabilecek bir durum sağlamaktadır. Dairesel yapı günümüze gelindiğinde de kilise, cami gibi dini mabetlerde varlığını devam ettirmektedir.

Mekân akustiğinin bazı şamanik ritüellerde kullanıldığı bilinmektedir. Peru'da bulunan Chavin de Huantar tapınağında yapılan akustik araştırmalar sonucu, bu tapınağın şamanlarca ritüel amaçlı kullanıldığı anlaşılmıştır. Tapınağın koridorlarında çeşitli frekanslarda sesler çıkaran antik çalgılar keşfedilmiştir. Bu çalgıların çıkardıkları frekanslar bilim insanlarına göre biliç üzerinde etkiler yapmaktadır (Etli, 2016). Bu açıdan bakıldığında ise çalgıların çıkarmış oldukları frekansların absorbe edilmeden dağılması yine mekânın ritüel esnasındaki önemini açıkça vurgulamaktadır. Nitekim malzeme yapısı olarak bakıldığında, belli yapıdaki malzemeler belli frekansları yok etmektedir. Bu noktada yansıtıcı sert yüzeyler ve dairesel formlar sesi daha homojen ve yansımalı/ yankılı dağıtmayı sağlamaktadır. Sesin fazla yansımaları ve yankılanması ise yine beraberinde ilahi bir ses algısını doğurmaktadır. Çünkü ekolu/ yansımaları bir kavram daha boyutsal bir duyumu yaratmaktadır. Ses hacmindeki bu büyüklük ise sesin daha kuvvetli algılanmasını sağlamaktadır.

Birbirinden farklı kabile ve toplulukların ritüellerine eşlik eden şamanların davul çaldığı ve belli bir dramatisasyon etkisi yarattığı bilinmektedir. Davulun sesinin yankılanması doğa ve tanrılar arasındaki bağı ve iletişimi simgelemektedir. Şamanın dramatisasyon ve bilinç üzerindeki etkisine davul, birinci dereceden etki etmektedir. Bu noktada sesin odaklandığı ve etki ettiği belli noktaların olması mekanların özellikle bu amaç için inşa edildiği fikrini doğurmuştur. Bu bağlamda, tapınakları çevreleyen duvarların da sesin yankılanmasında ve yansımada kullanıldığı düşünülebilir (Etli, 2016). Duyumun ötesinde bir fizik olan ses, soyut bir yapıda olsa da insana en çok etki eden bir özelliktir.

İnsanoğlu sesinin mekân sayesinde boyutlanması ve kudretinin artmasıyla, yaratıcı ile daha etkili bir iletişim kurduğu hissine kapılıyor olabilir. Bu yüzden sesinin en çok boyutlandığı ve dönüştüğü yerleri kendine özel yer olarak seçtiği söylenebilir. Yapılacak olan arkeoakustik çalışmalar bu varsayımlara cevaplar verecektir. *Archaeoacoustic Analysis in Enclosure D at Göbekli Tepe in South Anatolia, Turkey* isimli makalede yapılan arkeoakustik analizlere göre, Göbeklitepe'de beyni etkileyen titreşimler tespit edilmiştir (Debertolis et al., 2017).

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Yapılan araştırmalar ve incelemeler sonucunda antik insanların ritüellerini gerçekleştirdikleri mekanların seçiminde akustiğinin önemli olduğu tespit edilmiştir. Bu

bağlamda ses, ritüel ve mekân arasında organik bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bu ilişki ilkel dönemlere kadar uzanmaktadır. İnsanlık tarihinin bilinen en eski tapınağı olan Göbeklitepe’de yapılan arkeoakustik araştırmalar neticesinde elde edilen bulgulara göre, mekânın ritüel amaçlı kullanıldığı tespit edilmiştir. Mekânda yapılan incelemelerde, seslerin belirli noktalarda çok farklı frekanslarda tınladığı görülmüştür. Ayrıca incelenen seslerin beyni etkileyen titreşimler olduğu anlaşılmıştır.

Göbeklitepe gibi eski tapınaklarda akustik ölçümlerin yapılabilmesi için arkeoakustik yönteminin incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda geçmişte ritüel olarak kullanılmış olan mekanların belirlenip, arkeoakustik biliminin yöntemlerine göre incelenmesi mekân kimliği ve işlevi açısından referans sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

1. Debertolis, P., Gullà, D., & Savolainen, H. (2017, September 25). *Archaeoacoustic Analysis in Enclosure D at Göbekli Tepe in South Anatolia, Turkey*. <http://sbresearchgroup.eu>.
<http://sbresearchgroup.eu/Immagini/Archaeoacoustic%20Analysis%20in%20Enclosure%20D%20at%20Göbekli%20Tepe%20in%20South%20Anatolia.pdf>
2. Etlî, Ö. B. (2016). *GÖBEKLİTEPE TAPINAKLARINDA ARKEOAKUSTİK VE ŞAMANİZMİNOLASI SES RİTÜELLERİ*. academia.edu.
https://www.academia.edu/25359873/GÖBEKLİTEPE_TAPINAKLARINDA_ARKEOAKUSTİK_VE_ŞAMANİZMİN_OLASI_SES_RİTÜELLERİ
3. Kurt, A. O., & Göler, M. E. (2017). Anadolu’da İlk Tapınak: Göbeklitepe. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-*, 21(2), 1107-1138.: <https://doi.org/10.18505/cuid.334942>
4. C. Öz, “Antikçağ Tiyatrolarında Akustik Üzerine Bir Değerlendirme”. *Phaselis III* (2017) 119- 132 DOI: 10.18367/Pha.17006
5. Özalp, H. (2016). İNSANLIĞIN EN ESKİ TAPINAĞI GÖBEKLİTEPE TEOLOJİK OLARAK BİZE NE SÖYLER? *Bilimname*, 2016(1), 59-74.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/436487>
6. Rezznikoff, I. (1995). *Musical Signification: Essays in the Semiotic Theory and Analysis of Music*. Mouton de Gruyter.
7. Yıldız, Ö., & Uzunöz, C. K. (2019). Mekân ve Mekân Tasarımının Ses Derinliğine Etkisi Üzerine Deneysel Bir Çalışma. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 201- 218. 10.17932/IAU.ICD.2015.006/icd_v05i2006
8. Yıldız, Ö. (2019). Zamanın ve Mekânın Ses ile Algılanması “Bir İstanbul Anlatımı”. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
9. Messler, R. W. (2011). *The Essence of Materials for Engineers*. Jones & Bartlett Publishers.
10. Önen, U. (2016). *Ses Kayıt ve Müzik Teknolojileri*. İstanbul: Çitlembik.
11. Sachs, C. (1965). *Kısa Dünya Musikisi Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
12. Smith, M. T. (2001). *Audio Engineer’s Reference Book*. UK: Focal Press.
13. Şahin, İ. (2008). Dini Hayatın Ritmi: Ritüel ve Müzik. *AÜİFD XLIX* (2), s. 269-285.

İŞYERİNDE COVID-19 AŞISI SORUNU VE TARAFLARIN HAKLARI

Çağlar ÇOPUROĞLU

Dr. Öğretim Üyesi, Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi

ORCHID No: 0000-0003-2733-7546

Özet

İşyeri, sosyal bir ortamdır. İşçilerin nefes alıp vermeleri ve konuşmaları kadar, öksürmeleri ve hapsirmeleri de, insan doğası gereği, son derece olağandır. Birlikte çalışan, yan yana bulunan, aynı ortamda yemek yiyen, sigara içen ve işyeri ortamında benzeri bir çok şeyi bir arada yapan işçiler, ciddi bir bulaş riski altındadırlar. Hastalığın ölümcül olması, kuluçka süresinin uzun olması ve hastalığın semptomsuz geçirilerek, hasta olduğunun farkına varmadan virüsü yayan insanların varlığı, işçilerin kendisi kadar aile bireylerini de tehdit eder. İşveren açısından ise bu tehdit, işverenin kendi sağlığı üzerinde yaratabileceği etkilerin yanı sıra, işçilerin hastalanması, kendisi hastalanmasa dahi hasta olan diğer bir işçi ile temas ettiği için sağlıklı olsa bile karantinaya alınması, bu sebeple yaşanacak işgücü kaybı ve bunun doğal sonucu olarak da üretimin azalması ve hatta durmasıdır.

Tam iki tarafa borç yükleyen bir sözleşme olan iş sözleşmesinden, karşılıklı birtakım borçlar doğar. Bu borçlardan bir tanesi de, işverenin işçiyi gözetme borcudur. Bu borç, dürüstlük kurallarına göre davranış yükümlülükleri içeren, somut sınırları olmayan geniş kapsamlı bir borçtur. Anılan borç, işçinin sağlığını ve yaşamını korumaya elverişli bütün önlemleri almak başta olmak üzere bir dizi yükümlülük içerir. Bu yükümlülüklerin kapsamını ve çerçevesini, mevzuat hükümlerinin yanı sıra, dürüstlük ve iyiniyet kuralları çizer. Dolayısıyla işverenin alacağı önlemlerde, günün koşullarında bilim, teknik ve tecrübenin neleri işaret ettiği önemlidir. Bugün, bilim, teknik ve tecrübe, yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi, aşığı işaret etmektedir.

Aynı şekilde, işçiler de iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin alınmasını, sağlıklı ve güvenli bir ortamda çalışmayı, bunu sağlama yükümlülüğü altında bulunan işverenden her zaman talep edebilirler. İş sözleşmesinden kaynaklanan işverenin işçiyi gözetme borcu, işçinin sağlıklı bir ortamda çalışma talebinin temel dayanağıdır. İş sağlığı, yalnızca bedensel değil, aynı zamanda psikolojik sağlığı da kapsar. Bu boyuttaki bir pandemide, hastalığın işçilere işyerinde ve/veya iş dolayısıyla bulaşması bedensel sağlığa zarar vereceği gibi, bulaş riski olan işyerlerinde sürekli korku ve endişe ile çalışmak da, hiç kuşku yok ki işçinin ruh sağlığına da zarara verecektir.

İşyerinin özelliklerine ve işçinin yapmakta olduğu işin özelliklerine göre, tarafların sözleşmeyi fesih haklarının yanı sıra, işçilerin alınmamış iş güvenliği önlemleri dolayısıyla çalışmaktan kaçınma hakları da kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: İşyerinde Aşı Zorunluluğu, İşçilere PCR Testi,

ÇEVRE DUYARLILIK DÜZEYİNİN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: DOĞU ANADOLU BÖLGESİ ÖRNEĞİ

A RESEARCH ON THE EXAMINATION OF ENVIRONMENTAL SENSITIVITY
LEVEL: THE CASE OF THE EASTERN ANATOLIA REGION

Hakan EYGÜ

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü,
ORCID No: 0000-0002-4104-2368

Özet

Sanayileşme ve insanların duyarsızlığının artması ile birlikte çevreye olan zararında artmasına neden olmaktadır. Bu bakımdan doğal çevrenin korunması ülkelerinde önemli politikalar arasında yerini almıştır. Bu politikalardan biriside bireylerde çevre bilincinin oluşturulması için uygun eğitimlerin verilmesidir. Eğitimler sayesinde bireylere kalıcı davranış değişiklikleri kazandırılmalı ve sorunların çözümünde bireylerin aktif katılımını sağlayarak bilinçlendirilmesi gereklidir. Çevre bilincine sahip bireyler yetiştirilmesi, bu duyarlılığın eğitim sayesinde verilmesi ile mümkündür. Bu sayede üniversite öğrencilerinin öğrenme süreci, çevrenin bu süreçte vurgulanması gereken nitelikleri ve doğru yöntemlerin geliştirilmesi önemli hususlar arasında görülmektedir. Çünkü çevre bilincinin ve duyarlılığının geliştirilmesi, insanların daha sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşamalarını sağlayacaktır. Pooley ve O'connor (2000), çevre eğitimi programlarının odak noktası genellikle çevreye ilişkin bilginin artırılması yoluyla çevreye karşı tutumların olumlu yönde değiştirdiğini belirtmişlerdir. Ancak çevre eğitimi kapsamında verilen temel ekolojik bilgilerin, bireylerde her zaman için çevre duyarlılığını ve buna bağlı davranış biçimlerini geliştirdiğini söylemek mümkün değildir. Türkiye'de üniversite bünyesinde, çevre eğitime özel bir müfredat bulunmamasıyla birlikte, çevre ile ilgili temel bilgiler ilköğretim ve lise eğitim programlarının içinde yer alan farklı dersler kapsamında verilmektedir. Üniversitelerde ise ders programlarını ve içeriklerini kendi kurumsal yapıları içerisinde çözümlenmektedirler. Bu nedenle yükseköğretimde, çevre ile ilgili konularda, ulusal ölçekte standart bir eğitim altyapısından ya da uygulamasından bahsetmek olanaklı değildir. Oysaki yükseköğretim kurumları, küresel toplumun yaşam kalitesinin iyileştirilmesine katkıda bulunacak, gerekli bilgiye, yeteneğe ve değerlere sahip bireylerin yetiştirilmesinden sorumludurlar (Oğuz vd., 2011). Bu doğrultuda araştırmacılar olarak çevre bilincinin artması için çalışmalar ve çalıştaylar düzenlenerek bireylere elde edilen bulgular doğrultusunda gerekli bilgiler verilmesi sağlanmalıdır. Araştırmada üniversite öğrencilerinin çevre kirliliği duyarlılıklarını etkileyen faktörler ile sosyodemografik özellikleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu ilişkiyi araştırmak için bir anket formu oluşturulmuş, güvenilirlik ve geçerliliği ölçülerek üniversite öğrencilerine uygulanmıştır. İlişkiyi belirlemek için parametrik olmayan istatistik yöntemlerinden biri olan ki-kare testinden yararlanılmış ve araştırma sonucunda çevre kirliliğine duyarlılık değişkeni ile seçili değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre bilinci, Üniversite öğrencileri

Abstract

With industrialization and the increase in people's insensitivity, it causes an increase in the damage to the environment. In this respect, the protection of the natural environment has taken its place among the important policies in the countries. One of these policies is to provide appropriate trainings to create environmental awareness in individuals. Thanks to the trainings, permanent behavioral changes should be gained to individuals and awareness should be raised by ensuring the active participation of individuals in the solution of problems. In this direction, as researchers, studies and workshops should be organized to increase environmental awareness and it should be ensured that the necessary information is given to the individuals in line with the findings. In the study, the relationship between the factors affecting the environmental awareness of university students and their sociodemographic characteristics was examined. To investigate this relationship, a questionnaire was created and applied to university students by measuring its reliability and validity. Chi-square test, which is one of the non-parametric statistical methods, was used to determine the relationship. As a result of the research, a statistically significant relationship was found between the environmental sensitivity variable and the selected variables.

Keywords: Environment, Environmental awareness, University students

1. GİRİŞ

Dünyada sanayi devrimiyle başlayan makineleşme ve hızla artan doğal kaynaklara olan ihtiyacın karşılanmasıyla doğal denge ve çevre kirliliği gibi unsurlar göz ardı edilmiştir. Ülkelerin hızlı sanayileşme süreci ve teknolojik gelişmeler üretim ve tüketimde de artışlara neden olmuştur. Üretim ve tüketimdeki bu artışta çevre kirliliğinin en temel kaynağını oluşturmuştur. Sanayi devrimiyle ekonomik olarak büyüme gerçekleşirken, çevre sanayileşmeden olumsuz olarak etkilenmiş ve ekolojik denge bozulmuştur. Ancak kalkınmış bir ülke olabilmek için ekonomik olarak büyümenin yanı sıra toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi esastır. Bu refah seviyesindeki artışın kaynaklarından en önemlilerinden biri, şüphesiz ki çevrenin korunmasıdır. Srividhya and Malathy (2019) çalışmalarında, öğretmenlerin farkındalık düzeylerini incelemiş ve seçili değişkenler ile farkındalık düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler bulmuştur. Benzer bir araştırma fen bilimleri öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumları incelenmiş cinsiyet, yaş, anne-baba eğitim durumu, mezun olunan okul türü, anne-baba mesleği arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (Selçuk ve Yılmaz, 2017). Ülkelerin sağlık harcamaları üzerinde çevre kirliliği araştırılmış (Karasoy ve Demirtaş, 2018; Şahin ve Durmuş, 2019; İşleyen, 2019; Le ve Ozturk, 2020; Zhou et al., 2020) ve seçili bazı değişkenler ile anlamlı ilişki bulunmuştur. Uyanık (2017), ilkökul öğrencilerin çevre kirliliğine ilişkin görüşleri alınmış ve atık çöplerin çevre kirliliğine etkisinin fazla olduğunu belirtmişlerdir. Damirova (2019) yaptığı çalışmada panel eşbütünleşme testi ile uzun dönemde insani gelişme endeksindeki artışın çevre kirliliğini azalttığı, vergilerin ise çevre kirliliğini azaltmadığı bulmuştur.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Çevre kirliliğinin düzenli olarak izlenmesi ve bu hususta insanların bilgilendirilmesi, alınacak önlemler bakımından bireylerin duyarlı hale getirilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu doğrultuda pilot bölge olarak seçilen Doğu Anadolu Bölgesindeki üniversite öğrencilerinin hava kirliliği ile demografik faktörler arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu

ilişkiyi araştırmak için bir anket formu oluşturulmuş, güvenilirlik ve geçerliliği ölçülerek öğrencilere uygulanmıştır. Değişkenlerin gerçekleşme durumlarına göre bazıları nominal ölçekle ölçülmüş diğerleri ise ordinal ölçekle ölçülerek değişkenlerde beşli ya da altılı likert ölçekleri kullanılmıştır. Elde edilen veriler Ki-Kare Bağımsızlık Testi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın örnekleme çerçevesi Atatürk Üniversitesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi ve İnönü Üniversitesindeki öğrencilerden oluşmaktadır. Örneklem büyüklüğünün tespiti ise basit tesadüfi örnekleme yöntemine göre,

$$n = \frac{NPQZ^2}{(N-1)d^2 + PQZ^2}$$

şeklindeki oran için örnek büyüklüğünün tahmini formülünden yararlanılmıştır (Eygü ve Yıldırım, 2016:1642). Araştırmada hedeflenen minimum örnek büyüklüğü 316 olarak belirlenmiştir. Eksik ve hatalı doldurulmuş anketlerin olabileceği düşünülerek 800 adet anket uygulanmıştır. Eksik ve hatalı doldurulmuş anketler çıkarıldıktan sonra kalan 750 anket için Cronbach alfa katsayısı 0.818 bulunmuştur.

Ki-Kare Bağımsızlık testi iki ya da daha fazla sınıflayıcı veya sıralayıcı ölçme düzeyinde ölçülen iki nitel (kategorik) değişken arasında bağımsızlık olup olmadığı ortaya koyan istatistiksel bir yöntemdir. Ki-Kare Bağımsızlık test istatistiğinin hesaplanması için aşağıdaki formül kullanılır (Eygü, 2020).

$$\chi^2_h = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^c \frac{(G - B)^2}{B} = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^c \frac{(Q_{ij} - e_{ij})^2}{e_{ij}}$$

eşitliği ile hesaplanır.

3. BULGULAR

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin sosyodemografik ve ekonomik özellikler Tablo 1’te verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Sosyodemografik ve Ekonomik Özellikler

Değişken	Sayı	%	Değişken	Sayı	%		
Cinsiyet	Kadın	386	51,5	Sosyal	143	19,1	
	Erkek	364	48,5		Fen	130	17,3
Medeni durumu	Bekâr	571	94	Okudukları temel bilim	Sağlık	171	22,8
	Evli	45	6		Eğitim	266	35,5
Yaş	17-18	31	4,1		Güzel S.	25	3,3
	19-20	224	29,9		Spor	15	2,0
	21-22	252	33,6	Babanın eğitim düzeyi	Okur-yazar	18	2,4
	23-24	129	17,2		İlkokul	128	17,1
	25-26	85	11,3		Ortaokul	118	15,7
	27 ve +	29	3,9		Lise	243	32,4
İnternet paket alma durumu	Evet	272	36,3		Lisans	200	26,7
	Hayır	478	63,7	Lisansüstü	43	5,7	
Barınma yeri	Devlet yurdu	299	39,9	Annenin eğitim düzeyi	Okur-yazar	78	10,4
	Özel yurt	125	16,6		İlkokul	256	34,2
	Arkadaşla ev	68	9,1		Ortaokul	147	19,6
	Evde tek	24	3,2		Lise	163	21,7
	Evde aile	227	30,3		Lisans	91	12,1
	Akraba yanı	7	0,9		Lisansüstü	15	2,0

Aile birey sayısı	1-3	122	16,3	Ailenin aylık geliri	₺2000 ve altı	83	11,1
	4-6	481	64,1		₺2001-3000	140	18,7
	7 ve +	147	19,6		₺3001-4000	121	16,1
Aile ikame yeri	Köy	250	33,3		₺4001-5000	111	14,8
	İlçe	190	25,3		₺5001-6000	140	18,7
	İl	310	41,4		₺6001 ve üstü	155	20,6
Babanın mesleği	Memur	201	26,8	Aylık harcama	₺500 ve az	164	21,9
	İşçi	107	14,3		₺501-750	202	26,9
	Esnaf	151	20,1		₺751-1000	150	20,0
	Serbest meslek	123	16,4		₺1001-1250	115	15,3
	Çiftçi	65	8,7		₺1251-1500	77	10,3
	Emekli	106	13,7		₺1501 ve üstü	42	5,6
Okudukları sınıf	1.sınıf	167	22,3				
	2.sınıf	195	26				
	3.sınıf	182	24,3				
	4.sınıf ve üzeri	206	27,4				

Tablo 1'e göre, araştırmaya katılan 750 öğrencinin %51,5'i kadın, %48,5'i ise erkektir. Öğrencilerin %34'ü 20 ve altı yaş grubunda, %33,6'sı 21-22 yaş grubunda, %17,2'si 23-24 yaş grubunda, %11,3'ü 25-26 yaş grubundadır. Ayrıca 27 ve üstü yaş grubundaki öğrencilerin oranının %3,9'u olduğu görülmektedir.

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin barındığı yere göre %39,9'u devlet yurdu, %16,6'sı özel yurt, %9,1'i arkadaşla ev, %3,2'si evde tek, %30,3'ü evde aile grubundadır. Ayrıca öğrencilerin %0,9'u akraba yanında kaldıkları belirlenmiştir. Ankete katılan öğrencilerin, aile birey sayısı bakımından %16,3'ü 1-3 sayısı grubunda, %64,1'i 4-6 yaş grubunda ve %19,6'sı 7 ve üzeri grubundadır. Öğrencilerin çevre kirliliğine karşı duyarlı olup olmamaları araştırılmış ve sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Çevre Kirliliğine Duyarlılığına İlişkin Sosyodemografik ve Ekonomik Faktörlere Ait Bulgular

Değişkenler		Çevre duyarlılığı			n(%)	χ^2	p
		Hayır	Kararsız	Evet			
Cinsiyet	Kadın	41(45,6)	28(41,2)	317(53,5)	386(51,5)	5,168	0.075 ^c
	Erkek	49(54,4)	40(58,8)	275(46,5)	364(48,5)		
Medeni durum	Bekâr	83(92,2)	65(95,6)	557(94,1)	705(94)	0,817	0.665
	Evli	7(7,8)	3(4,4)	35(5,9)	45(6)		
Yaş	17-18	1(1,1)	0(0)	30(5,1)	31(4,1)	36,997	0,001 ^a
	19-20	12(13,3)	17(25)	195(32,9)	224(29,9)		
	21-22	33(36,7)	26(38,2)	193(32,6)	252(33,6)		
	23-24	17(18,9)	10(14,7)	102(17,2)	129(17,2)		
	25-26	20(22,2)	12(17,6)	53(9)	85(11,3)		
	27 ve +	7(7,8)	3(4,4)	19(3,2)	29(3,9)		
Barınma yeri	Devlet yurdu	35(38,9)	25(36,8)	239(40,4)	299(39,9)	4,840	0,902
	Özel yurt	15(16,7)	22(14,7)	63(17,6)	125(16,7)		
	Arkadaşla ev	7(7,8)	6(8,8)	55(9,3)	68(9,1)		
	Evde tek	2(2,2)	1(1,5)	21(3,5)	24(3,2)		
	Evde aile	31(34,4)	24(35,3)	172(29,1)	227(30,3)		
	Akraba yanı	0(0)	0(0)	7(1,2)	7(0,9)		
Aile birey sayısı	1-3	13(14,4)	11(16,2)	98(16,6)	122(16,3)	0,830	0,934
	4-6	61(67,8)	42(61,8)	378(63,9)	481(64,1)		
	7 ve +	16(17,8)	15(22,1)	116(19,6)	147(19,6)		

Aile ikame yeri	Köy	46(51,1)	21(30,9)	183(30,9)	250(33,3)	22,837	0,004 ^a
	İlçe	24(26,7)	21(30,9)	145(24,5)	190(25,3)		
	İl	20(22,2)	26(37,3)	264(44,6)	310(41,3)		
Babanın mesleği	Memur	35(38,9)	18(26,5)	148(25)	201(26,8)	25,057	0,005 ^a
	İşçi	17(18,9)	7(10,3)	83(14)	107(14,3)		
	Esnaf	20(22,2)	20(29,4)	111(18,8)	151(20,1)		
	Serbest meslek	10(11,1)	11(16,2)	102(17,2)	123(16,4)		
	Çiftçi	4(4,4)	7(10,3)	54(15,9)	65(8,7)		
	Emekli	4(4,4)	5(7,4)	94(15,9)	103(13,7)		
Okudukları sınıf	1.sınıf	10(11,1)	12(17,6)	145(24,5)	145(24,5)	12,289	0,139
	2.sınıf	21(23,3)	20(24,9)	154(26)	195(26)		
	3.sınıf	26(28,9)	16(23,5)	140(23,6)	182(24,3)		
	4.sınıf ve üzeri	33(36,7)	20(29,4)	153(25,9)	205(27,4)		
Okudukları temel bilim	Sosyal	12(13,3)	12(17,6)	119(20,1)	143(19,1)	17,692	0,060 ^c
	Fen	15(16,7)	17(25)	98(16,6)	130(17,3)		
	Sağlık	32(35,6)	14(20,6)	125(21,1)	171(22,8)		
	Eğitim	28(31,1)	19(27,9)	219(37)	266(35,5)		
	Güzel S.	1(1,1)	3(4,4)	21(3,5)	25(3,3)		
	Spor	2(2,2)	3(4,4)	10(1,7)	15(2)		
Babanın eğitim düzeyi	Okur-yazar	0(0)	4(5,9)	14(2,4)	18(2,4)	29,114	0,001 ^a
	İlkokul	10(11,1)	8(11,8)	110(18,6)	128(17,1)		
	Ortaokul	11(12,2)	11(16,2)	96(16,2)	118(15,7)		
	Lise	26(28,9)	24(35,3)	193(32,6)	243(32,4)		
	Lisans	74(30,6)	34(22,7)	92(25,7)	200(26,7)		
	Lisansüstü	14(15,6)	3(4,4)	26(4,4)	43(5,7)		
Annenin eğitim düzeyi	Okur-yazar	5(5,6)	7(10,3)	66(11,1)	78(10,4)	25,716	0,004 ^a
	İlkokul	29(32,2)	21(30,9)	206(34,8)	256(34,1)		
	Ortaokul	16(17,8)	16(23,5)	115(19,4)	147(19,6)		
	Lise	16(17,8)	16(23,5)	131(22,1)	163(21,7)		
	Lisans	17(18,9)	8(11,8)	66(11,1)	91(12,1)		
	Lisansüstü	7(7,8)	0(0)	8(1,4)	15(2)		
Ailenin aylık geliri	₺2000 ve altı	3(3,3)	6(8,8)	74(12,5)	83(11,1)	40,160	0,001 ^a
	₺2001-3000	10(11,1)	10(14,7)	120(20,3)	140(18,7)		
	₺3001-4000	7(7,8)	15(22,1)	99(16,7)	121(16,1)		
	₺4001-5000	9(10)	10(14,7)	92(15,5)	111(14,8)		
	₺5001-6000	32(35,6)	13(19,1)	95(16)	140(18,7)		
	₺6001 ve üstü	29(32,2)	14(20,6)	112(18,9)	155(20,7)		
Aylık harcama	₺500 ve az	8(8,9)	11(16,2)	145(24,5)	164(21,9)	20,911	0,021 ^a
	₺501-750	20(22,2)	21(30,9)	161(27,2)	202(26,9)		
	₺751-1000	24(26,7)	12(17,6)	114(19,3)	150(20)		
	₺1001-1250	16(17,8)	8(11,8)	53(9)	77(10,3)		
	₺1251-1500	6(6,7)	3(4,4)	33(5,6)	42(5,6)		
	₺1501 ve üstü	14(5,8)	10(6,7)	18(5)	42(5,6)		

^ap < .01; ^bp < .05; ^cp < .10

Tablo 2'ye göre öğrencilerin çevre kirliliği duyarlılığı ile sosyodemografik faktörlerden biri olan cinsiyet değişkeni arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,05$). Bu doğrultuda öğrenciler, çevre kirliliğinin artması ile sonuçlarının neler olacağını düşündükleri söylenebilir. Öğrencilerin çevre kirliliği duyarlılığı ile sosyodemografik faktörlerden biri olan yaş değişkeni arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,01$). Öğrencilerin çevre kirliliği duyarlılığı ile aile ikame yeri, babalarının mesleği, okudukları bölüm, baba ve annenin eğitim düzeyi arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,01$). Benzer şekilde öğrencilerin çevre kirliliği

duyarlılığı ile ekonomik faktörlerden olan ailenin ortalama aylık geliri ve öğrencinin aylık harcaması arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,01$).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan büyük üniversitelerde eğitim ve öğrenimine devam eden üniversite öğrencilerinin yaşadığı yerde hava kirliliği üzerinde etkili olan sosyodemografik ve ekonomik özellikler ile çevre kirliliği duyarlılığı faktörleri belirlenmiştir. Öğrencilerin çevre kirliliği duyarlılığı ile sosyodemografik faktörleri arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Benzer şekilde öğrencilerin çevre kirliliği duyarlılığı ile ekonomik faktörler arasında da anlamlı ilişki bulunmuştur. Araştırma sonucunda öğrenciler çevre kirliliğine neden olan faktörlerin farkında olduğu belirlenmiştir. Bu farkındalığı halkın tüm kesimine benimsetmek için uygun etkinliklerin yapılması sağlanmalı ve literatürde yer alan benzer çalışmalar incelenerek bu çalışmaların sonucuna göre uygun kuralların koyulması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

Demirova, S. (2019). Çevre Kirliliği ve Makroekonomik Belirlenimler Arasındaki İlişkinin Panel Veri Yöntemiyle Analizi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Eygü, H. (2020). *Çözümlü Güncel Örneklerle Olasılık ve İstatistik*. Ankara, Nobel Yayınları.

Eygü, H., & Yıldırım, O. (2016). Kuruluş ve Tesis Yeri Seçimine Etki Eden Faktörlerin Lojistik Regresyon Yardımıyla Analizi: Doğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama. *Journal of Graduate School of Social Sciences*, 20(4).

İşleyen, Ş. (2019). Sağlık Harcamaları, Çevre Kirliliği Ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi: 1998-2016 OECD Ülkeleri Örneği. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(7), 63-79.

Karasoy, A., & Demirtaş, G. (2018). Sağlık Harcamalarının Belirleyicileri Üzerine Bir Uygulama: Çevre Kirliliği ve Yönetişimin Etkilerinin İncelenmesi. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 7(3).

Le, H. P., & Ozturk, I. (2020). The impacts of globalization, financial development, government expenditures, and institutional quality on CO 2 emissions in the presence of environmental Kuznets curve. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(18), 22680-22697.

Selçuk, A. & Yılmaz, M. (2017). Fen bilimleri öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumları ve çevre kirliliğine yönelik metaforik algıları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(3), 1147-1164.

Srividhya and Malathy, V. A. (2019). Awareness on Environmental Pollution Among Bed Student Teachers. *International Journal of Research Granthaalayah*, 7(6), 151-154.

Uyanık, G. (2017). İlkokul öğrencilerinin çevre kirliliğine ilişkin görüşleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 1574-1600.

Zhou, L., Ampon-Wireko, S., Antwi, H. A., Xu, X., Salman, M., Antwi, M. O., & Afua, T. M. N. (2020). An empirical study on the determinants of health care expenses in emerging economies. *BMC Health Services Research*, 20(1), 1-16.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN HAVA KİRLİLİĞİ ÜZERİNE ALGILARININ İNCELENMESİ

PERCEPTIONS ON AIR POLLUTION OF UNIVERSITY STUDENTS'

Hakan EYGÜ

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü,
ORCID No: 0000-0002-4104-2368

Özet

Günümüzde hava kirliliği önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Hava kirliliğinin düzenli olarak izlenmesi ve bu hususta insanların bilgilendirilmesi, alınacak önlemler bakımından bireylerin duyarlı hale getirilmesi büyük önem arz etmektedir. Çevre olarak ifade edilen doğal kaynakların bir kısmı kendi kendini yenileyebilme özelliğine sahip olmakla beraber bu yenilenmenin de bir sınır noktası bulunmaktadır. Bilinçsiz kullanım sonucunda bu sınır noktasının aşılması ile çevre kendini yenileyememekte ve bu durum canlı yaşamını tehdit eden önemli bir sorun haline gelmektedir. Bu nedenle çevre kirliliği konusu geçmişte, günümüzde ve gelecekte de incelenmeye değer bir konu olacaktır.

Bu doğrultuda pilot bölge olarak seçilen Doğu Anadolu Bölgesindeki üniversite öğrencilerinin hava kirliliği ile demografik faktörler arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu ilişkiyi araştırmak için bir anket formu oluşturulmuş, güvenilirlik ve geçerliliği ölçülerek öğrencilere uygulanmıştır. Değişkenlerin gerçekleşme durumlarına göre bazıları nominal ölçekle ölçülmüş diğerleri ise ordinal ölçekle ölçülerek değişkenlerde beşli ya da altılı likert ölçekleri kullanılmıştır. Elde edilen veriler Ki-Kare Bağımsızlık Testi ile analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin %11.3'ü yaşadığı çevreyi çok kirli bulurken, %20.1'i kirli bulmakta ve %29.1'i ise yaşadığı çevrenin kirli olup olmadığı konusunda kararsızdır. Öğrencilerin %29.2'si yaşadığı çevreyi temiz bulurken, %10.3'ü ise yaşadığı çevreyi çok temiz bulmaktadır. Ki-Kare bağımsızlık testi sonucunda; seçili değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Hava Kirliliği, Üniversite Öğrencileri, Ki-Kare Bağımsızlık Testi

Abstract

Today, air pollution is one of the important problems. It is necessary to monitor air pollution regularly and inform people about it. It is of great importance to sensitize individuals in terms of the measures to be taken. Although some of the natural resources, which are expressed as the environment, have the feature of self-renewal, this renewal also has a limit point. Improper use results in the environment can not be overcome with self-renewal of these border points, and this is becoming a serious problem threatening the life. For this reason, the issue of environmental pollution will be a subject worth examining in the past, present and future. In this direction, the relationship between air pollution and demographic factors of university students in the Eastern Anatolia Region, which was selected as the pilot region, was investigated. To investigate this relationship, a questionnaire was created and applied to the students by measuring its reliability and validity. According to

the realization status of the variables, some were measured with a nominal scale, while others were measured with an ordinal scale, and five-point or six-point Likert scales were used in the variables. According to the research findings, 11.3% of the students find the environment they live in very dirty, 20.1% find it dirty and 29.1% are undecided about whether the environment they live in is dirty. While 29.2% of the students find the environment they live in clean, 10.3% find the environment they live in very clean. The obtained data were analyzed with the Chi-Square Test of Independence. As a result of the analysis; A statistically significant relationship was found between the selected variables.

Keywords: Environment, Air Pollution, University Students, Chi-Square Test of Independence

1. GİRİŞ

Yaşadığımız çevrenin bir düzeni ve işleyişi vardır. Bu düzen ve işleyiş giderek bozulmaktadır. Bu bozulma ise insan eliyle olmakta ve kirlenme diye tabir edilmektedir. İnsanlığın varoluşundan beri kirlenme kendini göstermekte ve çevre aşırı tahribata maruz kalmaktadır. Çevre olarak ifade edilen doğal kaynakların bir kısmı kendi kendini yenileyebilme özelliğine sahip olmakla beraber bu yenilenmenin de bir sınır noktası bulunmaktadır. Bilinçsiz kullanım sonucunda bu sınır noktasının aşılması ile çevre kendini yenileyememekte ve bu durum canlı yaşamını tehdit eden önemli bir sorun haline gelmektedir. Bu nedenle çevre kirliliği konusu geçmişte, günümüzde ve gelecekte de incelenmeye değer bir konu olacaktır. Philips et al., (2007) çalışmalarında, Güney Afrika'daki su kirliliği farkındalığı, Genel Hanehalkı Anketinden alınan veriler ile incelenmiştir. Lojistik regresyon analizi ile incelenen model tahmin sonuçlarına göre, daha yüksek eğitim ve yaşam koşullarına sahip kişilerin su kirliliğini algılama düzeyleri daha yüksektir. Greenberg (2005) çalışmasında, New Jersey'de Hispanik olmayan Beyazlar, Hispanik olmayan Siyahlar, Hispanik Amerikalılar ve Asyalı Amerikalılar olmak üzere dört grubun çevre kirliliği sorunları konusunda endişe düzeyleri kıyaslamıştır. Coi et al., (2016) çalışmalarında, İtalya'da çevre kirliliğinin meydana getirdiği risklerin farkındalığını araştırmışlardır. Çalışma kapsamında 282 kişiye anket uygulanmıştır. Analiz yöntemi olarak lojistik regresyon yönteminin uygulandığı çalışmanın sonucuna göre, çevre kirliliği meydana getirdiği riskler coğrafi bölgelere göre farklılık göstermektedir. Ju et al., (2021) çalışmalarında, Kore'de algılanan çevre kirliliği ile öznel bilişsel gerileme ve kişilerin işlevsel zorluk yaşamaları arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Srividhya and Malathy (2019) çalışmalarında, Hindistan'ın Coimbatore bölgesindeki stajyer öğretmenlerin çevre kirliliği farkındalık düzeylerini incelemişlerdir. 300 öğretmene anket uygulanan çalışmada tanımlayıcı istatistikler ve t testleri ile stajyer öğretmenlerin farkındalık düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, stajyer öğretmenlerin %27'si çevre bilinci konusunda düşük farkındalık düzeyine sahipken, %49'u orta düzeyde bir çevre kirliliği farkındalık düzeyine sahip ve %24'ü ise üst düzey bir farkındalık düzeyine sahiptir. Esquivel et al., (2018) çalışmalarında, kanserden ölüm oranının yüksek olduğu Meksika'nın Coahuila eyaletinde yaşayan halkın hava ve su kirliliği algısını incelemişlerdir. 83 kişiye anket uygulanan çalışmada Ki-Kare analizi yapılmıştır. Çalışmanın sonucuna göre, bölgede yaşayanlar hava ve suyun kirli olduğunu düşünmezken, su kirliliği ile kanser riski arasında ilişki olduğunu belirtmişlerdir.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Günümüzde hava kirliliği önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Hava kirliliğinin düzenli olarak izlenmesi ve bu hususta insanların bilgilendirilmesi, alınacak önlemler bakımından bireylerin duyarlı hale getirilmesi büyük önem arz etmektedir. Araştırmanın örnekleme çerçevesi Atatürk Üniversitesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi ve İnönü Üniversitesindeki öğrencilerden oluşmaktadır. Bu doğrultuda pilot bölge olarak seçilen Doğu Anadolu Bölgesindeki üniversite öğrencilerinin hava kirliliği ile demografik faktörler arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu ilişkiyi araştırmak için bir anket formu oluşturulmuş, güvenilirlik ve geçerliliği ölçülerek öğrencilere uygulanmıştır. Değişkenlerin gerçekleşme durumlarına göre bazıları nominal ölçekle ölçülmüş diğerleri ise ordinal ölçekle ölçülerek değişkenlerde beşli ya da altılı likert ölçekleri kullanılmıştır. Elde edilen veriler Ki-Kare Bağımsızlık Testi ile analiz edilmiştir.

Ki-Kare Bağımsızlık testi iki ya da daha fazla sınıflayıcı veya sıralayıcı ölçme düzeyinde ölçülen iki nitel (kategorik) değişken arasında bağımsızlık olup olmadığı ortaya koyan istatistiksel bir yöntemdir. Ki-Kare Bağımsızlık test istatistiğinin hesaplanması için aşağıdaki formül kullanılır (Eygü, 2020).

$$\chi_h^2 = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^c \frac{(G - B)^2}{B} = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^c \frac{(Q_{ij} - e_{ij})^2}{e_{ij}}$$

eşitliği ile hesaplanır. Eşitlikte,

G : Gözlenen frekanslar (Q_i)

B : Beklenen frekanslar (e_i)

olarak ifade edilir. Beklenen frekanslar ise

$$e_{ij} = \frac{(\text{Sıranın toplam frekansı}) \cdot (\text{Sütunun toplam frekansı})}{\text{Genel Toplam Frekans}} = \frac{n_i \cdot n_j}{n}$$

Daha sonra α anlamlılık düzeyinde, $\nu = (r-1)(c-1)$ serbestlik derecesine göre Ki-kare testine ilişkin χ_k^2 kritik tablo değeri bulunur.

Sonuç olarak α anlamlılık düzeyi ile karşılaştırma yapılarak karar verilir.

$\chi_h^2 > \chi_k^2$ ise H_0 reddedilir, H_1 kabul edilir.

$\chi_h^2 < \chi_k^2$ ise H_0 kabul edilir.

Sonuçta bu test ile iki nitel değişken arasındaki ilişkinin varlığı hakkında bilgi edinilmiş olur.

3. BULGULAR

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin sosyodemografik ve ekonomik özellikler Tablo 1’te verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Sosyodemografik ve Ekonomik Özellikler

Değişken		Sayı	%	Değişken		Sayı	%
Cinsiyet	Kadın	386	51,5	Okudukları	Sosyal	143	19,1

	Erkek	364	48,5	temel bilim	Fen	130	17,3
Medeni durumu	Bekâr	571	94		Sağlık	171	22,8
	Evli	45	6		Eğitim	266	35,5
					Güzel S.	25	3,3
Yaş	17-18	31	4,1		Spor	15	2,0
	19-20	224	29,9				
	21-22	252	33,6	Babanın eğitim düzeyi	Okur-yazar	18	2,4
	23-24	129	17,2		İlkokul	128	17,1
	25-26	85	11,3		Ortaokul	118	15,7
	27 ve +	29	3,9		Lise	243	32,4
					Lisans	200	26,7
			Lisansüstü		43	5,7	
İnternet paket alma durumu	Evet	272	36,3		Okur-yazar	78	10,4
	Hayır	478	63,7		İlkokul	256	34,2
Barınma yeri	Devlet yurdu	299	39,9	Annenin eğitim düzeyi	Ortaokul	147	19,6
	Özel yurt	125	16,6		Lise	163	21,7
	Arkadaşla ev	68	9,1		Lisans	91	12,1
	Evde tek	24	3,2		Lisansüstü	15	2,0
	Evde aile	227	30,3				
	Akraba yanı	7	0,9				
Aile birey sayısı	1-3	122	16,3	Ailenin aylık geliri	₺2000 ve altı	83	11,1
	4-6	481	64,1		₺2001-3000	140	18,7
	7 ve +	147	19,6		₺3001-4000	121	16,1
			₺4001-5000		111	14,8	
			₺5001-6000		140	18,7	
Aile ikame yeri	Köy	250	33,3	₺6001 ve üstü	155	20,6	
	İlçe	190	25,3				
	İl	310	41,4				
Babanın mesleği	Memur	201	26,8	Aylık harcama	₺500 ve az	164	21,9
	İşçi	107	14,3		₺501-750	202	26,9
	Esnaf	151	20,1		₺751-1000	150	20,0
	Serbest meslek	123	16,4		₺1001-1250	115	15,3
	Çiftçi	65	8,7		₺1251-1500	77	10,3
	Emekli	106	13,7		₺1501 ve üstü	42	5,6
Okudukları sınıf	1.sınıf	167	22,3				
	2.sınıf	195	26				
	3.sınıf	182	24,3				
	4.sınıf ve üzeri	206	27,4				

Tablo 1'e göre, araştırmaya katılan 750 öğrencinin %51,5'i kadın, %48,5'i ise erkektir. Öğrencilerin %34'ü 20 ve altı yaş grubunda, %33,6'sı 21-22 yaş grubunda, %17,2'si 23-24 yaş grubunda, %11,3'ü 25-26 yaş grubundadır. Ayrıca 27 ve üstü yaş grubundaki öğrencilerin oranının %3,9'u olduğu görülmektedir.

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin barındığı yere göre %39,9'u devlet yurdu, %16,6'sı özel yurt, %9,1'i arkadaşla ev, %3,2'si evde tek, %30,3'ü evde aile grubundadır. Ayrıca öğrencilerin %0,9'u akraba yanında kaldıkları belirlenmiştir. Ankete katılan öğrencilerin, aile birey sayısı bakımından %16,3'ü 1-3 sayısı grubunda, %64,1'i 4-6 yaş grubunda ve %19,6'sı 7 ve üzeri grubundadır. Aile ikame yerleri incelendiğinde, öğrencilerinin ailesinin %33,3'ü köy, %25,3'ü ilçe ve %41,4'ü il grubunda yer almaktadır. 750 öğrenciden %26,8'inin babasının mesleği memur, %14,3'ünün babasının mesleği işçi, %20,1'inin babasının mesleği esnaf, %16,4'ünün babasının mesleği serbest meslek, %8,7'sinin babasının mesleği çiftçi ve %13,7'sinin babası ise emeklidir. Öğrencilerin

%22.3'ü 1. sınıfta, %26'sı 2. sınıfta, %24.3'ü 3. sınıfta ve %27,4'ü ise 4. veya daha üst bir sınıftadır. Öğrencilerin %19.1'i sosyal bilimler alanında, %17.3'ü fen bilimleri alanında, %22.8'i sağlık bilimleri alanında, %35.5'i eğitim bilimleri alanında, %3.3'ü güzel sanatlar alanında ve son olarak %2.0'ı ise spor bilimleri alanında öğrenim görmektedir. Öğrencilerin babalarının eğitim düzeyi incelendiğinde, %2.4'ünün babası okur-yazar, %17.1'inin babası ilkokul, %15.7'sinin babası ortaokul, %32.4'ünün babası lise, %26.7'sinin babası lisans ve %5.7'sinin babası ise lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Benzer şekilde öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyi %10.4'ünün annesi okur-yazar, %34.2'sinin annesi ilkokul, %19.6'sının annesi ortaokul, %21.7'sinin annesi lise, %12.1'inin annesi lisans ve %2'sinin annesi ise lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir.

Tablo 1 incelendiğinde, ekonomik özelliklerine göre öğrencilerin %11.1'inin ailesi 2000 TL ve daha az, %18.7'sinin ailesi 2001-3000 TL arası, %16.1'inin ailesi 3001-4000 TL arası, %14.8'inin ailesi 4001-5000 TL arası, %18.7'sinin ailesi 5001-6000 TL arası ve %20.6'sının ailesi ise 6001 TL ve üzeri aylık gelire sahip oldukları belirlenmiştir. Aylık harcama tutarlarına göre öğrencilerin %21.9'u aylık 500 TL ve daha az harcarken, %26.9'u 501-750 TL, %20'si 751-1000 TL, %15.3'ü 1001-1250 TL, %10.3'ü 1251-1500 TL ve %5.6'sı ise 1501 TL ve üzerinde harcama yapmaktadır.

Tablo 2. Öğrencilerin Yaşadığı Yerdeki Hava Kirliliğine İlişkin Sosyodemografik ve Ekonomik Faktörlere Ait Bulgular

Değişkenler		Hava kirliliği			n(%)	χ^2	p
		Hayır	Kararsız	Evet			
Cinsiyet	Kadın	122(50)	82(54,7)	183(51,1)	386(51,5)	0,841	0.657
	Erkek	241(34,9)	22(25,8)	51(0,59)	364(48,5)		
Medeni durum	Bekâr	223(94,6)	143(95,3)	333(94)	705(94)	1,256	0.534
	Evli	13(5,4)	4,7(7)	25(7,0)	45(6)		
Yaş	17-18	6(2,5)	7(4,7)	18(5)	31(4,1)	19,758	0,032 ^b
	19-20	66(27,3)	54(36)	104(29,1)	224(29,9)		
	21-22	71(31)	57(38)	120(33,5)	252(33,6)		
	23-24	45(18,6)	22(14,7)	62(17,3)	129(17,2)		
	25-26	37(15,3)	9(6)	39(10,9)	85(11,3)		
	27 ve +	13(5,4)	1(0,7)	15(4,2)	29(3,9)		
İnternet paketi alma durumu	Evet	67(27,7)	57(38)	148(41,3)	272(36,3)	17,175	0,009 ^a
	Hayır	175(72,3)	93(62,1)	210(58,7)	478(63,8)		
Barınma yeri	Devlet yurdu	121(50)	58(38,7)	120(33,5)	299(39,9)	28,200	0,002 ^a
	Özel yurt	40(16,5)	22(14,7)	63(17,6)	125(16,7)		
	Arkadaşla ev	25(10,3)	12(8,0)	31(8,7)	68(9,1)		
	Evde tek	7(2,9)	2(1,3)	15(4,2)	24(3,2)		
	Evde aile	47(19,4)	55(36,7)	125(34,9)	227(30,3)		
	Akraba yanı	2(0,8)	1(0,7)	4(1,1)	7(0,9)		
Aile birey sayısı	1-3	34(14)	21(14)	67(18,7)	122(16,3)	8,171	0,417
	4-6	159(65,7)	98(65,3)	224(62,6)	481(64,1)		
	7 ve +	49(20,2)	31(20,7)	67(18,7)	147(19,5)		
Aile ikame yeri	Köy	88(36,4)	41(27,3)	121(33,8)	250(33,3)	11,108	0,196
	İlçe	65(26,9)	35(23,3)	90(25,1)	190(25,3)		
	İl	89(36,8)	74(49,4)	147(41,1)	310(41,3)		
Babanın mesleği	Memur	73(30,2)	35(23,3)	93(26)	201(26,8)	14,178	0,165
	İşçi	37(15,3)	20(13,3)	50(14)	107(14,3)		
	Esnaf	47(19,4)	28(18,7)	76(21,2)	151(20,1)		
	Serbest meslek	46(19)	24(16)	53(14,8)	123(16,4)		
	Çiftçi	20(8,3)	15(10)	30(8,4)	65(8,7)		
	Emekli	19(7,9)	28(18,7)	56(15,6)	103(13,7)		

Okudukları sınıf	1.sınıf	53(21,9)	38(25,3)	76(21,2)	167(22,3)	10,341	0,242
	2.sınıf	52(21,5)	41(27,3)	102(28,5)	195(26)		
	3.sınıf	68(28,1)	31(20,7)	83(23,2)	182(24,3)		
	4.sınıf ve üzeri	69(28,5)	40(26,7)	97(27,1)	206(27,4)		
Okudukları temel bilim	Sosyal	45(18,6)	32(21,3)	66(18,4)	143(19,1)	14,484	0,152
	Fen	47(19,4)	27(18)	56(15,6)	130(17,3)		
	Sağlık	63(26)	28(18,7)	80(22,3)	171(22,8)		
	Eğitim	81(33,5)	53(35,3)	132(36,9)	266(35,5)		
	Güzel S.	1(0,4)	6(4)	18(5)	25(3,3)		
	Spor	5(2,1)	4(2,7)	6(1,7)	15(2)		
Babanın eğitim düzeyi	Okur-yazar	7(2,9)	4(2,7)	7(2,9)	18(2,4)	8,219	0,607
	İlkokul	37(15,3)	27(18)	64(17,9)	128(17,1)		
	Ortaokul	32(13,2)	29(19,3)	57(15,9)	118(15,7)		
	Lise	74(30,6)	48(32)	121(33,8)	243(32,4)		
	Lisans	74(30,6)	34(22,7)	92(25,7)	200(26,7)		
	Lisansüstü	18(7,4)	8(5,3)	17(4,7)	43(5,7)		
Annenin eğitim düzeyi	Okur-yazar	23(9,5)	19(12,7)	36(10,1)	78(10,1)	13,570	0,194
	İlkokul	81(33,5)	65(43,3)	110(30,7)	256(34,1)		
	Ortaokul	42(17,4)	28(18,7)	77(21,5)	147(19,6)		
	Lise	59(24,4)	22(14,7)	82(22,9)	163(21,7)		
	Lisans	31(12,8)	14(9,3)	46(12,8)	91(12,1)		
	Lisansüstü	6(2,5)	2(1,3)	7(2)	15(2)		
	İlçe	187(0,27)	26(0,31)	19(0,22)	232(0,27)		
	İl	356(0,52)	47(0,55)	55(0,63)	458(0,53)		
Ailenin aylık geliri	₺2000 ve altı	26(10,7)	19(12,7)	38(10,6)	83(11,1)	28,115	0,002 ^a
	₺2001-3000	34(14)	40(26,7)	66(18,4)	140(18,7)		
	₺3001-4000	24(9,9)	28(18,7)	69(19,3)	121(16,1)		
	₺4001-5000	45(18,6)	16(10,7)	50(14)	111(14,8)		
	₺5001-6000	52(21,5)	20(13,3)	68(19)	140(18,7)		
	₺6001 ve üstü	61(25,2)	27(18)	67(18,7)	155(20,7)		
Aylık harcama	₺500 ve az	39(16,1)	40(26,7)	85(23,7)	164(21,9)	34,151	0,000 ^a
	₺501-750	72(29,8)	57(38)	73(20,4)	202(26,9)		
	₺751-1000	50(20,7)	22(14,7)	78(21,8)	150(20)		
	₺1001-1250	44(18,2)	13(8,7)	58(16,2)	115(15,3)		
	₺1251-1500	23(9,5)	8(5,3)	46(12,8)	77(10,3)		
	₺1501 ve üstü	14(5,8)	10(6,7)	18(5)	42(5,6)		

^ap < .01; ^bp < .05; ^cp < .10

Tablo 2'ye göre öğrencilerin yaşadığı yerde hava kirliliği ile sosyodemografik faktörlerden biri olan yaş değişkeni arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,05$). Yaşadığı yerde hava kirliliği olduğunu belirten öğrencilerin %5'inin 17-18 yaş grubunda, %29,1'inin 19-20 yaş grubunda, %33,5'inin 21-22 yaş grubunda, %17,3'ünün 23-24 yaş grubunda, %10,9'unun 25-26 yaş grubunda ve %4,2'sinin 27 ve üstü yaş grubunda olduğu görülmektedir. Benzer şekilde öğrencileri yaşadığı yerde hava kirliliği ile internet paketi alma değişkeni arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,01$). Yaşadığı yerde hava kirliliği olduğunu belirten öğrencilerin internet paketini %41,3'ü alırken, %58,7'si almamaktadır. Yaşadığı yerde hava kirliliği olduğunu belirten öğrencilerin %33,7'sinin barınma yerinin devlet yurdu, %17,6'sının özel yurt, %8,7'sinin arkadaşla evde kaldığını, %4,2'sinin evde tek kaldığı, %34,9'unun evde ailesiyle kaldığı ve %1,1'inin akraba yanında kaldığını belirtmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde, ekonomik özelliklerine göre yaşadığı yerde hava kirliliği olduğunu belirten öğrencilerin %10,6'sının ailesinin ortalama aylık geliri ₺2000 ve altı,

%18,4'ünün ₺2001-3000 aralığında, %19,3'ünün ₺3001-4000 aralığındadır. Benzer şekilde aylık harcaması ₺4001-5000 aralığında olan öğrencilerin oranı %14, ₺5001-6000 aralığında olan öğrencilerin oranı %19 iken ₺6001 ve üstü olan öğrencilerin oranı ise %18,7'dir. Yaşadığı yerde hava kirliliği olduğunu belirten öğrenciler ile öğrencinin aylık harcaması arasında istatistiksel bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0,01$). Öğrencilerin %23,7'sinin aylık harcaması ₺500 ve az, %20,4'ünün ₺501-750, %21,8'inin aylık harcaması ₺751-1000 aralığındadır. Aylık harcaması ₺1001-1250 aralığında olan öğrencilerin oranı %16,2 iken aylık harcaması ₺1251-1500 aralığında olan öğrencilerin oranı %12,8 ve aylık harcaması ₺1501 ve üstü olan öğrencilerin oranı ise %5'dir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan büyük üniversitelerde eğitim ve öğrenimine devam eden üniversite öğrencilerinin yaşadığı yerde hava kirliliği üzerinde etkili olan sosyodemografik ve ekonomik özellikler ile hava kirliliği faktörleri belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin sosyodemografik ve ekonomik özellikleri incelenmiştir. Ankete katılan öğrencilerin %51,5'i kadın ve %48,5'i erkektir ayrıca %94,6'sının medeni durumu bekârdır. Öğrencilerin %33,6'sı 21-22 yaş grubundadır. Ankete katılan öğrencilerin %39,9'u devlet yurdunda kalmaktadır. Ankete katılan öğrencilerin %32,4'ünün babalarının eğitim düzeyi lise mezunu iken %34,2'inin ise annelerinin eğitim düzeyi ilköğretim mezunudur. Öğrencilerin 35,5'inin temel bilim dalı eğitim bilimleridir. Ankete katılan öğrencilerin %11,1'inin ailelerinin ortalama aylık geliri ₺2000 ve altında iken aylık harcaması ₺501-750 aralığında olan öğrencilerin oranı ise %26,9'dur.

Araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin çoğu yaşadığı yerde hava kirliliği olduğunu belirtmişlerdir. Bu doğrultuda hava kirliliğini etkileyen birçok faktör olduğu bilinmektedir. Ayrıca bazı kurumlar tarafından hazırlanan raporlarda havanın doğal yapısında bulunan bazı maddelerin oranının artması çevre kirliliğine neden olmakla birlikte insan sağlığını da olumsuz etkilediği belirlenmiştir. Bu kapsamda Çiçek vd. (2004)'de özellikle kış aylarında kullanılan yakıtların ve araçların egzozlarından çıkan gazlar nedeniyle olduğunu belirtmişlerdir. Bu doğrultuda değerlendirildiğinde hava kirliliğini engelleyecek politikaların, insanları çevreye verecek zararını engelleyecek yaptırımda olması gerektiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Alpar, R. (2011). Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Choi, K. Y. and WOO, S. K. (1999). Children's Awareness of the Effect of Environmental Pollution. *Korean Journal of Child Studies*, 20(1), 15-27.
- Çiçek, İ., Türkoğlu, N., & Gürgen, G. (2004). Ankara'da hava kirliliğinin istatistiksel analizi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 1-18.
- Eygü, H. (2020). *Çözümlü Güncel Örneklerle Olasılık ve İstatistik*. Ankara, Nobel Yayınları.
- Esquivel-Ferrino, P. C., Cantu-Cardenas, L. G. and Gonzales-Santiago, O. (2018). Perception of Air and Water Pollution and its Association With Cancer Risk Perception in A Region With High Cancer Mortality in Mexico. An Exploratory Study. *Rev. Int. Contam. Ambie*, 34(2), 347-353.

Greenberg, M. R. (2005). Concern About Environmental Pollution: How Much Difference Do Race and Ethnicity Make? A New Jersey Case Study. *Environmental Health Perspective*, 113(4), 369-374.

Ju, Y. J., Lee, J. E. and Lee, S. Y. (2021). Perceived Environmental Pollution and Subjective Cognitive Decline (SCD) or SCD-Related Functional Difficulties Among The General Population. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(12), 14211-14232.

Kalaycı, Ş. (2010). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikler. Asil Yayın, Ankara.

Phillips, H., Wentzel M. and Tlabela K. (2007). Exploring Environmental Perceptions, Behaviors and Awareness: Water and Water Pollution in South Africa. *Popul Environ*, 28, 133-161.

Srıvidhya and Malathy, V. A. (2019). Awareness on Environmental Pollution Among Bed Student Teachers. *International Journal of Research Granthaalayah*, 7(6), 151-154.

TASARRUF FİNANSMAN ŞİRKETLERİNE YÖNELİK ÇIKAN YÖNETMELİK HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME¹

A GENERAL EVALUATION ABOUT THE REGULATION ON SAVE FINANCE
COMPANIES

Öğr. Gör. Ömer Faruk ASLAN

Atatürk Üniversitesi İspir Hamza Polat Meslek Yüksek Okulu

Yönetim ve Organizasyon Bölümü

Orcid No: 0000-0001-7415-6049

Özet

Geçmişten günümüze kadar insanoğlu sürekli ihtiyaçlarının var olduğu ve buna karşılık kaynaklarınsa kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu kapsamda özellikle ihtiyacın derecesine göre gidermek istediğinde borçlandırıcı işlemler yapmak zorunda kalmıştır. Geçmişte tedarik ettiği kesim enformel kuruluş olan tefecilerken günümüzde de bunun yerini formel kuruluş olan bankaların yer aldığını görmekteyiz. Bankalar finansman destek olurken riskini minimize etmek için şartlarını ağırlaştıran kurallar koymaktadır. Ayrıca faiz oranlarını da yüksek tutmaktadır. Gerek bankacılık sisteminde bulunan faizin dini inancında yasak olması gerekse bankacılık sistemin şartlarını taşınamaması insanları tasarruf finansman şirketlerine yöneltmektedir. Nisan 2021 tarihine kadar bu alanda faaliyet yapan şirketlere yönelik yasal mevzuatın olmaması güvensizliğin hâkim olmasına neden olmaktadır. Çalışmada 7 Nisan 2021 tarihinde çıkarılan Tasarruf Finansman Şirketlerinin Kuruluş Ve Faaliyet Esasları Hakkında Yönetmelik' in piyasanın güvensizliğini gidermesi açısından değerlendirilecektir. Sonuç olarak politika önerilerinde bulunulacaktır.

Anahtar Kelime: Tasarrufa Dayalı Finans Şirketleri, Konut, Taşıt, Çatılı İşyeri, Finansman.

Abstract

From past to present, it is seen that human beings have constant needs and on the other hand, resources are limited. In this context, she had to make debtor transactions especially when she wanted to meet the level of need. In the past, the sector it supplied was usurers, which were informal institutions, but today we see that it is replaced by banks, which are formal institutions. Banks impose rules that aggravate their conditions in order to minimize the risk while supporting financing. It also keeps interest rates high. Both the prohibition of interest in the banking system in religious belief and the fact that it does not meet the conditions of the banking system lead people to savings finance companies. Until April 2021, the absence of legal regulations for companies operating in this field caused distrust to prevail. In the study, the Regulation on the Establishment and Operating Principles of Savings Financing Companies, which was issued on April 7, 2021, will be evaluated in terms

¹ Bu çalışma (GÜNCEL FİNANSAL YÖNETİM YAKLAŞIMLARI, Efe Akademi Yayıncılık, İstanbul, ss.277-292, 2021) adlı kitapta bölüm olarak yayımlanmıştır.

of eliminating the insecurity of the market. As a result, policy recommendations will be made.

Keywords: Savings-Based Finance Companies, Housing, Vehicle, Workplace with Roof, Financing.

Giriş

Bankacılık sisteminde son zamanlara çok büyük çeşitlilik yaşanmıştır. Özellikle küreselleşmeyle birlikte karını maksimize etmek isteyen ticari firmalar daha fazla bankacılık hizmeti verebilmek için müşterilerin istekleri doğrultusunda çeşitlendirme yaptıklarını görmekteyiz. Geleneksel bankacılık sisteminden gerek dini ve ahlaki inanış noktasında gerekse istenen şartlar bakımından uymayanların yararlanmalarını sağlamak için faizsiz bankacılık hizmeti kapsamında faaliyette bulunmaktadır. Ancak literatürde şirketlerin uygulamasında yaşanan bazı yanlış uygulamalar dini inanç noktasında yanlış sistem olduğu yönünde eleştiri almıştır².

Bu alanda faaliyet yapan firmaların Nisan 2021 tarihine kadar alanlarında bir yasal düzenlemelerin olmaması piyasanın daha fazla belirsiz olmasına ve güvensizliğin oluşmasına neden olmaktadır. Bu firmaların herhangi bir kurum tarafından denetlenememesi, bankacılık sisteminde olduğu gibi devletin belli düzeye kadarki mevduatlarda garantörlüğün olmaması, firmaların öz sermayesinin kontrol edilememesi, yatırımlarının nerelerde kullanıldığının tam olarak tespit edilememesi sorunların başında gelmekteydi.

Ülkemizde son zamanlarda tasarruf finansmanına yönelik firmaların aşırı biçimde artması bu alanda yaşanabilecek aksaklıkta tehlikenin büyüklüğünün iyice artmasına neden olmaktadır. Bunun üzerine hükümet 07.04.2021 tarihinde bu alandaki firmaların özellikle sermayelerinin 10 milyon Türk Lirasının üzerinde olma şartı ve uygulamada yaşanan haksız rekabete yönelik tedbirleri içeren bir yönetmelik çıkarmıştır.

Bu çalışma yönetmeliğin bu alanda yaşanan sorunların çözümünde etkin düzenlemelerin olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsam çalışmada başlangıç olarak kavramsal terminoloji ve tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilecektir. Sonrasında ulusal düzeydeki firmaların işleniş hakkında bilgi verilerek ülkemizdeki uygulamalardaki aksaklıklardan bahsedilecektir. Son bölüm olarak eksiklikler ve giderilmesi konularında politika önerilerinde bulunulacaktır.

Tasarrufa Dayalı Finans Sistemi (TSFS) Kavramsal Terminoloji

Tasarrufa Dayalı Finans Sistemi, temelinde insanları bir takım ihtiyaçlarını gidermek için oluşturulan grup vardır. Bireysel olarak ihtiyaçların giderilmediği durumlarda aynı sorunu olan bireylerin bir araya getirilip her ay veya çekilişle birinin ihtiyacının giderilmesi amacıyla oluşturulmuş organizasyon şirketi olarak tanımlanabilir. Özellikle geçmişte insanların ihtiyaçlarını gidermek için yapılan güne benzemektedir. Bu organizasyon

² Mehmet, Birsin/Hatice, Ötegeçeli, “Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finansman Sistemi ve Fikhî Meşruiyeti Üzerinde Yapılan Değerlendirmeler”, Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt (Vol.) 10 Sayı (Issue 1) Bahar - (Spring) 2019, s. 112.

karşılığında şirket hizmet bedeli almaktadır. Sistemin diğer özellikleri şu şekilde sıralanabilir³:

- Sistemde müşteriler birikim yapmak ve tasarruf yapmak amacına sahip olmaktadır.
- Sisteme grup halinde veya bireysel olarak katılım sağlanabilir.
- Ferdi olarak yapılan girişlerde şirketle yapmış olduğu sözleşme kapsamında belirli döneme kadar taksit yatırma zorunluluğu getirilmektedir.
- Grup halinde yapılan başvurularda ise yapılan çekilişe göre bireyin alacağı takvim değişmektedir.
- Grup halindeki sistemde eğer bireye alacağı meblağın yarısına kadar ödeme yapmasına rağmen çekilişte çıkmamışsa şirket kendi öz sermayesinden kişinin alacağı para ödemesi yapılmaktadır.
- Finansman hizmete karşılık şirket alınacak miktara göre organizasyon ücreti almaktadır.

• Sistemde geleneksel bankacılık sisteminde olan ipotek verme veya kefil gösterme şartları ev, araç, vb. değerler alındığında bahse konu olan şey üzerinden yapılmaktadır.

Türkiye'deki uygulama ilk olarak 1990 yılında otomobil alımını sağlamak amacıyla kurulmuştur. Daha sonrasında 2005 yılında gayrimenkullerinde dâhil edilmiştir. Tasarrufa Dayalı Finans Sistemi geleneksel bankacılık sisteminden ayıran nokta fon arz edenlerle fon talep edenlerin bir araya getirerek aracılık hizmetini yapmaktadır. Ancak sistemin kontrol mekanizmasının olmaması ve organizasyon faaliyeti olarak görülmesi aksaklıklara neden olmaktadır. Bu tür faaliyet yapan şirketler kendilerini bir banka havasında tanıtmaları müşteri açısından yanlış davranışlar sergilemesine neden olmaktadır⁴. Özellikle Mart 2020' de Dünya' da ve ülkemizde yaşanan Covid-19 salgınında birçok sektörün kısıtlamalardan etkilenmesi sürecinde TDFS' ne ait şirketlerin birçoğu pandemiye bahane ederek müşterilerin alacakları meblağları ödemedi. Ayrıca sistemin bankacılık sektöründe olduğu gibi belirli meblağlara kadar olan tutarları devletin kurum ve kuruluşları tarafından garantörlüğü olmaması pandemi sürecinde bu sektörler için iyice güvensizliği artırmıştır.

Türkiye'de sektörün Avrupa'da olduğu gibi çok gelişmediği görülmektedir. Zira Avrupa' da finansal kuruluşlar içinde bu tür şirketler % 35 düzeyinde olmasına rağmen ülkemizde % 15 istenen düzeyde değildir⁵. Burada özellikle bu tür şirketlere güvenin oluşması temin edilirse ve devlet kurumları tarafından garantörlükleri sağlanırsa yeterli düzeye gelineceğini düşünmekteyim. Ayrıca BES sisteminde % 25 devletin desteklemesi gibi tasarrufun belli oranında hükümetin teşvik etmesi de yatırımı artırabilir⁶.

³ Ömer, Çekin, "Tasarrufa Dayalı Finansman Sistemi ve İslami Finans İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, s. 51.

⁴ Mehmet, Yazıcı, "Konutta Alternatif Finans Yöntemi Olarak Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans Sistemi", Academic Review of Humanities and Social Sciences, V: 2, I: 3, 2019, s. 231.

⁵ Hasan, Hacak, "Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finansman Sisteminde Yapılan Akitlerin Analizi", Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017, s. 86.

⁶ Murat, Ergüven/Ferudun, Kaya, "Tasarrufa Dayalı Finans Sisteminin Sürdürülebilirliğinin Sağlanması Ve Finansal Ekosistem İçinde Yerini Alması Üzerine Bir Araştırma", Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt: 5, Sayı: 4, s. 765

Tasarrufa Dayalı Finansal Sistemi'n İşleyişi

Ülkemizde bu alanda faaliyet yapan şirketlerin son zamanlarda iyice artması sonucu bir çok kampanyalı modellerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle çalışmamızda tüm yöntemleri verilmeye çalışılacaktır. Ancak bu alana girişlerin serbest olması haksız rekabetlere varan çekişmelere de neden olmaktadır. Nisan 2021' de çıkan yönetmelikte bu çekişmeleri engellemek için en az 100 milyon Türk Lirası öz sermayesinin olma şartı getirilmiştir. Sermayesini oluşturan BDDK' ya başvurması ve ana sözleşmesinde konut finansman faaliyetini belirtme zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca yönetmelikte müşteri imzalamış olduğu sözleşmeden 14 gün içinde cayabileceğini ve herhangi bir cezayı müeyyide verilemeyeceği hüküm altına almıştır. Vade sayısı konut finansmanında 120 ayı taşıta ise 60 ayı geçemeyecek. Bu şirketlerin sermaye şartını yerine getirmeleri için 6 aylık süre verilmiştir. 6 ay içinde başvuran şirketler Resmi Gazete' de yayımlanarak faaliyetlerine devam edecekleri şeklinde düzenleme yapılmıştır. Ancak sistemden yararlanan müşterilerle yapılan mülakatlar ve şikayet platformlarından elde edilen bilgiler neticesinde iyi niyetle hazırlanan bu yönetmelik hükümleri uygulamada şirketler 6 aylık süre zarfından hiçbir müşterisine ödeme yapmayarak sermaye şartını yerine getirmeye çalıştığı belirtilmiştir⁷.

Aşağıda sırasıyla bu alanda faaliyet yapan şirketlerin işleyişlerinde kullandıkları yöntemler hakkında bilgi verilecektir.

a) **Fırsat Modeli:** Evin miktarını belirlemeyi müşteriye bırakan bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca müşteri aylık ödeyebileceği tutarı belirleyip ona göre ödeme planı çıkarılmaktadır. Bu sistemde her ay çekiliş yapılmakta ve aynı sistemle ödeme yapan kişiler arasında her ay o ayın talihlisi belirlenmektedir. Eğer çekilişlerde bireye çıkmamışsa belirlenen tutarın yarısı ödenmeden kişiye ödemesinin yapılacağı taahhüt edilmiştir.

b) **Tasarruflu Erken Teslim Modeli:** bu modelde şirkete ödenen organizasyon bedelinin taksitlendirilmesi seçeneği sunulmuştur. Birey peşinat ödemede serbest bırakılmıştır. Yine diğer modelde olduğu gibi taksitlerini kendisi belirlemekte, her ay çekiliş yapılmakta, eğer çekilişte ismi geçmezse alacağı meblağın yarısını ödemedi kendisine ödemenin yapılacağı belirtilmektedir. Ödemelerde zorluk yaşandığında taksitlerin dondurulma hakkı da tanınmıştır. Sistemden ayrıldığında organizasyon ücreti haricinde ödediği miktarı alabilmektedir.

c) **Kısaltılmış Vadeli Çekilişli Sistem:** Gruptaki bireyler vadeyi belirlemektedir. Evi teslim alana kadar kişinin ödeyeceği taksit tutarları sabit olmaktadır. Evini teslim aldığı belli oranlarda tutar artmaktadır. Müşteri isterse evi teslim alan kadar ödediği taksiti artırarak da daha erken teslim alma seçeneğine de sahiptir. Aynı şekilde taksit dondurma seçeneği de sunulmuştur.

d) **Konut Değer Artışı Yöntem:** Model teslim alacağınız tarihe kadar alacağınız evin değerinde yaşanacak artışa karşı müşteriye güvence altına almaktadır. % 20 oranında yaşanan artışta müşteri alacağı miktarı da artıracaktır. Bu modelde yaşanan artıştan dolayı herhangi bir organizasyon ücreti alınmamakla birlikte alacağı tarihte uzatılmayacağını taahhüt etmektedir.

e) **Tasarruf Finansmanı:** Bireylerin konut, taşıt ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tasarruf yapma işlevine sahiptir. Müşteriler ileride alacağı konut veya taşıtlar için bugünden

⁷ <https://www.sikayetvar.com/>, (E.T. 01.06.2021).

tasarruf yapmakta ve herhangi bir katlanması gereken maliyet bulunmamaktadır. Bireylerde tasarruf bilincinin oluşturularak makro ölçekte birikimlerin oluşturulması hedeflenmektedir.

f) Kısa Yol Paketi: Müşterilerin en az 6 taksit ödeme şartına bağlamaktadır. Organizasyon ücretini en geç tutarı alacağı tarihe kadar yatırması gerekmektedir. Ödediğiniz taksit tutarın iki katı oranında miktar almaya hak kazanılmaktadır⁸.

Ülkemizde Bulunan Tasarrufa Dayalı Finansal Şirketlerin Durumu

Son zamanlarda bu alanda faaliyet yapan şirketler artmış durumdadır. Ancak Nisan 2021 tarihinde çıkarılan yönetmelikle birlikte sermaye şartını yerine getiremeyen şirketler birleşme yoluna gitmeye başlamıştır. Şirketler aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 1. Tasarrufa Dayalı Finansal Şirketler

Şirket Adı	Durumu
BENİMEVİM GAYRİMENKUL VE MENKUL DEĞERLER ALIM SATIM ORGANİZASYONLARI A.Ş.	İradi Tasfiye
BİREVİM TASARRUF GAYRİMENKUL OTO. ORG. PAZ. VE TİC. A.Ş.	İNTİBAK (Birevim Tasarruf Gayrimenkul Oto. Org. Paz. ve Tic. A.Ş. çatısı altında birleşme suretiyle)
BİRİKİMEVİM GAYRİMENKUL ORG. A.Ş.	İNTİBAK
BİRLİKBİRİKİM GAYRİMENKUL ORG. İLET. OTO. PAZ. SAN. VE TİC. A.Ş.	İNTİBAK (Gelecek Tasarruf Gayrimenkul Oto. ve Org. A.Ş. çatısı altında devir suretiyle)
ÇÖZÜM TASARRUF ORG. PAZ. VE TİC. A.Ş.	İNTİBAK (Birevim Tasarruf Gayrimenkul Oto. Org. Paz. ve Tic. A.Ş. çatısı altında birleşme suretiyle)
DEĞER TASARRUF GAYRİMENKUL A.Ş.	İNTİBAK
DESTEKEVİM GAYRİMENKUL İNŞ. TAAH. OTO. ORG. SAN. TİC. A.Ş.	İNTİBAK (Desteketim Gayrimenkul İnş. Taah. Oto. Org. San. Tic. A.Ş. çatısı altında birleşme suretiyle)
DOĞRUEVİM GAYRİMENKUL ORG. A.Ş.	İNTİBAK
EMİN EVİM EMİN OTO. İLET. ORG. PAZ. SAN. VE TİC. A.Ş.	İNTİBAK
EVİM TASARRUF ORGANİZASYON GAYRİMENKUL TİCARET VE SANAYİ A.Ş.	İradi Tasfiye
EZOĞELİN TASARRUF GAYRİMENKUL YATIRIM SAN. VE TİC. A.Ş.	İNTİBAK (İktisatevim Gayrimenkul A.Ş. çatısı altında birleşme suretiyle)
FİNALEVİM GAYRİMENKUL OTO.	İNTİBAK

⁸ <https://www.cozumtasarruf.com.tr/paketlerimiz/kisa-yol-paketi/> (E.T.: 24.06.2021)

ORG. A.Ş.	
FİNANSEVİM GAYRİMENKUL OTO. İLET. ORG. PAZ. SAN. VE TİC. A.Ş.	İNTİBAK
FUZUL GAYRİMENKUL YATIRIM A.Ş.	İNTİBAK
GELECEK TASARRUF GAYRİMENKUL OTO. VE ORG. A.Ş.	İNTİBAK (Gelecek Tasarruf Gayrimenkul Oto. ve Org. A.Ş. çatısı altında devir suretiyle)
GERÇEKEVİM GAYRİMENKUL OTO. İLET. ORG. PAZ. SAN. VE TİC. A.Ş.	İNTİBAK
GÜVENCE TASARRUF GAYRİMENKUL OTO. ORG. PAZ. VE TİC. A.Ş.	İNTİBAK (Desteketim Gayrimenkul İnş. Taah. Oto. Org. San. Tic. A.Ş. çatısı altında birleşme suretiyle)
HEDEFEVİM GAYRİMENKUL OTO. VE TİC. A.Ş.	İNTİBAK
İHTİYAÇEVİM GAYRİMENKUL OTO. İLET. ORG. PAZ. SAN. VE TİC. A.Ş.	İNTİBAK
İKİZLEREVİM YATIRIM GAYRİMENKUL A.Ş.	İNTİBAK
İKTİSATEVİM GAYRİMENKUL A.Ş.	İNTİBAK (İktisatevim Gayrimenkul A.Ş. çatısı altında birleşme suretiyle)
İMECE YATIRIM ORG. A.Ş.	İNTİBAK
İSTEK EVİM GAYRİMENKUL OTO. PAZ. VE TİC. A.Ş.	İNTİBAK (Varlıkevim Gayrimenkul A.Ş. çatısı altında birleşme suretiyle)
KATILIMEVİM OTO. İLET. ORG. PAZ. SAN. VE TİC. A.Ş.	İNTİBAK
KUMBARAEVİM ORG. VE GAYRİMENKUL PAZ. SAN. VE TİC. A.Ş.	İNTİBAK
MESKENFİNANS GAYRİMENKUL YATIRIM ORG. SAN. VE TİC. A.Ş.	İNTİBAK
MOREVİM TASARRUF GAYRİMENKUL OTO. ENER. ORG. VE PAZ. TİC. A.Ş.	İNTİBAK
NAREVİM GAYRİMENKUL OTO. İLET. ORG. PAZ. VE TİC. A.Ş.	İNTİBAK
ÖNCEEVİM GAYRİMENKUL OTO. PAZ. SAN. TİC. A.Ş.	İNTİBAK
PAMUK EVİM ORG. GAYRİMENKUL OTO. İNŞ. MÜH. MİM. TUR. KAT. İTH. İHR. SAN. VE TİC. A.Ş.	İNTİBAK (İktisatevim Gayrimenkul A.Ş. çatısı altında birleşme suretiyle)
SİNPAŞ YAPI ENDÜSTRİSİ A.Ş.	İNTİBAK
TASARRUF ORG. VE GAYRİMENKUL	İNTİBAK

PAZ. A.Ş.	
UMUTEVİM YATIRIM ORG. A.Ş.	İNTİBAK
VARLIKEVİM GAYRİMENKUL A.Ş.	İNTİBAK (Varlıkevim Gayrimenkul A.Ş. çatısı altında birleşme suretiyle)
VİZYONEVİM GAYRİMENKUL OTO. İLET. PAZ. SAN. TİC. A.Ş.	İNTİBAK (İktisatevim Gayrimenkul A.Ş. çatısı altında birleşme suretiyle)
YAŞAMEVİM GAYRİMENKUL A.Ş.	İNTİBAK
YENİEVİM TASARRUFU GAYRİMENKUL OTO. İLET. ORG. PAZ. SAN. TİC. A.Ş.	İNTİBAK

Kaynak: BDDK, <https://www.bddk.org.tr/Kurulus/Liste/89> (E.T.: 24.06.2021)

Yapılan yönetmelikte belirtilen 100 milyonluk Türk Lirası şartını birçok şirket tek başına sağlayamadığı için ya iradi olarak tasfiye sürecine girmiştir ya da başka şirketle birleşme kararı almıştır. Özellikle burada birçok işletme kendini muhasebe etmesini sağlayarak sonrasında oluşabilecek zararlı sonuçlar öncesinden engellenmiş olacaktır.

Yönetmelik' in Getirmiş Olduğu Yenilikler

Nisan 2021' de kabul edilen yönetmeliğin tasarrufa dayalı finansal sisteme dayalı şirkete yönelik uygulamada yaşanan aksaklıkların giderilmesi konusunda birçok düzenleme yapılmıştır. Aşağıda maddeler halinde verilerek sistemden faydalananlarla yapılan mülakatlardan elde edilen bilgiler neticesinde politika önerilerinde bulunulacaktır⁹.

a) Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu'na Kavramların Eklenmesi: Tasarrufa ilişkin sözleşmelerin daha iyi anlaşılabilmesi için “organizasyon ücreti, tahsisat, tasarruf finansman faaliyeti ve tasarruf fon havuzu” kavramlarının tanımlamaları yapılmıştır. Organizasyon ücretini, tasarruf finansman faaliyeti ve tasarruf fon havuzunun idare edilmesi kapsamında müşterinin şirkete ödemiş olduğu ücret olarak tanımlanmıştır. Tahsisat, müşterinin şirketle yapmış olduğu sözleşme uyarınca tahsilat aşamasına gelmesi aşamasında alacak kişinin ölmesi durumunda mirası kabul edenler tarafından şartların yerine getirilmesi sonucunda işlemin gerçekleştirilmesi olarak nitelendirilmiştir. Tasarruf finansman maliyetini, yapılan sözleşme kapsamında daha önceden belirlenen şartların gerçekleşmesi durumunda konut, işyeri ve taşıtın alımı amacıyla faizsiz finansman kurallara göre müşteri adına belirli süre tasarruf edilmesi, belirli şartlarla finansman kullandırılması ve bu kapsamda biriktirilen tasarrufun idare edilmesinden dolayı alınan masraf olarak tanımlanmıştır. Tasarruf fon havuzu, belli periyotta tasarruf finansman faaliyeti yapan şirketin hesabında biriken miktar ile finansman faaliyetlerinde müşterilere ödemesi gereken miktarların toplamı ve tahsilat aşamasına gelmiş meblağlar ile oluşan miktardan vadesi gelen ödemeler yapıldıktan sonra kalan kısım olarak belirtilmiştir¹⁰.

b) Tasarruf Finansman Faaliyeti Yapmak İsteyen Şirketlerin Kuruluş İzinleri: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu' nun en az 5 üyesinin kurulma yönünde oy kullanmasına bağlı şartı getirilmiştir.

⁹ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/04/20210407-20.htm> (E.T.: 25.06.2021).

¹⁰ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6361.pdf> (E.T.: 25.06.2021)

c) Tasarruf Finansman Faaliyeti Sınırları: Sınır olarak konut, çatılı işyeri ve taşıt edinme olarak belirtilmiştir. Bu sayılanlar dışında herhangi bir finansman faaliyeti yapamayacaktır. Ayrıca konut, çatılı işyeri ve taşıt edinmelerinde yurt içinde gerçekleştirme şartı getirilmiştir.

d) Şirket Sermayesine Getirilen Asgari Tutar: Tasarruf finansman faaliyeti yapmak isteyen şirketlerden BDDK 100 milyon Türk Liralık sermaye şartı getirmiştir. Özellikle mevcut şirketlerin bu şartı getirmek için yapmış oldukları birleşme, devir, bölünme ve iradi tasfiye süreçlerinin yönetimi de BDDK tarafından denetlemesi öngörülmüştür. Ayrıca şirketin gelir-gider dengesini bozucu fiillerde bulunması, müşterilerinin tasarruflarını ileride ödeyemeyecek duruma gelme riski gördüğü anda BDDK şirketten ek tedbirler almasını isteyebilecektir. Eğer tedbirlerin işlevsiz olduğu anlaşılırsa BDDK'nın 5 üyesi tarafından tedbirler iptal etme yetkisi de tanımlanmıştır.

e) Şirketin Tasfiyesi Halinde Getirilen Düzenleme: Şirket tasfiye sürecine girmesi durumunda organizasyon ücretinin binde beşini müşteriye ödemek zorunda olmasından dolayı BDDK kontrolünde organizasyon ücretinin binde beşinin gelir kaleminden çıkarması istemektedir. BDDK bu oranın üç katına kadar artırma ve uygulamaya ilişkin düzenleme yapma yetkisi verilmiştir.

f) Müşteriye Sözleşmeden Cayma ve Fesih Hakkının Verilmesi: 6361 Sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanunu'na eklenen 39/A 3. Fıkrasına eklemeye tasarruf finansman sözleşmesi imzalayan müşteri 14 gün içinde cayma ve fesih hakkı tanınmış. Bu hakkı yerine getirmek istemeyen şirket yöneticisi ve görevlisi hakkında 62500 Türk Lirasından az olmamak şartıyla anlaşmazlığa konu olan miktarın 5 katına kadar, tasarruf finansman sözleşmesi kapsamında gerçekleşmesi durumunda 25000-50000 Türk Lirası idari para cezası verilmesi ön görülmüştür. BDDK bu işlemleri tespit etmesi halinde ilgili Cumhuriyet Savcılığı'na suç duyurusunda bulunacak ve Savcılık ilgili şirketin reklamlarının durdurması konusunda karar alabilecek. Ayrıca internet düzeyinde gerçekleşmesi durumunda BDDK, içeriğin çıkarılması ve erişime ulaşımı engellemek yönünde karar alabilecek işlemin uygulanması için Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'ndan talep edecektir.

g) İzin Almaksızın Tasarrufa İlişkin Faaliyet Yapan Şirkete Ek yaptırımların Getirilmesi: Gerekli yerlerden izin almaksızın bu alanda faaliyet yapan şirketin tespit edilmesi durumunda kişilere 2 yıldan 5 yıla kadar hapis cezası ve 5000 güne kadar idari para cezası verilmesi konusunda düzenleme yapılmıştır. Sözleşme imzalandıktan sonra 14 gün içinde cayma hakkını kullanmak isteyen müşterinin organizasyon ücreti ve ödemiş olduğu miktarların tamamını 14 gün içinde ödemeyen ve şirketin tek tarafı olarak sözleşmeyi feshetmesi durumunda 6 aydan 2 yıla kadar hapis cezası ve 500 güne kadar idari para cezası verilmesi şeklinde düzenlenmiştir. Şirketin korumasına geçen para, değerli evrak, senet veya diğer değerli evrakın üçüncü bir kişinin zimmetine geçiren şirketin yönetim kurulu başkanı, üyeleri ve diğer görevlileri hakkında 6 aydan 12 yıla kadar hapis cezası ve 5000 güne kadar idari para cezası ile cezalandırılacak. Ayrıca bu işlemde dolayı müşteri zarar görmüşse zararı tazmin edilmesi şeklinde düzenlenmiştir.

h) Tasarruf Finansman Şirketi'nin Faaliyet İzninin İptal Edilmesi: Likidite miktarının şirket tarafından sürdürülemeyeceği anlaşılması, likidite hesabının güvenli biçimde kullanılamaması, şirket tarafından hesabın kasıtlı biçimde yanlış tutulması, BDDK tarafından istenen önlemlerin verilen süre zarfında yerine getirilmemesi, istenen tedbirler yerine getirilse

bile şirketin aksaklıkların devam edeceği şeklinde kanı oluştursa BDDK' nın 5 üyesi tarafından şirketin faaliyet izninin iptal edilmesi ve tasfiye sürecinin başlatılması yönünde karar verebilir. Tasfiyeye yönelik karar alınması durumunda TMSF ve BDDK tarafından bildirilecek en az 3 üyeden oluşan Tasfiye Komisyonu yürütecektir.

i) Finansal Kurumlar Birliği'ne Üye Olma Zorunluluğu: Faaliyet yapma yönünde karar alınan şirketler Finansal Kurumlar Birliği' ne üye olma zorunluluğu getirilmiştir. Mevcutta bulunan şirketlerin faaliyetlerini devam ettirme yönünde karar alınanlar da en az 1 ay içinde üye olma zorunluluğu getirilmiştir.

Sonuç

Ülkemizde tasarruf finansman şirketlerinin 1990 yıllardan itibaren faaliyete başlamasına rağmen uygulamalarına ilişkin düzenleme Nisan 2021' de çıkarılmıştır. Özellikle geçmiş dönemde uygulamada yaşanan aksaklıklar ve belirsizlikler yüzünden yasal düzenlemelerin çıkmaması birçok açıdan eleştirilmiştir. Yapılan yönetmelikle uygulamada yaşanan aksaklıkları giderilmesi için olumlu düzenlemeler yapılmıştır. Aşağıda yönetmelik genel olarak değerlendirmesi yapılarak müşterilerle yapılan mülakatlarda tespit edilen sorunların çözümü konusunda maddeler halinde politika önerisinde bulunulacaktır.

- Yönetmelik' in genel olarak değerlendirildiğinde yerinde olduğu görülmektedir. Ancak müşterilerle yapılan mülakatlarda şirketlerin uygulamada işlemleri sekteye uğrattığı gözlemlenmiştir. Örneğin müşterilere daha önceden bürokratik süreçlerin olmadığı söylenmesi ve ödeme günü geldiğinde söylenen bürokratik süreçlerden dolayı müşterilerde yaşanan mağduriyetleri olmasıdır. Özellikle şirketlerin Finansal Kurumlar Birliği'ne üye olma zorunluluğu getirilmesi bu sorunun çözülmesi için önemli bir adım olarak görülebilir. Birliğin şirketlerin yapmış oldukları aksaklıklar meslek içi denetimi konusunda işlerlik kazandırılması aksaklıklarda yargıya intikal etmeden daha hızlı çözümlerin alınmasını sağlayacaktır.

- Mart 2020 tarihinden itibaren Dünya' da ve Ülkemizde yaşadığımız Covid-19 Salgınının bahane edilerek müşterilerin ödeme günü gelmesine rağmen meblağların ödenmemesi konusunda şikâyetlerin olduğu tespit edilmiştir. Bu sorun özellikle şirketlerin yasal olarak organizasyon şirketi olarak geçmesi yaptırımın uygulanmasını engellemektedir. Bu kapsamda bu tür faaliyet yapan şirketlerin statülerinin banka düzeyine alınması sorunun çözümünde etkili olacaktır. Ayrıca hükümetin pandemiye mücbir sebep olarak kabul etmesi de şirketlerin keyfi hareket etmelerine neden olmaktadır. Pandemi koşullarının geçmesiyle normalleşmenin başlamasıyla bu sorunda ortadan kalkması da söz konusu olacaktır.

- Yapılan mülakatlarda şirketlerin almış oldukları dilekçeleri zamanında işleme almaması sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin 14 gün içinde sözleşmeden cayma hakkını kullanmak isteyen müşterinin dilekçesini gecikmeli işleme alınması sonucu ödemiş olduğu meblağı ve organizasyon ücretini çok geç almasına neden olmaktadır. Bu sorunun ortadan kaldırılması özellikle bu tür işlemlerin online-çevrimiçi biçimde yapılması veya Birlik aracılığıyla yapılması kontrol mekanizmasının yerinde yapılacağı için daha hızlı sonuçlar elde edilecektir.

- Ayrıca konut, taşıt ve işyeri finansmanı olmasından dolayı büyük meblağların sözleşmeye konu olabileceği, bankaların verdiği kredi miktarları gibi olacağından yatırılan

tasarrufların belli miktarında/oranında devlet kuruluşları tarafından garantörlük yapılması yönünde taleplerde bulunmaktadır. Bu talebin gerçekleşmesi Merkez Bankası gibi kuruluşlar tarafından müşterinin yatırmış olduğu tasarrufun belli oranında zorunlu karşılık olarak tutulması ve belli miktarında garantörlük yapması söz konusu olabilir. Ayrıca böyle bir uygulama sektörde oluşan güvensizliğin daha hızlı ortadan kalkmasına neden olacaktır.

• Dini kurallarda faizin haram olmasından dolayı bu sistemlere giren müşterilerin olduğu görülmektedir. Ancak uygulamada özellikle bazı şirketlerin muvazaalı işlemleri tam hassasiyetle incelememesi İslami esaslara uygun işlemlerin yapılmamasına neden olmaktadır.

Özetle yönetmelikle yapılan düzenlemeler aksaklıkların giderilmesi bakımından çok önemli konuma sahip ancak uygulamadaki aksaklıkların daha hızlı giderilmesi için belirlenen kurum/kuruluşların işlerlik kazandırılması gerekmektedir.

Kaynakça

Birsin, Mehmet/Ötegeçeli, Hatice, “Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finansman Sistemi ve Fıkhî Meşruiyeti Üzerinde Yapılan Değerlendirmeler”, Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt (Vol.) 10 Sayı (Issue 1) Bahar - (Spring) 2019, ss. 85-114.

Çekin, Ömer, “Tasarrufa Dayalı Finansman Sistemi ve İslami Finans İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

Ergüven, Murat/Kaya, Ferudun, “Tasarrufa Dayalı Finans Sisteminin Sürdürülebilirliğinin Sağlanması Ve Finansal Ekosistem İçinde Yerini Alması Üzerine Bir Araştırma”, Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt: 5,Sayı: 4, ss. 755- 769.

Hacak, Hasan, “Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finansman Sisteminde Yapılan Akitlerin Analizi”, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017, s. 85- 102.

Yazıcı, Mehmet, “Konutta Alternatif Finans Yöntemi Olarak Tasarrufa Dayalı Faizsiz Finans Sistemi”, Academic Review of Humanities and Social Sciences, V: 2, I: 3, 2019, ss. 224-235.

<https://www.sikayetvar.com/>, (E.T. 01.06.2021).

<https://www.cozumtasarruf.com.tr/paketlerimiz/kisa-yol-paketi/> (E.T.: 24.06.2021)

BDDK, <https://www.bddk.org.tr/Kurulus/Liste/89> (E.T.: 24.06.2021).

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6361.pdf> (E.T.: 25.06.2021).

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/04/20210407-20.htm> (E.T.: 25.06.2021)

VERGİ VE EŞİTLİK İLKESİ İLİŞKİSİ: İKTİDAR VE HALK ARASINDAKİ ZİMNİ ANLAŞMA

TAX AND PRINCIPLE OF EQUALITY: IMPLIED AGREEMENT BETWEEN GOVERNMENT AND PEOPLE

Abdulkerim EROĞLU

Araştırma Görevlisi Doktor, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü, ORCID No: 0000-0003-2680-8844

Özet

Vergi gerçek ve tüzel kişilerden cebir altında ve karşılıksız olarak alınan aynı, nakdi veya bedeni bedel olarak tanımlanabilir. Modern dünyada aynı veya bedeni vergiler kullanılmasa da yakın tarihte bunlardan oldukça faydalanılmıştır. Hatta nakdi ekonominin yayılmaya başlamadığı, kırsal nüfusun daha fazla olduğu dönemlere bakıldığında vergilerin önemli bir kısmın nakdi olmadığı görülür. Ancak bu dönemlerde iktidarı elinde bulunduranlar bir takım hizmet ve mal temini için aynı vergi dışında nakdi ve bedeni vergilere de ihtiyaç duymuşlardır. Bazı durumlarda ise bu vergi türlerinin birbirlerine dönüşmesi de söz konusu olmuştur. Örneğin Yol Vergisini ödeyemeyenlerin yol yapım işlerinde çalışması nakdi verginin bedeni vergiye dönüşmüştür. Askerliğin de aynı bir vergi olduğu ifade edilmekte ise de bunun bedeni bir vergi olarak kategorize edilmesi daha doğru olacaktır. Burada da askerlik ödevinin belli bir bedel ödenerek yerine getirilmesi de bedeli verginin nakdi vergiye dönüştürülmesi şeklinde tanımlanabilir. Vergiler sadece iktidar ve mükellef arasında mali bir ilişkiyi ifade etmez. Aynı zamanda vergi ödeme yükümlülüğü karşılığında iktidara bir takım kamusal yükümlülükler yüklenmiş olmaktadır. Bu bağlamda vergi iktidarın tüm vatandaşlara eşit yaklaşmasını gerektiren bir sözleşme mahiyeti taşımaktadır. Günümüzde mükellef kavramı oldukça geniş tanımlandığından iktidarın tüm vatandaşlara karşı mutlak bir eşitlik içinde olması gerekmektedir. Geçmiş örneklere bakıldığında ise bu eşitliğin olmadığı görülür. Örneğin sadece vergi ödeyenlerin oy kullanması, kadınların vergi mükellefi kabul edilmemesi, özel mülkiyet için vergi mükellefi olma zorunluluğu veya bazı grupların vergiden muaf tutulması gibi eşitlikçi anlayıştan uzak uygulamalar varlıklarını uzun süre korumuşlardır. Bu bakımdan çalışmanın amacı geçmişten bugüne özelliği durum arz eden vergisel hususların incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Eşitlik İlkesi, Vergilendirme, Mükellef ve Devlet İlişkisi

Abstract

Tax can be defined as the amount of Money in kind, cash or corporal (bodily-physical) collected from real and legal persons under coercion and without any return. Although in kind or corporal taxes are not used in the modern World, they had been widely used in recent history. In some cases, these tax types had also been transformed into each other. For instance, cash tax turned into corporal tax when someone who had worked on road construction instead of paying Road Tax. Although its stated that compulsory military duty is a tax in kind, it would be more appropriate to categorize it as a corporal tax. Here, fulfillment of military duty by paying a certain price can be defined as corporal tax turned into cash tax,

too. Taxes do not only Express a financial relationship between government and taxpayers. At the same time, some public obligations are imposed on the government in return for obligation of paying taxes. In this context, tax is a contract that requires the government to approach all citizens equally. Since the concept of taxpayer is defined very broadly, the government should be in absolute equality with all citizens. Looking at the past instances, its seen that aforementioned equality does not exist. For instance, practices that are far from egalitarian such as voting only by taxpayers, not accepting women as taxpayers, having to be taxpayers for private property or ensuring tax exemption for some groups had preserved their existence for a long time. In this respect, the aim of this study is to examine the tax issues that have a special situation from past to the present.

Keywords: Principle of Equality, Taxation, Taxpayer and Government Relationship.

TÜRKİYE KAMU HASTANELERİ KURUMU VE İL KAMU HASTANELERİ BİRLİKLERİNİN KURULMASININ ARKA PLANINDAKİ NEDENLER¹

THE REASONS BACKGROUND TO THE ESTABLISHMENT OF TURKISH PUBLIC HOSPITALS INSTITUTION AND ASSOCIATIONS OF PROVINCIAL PUBLIC HOSPITALS

Sibel GÖK

Dr. Öğretim Üyesi, Şırnak Üniversitesi Silopi Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü, Orcid No: 0000-0003-3387-5949

Özet

Türkiye’de 2000’li yıllarla birlikte sağlık sisteminde köklü değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. 2011 yılında Sağlık Bakanlığı yeniden yapılandırılarak Sağlık Bakanlığı bünyesinde Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu, kurumun taşra teşkilatı olarak da İl Kamu Hastaneleri Birlikleri kurulmuştur. Kurum ve birlikler yaklaşık 6 yıl faaliyet gösterdikten sonra 2017 yılında kapatılmıştır. Bu çalışmanın amacı, yaklaşık 6 yıl faaliyet gösteren Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu ve İl Kamu Hastaneleri Birliklerinin kurulmasının arka planındaki nedenlerini araştırmaktır. Bu kapsamda, Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu ve İl Kamu Hastaneleri Birliklerinin kurulmasının arka planındaki nedenler olarak; Sağlık hizmeti ve yönetiminde karşılaşılan sorunlar, genel kamu yönetiminde karşılaşılan sorunlar ve sağlık mevzuatı ile ilgili sorunlar incelenerek sağlık hizmeti ve yönetimi anlayışındaki değişim ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Sağlık sistemi, Sağlık Hizmeti, Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu, İl Kamu Hastaneleri Birlikleri.

Abstract

In the 2000s, radical changes began to occur in the health system in Turkey. In 2011, the Ministry of Health was restructured and The Turkish Public Hospitals Institution was established under the Ministry of Health, and The Associations of Provincial Public Hospitals were established as the provincial organization of the institution. Institutions and associations were closed in 2017 after operating for about 6 years. The aim of this study is to investigate the reasons behind the establishment of The Associations of Provincial Public Hospitals and The Turkish Public Hospitals Institution, which have been operating for about 6 years. In this context, as the reasons behind the establishment of The Turkish Public Hospitals Institution and The Associations of Provincial Public Hospitals; The problems encountered in health service and management, the problems encountered in general public administration and the problems related to health legislation will be examined and the change in the understanding of health service and management will be discussed.

¹Bu makale, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN danışmanlığında Sibel GÖK tarafından 2019 yılında tamamlanan Tarihsel Süreç İçerisinde Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu Ve İl Kamu Hastaneleri Birlikleri: Yönetim Ve Örgütlenme Bağlamında Bir Değerlendirme başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Ayrıca bu doktora tezi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.

Keywords: Public administration, Health System, Health Service, The Associations of Provincial Public Hospitals, The Turkish Public Hospitals Institution.

1. GİRİŞ

Tüm dünyada, genel olarak kamu yönetimi, özel olarak da sağlık yönetimi anlayışı değişmektedir. Söz konusu değişimin sebebi özellikle küreselleşme kavramının tüm dünyada meydana getirmiş olduğu etki itibarı iledir. Çünkü meydana gelen herhangi bir değişiklik ya da yenilik sadece bir ülkede değil tüm dünyada etkisini göstermektedir. Küreselleşme toplumlari; ekonomik, sosyal ve teknolojik bakımından etkilemekle kalmayıp bu etkinin tüm dünyaya hızla yayılmasını sağlayan bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Bu süreçte kamu yönetiminde; yeni kamu yönetimi, yönetim gibi yeni kavramlar ortaya çıkmış ve kamu yönetimi sisteminde yönetim anlayışı değişime uğramıştır. Özel sektör ve sivil toplum kuruluşları yönetim sürecine katılarak kamu ve özel sektör arasındaki mesafenin belirgin bir şekilde ortadan kalkmasına sebep olmuştur (Gök, 2021). Sağlık alanında ise, tüm dünyada sağlık yönetimi anlayışı köklü bir değişime uğrayarak gelişimini sürdürmeye devam etmektedir.

Sağlık alanında gerçekleştirilen reform çalışmaları Türkiye’de sağlıkta dönüşüm Programı kapsamında yürütülmektedir. Program 2003 yılından itibaren uygulanmakta olup süreç henüz tamamlanmamıştır. Bu sürecin bir parçası olan Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu ve İl Kamu Hastaneleri Birlikleri 2012-2017 yılları arasında faaliyet göstermiştir.

Bu çalışmanın amacı; Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında ortaya çıkan Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu Ve İl Kamu Hastaneleri Birliklerinin kurulmasının arka planındaki nedenlerini araştırmaktır. Bu kapsamda; ilk olarak Kamu yönetimi kavramından bahsedilecek, daha sonra sağlık hizmeti ve yönetimindeki karşılaşılan sorunlar ve sağlık hizmeti ve yönetimi anlayışındaki değişim tartışılacaktır.

2. KAMU YÖNETİMİ

Bazı hedef ya da amaçları başarmak için birçok insanın yönlendirilmesi, koordine edilmesi ve kontrol edilmesi olarak ifade edilen yönetim, organizasyonun tüm düzeylerini kapsayan, diğer mesleklerle ilişkilendiren ve uzmanlık alanlarına katkı sağlayan bir bilim ve belirlenen bazı amaçları başarmak için mevcut insan ve fiziksel kaynakları bir sistem içinde kullanan dinamik bir sanattır (White, 1961:2). Yönetim kavramına farklı bir açıdan bakan Handy ise, insanları yönetmeyi bir araba sürmeye ya da aşık olmaya benzetir (Handy, 1976:87). Bu düşünceye göre yönetim kavramının dikkat ve özen gerektiren teknik bir iş olmasının yanı sıra duygusal bir yönü de olduğu açıkça görülmektedir. Yönetimin teknik yönü yönetimin temel becerilerini sahip olmakla ilgilidir. Duygusal yönü ise insan ve onun davranışları ile ilgili bir konudur. Çünkü yönetim insanların bir araya geldiği durumlarda ortaya çıkar. Ayrıca her insan bir diğeriyle genellikle aynı özellikleri taşımaz.

Yönetim, belirlenen amaca ulaşmak için somut ve soyut tüm kaynakların, sevk ve idare edilmesi ve aynı zamanda yönlendirilmesi sürecidir (Gök, 2021:168). Yönetim toplumun amaçlarını gerçekleştirmek için zor ve karmaşık konularda bireyin başkalarıyla işbirliği yapma ihtiyacı duymasından kaynaklanmaktadır (Souryal, 1981:4). Yönetim, sosyal bir ihtiyaç olmasının yanı sıra bir beşeri ilişkiler olayıdır, insanların birlikte yaşamalarının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yönetim, az zaman ve kaynak kullanmak suretiyle daha

fazla verim elde etmeyi amaçlar. Bu nedenle yönetim, sevk ve idare etme süreci anlamını taşımaktadır (Aydın, 2011:23).

Yönetimin hem işletme hem de Kamu Yönetimi'ni içine alan tanımı da vardır. Bu anlamda yönetim, belirlenen hedefe ulaşmak için maddi ve beşeri kaynakların düzenlenmesi ve kullanılması faaliyetidir. İnsan unsuru olmadan sevk ve idare edilemez. Çünkü yönetmek insana özgüdür. Aynı zamanda yönetim, ülkelerin yönetim sistemlerini anlatmak içinde kullanılabilir (Eryılmaz, 2011:3).

Yönetimin amacı, kamu hizmetlerinin gerçekleşmesini sağlamaktır (Tortop, İsbir ve Aykaç, 1999:9). Kamu yönetimi, Devletin kamusal hizmetleri sunma mekanizmasıdır (Aydın, 2015:25). Kamu yönetimi, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için topluma veya bireylere hizmet götürür (Gözübüyük, 2001:7). Kamu yönetimi sadece akademik bir disiplini değil, aynı zamanda kamu politikalarını oluşturma ve bu politikaları uygulama süreci ile yönetsel eylem ve işlemlerden meydana gelen faaliyetlerin tamamını ifade eder (Eryılmaz, 2009: 7-8).

Kamu yönetimi, halkın ortak ihtiyacı olan mal ve hizmetlerin üretilip halka sunulması ve dolayısıyla toplumsal düzeninin kesintiye uğramadan işlemesi prensibine dayalı olarak kurulan bir sistemdir. Kamu yönetimi sistemi; halk, örgüt, kamu politikası, norm düzeni, mali kaynak ve kamu personeli elemanlarından meydana gelir (Eryılmaz, 2009: 8-9).

Kamu yönetiminin tam olarak ne olduğunu anlayabilmek için, kamu yönetiminin amacının bilinmesi gerekir. Kamu yönetimi, kaynakları verimli bir şekilde kullanılıp kamusal hizmete dönüştürmeyi amaçlar. Geniş anlamda kamu yönetiminin amacı; halka iyi bir hayat yaşama imkanı sağlamaktır (Aydın, 2012: 51).

Kamu tarafından üretilen hizmetlerin büyük bir bölümü kamusal ya da yarı kamusal hizmet şeklindedir. Kamusal mal ve hizmetler, faydası ülke geneline yayılmış ve bütün bir toplumun ortak çıkarı olan mal ve hizmetler anlamına gelmektedir. Söz konusu mal ve hizmetlerin, faydası çoğu kez bölünemez, kullanıcılara göre fiyatlandırılmaz ve hizmetin fiyatını ödemeyenler bu hizmetten yoksun bırakılamazlar. Bu hizmetlerin finansı genellikle vergiler yoluyla sağlanır. Milli güvenlik ve savunma hizmetleri kamusal hizmetlerdendir. Yarı kamusal hizmetler ise, faydası belirli bir bölge veya toplum kesimi ile sınırlı ve bu ölçekte bölünemez olan ortak hizmetler anlamına gelmektedir. Her iki niteliği taşıyan hizmetlere kamu hizmeti adı verilir. Bu hizmetler diğer hizmetlere göre daha acil ve zorunlu niteliğe sahiptir. Kamu hizmetlerinin sunumunda kâr yerine kamu yararı durumu söz konusudur. Kamu kurumlarında kâr kavramının yerini sosyal fayda kavramı alır. Örneğin; yoksulların korunması, evi olmayanlara uygun fiyatlarla konut verilmesi, çiftçilerin çeşitli şekillerde desteklenmesi vb. sosyal fayda kavramı içinde değerlendirilir. (Eryılmaz, 2009:4).

Öteden beri sağlık hizmetleri genellikle kamusal bir hizmet olarak görülür ve devlet tarafından sunulması beklenir (Gök, 2021). Ancak son yıllarda kamu yönetimi anlayışının değişmesiyle birlikte doğal olarak sağlık hizmetlerinin üretiminden ve sunumundan sorumlu en üst kurum olan Sağlık Bakanlığı'nın üstlenmiş olduğu görev ve sorumluluklar ile birlikte yönetim anlayışında da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu ve İl Kamu Hastaneleri Birlikleri, Sağlık Bakanlığı'nın oluşturmak istediği yeni yönetim anlayışını yansıtmaktadır.

3. TÜRKİYE KAMU HASTANELERİ KURUMU VE İL KAMU HASTANELERİ BİRLİKLERİNİN KURULMASININ ARKA PLANINDAKİ NEDENLER

Devletin sunmuş olduğu hizmetlerin arasında en önemlisi olan sağlık hizmeti Türkiye’de Sağlık Bakanlığı tarafından yerine getirilmektedir. Bakanlık bünyesinde oluşturulan ve 2012-2017 yılları arasında faaliyet gösteren Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu ve kurumun taşra teşkilatı olan İl Kamu Hastaneleri Birliklerine halka sağlık hizmeti sunumunda önemli sorumluluklar verilmiştir. Bakanlık, görev ve sorumluluklarından önemli bir kısmını kurum ve birliklere devretmiş ve halka verimli ve kaliteli bir sağlık hizmeti sunmaları için geniş yetkiler vermiştir. Yerelde hastanelerin her türlü organizasyonundan İl Kamu Hastaneleri Birlikleri ve birliklerin her türlü faaliyetlerinden sorumlu kuruluş ise Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu olmuştur (Gök, 2021).

Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu ve İl Kamu Hastanelerinin kurulmasının arka planında yer alan nedenler; sağlık hizmeti ve yönetiminde karşılaşılan sorunlar, sağlık hizmeti ve yönetimi anlayışındaki değişim ile sosyal -ekonomik-politik ve demografik nedenler olmak üzere üç ayrı başlık altında değerlendirilecektir.

3.1. Sağlık Hizmeti ve Yönetiminde Karşılaşılan Sorunlar

Kamu yönetimi sistemi tarafından üretilen ve halka sunulan hizmetler; yönetsel, iktisadi, sosyal, bilimsel teknik ve kültürel kamu hizmetlerinden oluşur. Sağlık ise, yönetsel kamu hizmetleri kapsamında değerlendirilir (Gözübüyük, 2001:28). Kamu yönetimi ya da diğer bir ifadeyle yönetim biliminin, kamusal sorunları belirlemede ve bu sorunların çözümünde toplumun gerçeklerine uygun kuramlar geliştirmelidir (Ergun, 2015: 7).

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye’de sağlık hizmetlerinin planlanmasında, halkın yaşamış olduğu sağlık problemleri etkili olmuştur. Türkiye’de 2003 yılına kadar uygulanan ve dönüm noktaları olarak görülen sağlık politikaları; Refik Saydam dönemi (1923), Behçet Uz dönemi (1946) ve son olarak sağlık hizmetlerinde sosyalizasyon uygulamasının başlangıcı (1963) şeklinde sayılmaktadır. Türkiye’de uygulanmasına 2003 yılında başlanan ve Sağlıkta Dönüşüm Projesi (SDP) olarak ifade edilen program ise bu sürecin son halkasını meydana getirmektedir (Işık, 2013:159).

Ülkelerin sağlık reformu yapmasında etkili olan güçler arasında; sağlık hizmetlerindeki maliyetin ve beklentilerin artması gösterilmektedir (Roberts ve diğerleri, 2004:10). Türkiye’de “sağlıkta dönüşüm” ismi verilen programın başlatılmasında başlıca iki faktörden bahsedilebilir. Bunlardan ilki sağlık hizmetlerinin uygulanmasında görülen aksaklıklar, diğeri ise Dünya Bankasının liderliğinde başlatılan ve globalleşme anlayışının katkısı ile hemen tüm ülkelere bir salgın gibi yayılan reform uygulamalarıdır (Öztek, 2009:7).

Cumhuriyet tarihi boyunca oluşturulan sağlık politikaların dönemsel olduğu anlaşılmaktadır. Ancak 2003 yılında başlayan ve hala devam eden ve bunun yanında tam olarak bir sağlık politikasının netleştirilemediği görülen Sağlıkta Dönüşüm Programı ise evrensel nitelikler taşımaktadır. Çünkü söz konusu programın ortaya çıkışında etkili olan güçler arasında tüm dünyada yaşanan gelişmeler ya da diğer bir ifadeyle küreselleşme kavramının önemli etkilerinin olduğu söylenebilir. Bu nedenle 2003 yılından sonra sağlık politikalarının oluşturulmasında etkili olan kaynakların farklılık gösterdiği ve bu farklılıkların artık dönemsel değil uzun süreli devam eden sağlık politikaları oluşturacağı söylenebilir.

3.1.1. Genel Kamu Yönetiminde Yaşanan Sorunlar

Gerek örgüt yapısı ve gerekse kamusal görevleri yerine getiren personel sayısı ve bütçesi nedeniyle karmaşık bir sistem haline gelen Türk Kamu yönetimi bürokratik bir örgütlenme yapısına sahiptir. Türk kamu yönetimi sisteminin çok sayıda önemli sorunu vardır ve bu sorunlardan öne çıkan başlıklar arasında; Merkezîyetçilik, merkezi ve yerel yönetimler arasındaki ilişki, örgütlenme ile ilgili sorunlar, yönetime katılım ve demokratik yönetim, yönetimin yeniden yapılanması gereği, verimsizlik, globalleşme eğilimi ve kamu yönetimi, kamu personel yönetimi, motivasyon konusu vb. sayılabilir (Aydın, 2017:243).

Kamu yönetimi sisteminde söz konusu sorunların olması doğal olarak sistemin bir parçası olan sağlık ve sağlık hizmetlerinin üretiminden ve sunumundan sorumlu olan kaynakları etkileyecektir. Türk kamu yönetimi sisteminde ortaya çıkan sorunların belki tamamı değil ancak sağlık sisteminin tamamını etkileyecek önemli bir kısmının Türk sağlık sisteminde de ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin merkezîyetçilik sorunu Türkiye sağlık sisteminin önemli bir sorunu olmakla birlikte diğer sorunların da devamı niteliğindedir. Türkiye’de sağlık ve sağlık hizmetleri ile ilgili tüm iş ve eylemlerden birinci derecede sorumluluğu bulunan Sağlık Bakanlığı, görev ve yetkilerinden önemli bir kısmını Türkiye Kamu Hastaneleri ile İl Kamu Hastaneleri Birliklerine bırakarak, gittikçe büyüyen ve karmaşık hale gelen bürokratik yapılanmadan uzaklaşıp yerelde sağlık hizmetlerini güçlendirmeye çalışmıştır. Ancak kurum ve birliklerin kısa bir süre sonra varlıklarına son verilmesi, kurum ve birliklerin beklenen başarıyı yakalayamadığını göstermektedir.

3.1.2. Sağlık Hizmetinde Karşılaşılan Sorunlar

Sağlık hizmetleri; bireyin ve toplumun sağlığını korumayı amaçlar ve bu amaca yönelik olarak, koruyucu, tedavi edici, rehabilitasyon ve sağlığı geliştirici sağlık hizmetlerini sunar. Türkiye’de bu hizmetlerin sunumu yataklı ve yataksız sağlık hizmeti veren kurum ve kuruluşlar tarafından yerine getirilir. Türkiye’de sağlık hizmetleri kamu ya da özel sektöre ait birçok kurum tarafından yerine getirilir. Sağlık Bakanlığı’da ülke genelinde sağlık hizmetlerinin yönetimi ile birlikte sağlık hizmeti üreten ve sunan kurumların faaliyetlerini denetlemekle ve kurumlar arasında koordinasyonu sağlamakla görevlidir (Somunoğlu, 2012: 14-16).

Sağlıkta dönüşüm programı ile; Türkiye sağlık sisteminin yenilenmesi, sağlık hizmetlerinde etkinlik ve verimlilik ve hizmetlerin finansmanı olmak üzere başlıca üç konu ile ilgili olarak çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Hizmet sunumu alanında, aile hekimliği sistemi ve hastanelerin sağlık işletmelerine dönüştürülmeleri; finansman alanında Genel sağlık sigortasının kurulması, hizmet sunan ile finanse edenin ayrılması ve sosyal güvenlik kurumlarının birleşmeleri konuları ile ilgili reformlar gerçekleştirilmiştir (Somunoğlu, 2012:17-21).

Bakanlık bu yeniden yapılanma süreci içerisinde, sağlık hizmetlerinin planlanması ve sunumu sırasında koruyucu hizmetlere öncelik vererek birinci basamak sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi anlayışı ile hareket etmiştir (Işık, 2013:162).

Sağlıkta dönüşüm programı kapsamında gerçekleştirilen bu reformlardan yola çıkarak, sağlık hizmetinin sunumunda ve finansmanında bazı sorunlar yaşandığını anlamak mümkündür. Söz konusu bu sorunlar; Sağlık hizmetinin sunumuna yönelik sorunlar, sağlık hizmetinin finansmanına yönelik sorunlar, hastaneler ile ilgili sorunlar (sağlık hizmetlerinin

üretimini ve sunumunun gerçekleştirildiği yerler), koruyucu sağlık hizmetleri ile ilgili sorunlar olmak üzere sayılabilir.

Sağlık hizmetinde karşılaşılan sorunlar arasında: birinci basamakta tedavi olabilecek hastaların birinci basamak sağlık kuruluşları yerine hastanelere başvurmaları, uzman doktorların pratisyen doktor gibi çalışmak zorunda kalmaları, muayene süresinin kısa olması ve tanıda yanılma olasılığının bulunması, birinci ikinci ve üçüncü basamakta yer alan sağlık kuruluşları arasında koordinasyon olmayışı (Tübitak, 2017) sayılabilir.

3.1.3. Sağlık Yönetiminde Karşılaşılan Sorunlar

Devletin toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamak için kamu hizmeti ve kolluk faaliyeti şeklinde iki önemli görevi bulunmaktadır (Petek, 2013:147).

Kamu hizmetlerinden biri olan sağlık hizmetini sunma görevi, Türkiye’de Sağlık Bakanlığı aracılığı ile yerine getirmektedir. 2003 yılından beri uygulamada olan Sağlıkta Dönüşüm Programı hem Sağlık Bakanlığı’nın görev ve sorumluluklarında hem de bakanlığın teşkilat yapısında önemli değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Sağlık Bakanlığı revize edilerek teşkilat yapısı değişmiştir. Üstlenmiş olduğu görev, yetki ve sorumlulukların önemli bir kısmını, Sağlıkta Dönüşüm Projesi kapsamında ortaya çıkan Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu ve kurumun taşra teşkilatı olarak ortaya çıkan İl Kamu Hastaneleri Birliklerine aktarmıştır.

Sağlıkta dönüşüm programı ile; bakanlığa bağlı kuruluşların yerinden yönetim ilkeleri doğrultusunda yapılandırılması ve bakanlığın planlama yapan stratejik bir örgüt yapısına sahip olması amaçlanmıştır. Bu sayede devletin sağlık sektörünü tek elden planlama görevini yerine getireceği öngörülmüştür. Bu kapsamda Sağlıkta Dönüşüm Programı ile ortaya çıkması istenilen “yeni” Sağlık Bakanlığı; politikalar geliştirmeli, standartlar getirmeli, denetleyici bir konumda olmalı ve ülkenin sağlık için ayırdığı kaynakların, etkili verimli ve hakkaniyet uygun olarak kullanılmasını sağlamalıdır (Işık, 2013:162).

Yukarıda ifade edilenlerden de anlaşılacağı gibi, topluma gerekli olan sağlık hizmeti üretme ve sunma görevi olan Sağlık Bakanlığı’nın mevcut yapısında değişikliğe gidilerek, topluma sunulan sağlık hizmetinin iyileştirilmeye ve geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu ise bize sağlık hizmetinin yönetiminde bazı sorunlar olduğuna işaret etmektedir.

Bu sorunlar (Tübitak, 2017); bakanlık merkezinde gereğinden çok personelin görev alması, yöresel farklılıklar göz önünde bulundurulmaksızın Türkiye’nin her yanında standart hizmet sunulmaya çalışılması, nitelikli yönetici ve yönetici eğitimi yetersizliği, genelde sağlık hizmetlerinin özelde ise hastane hizmetlerinin işletme hataları nedeniyle verimsiz olması, uygun olmayan yerlerde hastanelerin yapılması ve bu nedenle hastanelerin boş ya da verimsiz çalışması şeklinde özetlenebilir.

3.1.4. Sağlık Mevzuatı ile İlgili Sorunlar

En üst egemen meşru gücün temsilcisi olan devlet; insanlar arasındaki ilişkileri düzenler, anlaşmazlıkları çözüme kavuşturur, kamusal ürün ve hizmet üretir (Eryılmaz,2011:1).

Toplumsal ilişkileri düzenleyen sözlü ve yazılı hukuk kuralları vardır. Bu kuralların hepsi birden sosyal hukuk kuralları adını alır. Sosyal kurallara uyulmadığı taktirde toplumsal

tepki ile karşılaşılır (Uğurluoğlu, 2013:3). Hukuk kaynakları arasında en önemli olanı yazılı hukuk kurallarıdır. Yasama organı ve yetkili kamu kuruluşları tarafından yürürlüğe konulan yazılı hukuk kurallarının yanı sıra yazılı olmayan örf ve adet hukuku, mahkeme içtihatları ve doktrinde hukukun kaynakları arasında bulunmaktadır. Yazılı hukuk kuruları bağlayıcı niteliktedir (Uğurluoğlu, 2013:3).

Yazılı hukuk kaynakları; anayasa, kanun, kanun hükmünde kararname (KHK), tüzük ve yönetmelik'ten meydana gelmektedir. Diğer taraftan yazılı olmayan hukuk kaynakları ise örf ve adetlerdir. Hukuk kuralları, resmi gazete de yayınlanmak suretiyle halka duyurulur. İlgili kişilerin bu şekilde öğrenmesi sağlanır. Çünkü kanunu bilmiyor olmak mazeret olmamaktadır (Sözen, 2003:50).

Yazılı hukuk kuralları, mevzuat olarak tanınmaktadır. Mevzuat, kanunlar ile, tüzük, yönetmelik, yönerge, genelge ve diğer yazılı metinlerden meydana gelir (Uğurluoğlu, 2013:3). Sağlık hukukunda yazılı kuralların bütünü "sağlık mevzuatı" olarak isimlendirilir. Sağlık hukuku ise, devletin yaptırımlara bağlandığı sağlık ile ilgili sosyal düzen kuralları şeklinde ifade edilir. Bu kurallar sağlık hizmetlerinin nasıl örgütleneceği, nasıl yürütüleceği, nasıl finanse edileceği, yetki, görev ve sorumlulukların ne olduğu ve görevlerini yerine getirmeyenlere uygulanacak yaptırımların ne olacağı gibi hususları içerir (Fişek, 1983:167).

Diğer bir ifadeyle sağlık mevzuatı, sağlık kurumları, sağlık hizmetleri ve sağlık çalışanı hakkında çok sayıda kanun, kanun hükmünde kararname (KHK), uluslararası antlaşma, tüzük, yönetmelik, tebliğ, yönerge, genelge gibi hukuki belgelerden meydana gelir. Ayrıca, genel mevzuat için geçerli olan özellikler sağlık mevzuatı için de geçerli olmaktadır (Uğurluoğlu, 2013:3).

Sağlık mevzuatı Türkiye'de kanunlar, tüzükler (nizamname) ve yönetmelikler (Taliimatname) olmak üzere üç grupta toplanmaktadır (Fişek, 1983:167-168).

Sağlık mevzuatına her geçen gün yeni kanunlar yönetmelikler, tüzükler vs. eklenmeye devam etmekte/edecektir. Çünkü dünyada yaşanan değişimler doğrultusunda sağlık ve sağlık hizmetleri ile ilgili durumlarda her geçen gün değişmekte ve gelişmektedir. Özellikle Türkiye'de devam etmekte olan Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında Sağlık Mevzuatına yeni kanunlar eklenmekte, mevcut kanunların maddelerinde değişiklikler yapılmakta/yeni maddeler eklenmekte, Kanun hükmünde kararnameler çıkartılmaktadır. Örneğin; 5258 sayılı Aile Hekimliği Pilot Uygulaması Hakkında Kanun sağlık mevzuatına son eklenen kanunlardan bir tanesini oluştururken, 663 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ise sağlıkta Dönüşüm Projesinin kapsamında gerçekleştirilen yeniliklerden biri olan Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu ve İl Kamu Hastaneleri Birliğinin yasal dayanağını oluşturan Kanun Hükmünde Kararname niteliği taşımaktadır. Ayrıca 25.08.2017 tarihinde çıkarılan 694 sayılı KHK ise kurum ve birliklerin faaliyetlerini sonlandıran KHK niteliğine sahiptir.

Sağlık mevzuatı, sağlık hizmeti sunan kişi kurum ve kuruluşların yanı sıra bu hizmetlerden yararlananları da kapsamaktadır. Bu nedenle sağlık mevzuatının kapsamı geniştir ve çok değişik alanları düzenlemektedir. Sağlık alanında yapılan düzenlemeler farklı meslek gruplarını ilgilendirmektedir (Akipek Öcal, 2019:11).

Son yıllarda, sağlık mevzuatına dair bazı sorunların olduğu gündeme getirilmektedir. Sağlık mevzuatı ile ilgili sorunların genel olarak; sağlık mevzuatındaki yetersizlikler (ör.değişen zamana uyum sağlanması gerekliliği) ve sağlık mevzuattaki karışıklıklardan meydana geldiği söylenebilir.

Sağlık hizmeti sunumunun birden fazla mevzuata dayalı olması ve hizmetlerin ayrı ayrı kuruluşlar tarafından yerine getirilmesi, mevcut mevzuatın güncelleştirilmesi gerekliliği (Tübitak, 14.04.2018, www.tubitak.gov.tr ; sağlık mevzuatı ile ilgili sorunlar arasında yer almaktadır.

3.2. Sağlık Hizmeti Ve Yönetimi Anlayışındaki Değişim

Bir şey için başka bir şeyden vazgeçme; bir şeyin başka bir şeye dönüştürülmesi değişim olarak ifade edilir (Çelik, 2012:110)

Değişim, zamanın ve şartların gereği olarak düşünce ve eylem seviyesinde bir ayarlama yapma ve aynı zamanda bir ayak uydurmadır. Bu, bireysel ve toplumsal amaçlı hem bir gelişmeyi hem de bir iyileşmeyi anlatır. Bir yerde, geçmişin değişmeyen değerleri ile şimdinin değişen şartlarını bir araya getirmektir. Ayrıca değişim devamlı olarak yaşanan bir olgudur, dolayısıyla değişim kaçınılmazdır, fakat zordur ve devamlı tepki çekme niteliği vardır, her kuruluşta farklı şekillerde gerçekleşebilir, değişimi gerçekleştirmek zaman ve sabır ister, etkili olduğu kişi ve alanlarda bir anlamı olmalıdır, değişimin yakalanabilmesi için teknik ve yönetsel desteğe gereksinim bulunmaktadır ve son olarak değişimin meydana gelmesi belirli bir süreç içinde olur (Aydın, 2015:171).

Birçok alanı etkisi altına alarak bir değişim ve dönüşüm sürecini başlatan küreselleşme, genel olarak kamu yönetimi özel olarak da sağlık yönetimi alanında devam etmektedir. Kamu yönetiminde küresel olarak görülen değişim, bazı kamu hizmetlerinin özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarına bırakılması diğer bir ifadeyle devletin küçülmesi, gelişen teknoloji ile beraber kamu yönetiminde bilişim teknolojilerinin kullanım alanlarının artması, vatandaş memnuniyeti, şeffaflık, hesap verebilirlik ve hizmette yerellik gibi ilkelerin egemen olması şeklinde görülmüştür (Arslan, 2010:22).

Küreselleşme süreci, Kamu yönetiminin geleneksel yönetim anlayışından uzaklaşarak yeni kamu yönetimi anlayışına doğru hareket etmeye başlamasına neden olmuştur. Devletin faaliyet alanı küçülmüş diğer bir ifadeyle daralmıştır. Bu süreçte kamusal hizmetlerin sunumuna özel sektör ve sivil toplum kuruluşları dahil olmuştur. Dolayısıyla yönetim anlayışından yönetişim anlayışına geçilmiştir (Aydın, 2013:147).

Küreselleşmenin dolayısıyla en temel niteliği coğrafi uzaklıkların anlamsız bir ayrıntıya dönüşmesi ve ulus devletler arasındaki mevcut sınırların öneminin azalmasıdır. Fakat küreselleşme hiçbir biçimde ‘yerel’ ve ‘ulusal’ olanın ‘küresel’ olanın astı olduğu anlamını ifade etmez. Tam tersine, küreselleşme yerel, ulusal ve küresel (ya da belki yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası ve küresel) olayların devamlı bir biçimde etkileşim halinde olması anlamında siyasi süreçlerin derinleştiği kadar genişlediğine dikkat çekmektedir (Heywood, 2015:332-333).

Birçok kamu hizmetinde olduğu gibi sağlık hizmetinin sunumunda ve yönetiminde de devletin yanı sıra özel sektör ve sivil toplum kuruluşları görev almaya başlamıştır. Sağlık alanında 1980’li yıllarda başlayan ve hala devam eden reform çalışmaları birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de ‘Sağlıkta Dönüşüm Programı’ adı ile yürütülmektedir (Gök, 2021).

Sağlık Bakanlığı’nın yeniden yapılandırıldığı bu süreç içerisinde, koruyucu sağlık hizmetlerine öncelik verilmesi ve birinci basamak sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi planlanmıştır. Ayrıca bakanlığın en başta gelen görevinin, sağlık politikaları hazırlamak ve denetim yapmak olduğu belirtilmiştir (Işık, 2013:162).

3.2.1. Sağlık Hizmeti Talebi Ve Sunumu Anlayışındaki Değişim

Sağlık sektörü çevresi ile etkileşim içindedir. Değişen çevre şartlarından sağlık sektörü de etkilenmektedir. Dünya nüfusunun artması, ileri teknoloji ve sağlık hizmetinden faydalanan insanların talepleri sağlık sektörünü etkilemektedir. Değişen çevre şartlarında sağlık sektörünün başarılı olabilmesi için, yeni sosyal düzenleme ve organizasyon yöntemlerinin kullanılması gerekir (Çelik, 2012:110).

Sürekli ve hızlı bir değişim ve aynı zamanda dönüşüm sürecinin olduğu bir dünyada yaşamlarımızı sürdürmekteyiz. Söz konusu değişim öylesine hızlı bir şekilde gelişmekte ve sürekli olarak devam etmektedir ki, bu değişimlerden hiçbir kurum ya da kuruluşun etkilenmemesi durumu söz konusu değildir. Meydana gelen değişimler kapsamında doğal olarak tüm kurum ve kuruluşlar söz konusu değişimlere adapta olup ayak uydurabilmek için kendi yapılarında çeşitli dönüşümler gerçekleştirmektedir. Son yıllarda her alanda olduğu gibi sağlık alanında da ciddi değişiklikler olduğu gözlenmektedir. Zaten herhangi bir alanda küçük bir değişimin meydana gelmesi bile ilgili diğer tüm alanların söz konusu değişimden etkilenmesi durumunu da beraberinde getirmektedir.

Bu duruma örnek olarak şunlar verilebilir: son yıllarda teknolojinin gelişmesine bağlı olarak okullarda kullanılan tahtaların yerini akıllı tahtaların alması, aynı şekilde tablet kullanımının eğitimde yaygın hale gelmesi, ziraat alanında kullanmak için geliştirilen herhangi bir teknolojik cihazın kullanılması ve buna bağlı olarak tarlada çalışan işgücünün bundan etkilenmesi; gelişen teknolojiyle birlikte üretilen çeşitli cihazların sağlık alanında da kullanılabilirliği gibi. Dolayısıyla teknolojiye yaşanan küçük bir değişim tarım alanlarında çalışan insan sayısını ve buna bağlı olarak ekonomiyi; eğitimde kullanılan teknolojik alet ve cihazlar öğrenmeyi ve dolayısıyla bir ulusun geleceğini; en başta sağlık alanında kullanılması düşünülmeyen farklı bir alan için tasarlanan bir cihazın sağlık alanında kullanımı insanların yaşam süresinde ve kalitesinde önemli etkide bulunabilir. Kısacası, verilen örneklerde olduğu gibi örneğin sadece bir teknolojiye yaşanan herhangi bir değişim ilgili tüm alanları etkisi altına alır ve bir dönüşüm süreci başlatır. Farklı alanlar için bu örnekler çoğaltılabilir.

3.2.1.1. Sağlık Hizmeti Talebi Anlayışındaki Değişim

Sağlık hizmetlerinin talebi ile ilgili olan gelişmeler sağlık hizmetini kullanan bireylerle ilgilidir. Sağlık kurumlarının hizmet sundukları demografik çevreyi takip etmeleri gerekir. Nüfusun artması, azalması, göçler, eğitim seviyeleri izlenmesi gereken demografik çevre unsurlarından bazılarıdır. Bu unsurların sağlık kurumları üzerinde önemli etkileri vardır. Sağlık hizmetini kullanan bireyler çeşitli kaynaklardan elde ettikleri bilgiler neticesinde sağlık kurumlarından, uygun olmayan tedavi şekli ya da henüz mevcut olmayan bir tedavi hizmeti isteyebilmektedir. Bu nedenle, bu bireylerin aslında hangi sağlık hizmetlerini alması gerektiği ve hangi tedavi yöntemleri olduğu hakkında sağlık kurumları tarafın eğitilmeleri ve doğru bir şekilde yönlendirilmeleri hususu önem arz etmektedir (Çelik, 2012:114-115).

3.2.1.2. Sağlık Hizmeti Sunum Yöntemindeki Değişim

Sağlık kurumları ve sağlık hizmetini sunan sağlık personeli, sağlık hizmetlerinin arz yönünü oluşturur (Çelik, 2012:116).

Sağlık sektörü, teknolojide meydana gelen değişimlerden en çok etkilenen sektörlerden biridir. Teknolojinin ilerlemesi ile beraber yeni tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi, tedavi süresinin kısalması, tanımlanamayan hastalıkların teşhisi mümkün olabilmektedir. Teknolojide meydana gelen gelişmeler ve tedavi yöntemleri hastaların beklentilerini yükseltmektedir (Çelik, 2012:116-117).

Nüfusta meydana gelen değişimler hem sağlık kurumlarına olan isteği hem de sağlık personelinin seçileceği havuzu etkiler (Çelik, 2012:117). İnsan gücü, sağlık alanındaki en önemli kaynaktır. Doktor, hemşire, eczacı, diş doktoru vb. çalışanlar doğrudan sağlık hizmeti sunan sağlık alanındaki en önemli insan kaynağıdır. Sağlık sistemi için gerekli olan yöneticiler ile idari görevleri yapan yönetim ve destek hizmeti veren çalışanlar sağlık hizmetlerinin sunumu ve yönetimi açısından gereklidir. Sağlık hizmetlerinin kaliteli bir şekilde sunulabilmesi için sağlık personeli doğru yer ve zamanda hazır bir şekilde bulundurulmalıdır (Erigüç, 2012:216).

İletişim ve ulaşım teknolojilerinde meydana gelen ilerleme sayesinde dünyanın her yerine ulaşım kolaylaşmıştır. İnsanın hem bilgiye ulaşımını hem de fiziksel olarak yer değiştirmesini kolay hale getiren teknolojideki bu değişim, sağlık hizmetini kullanan bireylerin tutum ve eğilimlerinde birtakım davranış değişikliklerine neden olmuştur. Bu değişim ile beraber, sağlık kurumları farklı ülkelerden gelen insanlara hizmet sunmaya başlamışlardır. Değişen hasta profili sağlık kurumlarının bu çevreye uyum sağlamasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle sağlık kurumlarının yeterli sağlık hizmeti sunulabilmesi için sağlık personelinin de bu değişime uyumlu hale getirilmesi gerekir. Bu süreçte, sağlık kurumları personelinin doğru bir şekilde tanımlanması ve gerekli hizmet içi programlar sağlık personeline verilmelidir. Ayrıca, dünyanın farklı yerlerinden hastalar gelebildiği gibi, bir sağlık kurumu da yabancı bir ülkede sağlık hizmeti vermeyi seçebilir. Bu durumda sağlık kurumlarının, ekonomik siyasal ve kültürel bakımdan farklı kuralları benimsemesi ve çalışması durumu söz konusudur (Çelik, 2012:108).

Netice olarak sağlık sektörü devamlı olarak değişmektedir ve değişmeye devam edecektir. Gelecekte sağlık sektöründe 'esneklik' ve 'farklılık' esas unsurlar olarak dikkati üzerine çekecektir. Sağlık çalışanları daha çok uluslararası olacak ve daha belirsiz mesleki sorumluluklar ve bir işin artık farklı meslek mensupları tarafından da gerçekleştirilebileceği görüşü ağırlık kazanacaktır (Çelik, 2012:118).

3.3. Sosyal, Ekonomik, Politik Ve Demografik Nedenler

Son olarak, Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu Ve İl Kamu Hastaneleri Birliklerinin kurulmasının arka planının da yer alan nedenler; sosyal, ekonomik, politik ve demografik nedenler olmak üzere 4 başlık altında incelenecektir.

3.3.1. Sosyal Nedenler

Bireyin içinde yaşadığı toplum, bireyin inanç değer ve normlarını etkiler. Bireylerin doğa ve dünya ile ilgili anlayışları, kendisine ve başkalarına olan inançları, çeşitli kurum ve toplum ile ilgili anlayışları farklılık gösterir. Bu farklılıklar bireyin sağlık hizmetlerine olan bakış açılarının da farklı olmasına neden olabilmektedir. Bazı toplumlarda sağlık hizmetlerinin bir ücret ödenerek satın alınması normal karşılanırken bazı toplumlarda normal görülmez. Bu anlayış, sağlık kurumları asıl amaçlarını gözden geçirmeye ve kurumları sosyal sorumluluk anlayışı ile hareket etmeye zorlayabilmektedir (Çelik, 2012:111).

3.3.2. Ekonomik Nedenler

Sağlık hizmetleri ekonomik niteliğe sahiptir. Çünkü bu hizmetlerin üretilmesinde ekonomik ürün ve hizmetler kullanılır. Ekonomik çevrede meydana gelen değişim sağlık hizmetlerinin sunumunu etkiler. Bu anlamda, kamu tarafından verilen hizmetlerde sınırlamalar ve düzenlemelerin olduğu, özel sektörün oynadığı rolün azaldığı görülür. Çünkü ekonomide yaşanan olumsuz durum devletin, sağlık hizmeti sunan kurumlara yapması gereken ödemeleri azaltmasına ya da ödeme şeklinde değişiklik yapmasına neden olur. Dolayısıyla ekonomide meydana gelen bu gelişmelerden hizmeti kullanan hastalar doğrudan etkilenir (Çelik, 2012:111).

Sağlık kurumlarını yakından etkileyen bir başka ekonomik çevre unsuru, sağlık hizmetlerinin sunumunda gözlenen maliyet artışıdır. Bu durumun nedeni, yeni tedavi yöntemlerinin pahalı olması ve bu yöntemlere olan talebin artmasıdır. Sağlık kurumları, kaliteli bir sağlık hizmeti sunabilmek için maliyetlerdeki artışı göze alabilmelidir. Maliyet artışı yüzünden, sağlık hizmetini ödeyen kurumlar ve hastalar olumsuz tepki gösterebilir. Bu durum, sağlık kurumlarının işleyişi üzerinde etkili olur (Çelik, 2012:111).

İnsanlar mümkün olduğunca genç ve sağlıklı kalmak, sağlık hizmetlerinden de daha çok faydalanmak istemektedir. Çoğu ülkedeki sağlık sistemi, söz konusu bu hedefleri gerçekleştirme yönünde gittikçe artan bir baskı altında bulunmaktadır. Ülkelerin refah seviyeleri arttıkça, vatandaşları da sağlık konusunda daha çok harcama yapmayı talep etmektedir. Bu beklentilerin artması, hem bakım hem de tedavi için daha çok ve daha maliyetli hizmetlerin kullanılması anlamına gelmektedir. Küresel sosyal gelişmeler örneğin; filmler, televizyon ve internet vs. bu taleplerin artmasına neden olmaktadır. Artan bu beklentiler, hastaların en son ve en iyi hizmeti, en yeni teknolojileri ve ilaçları talep etmesine neden olmuştur. Başka yerde bu imkanların olduğunu bilen insanlar, kendi yerel sağlık merkezleri ya da daha küçük hastanelerdeki hizmet kalitesi konusunda daha şüpheci hale gelmiştir. Sağlık problemleri için ihtiyaç bulunmadığı halde insanlar, bölgesel merkezler ve üniversite hastanelerini tercih etmeye başlamıştır (Işık, 2013:161).

3.3.3. Politik Nedenler

Sağlık sektörü, devlet müdahalesinin ve aynı zamanda yasal düzenlemelerin çok fazla olduğu sektörlerden bir tanesidir. Sağlık kurumlarının nerede kurulacağı, kurulması düşünülen sağlık kurumunun hangi nitelikleri taşıyacağı, sunumu gerçekleştirilen sağlık hizmetlerinden alınacak olan fiyatın ne olacağı, sağlık kurumlarının pazarlama faaliyetlerini hangi esaslara göre yürüteceği, sağlık kurumunda çalışacak olan sağlık çalışanının hangi nitelikleri taşıyacağı ve daha pek çok alan yasalarla düzenlenmektedir. Söz konusu sağlık kurumu eğer kamu kurumu özelliğine sahip ise kurum politik ve yasal çevrede meydana gelen değişim ve gelişmelere çok daha fazla maruz kalacaktır. Bu düzenlemelerin amacı bazen haksız rekabete engel olmak, bazen hastaları korumak, bazen de toplumun çıkarlarını korumak için gerçekleştirilmektedir. Hangi amaçla yapılırsa yapılsın sağlık kurumları gerçekleştirilen bu düzenlemelerden önemli oranda etkilenmektedir (Çelik, 2012:112).

3.3.4. Demografik Nedenler

Ekonominin gelişmesi ve kadınların eskiye oranla iş hayatında daha çok yer almaları, nüfusun artık eskisi kadar hızlı artmayacağını göstermektedir. Nüfusun azalması sağlık kurumları tarafından verilen kadın doğum ve çocuk hizmetlerine olan talebin de az olacağını işaret eder (Çelik, 2012:114).

Diğer yandan yalnızca çoğalan nüfus değil, çoğalan yaşlı nüfus da sağlık kurumlarını çok yakından ilgilendiren demografik bir özelliktir. Türkiye bugün genç bir nüfus yapısına sahip olsa bile, önümüzdeki 20-30 senelik bir zaman içinde Türkiye’de yaşlı nüfusun çok olduğu ülkeler grubuna girecektir. Çoğalan yaşlı nüfus, sağlık kurumlarını esas olarak iki yönde etkiler: Sağlık kurumlarında verilecek hizmet çeşitleri değişiklik gösterebilir ve sağlık kurumlarından yararlanan kişilerin fiziksel gereksinimleri farklılaşabilir. Genç bir nüfus yapısına sahip olan ülkelerde akut ve tedavi edilebilir hastalıklar daha çoktur. Bu çeşit hastalıklar daha kısa zamanda sağlık kurumlarında tedavi edilebilirler. Genç hastalarda, karmaşık ve birden çok hastalığı aynı anda görmek fazla yaygın olmadığından dolayı söz konusu bu hastalıkların tedavisinde kullanılacak olan kaynak miktarı da çok olmayabilir. Fakat yaşlanan nüfusun hastalık yapısı farklı olmaktadır. Bu çeşit hastalarda kronik hastalıklar çoktur. Ayrıca yaşlı hastalarda birden çok hastalığı aynı anda görme olasılığı daha çoktur ve bu durum ise bu türden hastaların tedavi sürecini güçleştirir ve bazen uzatır ve ayrıca daha çok kaynak kullanmak gerekebilir (Çelik, 2012:114).

Dünya nüfusu artmaktadır. Artan nüfusla birlikte her çeşit kaynak daha fazla tüketilmektedir. Sağlık kurumları bakımından nüfusun artması sağlık kurumlarının daha fazla kullanılabileceği anlamına gelebilir. Kaynakların kıt olması, artan sağlık ihtiyaçlarının daha rasyonel yollarla karşılanmasını ve eşitliği artırmaya yönelik düzenlemeler yapılmasını gerektirir. Bu durumda sağlık kurumları ek maliyetlerle karşılaşabilir (Çelik, 2012:114).

4. SONUÇ

Tüm dünyada yönetim anlayışı değişmektedir. Bu değişim ilk olarak kamu yönetiminde gözlenmiştir. Kamusal hizmetlerin sunumunda devlet ile birlikte özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının yer alması bu anlayışın bir sonucudur. Dolayısıyla değişimin kamu yönetimi alanından başlayarak hızla diğer alanlarda da etkili olduğu görülmektedir.

Değişimden etkilenen ilk ve en önemli alan sağlık yönetimi olmuştur. Çünkü tüm dünyada sağlık ile ilgili reformlar ve çeşitli düzenlemeler yapılmaktadır. Model olarak yeni kamu yönetimi anlayışı örnek alınarak sağlık alanına yeni yönetim anlayışı getirilmeye çalışıldığı gözlenmektedir. Kamu yönetimi alanında olduğu gibi sağlık alanında da geleneksel yönetim anlayışından uzaklaşmaktadır. Bir bakıma sağlıkta yönetim anlayışına geçildiği söylenebilir.

Sağlık alanında yeni yönetim anlayışını yansıtan ilk model, Türkiye Kamu Hastaneleri kurumu ve İl Kamu Hastaneleri Birlikleri olmuştur. 2011 yılında 663 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu ve Kurumun taşra örgütlenmesi olarak da İl Kamu Hastaneleri Birlikleri oluşturulmuştur. 2012-2017 yıllarını kapsayan yaklaşık altı yıllık bir dönemde, Ankara, İstanbul ve İzmir’de birden fazla olmak üzere 81 ilde 89 birlik kurulmuştur. Kurum ve birlikler Sağlık Bakanlığı’nın sahip olduğu görev ve sorumluklardan önemli bir kısmını üstlenmişlerdir. Böylece, 2011 yılına kadar Türkiye’de sağlık hizmetlerinin sunumundan ve üretiminden sadece Sağlık Bakanlığı

sorumlu iken, kurum ve birliklerin kurulması ile beraber söz konusu görev ve sorumlulukların paylaşıldığı görülmektedir.

Sağlık hizmetlerinin üretiminde ve sunumunda yeni yönetim anlayışının bir göstergesi olan Kurum ve Birliklerin ortaya çıkmasında en çok etkili olan kavramların başında küreleşme ve teknoloji yer almaktadır. Çünkü söz konusu iki kavramın, tüm dünyayı çok kısa sürede etkileme gücü bulunmaktadır.

Sonuç olarak; kurum ve birliklerin kurulmasında diğer bir ifadeyle yeni sağlık yönetimi anlayışının ortaya çıkmasında;

• Küreselleşme ve onun etkilediği kamu yönetimi alanında meydana gelen yeni yönetim anlayışı

• Sağlık hizmetinde ve sunumunda mevcut olan sorunlar

• Toplumsal değişim (sosyal, ekonomik, politik ve demografik açıdan toplumda meydana gelen değişim ve toplumun sağlığa bakış açısının değişmesi) etkili olmuştur.

Bu değişimin devam edeceği ve sürekli olacağı söylenebilir.

KAYNAKLAR

1. Akipek Öcal, Ş. (Ed.). (2019). Sağlık Hukuku. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
2. Arslan, N.T. (2010). Klasik-Neo Klasik Dönüşüm Süreci: Yeni Kamu Yönetimi, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 11(2), 21-38.
3. Aydın, A.H. (2011). Yönetim Bilimi. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
4. Aydın, A.H. (2012). Kamu Yönetimine Giriş. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
5. Aydın, A.H. (2013). Yönetim Bilimi. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
6. Aydın, A.H. (2015). Türk Kamu Yönetimi-Sistem Örgütsel Yapı Sorunlar. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
7. Aydın, A.H. (2017). Türk Kamu Yönetimi-Sistem Örgütsel Yapı Sorunlar. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
8. Çelik, Y. (Ed.). (2012). Sağlık Kurumları Yönetimi I. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
9. Ergun, T. (2015). Kamu Yönetimi Kuram-Siyasa-Uygulama. Ankara: TODAİE.
10. Erigüç, G. (Ed.). (2012). Sağlık kurumları Yönetimi I. Eskişehir: Anadolu üniversitesi Yayınları.
11. Eryılmaz, B. (2009). Kamu Yönetimi. Ankara: Okutman Yayıncılık.
12. Eryılmaz, B. (2011). Kamu Yönetimi Düşünceler-/Yapılar/Fonksiyonlar/Politikalar. Ankara: Okutman Yayıncılık.
13. Fişek, N. H. (1983). Halk Sağlığına Giriş. Ankara: Hacettepe Üniversitesi-Dünya Sağlık Örgütü Hizmet Araştırma Ve Araştırmacı Yetiştirme Merkezi Yayını No:2.
14. Gök, S. (2021, Eylül). Türkiye kamu Hastaneleri Kurumu Ve İl Kamu Hastaneleri Birliklerinin Örgütsel Yapısı Ve Yönetimi. 7. Uluslararası Çukurova Bilimsel Araştırmalar Kongresi. https://88836955-4e78-4855-9c8a-e3452c55ca11.filesusr.com/ugd/614b1f_9a4eb4fe19e64686874c6b3bec009148.pdf.
15. Gözübüyük, A. Ş. (2001). Türkiye'nin Yönetim yapısı. Ankara: Turhan Kitapevi Yayınları.

16. Handy, C. B. (1976). Understanding Organizations. England: Penguin books ltd, Harmondsworth, Middlesex.
17. Heywood A. (2015). Siyasetin Temel Kavramları. (H. Özler, Çeviri). Ankara: Adres Yayınları.
18. Işık, O. (Ed.). (2013). Sağlık Kurumları Mevzuatı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
19. Öztekin, Z. (2009). Türkiye’de sağlıkta dönüşüm programı ve aile hekimliği, Hacettepe Tıp Dergisi, 40, 6-12.
20. Petek, H. (Ed.). (2013). Sağlık Hukuku. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- 21.
22. Roberts, M.J., Hsiao, W., Berman, P., ve Reich, M. R. (2004). Sağlık Reformunun Doğru Yapılması Performans ve Hakkaniyetin Geliştirilmesi İçin Bir Kılavuz. Ankara: Oxford University. Erişim Adresi: <http://sbu.saglik.gov.tr/ekutuphane/kitaplar/sarefdoyap.pdf>.
23. Somunoğlu, S. (Ed.). (2012). Sağlık Kurumları Yönetimi I. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
24. Souryal, S. (1981). Police Organization And Administration. (HBY).
25. Sözen, C. (2003). Sağlık Yönetimi. Ankara: Palme Yayıncılık.
26. Uğurluoğlu ,Ö. (Ed.). (2013). Sağlık kurumları Mevzuatı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
27. Tortop, N., İsbir, E. G., ve Aykaç, B. (1999). Yönetim Bilimi. Ankara: Yargı Yayınevi.
28. White, L. D. (1961). Introduction To The Study of Public Administration. New York. The Macmillan Company.
29. Tübitak. (2017). Sağlık Hizmetlerinin Sorunları. 1-4, http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/si/EK-19.pdf adresinden edinilmiştir.
30. Tübitak. (2017). Sağlık Sektörünün Mevcut Durumu. 1-5, https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/si/EK-22.pdf adresinden edinilmiştir.

SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİNDE ENFLASYON, İŞSİZLİK VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON THE RELATIONSHIP OF INFLATION, UNEMPLOYMENT AND ECONOMIC GROWTH IN SELECTED OECD COUNTRIES

Kerem ÖZEN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü Orcid ID: 0000-0003-2264-2787

Özet

Ekonomik büyüme bir ülkede refah düzeyinin yükselmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Bundan dolayı toplumun ekonomik olarak hoşnutluğu enflasyon ve işsizlik oranları ile ölçülür. Bu bağlamda ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik oranları ekonomi literatüründe önemli bir yer tutmaktadır. İşsizlik, enflasyon ve ekonomik büyüme hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için çok önemli makroekonomik göstergelerdir. Aynı zamanda ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi formüle eden ve ekonomik büyümenin işsizliği azaltacağını öne süren Okun yasasıdır. Okun yasası günümüzde dünya ekonomisinde yer edinen büyüme performansı baz alınırken işsizlik oranlarında yeterli miktarda bir azalmanın meydana gelmemesinden dolayı ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkinin yeterince güçlü olmadığı şeklinde ifade edilebilir. İşsizlik ile enflasyon arasında karşılıklı pozitif bir ilişkinin var olduğunu ortaya koyan Phillips eğrisi teorisidir. Bu teoriye göre işsizlik ve enflasyon arasında ters bir ilişki mevcuttur. Enflasyon oranlarının yükselmesi ve istihdamın artmasından dolayı azalmaya başlayan işsizlik oranlarının ekonomik büyümeye pozitif yönde bir katkı sağlamış olduğu ifade edilmektedir. Sistemik enflasyon reel değişkenleri ortaya çıkardığı için hükümetlerin para politikasıyla ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmeleri mümkündür. Bundan dolayı enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi son derece önemlidir. Öte yandan son dönemde literatürde eklenen çalışmalarda bu ilişkinin gerçekleşebilmesi için öncelikle analizin kısa dönemde olması ve enflasyonun ise beklenen enflasyon olarak ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Bu çalışmanın amacı seçilmiş OECD (Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz, Türkiye) ülkeleri arasında enflasyon, işsizlik ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında meydana gelen değişimleri araştırmak ve doğrultuda teorik bir çalışma ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, İşsizlik, Ekonomik Büyüme

Abstract

Economic growth has an important place in raising the welfare level of a country. Therefore, the economic satisfaction of the society is measured by inflation and unemployment rates. In this context, economic growth, inflation, and unemployment rates have an important place in the economic literature. Unemployment, inflation, and economic growth are very important macroeconomic indicators for both developed and developing countries. It is also the law of the arrow that formulates the relationship between economic growth and unemployment and proposes that economic growth will reduce unemployment. Okun's law can be expressed as the relationship between economic growth and

unemployment is not strong enough because the unemployment rate does not decrease sufficiently while the growth performance in the world economy is taken as a basis. It is the Phillips curve theory that reveals that there is a mutually positive relationship between unemployment and inflation. According to this theory, there is an inverse relationship between unemployment and inflation. It is stated that unemployment rates, which started to decrease due to the rise in inflation rates and the increase in employment, contributed positively to economic growth. Since systematic inflation reveals real variables, it is possible for governments to realize economic growth with monetary policy. Therefore, the effect of inflation on economic growth is extremely important. On the other hand, recent studies in the literature state that in order for this relationship to be realized, the analysis should be in the short term, and inflation should be considered as expected inflation. The aim of this study is to investigate the changes in inflation, unemployment, and economic growth variables among selected OECD (France, Italy, Spain, Portugal, Turkey) countries and to present a theoretical study in this direction.

Keywords: Inflation, Unemployment, Economic Growth

SECİLMİŞ OECD ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'DE KADIN İŞGÜCÜ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

A DISCUSSION ON WOMEN LABOR IN SELECTED OECD COUNTRIES AND TURKEY

Fatma Fehime AYDIN

Dr.Öğr.Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü,
ORCID No: 0000-0002-7026-6889

Cemalettin LEVENT

Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı,
ORCID No: 0000-0001-7147-1027

Özet

Geçmişten günümüze kadar kadınlar işgücü piyasasında erkekler kadar iş imkânı bulamamıştır. İşgücünde ikinci plana atılan kadınlar daha çok enformel sektörlerde istihdam edilmişlerdir. Son yıllarda dünya genelinde kadın istihdamına yönelik teşviklerin artmasına rağmen kadınlar halen erkekler kadar işgücü piyasalarında yer alamamaktadırlar. Kadınlar, işgücü piyasasına katılımlarının az olmasının yanı sıra yoksulluk ve krizlerden en çok etkilenen kesim olmuştur. Yoksulluk ve ekonomik krizlere karşı savunmasız olan kadınların işgücünde istenen düzeyde yer alamaması ülkelerin kalkınma ve büyüme politikalarının da olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Özellikle bir ülkede ekonomik kalkınmanın istenen düzeye çıkabilmesi için kadın işgücünün artırılması gerekir.

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin kadın istihdamına yönelik teşvikleri artırmasının en önemli amacı ekonomik kalkınmanın güçlenmesidir. Ancak Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranının artırılması için politikalar geliştirilse de bu oran erkekler göre çok geride kalmaktadır. Örneğin Türkiye için OECD STAT 2020 yılı verilerine göre kadınların işgücüne katılım oranı %35 iken erkeklerin işgücüne katılım oranı %58,9'dur. Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı bütün OECD üyesi ülkelerin gerisindedir. OECD ülkelerinde kadınların işgücüne katılım oranlarının yüksek olmasında sanayi ve hizmet sektörünün gelişmesi önemli bir etkidir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı; seçilmiş OECD ülkeleri ve Türkiye'de kadın işgücü üzerine bir tartışma yapmaktır.

Çalışmada OECD STAT sitesinden alınan verilerden hareketle tablolar oluşturulmuş olup seçilmiş OECD ülkeleri ve Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranları araştırılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre; Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranları OECD üyesi ülkelerinin tamamına göre geride kalmıştır. Bu durumun temel nedenleri; eğitim, ücretsiz aile işçiliği, kayıt dışı çalışmanın yaygın olması ve sosyo-kültürel faktörlerdir. Öte yandan OECD ülkelerinde kadınların işgücüne katılım oranı artmakta olup erkekler göre az da olsa düşük orandadır. Bununla birlikte seçilmiş OECD ülkelerinde kadınların işgücüne katılım oranının en fazla olduğu ülke ise İzlanda'dır (%80,7). Bu bağlamda hem Türkiye'de hem de OECD ülkelerinde kadınların işgücü piyasasına girişini kolaylaştıracak politikaların geliştirilmesi kadınların istihdamını arttıracak olup ekonomik seviyenin yükselmesinin sağlanmasında önemli rol oynayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın İşgücü, OECD, İstihdam

Abstract

From the past to the present, women have not been able to find employment opportunities in the labor market as much as men. Women, who were put in the second place in the workforce, were mostly employed in informal sectors. Despite the increase in incentives for women's employment around the world in recent years, women still cannot take part in the labor market as much as men. In addition to their low participation in the labor market, women have been the segment most affected by poverty and crises. The fact that women, who are vulnerable to poverty and economic crises, cannot take place in the workforce at the desired level causes the development and growth policies of countries to be negatively affected. In order for the economic development of a country to reach the desired level, it is necessary to increase the female workforce.

Today, the most important purpose of developing countries to increase incentives for women's employment is to strengthen economic development. However, although policies have been developed to increase the labor force participation rate of women in Turkey, this rate lags far behind that of men. For example, according to OECD STAT 2020 data for Turkey, the labor force participation rate of women is 35%, while the labor force participation rate of men is 58.9%. The labor force participation rate of women in Turkey is behind all OECD member countries. The development of the industry and service sector is an important factor in the high labor force participation rate of women in OECD countries. In this context, the main purpose of the study is to make a discussion on female labor force in selected OECD countries and Turkey.

In the study, tables were created based on the data taken from the OECD STAT site and the labor force participation rates of women in selected OECD countries and Turkey were investigated. According to the results obtained in the study; women's labor force participation rates in Turkey have lagged behind all OECD member countries. The main reasons for this situation are; education, unpaid family work, prevalence of informal work and socio-cultural factors. On the other hand, the labor force participation rate of women is increasing in OECD countries and it is at a slightly lower rate than men. However, the country with the highest female labor force participation rate in selected OECD countries is Iceland (80.7%). In this context, the development of policies that will facilitate women's entry into the labor market, both in Turkey and in OECD countries, will increase women's employment and play an important role in increasing the economic level.

Keywords: Female Labor Force, OECD, Employment

1.GİRİŞ

Dünya nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturan kadınların işgücü piyasasına formel olarak girişleri sanayi devrimi ile başlangıç göstermiştir. Bu dönemde sanayileşme ile beraber yaşanan ekonomik gelişmeler kadınların işgücüne katılımını olumlu yönde etkilemiştir. Tarihsel olarak kadınların işgücüne katılım süreçleri incelendiğinde; 2.Dünya Savaşı'nda erkeklerin askeri alanlarda daha fazla yer almasıyla kadın işgücüne ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. Bu süreçte kadınlar işgücü piyasasında önemli bir güç olarak yer almışlardır. Sonrasında ise savaşların bitmesiyle işgücü piyasasında kadınların oranı önemli ölçüde azalmıştır.

Günümüz dünyasında ekonomik kalkınmanın sağlanmasında, yoksulluğun azaltılmasında ve ekonomik krizlerin azalmasında kadınların işgücüne katılımı önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı; seçilmiş OECD ülkeleri ve Türkiye’de kadın işgücü üzerine bir tartışma yapmaktır. Çalışmada OECD STAT sitesinden alınan verilerden hareketle tablo oluşturulmuş ve seçilmiş OECD ülkeleri ve Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranları incelenmiştir.

2. KADIN İŞGÜCÜNE YÖNELİK LİTERATÜR TARAMASI

Kadın işgücüne yönelik yapılan teorik ve uygulamalı literatür taramalarında genellikle eğitim ve sosyo-kültürel faktörlerin kadınların işgücüne katılımı üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda sunulmuştur.

Doğrul tarafından 2008 yılında yapılan çalışmanın temel amacı; 2001 krizi sonrası Türkiye’de kentsel alanlarda kadınların işgücüne katılımını belirleyen faktörleri araştırmaktır. Çalışmada uygulanan regresyon sonuçlarına göre; bekâr olmanın kadınların işgücüne katılma ihtimalini artırdığı, evli olmanın ise azalttığı görülmüştür. Bununla birlikte eğitim düzeyi yükseldikçe kadınların işgücüne katılım oranının olumlu yönde etkilendiği tespit edilmiştir.

Tapşın tarafından 2016 yılında Kocaeli’nin İzmit ilçesinde yapılan çalışmanın amacı; ‘Mikro Kredi’ uygulamaları çerçevesinde kadın istihdamını araştırmaktır. Çalışmada uygulanan anket sonuçlarına göre; daha önce işsiz olduğunu belirten %68,8 gibi bir oranda yoksul kadının, ‘Mikro Kredi’ sonrası bir iş sahibi olarak işgücü piyasasında yer aldığı tespit edilmiştir.

Konak tarafından 2016 yılında Trabzon ilinde yapılan çalışmanın temel amacı; kadınların işgücüne katılımının analiz edilmesidir. Uygulanan anket çalışmasının sonuçlarına göre; çalışan kadınların toplum içindeki yerleri eskiye nazaran daha iyi olsa da, geleneksel olarak üstlendikleri rollerden dolayı ev işleri, çocuk bakımı gibi işleri de yapmak zorunda kaldıkları tespit edilmiştir.

Sancar Özkök ve Atay Polat tarafından 2020 yılında yapılan çalışmanın temel amacı; Türkiye’de ekonomik büyüme, kentleşme ve enflasyon oranı gibi sosyoekonomik faktörlerle kadınların işgücüne katılımı arasındaki ilişkiyi 1990-2018 dönemi için araştırmaktır. Elde edilen sonuçlara göre; ekonomik büyüme, kentleşme ve enflasyon oranlarındaki %1’lik artışların, incelenen dönemde kadınların işgücüne katılımını sırasıyla %0.459, %0.507 ve %0.047 oranlarında artırdığı tespit edilmiştir.

Kadın istihdamına yönelik çalışmalara genel olarak bakıldığında kadınların işgücüne katılımını belirleyen çok sayıda etkenin olduğu tespit edilmiştir. Medeni durum, eğitim düzeyi, hükümet politikaları, aile içindeki geleneksel rolleri, ekonomik büyüme, kentleşme ve enflasyon bunlardan bazılarıdır.

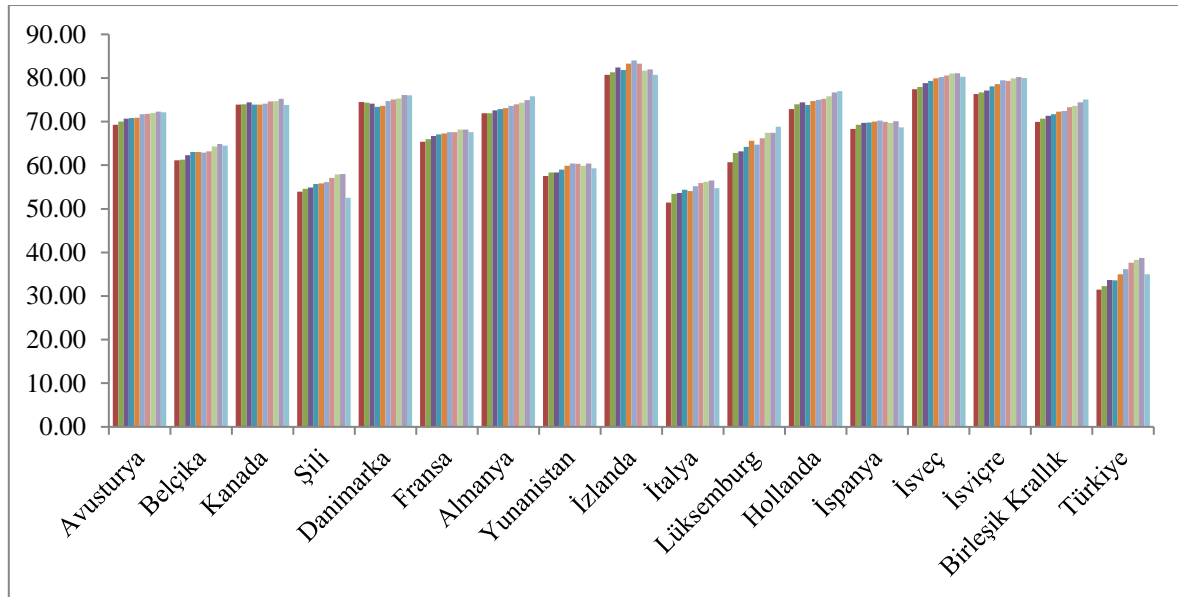
3. SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİNDE KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMININ ANALİZİ

Sanayi dönemi öncesinde ve sonrasında bütün toplumlarda kadınlar, işgücü piyasasında ekonomik faaliyetlere katılmışlardır. Bazı dönemlerde kutsallaştırılan kadın emeği, çoğu zamanlarda ise küçük ve değersiz olarak görülmüştür (Kaya, 2009: 7). Aşağıdaki tabloda ve grafikte seçilmiş OECD üyesi ülkeler ve Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranlarına yer verilmiştir.

Tablo 1. Seçilmiş OECD Üyesi Ülkelerde Kadınların İşgücüne Katılım Oranları: (15-64)

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Avusturya	68.9	69.3	70.0	70.7	70.8	70.9	71.7	71.8	72.0	72.3	72.1
Belçika	61.8	61.1	61.3	62.3	63.0	63.0	62.9	63.2	64.3	64.9	64.5
Kanada	74.0	73.9	74.0	74.4	73.9	73.9	74.1	74.6	74.7	75.2	73.8
Şili	51.8	53.9	54.6	54.9	55.7	55.8	56.1	57.1	57.9	58.0	52.5
Danimarka	74.6	74.5	74.3	74.1	73.4	73.6	74.7	75.1	75.3	76.1	76.0
Fransa	65.4	65.4	66.0	66.7	67.1	67.3	67.6	67.6	68.2	68.2	67.6
Almanya	70.8	71.9	71.9	72.6	72.9	73.1	73.6	74.0	74.3	74.9	75.8
Yunanistan	57.5	57.5	58.3	58.3	59.0	59.9	60.4	60.3	59.9	60.4	59.3
İzlanda	81.1	80.7	81.3	82.4	81.8	83.3	84.0	83.3	81.7	82.0	80.7
İtalya	51.1	51.4	53.4	53.6	54.4	54.1	55.2	55.9	56.2	56.5	54.7
Lüksemburg	60.3	60.7	62.8	63.2	64.2	65.6	64.7	66.2	67.4	67.4	68.8
Hollanda	72.4	72.9	74.0	74.4	73.8	74.7	75.0	75.2	75.8	76.7	77.0
İspanya	67.1	68.3	69.3	69.7	69.8	70.0	70.2	69.9	69.7	70.1	68.7
İsveç	76.2	77.4	77.9	78.8	79.3	79.9	80.2	80.6	81.0	81.1	80.3
İsviçre	75.3	76.3	76.7	77.1	78.1	78.6	79.5	79.3	79.9	80.2	80.0
Birleşik Krallık	69.7	69.9	70.7	71.3	71.7	72.3	72.4	73.3	73.6	74.4	75.1
Türkiye	30.2	31.5	32.3	33.7	33.6	35.0	36.2	37.6	38.3	38.7	35.0

Kaynak: OECD STAT 2020.

Şekil 1. Seçilmiş OECD Üyesi Ülkelerde Kadınların İşgücüne Katılım Oranlarının Grafikselsel Gösterimi (2010-2020 Dönemi)

Tablo 1’de ve şekil 1’de 2010-2020 dönemine ait seçilmiş OECD üyesi ülkelerde kadınların işgücüne katılım oranları sunulmuştur. Tablo ve grafik incelendiğinde OECD üyesi ülkelerde kadınların işgücüne katılım oranlarının genel olarak yüksek olduğu görülmektedir. Ele aldığımız ülkeler içerisinde kadınların işgücüne katılım oranlarının en yüksek olduğu ülkenin İzlanda olduğu görülmektedir. Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranlarının diğer OECD üyesi ülkelere kıyasla oldukça düşük olduğu gözlemlenmiştir. Şili,

İtalya ve Yunanistan'da da kadınların işgücüne katılımı diğer ülkelere kıyasla düşük seviyelerde kalmakla birlikte yine de bu ülkelerde bile kadınların işgücüne katılım oranının Türkiye'ye göre çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Bununla birlikte seçilmiş OECD üyesi ülkelerde yıllar itibariyle kadınların işgücüne katılım oranlarında artış ve azalışlar olmakla beraber genel anlamda işgücüne katılım oranlarının arttığı görülmektedir.

Kadınların işgücüne katılımındaki artış ülkeleri hem ekonomik hem de sosyo-kültürel anlamda etkilediğinden kadın istihdamı konusu önem arz etmektedir. Yapılan çalışmaların birçoğunda kadınların işgücüne katılımının, en önemli hedefler olan büyüme ve kalkınma üzerinde olumlu yönde etkili olduğu tespit edilmiştir. Yukarıdaki tabloda da özellikle daha gelişmiş ülkelerde kadınların işgücüne katılımının yüksek olduğu, nispeten daha az gelişmiş ülkelerde ise kadınların işgücüne katılımının düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir. Ele alınan 17 ülke içerisinde kadınların işgücüne katılımının en düşük seviyede kaldığı ülke Türkiye'dir. Bundan dolayı Türkiye'de de kadın istihdamı konusuna daha fazla önem verilmesi ve kadın istihdamını artırıcı yönde teşvik ve politikaların uygulamaya koyulması önem arz etmektedir.

SONUÇ

Günümüzde kadınların işgücüne katılım oranları erkeklere göre düşük orandadır. Ancak eski dönemlere oranla kadınların işgücüne katılım oranında olumlu gelişmeler söz konusudur. Günümüzde kadınların işgücüne katılım oranlarının artmasında; doğum oranlarının azalması, eğitim düzeyinin yükselmesi ve kadına yüklenen ikinci rollerin azaltılması gibi nedenler etkili olmaktadır.

Çalışmanın temel amacı; seçilmiş OECD ülkeleri ve Türkiye'de kadın işgücü üzerine bir tartışma yapmaktır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre; Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranları OECD üyesi ülkelerin tamamına göre geride kalmıştır. Bu durumun temel nedeni; eğitim, ücretsiz aile işçiliği, kayıt dışı çalışmanın yaygın olması ve sosyo-kültürel faktörlerdir. Bir diğer önemli bulgu ise OECD ülkelerinde kadınların işgücüne katılım oranı artmakta olup erkeklere göre az da olsa düşük orandadır. Son olarak seçilmiş OECD üyesi ülkelerde kadınların işgücüne katılım oranının en fazla olduğu ülke İzlanda olarak tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Doğrul, G. (2008), "2001 Krizi Sonrasında Türkiye'de Kentsel Alanlarda Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 0(22): 1-35.
2. Kaya, C. (2009), "Çalışma Yaşamında Kadın İşgücü Sorunları ve Örgütlenme Eğilimleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
3. Konak, Ö. (2016), "Türkiye'de Kadın İşgücü İstihdamının Analizi: Trabzon İli Üzerine Bir Uygulama", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
4. Sancar Özkök, C. & Atay Polat, M. (2020), "Ekonomik Büyüme, Enflasyon ve Kentleşmenin Kadınların İşgücüne Katılımına Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", Global Journal of Economics and Business Studies, 9(17): 63-76.

5. Tapşın, G. (2016), “Mikro Kredi Uygulamaları ve Kadın İstihdamı: İzmit Örneği”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(29): 265-292.

GÖRSEL MAĞAZACILIK TEKNİKLERİ VE NÖROPAZARLAMA UYGULAMALARI

VISUAL MARKETING TECHNIQUES AND NEUROMARKETING APPLICATIONS

Dr. Suat OKAY

Batman Üniversitesi, ORCID Code: 0000-0002-6042-6682

Özet

Günümüzde mağazalardan devlet dairelerine, tüm HORECA segmentinden etkinliklere kadar her yerde görsel mağazacılık kullanılmaktadır. Ticari hizmetlerde, satış noktasında tedarikçi ile müşteri arasındaki doğrudan temas, direkt olarak doğrudan pazarlama sürecini başlatmaktadır. Görsel olarak mağaza atmosferi için harcanan zaman ve para müşterinin duygularını etkilemektedir. Görsel mağazacılığın amacı, tüketicinin dikkatini çekmektir. Bu, müşterinin görebildiği, koklayabildiği, dokunabildiği, duyabildiği, dışarıda veya içeride her şeyin müşteri üzerinde olumlu veya olumsuz bir etkisi olduğu anlamına gelmektedir. Günümüzde perakendeciler veya hizmet sağlayıcılar, yalnızca bir ürün veya hizmet satmanın önemli olduğunu, ancak müşteri memnuniyeti ve rahatlığının alışveriş için çok önemli olduğunu yavaş yavaş anlamaktadırlar. Mağaza atmosferi bu nedenle ürün veya hizmetin ve markalarının tüketiciye görsel olarak nasıl iletildiği ve mesajın doğru bir şekilde çözümlenmediği ile ilgilenmektedir. Tüketici algısı da görsel temasa dayanmaktadır. Bir resim bin kelimenin yerini alabilmektedir. Görsel gıda mağazacılığı, günümüzde restoran, yemek servisi ve ağırlama endüstrisindeki en sıcak trendlerden biri olarak yerini almıştır. Ürünleri konukların satın alacağı şekilde sunmanın yanında dikkat çekici sunumlarla hizmetlere hayat vermenin modern sanatı olarak icra edilmektedir. Müşteriye ilk izlenim olarak, tazelik veya bolluk, renk, kalite ve tasarım sunumları şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bu çalışma, hizmet sektöründe, özellikle restoranlarda ve kafelerde uygulanan görsel mağazacılığın önemine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda, görsel mağazacılık unsurlarıyla birlikte kullanılan birçok pazarlama aracıyla tüketicilerin beş duyusunu ve onları nasıl etkileyeceğini de içermektedir. Son olarak, biyometrik veya nörogörüntüleme tekniklerinin uygulanması yoluyla hala geliştirilebilen, yeniden çalışılabilen veya değiştirilebilen ürünün çeşitli görsel öğelerini kullanan hizmet sağlayıcıların pratiğinde nöropazarlama tekniklerinin uygulamasına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nöropazarlama Teknikleri, Tüketici Duyuları, Atmosfer, Görsel Öğeler, Restoran.

Abstract

Today, visual merchandising is used everywhere, from stores to government offices, from the entire HORECA segment to events. In commercial services, the direct contact between the supplier and the customer at the point of sale directly initiates the direct marketing process. Visually, the time and money spent on the atmosphere of the store affect the emotions of the customer. The purpose of visual merchandising is to attract the attention of the consumer. This means that everything the customer can see, smell, touch, hear, outside or inside, has a positive or negative impact on the customer. Today, retailers or service

providers are gradually realizing that only selling a product or service is important, but customer satisfaction and convenience is crucial to shopping. Store atmosphere is therefore concerned with how the product or service and its brands are visually communicated to the consumer and whether the message is decoded correctly. Consumer perception is also based on visual contact. A picture can replace a thousand words. Visual food merchandising has become one of the hottest trends in the restaurant, food service and hospitality industry today. It is performed as the modern art of bringing services to life with remarkable presentations as well as presenting products as guests can buy. As a first impression to the customer, it is realized in the form of presentations of freshness or abundance, color, quality and design. This study aims to draw attention to the importance of visual merchandising in the service sector, especially in restaurants and cafes. It also includes the five senses of consumers and how they will affect them, with many marketing tools used in conjunction with visual merchandising elements. Finally, the application of neuromarketing techniques in the practice of service providers who use various visual elements of the product that can still be developed, reworked or modified through the application of biometric or neuroimaging techniques is mentioned.

Keywords: Neuromarketing Techniques, Consumer Senses, Atmosphere, Visual Elements, Restaurant.

TOPLAM SOSYAL HARCAMALARIN TÜRKİYE VE OECD KARŞILAŞTIRMASI**COMPARISON OF TOTAL SOCIAL EXPENDITURES IN TURKEY AND OECD****Dr. Dilek ÖZSOY**

Dr. Öğretim Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi

ORCID NO: 0000-0002-7527-2196

Özet

Sosyal devlet 20. yüzyılda liberal kapitalist sistem ile birlikte ortaya çıkan sosyal sorunlarla mücadelenin bir ürünü olarak tanımlanabilir. Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan sorunlara yönelik sosyal politika kavramı dar anlamda ve geniş anlamda sosyal politika olmak üzere 2 şekilde tanımlanmaktadır. “Dar” anlamda sosyal politika Sanayi Devriminin ortaya çıkardığı kötü çalışma koşullarına karşı işçileri ve emeği sermayeye karşı korumak ve bu yolla toplumdaki sınıf çatışmalarını önlemeye, toplumun ve devletin varlığını sürdürmesini sağlamaya yönelik uygulamaları içermektedir. “Geniş” anlamda sosyal politika ise sosyal politikanın kapsamındaki farklılığa ilişkin geliştirilmiş bir tanımlama olup, tüm sosyal alanlar ve tüm sosyal grupların sorunları ile ilgilenerek, çözümler üretmektedir (Koray, 2020).

Türkiye’de ilk kez 1961 Anayasası ile Türkiye Cumhuriyeti "sosyal hukuk devleti" olarak sosyal devlet anlayışını benimsemiştir. Anayasal ilke olarak sosyal devlet anlayışının benimsenmesi önemli olmakla birlikte sosyal devletin ekonomik ve sosyal boyutlarının büyüklüğü, gelişimi ve diğer ülkelerle karşılaştırılabilirliği sosyal politikalar nerede bulunduğumuzu ve refah devleti sınıflamasındaki yapımızı belirlemek açısından önem arz etmektedir.

OECD Sosyal Harcama Veritabanı (SOCX) farklı sosyal politika alanlarında gruplandırılmış sosyal amaçlı kamu ve özel yardımları temel alınarak, ayrıntılı sosyal harcama program verilerini sunmaktadır.

Bu çalışmada sosyal politika göstergelerine yönelik artan ihtiyaca hizmet etmek amacıyla geliştirilmiş olan OECD Sosyal Harcama Veritabanında (SOCX) yer alan veriler irdelenmiş ve Türkiye’deki refah devletinin büyüklüğü ve yıllar itibariyle değişimi toplam OECD verileri ile karşılaştırılmıştır.

Çalışmada karşılaştırmalar 2 başlık altında özetlenmiştir. Bunlar sırasıyla;

- Sosyal Harcamaların GSYH İçindeki Payı (%)
- 2015 Yılı Fiyatlarıyla Kişi Başına Sosyal Harcama Değeri (Kişi başına, sabit fiyatlarla (2015) ve sabit PPP’lerde (2015), ABD doları cinsinden)

1980-2019 dönemi için Türkiye ve toplam OECD ülkelerinin sosyal harcamalarının GSYH içindeki payları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

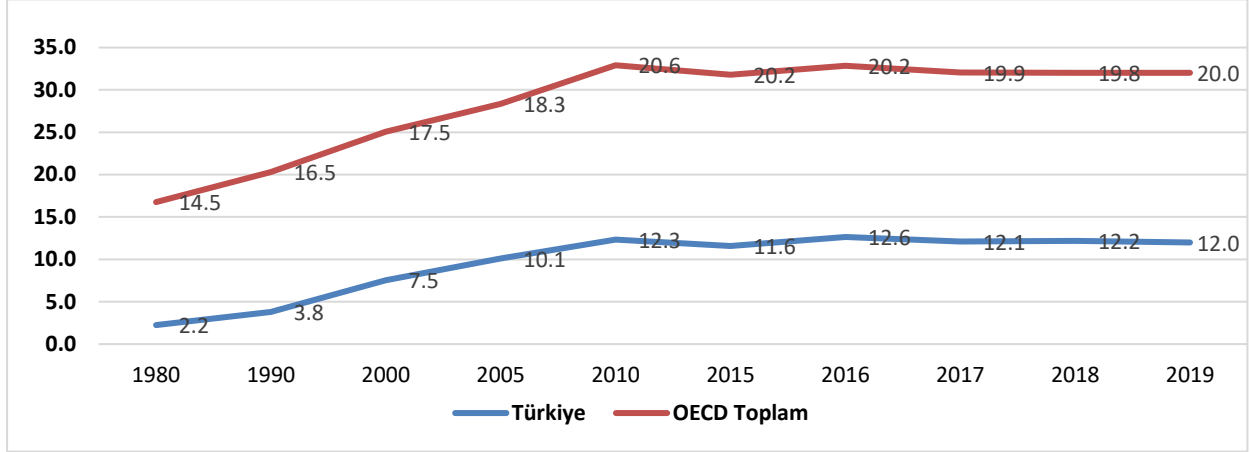
Tablo 1: Sosyal Harcamaların GSYH İçindeki Payı (%)

Yıl	1980	1990	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Türkiye	2,2	3,8	7,5	10,1	12,3	11,6	12,6	12,1	12,2	12,0
OECD Toplam	14,5	16,5	17,5	18,3	20,6	20,2	20,2	19,9	19,8	20,0

Kaynak: <https://stats.oecd.org>

Türkiye'deki sosyal harcamaların GSYH içindeki payı 1990-2000-2005 ve 2010 yıllarında önemli artışlar kaydetmesine karşın 2015 yılı sonrasında %12 düzeyinde durağan hale gelmiştir. OECD ile karşılaştırılmasında Türkiye halen alt düzeyde bulunmaktadır. Aşağıdaki grafikte Türkiye ve OECD toplamının sosyal harcamaların GSYH içindeki payı sunulmuştur.

Şekil 1: Sosyal Harcamaların GSYH İçindeki Payı (%)

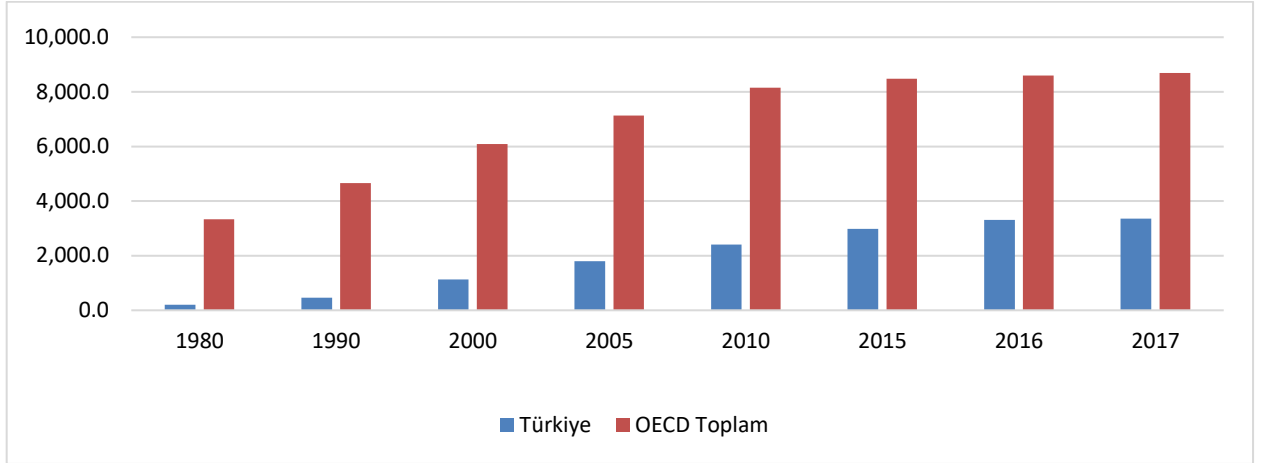
Sosyal refah devleti sistemi ve uygulamaları hakkında karşılaştırılabilir önemli göstergelerden biri kişi başına sosyal harcama verileridir. OECD Sosyal Harcama Veritabanımında yer alan 2015 yılı fiyatlarıyla ülke bazlı kişi başına sosyal harcamalar reel değişimi göstererek, karşılaştırılabilirliği sağlamaktadır. Aşağıdaki tabloda 1980-2017 döneminde seçilmiş yıllara ait kişi başına sosyal harcama değeri 2015 yılı ABD doları olarak sunulmuştur.

Tablo 2: 2015 Yılı Sabit Fiyatlarıyla Kişi Başına Sosyal Harcama Değeri, ABD Doları

Yıl	1980	1990	2000	2005	2010	2015	2016	2017
Türkiye	204,8	463,7	1.132,2	1.795,3	2.408,5	2.977,2	3.310,2	3.361,7
OECD Toplam	3.334,0	4.654,0	6.085,9	7.133,1	8.146,1	8.475,9	8.595,8	8.686,0

Kaynak: <https://stats.oecd.org>

Şekil 2: 2015 Yılı Sabit Fiyatlarıyla Kişi Başına Sosyal Harcama Değeri, ABD Doları

Tablo 2 ve Şekil 2’den görüldüğü gibi Türkiye’nin kişi başına sosyal harcaması yıllar itibariyle önemli düzeyde artış sağlamıştır. En yüksek artışlar % 144,2 ile 2000-1990 döneminde ve %126,4 ile 1990-1980 döneminde gerçekleşmiştir. OECD ülkeleri ile karşılaştırılmasında 1980 yılında OECD Toplamı Türkiye’nin 16,3 katı (3334,0/204,8) iken bu oranın 1990 yılında 10 kata, 2000 yılında 5,4 katına, 2010 yılı itibariyle 4 katına düştüğü görülmektedir. 2010 yılı sonrasında bu oranlarda olumlu bir şekilde azalma olmakla beraber bu oranın 2,6 olacak şekilde sabit kaldığı daha fazla azalmadığı görülmektedir.

Gelişmiş refah ülkelerinin sunduğu hizmet ve yaptığı sosyal harcamalara ilişkin detaylı veriler ve etki analizleri bulunmaktadır. Bu bağlamda sosyal harcamaları gelişmiş ülkelere göre daha düşük olan ülkelerin bu politikaların sonuçlarını değerlendirmeleri ve karşılaştırmalarını yapmaları önemlidir. Bu veriler aracılığıyla varolan kaynaklarını daha etkin kullanımı ve sosyal politika alanında daha başarılı sonuçların elde edilmesi söz konusu olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal harcama, sosyal politika, sosyal yardım, sosyal hizmet

MUHASEBE DENETİMİNDE DİJİTALLEŞME ÜZERİNE BİR İNCELEME

A REVIEW ON DIGITALIZATION IN ACCOUNTING AUDIT

İsa KARACAN

Orcid no: 0000-0001-6569-4275

Özet

Teknolojinin hızla gelişmesi; yeni fırsatlar doğururken diğer taratan da eski görüşleri ve demode sistemleri hayatımızdan çıkarmaktadır, ekonomileri topyekûn değiştirmektedir. Söz konusu değişimlerden dolayı işletmeler dijitalleşmiş olup artık çoğunlukla sanal ortamda ticaret yapılmaktadır. Ticari hayattaki bu teknolojik değişimler yeni ticaret şekli olan elektronik ticareti ön plana çıkarmıştır. Elektronik ticaretin canlanması ile e-ticaret üzerinde ortaya çıkabilecek teknolojik vb. riskler, suiistimaller de artmıştır. Risklerinin ortaya çıkarılması, hataların hilelerin tespit edilmesi, vergi unsurunun hatasız ve eksiksiz hesaplanıp vaktinde ödenmesi, finansal tabloların güvenilirliğinin belirlenmesi, hata ve hinlerin tespiti ve önlenmesi gibi tüm hususlar artık dijitalleşmiş muhasebe denetimi ile sağlanmaktadır. Ticari hayatın büyük oranda sanal ortama taşınması sonrasında, muhasebe sistemlerindeki değişim ve elektronik ortamda gerçekleştirilen muhasebe denetimlerinin yaygınlaşması; kâğıt tasarrufuyla beraber iş ve işlemlerin hızlanmasını da sağlamaktadır. Dijital muhasebe denetiminde yapay zekâ destekli programların kullanılmaya başlandığı da bilinen bir gerçektir. Yapay zekâ ile üretilen programlar yardımıyla, problem durumuna göre çözümler üretilmektedir. Muhasebe ve muhasebe denetim sistemleri değişirken dijital ortamlardaki yardımcı programlar sayesinde denetimler hızlanmakta ve insan kaynaklı hatalardan bağımsız hale gelmektedir. Yakın zamandaki teknolojik gelişmeler ile eşya vasfı olan teknolojik aletler, akıllı cihaz özelliğini alıp muhasebe denetiminde kullanılan tekniklere dönüşmüştür. Yapay zekâ ile kendi kendini geliştiren akıllı cihazlar ve donanımlar sayesinde programların muhasebedeki rolü daha da artmakta, muhasebe denetimlerinde dijitalleşmenin oranı gün geçtikçe yükselmektedir. Geliştirilen yazılımlar sayesinde muhasebe denetiminde çalışan personel sayılarında azalma gerçekleşmiştir. Bu bağlamda muhasebe denetiminde şahit olduğumuz dijitalleşmenin, zamandan ve iş gücünden tasarruf sağladığı söylenebilir. Ayrıca insan kaynaklı denetim hatalarla birlikte, maliyet kaynaklı unsurlar da azalmaktadır. Dijitalleşme sayesinde denetim kalitesi ve denetime olan güven artmakta ve rekabette üstünlük sağlanmaktadır. Yapay zekânın çoğu alanda olduğu gibi muhasebe denetimindeki artan etkisi, veri elamanının etkisini azaltmış ve verileri profesyonelce yorumlayıp yöneten kişilere ihtiyaç doğmuştur. Nitekim dijitalleşme ile iş gücü talebindeki azalmanın işsizliğe dönüşmemesi için ulusal hatta küresel teknolojik dönüşüm tedbirleri alarak yeni istihdam alanlarına yönelim sağlamak önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Dijitalleşme, Muhasebe denetimi, Yapay zekâ

Abstract

The rapid development of technology; While it creates new opportunities, the other side removes old views and outdated systems from our lives and changes economies altogether. Due to these changes, businesses have become digital and now mostly trade is carried out in

the virtual environment. These technological changes in commercial life have brought the new form of commerce, electronic commerce, to the fore. With the revival of electronic commerce, technological etc. that may arise on e-commerce. risks and abuses have also increased. All aspects such as revealing the risks, detecting errors and frauds, calculating the tax element correctly and completely and paying it on time, determining the reliability of the financial statements, detecting and preventing errors and prejudices are now provided by digitalized accounting auditing. After the commercial life was mostly transferred to the virtual environment, the change in accounting systems and the spread of accounting audits carried out in electronic environment; Along with saving paper, it also provides acceleration of work and transactions. It is a well-known fact that artificial intelligence supported programs have started to be used in digital accounting auditing. With the help of programs produced with artificial intelligence, solutions are produced according to the problem situation. While accounting and accounting audit systems are changing, audits are accelerated and independent from human-induced errors thanks to utilities in digital environments. With the recent technological developments, technological tools, which are goods, have taken the smart device feature and turned into techniques used in accounting auditing. Thanks to smart devices and hardware that develop themselves with artificial intelligence, the role of programs in accounting is increasing, and the rate of digitalization in accounting audits is increasing day by day. Thanks to the developed software, the number of personnel working in the accounting audit has decreased. In this context, it can be said that the digitalization we have witnessed in accounting audit saves time and labor. In addition, human-sourced audit errors and cost-related factors are also reduced. Thanks to digitalization, audit quality and trust in auditing increase and competitive advantage is achieved. The fact that artificial intelligence has entered the accounting audit, as in most areas, has reduced the influence of data personnel and a need has arisen for people who interpret and manage data professionally. As a matter of fact, it is important to ensure orientation to new employment areas by taking national and even global technological transformation measures in order not to turn the decrease in labor demand into unemployment with digitalization.

Keywords: Digitalization, Accounting control, Artificial intelligence

EVALUATION OF THE EFL TEXTBOOK *PRIMARY SCHOOL ENGLISH 3* WITH RESPECT TO THE REVISED BLOOM'S TAXONOMY

Assoc. Prof. Dr. Ömer Gökhan ULUM

Department of English Language Teaching, Education Faculty, Mersin University

<https://orcid.org/0000-0001-7685-6356>

Abstract

The revised Bloom's taxonomy underlines six levels of thinking which follow a sequence of difficulty from simple rote memorization to more complex levels of reflective thinking skills. For instance, a question that demands a simple recalling displays that one has the knowledge of the related issue. On the other hand, responding to an essay question usually demands understanding the facts and most probably applying the data to the problem. Having knowledge about the levels of thinking can support teaching process. Further, the revised Bloom's taxonomy is the updated version of the original one, and it is in accordance with the contemporary learning pedagogy. Nowadays, the revised Bloom's taxonomy is probably the most broadly utilized model among the other cognitive process models. Accordingly, this study aims at exploring to what extent the revised Bloom's taxonomy is assigned in the activities of a locally written EFL textbook. Therefore, the research question *To what extent does the EFL textbook Primary School English 3 involve the lower and higher order cognition levels suggested by the revised Bloom's taxonomy?* was formulated. The EFL textbook *Primary School English 3* which is freely distributed by the Ministry of Turkish National Education was evaluated through descriptive content analysis technique. The results of the study put forward that the evaluated textbook lacked the higher level cognitive skills suggested by the revised Bloom's Taxonomy. In the light of the results, some related assumptions have been made to highlight how the EFL textbooks which are being designed or will be designed ought to exploit the revised taxonomy.

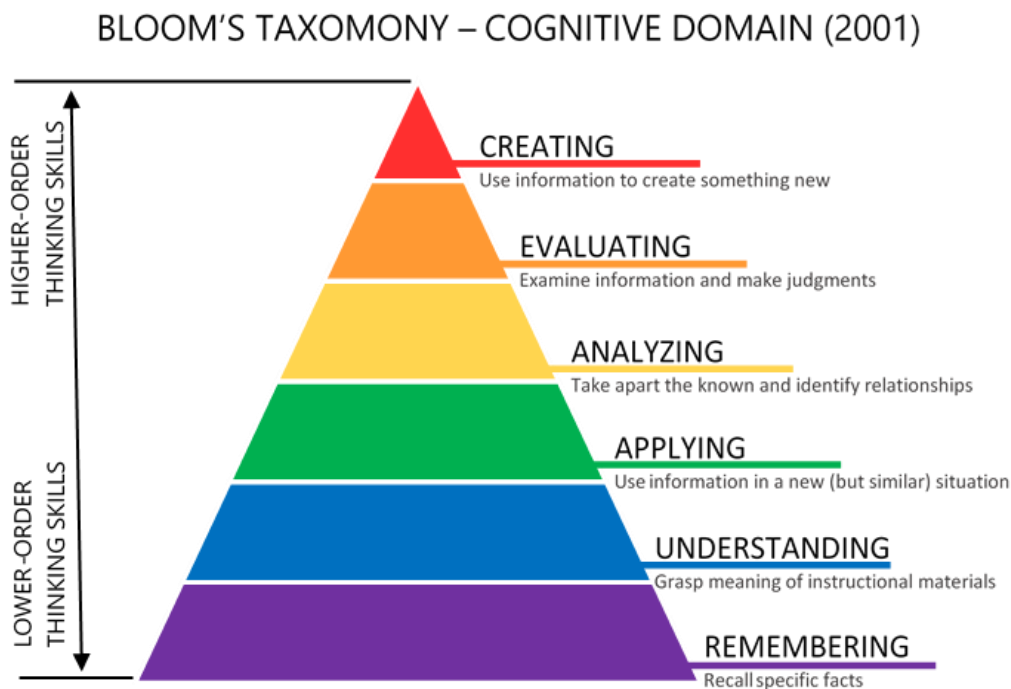
Keywords: Bloom, the revised Bloom's taxonomy, EFL textbook, textbook evaluation, the lower and higher order cognition levels

Introduction

Anderson and Krathwohl (2001) revisited the original Bloom's taxonomy employing verbs rather than nouns, which means that the revised version of taxonomy is more functional. In other words, they emphasized the active structure of learning. Thus, they hinted on thinking processes instead of behaviors. The revised Bloom's taxonomy is a classification system that highlights learning outcomes by means of clarified terms. It inquires mental competencies as well as learning behaviors indeed (Adams, 2015). The revised taxonomy is exposed to shifts in the related terminology and form (Noble, 2004). Further, it includes two learning domains— cognitive and affective dimensions which comprise learning objectives (Milman, 2009). Unlike the original taxonomy, in the revised version, such steps as evaluation and synthesis were replaced by such verbs as evaluating and creating (Reddy, Chugh, & Subair, 2017). The learners cognitively experience these verbs and develop a kind of critical and reflective learning process. The revised taxonomy is practical in producing assessment tools, and in preparing courses. Besides, it supports education curriculums and

programs accordingly (Paleeri, 2015). The revised taxonomy also aids teachers in examining the difficulty exercises, tasks, and exam questions. Moreover, Anderson and Krathwohl (2001) revisited the top two steps of the original taxonomy in that creating step appeared at the top of the pyramid. Creating and evaluating may be perceived as reciprocal and intricate competencies necessitating the analysis skill. The revised taxonomy is a beneficial tool to achieve active learning (Airasian & Miranda, 2002). It emphasizes developing the learner by means of improving their higher order learning skills. In the taxonomy, an activity could encircle more than one cognitive step or level (Darwazeh, 2017). The revised taxonomy arranges cognition in six thinking levels of difficulty. The cognitive steps are categorized from simple to more complicated, as well as from concrete to more abstract (Seaman, 2011). It is in a sense a sort of grouping that may be suggested as a gradual cognitive ladder. Moreover, it upgrades the higher level of cognition with the highest level of creating. In a similar vein, the revised taxonomy is a foundation produced in a stratified categorization of thinking skills (Amer, 2006). The improvement of cognitive competencies is one of the significant dimensions in the taxonomy since it assists learners in developing the habit of critical and reflective thinking. The top step— creating is regarded as the highest level in taxonomy and it makes students form new thoughts, or formulating a new perspective. The verb— remember for instance may demand the learners to recall how to carry out a task, while the verb create may demand them to arrange an adequate workflow (Bogdanova & Snoeck, 2017). In sum, active learning through the revised taxonomy gives way to improving the higher order cognition skills which is also based on autonomous learning. Higher order cognitive skills lead students to utilize knowledge in new cases and consequently to create new knowledge (Nayef, Yaacob, & Ismail, 2013). The figure below represents the revised Bloom's taxonomy. Considering all the related dimensions mentioned above, this paper aims at discovering to what extent the revised Bloom's taxonomy is employed in the activities and questions of a locally written EFL textbook. Thus, the research question below was formulated:

- To what extent does the EFL textbook Primary School English 3 involve the lower and higher order cognition levels suggested by the revised Bloom's taxonomy?

Methodology

This study utilized a descriptive content analysis technique in order to gather the needed data. The distribution of the revised Bloom's taxonomy in the EFL textbook Primary School English 3 was assessed accordingly. The textbook has been authored by Özdağ DAĞLIOĞLU, and published by Bilen Publishing with the demand of Ministry of Turkish National Education. Initially, with the objective of finding the solution to the research problem *To what extent does the EFL textbook Primary School English 3 involve the lower and higher order cognition levels suggested by the revised Bloom's taxonomy?*, activity instructions in the assessed textbook were grouped based on the cognitive levels suggested in the revised Bloom's taxonomy. This study is based on a qualitative research design since it interprets the evaluated data. The related percentages were supplied in the study as the quantitative strand and the samples from the mentioned activity and exercise instructions were covered in the appendix for the qualitative strand. Descriptive content analysis was employed for the activities in every unit of the EFL text book. The related instructions of the activities were classified and assessed according to the revised taxonomy. In sum, the revised Bloom's Taxonomy was referred to as the theoretical framework of the present inquiry and the findings were accordingly tabulated.

Data Analysis and Results

The data of the present study were assessed the descriptive content analysis technique which included the classifications of instruction stems with respect to the six cognition levels highlighted in the revised Bloom's taxonomy. The related frequencies and percentages from the evaluated EFL textbook illustrating the cognitive domains are represented below. The results were shown as lower and higher cognitive thinking domains as well.

Table 1

The Rate of the Cognitive Thinking Levels Stated in the Revised Bloom's Taxonomy

Level	f	%
Remember	210	91.70
Understand	19	8.30
Apply	—	—
Analyze	—	—
Evaluate	—	—
Create	—	—
Total	229	100.00

It is simply comprehended from Table 1 that *remember* step (91.70%) has the highest rate in the evaluated EFL textbook. Moreover, *understand* step (8.30%) was somewhat detected after the *remember* step. However, no occurrence was observed in the other cognitive steps. The samples illuminating the detected cognitive steps are supplied in the appendix.

Table 2

The Rate of the Higher and Lower Cognitive Domains of the Revised Bloom's Taxonomy

Level	f	%
Lower	229	100.00
Higher	—	—
Total	100.00	100.00

One can be easily understood from Table 2 that lower level cognitive domain (100.00%) was only observed in the assessed EFL textbook. On the other hand, no occurrence was observed in the higher level cognitive domain.

Table 3

The Rate of the Remembering and Understanding Cognitive Levels of the Units

Student Book	Remembering		Understanding	
	f	%	f	%
Unit 1	18	8.57	2	10.53
Unit 2	20	9.52	1	5.26
Unit 3	19	9.05	3	15.78
Unit 4	21	10.00	2	10.53
Unit 5	22	10.48	2	10.53
Quiz 1	5	2.38	—	—
Unit 6	19	9.05	2	10.53
Unit 7	19	9.05	—	—
Unit 8	20	9.52	2	10.53
Unit 9	21	10.00	2	10.53
Unit 10	21	10.00	3	15.78
Quiz 2	5	2.38	—	—
Total	210	100.00	19	100.00

We can clearly perceive from Table 3 that remembering step in the low order cognitive domain is highly detected in the overall units. Besides, even though some occurrence is observed in understanding step, no occurrence is encountered in the higher steps.

Discussion and Conclusion

Even though we encounter a number of inquiries referring to the involvement of the revised Bloom's taxonomy in EFL textbooks (Adli & Mahmoudi, 2017; Aghaei & Rad, 2018; Freaht & Smadi, 2014; Mizbani & Chalak, 2017; Moghtadi, 2014; Riazi & Mosalanejad, 2010; Roohani, Taheri, & Poorzangeneh, 2013; Wu & Pei, 2018) and in other textbooks in general (Ngwenya & Arek-Bawa, 2020; Pratama & Retnawati, 2018; Upahi & Jimoh, 2016), we observe not many studies focusing on the dispersion of the revised Bloom's taxonomy in the EFL textbooks produced for young learners in particular. This study focuses on assessing the content of a locally authored English textbook with regard of covering the revised taxonomy in the instructions of exercises. The findings highlight that the exercises or activities did not include the higher order thinking skills stated in the revised Bloom's taxonomy. In a similar vein, while the activities contained *remember* and *understand* steps, they did not contain *apply*, *analyze*, *evaluate*, and *create* steps. This grows a big problem for the learners since they cannot foster critical thinking skills. As short-term memory is enabled through employing solely remembering step, higher thinking skills should be enabled to foster long-term memory. Meaningful learning cannot be attained when higher thinking skills are not utilized. Therefore, English teachers should employ supplementary materials activating the higher thinking skills to improve the EFL Learners. Further, both the lower and higher thinking skills should be involved in EFL textbooks for students to attain foreign language learning. Some suggestions are displayed below:

- Higher order thinking skills should be integrated in activities.
- Critical thinking skills should be fostered through higher order thinking skills.
- EFL textbooks should refer to the revised Bloom's taxonomy properly.
- Any activity textbooks should be updated and supplemented with regard of referring to the revised Bloom's taxonomy.

References

- Adams, N. E. (2015). Bloom's taxonomy of cognitive learning objectives. *Journal of the Medical Library Association: JMLA*, 103(3), 152.
- Adli, N., & Mahmoudi, A. (2017). Reading comprehension questions in EFL textbooks and learners' levels. *Theory and Practice in Language Studies*, 7(7), 590-595.
- Aghaei, K., & Rad, E. M. (2018). On the Interconnection between Bloom's Critical Thinking Taxonomy & Listening Comprehension Performance of Iranian EFL Learners. *International Journal of English Language and Translation Studies*, 6(3), 22-31.
- Airasian, P. W., & Miranda, H. (2002). The role of assessment in the revised taxonomy. *Theory into practice*, 41(4), 249-254.
- Amer, A. (2006). Reflections on Bloom's revised taxonomy. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 4(1), 213-230.

Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives. Longman.

Bogdanova, D., & Snoeck, M. (2017, November). Domain modelling in bloom: Deciphering how we teach It. In IFIP working conference on the practice of enterprise modeling (pp. 3-17). Springer, Cham.

Darwazeh, A. N. (2017). A new revision of the [revised] bloom's taxonomy. *Distance Learning*, 14(3), 13-28.

Freahat, N. M., & Smadi, O. M. (2014). Lower-order and Higher-order Reading Questions in Secondary and University Level EFL Textbooks in Jordan. *Theory & Practice in Language Studies*, 4(9).

Khreibi, R. A. (2014). Evaluating Textbook Questions and Classroom Instructional Questions for Grade 6 Science in a Private School in Dubai based on the Revised Bloom's Taxonomy (Doctoral dissertation, The British University in Dubai (BUiD)).

Milman, N. B. (2009). Crafting the "right" online discussion questions using the revised Bloom's Taxonomy as a framework. *Distance Learning*, 6(4), 61.

Mizbani, M., & Chalak, A. (2017). Analyzing listening and speaking activities of Iranian EFL textbook Prospect 3 through Bloom's Revised Taxonomy. *Advances in Language and Literary Studies*, 8(3), 38-43.

Moghtadi, L. (2014). Iranian high school EFL textbooks: Why they should be modified. *International Journal of Language Learning and Applied Linguistics World*, 5(2), 53- 69.

Nayef, E. G., Yaacob, N. R. N., & Ismail, H. N. (2013). Taxonomies of educational objective domain. *International journal of academic research in business and social sciences*, 3(9), 165.

Ngwenya, J. C., & Arek-Bawa, O. O. (2020). Assessment in textbooks: exploring cognitive demand in first-year accounting textbooks. *South African Journal of Higher Education*, 34(1), 176-196.

Noble, T. (2004). Integrating the Revised Bloom. *Teachers college record*, 106(1), 193-211.

Paleeri, S. (2015). Setting Objectives of Value Education in Constructivist Approach in the Light of Revised Blooms Taxonomy (RBT). *Journal on School Educational Technology*, 10(3), 1-12.

Pratama, G. S., & Retnawati, H. (2018, September). Urgency of higher order thinking skills (HOTS) content analysis in mathematics textbook. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1097, No. 1, p. 012147). IOP Publishing.

Reddy, D., Chugh, K. L., & Subair, R. (2017). Automated Tool for Bloom's Taxonomy. *Technology*, 8(7), 544-555.

Riazi, A. M., & Mosalanejad, N. (2010). Evaluation of Learning Objectives in Iranian High-School and Pre-University English Textbooks Using Bloom's Taxonomy. *TESL-EJ*, 13(4).

Roohani, A., Taheri, F., & Poorzangeneh, M. (2013). Evaluating Four Corners textbooks in terms of cognitive processes using Bloom's revised taxonomy. *Journal of Research in Applied Linguistics*, 4(2), 51-67.

Seaman, M. (2011). BLOOM'S TAXONOMY. *Curriculum & Teaching Dialogue*, 13.

Upahi, J. E., & Jimoh, M. (2016). Classification of End-of-Chapter Questions in Senior School Chemistry Textbooks Used in Nigeria. *European Journal of Science and Mathematics Education*, 4(1), 90-102.

Wu, Y., & Pei, Z. (2018). An investigation of critical thinking manifested in the questions of EFL textbooks for tertiary-level English majors of China. *American Journal of Education and Learning*, 3(2), 72-84.

Appendix

	Remembering	Understanding
Unit 1	<ul style="list-style-type: none"> • Listen, point and say. • Listen and put a tick. • Look and match. • Listen and chant. • Ask and answer. • Listen and number. • Listen, draw and complete. • Listen and sing. • Listen and color. • Look and say. How many letters are there? • Listen and circle. • Ask and answer. • Listen and order the pictures. • Look and number the photos. • Look and number the photos. • Listen and say. • Make your wheel of fortune and ask. • Color the stars. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mime and guess. • Talk about the photo.
Unit 2	<ul style="list-style-type: none"> • Listen and point. • Listen, point and say. • Look and match. Listen and say. • Listen and circle. • Listen and chant. • Listen and number. • Listen and correct. • Draw your family. • Listen again and order the pictures. • Look, circle and write. • Listen, match and number. • Draw your family tree. Ask and answer. • Unscramble the words. • Listen, match and write. • Stick the correct picture. • Listen and number the photos. • Story Time! Listen to the story. • Listen and say. • Make your family finger puppets. • Color the stars. 	<ul style="list-style-type: none"> • Talk about the photo.
Unit 3	<ul style="list-style-type: none"> • Listen and point. • Listen, point and say. • Listen and circle. • Listen and draw. • Listen and chant. • Ask and answer. • Ask and answer. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mime and guess. • Talk about James, Daisy and Henry. • Talk about the photos.

	<ul style="list-style-type: none"> • Listen and circle. • Listen and number. Then sing the song. • Draw lines. • Now ask your friend and draw lines. • Listen, put a tick (✓) or a cross (X). • Listen and color. • Look, listen and circle. • Listen and number. • Story Time! Listen to the story. • Listen and say. • Make a family booklet. • Color the stars. 	
Unit 4	<ul style="list-style-type: none"> • Listen and point. • Listen, point and say. • Listen and circle. • Find and circle. Write. • Listen and chant. • Listen and number the pictures. • Find the secret message. Write and draw. • Draw and write. • Listen and sing. • Listen and number the pictures. • Listen and draw lines. • Listen and mime. Ask and answer. • Find the differences and write. • Tick (✓) a box. • Now ask and answer. Tick (✓) your friend's box. • Listen, put a tick (✓) and correct. • Listen and number. • Story Time! Listen to the story. • Listen and say. • Make your dice. Then make your sentences. • Color the stars. 	<ul style="list-style-type: none"> • Act out and guess. • Talk about the photos.
Unit 5	<ul style="list-style-type: none"> • Listen and point. • Listen, point and say. • Trace and find the toys. Write. • Listen and chant. • Listen and color. • Listen and draw lines. • Look. Draw your favorite toy and write. • Listen and sing. • Ask and answer. • Listen and write the numbers. • Ask and answer. • Listen and correct. • Odd one out. • Ask and answer the questions. Put a tick (✓). • Ask and answer the questions. Put a tick (✓). • Listen and circle. • Draw your toy box. Ask and answer. • Look and guess. Match. • Story Time! Listen to the story. • Listen and say. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ask and guess. • Talk about the photo.

	<ul style="list-style-type: none"> • Make your favorites toy. • Color the stars. 	
Quiz 1	<ol style="list-style-type: none"> 1. Listen and color. 2. Listen and number. 3. Listen and circle. 4. Listen and write the names. 5. Listen and draw. 	
Unit 6	<ul style="list-style-type: none"> • Listen and point. • Listen, point and say. • Listen and number. • Listen and put a tick (✓) or a cross (X). • Listen and chant. • Draw and guess. • Listen and draw lines. • Odd one out. • Listen and sing. • Draw lines. • Listen and color. • Listen and correct. • Ask and answer. • Draw the objects in the house. • Listen and number. • Story Time! Listen to the story. • Listen and say. • Draw your dream house. • Draw your dream house. 	<ul style="list-style-type: none"> • Describe and guess. • Now describe your house and draw your friend's house.
Unit 7	<ul style="list-style-type: none"> • Listen and point. • Listen, point and say. • Follow the road. Say the words. • Look and number. • Listen and chant. • Ask and answer. • Listen. Put a tick (✓) or a cross (X). • Listen and color. • Listen and sing. • Play the game. • Look and stick. Ask and answer. • Listen and circle. • Listen and tick (✓) the box. • Listen and number. • Story Time! Listen to the story. • Listen and say. • Make your city. • Talk about the photos. • Color the stars. 	
Unit 8	<ul style="list-style-type: none"> • Listen and point. • Listen, point and say. • Read and number. • Follow the vehicles and draw the road. • Listen and chant. • Listen and circle. • Draw and ask your friend. • Listen and sing. • Listen again and number. • Listen and put a tick. • Ask and answer. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mime and guess. • Talk about the photos.

	<ul style="list-style-type: none"> • Listen and draw lines. • Listen and color. • Look, ask and answer. • Find, match and write. • Listen and match. • Story Time! Listen to the story. • Listen and say. • Make a trip plan in your country map. • Color the stars. 	
Unit 9	<ul style="list-style-type: none"> • Listen and point. • Listen, point and say. • Look, find and write the words. • Listen and chant. • Follow the lines. Make sentences. • Listen and put a tick. • Odd one out. • Listen and sing. • Listen again and order the pictures. • Listen and number. • Look at the chart. • Listen and put a tick. • Listen and draw. • Tick the boxes. • Ask your friend. Tick the boxes. • Look at the map. Ask and answer. • Listen and match. • Story Time! Listen to the story. • Listen and say. • Make a world poster. • Color the stars. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mime and guess. • Talk about the photos.
Unit 10	<ul style="list-style-type: none"> • Listen and point. • Listen, point and say. • Listen and number. • Write the words in the right box. • Listen and chant. • Listen and answer. • Listen and color. • Listen and circle. • Listen and sing. • Ask and answer. • Put a tick (✓) or a cross (X). • Now tell your friend. • Listen and draw ☺ or ☹. • Listen and answer. • Find the secret message. • Game Time! Play “Bingo”. • Listen and match. • Story Time! Listen to the story. • Listen and say. • Make your 3D ocean model. • Color the stars. 	<ul style="list-style-type: none"> • Draw your favorite animal and describe it. • Describe and guess. • Talk about the photo.
Quiz 2	<ol style="list-style-type: none"> 1. Listen and circle. 2. Listen and draw lines. 3. Listen and put a tick (✓). 4. Listen and match. 5. Look and write. 	

DİYARBAKIR SURLARININ KÜLTÜREL TURİZM AÇISINDAN ÖNEMİ

THE IMPORTANCE OF DIYARBAKIR WALLS FOR CULTURAL TOURISM

Dr.Aydoğan Meşeli

Özet

Kuruluşundan 1900'li yıllara gelene kadar tarihi kaynaklarda Amid, Amida, Kara Amid olarak bilinen Diyarbakır, tarih boyunca surlarla çevrili bir şehir olarak var olmuştur. Diyarbakır, volkanik bir yapıya sahip olan Karacadağ'dan çıkarak doğuya, Dicle nehrine doğru yayılan akıcı bazalt lavlarının oluşturduğu geniş platonun üzerinde ve bu platonun doğu ucunda yer almaktadır. Diyarbakır şehrini çevreleyen heybetli surlar Çin Seddi'nden sonra Dünyanın en uzun ve devamlılığı olan savunma yapılarından biri ve ülkemiz için bir kültür hazinesidir. Kültürel turizm çekicilikleri içinde yörede ilk sırayı alan surların içinde, kuzeydoğu bölümünde Diyarbakır'ın ilk yerleşim çekirdeği olan İç Kale bölümü bulunur. Geçmiş M.Ö.2000'li yıllara kadar uzanan ve Diyarbakır'ın ilk yerleşme çekirdeği olan Amida Höyüğü tarihsel ve arkeolojik bakımdan paha biçilmez bir özelliğe sahiptir. Diyarbakır surlarının yapımı ile ilgili ilk çalışmalar Roma imparatorluğu döneminde M.S. 3.yüzyılda başlamış, M.S.4. yüzyılda günümüzdeki görünümüne kavuşmuştur. Diyarbakır'ı fetheden tüm uluslar ve uygarlıklar Diyarbakır Surlarına kültürel izlerini kazınmışlardır.

Diyarbakır surları iki ana bölümden oluşur; iç surlar ve dış surlar. Kadim Diyarbakır kentinin dış surları yaklaşık 5,4km uzunluğunda olup, 148,2 hektarlık bir yerleşim alanını çevrelemektedir. Dış surlar üzerinde 82 tane burç, iç kalenin surları üzerinde ise 19 burç bulunmaktadır. Bu burçların bazılarının ve sur duvarlarının 645 metrelik bölümünün çeşitli nedenlerle yıkıldığı anlaşılmıştır. (Ayrıca bazı bölümlerde surların dışında ikinci bir sur duvarının varlığı da saptanmıştır.) Surların dayanıklı olmasında ve ihtişamlı görünmesinde etkili olan burçlar, savunma görevinde ayrı bir öneme sahiptir. Burçların ve sur duvarlarının yükseklikleri 8 ile 22 metre arasında değişirken kalınlıkları da 1,4 ile 5metre arasında değişmektedir.

Kültürel turizm bakımından çok önemli bir tarihi ve coğrafi anıt olan, turizm yatırımları ve planlamaları açısından gelecek vaadeden Diyarbakır Surları ve surların hemen doğusunda bulunan "Hevsel Bahçeleri" 2015 yılında "UNESCO Dünya Miras Listesi"ne girmiştir.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Kalekent, Surlar, Unesco, Kültür Mirası

Abstract

Diyarbakir, known as Amid, Amida, and Black Amid in historical sources from its foundation until the 1900s, has existed as a city surrounded by walls throughout history. Diyarbakir is located on the eastern end of the wide plateau formed by the flowing basalt lavas that originate from Karacadağ, which has a volcanic structure, and spread to the east towards the Tigris River. The majestic walls surrounding the city of Diyarbakir are one of the longest and most continuous defense structures in the world after the Great Wall of China and a cultural treasure for our country. Within the city walls, which ranks first among the cultural tourism attractions in the region, there is the Inner Castle section, which is the first settlement

core of Diyarbakır, in the northeastern part. Amida Tumulus, which dates back to 2000 BC and is the first settlement core of Diyarbakır, has an invaluable historical and archaeological feature. The first studies on the construction of Diyarbakır walls were made during the Roman Empire period. It started in the 3rd century AD, 4th century AD. century, it attained its present appearance. All the nations and civilizations that conquered Diyarbakır have carved their cultural traces on the Diyarbakır Walls.

Diyarbakır city walls consist of two main parts; inner walls and outer walls. The outer walls of the ancient city of Diyarbakır are approximately 5.4km long and surround a settlement area of 148.2 hectares. There are 82 bastions on the outer walls and 19 bastions on the walls of the inner castle. It was understood that some of these bastions and 645 meters of the fortification walls were destroyed for various reasons. (Also, in some parts, the existence of a second fortification wall was found outside the walls.) The bastions, which are effective in making the walls durable and looking magnificent, have a special importance in defense. While the heights of the bastions and fortification walls vary between 8 and 22 meters, their thickness varies between 1.4 and 5 meters.

Diyarbakır Walls, which is a very important historical and geographical monument in terms of cultural tourism and promising in terms of tourism investments and planning, and the "Hevsel Gardens" located just to the east of the city walls, were included in the "UNESCO World Heritage List" in 2015.

Keywords: Diyarbakır, Fortress City, City Walls, Unesco, Cultural Heritage

MARDİN'DE KÜLTÜREL TURİZM VE DİĞER TURİZM ÇEKİCİLİKLERİ, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

CULTURAL TOURISM AND OTHER ATTRACTIONS IN MARDİN PROVINCE,
PROBLEMS AND SOLUTION PROPOSALS

Dr.Aydoğın Meşeli

Özet

Küreselleşen dünyamızda son yıllarda öne çıkan önemli olgulardan biri turizm ve turizm faaliyetlerinin ekonomik ve kültürel gelişmeye katkısıdır. Turizm olgusunun tam olarak gelişmediği sanayi devrimi öncesinde, insanlar boş zamanlarını dinlenme amacıyla evlerinde, ikamet ettikleri alanlarda geçirmekteydi. Sanayi devriminin gerçekleşmesinden sonraki dönemlerde insanlar iş yaşamı dışında farklı aktivitelere yönelmiş, turizm ve tatil anlayışı ortaya çıkmıştır. Turizm olgusunun geliştiği, farkındalıkların, algı ve bilinç düzeylerinin değiştiği günümüzde insanlar, turizm olgusunu devamlı ikamet ettikleri yerlerden uzaklaşarak farklı yerleri gezmek, farklı kültürleri tanımak, farklı lezzetler tatmak, dinlenme ve eğlenmenin yanı sıra değişik folklorik değerleri algılamak, farklı tarihi ve kültürel değerleri yerinde görmek ve farklı atmosferlerde nefes almak olarak değerlendirmektedir. Ulaşım ve haberleşmenin gelişmesi, dünyamızda farklı yerlerdeki kültürel değerlerin ve diğer turizm çekiciliklerinin varlığı, yıl boyunca stresli iş yaşamının içinde bunalan ve sıkıntılı kent yaşamından uzaklaşmak, dinlenmek, biraz eğlenmek ve farklı mekanlar tanımak isteyen insanları kendine çekmektedir.

Bu yönden, tarihi süreç içinde birçok medeniyete sahne olmuş Mardin; kalesi, tarihi mekanları, camileri, kiliseleri, evleri, kasırları, zengin kültürel özellikleri, folklorik değerleri ve yöresel el sanatlarıyla önemli bir “Kültürel Turizm Kenti” durumundadır. Bu çalışmanın amacı Mardin’in bu özelliklerini ön plana çıkartarak, halkın ve yerel yönetimlerin farkındalık seviyesini arttırmak, Mardin’in kültürel ve tarihi turizm öğelerini ön plana çıkartmak, bu değerlerin korunması ve değerlendirilmelerinin yanı sıra, turizm konusunda istihdama yönelik çalışmaların gerekliliğine dikkat çekmektir.

Turizm faaliyetleri ve özellikle kültürel turizm potansiyelinin varlığı bir çekim merkezi oluşturmakta ve söz konusu yerleşmenin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan büyüüp gelişmesine olanak sağlamaktadır. Bu çalışmada Mardin ili merkez ilçede son yıllarda öne çıkan kültürel turizm ve diğer turizm çekicilikleri incelenmiş ve mevcut coğrafi özellikler değerlendirilerek turizm fonksiyonlarının geliştirilmesi, yörenin ekonomik ve sosyal açıdan daha da gelişebilmesi için bazı önerilere değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür Turizmi, Turizm Çekicilikleri, Mardin Evleri, Tarihi Değerler.

Abstract

One of the most important events in our globalizing world in recent years is the contribution of tourism and tourism activities to economic and cultural development. Before the industrial revolution, when the tourism phenomenon was not fully developed, people spent their leisure time in their homes, in the areas where they resided, for the purpose of rest.

In the periods after the Industrial Revolution, people began to devote themselves to activities other than business life, and tourism and holiday understanding emerged. Nowadays where tourism is developed and awareness, perception and consciousness levels change, people are able to see different historical and cultural values in addition to visiting different places, visiting different places, knowing different cultures, tasting different tastes, resting and enjoying different folkloric values and breathing in different atmospheres. The development of transportation and communication, the presence of cultural values and other tourist attractions in different parts of our world, attracts people who want to get away from the stressful business life and to get away from the distressed city life, relax, have some fun and visit different places all year round.

Mardin has been the scene of many civilisations in this historical process; it is an important "Cultural Tourism City" with its castle, historic sites, mosques, churches, houses, spas, rich cultural features, folkloric values and local handicrafts. The purpose of this study is to increase the level of consciousness of the people and the local authorities, to draw attention to the necessity of projects regarding employment in tourism in addition to the protection and assessments of these values through taking the characteristics of Mardin to the foreground.

The existence of tourism activities and especially the cultural tourism potential constitutes an attraction center and allows the settlement to grow and develop economically, socially and culturally. In this study, cultural tourism and other attractions of tourism in Mardin province in recent years have been examined and some suggestions have been mentioned in order to improve tourism functions, to improve the economic and social aspects of the area by evaluating existing geographical features.

Keywords: Cultural Tourism, Tourism Attractiveness, Mardin Houses, Historical Values.

KARAPAPAKLARIN AĞRI'ya GÖÇÜ ve İSKÂN LARI¹

Cihat Uğurlu

Araş. Gör. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Van.

Orcid No: <https://orcid.org/0000-0001-7980-9141>

Özet

Kişi ya da kişilerin yaşadıkları mekânı farklı nedenlere bağlı olarak terk etmesi olayı olarak tanımlanan göç hareketi, aslında çok daha karmaşık ve girift bir eylemdir. Zira göç olayı, neden; olabildiği gibi sonuç da olabilmektedir. Bununla birlikte göç olayının meydana gelmesinde çok sayıda nedenin olduğu da bilinmektedir. Ancak kitlesel göç hareketlerinin meydana gelmesinde etkili olan faktörlerin başında da genellikle savaş ve iç çatışmaların olduğu bilinmektedir. Bu açıdan Karapapak göçmenlerinin yaşadıkları yerlerin tarihsel süreçte sürekli savaş ve mücadele alanı olması, bu insanların çokça kez yer değiştirmesine neden olmuştur. Bu yer değiştirme hareketi neticesinde Karapapakların en son iskân oldukları yerlerden birini de Ağrı ili ve ilçeleri oluşturmaktadır.

Önceleri Kars'a yerleşen bu insanlar, Rusların Kars'ı da ele geçirmesi neticesinde tekrar göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu göç hareketi sonucunda Ağrı ili ve ilçelerine yerleşmişlerdir. Günümüzde en fazla Karapapağın yaşadığı yerlerden birini oluşturan Ağrı ilinde Karapapaklar, sosyal hayatın her alanında etkinliklerini hissettirmekte olup toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçasını meydana getirmektedirler.

Anahtar Kelime: Göç, Karapapak Göçü, Ağrı, Ağrı'da Karapapaklar.

Abstract

The migration movement, which is defined as the event of a person or persons leaving their place of residence for different reasons, is actually much more complex. Therefore, immigration leads to both causes and consequences. However, it is known that there are many reasons for the occurrence of migration. It is known that war and internal conflicts are the most influential factors in the emergence of mass migration movements. In this respect, the fact that the places where Karapapak immigrants live have been a constant area of war and struggle in the historical process has caused these people to change places many times. As a result of this displacement movement, Ağrı province and its districts constitute one of the places where the Karapapaks were last settled.

These people, who previously settled in Kars, had to emigrate again as a result of the Russians taking over Kars. As a result of this migration movement, these people, who were Turkish and Muslim, settled in Ağrı province and its districts. In Ağrı, which is one of the places where the most Karapapak lives today, Karapapaks make their activities felt in all areas of social life and form an integral part of social life.

Keywords: Migration, Karapapak Migration, Pain, Karapapaks in Ağrı.

Giriş

¹ Bu çalışma "Karapapak Göçmenlerin Uyum Süreci Üzerine Bir Çalışma: Tutak (Ağrı) Örneği" adlı Yüksek Lisans tez çalışmasından elde edilmiştir.

İnsanoğlu yeryüzünde var olduğu günden bu yana sürekli bir hareket hali içerisinde olmuştur. Bu hareketlilik hali zamana ve koşullara göre değişebilmekteyse de insanlar, yeryüzüne hükmettikçe daha fazla göç etme ihtiyacı duymuştur. Bu durum günümüze de artarak devam etmiştir. Fakat yaşanan büyük göç hareketlerine baktığımızda daha çok savaş ve çatışmalar gibi can ve mal tehlikesinin ortaya çıktığı zamanlarda gerçekleştikleri görülür.

Bulunduğu konumu itibarıyla daima göçmenlerin güzergâhında yer alan Anadolu, tarihsel süreçte çok sayıda göç olayına şahitlik etmiştir. Yaşanan iki cihan harbinden önce, Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı en büyük kitlesel göç hareketlerinden birini de Rusların Kafkasya'da uygulamış oldukları baskılar karşısında çaresiz kalan Osmanlı tebaası halkın göçü oluşturmaktadır.

Bu insanlar arasında yoğun bir şekilde bulunan Karapapak Türkleri, yaşadıkları yerlerin Osmanlı-Rusya ve Safevi devleti arasında sürekli bir mücadele alanı haline gelmesi, göç etmelerinde birinci derece rol oynamıştır. Farklı devrelerde kimi zaman kitlesel bir şekilde kimi zaman ise aile grupları şeklinde göç eden Karapapakların ilk ulaştıkları yer genel olarak Kars olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanan çatışmalar, bu insanların tekrardan göç etmesine neden olmuştur. Bu göç olayı neticesinde insanların önemli bir kısmı Sivas başta olmak üzere iç kısımlara göç etmişken önemli bir kısmı ise Bayezid'e göç etmiş ve iskânları sağlanmıştır. Birinci Dünya savaşının ardından buradaki Karapapakların bir kısmı tekrar göç etse de önemli bir kısmı burada yaşamaya devam etmiştir. Günümüzde Türkiye'nin neredeyse her ilinde bulunan Karapapakların en yoğun yaşadıkları yerlerden biri de Ağrı ili ve ilçeleridir. Özellikle Tutak ilçesi, nüfusa oranla Türkiye'de Karapapakların en yoğun yaşadığı yerlerden biridir. Eskiye oranla nüfusları azalma göstermiş olsa da toplumsal yaşamın her alanında etkin bir rol alan Karapapaklar, bölge insanıyla bütünleşmiş durumdadır.

Karapapak Kimdir?

Oğuz-Kıpçak Türklerinin bir alt kolu olarak kabul edilen Karapapaklar çok eski zamanlardan beri farklı coğrafyalarda yaşamalarına rağmen Safeviler döneminde özellikle XIX. yüzyılda yaşanan hâkimiyet savaşları neticesinde daha çok ön plana çıkmışlardır (Kafkasyalı, 2011: 88). Günümüzde en yoğun yaşadıkları yerlerin başında Gürcistan'ın Borçalı bölgesi ile Azerbaycan'ın Kazak-Şemseddin, İran'ın Sulduz ve Türkiye'nin Kars-Ardahan-Iğdır ve Ağrı ile Kazakistan'ın Güney Kazakistan eyaleti bulunmaktadırlar (Kafkasyalı, 2012: 269). Karapapakların kökenine baktığımızda çok farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. Ancak burada, fikir yürütenlerin birleştiği nokta ise Karapapakların Oğuz-Kıpçak karışımı bir Türk boyu ve aynı zamanda Hazar, Sabir ve Peçeneklerin torunları olduğudur (Yılmaz, 2015: 168). Bununla birlikte Karapapaklar da kendi içerisinde iki boya ayrılmaktadır. Bu boylar, Borçalı ve Kazaklı Karapapakları olarak anılmaktadır (Papakçı, 2002: 19). 1064 yılında Selçuklu Sultanı Alp-Arslan Karapapakların yaşadıkları yerleri fethedince toplu bir şekilde Müslümanlığı kabul etmiş oldukları belirtilir (Kırzioğlu, 1972: 6). Diğer taraftan Karapapak ismi ile ilgili de çok sayıda farklı görüşün olduğu görülmektedir:

İlk defa XI. yüzyıl Rus kaynaklarında geçen Karapapak ismi, onların ırksal özelliklerini tanımlayan ya da belirlemekten ziyade giyiniş tarzlarıyla alakalı olan bir yakıştırma olduğu belirtilmektedir (Taşağıl, 2001: 426). Yani Karapapak ismi tamamen başlarına giymiş oldukları siyah astragan kalpaktan ileri gelmektedir. Daha önce yapılmış bilimsel

çalışmalarda da Karapapakların, giyimlerinden dolayı bu ismi aldıkları iddia edilir (Tozlu, 2005: 87, Kemaloğlu, 2012: 57). Yani aslında ırki özelliklerinden ziyade giydikleri giysiden dolayı bu ismi aldıkları ifade edilir. Bu ismin bir mücadele sonucu ortaya çıktığını ileri sürenler de vardır. Bu iddiaya göre, Karapapaklar, Şah İsmail'in babası, Şeyh Haydar'ın 12 imamın adının olduğu ve 12 dilimden oluşan "Taç" adlı kızıl kavuğu giymeyip buna karşı çıkarak Dağıstan'da yerleşik "Karabörklü" diye bilinen Kıpçak/Kuman-Kumuk boyu gibi mezhepsel inançlarını yani Süniliklerini ön plana çıkarmak için Karapapak giymeye başlamaları ile bu ismin onlara verildiği iddia edilir (Kırzioğlu, 1972: 11). Dolayısıyla bölge insanı olan Karapapaklar Şeyh Haydar ve Müridlerinin giymiş olduğu kızıl kavuğu reddetmişler. Bunun yerine Emir Şeyh'e bağlılıkları göstermek amacıyla karapapak giymişlerdir.

Bununla birlikte Terekeme kelimesi de bu boy için sıklıkla kullanılmaktadır. Bazı tarihçiler, tarih içinde Terekeme adında herhangi bir boy ya da kavmin olmadığını iddia etmektedirler. Fakat Cengiz Han ile Celalattin Harzemşah arasında yaşanan kavgada, çoğunluğu Karapapak olanlar, toplanarak Harzemşah'a yardıma giderler. Bu nedenden dolayı bu insanlara birikme, yığılma toplanma anlamına gelen ve Arapça bir kelime olan teraküm'den bozulma terekeme denmiştir. Farklı bir görüşe göre ise Kumuklardan tarım ve hayvancılıkla uğraşan kesimine Terekeme denilmiştir. Bu isim zaman içinde Terekeme'ye dönüşmüştür (Papakçı, 2002: 22). Diğer taraftan İslamiyet'in Anadolu'da yayıldığı yıllarda Mekke'den getirilen muhacir Araplara verilen Terk-i Mekke kavramının da kullanıldığı ve Terekeme sözcüğünün bundan bozularak oluştu iddia edilir (Kemaloğlu, 2012: 56). Fakat bu kavramın yakıştırmadan öteye gitmediğini ve bilimsel bir temelden uzak olduğunu da belirtmekte fayda bulunmaktadır.

Terekeme ya da Karapapak isminin aynı anlama karşılık geldiği çok sayıda çalışmada belirtilmiştir. Fakat aslında Karapapak ile Terekeme tabirleri arasında küçük de olsa fark bulunmaktadır. Her iki ismin de Türk unsurunu teşkil ettiği doğrudur. Ancak Karapapak tabiri, Anadolu'ya (Kars'a) geliş tarihi açısından daha eskiye dayanan (1828 den sonra) ve önceden yerleşik durumda olan Çıldır kazası ve köylerindeki Kafkas Türkleri için kullanılmaktadır. Diğer taraftan Terekeme ise daha geç tarihte (1921'den sonra) Kars'a gelerek daha çok Kars'ın merkez köyleri ve Selim, Sarıkamış, Göle ve Arpaçay köylerine yerleşen ve aynı zamanda yakın bir tarihe kadar yerleşik düzene geçmemiş yaşamını göçebe olarak idame ettirenler için kullanılmaktadır. Aynı topluluğun biri daha önceki tarihlerde yerleşik olanı iken diğeri daha geç tarihte gelmiş olup yakın vakte kadar göçebe bir hayat sürenlerdendir (Ercilasun, 1983: 41). Yani Karapapak adı bu Türklerin yerleşik yaşamı seçenlerine verilen bir ad iken; Terekeme ise göçebe yaşam sürenlerine verilen bir addır (Güneş, 2012: 162).

Karapapak Göçünün Nedenleri ve Göç Süreci

Osmanlı'nın Devleti'nin dış politikası, elde ettiği topraklara Türk ve Müslüman unsurları yerleştirerek buraların kalıcılığını sağlamak üzere oluşturulmuştu. Bu durumdan ötürü göç politikası da daha çok Anadolu'nun kalabalık yerlerindeki nüfusu, Anadolu dışındaki yerlere yerleştirmeye dayanmaktaydı. Bu durum 19. Yüzyılın başlarına kadar devam etmiş ancak sonradan yaşanan toprak kayıplarına bağlı olarak göç politikası içe yönelik bir hal almıştır. Zira Anadolu'daki birçok köy, içe dönük göçler yoluyla kurulmuştur (Kocacık

ve Eser, 2010: 187). Kafkaslardan yapılan bu göçler arasında Karapapaklar da yoğun bir şekilde bulunmuş olup göçler daha çok savaşlara bağlı olarak gelişmiştir

Karapapakların talihi Osmanlı Devleti, İran Safevi Devleti ve Çarlık Rusya'nın aralarındaki mücadelelere göre şekillenmiştir. Karapapakların Anadolu'ya göçü çok eski tarihlere dayansa da Kars'a göç ettikleri tarihten itibaren ele alınacaktır. Yaşanan çatışmalara bağlı olarak 1860 yılında yaklaşık 18.000 Karapapak Kars'a gelip yerleşmiştir (Kızılkaya, 2011: 126). 1877-78 yıllarında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında tekrardan savaş patlak vermiş ve savaşı kaybeden Osmanlı Devleti, Rusya ile müzakere masasına oturmak zorunda kalmıştır. Savaştan sonra Ayestefanos Antlaşması imzalanmış olsa da büyük devletlerin çıkarlarına ters olduğu için antlaşma fesh edilmiştir. 29 maddeden oluşan bu antlaşma ile Beyazıt, Hamur, Diyadin, Karaköse (Ağrı) ve Eleşkirt Ruslara veriliyordu. Hamur o tarihlerde Tutak ilçesine bağlı olduğu için Tutak'ın bir kısmı da bu şekilde Ruslarda kalmış oluyordu (Yılmaz, 2006: 93).

Fakat çok ağır şartlar içerdiği için bu antlaşmanın yerine Berlin Antlaşması imzalanmıştır. İngiltere, karşı çıkarak Beyazıt şehri ve Eleşkirt ovasının Osmanlı Devletinde kalmasını istedi. Kotur'un İran'a bırakılması koşulu ile Beyazıt ve Eleşkirt Osmanlı Devletine bırakılmıştır (Sarıkçıoğlu, 2009: 131). 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması Romanya, Sırbistan ve Karadağ Osmanlı Devletinden resmen ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Gencer, 1992: 516). Bu durum Anadolu'ya kitlesel göç akınlarının başlamasında büyük oranda tetikleyici olmuştur. Rus işgalindeki Kars, Ardahan ve Batum'da yaşayan halkın elindeki emlak ve arazilere olması gerekenden fazla para veren Rusya, bu şekilde bölgede hâkimiyetini güçlendirme yoluna gitmiştir (Erdoğan, 1998: 14). Bu dönemde hem Kars'tan hem de Kafkasya'dan göç edenlerin özellikle Bayezid vilayetinin çeşitli yerlerine iskânları sağlanmıştır (Kaya, 2008: 207). Vilayet salnamelerine göre bu dönemde Beyazid'in nüfusu 1896 yılı itibarıyla 82.575 kişiydi. Bu nüfusun da 72.019'unu Müslümanlar 9043'ünü Ermeniler 1513 kişisini de diğer olarak tanımlanan kişiler oluşturmuştur (Karataş, 2011: 114). Anadolu'ya yapılan göçlerin daha çok Rusya ve Osmanlı Devletleri arasında yaşanan savaşlara bağlı olarak geliştiği görülmektedir.

19. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam eden Karapapakların göç dönemleri şu şekilde olmuştur:

- 1801-1812 Osmanlı-Rus Savaşı dönemi
- 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı dönemi
- 1853-1856 Kırım Harbi dönemi
- 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi dönemi
- 1904-1906 Borçalı'da Ermeni-Müslüman(Türk) çatışması dönemi
- 1918-1920 Güney Kafkas'ta bağımsız cumhuriyetler dönemi
- 1921-1924 Gürcistan'ın Sovyetlerce istilası dönemi
- 1930-1931 Sovyetlerde kolektifleşme (kolhoz) dönemi (Memmedli ve Memmedova, 2011: 14)

Bu savaşlara bağlı olarak Anadolu'ya göç eden Karapapakların iskânına bakıldığında: Karapapakların en çok yerleştiği yerlerin başında Kars, Malatya, Elazığ, Sivas, Mardin, Muş, Ağrı, Tokat ve Yozgat bölgeleri olmuştur (Tanrıverdi, 2009: 84). Bu iller arasında Sivas

ve Kars Karapapakların en fazla yerleştirildikleri yerler olmuştur. Günümüzde de en fazla Karapapağın yaşadığı iller yine buralardır.

93 Harbinden Osmanlı Devletinin yenik çıkması Borçalı yöresinin Demircihasanlı ve Gazah bölgelerinden 3 binden fazla (yaklaşık 15 bin kişi) Türk ailenin Rus hâkimiyetine geçecek Kars ve Çıldır'da akrabalarının yanlarına yerleşmişlerdir. Bu yeni göçmenler Kars'ta 63 köy, 2301 ev; Ardahan'da 29 köy, 690 ev; Kağızman'da 7 köy, 95 ev kurmuşlardır. Bu dönemde Borçalı'dan Kars'a yaklaşık 21.652 kişi göç etmiştir. Kars'ın Ruslar tarafından işgal edilmesi, bu insanların tekrardan göç etmesine, Anadolu'nun iç kesimlerine çekilmelerine neden olmuştur. Onlardan bir kısmı Ağrı ili Taşlıçay, Hamur, Eleşkirt, Tutak ve Muş ilinin Bulanık ve Malazgirt ilçelerine göç etmiştir. Kars'taki diğer Borçalılar ise Sivas, Tokat ve Zile'ye göç etmişler (Memmedli ve Memmedova, 2011: 15).

1877-78 Osmanlı Rus savaşının ardından Kars'ın Rusların eline geçmesi Salyanoğulları aşiretinden Mehmet beyin oğlu Hacı İsa'nın, Çıldır'ın Urta köyünden Ağrı Tutak'ın Yukarı Derik köyüne gelip yerleşmesine neden olmuştur. Aynı zamanda köye de kendi adını verdirerek "İsaabat" köyünü kurmuştur (Kaya, 2008: 206). 1914-24 yılları arasında Anadolu'da Karapapakların göçünde tekrardan hareketlenme yaşanmıştır. I. Dünya Savaşında Osmanlı'ya yardım ettikleri gerekçesiyle çok sayıda insan yer değiştirmek zorunda kalmıştır (Yılmaz, 2015: 174). Başta Sivas olmak üzere Anadolu'nun nispeten daha güvenli olduğunu düşündükleri yerlerine göç eden Karapapaklar, daha sonra Rusya'da ihtilal çıkması ve Rusya'nın daha önce işgal etmiş olduğu yerlerden çekilmesi ile tekrardan bir kısmı eski yerlerine geri dönmüştür. Karapapakların yakın zamanda Türkiye dışında başka yerlere de sürüldüğü iddia edilmektedir. Bölgedeki insanlara güvenmeyen Ruslar'ın çok sayıda insanı trenlere doldurup Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan köylerine sürgün ettiği belirtilir (Ersöz, 2013: 106). Bu şekilde Dünyanın bir çok yerine dağılmış bulunan Karapapakların bugün en fazla bulunduğu ülkelerin başında Türkiye de bulunmaktadır.

Karapapakların Ağrı'da İskânları

Kafkasya kavramıyla; Azak Denizi, Maniç çukurları, Hazar denizi ve Karadeniz arasında kalan Apşeron Yarımadası'ndan başlayarak, kuzeybatı istikametinde toplam 1200 km uzunluğunda ve 110-180 km genişliğindeki Kafkas dağlarının her iki yanında uzanan topraklar kastedilir (Kocacık ve Eser: 2010: 188). Bu bölgede yaşayan Karapapakların Ağrı ili ve ilçelerine göçleri ise Kars'a geldikten sonra tekrardan göç edip Ağrı'ya gelmeleriyle olmuştur. Bu durum ise büyük oranda bölgedeki güçlerin kendi aralarında mücadele etmesi sonucunda arada kalan Karapapakların göç etmek dışında başka alternatiflere sahip olamamasından kaynaklanmıştır. 1828 yılında İran ile Rusya arasında imzalanan Türkmençay Antlaşmasına bağlı olarak kaybedilen topraklardan göç eden Karapapaklar, Kars ve Ardahan'a göç etmişlerdir. 93 Harbi dediğimiz 1877-78 savaşıyla buraların da Rusların eline geçmesi sonucunda tekrar göç etmek zoruna kalan Karapapaklar Ağrı ili ve ilçelerine gelip yerleşmişlerdir. 1900'lerin başında yaşanan I. Dünya savaşıyla birlikte Karapapakların önemli bir kısmı başta Sivas olmak üzere iç bölgelere göç etmiştir. I. Dünya savaşının devam ettiği yıllarda ortaya çıkan Bolşevik ihtilali, Rusların ele geçirdiği bölgelerden çekilmelerini de beraberinde getirmiştir. Rusların buralardan çekilmeleri ile Karapapakların önemli bir kısmı tekrar geri dönmüştür. Diğer bir kısmı ise Sivas başta olmak üzere farklı şehirlerde

hayatlarını idame etmeye çalışmışlardır. Ağrı ve ilçelerine iskânları sağlanan Karapapakların yerleştikleri yerler şu şekildedir:

• Ağrı/Merkez ve merkeze bağlı Yazılı, Hıdır, Çakıroba, Otlubayır, Yoncalı, Geçitalan, Yığıntepe ve Yolluyazı köyleri

• Taşlıçay/Merkez ve ilçeye bağlı Geçitveren, Kumlu Bucak, Aşağı Toklu, Yukarı Toklu, İkiyamaç ve Kumluca köyleri

• Eleşkirt/Merkez ve ilçeye bağlı Çiftepınar köyü (Efendioğlu,2009: 451) ile

• Tutak/Merkez ve ilçeye bağlı Akyele, Aşağıkülecik, Ataköy, Bayındır, Çobanoba, Daldalık, Ekincek, Esmer, Gültepe, İsaabat, Kılıçgediği, Sincan ve Yayıklı köyleridir.

Karapapakların Ağrı'ya göçü 93 Harbi de dediğimiz 1877-78 yıllarına dayanmakta olup son göç olayı 1930'lara kadar devam etmiştir. Fakat Anadolu'ya göç olayı aslında 1700'lü yılların ilk çeyreğine kadar uzanmaktadır. 1723 yılında Osmanlı Devleti ile İran (O zamanki Safevi Devleti) arasında yaşanan mücadeleler Kafkasya'dan Karapapak göçünü tetiklemiştir. Mesela Revan nahiyelerinden olan Sürmeli ve çevresinden 80, Şuregel, Abarant ve diğer bölgelerden 226 köy halkı çocukları ve eşyalarıyla Beyazid (Karaköse o tarihlerde Beyazid sancağına bağlı bir kazaydı) ve Kars sancaklarının kazalarında iskân edilmişlerdir. Fakat sonradan değişen koşullara bağlı olarak asıl yurtlarına geri dönmüşlerdir (Kaya, 2008: 205). İran ile Rusya arasında Türkmençay antlaşması imzalandıktan bir yıl sonra Osmanlı Devleti ile Edirne antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın sonucunda Karapapakların en yoğun yaşadığı Borçalı, Ahıska ve Ahılkekelek bölgeleri kesin bir şekilde Rusların eline geçmiştir. Bu el değiştirme ile buralarda yaşayan Karapapakların önemli bir kısmı Anadolu'ya göç etmiştir. Göçmenlerin ilk ulaştığı yerler Kars ve Çıldır olmuştur. Çıldırın Yıldırımtepe, Köçgüden, Göldalı, Meredis, Köğas köyleri Karapapakların yerleştiği başlıca yerler olmuştur. Aynı zamanda bu süreçte Gürcistan'daki Türklere Osmanlı topraklarına göç etme imkânı verilmiştir. Buna bağlı olarak çok sayıda insan buraları terk ederek Osmanlı Devletine sığınmıştır (Memmedli ve Memmedova, 2011: 14). 1878 yılından 1881 yılına kadar Kars elinden 82.000 ve sadece Kars şehrinden de 11.000 kişi göç etmiştir (Yılmaz, 2006: 101-102). Gürcistan'ın iç kesimlerindeki Karapapakların bazıları da Karayoluyla Batum'a oradan suyoluyla Samsun'a ve oradan da İç Anadolu'ya geçmiştir. Fakat sayılarının ne kadar olduğu bilinmemektedir. Toplum hafızasına 93 Harbi olarak kazınan bu savaşta göç edenlerin çoğunluğunu Karapapaklar oluşturmaktaydı. Bu insanlar çoğunlukla Sivas, Muş, Ağrı, Amasya, Çorum, Kayseri, Malatya, Adana ve Yozgat gibi illere iskân edilmişlerdir (Dündar, 2019: 144).

Savaş nedeniyle Ruslara bırakılan yerlerden Anadolu'nun daha güvenli sayılan yerlerine göç hareketi XIX. yüzyılın sonunda da devam etmiştir. Bu şehirlerden göç eden insanların en çok yerleştiği yer Beyazid olmuştur. Rusların elinde olan Revan'dan da 1893 yılında Beyazıt sancağına Karapapaklardan Hacı Mahmut ve kardeşi Hacı İsmail, iki yüz elli hane ile göç etmek için talepte bulunmuşlar. Bu dönemde Beyazid vilayeti ve sancaklarında yaşayan Yezidi ve Ermeniler de Karapapak göçünün aksine Revan/Yerevan başta olmak üzere Kafkasya'ya göçmüştür (Aras, 2010: 63). Gürcistan'dan Karapapak göçleri 1900'lü yıllarda da devam etmiştir. 1904 yılında Gürcistan'ın Borçalı bölgesinden 90-100 hanelik bir grup Osmanlı Devletine göç etmek amacıyla başvuruda bulunmuştur. Yapılan bu başvurulara olumlu cevap verilmiş ve göçmenlerden bir kısmı Ağrı ili ve Tutak ile Eleşkirt ilçelerine

yerleştirilmiştir (Memmedli ve Memmedova, 2011: 15). Kalan göçmenler ise 1914 yılında Malazgirt ve Bulanık'a, Sivas'ın Tutmaç, Büyükköy ve Kurtoğlu köylerine göç etmişler (Arabacı, 2005: 150). I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla 4 Kasım 1914'te Beyazid ve Diyadin Rusların işgaline uğramıştır. Bu işgal üzerine yöre halkı çareyi daha güvenli gördükleri Erzurum, Sivas, Urfa, Adıyaman, Diyarbakır, Yozgat, Kayseri, Adana, Elazığ ve Mardin gibi illere göç etmekte bulmuştur. Karapapakların bir kısmının yer değiştirdiği bu göç olayında belirleyici olan faktör, insanların daha önce Rus işgaline maruz kalması ve dolayısıyla savaş psikolojinin o korkutucu yanı olmuştur. Bu yüzden göç olayı bir haber üzerine başlamış olup bu hareket "kaç kaç/kaç ha kaç" ismini almıştır. Bu göç olayında Karapapakların en çok yerleştiği yer, Mihrali Bey'in de bulunduğu Sivas ili olmuştur (Yılmaz, 2006: 359-376). Sivas'a yerleşen Karapapaklar burada yeni yerleşim yerleri kurmuş, ekonomik hayata katılarak yeni yaşamlarına alışmaya çalışmışlar. Ancak Rusların, Kars'tan çekilmeleri ile göç eden bu insanların bir kısmı tekrardan eski yerlerine geri dönmüştür. Dönerken de ailelerin bir kısmı Sivas'ta kalmıştır. 1917-1924 yılları arasında gelen 14500 göçmenin çoğunluğu (11000 kişi) Türk ve Kürtlerden oluşmaktaydı. Bu göçmenlerden 626 hane Beyazıt merkez vilayetine, 30 hane Karaköse'ye (Ağrı), 237 hane Tutak'a, 20 hane Kulp'a (Tuzluca) ve 377 hane de Iğdır'a yerleştirilmiştir (Arslan Oran, 2007: 344-345). 1924 yılında Ermenistan'dan 237 kişinin Beyazid vilayeti Tutak kazasına göç edip yerleştiği bilinmektedir. Fakat gelen göçmenlerin Kürt mü Karapapak mı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır (Mansuroğlu, 2015: 78).

Sonuç

Osmanlı Devleti, 19. yüzyıla birlikte toprak kaybetmeye başlamıştır. Yaşanan bu kayıplar neticesinde başta Kafkaslar olmak üzere farklı bölgelerden milyonlarca insan, tebaası olduğu Osmanlı Devleti'ne göç etmiştir. Göç eden bu insanlar arasında çok sayıda Karapapak Türkü de yer almıştır. İlk olarak (1800'lerin başı) Kars'a yerleşen Karapapaklar daha sonra yaşanan 1877-78 Osmanlı harbi neticesinde tekrardan göç etmek durumdan kalmışlardır. Karapapak halkının bir kısmı Anadolu'nun iç kesimlerine göç ederken bir kısmı ise Ağrı ili (o zamanlar Bayezid idi) ve ilçelerine gelip yerleşmiştir.

Birinci dünya savaşında Osmanlı Devleti'ne yardım ettikleri gerekçesi ile tekrardan yerlerinden edilen bu insanlar başta Erzurum, Sivas, Kayseri gibi iller olmak üzere ülkenin dört bir yanına yayılmışlardır. Ancak sonraki süreçte Rusya'da ihtilalin çıkmasına bağlı olarak daha önce terk edilen yerlere Karapapakların bir kısmı geri dönmüşken bir kısmı iç bölgede yaşamını sürdürmeye devam etmiştir.

Yaşanan bu yer değiştirme hareketinden sonra Ağrı ili ve ilçelerine tam olarak ne kadar Karapapak Türkünün yerleştirildiği bilinmemekle birlikte günümüzde Karapapakların yaşadığı tüm köylerde hızlı bir nüfus boşalması yaşanmaktadır. Bu nüfus boşalmasının altında çok sayıda neden olsa da temel faktörün ekonomik sıkıntılar olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan nüfusuna oranla en fazla Karapapak nüfusunun yaşadığı ve dışa yönelik göçlerin bir o kadar fazla olduğu ilçelerin başında Tutak ilçesi gelmektedir.

Diğer taraftan Karapapakların ildeki durumlarına bakıldığında ekonomiden, kültürel hayata, siyasetten mekânsal yapıya kadar sosyal hayatın her alanında etkin rol almakla beraber bölge halkıyla bütünleşmiş bir durum sergilemektedirler.

Kaynakça

- Taşagül, A. (2001), "Karapapaklar", İslam Ansiklopedisi, Cilt: 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tozlu, S. (2005), "Karapapaklar Hakkında Bazı Notlar-1-", Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 7, 86-96.
- Kırzioğlu, M. F. (1972), "Dede-Korkut Oğuznameleri" Işığında Karapapaklar", Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Papakçı, Z. (2002), "Karapapaklar (Terekemeler)", İstanbul: Berdan Matbaacılık.
- Ercilasun, B. A. (1983), "Kars İli Ağızları Ses Bilgisi", Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güneş, B. (2012), "Borçalı (Gürcistan) Karapapak/Terekeme Türkleri Ağzında İsim Çekim Ekleri", Karadeniz İncelemeleri Dergisi, 13(13), 161-172.
- Kafkasyalı, A. (2011), "İran Coğrafyasında Türkler: İran Türklerini Tanıyalım", İstanbul: Bilgeoğuz.
- Yılmaz, S. (2015), "Borçalı Türkleri", Yeni Türkiye Dergisi, Kafkaslar Özel Sayısı VIII (78), 164-178.
- Papakçı, Z. (2002), "Karapapaklar (Terekemeler)", İstanbul: Berdan Matbaacılık.
- Aras, K. (2010), XIX. Yüzyılda Revan Muhacirleri, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kars.
- Kızılkaya, O. (2011), XIX. Yüzyılda Kars Sancağı'nda Sosyal ve Ekonomik Durum(1830-1877), Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Erzurum.
- Yılmaz, A. (2006), "Tutak Tarihi I. Cilt (1071-1921) Siyasi ve Kültür Tarihi", Ankara: Başarı Yayınları.
- Sarıçioğlu, M. (2009), Osmanlı-İran Hudut Anlaşmazlıkları(1847-1913) ve 1913 İstanbul Protokolü, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Isparta.
- Erdoğan, F. (1998), "Türk Elllerinde Hatıralarım", İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaya, E. (2008), "1877-1878 Harplerinde Ağrı Bölgesinde Göç Hareketleri", Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(1), 203-210.
- Memmedli, Ş. ve Memmedova, G. G. (2011), "Gürcistan'dan Türk Göçleri" Bizim Ahıska Dergisi, (15), 12-17.
- Tanrıverdi, M. (2009), Karapapakların Anadolu'ya Göçü (1877-1914), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara.
- Kaya, E. (2008), "1877-1878 Harplerinde Ağrı Bölgesinde Göç Hareketleri", Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(1), 203-210.
- Yılmaz, S. (2015), "Borçalı Türkleri", Yeni Türkiye Dergisi, Kafkaslar Özel Sayısı VIII (78), 164-178.
- Ersöz, S. (2013), "Ahıska'da İki Büyük Ağız Grubu: Terekeme ve Yerli Türk Ağzı", Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 2(4), 105-115.
- Efendioğlu, S. (2009), "Ağrı İli Ağızları". II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu 08-10 Ekim, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı.
- Yılmaz, A. (2006), "Tutak Tarihi I. Cilt (1071-1921) Siyasi ve Kültür Tarihi", Ankara: Başarı Yayınları.

- Dünder, S. (2019), "Terekemeler Karapapak Türkleri" İstanbul: Dorlion Yayınları.
- Aras, K. (2010), XIX. Yüzyılda Revan Muhacirleri, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kars.
- Arabacı, İ. (2005), "İran Türklerinin Eski Tarihi", İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Mansuroğlu, S. (2015), Güney Kafkasya'dan Türkiye'ye Göçler (1914-1938), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara.
- Kocacık, F, ve Eser, M. (2010), "Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler (Sivas Örneği)", Journal of Word of Turks, 2(1), 187-196.
- Karataş, Y. (2011), "XIX. Yüzyılın Sonlarında Bayezid Sancağı'nın Demografik Yapısına Dair Tespitler", Tarih Dergisi, (52),103-122.
- Kemaloğlu, M. (2012), "Terekeme-Karapapak Türkleri Yerleşim Alanları", Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 1/3, 55-81.
- Gencer, A.,İ. (1992), "Berlin" İslam Ansiklopedisi, Cilt:5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

KURGUSAL METİNLERDE ANLATICININ ROLÜ VE GELENEĞİ YANSITAN BİR ÖRNEK OLARAK ZONGO’NUN DEĞİRMENİ HİKÂYESİ

Zeynep Sati YALÇIN

Altındağ Şehit Hüseyin Gültekin Bilim ve Sanat Merkezi Edebiyat Öğretmeni

ORCID 0000-0002-8572-1629

Reyyan Elif YALÇIN

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı

Bölümü, ORCID 0000-0002-6847-6342

Özet

Her tür metinde yazarın okuyucuya aktarmak istediği bir ileti vardır ve bu iletinin okura ulaştırılması, bir anlatıcının varlığını gerekli kılar. Anlatıcı; klasik sınıflandırmayla ben, sen ve o anlatımlarına bağlı olarak kahraman, gözlemci ve ilahi bakış açısı olarak üç farklı başlık altında incelenmektedir. Öğretici metinlerde bu anlatıcı, yazarın bizzat kendisidir. Anlatmaya bağlı metinlerde ise anlatılacak olay veya durumu aktarmak için yazarın dışında bir anlatıcı vardır. Bu anlatıcı, yazarla özdeşleşmiş olabileceği gibi, yazar tarafından kurgulanmış bir anlatıcı da olabilir. Masal, destan, kıssa, halk hikâyesi gibi geleneksel anlatılarda kahraman bakış açısına bağlı “ben” anlatımı yoktur, ilahi bakış açısıyla “o” anlatımı kullanılır. Kahraman bakış açısı ancak ona söz verildiğinde devreye girer ve söyleyeceğini söyler. Bu tür metinler, toplumsal değer odaklı oldukları için yazar kendini gizlemez, hatta zaman zaman araya girerek okura seslenir, adeta ben buradayım demek ister. Modern dönemlerin metinlerinde ise bireyin öne çıktığı, bireysel duygu, düşünüş ve arayışların ön planda olduğu görülür. Bu metinlerde ise yazar, kendi varlığını hissettirmemeye çalışarak farklı anlatıcılar kurgular ve o anlatıcılar aracılığıyla metinle okuru baş başa bırakır. Hacimli anlatılar olmaları bakımından romanlarda farklı bakış açıları farklı bölümlerde kullanılabilirken hikâyeler, daha kısa metinler olduğu için tek bir bakış açısı tercih edilir. Recep Seyhan’ın *Zongo’nun Değirmeni* adlı hikâyesinde; birden fazla bakış açısı aynı hikâyenin içinde, aynı bölümde yer alarak geleneğe yaslanmıştır. Postmodern unsurlardan ve çerçeve hikâye tekniğinden yararlanan hikâyede “Şehrazat” vurgusuyla açıkça *Binbir Gece Masalları*’nı ve geleneği işaret eder. Ardından “ben” anlatıcı devreye girerek içinde bulunulan an’ı aktarır. Çerçeve hikâyelerde anlatıcı sürekli değişim gösterir ve bu yolla toplumun her kademesindeki insanların hikâyeleri dile gelir. Bu yanı sıra andığımız hikâyede hem geleneksel hem de modern bakış açıları iç içe geçmiş olarak birlikte kullanılmıştır.

Bu çalışmamızda; kurgusal metinlerdeki geleneksel ve modern anlatıcı konusuna değinilecek ve bu bağlamda Recep Seyhan’ın kitaba da adını veren *Zongo’nun Değirmeni* adlı ilk hikâyesi, anlatıcıların rolü bakımından incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Anlatıcı, hikâye, gelenek, modern, çerçeve hikâye, üstkurmaca, Recep Seyhan, Zongo’nun Değirmeni.

Abstract

In all types of texts, there is a message the author wants to convey to the reader, and conveying this message to the reader requires the presence of a narrator. Narrator, in the

classical classification, is examined under three different headings as “first person”, “second person or observer” and “omniscient”

In didactic texts, this narrator is the author himself. In narrative texts, there is a narrator other than the author to convey the event or describe the situation. This narrator may be identified with or a narrator fictionalized by the author. In traditional narratives such as fairy tales, epics, folk tales, there is no "I" expression depending on the hero's point of view, the "he" expression is used from the divine point of view. The the first person point of view only comes into play when he is needed. Since such texts are focused on social values, the author does not hide himself, and even interjects from time to time and calls out to the reader, almost trying to say that “I am here”. In modern texts, it is seen that the individual comes to the fore and individual perceptions, thoughts and searches are at the forefront. In these texts, the author tries not to make his presence felt and constructs different narrators and leaves the reader alone with the text through those narrators. In novels, being voluminous narratives, different points of view can be used in different chapters. Generally a single point of view is preferred in short stories due to their being shorter texts. Recep Seyhan's in his story *Zongo'nun Değirmeni* takes up a traditional technique by using more than one point of view. The author uses postmodern elements and the “frame story technique”. which reminds the reader the technique used in *The Thousand and One Nights*. Then the “I” narrator enters and conveys the present moment. In frame stories, the narrator constantly changes, and in this way, the stories of people at all levels of society are presented. In this aspect, both traditional and modern points of views are used together in the same story.

In this study; traditional and modern narrators in fictional texts will be handled, and in this context, the first story of Recep Seyhan, named “*Zongo'nun Değirmeni*”, which gives its name to the book, will be examined in terms of the role of the narrators.

Keywords: Narrator, story, tradition, modern, frame story, metafiction, Recep Seyhan, *Zongo'nun Değirmeni*.

Giriş

Türk edebiyatında birçok yeniliğin denendiği Tanzimat dönemi, gerçekçiliği esas alması bakımından modern hikâyenin de başlangıcı olarak kabul edilir. Edebiyatımızda diğer yazın türlerinde olduğu gibi, modern hikâye türünde de çeviri eserlerle başlayan tanışma; yerli eserlerin yazılmaya başlanmasıyla devam etmiştir. Köklü bir geleneğe dayanan meddahlık anlatılarının okura seslenmek gibi kimi yerleşik unsurlarından bir anda vazgeçilmesi kolay olmamıştır. Konu, kahraman, üslup, bakış açısı, şekil, öz vb. hikâye unsurlarındaki değişim ve gelişim, hem Batılı örnekler okunarak hem de yazma deneyimleriyle adım adım gerçekleşmiştir. Bilhassa anlatıcı bakış açısının belirlenmesi, bu saydığımız unsurlara yön vermesi ve yazarın üslubunu da belirlemesi bakımından önemli olduğu için, hikâyede bakış açısı ve anlatıcının konumu birçok araştırmaya konu olmuştur.

Recep Seyhan tarafından yazılan *Zongo'nun Değirmeni* adlı hikâye, farklı anlatıcıları ve farklı bakış açılarını hikâye gibi kısa bir anlatıda bir arada kullanması yönüyle dikkat çeken bir nitelik göstermektedir. Bu çalışmada, geleneksel ve modern anlatılarda anlatıcının nasıl konumlandığı ele alınacak, buradan hareketle postmodern hikâye tarzı ve çerçeve hikâye tekniği için anlatıcının rolü üzerinde kısaca durularak, “*Zongo'nun Değirmeni*” bu bağlamda incelenecektir.

Hikâyede Anlatıcı ve Bakış Açısı

Hikâyede anlatıcı kişileri, olayları, mekânları, zamanı, durumları ve duyguları okura aktaran, okur ile yazar arasında yer alan bir ara kişidir. Yazar, gerçek dünyaya aitken anlatıcı kurgusal dünyaya aittir. Yazarın yazdıklarıyla neyi, nasıl anlatmak istediği öncelikle anlatıcının belirlenmesine ve o anlatıcının tutumuna bağlıdır. Anlatıcıyı belirlemek, aynı zamanda hikâyenin üslubunu da belirlemek demektir. “*Anlatıcı, olayları ve durumları aktarırken ya da kişileri sunarken öznel ya da nesnel davranabilir. Aktardığını yorumlayarak, eleştirerek ya da takdir ederek aktarabilir. Olayları ve kişileri dış dünyada cereyan edişlerine ve yer alışlarına göre akıcılığı bozmadan sunduğu gibi araya girip ilave bilgiler de sokuşturabilir*” (Çetin, 2019, s:105).

Yazarın kurguladığı anlatıcının, anlatılmak ve gösterilmek isteneni okura sunmak için konumlandığı bir bakış açısı vardır. Bu bakış açıları; ilahi, gözlemci, kahraman bakış açısı olarak genel hatlarıyla üç başlık altında sınıflandırılır. “*İlahi*” (tanrısal, hâkim, olimpik) bakış açısında anlatıcı; olaylara, kişilerin bilincine, mekânlara, zamanlara bütünüyle hâkimdir. Olmuş ve olabilecek bütün olayları, kahramanların aklından geçenleri, farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda aynı anda gerçekleşenleri, gerekli bütün ayrıntıları, kısacası her şeyi bilir. Sınırsız bir anlatım imkânı vardır, ancak okura kurgu olduğunu hissettiren bir mesafesi de vardır. Bu anlatıcı tercihi üçüncü tekil kişili “o” anlatımı kullanılır. “*Gözlemci*” (müşahit) bakış açısında anlatıcı olayları, durumları, kişileri ancak gördüğü kadarıyla aktarır. Bu tercihte ilahi bakış açısına göre daha sınırlı bir anlatım alanı vardır. Anlatıcı bu aktarımı yaparken öznel veya nesnel bir tutum sergileyebilir. Anlatıcı olarak üçüncü tekil kişi (“o” anlatımı) kullanır. Bunun yanında, gözlemci bakış açısında örnekleri az sayıda olmakla beraber ikinci tekil kişi (“sen” anlatımı) de kullanılmıştır. “*Kahraman*” (özne, yazar) anlatıcıda, birinci tekil kişi, (“ben” anlatımı) kullanılır. Anlatıcı olayı bizzat yaşayan kahramanlardan biri olabileceği gibi, olayları uzaktan izleyerek müdahil olmadan, yalnızca duyduğunu ve gördüğünü aktaran bir kahraman da olabilir. Burada olay, durum, zaman, mekân ve kişiler tek bir kahramanın bakışına sıkıştırılır. Okur her şeyi sadece o kahramanın bildiği, yorumladığı, gösterip anlattığı kadar bilir. Ben anlatıcının okurla mesafesi olmadığı için inandırıcılığı bakımından daha güçlüdür.

Hikâyede anlatıcı, yazarın amacına göre konumlanır ve anlatıcının yazar tarafından belirlenmiş bazı işlevleri vardır. Genette, bu işlevleri şöyle sıralar: “*Onun belirlenmesine göre bir anlatıda anlatıcının beş farklı işlevi olabilir: 1. En temel işlevi olan öyküleme işlevi, 2. Anlatıcı yorum yaparak yönlendirme işlevini yerine getirebilir, 3. Anlatıcı okuyucuya hitap ederek bildirişim işlevini yerine getirebilir, 4. Anlatıcı anlattıklarının doğru olduğunu kanıtlamaya çalışarak doğrulama işlevini yerine getirebilir, 5. Anlatıcı doğrudan öykünün içine girerek bilgi verip yorum yaparak ideolojik işlevi yerine getirir* (Genette, 2005, s. 129. - Aktaran Ulaş Bingöl, 2020:1494). Kurgusal eserleri incelediğimizde anlatıcının, Genette’in belirlediği bu işlevlerin tümünü veya en az birini muhakkak gerçekleştirdiğini görürüz.

Geleneksel ve Modern Kurgularda Anlatıcı

Masal, destan, kıssa, halk hikâyesi gibi geleneksel anlatılarda kahraman bakış açısına bağlı “ben” anlatımı yoktur, “*ilahi bakış*” açısıyla kurgulanmış “o” anlatımı kullanılır.

Gelenek; toplumun değerlerini ifade ettiği için modern dönem olarak adlandırılan aydınlanma çağına kadar bireycilik anlayışı yerleşmemiştir. Kahraman anlatıcı (ben), “yazar” olarak düşünüldüğünden bireyin kendisini anlatması gibi kabul edilmiş ve hoş bakılmamıştır. Bu nedenle geleneksel kurgusal metinlerde “ben” anlatımı yoktur, onun yerine “o” anlatımı kullanılarak başkalarının hikâyeleri anlatılmıştır. Zira gelenekte iletinin hedefi toplumdur, yazar yerdığı veya idealize ettiği olayı, kişiyi ve durumları topluma duyurmak ve mesaj vermek istemektedir. Bu metinlerde *kahraman bakış açısı*, ancak ilgili kahramana söz verildiğinde devreye girer ve kahraman söyleyeceğini söyler. “Sözlü gelenekte, manzum, mensur, nazım nesir karışık olmak üzere üç bölümden oluşan halk hikâyelerinde, anlatıcı, hikâyenin nesir kısmında tamamen serbesttir. Ana hikâyeden kopmamak koşuluyla bu bölümde birçok değişiklik yapabilir. Bu özellikle beraber anlatının nerdeyse tüm imkanları kendisine bahşedilen anlatıcı, serbestliğinin bir diğer kısmını ise meddahlık geleneğinden alır” (Topçu, 2015: 62). Destandan halk hikâyeciliğine geçiş döneminin en güzel örneği olan, destan ve halk hikâyesi anlatımının özelliklerini birlikte barındırması bakımından *Dede Korkut Hikâyeleri*’nden bir örnek verelim: ““Dirse Han’ın hatunu söylemiş, görelim, ne söylemiş?

Hey Dirse Han, bana kızma,/ İncitip acı sözler söyleme!/ Yerinden kalk,/ Ala çadırını yeryüzüne diktir,/ Attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestir,/ İç Oğuz’un, Dış Oğuz’un beylerini başına topla,/ Aç görsen doyor,/ Çıplak görsen donat,/ Borçluyu borcundan kurtar,/ Tepe gibi et yığ,/ Göl gibi kırmızı sağıdır,/ Büyük ziyafet ver, dilek dile,/ Ola ki, bir ağzı dualının duasıyla Tanrı bize,/ Bir Müslüman çocuk verir.

dedi. Dirse Han, eşinin sözüyle ulu bir ziyafet verdi. Dilek diledi. (...) Atın ayağı güçlü, ozanın dili çeviktir. Her kemiği olan uzar, kaburgalı olan da büyür. (...) Meğer Han’ım, Bayındır Han’ın bir boğası vardı, bir de erkek devesi vardı” (Dede Korkut, 2016: 565-566).

Büyük oranda kahramanların karşılıklı konuşmalarından oluşan hikâyelerde, diyaloglara geçişi sağlayan ve arada geçen olayları aktaran “hâkim bakış” açılı anlatıcının varlığı görülmektedir. Bu anlatıcı, yazarı temsil eder ve ibret alınması amacıyla hikâyeler anlatır.

Modern anlatılara geçiş döneminde Ahmet Mithat Efendi’nin *Letâif-i Rivâyât* adlı eseri, geleneksel anlatımın özelliklerini taşır. Eser, aynı zamanda dönemin yeni tanışılan Batılı hikâyeye anlayışının denendiği ilk örneklerden biri olarak da kabul edilir. Geleneksel ile modern arasında adeta bir köprü gibidir metinleri. Bu hikâyelerde yazar, vakayı anlatırken yer yer geleneksel meddahlık unsurlarına bağlı kalır. Anlatımın kimi yerlerinde postmodernizmin terim olarak bilinçli bir şekilde edebiyata yansımından epeyce zaman önce üst kurmaca yöntemini kullanır ve anlatıcıyı susturarak yazar kimliğiyle araya girer. Kendine özgü tutumuyla okurla doğrudan muhatap olur, bilgi ve nasihat verir, alınması gereken dersi açıkça belirtir. Bu yanlarıyla geleneksel unsurlar içerdiği için Ahmet Mithat Efendi’nin hikâyeleri, teknik bakımdan kusurlu bulunmuştur. Yılmaz Daşcıoğlu’nun değerlendirmesine göre: “Ahmet Mithat Efendi, özellikle üslubuyla yer yer eski meddah geleneğini devam ettirerek gelenekten kurtulamadığını gösterir. *Letâif-i Rivâyât* onunla aynı yıllarda yazılan Emin Nihad Bey’in *Müsâmeretnâme’si* (1872–1875) takip eder. Bir yanıyla *Binbir Gece hikâyelerine* bağlanan *Müsâmeretnâme*, eski ile yeninin geçiş noktasında durmaktadır” (Daşcıoğlu, Koç, 2009: 802-803).

Sanayileşmenin, bilim ve felsefenin gelişmesiyle birlikte 18. ve 19. yüzyıllarda rasyonellik toplumun günlük yaşamına yansımış ve insan ile akıl, hayatın merkezine alınmıştır.¹ Modernizm olarak da adlandırılan bu dönemde, aklın, özgürlüğün, bireyselleşmenin övülmesi ve öznenin ön plana çıkarılmasıyla kurgusal metinlerde kişisel meseleler de ele alınmaya başlanmıştır. Bu tür metinlerde, okuyucuyu yönlendirme misyonunu üstlenen yazar aradan çekilmiş, hikâye ile okuru baş başa bırakmıştır. Anlatıcı olarak ilahi bakış açısıyla birlikte kahraman bakış açısının devreye girdiği, “ben” diliyle kurgulanmış eserler de yazılmaya başlanmıştır.

Modern hikâyenin bireyselliğe geçişinin ilk denemelerini, *Küçük Şeyler* eseriyle Sami Paşazade Sezai vermiştir. “*Samipaşazade Sezai de politik olmaktan dikkatle kaçınmıştır. Kişileri gözlemeyi, kişileri bireysel serüvenleri çerçevesinde ele almayı, kişilerle yetinmeyi öngörmüştür. Herhangi bir seçim, bir toplumsal katın isterlerini, haklarını savunma söz konusu değildir. (...) Samipaşazade Sezai, Ahmet Mithat anlayışından sıyrılarak, kişiselliği vurgulamış*” (İleri, 1975).² Geleneksel ve modern hikâye için edebiyatımızda o dönemde kuramsal yazıların yazılmadığını, çizgilerinin sınırsal belirlenmelerin tam olarak netleşmediğini göz önünde bulundurursak, yazdığı hikâyelerde bahsi geçen kusurları gidermiş olan Samipaşazade’nin bunu, okuduğu Batılı örneklerden kavrayışla yazdığı sonucuna varılabilir.

Yenileşme dönemindeki bu ilk örneklerden itibaren değişmeye başlayan hikâye, zaman içinde ortaya çıkan araştırmalar, akımlar, kuramlar ve toplumsal değişimler dolayımında gelişerek günümüz hikâyeciliğini büyük oranda etkileyen postmodern hikâyenin doğmasına zemin hazırlamıştır. Postmodernizm, modern hikâyenin aşırı gerçekçiliğinden uzaklaşarak gelenekle modern buluşturan bir yapıyı hazırlamıştır. Postmodernizmde hikâye ile diğer yazın türleri arasında geçişlerin olması, yazarın kurgulanmış bir kişilik olarak kurgunun içinde bizzat yer alması gibi özelliklerle beraber “üstkurmaca” kavramı ortaya çıkmıştır. Üstkurmaccanın birçok özelliği vardır.³ Bunların konumuzla ilgili olanlarından biri de; yazarın hikâyeyi kurgulama aşamasının anlatıldığı hikâyenin içinde yer almasıdır. Böylece anlatıcı ile yazarın iç içe geçtiği bir anlatı meydana gelir, anlatıcının sesi ile yazarın sesi karışır. Bu tekniğin kullanıldığı hikâyelerde yazarın bir amacı da okurda böyle bir his oluşturmaktır zaten. “*Anlatının yöneticisi şeklinde nitelendirilebilecek yazarın, diğer anlatı unsurlarıyla aynı kategoride değerlendirilmesi onun çözümlüşünü hızlandırır. Anlatıcının anlatı içerisindeki sesi korunmakla beraber bu seslerin sahipleri artmış ve birbirine karışmaya başlamıştır. Olay örgüsünün de dağılıp gerçek ve kurmacayla iç içe geçmesi anlatıcı üzerindeki bulanıklığın daha da artmasına neden olur*” (Topçu, 2015, S:5).

Hikâyede anlatıcıyla yazarın sesinin birbirinin yerine geçmesi, gerçek ile kurgunun karıştırılması, anlatılan hikâyelerin çoğalmasını ve iç içe geçmesini doğurmuştur. Kurgulama tekniği olarak “dalga biçimi” veya “çerçeve hikâye” olarak tanımlanan bu teknik; anlatıcıyı tek olay ve tek duruma bağlı kalmaktan kurtarır. Yazara gerçek ve kurmaca arasında gezinebileceği geniş bir anlatım alanı açar ve böylelikle yazar, çok sayıda hikâye anlatma imkânını bulur. Nurullah Çetin’in konuyla ilgili değerlendirmesi şöyle: “*Olaylar, merkezden*

¹<https://tr.wikipedia.org/wiki/Modernite>

²http://www.worldshortstoryday.org/tr/data/selim_ileri.pdf

³<https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Csturmaca>

çevreye yayılan birbirinin içine girmiş daireler gibidir ve giriftir. Buna “çerçeve hikâye tekniği” de denir. Bu tür metinlerde merkezî konumu işgal eden ve çıkış noktasını oluşturan bir ana olay (birinci düzey olay ya da çerçeve hikâye) vardır ve ona bağlı olarak uzayıp giden iç içe geçmiş ya da arka arkaya dizilip giden yan olaylar ve hikâyeler (ikinci düzey olaylar ya da hikâyeler) vardır. Özellikle *Binbir Gece Masalları*, *Tutiname*, *Feridüttin Attar’ın Mantık’ut-Tayr’ı* gibi eski Doğu hikâyelerinde bu tekniği görmek mümkündür” (Çetin 2019: 199). Çetin’in verdiği örneklerdeki eserlerde görüldüğü gibi, geleneksel anlatılarda kullanılmakta olan çerçeve hikâye tekniği, *Zongo’nun Değirmeni*’nde olduğu gibi günümüz hikâyelerinde de kullanılmaktadır.

Geleneksel eserlerdeki anlatım yöntem ve tekniklerinin modern anlatılara uyarlanabilmesiyle olay, kişi, zaman, mekân ve kültür sınırlamaları ortadan kalkmıştır. Ayrıca gerçekçiliğe bağlılığı zorunlu kılmadığı için “çerçeve hikâye tekniği” yazarlar tarafından özellikle tercih edilmiştir. Bonnie Irwin’e göre bu tercihin üç nedeni vardır: “Birincisi, çerçeve hikâye tekniğinin, birçok konuyu farklı tarzlarda ve farklı uzunluklarda sunabilme imkânı veren esnekliğidir. Birbirine bağlı bu hikâyeler, farklı yazılı veya sözlü kültürlerden alınabileceği için yazara veya anlatıcıya sınırsız materyal imkânı sunmaktadır. İkincisi yine bu esneklik sayesinde herhangi bir çerçeve hikâyeye bağlı farklı zaman ve mekâna ait iç hikâyeler, farklı bir çerçeve hikâyenin içerisine dâhil edilebilmektedir. Üçüncüsü ise yine aynı esneklik nedeniyle bir çerçeve hikâye farklı dilbilimsel ve kültürel ortamlara adapte olabilmektedir” (Irwin 1995: 33-35- Aktaran Gülşah Gaye Fidan, 2012: 75-76).

Zongo’nun Değirmeni’nde Düşle Gerçek Arasındaki Anlatıcı

Zongo’nun Değirmeni hikâyesi; üçü numaralandırılmış, üçü de numarasız olmak üzere altı başlık altında toplanmıştır. Recep Seyhan’ın diğer kitaplarının kapağında tür adı “öykü” olarak sunulurken *Zongo’nun Değirmeni*’nde “hikâye” ibaresiyle sunulması tercih edilmiştir. Bu tercih, kitapta ağırlıklı olarak geleneğe yaslanmış bir anlatımın benimsendiğinin ilk işaretleri olarak okunabilir. İlk başlıkta, “Değirmen Taşıyla Beraber Dönen Düşler” ve ilk cümlelerde bu gelenekselliğin masalsi tadının başladığı hissettiriliyor. “Hiç görmedikleri kuşlar girerdi o zamanın çocuklarının rüyalarına. Öyle ki gün ışımaya başladığında Şehrazat’ın, anlattığı masalın sonuna geldiğini anlarlar; hatta o sırada sarayın bahçesinden gelen kuş seslerini bile işitebilirlerdi” (Seyhan, 2019: 6). İlahi bakış açısının kullanıldığı bu satırlarda, *Binbir Gece Masalları*’nın büyülü dünyasına doğru, elindeki buhurdanlık ve mumla yürüyen bir Şehrazat gösteriliyor anlatıcı tarafından. Şehrazat’ın peşi sıra sayısız kapıları olan bir saraya (yani çocuklara düşsel bir evren sunan değirmene) okur da adım atıyor.

Anlatıcı, *Binbir Gece Masalları* gibi iç içe geçmiş çerçeve hikâyeler için zemin oluşturup okuru bu merak doğrultusunda başka hikâyelere hazırlamaktadır aslında. Ardından masalların vazgeçilmez mekânı Kafdağı’nın ve efsanevi kuşlardan Zümrüdüanka, Hüma, Hüthüt ve Ebabil kuşlarının adını duyuyoruz anlatıcıdan. Bahsi geçen kelimeler imgeye büründürülerek değil literatürde bilinen çağrışımlarıyla kullanılmıştır. Bu çağrışımlarla beraber bir çocuk olarak okur da o kuşlardan birinin kanadında usul usul masalın içine doğru çekilmişken ilahi bakış açılı anlatıcı geri çekiliyor ve kahraman anlatıcı devreye giriyor. “Ben” anlatıcı ile geziye çıkmış bir grup öğrencinin arasına, yani gerçek yaşamın ortasına

iniveriyoruz aniden. “*Namazlıktan sonra karşımıza çıkan taş duvarla çevrili aile mezarlığını geçince çenesini ileri doğru çıkararak “Zongo’nun değirmeni işte şurası!” dedi hikâyeci. Hikâyeci dediğim bize bu önemli gezide mihmandarlık eden (daha sonra Zongo’nun hikâyesini yazacak olan) sınıf öğretmenimizdi”* (Seyhan, 2019: 7). Zaman, geçmişten an’a; anlatıcı bakış açısı da gelenekten moderne dönüyor. Düşle gerçek arasında dolaşırken okuyucuyu da peşinden sürükleyen hikâyede düşselliğin cezbesinde rahatlama bulurken gerçek yaşamın katılığında bir çakılma yaşıyoruz. Postmodern hikâyenin unsurlarından olan düşle gerçeğin çakışması, okuyucunun zihninin bulandırılması, hikâyenin kurgulama aşamalarının hikâyede yer alması, geçmiş ile hâlin birlikte olması gibi hususlar anlatıcı değişikliğiyle sağlanmış oluyor.

Hikâyenin ikinci başlığı “Ofelya’nın Parlayan Yüzükleri”dir. Çekirdek hikâyeye aslında burada başlar ve ilk anlatıcı (bayan öğretmen) sözü Kadıng’e devreder. O da anlatımı için “*Ben anlatayım, sen kes biç işte”* der. Bu “kesip biçme” sırasında hikâyeye, ilahi bakış açısı ile üçüncü tekil kişili anlatımla devam ederken, ilerleyen satırlarda anlatıcı bir an geri çekiliyor ve yazar anlatıya dâhil olarak “ben” anlatımına geçiş yapıyor. Meddah anlatılarına ait yazarın okura sesleniş de bir cümleyle kendini gösteriyor. “*Bu konakta dönemin çocuklarının en merak ettikleri yer de bu mahpushane imiş (Bu bizim için de böyleydi.)”* (Seyhan, 2019: 13). Bu cümlede anlatıcı bakış açısının değişimiyle “ben”in yazar olarak mı yoksa ilk bölümdeki çerçeve hikâyelerin anlatıcısı olarak mı hikâyeye dâhil olduğu net değildir. Yine bir belirsizlik de Çavuşzade Salih Efendi’yi anlatırken kurduğu şu cümlelerinde göze çarpmaktadır: “*Yanına yaklaştığınızda aslında onun kitap okuduğunu anladınız”* (Seyhan, 2019: 17). Yazar kurguya dâhil olup okuyucuyla doğrudan iletişim kurmaktadır. “*Hikâyeye bitince aklıma takıldı: Zongo aslında dağlarda bir ömür hep bu taşı mı aramıştı?”* (Seyhan, 2019: 31).

Bir diğer örneğimiz ise hikâyeyi Zongo’nun ağzından dinlerken yazarın, Zongo’nun ve onu dinleyenlerin durumunu tasvir maksatlı araya girmesi üzerinedir. “*(...) Uzaklaşmış iyice, aylarca gitmiş ve Türkistan’ın batı yakasında bir yeri mesken tutmuş. (Zongo, sözün burasında bütün anlatma hünerini gösterir ve cümlesini parmağının ucuna giydirerek paratonerin çektiği bir yıldırım gibi düşürür toprağa) İşte burayı mesken edinmiş Yağmur Adam. (Yöre insanı tam burada küçük dilini yutmamak için elinden destek alır)”* (Seyhan, 2019: 30).

Hikâyenin “Tek Nüsha ve Okunmamış Bir Kitap” adlı bölümü, Zongo’nun içsel konuşmasıyla başlar. “*(...) Ahır bile bana kapısını kapadı. Dünya; ovasıyla, yaylasıyla, toprağıyla beni bırakmadan onu dönüştüreyim.’ Zongo’nun bunları böyle içinden dokuyup durduğu bir mart ayının sonlarıydı”* (Seyhan, 2019: 21). Recep Ali’nin, Zongo’nun yanına gelişle modern anlatılara has bir teknik olan içsel konuşmanın yerine, halk hikâyelerinde olduğu gibi karşılıklı bir söyleşme başlıyor. Bölümün ortalarında “diyalog” ve “kahraman bakış açısı” baskın olsa da nadiren anlatıcı da dâhil oluyor. “*Zongo, güldü. Gülünce, sağ alt çenesindeki gümüş kaplama azı dişi göründü”* (Seyhan, 2019: 23). Bu bölümün hikâyesi yine üçüncü kişinin anlatımıyla son buluyor ve yeni bir başlıkla, çerçeve hikâyenin bir diğerine geçiliyor.

“Kelek Sami’nin Bulunması Beyanındadır” adlı iç hikâyeye başlarken yazar bir meddah edasıyla okuyucuya sesleniyor ve hikâyeye dikkat çekiyor. “*Bu Kelek Sami hadisesi mühimdir. Sami’nin bulunmasından da önce kaybolmasının bir hikâyesi vardır”* (Seyhan,

2019: 24). Aynı bölüm içerisinde yazar, araya girip okuyucuya durum hakkında açıklama yaparak onu uyarıyor. “*Dolayısıyla Dingil Hamit, Sami'nin; Sami ise (hayır koyunların değil) sadece kendisinin duyduğu bir sesin peşinde idi*” (Seyhan, 2019: 25).

Hikâyenin devamında bu kez yazar tarafından değil anlatıcı tarafından okuyucuya bir uyarı daha yapılıyor. “*Derken Sami'ye bir adam sahip çıkmış. Ne insanlar var dünyada, denir değil mi? Öyle değil ama*” (Seyhan, 2019: 26). Bu örneklerde yazarın okuyucuyu uyarmak suretiyle, bazen okuyucuyla sohbet eder gibi sorular yöneltmesi, kâh yazar kimliği ile kâh anlatıcı kimliği ile araya girmesi hem meddah anlatılarının hem de postmodern hikâyelerin üstkurmaca tekniğini yansıtmaktadır.

Kahramanların Temsilinde Anlatıcı

Zongo'nun Değirmeni hikâyesinde yer alan iç içe hikâyelerde, kişiler nezdinde bir toplumun sosyolojik ve kültürel yapısını bulmak mümkündür. Yazar; hikâye gibi çerçevesi belli kısa anlatım türü içinde, toplumun bireylerinin bir prototipini oluşturmuştur adeta. Farklı inanç ve statüdeki insanların bir tiyatro sahnesine çıkıp rolünü oynaması gibi, kahramanlar da sırayla sahneye çıkıyor ve bir meddah edasıyla hem kendisinin hem bir başkasının hikâyesini anlatıp çekiliyor. Öyküde, tek bir bakış açısına bağlı kalınmadan birden fazla anlatıcı peş peşe yer değiştirmektedir.

Hikâyede ana karakter olarak iki kahraman öne çıkıyor, Zongo ile Salih Efendi. Bu iki kahramanın zıtlıkları, keskin çizgilerle betimlenir. Masallar ve halk hikâyelerinde gördüğümüz bu keskin zıtlıkların modern hikâyeye taşınması, toplumun farklı unsurlarının bir takım müştereklerde nasıl buluştuklarını göstermesi bakımından önemlidir. Yazarın geleneksel anlatılarda olduğu gibi, anlatıcı vasıtasıyla topluma bir mesaj sunma amacına hizmet etmektedir.

Çavuşzade Salih Efendi bilgisi, suskunluğu ve zarafetiyle ilmiye sınıfına mensup saygıdeğer bir karakterdir. Vaktiyle önemli medreselerde vazifelendirilmiştir. Harf inkılâbından sonra okuması yazması olmayan biri konumuna düştüğü için yeni okullara yaklaştırılmayan müderrislerden biridir. “Ümmeti tarafından terk edilmiş bir peygamber gibi kederler içindedir”, evinden dışarı çıkmadan pencere önünde sürekli kitap okumaktadır.

Zongo ise “çetin zamanlar” olarak ifade edilen, farklı tebaalardan oluşan milleti birbirine düşürmek için çakılan kıvılcımların, ateş alıp yangına döndüğü zamanda, daha altı yaşındayken, Müftüzadelerin Abdullah tarafından himaye edilmiş bir Rum'dur. Çok konuşan, kendini cahil görse de ilim erbabına saygı duyan, neşeli bir karakterdir. Yetenekli bir taş ustasıdır, hayatını ve geçimini taşlara bağlayacak kadar, bir taşın hayaliyle ömrünü tüketecek kadar ilgilidir taşlarla. Yada Taşı'nın gerçekliğine tutunmuş, bir ömür bu taşı, aslında taştaki insanı aramıştır.

Çok uluslu bir devlet olan Osmanlı Devleti'nde halk, yüzyıllar boyunca farklı ırk ve dindeki insanlarla birlikte barış içinde yaşamıştır. Ta ki, siyasi olaylar toplumdaki etnik kimlikleri birbirine düşürüp acımasız savaşlar ve tehcirlerle insanlığı, coğrafyaları, tarihleri, sanatları ve medeniyetleri altüst edene kadar... O demde sadece bu değerler değil, insanın insanlığı da altüst olmuştur. Bu zaman dilimi, öyküde yazarın araya girip bilgi vermesiyle şöyle iletiliyor: “*Dağlardan nal sesleriyle inerti mavzerli kötülükler. Asık çehreli, puslu zamanlardı. Hatıra düşmesi bile kalpleri acıtan o eprimiş zamanlarda önce duyular*

zehirlenmişti. Keskin ve zehirli bir ayrılık girmişti araya. Kötü işler olmuştu. Sofralarını paylaşan insanlar birbirine durmuşlardı” (Seyhan, 2019;13).

Savaşların kaotik ortamında fitnenin tutuşturamadığı gönüller ve zihinler de vardır, tehcirde himaye altına alınan Rum Zongo ile müderris Salih Efendi gibi. Çavuşzade Salih Efendi’nin soyut olan bilgiyi, Zongo Efendi’nin somut olan taşı temsil etmeleri açısından da aralarında bir zıtlık kurulmuştur. Biri âlimdir; diğeri de taşın sırlarına vâkıf olmakla arif sayılabilecek konumdadır; yani bu insanlardan biri bilgiyi diğeri irfanı temsil ederler. En önemlisi de onlar birbirini derinden anlayan iki dostturlar. Zongo’yu en çok etkileyense Salih Efendi’nin ona “Efendi” diye hitap etmesidir ki, kimse o zamana kadar ona böyle hitap etmemiştir. Zongo ve Salih Efendi, tarihî kimlikleri ve toplumun farklı katmanları arasındaki ilişkileri anımsatacak şekilde kurgulanmıştır.

İlahi bakış açısıyla Zongo ve Salih Efendi tanıtılır. Hayatlarını çocukluklarından ve ilk gençliklerinden itibaren anlatan anlatıcı, toplumun bir zamanlar nasıl bir ve bütün olduğunu, sonra nasıl ayrıştığını hâkim konumda durarak anlatır.

Hikâye devam ederken bir derleme olduğundan bahsedilen hikâye için Seyhan’ın diğeri öykülerinden tanıdığımız Kadıngé, burada yine bir anlatıcı olarak devreye giriyor. Kadıngé, geleneksel şifacı kadınları ve aynı zamanda masal anlatıcı kadınları temsil ediyor. Bilimi ve sanatı aynı kişide buluşturan bilge kadın imgesi Kadıngé’de somutlaşıyor. Yazar anlatıcı tekrar devreye giriyor ve Kelek Sami’nin bir zamanlar değirmeni şenlendirmesinden bahisle bu sefer onun kaybolma ve bulunma hikâyesini anlatıyor. “Sami’nin bulunmasından da önce kaybolmasının bir hikâyesi vardır” (Seyhan, 2019: 24). Anlatıcılar arasındaki bu geçişler, başta verilen *Binbir Gece Masalları* havasının devamını sağlamak ve Şehrazat’ın soluğunu hikâye sonuna kadar değirmenin içinde ve dışında kesintisiz olarak okura duyurmak için tercih edilmiş bir yöntemdir.

Anlatıcı bu üç kişiyle sınırlı değildir, hikâyede yer alan her kahramanın vaktiyle kendine anlatılmış hikâyeleri bir başkasına anlattığını görürüz. Son bölüme kadar hikâye beş bölümle devam etmektedir ve her bölümde hikâyeyi farklı anlatıcılardan dinliyoruz. Hikâyenin son bölümünde Kadıngé, “Kanlı Dere” hikâyesini anlatmaya hazırlanır. “Bu dereye neden Kanlı Dere denmişti? Bu soruların cevabı da Kadıngé’deydi” (Seyhan, 2019: 12). Öykünün sonuna geldiğimizde aslında farklı anlatıcılar aracılığıyla anlatılan hikâyeleri, Kadıngé’nin ağzından dinlediğimizi fark ediyoruz. “Bu dereye neden Kanlı Dere dendiği meselesi vardı. Kadıngé, onu atladi sanki” (Seyhan, 2019: 32).

Salih Efendi, şenlenen değirmene kayıtsız kalamayıp evden pek çıkmayan biri olmasına rağmen Zongo ile dostluğu ilerleyince değirmene kadar gider, hatta orada çocuklara hikâye anlatır. Salih Efendi’nin babası da bir anlatıcıdır. Zongo; Yada Taşı’nı, Ofelya’yı, işlediği taşları anlatır. Haminne, çocuğun zihnindeki ihtiyaç anında ona seslenen bir anlatıcı olarak yer alır. Recep Ali ve taş dişeyen adam da birer anlatıcıdır. Her biri adeta dünya üzerinden geçip gitmiş insanların birer temsilcisi gibi sırasıyla anlatıcı konumunda dururlar, hikâyelerini anlatırlar ve çekilip giderler. “Hiyerarşi ölçütü doğrultusunda belirlenen birincil – ikincil – üçüncül sınıflandırması çerçeve bir anlatı söz konusu olduğunda ortaya çıkar. Bu noktada birincil anlatıcı çerçeve hikâyenin anlatıcısıdır, ikincil anlatıcı iç ya da alt hikâyenin anlatıcısıdır, bu anlatıcı çerçeve hikâyede bir karakter olarak yer alır, üçüncül anlatıcı ise ikinci derecede bir iç hikâyenin, birinci alt hikâyede karakter olarak görülen anlatıcısıdır. (Topçu, 2015: 141).

Çerçeve hikâye tekniği ile yazılan *Zongo'nun Değirmeni*'nde birincil anlatıcı, yani geziye çıkan öğrencilerden biri olan anlatıcı ve hikâyeyi yazacak olduğu söylenen aynı zamanda onlara mihmandarlık eden öğretmen arka planda kalmış, iç hikâyelerin anlatıcıları hikâyeleriyle ön plana çıkmışlardır. Onların hikâyeleri öğrenci ve öğretmenin hikâyelerinden daha çok ilgi çeker olmuştur.

Sonuç

Recep Seyhan Zongo'nun Değirmeni hikâyesi, geleneksel anlatılarda olduğu gibi topluma mesaj iletme işlevini yerine getirmek amacıyla kurgulanmıştır. Gerek kullandığı teknikle gerek kahramanlarıyla gerek anlatıcısı ve gerekse metinlerarasılık yoluyla gelenekle doğrudan bağ kurmuştur.

Zongo'nun Değirmeni, Şehrazat'ın Şehriyar'a anlattığı hikâyeler gibi iç içe geçmiş, birbirini doğuran hikâyeler şeklinde kurgulanmıştır. Her hikâyenin anlatıcısı farklı olsa da cümlelerdeki üslup değişmediği için, aynı kalemden çıkmış cümlelerle akış kopmadan sürmektedir.

Hikâyede anlatıcının konumu sabit değildir, sürekli değişir, ta ki kim anlatandır kim dinleyendir emin olamayız. Hikâye, yazar anlatıcının dilinden ilahi bakış açısıyla masal havası verilerek bilinmez bir geçmişi anlatarak başlıyor. Sonra gerçek yaşama dönüyor ve kahraman anlatıcı devreye giriyor. Gerçek mekânlarda bir öğrencinin dilinden anlatım devam ederken kahraman hikâyeyi ileride yazacak olanın öğretmeni olduğunu söylüyor ve orada öğretmen ve öğrenci anlatıcı iç içe geçiyor. "*Romanın kendisini oluşturan ilk anlatıda, yazar, metni kaleme alan kişi kimliğiyle görünür. Romanın kurgulanışını anlattığı süreçte, yani üst anlatıda ise anlatıcı-yazara dönüşür. Anlatıcı, sık sık kendisinin kurgu olduğuna ve asıl yazarın varlığına yönelik göndermelerde bulunur. Böylelikle anlatıcı ile yazar arasındaki ayırım belirsizleşir*" (Topçu, 2015; 59).

Ana hikâyede ve hikâye içindeki alt hikâyelerde tıpkı meddah anlatılarında olduğu gibi Türk mitolojisinden, İslam tarihinden ve kıssalardan faydalanılmıştır. Bazen bir kelimeyle gönderme yapmak tercih edilirken bazen de değişen anlatıcılarla efsane ve kıssalar anlatılarak zihnimizde kayıtlı bilgiler hayal dünyamız içinde, -büyülü gerçeklik yöntemine başvurularak- yeniden harekete geçiriliyor. Bu çerçevede, Yunus ve Nuh peygamberlerin kıssaları, Divanü Lügat'it Türk'te de adına rastladığımız ve destanlarımızda önemli bir yeri olan Yada Taşı'nın hikâyesi aktarılıyor. "*Eskiler, bu taşı kullanarak; ne varsa çürüten aralıksız yağmurlara, hayat için beyaz bir mezarlığa dönüşen kara, kafaları yaran dolu gibi tabii afetlere hükmedebilirlermiş. 'Taş(a) okuma' âdetinin kaynağı da bu taş imiş*" (Seyhan, 2019: 29). Meddah anlatılarında olduğu gibi anlatıcı, hikâyeler anlatırken bir yandan da bilgi vererek kültür aktarımı işlevini de yerine getirmiş oluyor.

Kıssalar, efsaneler ve masallarla zaman ve mekân genişletilerek okura sınırsız bir hayal etme alanı açılıyor; ilahi bakış açısıyla Zongo'nun yaşamı, gerçeklik düzleminde mekânsal sınırları çizilerek ele alınıyor. Şimdiki zamanda, bir gezinin içinde olunduğunun kahraman bakış açısı ile anlatılmasıyla gerçeklik biraz daha yoğunlaşıp Zongo'nun yaşamını da tekrar geçmişe gönderiyor; daha az önce karşımızda konuşurken şimdi Zongu'yu da hasretle anılan, gerçekliği kuşkulu yeni bir efsaneye dönüşmüş olarak buluyoruz. Her gerçek, kendinden sonraki zamanlar için artık bir efsaneden ibarettir gibi modernizmi eleştiren bir mesaja ulaşıyoruz.

Yazar kitabın kapağındaki tür adından başlayarak anlatıcılar arası geçişleri, üslubu ve içeriği bakımından gelenekle doğrudan bir bağ kurmuştur. Bu geleneksel anlatım biçiminin ve geleneksel metinlerin hikâyeye dâhil edilmesi, Şaban Sağlık'ın ifadesiyle hikâyenin de felsefisini yapmak için amaçlı olarak yapılmıştır. “Zongo'nun Değirmeni adlı öyküde çerçeve hikâyenin anlatıcısı, zemin metinlere gönderme yaparak adeta hikâye felsefesi yapıyor. Hikâyede 3. Şahıs olarak yer alan çerçeve hikâyenin anlatıcısı, olay anlatmaktan çok, hikâye felsefesi yapıyor. Bu anlatıcı öyküyü paranteze almış gibi. Başlangıçta ve bitişte karşımıza çıkıyor” (Sağlık, 2020: 136).

Önemli bir anlatıcılık rolü de örtük olarak değirmene verilmiştir. Yazar mekânın çevresinde topladığı kahramanlar aracılığıyla hikâyeler anlatırken değirmen de imgesel bir anlatıcı konumundadır, çünkü bütün hikâyeler onun dönmesi ve onun sesi ile yayılmaktadır. Değirmen zamanın öğüten çarkını imlediği gibi, sofrayı yani ekmeği de imlemektedir. Ekmeğin ana maddesinin üretimi ve ekmeğin kazanılması kadar paylaşılması da kutsaldır, tıpkı hikâyelerin dilden dile aktarılarak paylaşılması gibi... Yazar, anlatıcı Kadınges vasıtasıyla mesajını doğrudan şu şekilde aktarıyor: “Hey gidi!.. İsmi malum, cismi madum şimdi oldu. Sonra anlamadığımız kısmı açık etti: İsmi çok iyi bilinse de; işte, kendisi ortada yok” (Seyhan, 2019; 12). Kadınges bize şunu da söylemiş oluyor: İnsanların genel hikâyelerinde olduğu gibi, insan küçük veya büyük bir amaç uğruna yaşamını tüketiyor, dünyada yalnızca adı ve anlattıkları kalıyor, cismi ise geçip gidiyor. Geleneğin bilgi ve nasihat yoluyla topluma yön verme amaçlı anlatıları gibi, burada da kahramanlar aracılığıyla mesaj iletilmiş oluyor.

Bir mekânın çevresinde yaşanan dönemleri “ilahi bakış açısı”yla yorumlayarak anlatan anlatıcının, Genette'in belirlediği beş işlevi de tek tek kusursuz bir şekilde yerine getirdiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Bingöl, Ulaş, “Hasan Ali Toptaş'ın Bir Gülüşün Kimliği Öyküsünde Anlatım Ve Anlatıcı”, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Sayı: 9/4 2020.

Çetin, Nurullah, (2019), *Roman Çözümleme Yöntemi*, 16. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.

Daşcıoğlu, Yılmaz ve Koç, Okan, (2009) “Batı Tarzı Türk Hikâyesinin Doğuşu Ve Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ana Temalar”, Turkish Studies, Cilt: 4 (1-I).

Dede Korkut Kitabı Han'ım Hey, (2016), 3. Baskı, TOBB Yayınları, Ankara.

Fidan, Gülşah Gaye, (2012), “Sindbâdnâmelerden Hareketle Çerçeve Hikâye Geleneğinde Metinlerarasılık: Tûtî Hikâyesi Örneği” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 8, İstanbul.

İleri, Selim, 1975, “Türk Öykücülüğünün Genel Çizgileri” *Türk Öykücülüğü Özel Sayısı*, Türk Dili Dergisi, Ankara.

Sağlık, Şaban, (2020), “Hikâyesi Bilinmeyen İnsanların Öyküleri: Zongo'nun Değirmeni” *Edebiyat Ortamı Dergisi*, 12/72, Ankara.

Seyhan, Recep, (2019), *Zongo'nun Değirmeni*, I. Baskı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Topçu, Hayrunnisa, (2015), “Anlatıcı Sorunsalı Işığında Türk Romanına Dair Bir Değerlendirme”, Doktora Tezi, Ankara.

E-KAYNAKÇA

http://www.worldshortstoryday.org/tr/data/selim_ileri.pdf E.T. 17.08.2021

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Modernite> E.T. 22.08.2021

<https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Csturmaca> E.T. 20.08.2021

<https://www.turkedebiyati.org/anlati-ci-turleri-bakis-acilari/> E.T. 17.08.2021

AFGANİSTAN'DA NECİP FAZİL

NECİP FAZİL İN AFGHANİSTAN

Firuz FEVZİ

Öğr. Gör. Kabil Devlet Üniversitesi Türkoloji Bölümü

Muhammet H. CANKURT

Doktora Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
<https://orcid.org/000-0002-3486-104x>

Özet

Afgan-Türk dostluğu, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte en canlı dönemlerinden birini yaşamıştır. Sosyal ve siyasi alanlarda yapılan işbirliği, kültürel ve edebî yönden etkileşimi de beraberinde getirmiştir. Necip Fazıl Kısakürek'i içine alan bir kısım Türk şairinin ve edebiyatçısının Afgan edebiyatını etkilediğini görmekteyiz. Gerek Türkiye gerekse de Afganistan'da cereyan eden birtakım sosyal ve siyasi gelişmeler, her iki ülke arasında bir duraklama dönemi yaşanmasına sebep olmuş olsa da 2001 yılında kurulan yeni Afgan devleti tekrar eski dostluğu pekiştirmeye çalışmakta; Türkiye de Afganistan'a her alanda yardım ederek tarihi mirasına sahip çıkmaktadır. Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının en gür sesli şair, yazar ve fikir adamlarından olan Necip Fazıl, özellikle son dönemlerde Afgan edebiyatında kendini hissettirmiş ve hissettirmeye de devam etmektedir. Afgan coğrafyasındaki Necip Fazıl etkisinin arka planını hazin bir sürgün edebiyatında aramak gerekir. Dış güçlerin piyonu haline gelmiş ülkedeki hakim güçler, kendilerinden hem ırk olarak hem de fikir olarak farklı konumlanmış mazlum Afganları ülkeden çıkardılar. Başta İran ve Pakistan kamplarına iltica eden bir kısım aydınlar, seslerini bazı neşriyatlar yoluyla duyurmaya çalıştılar. Bu aydınlardan olup önemli bir kısmı da Türk kökenli olan şair ve yazarların, "Çile" şairi Necip Fazıl'ı bayraklaştırmamaları elbette ki düşünülemezdi. Sürgünün hür sesli çocukları, bazı takma adlar ya da müstear isimler kullanarak Necip Fazıl'ın da içerisinde olduğu özgür nefesli birçok şairi edebiyatlarına ve coğrafyalarına taşıdılar.

Çalışmamızda; Afganistan'da yaşayan Türk etnik grupları başta olmak üzere Afgan halkının ve özellikle de bu halkın şairlerinin Necip Fazıl'dan nasıl etkilendiği üzerinde durulmuş, bahis konusu şairin eserlerinin ne oranda tercüme edildiği veya ne oranda tanıtıldığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Afganistan, Afgan edebiyatı, Necip Fazıl.

Abstract

Afghan-Turks friendships 're begun to found Turkish Republic.The cooperation in Social and Political area, brought about the cultural and literary interaction.We're seen impacts some part of Turkish poets and letters included Necip Fazıl Kısakürek.Some social and political developments coursed in both Turkey and Afghanistan, caused a hasitation term between countries of Turkey and Afghanistan but new founded Afghan Republic in 2001, tries to consolidate old friendship again , Turkey are adopted historical heritages as helping every kind of area to the Afghanistan.The Republic Period,Turkish Literature's

rotundest,poet,writer and highbrowed Necip Fazıl , specially in the last period had breathed self in the Afghan Literature and still goes on to breathe too. It is necessary to look for background of the influence of Necip Fazıl in Afghan geography in a sad exile literature. The dominant powers in the country, which has become the pawn of foreign powers, expelled the oppressed Afghans who were different from themselves both racially and intellectually. Some intellectuals, who took refuge in the camps of Iran and Pakistan, tried to make their voices heard through some publications. Of course, it was unthinkable that poets and writers, most of whom were of Turkish origin, among these intellectuals, would not flag the "Çile" poet Necip Fazıl. The free-voiced children of the exile carried many free-spirited poets, including Necip Fazıl, into their literature and geographies by using some pseudonyms.

In our article, will be deliberated notably Turk Ethnic groups lived in Afghanistan, how to affected from Necip Fazıl of the Afghan people and specially poets, will be tried to explained how much rate of introduced and translated of the Poet's productions.

Keywords: Turkey, Afghanistan, Afghan's literatures, Necip Fazıl.

GİRİŞ

Türk edebiyatı, Afganistan'da 1970'li yıllardan sonra tanınmaya başlar. 1979 yılında Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal ettiğinde, Sovyetlere bağlı olan Afgan devleti birçok alanda Sovyet rejiminin getirdiklerini Afganistan'da uygulamaya başlamıştır. Türk edebiyatından birçok eser de Rusçadan Afgan edebiyatına tercüme yoluyla girmiştir. Afgan edebiyatı 1992 yılına kadar Türk edebiyatından Nazım Hikmet ve Aziz Nesin dışındaki Türk şair ve yazarlarına yabancıydı. Bu iki yazarın birçok eseri, Rusçadan Farsçaya (Deri Farsçası), Peştuncaya ve Özbek Türkçesine tercüme yoluyla girmiştir¹.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Günümüzde Afganistan'daki üniversite kütüphanelerinde yukarıda isimleri zikredilen iki Türk yazarın eserleri mevcuttur. Sözü edilen bu iki yazar, her ne kadar Türk edebiyatında saygın ve hakikaten de edebî açıdan başarılı olsalar da eserlerinin Afgan literatürüne kazandırılması, mezkûr yazarların edebî derinliklerinden ziyade siyasi görüşlerinin Afgan sosyal demokratlarına yakın oluşlarından dolayıdır. Çeviriler, tamamen ideolojik gayelerle yapılmıştır. Ancak, bahis konusu bu tercüme ve çevirilerin Afgan edebiyatına veya yazınına girişinin Cumhuriyet devri Türk edebiyatının Afganistan'da tanınmasına vesile olduğu da bir gerçektir.

Sovyetlerin elim bir sonla Afgan coğrafyasından çekilmesinden sonra maalesef 1992 yılını müteakip Afganistan'da birtakım siyasi, sosyal ve etnik sorunlar baş göstermiş, ülke iç savaşa girmiştir. İç savaşın paralelinde Afganistan'da kültürel hayatı etkileyen birçok olumsuzluklar yaşanmıştır. Dış güçlerin oyunları, birtakım milliyetçi duygularla ve bazı küçük hesaplarla hareket eden mevcut güçler, münevver tabaka üzerinde baskı kurmuşlar; Afganistan'da Türk kökenli aydın, yazar ve şairler başta olmak üzere hür düşünen aydın

¹ Nazım Hikmet'in ve Aziz Nesin'in Afgan basınında yayınlanan eserlerinden bazıları şu şekildedir: bkz. Nazım Hikmet Ran (2011), Yazılar 4(1936) Alman Faşizmi ve Irkçılığı, edit. Güven Turan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul; Ran, (2002), Romanlar-2 Yeşil Elmalar, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul; Ran (1990), Kadınların İsyanı Oyunlar 5 Yalancı Tanık/Kör Padişah/Her Şeye Rağmen, Adam Yayınları, İstanbul; Aziz Nesin (2013), Sizin Memlekette Eşek Yok Mu?, Nesin Yayınları, İstanbul.

kesim, tarassut altında tutulmuştur. Afganistan’da hakim tabakayı Peştunlar oluşturur. Peştunlar, diğer etnik milletler ya da kültürler üzerinde ciddi baskılar kurmuşlardır. 1920’li yıllardan itibaren Peştuncayı bilmeyenler resmi yerlerde işe alınmamışlar, memuriyet yapanlara dil kurslarından zorunlu olarak mezuniyet belgesi alma koşulu getirilmiştir. Belgeleri alma konusunda başarılı olamayanlar ya işten atılmış ya da mesleki olarak yükselememişlerdir. (Hayri, 2010) Üniversitelerde eğitim-öğretim faaliyetleri durmuş, sözü edilen münevver kesimin önemli bir kısmı ülkeyi terk etmek zorunda kalmış; bir kısmı da tehdit altında bırakılmıştır. Ülkeyi terk edenler, ne yazık ki gittiği yerlerde özellikle Pakistan ve İran’da mülteci olarak yaşamlarını sürdürmüşler, eserlerini buralarda neşretmişlerdir. Necip Fazıl’ın Afgan şair ve yazarları nezdinde tanınmasının asıl nüveleri bu sürgün hayatı dönemine tekabül etmektedir. 1943-1978 yılları arasında 512 sayı yayınlanan Büyük Doğu Dergisi’nde ateşli yazılar kaleme almış, fikirleriyle İslâmî dirilişe önderlik yapanlar arasına katılmış Necip Fazıl, sürgündeki Afgan şair ve yazarları arasında adeta direnişin bayrağı olarak görülmüştür. İran ve özellikle de Pakistan münevverleri aracılığıyla tanıdıkları mütefekkir şairi, Farsça ve Urduca neşriyatlar vasıtasıyla anlamaya ve irdelemeye çalışmışlardır. Kendileri gibi sürgün hayatı yaşamış, cezaevinde tutulmuş ve çeşitli baskılara maruz kalmış şairin yazın ve yayın hayatı, siyasî ve manevî mücadelesi Afgan şair ve yazarları oldukça etkilemiştir. Şarkın kadim yurdu Afganistan’ın Necip Fazıl öncülüğündeki “Büyük Doğu Hareketi”ne katılmaması galiba imkansızdı. Bu saikle de hareket eden, onun eserlerinden faydalanan gurbetteki bu sürgünün çocukları, 2001 yılına kadar duygu ve düşüncelerini şiir ve hikâye aracılığıyla halka duyurmaya çalışmışlar ama birçoğu eserlerini veya yazılarını takma adlar kullanarak kaleme almışlardır. Tıpkı Necip Fazıl gibi. Necip Fazıl’dan etkilenen Afgan şairlerinin daha çok onun “Çile” adını taşıyan şiir kitabındaki birtakım şiirlerinden ve “Sakarya Türküsü” başlığını taşıyan manzumesinden etkilendikleri görülmektedir. Pakistan’dayken Necip Fazıl’ın dolaylı yollarla oluşturduğu bu direniş edebiyatçısı Özbek kökenli şair ve yazarları şu şekilde sıralayabiliriz: Ergeş Uçkun, Hamit Faryabî, Rahim İbrahim ve Muhammet Emin Metin Anthoyî vd.

Her ne kadar Necip Fazıl, Afgan şair ve yazarlarını etkilese de bugün Afgan üniversitelerinde akademik anlamda şairle ilgili bilimsel çalışmalar -çekirdeği atılmış olsa da- maalesef bulunmamaktadır. Afganistan’da iç savaş ve istikrarsızlık olduğu için sadece edebiyatta değil hemen hemen her alanda halen akademik ve bilimsel çalışmalar yapılamamaktadır. 2001 yılında yeni kurulan Afgan devleti savaşlarda tahrip olan eğitim kurumlarını yeniden açmak için hızlı girişimlerde bulunmuş, bu bağlamdaki girişimlerini ve çalışmalarını sürdürmüştür. 2003 yılında yeni Afgan anayasası yapıldığında Afganistan’da yaşayan her etnik gruba eğitim ve öğretimde eşit haklar tanınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ile Afganistan dostluğu, cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi yeniden tesis edilmeye çalışılmakta; Türkiye de Afganistan’da kurumlar bazında desteğini sürdürmeye devam etmektedir. 2002-2003 eğitim ve öğretim yılında Türkiye’nin desteğiyle Kabil Devlet Üniversitesinde kurulan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü başta olmak üzere diğer bölümler, iki kardeş ülke arasında bugün bir kültür köprüsü vazifesi görmektedirler. Kabil’deki ilk Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Türkoloji), TİKA’nın (Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı) desteğiyle kurulmuştur. 2011 yılında TİKA, bölümü Yunus Emre Enstitüsüne devretmiştir. 2012-2013 eğitim ve öğretim yılında 140 öğrenci Afganistan’ın çeşitli vilayetlerinden gelip Türk Dili ve Edebiyatı eğitimine başlamıştır. 10 öğrenci de Türkiye’den gelerek bölüme

kaydolmuştur.² Türkoloji bölümüne daha sonra Kabil’de ve başka şehirlerde yeni merkezler eklenmiş ve halen de eklenmektedir.

Kanaatimizce, Necip Fazıl’ın Afgan şair ve yazarları ya da Afgan gençleri üzerindeki tesirinin ete kemiğe bürünmüş halinin veya en somut göstergelerinin gerçekleşeceği sahalara olan Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri, mütefekkir şairin ektiği tohumların yeşermesine zemin hazırlayacağı için önemlidirler. Zira, bugün bu bölümlerde, Necip Fazıl, derslerde ele alınmaktadır. Bölümlerin ders müfredatları, Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden giden öğretim üyeleri tarafından belirlenmiştir. Özellikle Yeni Türk Edebiyatı Anabilimi Dalı’na bağlı olarak Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı’nın daha detaylı olarak üzerinde durulması gerektiğinin altı çizilmiştir. Cumhuriyet döneminin usta yazarlarından Memduh Şevket Esenal’ın 1932 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin büyükelçisi olarak Afganistan’ın başkenti Kabil’de görev yaptığı, dönemin birçok Afgan şair ve yazarıyla tanıştığı bilinmektedir. Şu an Türkoloji bölümlerinde Türk edebiyatından en çok üzerine durulan şair ve yazar Necip Fazıl Kısakürek ve Mehmet Akif Ersoy’dur. Cumhuriyet döneminin en güçlü şair ve yazarı olan Necip Fazıl’ın ölümsüz şiirlerinden “Kaldırımlar” ve “Sakarya Türküsü”, her dönem bölümlerdeki öğrencilere ezberletilmektedir. Kabil Devlet Üniversitesi Türkoloji Bölümü öğretim görevlisi Firuz Fevzi tarafından Necip Fazıl hakkında yazılmış dört makale, Farsça ve Özbek Türkçesine tercüme edilerek ve aktararak Afganistan yerel gazete ve dergilerinde yayımlanmıştır. Aydın Dergisi’nin 2009 yılı 8. sayısında; Selam Vatandaş gazetesi’nin 2008 yılı sayısında ve aylık Nigak dergisinin 2010 sayısında Necip Fazıl’ın fikirleri ele alınmıştır. Türkiye üniversitelerinden mezun olmuş ve şu anda da mezkûr Türkoloji bölümünde dersler veren öğretim görevlileri, Yeni Türk edebiyatı derslerinde etkin bir şekilde Necip Fazıl’ın eserlerinden faydalanmaktadır. Yukarıda zikredilen tercüme aracılığıyla Necip Fazıl’ın milli ve İslâmî fikirleri, edebî ve tasavvufî görüşleri Afgan edebiyatına kazandırılmıştır.

Kabil Devlet Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde doğu ve batı edebiyatları olarak toplam on bölüm, dil ve edebiyat eğitimi vermektedir. Bu bölümlerde yapılan dünya edebiyatı derslerinde 2008 yılına kadar Türk edebiyatından sadece Nazım Hikmet ve Aziz Nesin, Türk şairleri olarak ele alınırken 2008’den bu yana Türkoloji bölümünün çabalarıyla Necip Fazıl’ın eserleri ve fikirleri hakkında yazılmış yazılar Farsçaya tercüme edilerek bu bölümlere kazandırılmıştır³. Ayrıca, Fars Dili ve Edebiyatı (Derice) ve Peştun Dili ve Edebiyatı bölümleri de 2007 yılından sonra yüksek lisans ve doktora programlarını başlatmışlar ve dünya edebiyatı üzerine yapılacak araştırmalara destek vermişlerdir. Fars Dili ve Edebiyatından iki araştırmacının Necip Fazıl’ın eserleri üzerine çalıştığı bilgimiz dahilindedir. Söz konusu araştırmacılar, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden de yardım talep etmişlerdir. Afganistan’ın diğer üniversitelerinde edebiyat fakültelerinde ve eğitim fakültelerinde dünya edebiyatı derslerinde de en fazla ilginin Türk edebiyatına olduğu bilinmektedir. Necip Fazıl Kısakürek ve Mehmet Akif Ersoy başta olmak üzere diğer çağdaş

² Afganistan’daki Türkçe ve Türkoloji çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgiler için bkz. F. Fevzi ve H. Cankurt (2013), “Afganistan’da Türkoloji ve Türkçe Çalışmaları Hakkında Bir Araştırma”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos, (11/2): 493-503.

³ Türkoloji Bölümü’nden Firuz Fevzi; Ş. Karakaş ve F. Kirişçioglu’nun kaleme aldıkları “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı”ndan ilgili bölümleri Farsçaya tercüme etmiştir. Tercüme yaklaşık 8 sayfadan ibaret olup eserin 41-47 sayfalarını ihtiva etmektedir. Eser için bkz. Ş. Karakaş ve F. Kirişçioglu, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.

Türk edebiyatçı, şair ve yazarları derslerde yoğun bir şekilde ele alınmaktadır. Son dört beş yıl içerisinde Necip Fazıl'ın Afgan edebiyatında tanınmaya başlandığı tartışılmaz bir gerçektir. Afganistan'da şairin anlaşılması noktasında yapılan yoğun çabalar varlığını sürdürse de onun daha iyi tanınması ve ölümsüz eserlerinin Afgan edebiyatına kazandırılması bağlamında Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerine büyük işler düştüğü açıktır.

Necip Fazıl'ın tanınması noktasında yapılmış olan çalışmalar, dışarıdan bakıldığında küçük gibi görülse de henüz emekleme dönemindeki Afgan edebiyatı (bilhassa Türk kökenli Afgan) veya Afgan kültür hayatı için önem arz etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye-Afganistan dostluk ilişkilerinin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına kadar dayandığını daha önce söylemiştik. Bugün de bu ilişkiler aynı hızla sürmekte; gerek siyasi gerek sosyal gerekse de kültürel alanda Türkiye, Afgan halkına desteklerini esirgememektedir. TİKA ve Yunus Emre Enstitüsünün öncülüğünde yapılan faaliyetlerin halen devam ettiği görülmektedir. Ancak, Afganistanlı aydın ve araştırmacılar, Türk yetkililerden birtakım kültürel faaliyetlerin (şiir yarışmaları, kitap okuma yarışmaları, kitap tanıtım fuarı etkinlikleri, neşriyat faaliyetleri, sempozyum, konferans vs.) daha çok artırılmasını ve gelenekselleştirilmesini beklemektedirler. Türk edebiyatı ve Afgan edebiyatı arasındaki diyalog faaliyetlerinin Türk-Afgan kültürel etkileşimini ileri noktalara taşıma yönünde etkili olabileceği, bizim de ilişki kurduğumuz bahis konusu zevatın kanaatidir. Necip Fazıl'ın eserlerinin ve fikirlerinin Afgan edebiyatında tam anlamıyla hissedilmesi noktasında, yapılmış ve yapılmaya devam eden çalışmaların istenilen en ideal seviyede olmadığı açıktır. Şu an birçok yazar, şair ve araştırmacı Necip Fazıl'ın da içinde bulunduğu birçok Türk aydın, şair ve yazar üzerine çalışmalar yapsa da maddi imkânları kısıtlı olduğu için yayımlayamamaktadırlar. Yunus Emre Enstitüsünün öncülüğüyle faaliyetler geliştirecek muhtemel Türk-Afgan kültür merkezlerinin Afganistan neşriyatına ivme kazandırabileceği; Türkiye üniversiteleri ve Afganistan üniversiteleri arasında doğacak ilişkilerde aracı rol üstlenip karşılıklı ilişkilerin iyi yönde seyrini sağlayamaya katkı sunacağı düşünülebilir. Bu olumlu gelişmeler hiç şüphesiz Necip Fazıl gibi etkili şairlerin veya mütefekkirlerin Afganistan yazınında kök salıp meyveler vermesini sağlayacaktır. Kısa fakat bilinmeyen bir konuya ışık tuttuğumu düşündüğümüz bu araştırmamızın da Türk edebiyatı ve Afgan edebiyatı arasında gelişmesini arzuladığımız bilimsel çalışmalara ve yazınsal faaliyetlere katkı sunmasını ümit ediyoruz.

KAYNAKLAR

Fevzi, F. ve Cankurt, H. (2013), "Afganistan'da Türkoloji ve Türkçe Çalışmaları Hakkında Bir Araştırma", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos (11/2): 493-503.

Hayri, A. (2007), "Afganistan'da Türkçe Eğitimin Tarihi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Hayri, A. (2010), "Afganistan'da Dil Politikaları", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Nisan (14/1): 47-58.

Karakaş, Ş. ve Kirişlioğlu, F. (1999), "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı", Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.

Ran, Nazım Hikmet (2011), “Yazılar 4(1936) Alman Faşizmi ve Irkçılığı”, edit. Güven Turan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Ran, Nazım Hikmet (2002), “Romanlar-2 Yeşil Elmalar”, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul.

Ran (1990), “Kadınların İsyanı Oyunlar 5 Yalancı Tanık/Kör Padişah/Her Şeye Rağmen”, Adam Yayınları, İstanbul.

Nesin, Aziz (2013), “Sizin Memlekette Eşek Yok Mu?”, Nesin Yayınları, İstanbul.

TASARIM KÜLTÜRÜ VE KÜRESEL DÜNYADA ÖNEMİ

Dr.Öğr.Üyesi Elif ÖZDOĞLAR

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İç Mimarlık Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-9997-9487

Mertcan ÖZTEKİN

MSGSÜ, İç Mimarlık Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-9997-9487

Özet

Bu araştırmanın amacı bir tasarımın pazarlanmasında hem üretici hem de tüketici açısından tasarım kültürünün etkisini analiz etmektir. İlk olarak "Tasarım kültürü nedir" sorusu ile ele alınan çalışmada literatürden taranan kaynaklarla konuda geniş çaplı bir irdeleme yapılmıştır. Tasarım tasarlama eyleminin bir sonucu olarak işlevsel yararı olan estetik bir değerdir. İnsanoğlunun varlığından beri tasarımlar görülmeye başlayarak ilerleyen zamanla beraber bir toplumsal olgu haline gelmiştir. Gelişen teknoloji, değişen toplum özellikleri ve çıkan istekler tasarımı bir hedef doğrultusunda planlayarak pek çok faktörlerle beraber bir değer haline dönüştürdüğü düşünülebilir. Bu değer temelinin tasarım kültürü oluşturmaktadır. Tarih içerisindeki toplumsal ve kültürel gelişimlerin yenilikçi yaklaşımla ile evrilerek tasarım – ihtiyaç ilişkisi doğrultusunda tasarım kültürüne sahip bireyler ve bireylerin oluşturduğu toplumlar tasarımın ulaşılabilir haline gelmesinde tasarım kültürü önemli bir faktör olmaktadır. Yenilikçi yaklaşımlar insan üzerinde bıraktığı algı açısından önemli bir rol üstlenirken toplumsal bir değişime götürdüğü düşünülebilir. Zaman içerisinde değişen kültür ve toplum yapılarına teknolojik edilgenlerde dâhil olunca tasarım algısı multidisipliner bir ivme kazandığı gözlemlenebilir. Hem işlevsel hem estetik kaygının varlığı ile tasarımın bir hedefe hitap etmesi mümkünleşebilir. Bu sebeple tasarım kültürünün belirli bir kitlede algılanabilir olmaması pratiğe dayalı bir eksiklik doğurmaktadır. Günümüz tasarım kültüründe kullanıcı sınırlandırıcı etkenler kalkarak daha genele uygun bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Değişen yaşam şekilleri ve ilerleyen teknoloji ile beraber tasarım artık multidisipliner bir değere evirilmektedir. Bu gerekçeyle günümüz tüketiminde tasarım kültürüne sahip bireylerin tasarım ürününe katacağı doneler ile üretici açısından başarılı sonucun alınması kolaylaşmaktadır. Bu paralellikte araştırma kapsamında hem üreticiye hem de tüketiciye fayda sağladığı örnek üzerinden incelenmiştir. Çalışmada tasarım eğitimi kadar kültürünün de hem bireysel hem de toplumsal faydaları hem de tasarım eğitiminin gerekliliği irdelenmiştir.

Anahtar kelimeler: tasarım, kültür, toplum

MODERATION AND STRENGTHENING OF MULTICULTURAL VALUES AS A PART OF THE STATE POLICY OF AZERBAIJAN

УМЕРЕННОСТЬ И УКРЕПЛЕНИЕ МУЛЬТИКУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ КАК ЧАСТЬ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Konul AHMADOVA

Baku State University, Faculty of Social Sciences and History of Philosophy, doctoral student at the Department of Culturology, Baku, Azerbaijan.
ORCID: 0000-0003-0199-6869

Abstract

Due to the fact that the lands of Azerbaijan have existed for centuries at the crossroads of various civilizations, this is a unique example of how our people live in mutual understanding and moderation with religious confessions, accepting humanism and tolerance as a way of life, despite the constant rapprochement of different peoples.

According to Article 25 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan, all citizens, regardless of age, religion, nationality, race, etc., live in our state equally. Despite the fact that Muslims make up the majority of the population of Azerbaijan, there are also Orthodox Russians and Georgians, Mountain Jews and Ashkenazi Jews. Along with more than two thousand mosques, ancient and modern churches and synagogues can also be seen throughout the country.

The policy of the Safavid state, the idea of enlightenment in the 19th century, the behavior of different peoples and ethnic groups during the times of the People's Republic, the ideology of tolerance of the national leader Heydar Aliyev are now being successfully implemented by President Ilham Aliyev. For example, the creation of the State Committee of the Republic of Azerbaijan for work with religious organizations in 2001, the Baku World Forum on Intercultural Dialogue, which has been held every two years since 2011, the organization of the next Baku International Humanitarian Forum, in 2014 the establishment of the State Council of the Republic of Azerbaijan for International Affairs, multicultural and religious affairs, as well as the opening of the Baku International Center for Multiculturalism, the announcement of 2016 as the Year of Multiculturalism, teaching multiculturalism in 28 universities of the country, you can also mention the many international events and scientific conferences dedicated to interethnic and interreligious relations and dialogue. The most important is the establishment of the Azerbaijan Institute of Theology in 2018, which teaches various religions.

Moderate politics promotes not only within the state, but also internationally, in forums and events organized outside the country on platforms of tolerance and interreligious dialogue. An example of this is the participation of Sheikhu Islam, Chairman of the Caucasus Muslims Office, in the Global Forum of the Brotherhood of People in Abu Dhabi on February 2-4, 2019 and in the First Festival of Islamic Culture in Cairo on February 5. The IV Islamic Solidarity Games held in Baku are also one of the important missions contributing to our state policy.

As a result of the care and attention shown by President Ilham Aliyev in the field of multiculturalism, relations between the state and religion, as well as relations with other religions, are at the highest level in our country. Representatives of each religion have the opportunity to freely perform their worship and rituals. As a result of this moderate policy pursued by our state, especially our president, Azerbaijan is recognized throughout the world as a place of national and religious tolerance and multiculturalism. Despite the problems caused by the clash of different cultures and religions in other countries in our time, our country proves that different religions can live together in peace.

Key words: indulgence, multiculturalism, tolerance, religion, moderation.

Резюме

В связи с тем, что земли Азербайджана веками существовали на перекрестке различных цивилизаций, это уникальный пример того, как наш народ живет во взаимопонимании и умеренности с религиозными конфессиями, принимая гуманизм и терпимость как образ жизни, несмотря на постоянное сближение разных народов.

Согласно статье 25 Конституции Азербайджанской Республики все граждане, независимо от возраста, религии, национальности, расе и т. д. жить в нашем государстве одинаково. Несмотря на то, что мусульмане составляют большую часть населения Азербайджана, есть также православные русские и грузины, горские евреи и еврей-ашкенази. Наряду с более чем двумя тысячами мечетей по всей стране можно увидеть также древние и современные церкви и синагоги.

Политика государства Сефевидов, идея просвещения XIX века, поведение разных народов и этнических групп во времена Народной Республики, идеология толерантности общенационального лидера Гейдара Алиева сейчас успешно претворяются в жизнь Президентом Ильхамом Алиевым. Например, создание Государственного комитета Азербайджанской Республики по работе с религиозными организациями в 2001 году, Бакинский всемирный форум по межкультурному диалогу, который проводится каждые два года с 2011 года, организация очередного Бакинского международного гуманитарного форума, в 2014 году учреждение Государственного совета Азербайджанской Республики по международным, многокультурным и религиозным делам, а также открытие Бакинского международного центра мультикультурализма, объявление 2016 года «Годом мультикультурализма», преподавание мультикультурализма в 28 вузах страны, также можно упомянуть о проведении множества международных мероприятий и научных конференций, посвященных межнациональным и межрелигиозным отношениям и диалогу. Самым важным является создание Азербайджанского Института Теологии в 2018 году, в котором преподаются различные религии.

Умеренная политика способствует не только внутри государства, но и на международном уровне, в форумах и мероприятиях, организованных за пределами страны на платформах толерантности и межрелигиозного диалога. Примером этого является участие шейхуль-ислама председателя Управления мусульман Кавказа, в «Глобальном форуме братства людей» в Абу-Даби 2-4 февраля 2019 года и в Первом фестивале Исламской культуры в Каире 5 февраля. IV Игры исламской солидарности,

проводимые в Баку, также являются одной из важных миссий, вносящих вклад в нашу государственную политику.

В результате заботы и внимания, проявленных Президентом Ильхамом Алиевым в области мультикультурализма, отношения между государством и религией, а также отношения с другими религиями в нашей стране находятся на самом высоком уровне. Представители каждой религии имеют возможность свободно совершать свои богослужения и обряды. В результате этой умеренной политики, проводимой нашим государством, особенно нашим президентом, Азербайджан признан во всем мире местом национальной и религиозной терпимости и мультикультурализма. Несмотря на проблемы, вызванные столкновением различных культур и религий в других странах в наше время, наша страна доказывает, что разные религии могут жить вместе в мире.

Ключевые слова: терпимость, мультикультурализм, толерантность, религия, умеренность.

HINDUISM AND THE ARTISTIC SCULPTURE OF DEITIES

Ananda Majumdar

[\(0000-0003-3045-0056\) - ORCID | Connecting Research and Researchers](#)

The University of Alberta (Bachelor of Education after Degree Elementary, Faculty of Education,
Education,
Community Service-Learning Certificate and Certificate in International Learning, CIL) *
Harvard Graduate School of Education (Professional Education as a Child Development Educator, Certificate in Early Education Leadership (CEEL-Series 2), online) *
Book Pecker Fellow, Peace X, India (April 2021- September 2021, Online) *
Intern, Digital Museum and Diaspora, Migration, GRFDT, New Delhi, India (April 2021-Present, Online) *
Workshop in Babeş-Bolyai University (UBB), Faculty of Letters, Romania, Early Crisis of Christianity, 2022*
Certificate in Migration Studies, GRFDT, New Delhi, India (September 2020-March 2021, Online)
Grant MacEwan University (Diploma in HR Management)
Jadavpur University (Master of Arts in International Relations)
Sikkim Manipal University (Master of Business Administration in HR and Marketing Management)
MBB College, Tripura University (Bachelor of Arts in Political Science)
Antarctic Institute of Canada (Researcher and Writer), Servicing Community Internship Program (SCiP) Funded by the Government of Alberta
Member of Student Panel, Cambridge University Press,
Member of the Association of Political Theory (ATP) University of Massachusetts
Student Member of ESA (European Studies Association), Columbia University, U.S.
General Coordinator, Let's Talk Science, University of Alberta
Early Childhood Educator, Brander Garden After School Parents Association

Abstract

There are four goals on earth according to Hinduism; aim for Dharma (righteous livelihood), Artha (wealth through profession), Karma (human and sexual love) and Moksha (spiritual salvation) for the human being. Those holistic views are reflected by arts and images in Indian temples, epics etc. The reflections of arts and images can be seen through the sculpture of walls of those temples that says spirituality through moksha which is the way to receive the blessing of the Supreme Lord according to the Veda, the Puran, Shrimad Bhagwat Gita, Ramayana, Mahabharata. Hinduism is not based on a single founder, nor a single prophet; it is a combination of ancient Sanskrit literature of the Aryans (Indus Civilization), the Vedas that praised the Lords of non-human abstracts or natural elements and on the other side Indigenous Indians who were devotees of Mother Goddess. Pluralism in Hinduism is its main character through various forms of the Lords such as Shri Rama, Shri Vishnu, Sri Shiva (Power) and Shri Brahma (Fire). Those deities are portrayed with multiple arms which is the reflection of their supreme universal image as the Lords of all. Multiple arms of Gods and Goddess are images of their cosmic acts against the evil forces of the

universe which shows their supernatural power and abilities to perform various feats at the same time. The artistic production of multiple arms is God's unlimited power and their presence everywhere for the betterment of the human being and to defeat evil forces such as multiple-headed demons. Portrayed of Lord Shiva's triple heads are a reflection of the main character (central face), fierce and blissful aspects by other faces. The niches of the temple of Lord Vishnu may portray his incarnation, while the temple of Lord Shiva may portray his combative feats, and the other great Goddess may portray their battles with superhuman demons etc. the exterior of temples is also decorated by figural sculpture. The walls are portrayed by images of women Goddess, loving couples (Mithunas), animals as Lord's vehicle etc. The concept of this paper is to discuss the artistic culture of the Hindu Dharma through its Lords and temples. The outcome is to discover a tradition where art and culture have been prioritized as religious norms, values, and thought. The methodologies are books, journals. The feature question is how can art be a religious messenger for attraction to others about Hindu tradition?

Keywords: Sanatana Dharma, Hinduism, Indus Valley, Art of Divinity and Wisdom, Humanlike Sculptures.

Introduction

Hinduism is one of the oldest religions that has various roots, includes a various collection of practices and a crowd of deities. In India estimated one billion followers of Hinduism live. Hinduism is an art, sculpture, tradition, practice, code of behaviour than only a religion, therefore it is more than a religion. ¹The Sanatana Dharma means ageless devotion or way of truth. The term ²Hinduism has come from a Persian term representing the population of the land beyond the Indus, a river in Pakistan. Hinduism is a dominant tradition or religion in the South Asian diaspora, used by the Hindus. There is no historical creator of Hinduism just like Jainism, Buddhism, Sikhism etc. The rituals and devotion of Hinduism have been referred to by its various scriptures in the last 5000 years through holly texts. Hindu images and temples have been built estimated two thousand years later from its beginning five thousand years ago. Cultural practices, holly texts, various spiritual movements, local faiths are the features of Hindu practices. ³The religion has been developed through its ancient frame of sculptures such as through Prehistoric and Neolithic culture that left various evidence such as rock, stone, cave paintings, bulls, cows etc. through which it shows the interest in the sacred nature of those creatures. ⁴During the Indus Valley civilization (2500-1700 B.C.E.) archeologists found various stones, an abundance of seals, bulls, various figures seated in yogic positions and humanlike sculptures made of stones and bronze, examples of stone Linga, which is the symbol of the Hindu god Shiva in the cities of Harappa and Mohenjo-Daro. Later various written sources have described that the population of the Indus valley engaged in Linga worship. ⁵Indus Valley people migrated to the Gangetic region of India due to the decline of the Indus valley. On the other side, people from West

¹ Hindu art and culture and introduction. Roots of Hinduism. Paragraph 1st.

² Hindu art and culture and introduction. Roots of Hinduism. Paragraph 1st.

³ Hindu art and culture and introduction. Roots of Hinduism. Paragraph 2nd.

⁴ Hindu art and culture and introduction. Roots of Hinduism. Paragraph 3rd.

⁵ Hindu art and culture and introduction. Roots of Hinduism. Paragraph 4th.

Asia migrated to the Indian subcontinent along with their practices and rituals like a set of songs and poems which is recognized as the Vedas. ⁶The religion believes in many gods and goddesses which is religious pluralism. ⁷It believes in the universal law of causes such as karma and reincarnation. It believes in liberation and releases such as moksha, the cycle of birth and death, rebirth(samsara) etc. The religious beliefs in caste systems have a hierarchy, and it is referred to as a social class. ⁸The texts of Hinduism are the Vedas, the Purana, the Ramayana, the Mahabharata, and the Tantras. ⁹ Tantrism is a sacred practice of Hinduism and Buddhism that crosses religious boundaries. ¹⁰The practices of faith have been divided into two major activities which are worship(puja) and darshan (looking at the gods and goddess).

Objectives of the paper

To highlight the impact of Hinduism through its various practices such as through artwork of temples, and various objectives of rituals, values, and spiritual boundaries. To find out its glimpses from within its genuine resources and to spread within other religions as a message from the Sanatana Dharma. To find out the contribution of the world's religious views and philosophical spirituality that can set up harmony for peace and prosperity. To find out its flourishes among others who do not belong to the religion and if there is any appeal for the harmonization of other religions such as Buddhism, Jainism, Sikhism etc.

Methodology

The paper has been assumed through subordinate sources of data. Subordinate sources of data include academic articles, websites etc. The methodology to write the paper has been taken by the description of sources, by reading, gathering in-depth insights on topics, focuses on exploring ideas, summarising, and interpreting and mainly expressed in words (documentary analysis through qualitative approach). The paper has discussed systematically various characterizes of hyper acculturation and recommendation for the solution of issues.

Result and Discussion

The art of Hinduism has several ranges of belief which is also referred to as the art of plurality with various references. It has an attachment with styles and statues of the Indian subcontinent which has been flourished within the temple culture of India and her surrounding neighbours. Therefore, practices of Hindu Dharma are a major activity in the religious views of the Indian subcontinent that has been centred by India. India's traditional culture through ethos, art, music is still practicable and alive in the Indian diaspora. ¹¹Rajasthani painting and Warli painting are famous and oldest art forms of India through which people are practicing their rituals, and artistic skills even today from Rajasthan to all over India. The fine arts of India shapes by the portrait of Hindu Gods and Goddesses that arises a sense of religious knowledge, practices of old cultural diasporas and thus memorize

⁶ Beliefs of Hinduism. Paragraph 1st.

⁷ Beliefs of Hinduism. Paragraph 1st.

⁸ Principal texts of Hinduism

⁹ Principal texts of Hinduism. Tantrism.

¹⁰ Hinduism and the practices of faith.

¹¹ Ronald Priya. Paragraph 2nd.

old Hindu traditions. The quality of today's portraits is high standard and matchless in their own merits. ¹²From the beginning of Aryan, civilization portraits were made by colours and shades made of soil, clay, depicts, wood-coal on the picture. The drawing of the picture of deities was a merger of artifacts and classical mawkishness. ¹³The picture of the Gods and Goddess tinted with base, such as the God of Vishnu is hovering along with his heavenly hawks and Garuda; the Goddess of Durga is galloping a lion. The recognition of Hindu gods and goddesses has been identified by specific art of their creatures who are the sign for the blessings as deities' creatures. The portraits(representation) of the God and Goddess of India memorize the power of divinity or the power of blessing for humanity. ¹⁴Hinduism is the practice of pluralism through millions of gods and goddesses which sometimes makes confused to other global societies or other religions. God and Goddess of Hindu culture are divine which is the phenomena of countless characterizes. Some of the supreme gods are ¹⁵Rama, Krishna, and Ganesh. They are the Hindu worshipers who may tempt a particular believer with influential charisma. ¹⁶The god of Ganesh in Western India particularly in the state of Maharashtra is the most popular deity. Therefore, many artists make the paintings and sculptures of Ganesh. Northern and Central India's states belong to the tale of Lord Krishna. ¹⁷Krishna is beloved by everyone in India's Hindu communities. There are many areas and places in India where the representation of Krishna emphasizes by the painting and sculpture of Krishna and Radha. The sculpture of Krishna with Radha is India's traditional Hindu identity. In Eastern and North-eastern India, the goddess of Durga has been representing by West Bengal and Tripura. Therefore, artworks have been found in India a lot. The message of every Hindu god and goddess have been flourished by various gestures, postures on their statues paintings which makes easier for other communities to understand about the acknowledge of Hindu gods and goddess. ¹⁸Mudras are various hand signs for the realization of various moods and meanings of heavenly imaginaries in Hinduism, Buddhism and Jainism. ¹⁹Decoration of the hand raised to face the worshipper is the sign of defence. ²⁰A lower hand with a finger directing downhill is the sign of bequeathing. ²¹When pollex and indicant finger of the right hand are combined, then it is a sign of education. Hindu gods and goddesses have a specific vehicle (Vahanas). ²²Lord Shiba rides the bull; the goddess Durga (Parvati) rides the lion, and Lord Vishnu rides the heavenly eagle Garuda. Every Hindu god and goddess have a vehicle through which they can be identified as who the god and goddess is. The wall of the temple is an example of the identification of divinity by the presence of vahana. Artists sometimes do not represent that vahana during the painting of the images of gods and goddesses. In this context, temples are a great example of identifying deities

¹² Ronald Priya. Paragraph 3rd.

¹³ Ronald Priya. Paragraph 5th.

¹⁴ Ronald Priya. Paragraph 5th.

¹⁵ Ronald Priya. Paragraph 5th.

¹⁶ Ronald Priya. Paragraph 6th.

¹⁷ Ronald Priya. Paragraph 6th.

¹⁸ Recognizing the gods. Paragraph 3rd.

¹⁹ Recognizing the Gods. Paragraph 3rd.

²⁰ Recognizing the Gods. Paragraph 3rd.

²¹ Recognizing the Gods. Paragraph 3rd.

²² Recognizing the Gods. Paragraph 4th.

through their vahana's which has been portrayed in the walls of temples. The posture of Tribhanga (contrapposto posture) is popular in India. ²³It is a posture where the body curves in 3 statues; the head and the lower appendages are approaches in a direction while the trunk moves in the contrary(opposite) viewpoints. ²⁴This Tribhanga posture brings an image of wavering progress in Hinduism through which gods and goddess-like god shiva, goddess Shakti poses in the temples, and the wall of temples. It is their grace on the temple and the society as belief. There is another angle of poses called ²⁵Samabhanga. In this angle body counters straight in a single position. ²⁶The Hindu Lord Vishnu poses in this angle. The god and goddess have their seating (Asana) arrangements. Lord Shiva often sit in a specific cross-legged lotus carriage ²⁷called Padma-Sana. There is another seating arrangement called ²⁸Lalitasana through which with one leg twisted to the whole on the seat and the other leg sagging. The Vishnu is characterized by the war discus(chakra) and the conch-shell horn in his hand. ²⁹The Lord Vishnu attires a long circlet(crown) and various pieces of jewellery, who generally sit with her wife goddess Laxmi, who is the goddess of wealth and fortune. A hypothesis of ten embodiments (Avatar) relates to Vishnu. ³⁰It is a belief that nine incarnation of Vishnu is completed for the protection of the universe when it was dangerous due to various misfortune characters such as due to demons etc. Vishnu was born and destroyed all evils for the favour of the globe which has been created by him. ³¹The tenth incarnation of Vishnu is yet to come for the end of this era and the beginning of a new era (Satya, Treta, Draper, Kali, four eras of this universe. They come one after another as a cycling process. Our current era is Kali, and the Lord will come to the end of this era and for the new era which is Satya). ³²The warrior king Rama is the most popular character in Hinduism, who was the prince of Ajodhya, and the hero of the Ramayana of the era of Treta. ³³Lord Krishna was the cowboy prince, beloved of the cowherd girls of Brindavan. He was the hero of the Mahabharata of the era of Draper and the teacher of Arjuna in the popular logical poem Bhagavad Gita. ³⁴The Hindu god Shiva takes a trident. He has a snake tossed around him as a muffler and attires a skull and the semi-circular moon in the tangled locks loaded high upon his head. His all-seeing nature is his third eye in his brow. ³⁵Lord Shiva is affiliated with the Lord Nataraja, the Lord of Dance. ³⁶Shiva is a famous Doctor of Yoga who spent eras in deliberation(meditation) until his eyes are open. Once he saw goddess Parvati after his meditation through opening eyes and fell in love. ³⁷Goddess Parvati is a major goddess in

²³ Recognizing the Gods. Paragraph 5th.

²⁴ Recognizing the Gods. Paragraph 5th.

²⁵ Recognizing the Gods. Paragraph 5th.

²⁶ Recognizing the Gods. Paragraph 5th.

²⁷ Recognizing the Gods. Paragraph 6th.

²⁸ Recognizing the Gods. Paragraph 6th.

²⁹ Recognizing the Gods. Hindu Deities. Paragraph 1st.

³⁰ Recognizing the Gods. Hindu Deities. Paragraph 1st.

³¹ Recognizing the Gods. Hindu Deities. Paragraph 1st.

³² Recognizing the Gods. Hindu Deities. Paragraph 1st.

³³ Recognizing the Gods. Hindu Deities. Paragraph 1st.

³⁴ Recognizing the Gods. Hindu Deities. Paragraph 2nd.

³⁵ Recognizing the Gods. Hindu Deities. Paragraph 2nd.

³⁶ Recognizing the Gods. Hindu Deities. Paragraph 2nd.

³⁷ Recognizing the Gods. Hindu Deities. Paragraph 2nd.

Hinduism and the wife of Lord Shiva. ³⁸Parvati as her Durga incarnation she destroyed demons whom the other gods are unable to defeat, buffalo demon king Mahishasura. Hinduism is one of the great religions of the universe which has a long history of portraying the heavenly in artistic skill and painting. ³⁹Hinduism in India is the main root of this religion, is a polytheistic process along with countless gods and goddesses, that make the concept of pluralism in Hindu tradition. During portraits, the shapes of the Hindu gods and goddesses can not be minimized; therefore, it is a challenge for the artists for their genuine artistic features and for making an original portrait of gods and goddesses. ⁴⁰The written scripture of Hinduism is the main source to know the tales of the gods and goddesses and certain incidents and stories are the sources for the representation of the gods and goddesses and the culture of Hinduism. Iconographies were set for certain deities such as qualities, body postures, hand signs, hair design, colours, animal connotation, etc. Those components are merged with profound spiritual representation. ⁴¹In Hinduism art is the aid for the devotees to focus their chanting, adoration. Monumental stones, statues, cult statues have been set up for public adoration, therefore temples have been built for a particular place where communities of Hindus can come and for peace and devote them for some time. ⁴²Paintings, wall-hangings, customary objects, melodramatic cover, and various images of deities have been created for the illustration of heavenly subject substances. These fanciful subjects provided a teaching method, support, and stimulation for the Hindus worldwide. Goddess-like Laxmi, Kali, Saraswathi, Manasha represents female identity in lordship and the trinity of gods like Shiva, Brahma and Vishnu represent male identity in lordship. They are the major deities in Hinduism including their various personification. ⁴³The artistic skills or artwork of Hinduism crosses the eras from the eighth or ninth century to the present from India primary, then from few countries of south and southeast Asia. The artwork has been created by the following traditionalism and from the ancient Sanatana culture. ⁴⁴It has been standardized through centuries along with its local stylization, delightful and magical tradition-based features, and contemporary artistic certificates. The artwork of Hinduism is initial to the extremely productive and represents optical scenery of Hindu theology.

Conclusion

The feature question is how can art be a religious messenger for attraction to others about Hindu tradition? Hinduism is wisdom, plurality that can show the way for moksha. ⁴⁵People who have no idea about music, literature and art are compared to a beast. Arts of civilization is armament and protection of any community for the development of their spirituality, knowledge and to know about holiness. The artistic image helps human beings to

³⁸ Recognizing the Gods. Hindu Deities. Paragraph 2nd.

³⁹ Seeing the Divine in Hindu Art. Paragraph 1st.

⁴⁰ Seeing the Divine in Hindu Art. Paragraph 1st.

⁴¹ Seeing the Divine in Hindu Art. Paragraph 2nd.

⁴² Seeing the Divine in Hindu Art. Paragraph 2nd.

⁴³ Seeing the Divine in Hindu Art. Paragraph 3rd.

⁴⁴ Seeing the Divine in Hindu Art. Paragraph 3rd.

⁴⁵ Hindu Wisdom. Paragraph 1st.

cross the dangerous ways in life. ⁴⁶The wisdom of Hinduism and India has always shown the way of divinity, generality which has expressed her wisdom as a key for the salvation of all ultimate release. The portrait of Hinduism is an agreement and harmony of many procedures and shapes. ⁴⁷The microcosmic universe of the Hindu temple is an example of artistic experience and a religious imagination through which a cosmic world or a fictional image of the Pagan community can be idealized. ⁴⁸It helps to hike from land-dwelling tracks and samsara terrors. The art has various characteristics from its yoga (Shiva's posture) which is a discipline style of adoration and self-control is thought of as indigenous science of Hinduism in India. Lord Shiva and the Lord of the Dance, Nataraja is the most powerful and attractive signs of spirituality, enthusiasm, and powers that illustrated the genius of Hinduism and India's art. ⁴⁹The art image and the scripture (an artistic approach or documentation) rejoiced and commemorated the charming and the glimpses of human bodies in bronze and stone in the last 5000 years. ⁵⁰It is an unknown story that who brought gods to life in the Elephanta, Ajanta, Ellora and Carli hollows, and who shaped the Lord of the Dance; Nataraja as fantastic any activities by Benvenuto Cellini. Indian art has been polished and amalgamated with the art of Indian religion and philosophy. Art has always been a piece of spiritual advice. ⁵¹Statues of Hindu temples to the gorgeous wall painting of Ajanta to the fascinating arts of various caves and modern temple building traditions, the Indian subcontinent invited the entire world and her citizens to an amazing optical carnival. According to Dr. Ananda Kentish Coomaraswamy, a scholar and art historian; Indian art is religious. The sculptures are hints of divinity, infinite and unconditional and not limited by the drawbacks of humankind. The religion and the art represent the lordship of a religion that shows the way of Mukti and bhakti. Therefore, the art and sculpture of India and her Hinduism determinate man for the representation of clear features of countless intact. Shankaracharya prayed thus: ⁵²"O Lord, pardon my three sins: I have in contemplation clothed in form Thyself that has no form; I have in praise described Thee who dost transcend all qualities, and in visiting shrines, I have ignored Thine omnipresence." The art and sculpture of India and Hinduism have been flourished in the last 5000 years and have been influential for centuries. Many ideologies, school systems (ashrama education, Vedic education) have been explored. It has been explored the fundamental idealism of Upanishads, the Vedanta. This is how unity has been created for the preservation of varieties. According to Annie Wood Besant, an activist of Fabian Society along with George Bernard Shaw, ⁵³ "Indian Art is a blossom of the tree of the Divine wisdom, full of suggestions from worlds invisible, striving to express the ineffable, and it can never be understood merely by the emotional and the intellectual; only in the light of the Spirit can its inner significance be glimpsed." According to Bishop Heber,

⁴⁶ Hindu Wisdom. Paragraph 1st.

⁴⁷ Hindu Wisdom. Paragraph 1st.

⁴⁸ Hindu Wisdom. Paragraph 1st.

⁴⁹ Hindu Wisdom. Paragraph 2nd.

⁵⁰ Hindu Wisdom. Paragraph 2nd.

⁵¹ Hindu Wisdom. Paragraph 4th.

⁵² Hindu Wisdom. Introduction. Dr. Ananda Kentish Coomaraswamy. Paragraph 1st.

⁵³ Hindu Wisdom. Introduction. Anne Wood Besant.

Church of England Bishop, ⁵⁴“The Hindus build like Titans, and finish like jewellers.” According to Rizwan Salim, reviewer and assistant editor of American Sentinel; ⁵⁵“Ancient Hindu temple architecture is the most awe-inspiring, ornate and spellbinding architectural style found anywhere in the world. No artists of any historical civilization have ever revealed the same genius as ancient Hindustan artists and artisans.” According to Rene Grousset, a French art historian, ⁵⁶“India left the indelible impress of her high culture, not only upon religion, but also upon art, and literature, in a word, all the higher things of the spirit.” According to Dr. Ernest Binfield Havell, ⁵⁷“Indian art was inspired by Indian Nature, Indian philosophy, and religious teaching, and no one.” according to Aldous Huxley, the English novelist, ⁵⁸“The Hindu architects produced buildings incomparably richer and more interesting as works of art. The Hindu architects produced buildings incomparably richer and more interesting as works of art.” Therefore, it has been observed that scholars from around the world expressed their views and points over Indian art that has been merged with the sculptures of Hindu deities and they are all inspired after their exploration and illustration. It is a similar way that today’s scholars and common people of the universe can be attracted similarly by the exploration and attraction of divine artistic skills of Hinduism.

A watercolour painting depicting Vishnu and his ten avatars in the South Indian style. South India, c.1800. Vishnu and his ten avatars, c. 1800 ([The British Library](#)).

⁵⁴ Hindu Wisdom. Introduction. Bishop Heber.

⁵⁵ Hindu Wisdom. Introduction. Rizwan Salim

⁵⁶ Hindu Wisdom. Introduction. Rene Grousset.

⁵⁷ Hindu Wisdom. Introduction. Dr. Ernest Binfield Havell.

⁵⁸ Hindu Wisdom. Introduction. Aldous Huxley.

REFERENCES:

Bellaize, B. (2020, May 2). Sacred art: the attributes of the Hindu gods in Indian statues 1. Retrieved from <https://www.ganeshartindia.com/blog-sacred-art-attributes-hindu-gods-statues-india.html>

Dehejia, V. (2007, February). Hinduism and Hindu Art. HEILBRUNN TIMELINE OF ART HISTORY. Retrieved from https://www.metmuseum.org/toah/hd/hind/hd_hind.htm

Dehejia, V. (2007, February). Recognizing the Gods. HEILBRUNN TIMELINE OF ART HISTORY. Retrieved from https://www.metmuseum.org/toah/hd/gods/hd_gods.htm

Hindu Art. (n.d.). South and Southeast Asia 1200 CE. Retrieved from <https://courses.lumenlearning.com/boundless-arthistory/chapter/hindu-art/>

Hindu deities. (n.d.). Arts and Humanities. Retrieved from <https://www.khanacademy.org/humanities/art-asia/beginners-guide-asian-culture/hindu-art-culture/a/hindu-deities>

Seeing the Divine in Hindu Art. (2019). Museum of Art and Archaeology. Retrieved from <https://maa.missouri.edu/exhibit/hinduart>

REGIONAL SƏVIYYƏDƏ MƏŞĞULLUĞUN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN TƏŞKİLATI-İQTİSADI MEXANİZMİNİN İŞLƏNİB HAZIRLANMASI

Dr. S.Ə.Həsənova

Bakı Avrasiya Universitetinin doktorantı
Elmi rəhbər: i.e.d. professor E.Y.Məmmədov

Xülasə

Regionlarda məşğulluq imkanlarının artırılması həm iqtisadi, həm də sosial cəhətdən mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sərvətlərin yaradılması və onun ədalətli bölüşdürülməsində məşğulluq əsas vasitədir. Ölkədə işsizliklə mübarizəyə və tam məşğulluğun təmin edilməsinə yönəlmiş siyasətin işlənilib hazırlanması dövlətin prioritet məqsədlərindəndir. İşsizliklə mübarizə istiqamətində aparılan iqtisadi siyasəti pul, maliyyə və gəlir siyasətindən ibarət olan makroiqtisadi siyasət, eyni zamanda aktiv və passiv məşğulluq siyasətindən ibarət mikroiqtisadi siyasət kimi nəzərdən keçirmək olar. Son dövrlərdə Azərbaycanın regionlarında məşğulluğun səmərəliliyinin artırılması və işsizliyin minimuma endirilməsi istiqamətində müxtəlif dəstəkləyici sosial tədbirlər həyata keçirilmişdir. Stimullaşdırıcı tədbirlər əmək haqqından tutulan vergilərin azaldılması və ya qeyri-vergi xərclərinin azaldılması şəklində tətbiq olunur. Regional məşğulluğun tənzimlənməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi prinsiplərinin işlənilib hazırlanan nəzəri müddəaları regionlarda əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsində, məşğulluq xidmətlərinin göstərilməsində istifadə oluna bilər. Məqalədə əsas diqqət əmək bazarında işçi qüvvəsinə olan tələb və təklifin artırılması istiqamətində dəstəkləyici tədbirlərin həyata keçirilməsinə yönəldilmişdir. Eyni zamanda regional səviyyədə məşğulluğun təşkilati iqtisadi tənzimlənmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi prinsiplərinin işlənilib hazırlanması və onun effektivliyinin artırılması yollarının müəyyənləşdirilməsinin təhlili aparılmışdır. Yekunda təhlildən əldə olunan nəticələr öz əksini tapmış və təkliflər verilmişdir.

Açar sözlər: sosial-iqtisadi inkişaf, səmərəli məşğulluq, regional əmək bazarının tənzimlənməsi, əmək ehtiyatları, məşğulluğun tənzimlənmə mexanizmi, regional məşğulluq xidmətləri, sosial infrastruktur, əmək bazarının informasiya təminatı.

Resume

Improving employment opportunities in the regions is important both economically and socially. The creation of resources and its fair distribution is the main tool for employment. The development of a policy towards the fight against unemployment and fully employment is one of the state's priority goals. The economic policy pursued by unemployment is a macroeconomic policy of money, financial and income policy, as well as a micogatory policy of active and passive employment policy. Recently, various supported social measures have been taken to increase employment efficiency in the regions of Azerbaijan and minimize unemployment. Stimulating measures are applied in the form of reducing taxes or reducing non-tax expenses. The economic policy pursued by unemployment is a macroeconomic policy of money, financial and income policy, as well as a micogatory policy of active and passive employment policy. The article focuses on the implementation of supporting measures to increase the demand and proposal in the labor market. At the same time, the

regional level of employment was analyzed the development of the principles of improving the organizational economic regulatory mechanism and the identification of ways to increase its effectiveness. In the end, the results obtained from the analysis were reflected and proposals were made.

Key words: socio-economic development, effective employment, regulation of the regional labor market, labor resources, regulation mechanism of employment, regional employment services, social infrastructure, information support of the labor market.

GİRİŞ: Qloballaşma dövründə məşğulluq və işsizlik inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq, dünyanın bütün ölkələrinin mühüm iqtisadi və sosial problemlərindən birinə çevrilmişdir. Öz iqtisadi və sosial tələbatlarına uyğun olaraq hər bir ölkənin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri məşğulluq strategiyaları və siyasətinin işlənib hazırlanmasıdır. Bunun üçün məşğulluq siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsinin regional aspektlərini müəyyənləşdirmək əsas şərtlərdəndir. Regional əmək bazarının müasir vəziyyətini və inkişaf perspektivlərini təhlil edərək, onu formalaşdıran amillərin kompleks qiymətləndirilməsi aparılmalıdır. Eyni zamanda regionlarda məşğulluq siyasətinin və regional məşğulluq xidmətlərinin fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün uyğun sistem hazırlanmalıdır. Əmək bazarının inkişaf perspektivləri baxımından regional peşə təhsili sisteminin fəaliyyətini təhlilinin aparılması vacib şərtlərdəndir. Aparılmış təhlillər əsasında əsas istiqamətləri müəyyənləşdirərək regional səviyyədə məşğulluğun tənzimlənməsi üzrə tədbirlər təklif edilməlidir. Bu tədbirlər regionların dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafına, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə xidmət etməlidir.

TƏHLİL

Keyfiyyətli əmək potensialından səmərəli istifadə edilməsi, sahə və peşə strukturlarının əmək mobilliyinin formalaşdırılması, sahələr və bölgələr arasında işçi qüvvəsinin səmərəli paylanması ölkə iqtisadiyyatı üçün vacib şərtlərdəndir. Regionlarda səmərəli məşğulluğun təşkilati-iqtisadi mexanizmi sahibkarlıq fəaliyyətinin təşviqi, məşğulluğun artırılması, insan kapitalının və müəssisələrin dəyişən əmək bazarının tələblərinə uyğunlaşdırılması prinsipləri əsasında qurulmalıdır. İşsiz və əmək bazarından kənar qalanlar üçün fəal məşğulluq siyasəti tətbiq edilməli, onlar üçün yeni iş yerləri yaradılmalı, əmək bazarına uyğunlaşma, hərəkətilik və adaptasiya qabiliyyətinin artırılması təmin edilməlidir. Təcrübələrdən məlum olur ki, yalnız infrastrukturun irimiqyaslı inkişafı və daxili investisiyaların cəlb edilməsi yolu ilə regional inkişafa tam nail olmaq mümkün deyildir. Bunun üçün eyni zamanda iqtisadi potensialdan lazımınca istifadə edilməlidir. Həmçinin sosial həmrəyliyin gücləndirilməsi siyasəti həyata keçirilməlidir. Uzunmüddətli işsizliyin və iqtisadi tənəzzülün qarşısının alınması istiqamətində məşğulluğun təşkilati-iqtisadi mexanizminin işlənib hazırlanmasında regionların coğrafi xüsusiyyətlərilə bağlı ciddi fərqlər vardır. Bəzi regionlarda məşğulluq potensialı kifayət qədər yüksəkdir, bəzi regionlarda isə bu göstərici nisbətən aşağıdır. Mövcud potensialın coğrafi balanslaşdırılması əmək bazarının milli səviyyədə formalaşmasına kömək edə bilər [5, s.103]. Son illərdə Azərbaycanın iqtisadi inkişaf siyasətində xarici kapitalın cəlb edilməsi, sahibkarlıq fəaliyyətinə dəstək, ailə biznesinin inkişaf etdirilməsi, məşğulluğun səviyyəsinin artırılması və regionlar arası fərqlərin azaldılması kimi inkişaf strategiyaları ön plana çəkilmişdir.

Ölkənin uzunmüddətli iqtisadi və sosial inkişafının təmin edilməsi baxımından seçilmiş strategiyalar vergi və maliyyə sahəsində dəstəyin, stimullaşdırıcı investisiya tədbirlərinin, istifadəsiz qalan torpaqların pulsuz paylanması, səmərəli məşğulluğun stimullaşdırılması kimi vasitələrdən istifadə edilməsini tələb olaraq qarşıya qoymuşdur. Regionlar üzrə məşğulluq problemlərinin yaranma səbəbi sosial iqtisadi faktorlarla bilavasitə əlaqəlidir. Ölkədə yüksək iqtisadi inkişafa nail olunduğu bir dövrdə də əmək resurslarından səmərəli istifadə olunmaması mənfi nəticələrə səbəb olur. Ölkəmizdə dövlətin apardığı sosial tənzimlənmə siyasəti əhalinin həyat səviyyəsinin və sosial rifahının yaxşılaşmasına əsaslı təsir göstərmişdir. Sosial siyasətin strateji istiqamətləri ölkədə mövcud olan sosial-iqtisadi problemlərin həlli, pul gəlirlərinin tənzimlənməsi, məşğulluğun təmin olunması, eyni zamanda əmək haqqının yaşayış minimumuna çatdırılması, əmək bazarının tələblərinə cavab verən ixtisaslı kadrların yetişdirilməsi məqsədilə təhsildə keyfiyyətin artırılmasından ibarət olmuşdur. Ölkəmizin regionlarında sosial rifahın yaxşılaşdırılması istiqamətində görülən işlər, əsasən sosial infrastrukturun təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi, səmərəli məşğulluğun təmin edilməsi, cəmiyyətdə insanların hüquqlarının müdafiəsi və aztəminatlı əhalinin sosial müdafiəsinin təşkili sferalarını əhatə etmişdir. Ölkənin regionlarında məşğulluğun tənzimlənməsinə dövlət müdaxiləsi yüksək ixtisaslı kadrların formalaşdırılması, düzgün bölüşdürülməsi və ondan səmərəli istifadə olunması istehsalın bütün mərhələlərində vacibdir [3, s.11]. 2011-ci il 15 noyabr tarixində qəbul edilmiş “Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə 2011-2015-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nda ölkəmizdə məşğulluq və əhalinin sosial müdafiəsi sahəsində həyata keçiriləcək tədbirlərin prioritetləri müəyyənləşdirilmişdir. Həmçinin 2018-ci il 30 oktyabr tarixində təsdiq edilmiş “2019–2030-cu illər üçün Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyası” Azərbaycanda mövcud əmək ehtiyatlarından daha səmərəli istifadə yolu ilə ölkə əhalisinin məşğulluğunun təmin edilməsi, sahibkarlıq imkanlarının genişləndirilməsi, layiqli əməyin dəstəklənməsi məqsədi daşımışdır [1, s.1]. Azərbaycanda məşğul və işsiz əhalinin illər üzrə statistik göstəricilərinin təhlili zamanı bu istiqamətdə həyata keçirilmiş tədbirlərin müsbət nəticələrini aydın görmək mümkündür (Cədvəl 1).

Cədvəl 1. Min nəfər

Göstəricilər	2016	2017	2018	2019
İqtisadi fəal əhali	5012.7	5073.8	5133.1	5190.1
qadınlar	2439.5	2464.8	2495.7	2526.0
kişilər	2573.2	2609.0	2637.4	2664.1
Məşğul əhali	4759.9	4822.1	4879.3	4938.5
qadınlar	2294.2	2319.3	2349.9	2381.7
kişilər	2465.7	2502.8	2529.4	2556.8
İşsizlər	252.8	251.7	253.8	251.6
qadınlar	145.3	145.5	145.8	144.3
kişilər	107.5	106.2	108.0	107.3
İşsiz statusu verilmiş şəxslər	33.0	38.5	20.1	81.3
qadınlar	12.6	14.0	7.5	30.7
kişilər	20.4	24.5	12.6	50.6

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi

Cədvəldə təsvir olunmuş göstəricilərin hesablanması Beynəlxalq Əmək Təşkilatının metodologiyasına əsasən aparılmışdır. Göründüyü kimi ölkə üzrə iqtisadi fəal əhalinin sayında hər sonrakı illərdə artım müşahidə olunmuşdur. 2016-cı ildə bu göstərici 5012.7 min nəfər idisə, 2017-ci ildə artaraq 5073.8 min nəfər, 2018-ci ildə 5133.1 min nəfər, 2019-cu ildə

5190.1 min nəfər olmuşdur. Bununla yanaşı gender üzrə iqtisadi fəal əhalinin sayı da artım dinamikası üzrə inkişaf etmişdir. Məşğul əhali 2016-cı ildə 4759.9 min nəfər olduğu halda, 2017-ci ildə artaraq 4822.1 min nəfərə, 2018-ci ildə 4879.3 min nəfərə, 2019-cu ildə isə 4938.5 min nəfərə çatmışdır. Qadın və kişilər üzrə məşğul əhalinin sayı da artım dinamikası üzrə inkişaf etmişdir. Ölkə üzrə işsizlərin statistikasına nəzər saldıqda məlum olur ki, 2016-cı ildə işsizlər 252.8 min nəfər olduğu halda, 2017-ci ildə azalaraq 251.7 min nəfər olmuşdur. Lakin 2018-ci ildə işsizlərin sayında yenidən artım müşahidə olunmuşdur. Belə ki, 2018-ci ildə 253.8 min nəfər işsiz qeydə alınmışdır. Mövcud vəziyyətlə əlaqədar dövlər tərəfindən tənzimləyici tədbirlərin həyata keçirilməsi zərurəti yaranmışdır. 2018-ci ildə qəbul edilmiş “2019–2030-cu illər üçün Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyası” məhz ölkənin regionlarında mövcud əmək ehtiyatlarından səmərəli istifadəni, ailə biznesinin, sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı istiqamətində dəstəkləyici tədbirlərin həyata keçirilməsini əks etdirirdi. Tədbirlər nəticəsində 2019-cu ildə işsizlərin sayı azalaraq 251.6 min nəfər olmuşdur. Eyni zamanda 2019-cu ildə işsizlik statusu verilmiş şəxslərin sayı artaraq 81.3 min nəfərə çatmışdır [8]. Qeyri-formal məşğulluğun səviyyəsi minimuma endirilmişdir. Azərbaycanda 2018-ci il 1 yanvar tarixindən etibarən işsiz vətəndaşların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, onların aktiv məşğulluq tədbirlərinə cəlb olunması, passiv əmək bazarı proqramlarından aktiv proqramlara keçidin əhatəliliyinin genişləndirilməsi məqsədi ilə işsizlikdən sığorta sisteminin tətbiq edilmişdir. 2019-cu il dövlət büdcəsinin layihəsi ilə birlikdə “İşsizlikdən sığorta fondunun 2019-cu il büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun layihəsi hazırlanmışdır [2,s.4]. Regionların iqtisadiyyatında struktur dəyişikliklərinin proqnozlaşdırılmasında, regionun infrastrukturuna və ehtiyaclarına uyğun məşğulluq proqramlarının hazırlanmasında Dövlət Məşğulluq Xidmətinin rolunun artırılması olduqca əhəmiyyətlidir. Dövlət Proqramlarının nəticəsi olaraq 2019-cu ildə Azərbaycanın regionları üzrə yeni açılmış iş yerlərinin sayı artmışdır. Ölkə üzrə və ayrılıqda regionlar üzrə yeni açılmış iş yerlərinin statistikasını cədvəl 2-də təsvir edilmişdir.

Cədvəl 2. 2019-cu ildə Azərbaycan Respublikası üzrə yeni açılmış iş yerlərinin sayı

	Yeni iş yerlərinin sayı, cəmi	o cümlədən:				digər tədbirlər üzrə (müxtəlif beynəlxalq və yerli layihələr, abadlıq işləri və.s)
		yeni yaradılmış müəssisə və təşkilatlar da	mövcud müəssisə və təşkilatlar da	fəaliyyəti bərpa edilmiş müəssisə və təşkilatlar da	fərdi sahibkarlıq subyektlərində	
Azərbaycan Respublikası üzrə, cəmi	192017	56918	50270	706	94905	84123
Naxçıvan Muxtar Respublikası üzrə, cəmi	3220	184	147	6	3598	2883
Bakı şəhəri üzrə, cəmi	106557	53358	39798	316	29616	13085
Abşeron iqtisadi rayonu üzrə, cəmi	6945	684	2037	113	6677	4111
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu üzrə, cəmi	13171	536	1715	200	12715	10720
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu üzrə, cəmi	6411	374	1835	6	7201	4196
Lənkəran iqtisadi rayonu üzrə, cəmi	11395	423	721	-	5880	10251
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu, cəmi	3963	189	782	-	7685	2992
Aran iqtisadi rayonu üzrə, cəmi	31265	829	2490	37	16057	27909
Yuxarı-Qarabağ iqtisadi rayonu üzrə, cəmi	4291	181	292	28	1943	3790
Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu, cəmi	124	27	58	-	275	39
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu üzrə, cəmi	4675	133	395	-	3258	4147

Mənbə: <https://www.stat.gov.az>

Son zamanlar daha çox məhz çevik və qeyri-standart məşğulluq formaları yayılmışdır. Belə ki, Avropa İttifaqı ölkələrində işçi qüvvəsinin üçdə biri çevik məşğulluqla əhatə olunub. Çevik məşğulluq, iş vaxtının sayını, iş gününün başlanğıc və bitmə müddətini optimallaşdırmaq, çevik iş yerləri yaratmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. İnkişaf etmiş ölkələrdə bu cür çevik və yeni məşğulluq forması qismən məşğulluq kimi geniş yayılmışdır. Məsələn, lazım gəldikdə, müəssisənin iş rejimini genişləndirmək və "pik saatlarda" işə əlavə işçi qüvvəsini cəlb etmək, işləyənlərin yüklənməsini azaltmaq və müştərilərin ehtiyaclarını daha yaxşı ödəmək üçün, işçilər üçün sağlamlıq resursları, pensiyaya çıxmaq üçün hazırlıq, uşaqların tərbiyəsi ilə işi birləşdirmək və s. nəzərə almaqla işləmək imkanına malik olmaq şəraiti yaratmaq [6, s.112]. İş yerlərinin yaradılması siyasəti məşğulluğun artırılmasına və işsizliyin azaldılmasına yönəlmiş siyasətin başlanğıcıdır. Bütün işsizlərin işlə təmin olunacağı dərəcədə işə düzəlmək imkanının olmadığı bir şəraitdə, işsizlərin öz peşə vərdişlərinin artırılması hesabına işlə təmin olunmasını asanlaşdırmaq üçün tətbiq olunacaq əmək

bazarının digər fəal siyasətlərinin səmərəliliyindən danışmaq mümkün deyil. İş yerlərinin yaradılması siyasəti geniş mənada tək-cə birbaşa iş yerlərinin yaradılması siyasətini deyil, həm də iş yerlərinin dolayı yolla yaradılması siyasətini də əhatə edir. Belə ki, iş yerlərinin yaradılması siyasəti məşğulluğun artırılması və iş yerlərinin formalaşdırılması istiqamətini əhatə edir. Əmək bazarına çıxış imkanlarının bərabərliyi qarşısında duran maneələri aradan qaldırır. Daha geniş mənada iş yerlərinin yaradılması siyasəti, birbaşa və ya dolayısı ilə əmək bazarına və məşğulluq sferasına təsir edərək məşğulluğun səviyyəsinin artırılması istiqamətində yönəlmiş bütün siyasət və tədbirləri əhatə edir. Məşğulluq sahəsində stimullaşdırıcı tədbirlərin ən geniş yayılmış forması sığorta mükafatlarının dəstəklənməsidir. Bundan əlavə, vergi güzəştləri, işə götürülmüş müxtəlif fəaliyyət sahələrində çalışan insanların təhsil xərclərinin ödənilməsi kimi stimullaşdırıcı tədbirlər də birbaşa məşğulluğun təmin olunmasına xidmət edir.

NƏTİCƏVƏ TƏKLİFLƏR: Məşğulluğun uğurlu tənziplənməsi üçün universal qaydalar yoxdur. Hər bir ölkənin, hər bir regionun, hər bir yerin əmək bazarının fəaliyyətinin öz xüsusiyyətləri vardır. Buna görə də, məşğulluq səviyyəsinə təsir edən ən önəmli tədbirləri seçmək üçün bu proseslərə hansı amillərin təsir etdiyini aydınlaşdırmaq vacibdir. Xarici mühitlə əlaqədən asılı olaraq, regionun əmək qabiliyyətli əhalisinin məşğulluğuna təsir edən amilləri xarici və daxili amillər üzrə qruplaşdırmaq doğru olardı. Xarici amillərə siyasi, iqtisadi, sosial, demoqrafik amillər və innovativ texnologiyaları aid etmək olar. Daxili amillərə isə regionlarda əhalinin məşğulluğunun idarə edilməsi sisteminin xüsusiyyətlərini, regional əmək bazarında tələb və təklifin xüsusiyyətlərini, ixtisasartırma, peşə hazırlığı və əmək resurslarının xüsusiyyətlərini aid etmək olar. Məşğulluğun tənziplənməsinin təşkilati-iqtisadi mexanizmi hazırlanarkən aşağıdakı istiqamətlər üzrə proqramlar hazırlanmalıdır:

1. Məşğulluq səviyyəsinin artımının stimullaşdırılması və iş yerlərinin sayının artırılmasına yönəlmiş dövlət proqramları;
2. İşçi qüvvəsinin hazırlanması və yenidən hazırlanmasına yönəlmiş proqramlar;
3. İşçi qüvvəsinin işə götürülməsini təmin etmək məqsədi daşıyan proqramlar;
4. İşsizlik üzrə dövlət sosial sığorta proqramları.

Məşğulluğun təşkilati-iqtisadi mexanizmi formalaşdırılarkən yeni iş yerləri yaradan müəssisələr üçün vergi güzəştləri, kiçik və orta biznes müəssisələrinin birbaşa maliyyələşdirilməsi, müxtəlif formalarda region əhalisinin özünüməşğulluğunun dəstəklənməsi ilə bağlı istənilən layihələrin maliyyələşdirilməsi, yeni iş yerinin yaradılması ilə bağlı olan iri investisiya layihələrinin dəstəklənməsi, əhalinin həyat səviyyəsi, yaşayış minimumunun miqdarı, əhalinin zəruri nemətlərlə təmin edilməsi, səhiyyə, təhsil, insan hüquqlarının qorunması, mənzillə təminat və s. nəzərə alınması vacib olan məsələlərdir. Həmçinin əhalinin innovasiya fəallığının səviyyəsi, yeni texnologiyalardan istifadə, mobillik regionda məşğulluğun səmərəli inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edə bilər. Regionlar üzrə tələbin bu və ya digər fəaliyyət sahəsində vakansiyaların təkliflərindən çox olması, əmək və əhalinin məşğulluğu bazarında müəyyən gərginlik yaradır. Bu da nəticə etibarilə qadın işsizliyin artmasına, müvafiq peşə təhsili və təcrübəsi olmayan işsiz vətəndaşların üstünlük təşkil etməsinə, müəyyən peşə işçilərinin çatışmazlığı gətirib çıxarır. Məşğulluğun səmərəliliyinin artırılması əhalinin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün zəruri şərtidir. Yüksək insan kapitalı ehtiyatının olması daxili investisiyalar baxımından regiona olan marağı

artırır. Bu həm məhsuldarlığın artırılmasına, əmtəə və xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, regionlararası rəqabətə davamlılığın və dayanıqlı inkişafın təmin olunmasına səbəb olur. Regionlarda məşğulluğun təşkilati-iqtisadi tənzimlənməsi mexanizmi hazırlanarkən əhalinin məskunlaşması, ərazi təşkili formaları, təbii mühit, demoqrafik amillər, siyasi-coğrafi amillər, regionun siyasi inteqrasiya meylləri, sosial-iqtisadi amillər, əhalinin gəlirləri, həyat səviyyəsi, inkişaf səviyyəsi, təhsil səviyyəsi kimi amillər nəzərə alınmalıdır [4, s.49]. Regional inkişaf strategiyasına uyğun olaraq əmək ehtiyatlarının cari vəziyyətinin uzunmüddətli perspektivdə əldə oluna biləcək vəziyyətə çevrilməsi istiqamətində görüləcək tədbirlər əmək potensialının səmərəli bərpasına yönəlmiş layihələr və qərarlar işləyib hazırlamağa imkan verə bilər. İş qüvvəsinə olan tələb və təklifin tənzimlənməsi üçün regional əmək bazarının fəaliyyəti bazar və bazardankənar mexanizmlərlə təmin edilməlidir [7, s.9-10].

Fikrimizcə, əmək bazarı xarakterizə olunarkən müxtəlif iqtisadi və sosial maraqların nəzərə alınmalıdır. İşçi qüvvəsinin işə götürülməsi və istifadəsi ilə əlaqəli iqtisadi və sosial əmək münasibətlərinə diqqət yetirilməlidir. Həmçinin, sosial əmək münasibətlərini tənzimləyən təşkilati-hüquqi normalar müəyyənləşdirilməlidir. Əmək bazarında əmək resurslarının fəaliyyət sahələri, ərazi üzrə və peşə-ixtisasları üzrə düzgün bölgüsü aparılmalıdır. Məşğulluğun dövlət tənzimlənməsi mexanizminin səmərəli fəaliyyət göstərməsi təşkilati strukturlar sisteminin və onların tətbiq etdiyi tənzimləyici təsir metodlarının mövcud sosial-iqtisadi şəraitə uyğun olaraq təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutur. Məşğulluğun dövlət tənzimlənməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi aşağıdakı prinsiplərə əsaslanmalıdır:

✓ İşçinin şəxsi və iqtisadi azadlığının, o cümlədən əmək, məşğulluq və ya qeyri-məşğulluq sahələrini sərbəst seçmək hüququnun tanınması;

✓ İşçi qüvvəsinin miqdarı və keyfiyyəti haqqında məsələlərin müstəqil həll edilməsi üçün işəgötürənin hüququnun tanınması;

✓ Əmək haqqının hərəkətində azadlığın tanınması.

Fikrimizcə, regionlarda iqtisadi və sosial şəraiti yaxşı təhlil edərək, ehtiyacları müəyyən etmək, tələbata uyğun strategiya və təşkilati-iqtisadi mexanizm müəyyən etmək lazımdır. Həyata keçirilən strategiyaların və təşkilati-iqtisadi mexanizmlərin nəticələrinin monitoring və qiymətləndirilməsi aparılmalıdır. İnsan kapitalının inkişafı və ömür boyu təhsilin təşviq edilməsi, işçi qüvvəsinə olan təkliflərin artırılması, gender bərabərliyinin təmin edilməsi, aztəminatlı əhalinin əmək bazarına inteqrasiyasının artırılması, diskriminasiyaya qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, stimullaşdırıcı tədbirlər vasitəsilə biznes cəlbədiciyini artırmaqla məşğulluğu daha gəlirli etmək, gizli iqtisadiyyata yol açan qeyri-formal məşğulluğun minimuma endirilməsi və məşğulluq sferasında regional fərqlərin azaldılması regionlarda səmərəli məşğulluğun təmin edilməsinə təkan verə bilər.

Ədəbiyyat

1. “2019–2030-cu illər üçün Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyası”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, Bakı şəhəri, 30 oktyabr 2018-ci il. 2s.
2. "İşsizlikdən sığorta fondunun 2019-cu il büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyi, Bakı -2018, 24s.
3. M.Quluzadə “İnsan amili və Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi, Monoqrafiya, Bakı 2015, 237s.
4. Ə.Nuriyev “Regional siyasət və idarəetmə”, Bakı 2004, 347s.
5. G.Kutal, “İstihdam stratejileri ve Türkiyə için bir model önerisi”, İstanbul 2005, 367s.
6. “Зарубежный опыт регулирования занятости населения” К.К. Лукьянова, Вестник, Серия «Экономика и менеджмент», 2016, №3. 109-115s.
7. Г.Г.Павловна “Организационно-методические аспекты регулирования регионального рынка труда”, Москва 2016, 23s.
8. <https://www.stat.gov.az>

“KITABI-TACI-ƏDƏB” ƏSƏRİNDƏ SOSIAL VƏ TARIXI MƏLUMATLAR

İnci QASIMLI

Fil.ü.f.d. Böyük elmi işçi, AMEA Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutu.

“Mənbəşünaslıq və yazılı abidələrin tədqiqi və nəşri” şöbəsi

ORCID No: 0000-0001-8804-2448

Xülasə

Əlaəddin Çələbinin “Kitabi-taci-ədəb” əsəri də “Quran”ın təməl prinsiplərinə əsaslanaraq, ədəb qaydalarından bəhs edən bir əsərdir. İslam dininin insanpərvər müddəaları, əxlaqimənəvi gözəlliyə, ruhi-batini kamilliyə çağıran inamları ehtiva olunan bu əsərdə “Quran”ın müdrik ibrətamiz kəlamları yeni bədii vüsətlə qələmə alınmış, ayə və surələrin irfani xüsusiyyətlərinə bədii gözəllik əlavə olunmuşdur. İlahi hökmlərdən qaynaqlanan, müqəddəs arzu və amalları, humanist ideyaları təbliğ edən bu əsər misilsiz mənəviyyat xəzinəsi, insani dəyərlər toplusudur. Əsər 27 bölümdən ibarət olub, hər bölümdə bir ədəb qaydasından bəhs olunur. Əlaəddin Çələbi tərəfindən qələmə alınmış XV əsr nəsr abidəsi “Kitabi-taci-ədəb” əsəri bir nəsihət kitabı kimi bu gün də öz dəyərini saxlamaqdadır. Əsərdə “Quran” ayələrinə əsaslanaraq dini mövzuda, övliyaların həyat hekayələrinə dayanaraq elm və ədəb haqqında, müəllif öz fikir və düşüncələrinə dayanaraq həyatı məsələlərə baxış mövzusunda dəyərli nəsihətlər vermişdir. Bu nəsihətlərin beş əsr bundan əvvəl dilə gəldiyini və yazıldığını nəzərə alsaq və onların bu gün də öz dəyərlərini itirmədiklərini göz önündə tutarsaq, bu əsərin nə qədər qiymətli olduğunu anlayırıq. Əsər demək olar ki, tamamilə nəsihətlərdən ibarətdir. Müəllif əvvəlcə başlıqlar altında, sonra isə həmin başlıqlara uyğun olaraq gözəl nəsihətlər vermişdir. Nəsihətlər əsasən türkcə olsa da, ərəbcə və farsca kəlmələrdən də çox geniş şəkildə istifadə olunmuşdur. Bəzən nəsihətlər həm türkcə, həm farsca, həm də ərəbcə verilmişdir. Müəllif nəsihətlərini şeir olaraq əsasən farsca, ərəbcə, çox az isə türkcə vermişdir. Əsərdə XV əsrə aid bir çox sosial-ictimai, tarixi məlumatlar vardır ki, bu da kitabın mənbə baxımından dəyərini artırmış olur.

Açar sözlər: Kitabi-taci-ədəb, əlyazma, tekstoloji, təhlil.

Giriş

XV əsrdə sosial həyata aid türkcə yazılmış əsərlər demək olar ki, çox azdır. O dövrə aid sosial, ictimai, iqtisadi həyatı yalnız həmin dövrdə yazılmış əsərlərin içərisindən, əsərdəki hadisələrdən, burada yer alan mövzulardan bəhrələnərək öyrənə bilərik. “Kitabi-taci-ədəb” də belə əsərlərdəndir ki, dövrünün cəmiyyəti, iqtisadi həyatı, insanların yaşayışı, təhsili, tərbiyəsi, ailəsi, əxlaqı, mədəniyyəti haqqında olan məlumatları özündə ehtiva edir. Ədəb və ədəbi qaydalar kitabı olaraq adlandırdığımız bu əsərin ən qiymətli xüsusiyyəti, onun yazılış səbəbi olaraq göstərilən hadisənin, hər şeydən əvvəl insan münasibətlərinin qurulmasında bir nümunə olaraq görünməsidir. Məlum olduğu kimi, insani münasibətlər zamanı diqqət edilməsi lazım olan qaydaları bilmək və bunun üçün də yüksək əxlaqi keyfiyyətə malik olmaq lazımdır. Bu dəyərli əsər də məhz bu məqsədlə yazılmışdır. Qeyd olunan məsələləri nəzərə alaraq sosial həyatla, xüsusilə insanlar arasındakı davranışlarda diqqət edilməsi lazım olan qanunlarla bağlı hekayələrin yer aldığı belə bir əsərin bu məqsədlə araşdırılması, az da olsa

dövrün cəmiyyəti, əxlaq kodeksi, sosial münasibətlərinə dair bir çox məlumatların əldə edilməsinə, müəyyən fikirlərin formalaşmasına yardımçı olacaqdır.

Əsərdə sosial və tarixi məlumatlar

“Kitabi-taci-ədəb” əsərində bəzi çatışmazlıqları tənqid edən sətirlərin mövcudluğu kimi, müəllifin öz dövründən şikayət etdiyini də görürük. Əsərdə müəllif hər şeydən əvvəl o dövrün cəmiyyətinin vacib bir tərəfi olaraq qəbul etdiyi valideyn, övlad tərbiyəsi və ailədaxili əlaqələri üzərində duraraq bu məsələləri həll etməyə çalışır. Məhz buna görə də əsərin ilk bölümü “Atalar silsiləsi və onların haqları” adlandırılmışdır [ƏYİ, 53 a]. İkinci bölüm “Atalardan övlada tərbiyə necə olur” başlıqlıdır [ƏYİ, 60 a]. Üçüncü bölümü isə “Övlad üzərində ataların və anaların haqları” adlanır [ƏYİ, 63b]. Bununla da “Kitabi-taci-ədəb” əsəri cəmiyyətin əsasını təşkil edən ailənin, ailədəki ana-ata və övlad münasibətlərinin vacib olduğunu bir daha göstərməkdədir.

Müəllif əsərində ata-ananın bir uşağı tərbiyə edərkən, müəllim və mürəbbiyənin əlaqəsindən kənar qalan xüsusiyyətlərin ana-ataya aid olduğunu, ağırlığın onların üzərinə düşdüyünü dəfələrlə xatırladır: “...Bu tərbiyələr ataya vacibdir, ustada dəxli yoxdur; Su içənə nuş olsun demək, hamamdan çıxınca əl öpmək, oturanda diz çöküb oturmaq, özündən böyük gələndə ayaq üstünə durmaq, gedəndə ayaqqabısını düzəltmək, qapını açmaq” [ƏYİ, 60b]. Eyni bölümdə valideynlərə öz uşaqlarına əllərindəki hər hansı bir şeyi ehtiyacı olanlara vermək, əliaçıqlıq etmək və əllərindəkini başqaları ilə paylaşmağı öyrənmək üçün başqalarına bağışlamağı öyrətmələri tövsiyə olunur.

Əsərdə müəllif insanlar arasındakı söhbətləri ikiye ayırmaqdadır: “Söhbəti-nifaqiyyə” və “söhbəti-ittifaqiyyə”. “Söhbəti-nifaqiyyə” -yəni cahil insanların bir yerə toplaşib qeybət olaraq söhbət etmələridir. Bu söhbət həqiqətdə boş yerə vaxt keçirib ömrü çürütməkdir. “Söhbəti-ittifaqiyyə” isə bir neçə ağıllı insanın bir yerə toplaşib lazımlı müzakirələr aparması və bir nəticə çıxartmasıdır [ƏYİ, 59a]. Müəllifə görə yaxşılarla dost və yoldaş olanları yaxşı adla, yaramazlarla oturub-qalxanları da pis adla xatırlayırlar. Hətta pisin etdiyini etməsə belə yanında olduqları şəxslərə görə onlar haqqında hökm verilir.

Günlük yaşayışda edilməsi lazım olan bəzi şeyləri sıralayarkən hər günün ayrı bir xüsusiyyəti olduğunu və bəlli günlərdə bəlli işlərin yerinə yetirilməsini tövsiyə edən müəllif, çərşənbə günündə uşaqları məktəbə aparmağı və ya yazmağa yenə eyni gündə başlanmasını tövsiyə edir. Hətta bu barədə müəllif Hz.Əlidən (ə) bir rəvayət də nəql edir. Bu rəvayətə əsasən hər günün bir xüsusiyyəti olduğu və insanların bu günlərdə müəyyən edilmiş işləri yerinə yetirməyin onlara uğur gətirəcəyini bildirir: “Hər gün üçün bir əməl məxsus və münasibdir. Şənbə günü gəzmək və ov etmək münasibdir. Yekşənbə (bazar günü) günü binaların təməlini qoymaq, ağac əkmək, toy-düyünə başlamaq mübarəkdir. Düşənbə (birinci gün) günü səfərə və ticarətə getmək müvafiqdir. Seşənbə (çərşənbə axşamı) günü qan aldırmaq və həcamət etdirmək və cərahət deşdirmək mütabiqdir. Çəharşənbə (çərşənbə) günü daru və şərbət və bitkilərdən hazırlanmış içkilərdən içmək yaxşıdır. Pəncşənbə (cümə axşamı) günü alış-veriş etmək yaxşıdır. Adına (cümə) günü nişan və nikah uğurludur zira ki, məcmu peyğəmbərləri cümə günü nigah etdilər” [ƏYİ, 65b-66a]. Burada qeyd olunan xüsusiyyətlər bizə XV əsr cəmiyyətinin günlük yaşayışında nələrə diqqət edildiyini, nələrdən faydalandığını göstərməkdədir. “Kitabi-taci-ədəb” əsəri bu yönü ilə də diqqətimizi özünə cəlb edir.

Müəllif əsərində o dövrün cəmiyyətinin yaşayışından da söz edərək, bəzən zamanından şikayətini də dilə gətirir. Sənətkara və ağıllı insanlara dəyər verilmədiyini, mal sahibi və zənginlərə daha çox hörmət edildiyini deyən Əlaəddin Çələbi yazır: "...Və amma indiki əsr ki, bizim zamanımızdır, hünərli insanlar zəlil və qədr-qiymətləri qəlil olmuşdur. Etibar mala və ehtiram maldarlara oldu və bilgili insanlar zəlil və fəqir, şair və yazarlar zümrəsi xor və həqir olubdur. Mərifət hünərlə və kamal məsxərəliklə dəyişdirildi. Min hünər ərz etməkdən bir münkər kəsb etmək xeyirli və mötəbər oldu" [ƏYİ, 50a].

Müəllif hər kimə yaxşılıq etdisə qarşılığında nankorluq gördüyünü bildirməklə, hətta insanlarla ünsiyyəti kəsməsinə səbəb olan söhbətlərdən də şikayətlənməkdədir. Qəm və kədərini dağıtmaq üçün söhbətə oturduqlarını, amma ona daha çox mənfi təsir göstərmələri səbəbindən oturduğu yerdən sıxıntı və bəla yükü ilə qalxdığını ifadə edən müəllif yeri gəldikcə bununla bağlı şikayətini də dilə gətirmişdir.

Bütün bu yönəri ilə bir daha qeyd etmək lazımdır ki, "Kitabi-taci-ədəb" bir ədəb kitabıdır. Müəllifin ədəb anlayışını öyrənmək üçün onun bu kitabdakı şəxsi düşüncələrini bilmək yetərlidir. Əsərdə yazılır ki, bir gün Loğmandan soruşmuşlar: "Ədəbi kimdən öyrəndin? Cavab vermiş ki, ədəbsizlərdən". Belə ki, ədəbsizlərin çirkin davranışlarını görüb xoşa gəlinməyən bu hərəkətlərini təkrarlamaq lazım deyil. Əsərin bu yerində hikmətlə bağlı fikirlərini bildiren müəllif yenə Loğmandan sitat gətirərək, hikməti korlardan öyrəndiyini bildirir. Çünki gözləri görməyənlər əvvəlcə ayaqlarını qoyacaq yeri yaxşıca yoxlayıb, təhlükəsiz olduğuna əmin olduqdan sonra ayaqlarını basarlar. Bu da məlumdur ki, hikmətin əsli insanın yolunu yoxlayıb sonra yeriməsidir. Müəllifə görə öyüdü və nəsihəti cəmiyyətdəki hər kəsdən öyrənmək lazımdır. Beləcə müəllif cəmiyyətin insanların tərbiyəsində böyük rolu olduğuna işarə edir. Cəmiyyətdəki insanların arasında riayət etmələri lazım olan bəzi qaydaların olduğunu bildiren Əlaəddin Çələbi bu qaydalara riayət etməklə daha düzgün bir cəmiyyət yaradıla biləcəyini vurğulayır. Belə ki, salamlaşmanın mahiyyəti üzərində duran müəllif insanların qarşılaşdıqda söhbətə başlamadan əvvəl bir-birlərinə salam vermənin fərz olduğunu bildirərək, salamlaşmanın qaydaları haqqında ayrıca bir bölümdə məlumat verir. Əlaəddin Çələbinin fikrincə "dəmində kəlam, həngamında söz, fürsətdə iş gözəldir" [ƏYİ, 83a]. Daha sonra süfrə mədəniyyətindən söz açan Əlaəddin Çələbi süfrəyə təkbaşına oturmamağı, süfrədə insanları iyrəndirəcək davranışlardan qaçmağı və buna bənzər tövsiyələr də edir. Müəllifə görə yolda yerimənin də bir ədəbi vardır. Əvvəla yerimənin ədəbi odur ki, küçədə sürətlə tez-tez yeriməyəsən, gedərkən dönüb arxaya baxmayasan, kiminsə qadınına göz qoymayasan və çox yubanmayaraq, yolunu yoxlayaraq yeriyəsən [ƏYİ, 39 a]. Əsərdə cəmiyyət içində oturmağın qaydalarından da bəhs edən müəllif, səbəbi olmadan bardaş qurub oturmağı qəbahət sayaraq hər yerdə diz üstə oturulmanın düzgün olduğunu söyləyir. Məclisdə ayağını uzatmaq, yanındakı şəxsə söykənmək, dirsəyinə dayanmaq və arxasına söykənmək ayıbdır [ƏYİ, 39 b].

"Kitabi-taci-ədəb"ə ümumi bir baxışdan əsərin elm öyrənmək, təhsil almaq, ədəb öyrənmək və kamil insan olmaq üçün çalışılmasını tövsiyə edən nəsihətamiz bir əsər olduğu diqqətimizdən qaçmır. Müəllifin əsərdən də göründüyü kimi elmə çox böyük dəyər verdiyi və bu səbəbdən valideynlərə mütləq uşaqlarının həm tərbiyəli, həm təhsilli böyütmələrini tövsiyə etdiyini görürük. Bu səbəbdəndir ki, Əlaəddin Çələbi əsərinin böyük bir qismində ailədə tərbiyəyə, məktəbdə elmə diqqət çəkmək istəmişdir. Buna görə də əsərin məhz ilk bölümü "Ataların mərtəbələrini bəyan edər və dəxi bunların haqlarını bildirür" başlığı

altındadır (Şeker, 2002). İkinci bölümde isə “Oğul üzərinə atalar və analar haqqını bildirür” adlanır (Şeker, 2002). Müəllif hər iki bölümde ana, ata və uşaq münasibətlərini ortaya qoyur və bu əlaqələrin düzgün qurulması üçün nələrə diqqət edilməli olduğunu bildirir. Hər bir müsəlmana uşaqlarını gözəl sözlə tərbiyə etmələrini, ona təmiz söz öyrətmələrini, pis və çirkin işlərdən uzaq tutulmalarını istəməkdədir. Müəllif yazır ki: “...Oğlanlar kiçiklikdən nə xasiyyətdə və nə adətində olarsa onunla qalar və böyük olanda da onu asanlıqla təbiətlərindən xaric edə bilməzlər...” [ƏYİ, 60b]. Burada bir məsələyə də diqqət çəkmək istəyirik ki, əsərdə “oğlan” sözü ancaq kişi cinsinə aid olan oğlan mənasında yazılmamış və bu nəsihətlərin hamısı həm də qızlara şamil edilmişdir. Çünki təkcə XV əsrdə deyil bir çox dövrlərdə “oğul” kəlməsi həm qızlar, həm də oğlanlar üçün işlədilən ortaq bir ifadə olmuşdur.

Ayrıca əsərdə qızlara xüsusi diqqət edilməsinin lazım olduğunu vurğulayan müəllif qız uşaqlarının daha artıq sevgiyə ehtiyacları olduğunu, “...ər oğlan kimi cürət edib hökmlərini keçirə bilməyəcəklərini...” diqqətə çatdıraraq onların daha çox qayğıya ehtiyac duyduqlarını, ədəb, əxlaq və elm öyrənmələrini təmin edilməli olduğunu qeyd edərək qızların məşəqqətlərinə, əzablarına qatlanan ana, atanın çox savablar qazanacağını və qiyamət günündə qızların onlarla cəhənnəm arasında bir pərdə olacağına dair bir hədisi-şərifini də nəql edir [ƏYİ, 61a].

Bildiyimiz kimi XV əsr Osmanlı Türkiyəsində təhsil ibtidai sinif səviyyəsindəki məhəllə məktəblərindən başlayaraq universitet səviyyəsində olan mədrəsələrə qədər müxtəlif pillələrdə irəliləyirdi. Bu dövrdə “Məktəbi-sibyan” adlanan ibtidai siniflərdə daha çox, müəllimin şəxsiyyətinə bağlı bir təhsil sistemi mövcud idi. Bu xüsusiyyəti qeyd edən Əlaəddin Çələbi əsərdə, müəllim seçərkən onun bəzi xüsusiyyətlərini nəzərə almağı diqqətə çatdırır. Müəllifə görə valideyn tərəfindən doğru, saleh, imanlı və pəhrizkar bir müəllim tapmağın, sonra uşağın tərbiyəsini ona həvalə etməyin vacib olduğu vurğulanır. Müəllif yazır ki, uşaqlar çərşənbə günlərində müəllimə verilməlidir. Müəllif burada bir məsələyə də diqqətimizi yönəldərək bildirir ki, müəllimə uşağın verərkən valideynlər də müəllimin tərəfində olmalı, uşağın dərsinə daha ciddiyyətlə yanaşmasına təsir etməlidirlər. Sonra məktəbə gətirilən uşağa ilk üç gün “...ikram, iltifat və gülmək gərək, qulağına yapışmaq və döymək, söymək kimi etməyələr. Bunlar vəhşi quş kimi olur. Əvvəl ürəkütməyələr və üz verib məğrur dəxi etməyələr...” deyər yazır [ƏYİ, 68a]. Yəni, uşağın məktəbə alışmasına qədər səbr edilməlidir. Müəllimin çalışaraq, səbr göstərərək şagirdini öyrətməsinin çox böyük xeyri vardır. Necə ki, tarladan qulluq edərək məhsul alınır, su axa-axa daşın üzərində yer edir, müəllif də burada şagirdlərə səbr edilərək gözəl nəticələr alınma biləcəyinə işarə etməkdədir.

Üstün əxlaqi dəyərlərin gənc nəsillərlə yanaşı bütün cəmiyyətə aşılınması məqsədilə qələmə alınmış “Kitabi-taci-ədəb” əsəri ehtiva etdiyi hər bir mövzuya uyğun olaraq başlıqlar halında bölümlərə ayırmışdır. Müəllif hər bölüm başlığını əvvəlcə ərəbcə, sonra türkcə vermişdir. Mövzuları təqdim edərkən o dövr üçün daha çox işlək olan ərəb-fars sözlərindən də istifadə edilmişdir. Eyni zamanda ərəbcə və farsca şeirlərlə də bəzənmiş olması əsərə dil zənginliyi qazandırmışdır. O dövrün bütün yazarlarının sahib olduğu mədəniyyətin ortaq xüsusiyyəti ərəbcə və farsca qaynaqlarından istifadə edə bilmələri və istifadə olunan bilgiləri qorumalarıdır ki, Əlaəddin Çələbinin əsərində də bu üslubu açıqca müşahidə edirik.

Belə ki, əsərdə “...ayət və əxbar və əhadis və kəlam-i-Əmirəlmöminin ali birlə isbat eydüm və hükəmai-müttəqidin qövliylə müstəhkəm qıldım və hər maqamı əlfaz və əbyat birlə mütəhəlli qılıb, bənan vasitəsilə bəyan idüb ibarət silkinə çəkdüm...” deyər yazmaqla müəllif

əsərində ayələrdən, hədislərdən və Hz. Əli (ə) ilə yanaşı İslam dininin digər mötəbər şəxslərinə aid kəlamlardan faydalandığını bildirməkdədir [ƏYİ, 45a-45b]. Bununla yanaşı müəllif burada filosofların sözlərindən və bəzi şairlərin şeirlərindən istifadə olunduğunu da qeyd edir. Əlaəddin Çələbi əsərdə hər hansı bir məsələyə münasibət bildirərkən əvvəlcə öz fikrini, qənaət və görüşünü qeyd edir, sonra bunu ayə, hədis, şeir və ya hekayə ilə qüvvətləndirir. Beləliklə sanki mövzularla bağlı ayə, hədis, şeir, hekayə, nəsihət və s. toplanmış, sonra bunlar birləşdirilərək bir əsər yaradılmışdır. Bəzi bölümlərdə hədisələr sanki başqa-başqa hadisələrlə əlaqələndirilmişdir. Buna misal olaraq “Quran oxumanın ədəbi” bölümünü [ƏYİ, 71 a] göstərə bilərik. Amma bəzi bölümlərdə mövzudan kənara çıxmalar və mövzu ilə əlaqəsi olmayan məlumatlar və nəsihətlər də vardır. Bu qarışıqlığı katib səhvi və ya diqqətsizliyi kimi də anlamaq olar.

Ümumilikdə əsəri tədqiq etdikdə müşahidə etmək olur ki, burada toxunulan mövzular əsasən islami düşüncə tərzini izah edilir. Dövrünün həyat tərzini əks etdirməsi yönü ilə əsər çox diqqətə layiqdir. Kitabda ortaya qoyulan məsələləri, xüsusilə qadınlarla bağlı bəzi fikirlərin dövrümüzün anlayışı ilə də müqayisə etməyimizə imkan verir. Belə ki, əsərdə müəllif yazır ki, qız uşaqlarını daha çox sevin. Çünki onlar sevgiyə və şəfqətə daha çox möhtacdırlar. Ayrıca əsərdə qızların məktəbdə ayrı bir tərəfdə xüsusilə, böyük oğlanlarla oturmamalı olduqlarını və onlarla sual-cavab etməmələri bildirilir. Burada qeyd olunur ki, qızların aldadılmasına, onların ayaqlarının falaqqaya keçirilməsinə, qulaqlarının burulmasına yol verilməməlidir [ƏYİ, 71a]. Əsərdəki bu məlumatlar bizə XV əsrdə Türk dünyasında qadınlara qoyulan qiymətdən və hörmətdən xəbər verir. Burada diqqətimizi çəkən başqa bir tərəf isə bu dövrdə qızlarla oğlanların eyni məkanda təhsil görmələridir. Bu məlumat bizə imkan verir ki, qarışıq təhsilin, gender bərabərliyinin əsas mənbəyinin Qərb deyil Şərq olduğunu söyləyək və bunu əlimizdəki bu dəyərli mənbə ilə sübut edək. Bu baxımdan da əsər dövrünün düşüncə və anlayışını bəlli etməsi və zamanın cəmiyyətində qadının tutmuş olduğu yeri bilməyimizə imkan verməsi baxımından da diqqət çəkicidir.

Ümumi olaraq əsərdə dövrünün təlim-tərbiyə həyatına baxış, ədəb-ərkan qanunları və sosial həyata dair cizgilərlə yanaşı dini həyatda hər bir müsəlmanın bilməsi lazım olan əsas məlumatlar da yer almaqdadır. Müəllifin fikrinə görə hər bir müsəlman ədəb öyrənmək məcburiyyətindədir və gözəl əxlaqlı olmalıdır. Onun fikrincə İslamın qaynağı ilahidir. Belə ki, möminlər ədəbi və gözəl əxlaqlı Məhəmməd (s) peyğəmbərdən, o da Cəbrayıl vasitəsi ilə Allahdan öyrənmişdir (Şeker, 2002). Buna görə də hər insanın mürəbbisi (öyrədici) olmalıdır ki, ondan tərbiyəni, ədəb və ərkanı, həya və gözəl əxlaqlı öyrənsin. Harada necə davranacağını və nəyi, harada söyləyəcəyini bilsin, idrakı, ağıl və fərasəti mürəbbisi sayəsində artsın (Şeker, 2002).

Əsərin bəzi bölümlərində müəllif günümüzdə də qəbul ediləcək azad düşüncəyə sahib olmaq lazım olduğunu ortaya qoyan fikirlərə yer verməkdədir. Məsələn, cahil bir abid və fasiq bir alimin hekayəsini anlatmaqla bu hekayənin sonunda düşünmənin vacibliyi vurğulanmaqda və inanclarda müqayisəli düşüncəyə yer vermək lazım gəldiyinə işarə edilməkdədir [ƏYİ, 81a]. Xüsusilə çox ibadət etdiyi halda düşünməyən bir abidin inancı ilə düşüncəsini ön plana alan, amma xalq arasında fasiq (günahkar, pis əməl sahibi) olaraq görünən bir kişinin imanının sağlamlığı və aradakı fərqi ortaya qoymaqladır. Bir başqa hekayədə iki qardaşdan elm səfərinə çıxan kiçiyinin sadəcə ibadətlə məşğul olmağı yetərli görüb, bir yerdə yerləşib qalması seçən böyük qardaşın hekayəsinə yer verməsidir. Kiçiyinin

böyük qardaşa görə elmindən dolayı daha məntiqli və ağıllı bir düşüncəyə sahib olduğunu göstərən bu hekayədə biliyə və elmə dəyər vermənin vacib olduğu ifadə edilmişdir [ƏYİ, 81a].

Keçmiş yüzilliklərdə aydın zəkaların yaratmış olduqları yazılı abidələrin mətnləri üzərində aparılan kompleks araşdırmalar nəticəsində meydana gəlmiş, filologiyanın ən mühüm və geniş vüsət tapmış müstəqil elm sahələrindən biri də mətnşünaslıqdır. Mətnşünaslıq avtoqrafları əlimizdə olmayan ayrı-ayrı dövrlərdə üzü köçürülmüş katib nüsxələrində gəlib bizə çatmış orta əsrlərin yazılı abidələrinin mətnlərinin tarixini öyrənən ədəbiyyatşünaslıq, dilçilik, tarix, paleoqrafiya və s. sahələrlə bağlı olan bir elmdir. Mətnşünaslığın əsaslandığı tədqiqat metodu müqayisəli tarixi araşdırma üsuludur. Bu üsula əsasən tekstoloji tədqiqata cəlb edilmiş abidənin əlyazma nüsxələrinin hər biri ayrılıqda yox hamısı müqayisəli şəkildə, köçürülmə tarixlərinə uyğun araşdırılır. Eyni zamanda tekstoloji tədqiqatlar, mətni araşdırılan əsərin müəllifinin həyatı, yaradıcılığı və dövrü ilə əlaqəli şəkildə aparılır. Bununla da əsrlər boyu nüsxədən nüsxəyə köçürülərək çoxaldılmış əsərin hansı təhriflərə və dəyişmələrə məruz qaldığı aydınlaşdırılır (Şərifov, 2001).

Mətnşünaslıq yalnız ədəbiyyat tarixi üçün yox, eyni zamanda mədəniyyət tarixi üçün də böyük əhəmiyyət kəsb edən bir elmi sahədir. Ədəbiyyat və mədəniyyət tarixinin düzgün, obyektiv şəkildə öyrənilməsi, klassik mətnlər üzərində aparılan tekstoloji tədqiqatların dəqiqliyindən az asılı deyildir. Belə ki, orta yüzilliklərdə yaradılmış əsrlər ayrı-ayrı müəlliflərin dünya görüşlərini, istedadlarını, bədii sənətkarlıqlarını, elmə verdikləri yenilikləri və s. əks etdirən yazılı abidələr olmaqla bərabər, həm də mədəniyyət tarixini işıqlandıran başlıca məxəzdir. Buna görə də, klassiklərin ayrı-ayrı yüzilliklərdə yaratmış olduqları əsrlərin düzgün elmi mətnlərini tərtib etmək və onları öz müəlliflərinə mənsub etmək, hər şeydən öncə ədəbiyyat və mədəniyyət tarixinin düzgün öyrənilməsi deməkdir. Bu da mətnşünaslıq elminin əhəmiyyətini səciyyələndirən başlıca məziyyətlərdir (Şərifov, 2001). Təsədüfi deyildir ki, görkəmli rus alimi D.S.Lixaçov mətnşünaslığın rolunu yüksək qiymətləndirərək yazır: “Mətnşünaslıq ədəbiyyat tarixinin əsasıdır. Hər hansı bir abidənin mətninin tarixi bütünlüklə ədəbiyyat tarixi üçün geniş və ilkin material verir (Лихачев, 1964).

Aparduğumuz tədqiqat işinin əsas obyektini olan “Kitabi-taci-ədəb” əsərinin AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutundakı hər üç əlyazması bütünlüklə paleoqrafik baxımdan öyrənilmişdir. Bu zaman çətinliklər, mətndən qaynaqlanan mürəkkəbliklər də az olmamışdır. Mətnin oxunmasında əldə olunan bütün nüsxələrdən lazımı səviyyədə istifadə olunmuşdur. Uzun tarixi dövr ərzində istər müəllif özü, istərsə də katiblər bir mətni bir neçə dəfə köçürmüş, köçürərkən bəzi ixtisar və əlavələr də olunmuşdur. Buna görə də əsl mətn necə olmuşdur, nə şəkildə olmalıdır, bunu tam əminliklə və dəqiq bilmək çox çətinidir.

Bildiyimiz kimi əlyazmaların son səhifəsindəki “kətəbə” əsərin müəllifi, köçürülmə tarixi və katibi haqqında təsəvvür yaradan mötəbər dəlildir. Katiblər əsərin başa çatdığını bildirmək üçün sonda “təmməl-kitab”, “təmməl-nüsxə” bəzən “intəha” istilahından istifadə etmişlər. Bu istilahlardan sonra əsərin müəllifinin adları, katibin adı, köçürüldüyü tarix, bəzi hallarda isə köçürüldüyü yer göstərilir. “Kitabi-taci-ədəb” əsərinin kətəbəsində də bu xüsusiyyətlər öz yerini tutur. Əsərin bir çox nüsxələrində isə əsasən bu kətəbə qeyd edilmişdir: “Bu kitab düzüldü və yazıldı hicrətin səkkiz yüz əlli yedinci yılında. Qüstəntin

tarixində. Tarixi-fəthi-Qəstəntin. Fəthi-Qustəntin fürsət bulmadılar əvvəlün. Təmməttü-l-kitab fi vəqti-səhy. Ya Allah, ya Allah, ya Allah [ƏYİ, 105a].

Orta əsr abidələrini araşdırdığımız zaman orta əsr Azərbaycan və Osmanlı elm sahəsində yazılan türkcə əsərlərin demək olar ki, hamısında işlədilən türk mənşəli kəlmələrin çoxunun eyni olduğunu görürük. Üzərində araşdırma apardığımız bu nəsr əsərində də kifayət qədər qədim türk mənşəli sözlərə rast gəlirik. Əsərdəki bu sözləri Azərbaycan türkcəsində yazılmış əsərlərlə müqayisə etdikdə sözlərin həm formaca, həm də mənaca eyni məqsəd daşdığını görürük. Əsərin içərisində türk mənşəli kəlmələr daha çox diqqətimizi çəkir. Burada milli vahidlər türkoloji baxımdan daha böyük maraq doğurur. Bu qrup sözlərin böyük əksəriyyəti həm xarici, həm də daxili mənasına görə əsasən dəyişikliyə uğramadan bu gün də türk dilinin lüğət tərkibində özünə yer tapmaqda davam edir. Məhz “Kitabi-taci-ədəb”də elə lüğət vahidlərinə rast gəlirik ki, həmin sözlər dilimizin sonrakı inkişaf pillələrində əsasən fonetik, semantik baxımdan müəyyən diaxronik dəyişikliklərə uğramışdır. Yazılı abidələrimizin leksik sistemində müasir Azərbaycan ədəbi dili baxımından arxaikləşmiş sözlər diqqətimizi cəlb edir. Bu arxaik qatın bir hissəsi yüzilliklər keçdikcə öz işlənmə sahəsini itirmiş, bir qismi başqa türk ləhcələrində olduğu kimi, ya da dəyişikliyə uğrayaraq hələ də istifadə olunmaqda, bir qismi ədəbi dildən çıxmış, öz varlığını dialekt və şivələrdə bəzən fonetik və semantik dəyişikliklə qoruyub saxlaya bilmişdir. Ümumtürk mənşəli sözlərin bir qrupu Azərbaycan türkcəsindən çıxsa da, başqa türk dillərində öz mövqeyini saxlamaqdadır. “Kitabi-taci-ədəb” əsərində bu gün dilimizdə işlənməyən, bəzi şivə və ləhcələrdə qalan arxaikləşmiş sözlər var və bunlar ana dilli abidələrimizin arxaik qatının semantik xüsusiyyətləri baxımından da diqqət çəkəndir. XV əsr türk ədəbi-bədii dilinin ən dəyərli yazılı nümunələrindən olan bu əsər üzərindəki araşdırmalar əyani surətdə göstərir ki, o, dövrünün ədəbi-bədii dili, onun lüğət tərkibi, fonetik sistemi, qrammatik quruluşu haqqında aydın təsəvvür yaradır və bu dövrün bütün dil xüsusiyyətlərini özündə işıqlandırır. Belə ki, abidədə elə türk mənşəli sözlər işlənmişdir ki, həmin lüğət vahidlərinin müəyyən bir qismi türk dilinin sonrakı inkişaf mərhələlərində istifadədən qalmışdır. Tədqiqat apardığımız əsərdə öz əksini tapmış qədim türk sözlərinin tədqiqi, onların araşdırılıb üzə çıxarılması tarixi leksikologiya üçün zəngin material verir. Bu sözlərin demək olar ki, əksəriyyəti müasir türk dillərində tamamilə arxaikləşmiş sözlərdir, bəzi şivə və ləhcələr istisna olmaqla günümüzdə istifadə olunmur.

Səlis və aydın yazı yazmaq, tarixdə qalacaq əsərlər yaratmaq, eyni zamanda xalqa xitab etmək, onların rəğbətini qazanmaq məqsədi ilə təsir etmə gücü olan əsərlər qələmə almaq bütün ictimai toplumlarda, mədəni sivilizasiyalarda üstün hörmətə layiq bir fəaliyyət sahəsi, sənət olmuş, və bütün insanların bu sənətə yiyələnməyə can atması hər zaman öz aktuallığını qoruyub saxlamışdır. Tarixə adını yazmış bir çox toplumlarda olduğu kimi, böyük türk xalqı da ədəbi istiqamətdə çox inkişaf etmiş, özünəməxsus əhəmiyyəti və yeri olan nəslə yazı yazmaq, müxtəlif səpkili əsərlər yaratmaq sahəsində xeyli irəliləmiş, hətta demək olar ki, zirvəni fəth etmişdir. Söz, türklərin yaşadıkları coğrafiyanın ən dəyərli sərvətlərindən olduğu üçün, söz söyləmə, tarixi, iqtisadi, bədii əsərlər yaratmaq bacarığı və məharətini də onlara fitri olaraq verilmiş istedad, bacarıq hesab etmək olar. Hər bir millətin, xalqın, ictimai toplumun çox dəyərli sərvəti olduğu kimi, türklərin də ən böyük sərvəti, ən qiymətli var-dövləti söz, yazı, və böyük ustalıqla yaradılaraq bu günə qədər yaşayan əsərlərdir. Türklərin sözün incəliklərinə, kəlamın təsir gücünə verdikləri əhəmiyyət, təbii ki, həyatda olan hər bir

şeyə verdikləri əhəmiyyət qədər və bəlkə də onlardan daha qiymətlidir.

Yazı sənətinə dəyər verən türklər “Quran” kimi mötəbər bir ilahi kitabın bəyanına əsasən bələğət və fəsahtədə elə bir məqama çatmışlar ki, həyatın bütün axarını sözlə təyin edir, “söz tərəzisi” ilə özlərinin qiymətini müəyyənləşdirirdilər. Sözüün sehirli gücünə dayanaraq, əzəmətli qüvvəsindən ilham alaraq tarixin ədəbi səhifələrinə öz şanlı keçmişini yazan bu xalqın ədəbi mirası əsrlər keçsə də, qərinələr ötsə də özünün möhtəşəmliyini və bir o qədər də saf tərəvətini qoruyub saxlaya bilmiş, bu ədəbi mirasdan bəhrələnərək saysız-hesabsız əsərlər yazılmış və yazılmaqdadır.

Nəsr klassik ədəbiyyatda əsas etibarını ilə İslamdan əvvəlki dövrdən başlayaraq daha əvvəl də qeyd etdiyimiz kimi İslam dininin gəlməsi ilə daha geniş formada inkişaf etmişdir. Sonrakı mərhələlərdə nəsr poeziya ilə paralel olaraq inkişaf etmiş və bu janrdə çox sayda elmi, tarixi, dini, ədəbi əsərlər meydana gəlmişdir. Bunlar içərisində əxlaq məsələləri, ədəb və davranış qaydalarını, müsbət insani keyfiyyətləri tərənnüm edən əsərlər də böyük əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, cəmiyyətlərin formalaşmasında bu qəbildən olan əsərlərin xüsusi rolu vardır və bütün dövrlərdə bu qəbildən olan əsərlərə toplumlar tərəfindən məxsusi qiymət, böyük əhəmiyyət verilmişdir. Apardığımız tədqiqat işinin mövzusu olan “Kitabi-taci-ədəb” əsəri də bu sahədə böyük əhəmiyyətə malik ədəbi abidələrdəndir. Bu əlyazmanın tədqiqatı zamanı qarşıya qoyulan əsas məqsəd isə adıçəkilən əsərin klassik türk nəsr abidəsi kimi dəyərləndirilməsi, əsərdə yer alan mövzuların müasir dövr etibarilə aktuallığı, cəmiyyətin formalaşmasında bu əsərin rolu, əsərin dili və s. kimi məsələləri elmi səviyyədə təhlil etməkdir. Bu nöqteyi-nəzərdən əsər üzərində apardığımız araşdırmalar zamanı qarşıya qoyulan məqsədə uyğun konkret nəticələr əldə edilmişdir.

Tədqiqat vasitəsi ilə aydınlaşdırılmışdır ki, müasir dövrdə olduğu kimi oğlan və qızların bərabər olaraq eyni məkanda təhsil almaları, qadınlara qarşı yüksək fikir, üstün münasibət, təhsilə böyük rəğbət bir çox Avropalı pedaqoqların iddia etdikləri kimi Qərb mədəniyyətindən qaynaqlanmayıbdır. “Kitabi-taci-ədəb” əsərindən də görüldüyü kimi hələ XV əsrdən bu təhsil forması Şərqdə mövcud olmuş və tətbiq edilmişdir.

Hələ XV əsrdə istifadə olunan sözlərin dilçilik elminin qayda-qanunları nisbətində günümüzdə istifadə olunan dillə müqayisəsi onu deməyə əsas verir ki, türk dili əsrlər boyu öz saflığını, axıcılığını, ahəngini və qüsursuzluğunu qorumuş və qorumaqdadır.

Bununla yanaşı olaraq tədqiqat işinin nəticələri arasında aydın olmuşdur ki, türk müəlliflərinin həyata baxışlarında özlərinə məxsus yanaşma tərzini və istiqamətləri olmuşdur. Belə ki, istifadə olunan bütün mövzular “Quran”a və eyni zamanda övliyaların, tanınmış şəxslərin, peyğəmbərlərin həyat hekayələrinə əsaslanmışdır. Tədqiqatdan əldə olunan nəticələrə əsasən bu əsərin yazılmasında əsas mənbə rolunu “Quran” oynamış, başda ayələr olmaqla, hədis və bunlara paralel hekayələrdən, dini rəvayətlərdən istifadə olunmuşdur. Hələ bu istiqamətdə aparılan araşdırma nəticəsində o da hasil olmuşdur ki, türklərin o dövrdəki fəthlərinin artması və baş vermiş bir çox siyasi hadisələr həm ədəbi həyatın dirçəlməsinə şərait yaratmış, yeni üslub və məfhumun əldə olunmasına vəsilə olmuş, həm də türk dilinin sürətlə inkişafı, dar çərçivədən geniş bir aləmə açılması, qısa bir zamanda böyük bir coğrafiyaya xitab etməsi, bir elm kimi tərəküzləşməsi ilə nəticələnmişdir.

Aparılan araşdırma zamanı əldə olunan nəticələr onu da deməyə əsas verir ki, nəsrin ən gözəl nümunəsi hesab edilən “Kitabi-taci-ədəb” kimi əsərlər İslam dövründən başlayaraq türklərin sosial-ictimai, ədəbi-bədii həyatını özündə əks etdirən bir janr olmuş, milli ədəbi-

bədii irsin qorunub saxlanması, siyasi-tarixi bir sıra məlumatların ötürülməsində mühüm rol oynamışdır. Başqa sözlə belə əsərlər tarixi mənbələr toplusu olaraq o dövrdə yaşayan türklərin dünyagörüşlərini, ictimai-siyasi baxışlarını, əqli-mənəvi durumlarını dərinəndən öyrənmək və tədqiq etmək üçün ən üstün vasitələrdən sayılmaqdadır.

Məlumdur ki, əsas mövzusu İslami-türk mədəniyyəti olan bu tip əsərləri üzə çıxarmamaq, onları tədqiq etməmək bu abidələrin yüz illər içində unudularaq itib getmələrinə səbəb olar. Bu səbəblə fərqli elm sahələrində aparılan araşdırmalar kitabxana rəflərində qalmış bir çox əsərlərin gün işığına çıxarılmasına səbəb olacaqdır. Bizim apardığımız tədqiqatın başlıca qayələrindən bir də məhz elə budur.

İslam-türk mədəniyyət tarixində qələmə alınmış əsərlərin ortaq xüsusiyyətləri şübhəsiz ki, bəşəri mövzulardır. Mövzusu insani dəyərlər olan əsərlər özündə insanın inanc və iman əsaslarını bildiren məlumatlar əks etməkdədir. Bu əsərlərin xüsusi bir qismi isə bu məlumat və təlimatların həyata keçirilməsini, praktiki tətbiq metodlarını göstərməyə çalışır. “Kitabi-taci-ədəb” üzərində apardığımız araşdırma zamanı məlum oldu ki, bu əsər əxlaqi dəyərlər və ədəb qaydalarının tətbiqi üçün təlimatlandırıcı bir vəsaitdir.

Müsləman-türk cəmiyyətindəki qaydalar, gözəl davranışlar, insanların bir-biri ilə qarşılıqlı münasibətləri, nəzakət və incəlik, ədəb-ərkan, bəşəri münasibətlərin qaydaya salınması və s. bu sadaladığımız qaydaların hamısı “Ədəbi-müəşərə” adlanan qaydalar toplusudur. Mədəniyyətin formalaşmasında çox vacib yeri olan adət və ənənələr də əsasını “Ədəbi-müəşərə”dən götürməkdədir. Burada yer alan bütün məsələlər gündəlik həyatımızda bizə lazımlı və vacib olan məsələlərdir ki, bunları bilmək bizim həyatda kamil insan kimi yetişməyimizdə çox vacibdir. Tədqiqata cəlb etdiyimiz “Kitabi-taci-ədəb” də bu düşüncə ilə qələmə alınmış əsərlərdəndir. Bu və bunun kimi əsərləri incələdikcə görürük ki, bu əsərlər arasındakı ortaq xüsusiyyət və məqsəd insanın tərbiyə olunmasına, içində yaşadığı mühitə uyğun bir şəkildə həyatını davam etdirə bilməsinə yönəldilmiş məlumatları, nəsihətləri incə, axıcı, təsiredici bir şəkildə oxucuya çatdırmaqdır.

İslam dininin insanların öyrənməyə yönəldilməsi, insanın özünü tanıması, içində yaşadığı mühitlə bütünləşərək həyatını davam etdirə bilməsi, dini əsaslara bağlı olması, insanlığa xidmət yolunda, düşüncə, fikir, işdə, sözdə, əxlaqda, davranışda, dünya və axirətdə xoşbəxt olmağa aparən prinsipləri təlqin edici xüsusiyyətdə bir çox əsərlərin mövcud olduğunu görürük. “Kitabi-taci-ədəb” əsərinin də bu düşüncə ilə qələmə alındığını, günümüze qədər öz təsir qüvvəsini saxlayan bir çox davranışların tarix içindəki yerini, mənbəyini təyin etməyimizə imkan verəcək xüsusiyyətə sahib olduğunu söyləyə bilərik.

“Kitabi-taci-ədəb” və buna bənzər əsərləri araşdırmaqla sadəcə tərbiyə və ədəblə bağlı bilgiler deyil, eyni zamanda, bu əsərləri qələmə alan müəlliflərin mədəni-siyasi səviyyələrini də tanımağımız mümkün olur. Bu cür əsərlər o dövrün mədəniyyətini, coğrafiyasını, tarixini, ədəbiyyatını, əxlaqını, dinini, dilini araşdıranlar üçün də əvəzedilməz mənbə rolunu oynayır.

Məlumdur ki, əsərin müəllifi türk-Osmanlı tarixində xüsusi rol oynamış Fateh Sultan Məhmədin dövründə yaşamışdır. Onun məhz Osmanlı tarixinin yüksəliş dövrünün başlanğıcı sayılan bir vaxtda yaşadığını və öz əsərində o dövrün cəmiyyət quruluşu, sosial-iqtisadi həyatı, məişəti və yaşayış tərzini, ədəbiyyatı, tarixi haqqında vermiş olduğu məlumatlar böyük əhəmiyyət kəsb etməkdədir.

XV əsrin müəlliflərindən olan Ələddin Çələbinin “Kitabi-taci-ədəb” əsərinin pedaqogika, təlim-tərbiyə, təhsil tarixi baxımından xüsusi bir yeri olduğunu anlamaq üçün, o

dövrün təlim tərbiyə metodu, tələbə-müəllim, valideyn-övlad münasibətləri, müəllimin davranış qaydaları və s. kimi mövzuları ehtiva etməsinə diqqət yetirmək lazımdır.

“Kitabi-taci-ədəb” əsərində İslam tərbiyəsinin xarakterik ana xüsusiyyətlərini görmək mümkündür. Əsərdə bilgisizlik, cəhalət insanın və cəmiyyətin ən böyük düşməni olaraq göstərilmiş, cahil kimsənin imanını qorumasının çətinliyinə işarə edilmişdir. Bununla yanaşı əsərdə insanın elmə, tərbiyəyə, inama, imana, doğruluğa, yaxşılığa diqqət edilməsi istənmişdir. Ailənin tərbiyədəki yeri və vacibliyi üzərində xüsusi həssaslıqla durulmuşdur. Valideynin övlada, övladın valideynə qarşı olan vəzifələri izah edilərək, övladın məktəbdə və həyatdakı uğurlarının böyük ölçüdə ailəsi ilə qarşılıqlı münasibətdən asılı olması sübut edilməyə çalışılmışdır.

“Kitabi-taci-ədəb” əsərində mədəniyyət və cəmiyyət tarixi baxımından vacib olan bir çox davranışı, adət və ənənəni, gündəlik yaşayış qaydalarını yönləndirən bir çox hekayələrin olması bu əsərin bir başqa xüsusiyyətlərini ortaya qoyduğu kimi, əsər üzərində aparılacaq yeni çalışmalara və araşdırmalara da yol açır. Türk ədəbiyyatına mənsub qədim ədəbi mətnlər çox az xalqa nəsis olacaq dərəcədə zəngindir və hələ gün üzünə çıxmamış minlərlə mövzunu özündə qoruyub saxlamaqdadır. Üzərində araşdırma apardığımız bu qədim və dəyərli əlyazma da qədim türk mədəniyyətini öyrənmək baxımından bizim üçün çox zəngin bir xəzinədir. Bu əsərin dili ilə bağlı nəzərə çatdırmaq istədiyimiz mühüm bir məsələ də orta əsr Azərbaycan və Anadolu türkcəsinin xüsusiyyətlərini özündə bütünlüklə əks etdirməsidir. Bilindi ki kimi Azərbaycanla Türkiyə arasında mədəni-ədəbi əlaqələrin qədim tarixi kökləri vardır. Klassik ədəbiyyat nümunələri də tarix boyu bu ədəbi bağları dirçəldib gücləndirən və zənginləşdirən xüsusi bir rola malik olmuşdur. Buna görə də “Kitabi-taci-ədəb” əsərinin tədqiqi Azərbaycan və Türkiyə ədəbiyyatı arasındakı Nizami Gəncəvi, İmadəddin Nəsimi, Qazi Bürhanəddin və Qazi Zərir kimi şəxsiyyətlərlə yaranan və inkişaf edən, Füzuli ilə bu inkişafın zirvəsinə çatan ədəbi əlaqələrdə məxsusi bir dəyərə sahibdir.

Nəticə

Bilindi ki kimi, XIV-XV əsrlər türk ədəbi dilinin təşəkkül və sonrakı inkişaf dövrü kimi səciyyələndirilir. Ədəbi dilimizin ədəbi-bədii xüsusiyyətlərini mühafizə edən, günümüzə çatdıran bir əsər kimi “Kitabi-taci-ədəb” demək olar ki, əsas qaynaq olaraq dəyərləndirilmişdir. Belə ki, apardığımız tədqiqat işinin nəticəsində əsərdə qədim Anadolu və Azərbaycan türkcəsinin ortaq dil xüsusiyyətlərinin, habelə bununla bağlı bütün imkan və gerçəkliklərinin əks olunması ortaya çıxmışdır. Bu araşdırma bizə belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, bütün təzyiqlərə baxmayaraq fonetikasında və qrammatikasında dil qanunlarını bütünü ilə mühafizə edən türk dilində dəyişikliklər, daha çox leksik bazada meydana gəlmişdir. Leksik vahidlərdə meydana gələn fərqliliyin səbəbi isə uzun müddət hakim idarəçilik, xüsusilə elm, texnologiya və hərbi sahə ilə bağlı terminlərin dilə daxil olmasıdır. Bu gün Anadolu türkləri ilə başqa yerlərdə yaşayan türklərin bir-birlərini tam olaraq anlama bilmələrinin önündəki ən böyük əngəl bu şərtlərdə bir-birlərindən ayrı olaraq inkişaf etmiş dəyişikliklərdir. Bütün türk dünyasında qədim mənbələrdə istifadə olunan və bu gün də istifadə edilən ortaq kəlmələr üzərində bir araşdırma aparıldığında bu kəlmələrin böyük bir sahədə eyni mənaları daşıdıqları, yalnız bəzi mənə dəyişmələrinə uğradıqları təsdiq olunmuşdur. Bu baxımdan “Kitabi-taci-ədəb” üzərində apardığımız araşdırma zamanı həmin

dövrün ədəbi dilinin öyrənilməsi və türk xalqları ədəbiyyatlarının müqayisəli şəkildə qiymətləndirilməsi ilə bağlı mühüm nəticələr əldə edilmişdir.

Yekun olaraq, bu tədqiqat işində bir daha türklərin həqiqətən də ədəbi fikirdə, ədəbiyyatda, tarixdə diqqətəlayiq əsərlər yaratmaqda nə qədər üstün olduqları, fitri olaraq bəlağətli və fəsahtəli danışiq, gözəl yazı qabiliyyətinə sahib olmaları, eyni zamanda türk dilinin zəngin bir dil olması öz əksini tapdı. Biz tarix boyu bəşər tərəfindən hər zaman yüksək qiymətləndirilən sözün gücünə, kəlamın qüdrətinə, qüvvət və təsirinə bir daha şahid olduq.

Ədəbiyyat

1. Şərifov K. (2001), “Mətnşünaslıq”, Tural-Ə Nəşriyyatı Poliqrafiya Mərkəzi. Bakı.
2. Şeker M. (2002), “Fatih devri Osmanlı müəlliflərindən Ali bin Hüseyin el-Amasi ve Tarikul-Edebi”, Diyanet İşleri Başk. Yay., Ankara.
3. Лихачев Д.С. (1964), “Текстология” (краткий очерк), издательство «Наука», Москва-Ленинград.
4. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu (ƏYİ) 315/315-M, تاج ادب

CONSEQUENCES OF MALNUTRITION AND ILL-HEALTH IN RURAL FARMING HOUSEHOLDS OF SUB-SAHARAN AFRICAN

Oyediran, Wasiu Oyeleke (Ph.D.)

Federal University of Agriculture, Abeokuta, Ogun State, Nigeria

<https://orcid.org/0000-0003-4490-5736>

Abstract

In the rural farming households of developing countries malnutrition and infant mortality are increasing. To worsening the situation, the rural incomes are lower than they were in some decades ago. Thus, the consequences of malnutrition in children are profound, far-reaching and irreversible. Malnutrition is the major underlying cause of death and disability. UNICEF reported that over 35 percent of children under the age of 5 in sub-Saharan Africa show physical signs of malnutrition as many of them suffer lifelong consequences in terms of impaired cognitive ability (including lower IQ), educational attainment, and overall productivity loss. This problem of food and nutritional insecurity in the present situation of insurgence, banditry, kidnapping, and conflicts is alarming and rural households in Nigeria suffer most. This is because rural households in Nigeria face serious security challenge, and could not go to their farms. Additionally, there is a high level of income variability due to factors beyond their control such as deficient infrastructural facilities and poor storage. Low expenditure on food results in inadequacy of essential nutrients which includes carbohydrates, proteins, vitamins and minerals. Other essential nutrients like iron, iodine, vitamin A, B, and C which basically serve as protective food are compromised. World Health Organization reported that poorly nourished mothers give birth to under-weight babies malnourished in the womb. Therefore, every six seconds, a child dies of hunger and related causes; every year nearly 11 million children living in poverty die before their fifth birthday and 1.02 billion people go to bed hungry every night. The child carry the effects of malnutrition to adulthood and if female, on to the next generation.

Keywords: farming, food, hunger, malnutrition, rural households, Nigeria, insecurity, income

A CROSS-CULTURAL STUDY OF BELIEFS ABOUT GENDER ROLES AND INTENTIONS TO HEALTH RISK BEHAVIORS IN YOUNG ADULTS OF PAKISTAN AND THE UK

Mamoona Mushtaq Ph.D.

Professor of Psychology
Govt MAO College, Lahore Pakistan

Richard Oliver de Visser

Professor of Psychology
School of Psychology
University of Sussex, United Kingdom

Abstract

Objectives: There are important gender differences in relation to how young men and women perceive their social gender roles and these roles impact on their intentions to health behaviours in future. **Method:** Between-subjects research design was used in the current research. Participants (PK women = 411, PK men = 307; UK women = 311, UK men =105) with (Mean_{age} 22.43, SD = 3.21) were university students from Pakistan and the United Kingdom. They completed online questionnaires to assess gender role beliefs, the importance of own gender and intention health behaviours. Sex Role Egalitarian Scale (Beere, 1984) was used to assess gender role beliefs. Intention health behaviours were assessed by using 14 items Intention Health Behaviours Scale (Richard & McDonald, 2013). Univariate ANOVA and correlation analysis were applied to explore country and sex difference across four groups. **Results:** Findings revealed that UK respondents gave more weightage to all intention health behaviours as compared to their peers from Pakistan ($p < .001$). Analyses also revealed that Pakistani respondents expressed more traditional gender role beliefs (SRES), gave more importance to their own gender and their traditional gender role beliefs were significantly and positively correlated with stronger intention to more exercise, smoke, alcohol, to be drunk, to use drugs in future, intention to physical health concerns and intention to emotional health concerns and were found to be negatively correlated with low intentions to wear helmet while driving motorcycle. Whereas, in UK respondents traditional gender role beliefs were significantly correlated with weaker intention to fasten seat belt while driving car, to fasten belt while sitting as passenger in car, to wear helmet while driving motorcycle and intention to use condom while matting with a casual or new partner. **Conclusion:** Pakistani respondent had greater beliefs about their gender and these beliefs were related to weaker health behaviors than their UK peers. **Implications:** The results reflect a need to be aware of the role played by gender beliefs in intention health behaviours and how culture shapes individual's beliefs, and health.

Keywords: gender role beliefs, intentions, health behaviours

Funding: The project was funded by Punjab Higher Education Commission (PHEC), Pakistan

MENSTRUAL LEAVE POLICY: AN EMERGING RIGHT OF WORKING WOMEN

Supriya Thapa

BALLB – 4 Sem, Jagran School of Law, Selaqui, Dehradun
India

Dr. Ruch Ramesh Sharma

Associate Professor, R.K.M.V., Shimla, India

Abstract

The movement for leave for the working women during their menstrual cycle dates back to 1920s. After a century, same movement has reemerged. A World Bank study conducted in September 2019 reports that 40% of the world's labour force constitutes women. Roughly half of this population experience a condition called dysmenorrhoea (painful periods). Apart from that, some also suffer from back pain, diarrhoea, fatigue, nausea, and vomiting when menstruating. This is the rationale for claiming leave during the periods when a woman may not be physically and mentally feeling fit. The Japanese Labour Standards enacted a favourable legislation in 1947. Working women in Zambia can avail menstrual leave, known as Mother's Day, as mentioned in the country's labour laws. Indonesia (two days menstrual leave per month), Philippines, Taiwan (three menstrual leaves a year), South Korea, and some provinces in China, have arrangements as well. Bills for providing paid menstrual leave have been also debated in 2013 in the Russian Duma and Italy in 2017. In 2018, the Menstruation Benefit Bill was tabled in the Indian Parliament. The Indian state of Bihar has already been offering its women workers two 'Special Casual Leave(s)' since 1992. Many of the Multi-National Corporations have started granting menstrual leaves recently. It is a positive step in equality. Since physically, the bodies of men and women are not alike. So equality can only be achieved by granting women such rights to bring them at par with their counter-parts including reservation of seats in public transport, menstrual leave etc. The present study undertakes the evolution of the movement for menstrual leaves. It further discusses the points for and against it. The doctrinal method of study has been adopted. The study concludes that many countries across the globe are gradually enacting legislative provision for granting menstrual leaves.

Keywords: Leave, menstrual, women.

**INFLUENCE OF ENTREPRENEURIAL TRAINING ON ENTREPRENEURIAL
INTENTION OF POLYTECHNIC STUDENTS**

A Study of Yaba College of Technology, Lagos, Nigeria.

Lanke Benedict AWOMAILO

Department of Business Administration and management
Yaba College of Technology,
Yaba, Lagos, Nigeria

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2291-0035>

Sunday OJEDIRAN

Department of Accountancy
Yaba College of Technology Yaba, Lagos, Nigeria

Johnson O. AYENI

Department of Marketing
Yaba College of Technology, Yaba, Lagos, Nigeria.

Abstract

The study aimed to investigate the influence of entrepreneurial training on entrepreneurial intention of polytechnic students. Youth unemployment in many developing countries is on the rise. Many of these nations recognize the promotion of entrepreneurship as the solution for this youth unemployment, especially for graduates from tertiary institutions. Entrepreneurial training have been linked to many economic factors such as self-employment, entrepreneurial intention, venture creation and current status of entrepreneur. The literature review suggests that contents of an entrepreneurship training should stimulate critical thinking in students and motivate generation of feasible and viable business ideas. The objective of the study were to ascertain the relationship between entrepreneurial training and entrepreneurial intention, to determine the impact of entrepreneurial training on self-employment intention. To identify the relationship between entrepreneurial training and entrepreneurial current status of polytechnics students of the Nigerian public polytechnic. To examine the impact of entrepreneurial training on venture creation. Primary data was collected using constructed questionnaire methods from a sample of 390 respondents in the selected department. Data analysis was done in using statistical packages for social science (SPSS version 20). SPSS was used to generate descriptive statistics describing the variables of interest. The data collected were analyzed base on the objectives, research questions and hypotheses. A total number of 390 questionnaires were returned for the analysis. Descriptive statistic method was adopted for the study and data were presented with use of tables and simple percentages. Spearman rank correlation method was used to analyze data the finding reveal that Entrepreneurial training has significant impact on entrepreneurial intention, self-employment, venture creation and the current status of entrepreneur.

Keywords: Entrepreneurial training Entrepreneurial Intention Venture Creation self-Employment, Entrepreneurship.

MODELING SERIES OF STUDIES WITH THE APPLICATION OF STRUCTURED FAMILIES OF MODELS

Cristina Dias (PhD)

Polytechnic Institute of Portalegre, Campus Politécnico, 10, and Center of Mathematics and Applications (CMA), New University of Lisbon, Portugal

ORCID NO: 0000-0001-6350-5610

Carla Santos (PhD)

Polytechnic Institute of Beja and Center of Mathematics and Applications (CMA), New University of Lisbon, Portugal

ORCID NO: 0000-0002-0077-1249

Abstract

A family of models is said to be structured when the models that constitute it correspond to the treatments of another model, which is called the base model. A treatment corresponds to a combination of levels of the factors involved in the base design. In this work, we will develop the modeling of series of studies with the application of structured families of models, within the scope of the STATIS methodology, with the objective of making inference for symmetrical stochastic matrices. The action of the factors, which are considered in the base design, on the structure vectors of the family matrices will be analyzed. We used ANOVA (Analysis of Variance) and related techniques, in the study of the referred action on linear combinations of the components of the structure vectors of the matrices of the model. We present an application of structured families of matrices of crossed products to plant breeding data, showing that there are significant influences, both of the year factor and of the local factor, regarding the behavior of cultivars, also indicating the existence of significant interaction. It was also possible to conclude that the degree one models, allow a great simplification of the calculations.

Keywords: Base design, Models, STATIS Methodology

EXPLORING THE EFFECT OF USING THE FLIPPED CLASSROOM MODEL ON EFL LEARNERS' CRITICAL THINKING

Amani Bouchareb

Amar Telidji University, Faculty of Foreign Languages, English Department, Laghouat,
Algeria

Abstract

The flipped classroom instructional model is one of the most used forms of blended learning in teaching and learning. It is based on using online education along with the traditional one and flipping teacher-student roles for opting to more autonomous learning. This instructional model is used widely especially with the spread of the global pandemic of Covid-19; considering the need for distance education at the time being. The 21st Century era requires a set of skills including critical thinking and problem solving. EFL learners are no exception to this requirement. Subsequently, this paper explores the effect that the flipped classroom has on EFL learners' critical thinking skills. For achieving this purpose, a pre- and post-test experimental design is required to test the learners' critical thinking skills with and without the implementation of the flipped classroom model. The sample of the experiment includes 51 second year EFL students from the English department of 8 Mai 1945 University of Guelma, studying the Grammar module. The sample consists of two groups; a study group of 25 students whom were taught using the flipped classroom model, and a control group of 26 students whom were taught using the traditional way of teaching. To measure their critical thinking skills prior the experiment, a test in an essay form is adopted, which tends to test their higher levels of thinking according to bloom's taxonomy including analysis and synthesis. Moreover, a pre-test with the same principles will be applied at the end of the experiment on both groups in order to see the development in their critical thinking skills. Finally, the expected results would be that the students in both groups will show different levels of critical thinking, that is, students taught by using flipped classrooms will show higher levels of critical thinking than students taught by using the traditional way only.

Keywords: Flipped classroom, blended learning, and critical thinking.

ELMİ ƏDƏBİYYATIN TƏRCÜMƏ PROBLEMLƏRİ

PROBLEMS OF TRANSLATION OF SCIENTIFIC LITERATURE

Ülviyyə Əliyeva

Gəncə Dövlət Universiteti, Azərbaycan Dili Kafedrasının Doktorantı. Gəncə/Azərbaycan,
orcid.org/0000-0002-0163-7383

Xülasə

Elmi ədəbiyyatın tərcüməsi böyük əhəmiyyətə malik olan bir prosesdir. Bu prosesdə terminoloji məsələlər xüsusi yer tutur. Elmin müxtəlif sahələrinə aid olan kitablarda, jurnallarda və ensiklopediyalarda çap olunan elmi və elmi-texniki mətnlərdə terminlər adi sözlərə nisbətən üstünlük təşkil edir. Adi sözlər kimi terminlər də bəzən müxtəlif mənalar ifadə edə bilər. Sözlərin belə çoxmənalılığı, həm terminoloji həm də ümumişlək mənada işlənməsi tərcüməçidən böyük diqqət və məharət tələb edir.

Hər hansı dildən tərcümə olunmasına baxmayaraq tərcümə mətnləri elmi üslubun incəliklərinə uyğun olmalıdır.

Araşdırmanın məqsədi, elmi ədəbiyyatın tərcümə problemlərinin araşdırılmasıdır.

İstifadə edilən metodologiya və metodlar: Elmi ədəbiyyatların və jurnalların araşdırılması nəticəsində əldə edilmiş biliklərə əsaslanır. Həmçinin bu barədə araşdırmalar aparan alimlərin gəldiyi nəticələr də istifadə edilib.

Terminoloji tərcümədə, terminlər bəzən ümumi nominativ mənalı sözlərlə eyni ola bilər.

Bu məruzədə ingilis dilindən rus dilinə tərcümə üçün örnək təşkil edən mətn üzərində incələmə aparılmışdır. İngilis dilində verilmiş mətndən onun rusca tərcüməsinin əsas fərqi cəhəti söz birləşmələrinin sayının daha çox olmasından ibarətdir. Təhlil edilən mətnlərdəki söz birləşmələri eyni qayda ilə düzülüşdür. İngilis dilindəki mətnin üçüncü cümləsində budaq cümləsi ilə ifadə olunmuş absolyut konstruksiya verilmişdir. Dördüncü cümlədə mürəkkəb cümlənin iki hissəyə bölünməsi ilə monotonluq yox edilmişdir.

Açar sözlər: Elmi ədəbiyyat, Elmi- texniki ədəbiyyat, Terminoloji məsələlər, Elmi üslub

Summary

Translation of scientific literature is a process of great importance. Terminological issues have a special place in this process. In scientific and scientific-technical texts published in books, journals and encyclopedias related to various fields of science, terms prevail over ordinary words. Terms, like ordinary words, sometimes have different meanings.

Such ambiguity of words, both terminological and general, requires great attention and skill from the translator.

The purpose of the research is to study the problems of translation of scientific literature.

Methodology and methods: It is based on the knowledge gained as a result of researching scientific literature and journals. The findings of scientists conducting research on this issue were also used.

In terminological translation, terms can sometimes be the same as words with common nominative meanings.

This scientific article examines the text that serves as a model for translation from English into Russian. The main difference between the English text and its Russian translation is the large number of word combinations. The word combinations in the analyzed texts are arranged in the same order. The third sentence of the English text contains an absolute construction expressed by a branch sentence. In the fourth sentence, the monotony is eliminated by dividing the compound sentence into two parts.

Key words: Scientific literature, Scientific and technical literature, Terminological issues, Scientific style.

Giriş

Elmi ədəbiyyatın tərcüməsi böyük əhəmiyyətə malik olan bir prosesdir. Bu prosesdə terminoloji məsələlər mühüm yer tutur. Elmin müxtəlif sahələrinə aid olan kitablarda, jurnallarda və ensiklopediyalarda çap olunan elmi və elmi texniki mətnlərdə terminlərin mühüm yeri vardır. Bəzi mətnlərdə terminlər adi sözlərə nisbətən daha çox üstünlük təşkil edir. Adi sözlər kimi terminlər də bəzən müxtəlif mənaları ifadə edə bilər.

Məqalənin məqsədi: elmi ədəbiyyatın tərcümə problemlərinin araşdırılmasıdır.

İstifadə edilən metodologiya və metodlar: Elmi ədəbiyyatların və jurnalların araşdırılması nəticəsində əldə edilmiş biliklərə əsaslanır. Həmçinin bu barədə araşdırmalar apara alimlərin gəldiyi nəticələr də istifadə edilib.

Terminoloji tərcümə: Terminlər bəzən ümumi nominativ mənalı sözlərlə eyni ola bilər [1,48-49].

Məsələn, ingilis dilində “pocket” sözü adi danışiq dilində “cib” mənasında işlənir.

Lakin ingilis dilində “pocket” leksemi aviasiya termini kimi “hava çalası” mənasında işlənir. Sözlərin belə çoxmənalılığı tərcüməsi üçün bəzən çətinliklər yaradır. Bir leksemin həm terminoloji, həm də ümumişlək mənada işlənməsi tərcüməsindən böyük diqqət və məharət, dərin bilgi və dili hiss etmək qabiliyyəti tələb edir. Çünki hər bir söz çoxsaylı potensial imkanlarına malikdir [Федоров, 1983: 38-46].

Elmi və elmi-texniki ədəbiyyatın tərcüməsində əsasən dildə mövcud olan hazır terminlərdən istifadə olunur. Bu zaman yalnız lüğətlərdən bacarıqla istifadə edə bilmək azdır. Eyni zamanda tərcüməçi tərcümə etdiyi elm sahəsinə yaxından bələd olmalı, onun bütün qanunauyğunluqlarını və incəliklərini dərinlən bilməlidir. Bundan əlavə terminlə ifadə olunmuş söz kökünün bütün morfoloji təkamülü, derivativ əlaqələri tərcüməyə aydın olmalıdır [Рецкер, 2005: 102-104].

M.M.Morozov yazır: “İngilis dilində “to glide” (sürüşmək) felinin əsas mənasını bilən tərcüməçi aviasiyaya aid məqalələrin tərcüməsində “glider” sözünü mətnə uyğun olaraq, heç bir lüğətə baxmadan “planet” kimi tərcümə edəcəkdir. Çünki heç bir lüğət durmadan inkişaf edən və dəyişən terminologiyayı tam əks etdirməyə qadir deyildir [Гальперин, 1990: 21-22].

Hər hansı dildən tərcümə olunmasına baxmayaraq, tərcümə mətnləri elmi üslubun incəliklərinə uyğun edilməli, ayrı-ayrı sözlərin, terminlərin, frazeoloji və sintaktik ifadələrin, sabit birləşmələrin hədəf dildə təqdim olunma variantları üslubun qanunlarına tabe olmalıdır.

Terminlər haqqında danışarkən qeyd etməliyik ki, elmi ədəbiyyatın tərcüməsində hədəf dildə məxəz dildəki terminə uyğun olan semantik variant seçilməlidir.

Bu zaman terminin mənasını ifadə etmək üçün hədəf dildə mövcud olan sözlərdən və alınma leksemlərdən istifadə etmək mümkündür. Terminlərin tərcüməsində alınma sözlərdən istifadə olunur.

1) Dilin lüğət tərkibinə daxil olan dilin öz sözləri ilə ifadə oluna bilməyən anlayışları bildirən alınma sözlər. Bunlara əsasən internasionalizmlər daxildir.

2) Elə alınma sözlər vardır ki, onlar məxəz dildə mövcud olan anlayışları hədəf dildə ifadə edən leksemlərin yalnız tam olmayan ekvivalentləri sayıla bilər. Məsələn, “artikulyasiya” sözü nitq orqanlarının işini təsvir edən leksemdir və “tələffüz” anlayışını müəyyən qədər ifadə edir [Морозов, 1985: 90-91].

“Poetry differs from prose mainly in the fact that the Words of the former are arranged upon a definite principle of order as to their Sound. This principle has not been the same at all times and in all languages.

Amongst the Greeks and Romans it was based upon quantity, i. e. The time occupied in pronouncing the syllables, those that are long taking up twice as much time as those that are short. In our own poetry the principle of arrangement is the regular recurrence of accented and unaccented syllables, the stress of the voice in uttering the accented ones occurring as regularly as the beats of the pulse or the ticks of a watch. The undulation of sound produced by this continuous flow of accents and non-accented is known as rhythm, and this it is which constitutes the essential difference between poetry and prose.

Yuxarıda verilmiş ingiliscə mətnin rus dilinə tərcüməsinə baxaq:

“Поэзия отличается от прозы главным образом тем, что слова располагаются в ней по определенному принципу, состоящему по упорядочению или организации их звуковой стороны.

Этот принцип не являлся одинаковым во все времена и во всех языках. У греков и римлян он основывался на количестве, т.е. на времени необходимом для произнесения слогов, причем долгие занимали вдвое больше времени, чем краткие.

В нашей поэзии принципом упорядочения, т.е. организующим принципом является равномерное чередование ударных и неударных слогов; усилие голоса, необходимое для произнесения ударных слогов, повторяется так же равномерно, как биение пульса или тикание часов. Волнообразное движение звуков, вызываемое этим непрерывным течением ударных и неударных, известно под названием ритма, и он-то и составляет существенное отличие поэзии от прозы [Морозов, 1985: 240-241].

Nəzm nəsrdən onunla seçilir ki, burada sözlər müəyyən bir prinsiplə düzülür. Bu prinsip sözün səs təşkilinə əsaslanır. Bu səs təşkili prinsipi bütün dillərdə və bütün zamanlarda eyni olmur.

Yunan dilində bu prinsip səslərin sayına və onların tələffüz müddətinə əsaslanırdı.

Bu zaman uzun tələffüz olunan saitlər daha çox zaman təşkil edirdilər. Rus poeziyasında əsas təşkil prinsipi vurğulu və vurğusuz saitlərin bir-birini əvəz etməsi qaydasına əsaslanır. Bu səs əvəz etməsi ürəyin döyüntüsünə və ya saatın işləməsinə bənzəyir.

Səslənən dalğavarı hərəkəti vurğulu və vurğusuz saıtlərin yerdəyişməsinə əsaslanır. Bu yerdəyişmə ritm adlanır. Nəzmin nəsrdən əsas fərqi bu ritmlə bağlıdır.

Leksik nöqtəyi- nəzərdən bu mətn parçası terminoloji və yarımterminoloji elementlərin çoxsaylılığı ilə səciyyələnilir [Гальперин, 1990: 90-91].

Nəticə

İngilis dilində verilmiş mətndən onun rusca tərcüməsinin əsəs fərqi buradakı söz birləşmələrinin sayının daha çox olmasından ibarətdir. Söz sırası baxımından hər iki mətndəki söz birləşmələri eyni qayda ilə düzölmüşdür. İngilis dilindəki mətnin üçüncü cümləsində budaq cümləsi ilə ifadə olunmuş absolyut konstruksiya verilmişdir. Dördüncü cümlədə mürəkkəb cümlənin iki hissəyə bölünməsi ilə monotonluq yox edilmişdir.

Ədəbiyyat

Федоров А.В. Введение в теорию перевода. Москва: Изд. Литературы на иност. Языках- 1983.

Гальперин, И.Р. Перевод и стилистика. Москва: Учнедиз, 1990.

Львовская, З.Э. Теоретические проблемы перевода. Москва: Наука, 2005.

Морозов, М.М. Техника перевода научной и технической литературы с английского на русский язык. Москва: Наука, 1985.

Пронина, Р.Ф. Перевод научно – технической литературы. Ленинград: Советский писатель, 2003.

Рецкер, Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Москва: Международные отношения, 2015.

ROLE OF INTERNET & SOCIAL MEDIA IN EDUCATION

Irshad Ullah

Department of Education Abdul Wali Khan University Mardan

Aamna Saleem Khan

Guest Editor Science Publishing Group

Abstract

Internet and social media these are used worldwide. This is internet that connects the world and makes the communication very fast. Because of this internet connectivity social media is formed and people are using it very extensively. They use it for different purpose. Education is also very important field and development in the field of education is very fast. These two (Internet and social media) play a very important and key role in the life of people especially of young people. With the help of this it's possible for an individual to communicate and build its trust in social media market. Students and teachers can use it in variety of ways in education process. Like in this COVID-19 period educationist used it to overcome the challenges raise by this pandemic. In this research a documentary analysis was performed to study that how it help the people in the field of education. Online documents from internet were used for analysis. Suggestions were mad for improvement.

Keywords: Internet, Social Media, Education, Analysis

EFFECTIVE UTILIZATION OF SOCIAL MEDIA IN EDUCATION

Aamna Saleem Khan

Guest Editor Science Publishing Group

Irshad Ullah

Department of Education Abdul Wali Khan University Mardan

Abstract

Social media is an interactive technologies in which it is possible to create and share ideas, career interest and other forms with the help of which it is possible to express with the help of communities which are connected and organized in virtual form. This media is designed and having the feature of WEB 2.0 Internet based usage. It is a platform in which user generated profile and content is shared and organized on online networks. The user is connected and they are part of online communities. These networks use laptops, desktops and even now day's mobile devices. The rapid development and explosion in the world of internet and technologies make its use very challenging. The number of user on this platform is in millions in different countries of the world. They use different platforms like Facebook, YouTube, Instagram, whatsapp etc. Social Media is working like an industry in the life of human. Social media can be used in variety of ways. Sometime people use it in a wrong way. In this research it is studies that how it's possible to minimize the misuse of social media. Documents from online sources were analyzed for this purpose. Suggestions were mad at the end.

Keywords: Media, Social Media, Utilization, Sources

KİRLİLİK SİĞINAĞI HİPOTEZİ: TÜRKİYE İNCELEMESİ POLLUTION REFUGEE HYPOTHESIS: A REVIEW OF TURKEY

İsmet Emir KUDUBEŞ

Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümü,
ORCID No: 0000-0002-3568-5084

Özet

Ekonomik büyüme, özellikle gelişmekte olan ülkelerin temel makro ekonomik amaçlarının başında gelmektedir. Birden fazla yolu bulunan büyümenin en karlı aynı zamanda hızlı yollarından birisi dış ticarete üstünlük ve doğrudan yabancı yatırımlar. Özellikle kendisinden daha gelişmiş ülkelerin üretimlerini kendi ülkesine çekmek isteyen gelişmekte olan ülkeler, aynı zamanda söz konusu üretimin yaratacağı çevre kirliliğine de katlanmayı göze almaktadırlar. Yani aynı anda hem kar hem de zarar etmektedirler. Günümüz küresel dünyasında sürdürüle gelen uluslararası iş düzeni ve serbest ticaretin yarattığı bu ikilem Kirlilik Sığınağı Hipotezi'ni hala canlı tutmakta ve ülkelere daima bir alternatif maliyet hesabı yaptırmaktadır.

İki tarafın da kazançlı çıkmak istediği bu sistemde, gelişmiş ülke, üretimine bir şekilde devam ederken aynı zamanda kendi vatandaşını üretimin yaratacağı kirlilikten korurken, gelişmekte olan ülke ise büyüme ve onun getirmesini beklediği refah karşılığında üretimin yaratacağı çevre kirliliğine de katlanmayı kabullenmekte gerekirse yasal düzenlemelerde esnekliğe gitmeyi hatta teşvikler vermeyi göze almaktadır. Fakat bir ülkenin kirlenmesi, kirli sektörlere önlemler almaması, büyüme pahasına bunlara katlanması sadece o ülkenin sorunu değildir. Domino etkisi ile bir ülkede başlayan kirlilik büyüyerek diğer ülkelere sıçramakta ve mikro bir problem olmaktan çıkıp makro bir problem haline gelmektedir. Dolayısıyla bu konu bir ülkenin değil dünyanın problemidir ve mücadele de topyekûn olmalıdır. Türkiye'de özellikle 1980'li yıllardan sonra artarak devam eden hava kirliliği, su kirliliği gibi problemler ile baş etmek istiyorsa Kirlilik Sığınağı Hipotezi'nde öncelikle "sığınak" olmaktan kurtulmalı, sonra da gelişmiş ülkeler gibi küresel kirlilik ile mücadeleye katılmalıdır.

Bu çalışmada birinci kısımda kirlilik sığınağı hipotezi incelenecek, ikinci kısımda ülkeler üzerinden kıyaslamalar yapılarak Türkiye özelinde yapılan uygulamalar anlatılacaktır. Son bölüm ise kirlilik sığınağı hipotezinin sonuçlarından, alınması gereken önlemler ve önerilerden oluşacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kirlilik Sığınağı, Kirlilik Sığınağı Hipotezi, Türkiye

Abstract

Economic growth is one of the main macroeconomic goals of developing countries. One of the most profitable and at the same time fast ways of growth, which has more than one way, is superiority in foreign trade and foreign direct investments. Developing countries, especially those who want to attract the production of more developed countries to their own countries, are also willing to put up with the environmental pollution that this production will create. In other words, they make both profit and loss at the same time. This dilemma created by the international business order and free trade that continues in today's global world keeps

the Pollution Shelter Hypothesis alive and always makes countries make an alternative cost calculation.

In this system, where both sides want to profit, the developed country continues its production in some way, while protecting its own citizens from the pollution that production will create, while the developing country accepts to endure the environmental pollution that will be created by production in return for growth and the welfare it expects to bring, if necessary, even to flexible in legal regulations. affords incentives. However, the pollution of a country, not taking measures against dirty sectors, and enduring them at the expense of growth is not the only problem of that country. Pollution, which started in one country with the domino effect, spreads to other countries and becomes a macro problem rather than a micro problem. Therefore, this issue is a problem of the world, not of a country, and the struggle must be total. If Turkey wants to deal with problems such as air pollution and water pollution, which have been increasing especially after the 1980s, it should first get rid of being a "shelter" in the Pollution Shelter Hypothesis and then join the fight against global pollution like developed countries.

In this study, the pollution shelter hypothesis will be examined in the first part, and the applications made in Turkey will be explained by making comparisons over the countries in the second part. The last part will consist of the results of the pollution haven hypothesis, the precautions and recommendations to be taken.

Keywords: Pollution Refuge, Pollution Refuge Hypothesis, Turkey

DICHOTOMY BETWEEN BEEF TRADE AND VIGILANTE CAMPAIGN IN INDIA

Prachi Bajpai

BALLB- 10th Semester,
Jagran School of Law, Selaqui, India

Abstract

India is the world's largest beef exporter. The beef exports refer to buffalo meat alone as the slaughter and export of cow meat is prohibited. Data of the Agricultural and Processed Food Products Export Development Authority working under the commerce ministry shows that when the Modi government took over in 2014, beef exports rose substantially. In fiscal 2014-15, beef exports stood at 14,75,540 metric tonnes, the highest in 10 years, up from 13,65,643 metric tonnes in 2013-14. Beef exports rose marginally in 2016-17, beef exports stood at 13,30,013 metric tonnes - a 1.2 per cent rise from 2015-16. In 2017-18, the figure again marginally increased to 13,48,225 metric tonnes - a 1.3 per cent rise from 2016-17. In 2019-2020, 11,52,547 metric tonnes were exported by India. The beef exported annually is worth US\$4 billion. These trends are accompanied by parallel actions of the cow protection groups. In September 2015, Mohammad Akhlaq was killed by a mob on suspicion of cow slaughter at Bisara village in Dadri district of Uttar Pradesh. Since 2014, at least fifty people have been killed and around three hundred people have been injured by the vigilante groups. More than hundred attacks have taken place in last six years. The Report of Human Rights Watch found that the ground has been alleged possession or consumption of the beef. The mob attacks have hindered country's trade, the rural agricultural economy, leather and meat export industries. The present paper aims to discuss the dichotomy towards beef prevalent in India.

Keywords: Beef, cow, exports, India.

ANALYSIS OF CAREER DEVELOPMENT, LEADERSHIP STYLE, AND EMOTIONAL INTELLIGENCE ON THE WORK ACHIEVEMENT OF EMPLOYEES OF PT. BNI (PERSERO) TBK PALEMBANG BRANCH IN INDONESIA

Luis Marnisah¹, Hasbiyallah², Jefirstson Richset Riwukore^{3*},

Fellyanus Habaora⁴, Hakima Maris⁵

Indo Global Mandiri University of Palembang^{1,3,4}

PT. BNI (Persero) Tbk Branch of Palembang²

STIE APRIN PALEMBANG⁵

Abstract

The purpose of this study is to analyze an influence of career development, leadership style and emotional intelligence on the work performance of PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch. This research used explanatory survey method. The sampling technique that will be used in this study is non-probability sampling, namely purposive sampling. The sample of this study were all permanent employees totaling 130 people. For the purposes of data collection, the author uses a questionnaire technique. In this study, the inferential data analysis used was multiple regression analysis using the SPSS For Windows 27.0 software program. The results of this study conclude that there is a positive and significant influence on career development, leadership style, and emotional intelligence either partially or simultaneously on employee performance. The career development variable indicator that has the greatest influence is the indicator of the identification of employee strengths and weaknesses. The indicator of the leadership style variable that gives the greatest influence is the leader's friendliness indicator. The indicator of emotional intelligence variable that gives the biggest influence is the employee's emotional self-awareness indicator. The performance indicators of employees who have the highest scores are indicators of work processes and working conditions on the quantitative aspects and indicators of the ability to analyze data or information on the qualitative aspects.

Keywords: Career Development, Leadership, Emotional, Job Performance

INTRODUCTION

In the current era of globalization where the changes are so fast, PT. BNI (Persero) Tbk, Palembang Branch is required to make adjustments in all aspects of the company. The process of adapting company changes to individual changes is not easy. Companies are also required to improve the quality of human resources to overcome increasingly fierce competition and be able to keep up with changes in the company's environment (Kumala & Agustina, 2018).

Human resources who have work performance will be able to maintain the stability of the company which will later be able to bring the company to achieve its goals. Moreover, in the business world that is growing more rapidly today and the development of increasingly sophisticated knowledge and technology, it will bring changes in the pattern of employees' lives. These changes result in higher demands on each employee to further improve their work performance (Heikal, 2016).

Likewise with PT. BNI (Persero) Tbk, Palembang Branch is very concerned about the work performance of its employees. The importance of work performance is the main capital for the company to achieve its goals. Based on field observations, in the past year employees at PT. BNI (Persero) Tbk, Palembang Branch in terms of work performance is experiencing a decline. This can be seen from the accuracy of employees in completing work that is not optimal, where there are still many employees who have not been able to complete the work on time. In addition, there are still many mistakes in completing their work, for example, many errors in customer service and information submitted.

This work performance is very important for the development of PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch, because the progress and decline of a company are influenced by the work performance of the employees in it. Therefore, this work performance must always be monitored for its development, one way to do this is with a work assessment which is part of the performance management system. When associated with customers and companies, work performance is very important and must be considered because high work performance in an employee will lead to customer satisfaction. If the work performance achieved by employees receives less attention, it will result in undesirable things, such as not optimal work results. One of the important factors in efforts to improve employee performance is career development. PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch as a company that wants to improve work performance for its employees is also doing a lot of career development for employees. One of the career development carried out is through training provided by the company. The following is data related to employee training of PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch was conducted during the period of 2018-2020.

Table 1. Employee training of PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch for the period of 2018 – 2020

Year	Total of Participant	Number of Training Hours (in hours)	Number of hours of training per employee	Number of Training Per Employee	Number of Trained Employees (in person)
2018	266	940	59	16	16
2019	312	1,807	100	17	18
2020	648	3,982	166	27	24

Source: PT. BNI (Persero) Tbk Branch

Concerning leadership abilities in organizations that support employee performance, PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch as part of a large organization also has its leadership structure to facilitate the implementation of its work. The leadership style used at PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch is team management or task management. Different understandings on each task also affect the achievement of employee performance. The use of this leadership style is not by working conditions because it pays less attention to its employees but only pays attention to the work activities faced by its employees. This also affects the high or low level of employee performance to be achieved by PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch.

This emotional intelligence greatly affects a person's life as a whole starting from life in the family, work, to interact with the social environment. Therefore, emotional intelligence

also affects the way a person solves problems in everyday life, both in family life, work, and interactions with the social environment. This is an ability that every human resource should have to be able to excel in their field of work. Emotional intelligence works in synergy with cognitive intelligence. Therefore, employees who want to excel must have both. Without emotional intelligence, people will not be able to use their cognitive intelligence to its fullest potential.

Based on the description above, the objectives of this study are (1) (1) to analyze the effect of career development on employee performance at PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch; (2) to analyze the effect of leadership style on the work performance of employees of PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch; (3) to analyze the effect of emotional intelligence on the work performance of employees of PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch; and (4) analyze the effect of career development, leadership style, and emotional intelligence together on the work performance of employees of PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch.

LITERATURE REVIEW

Human Resource Management as a determining factor for the success of an organization. This is due to direct contact in designing human resource planning, development, and career, leadership, emotional intelligence to work performance. Human Resource Management is actually managed effectively to get work performance to achieve organizational goals.

Management according to (Riwukore, 2010) is an art and science of planning, organizing, directing, compiling, and supervising human resources to achieve predetermined goals. Human Resource Management is a science or art that regulates the relationship and role of the workforce to be effective and efficient in the use of human capabilities to achieve goals in every company (Riwukore, 2020). HR management is a science that studies how to empower employees in the company, create jobs, work groups, develop employees who have the ability, identify an approach to be able to develop employee performance and reward them for their efforts at work (Wright & McMahan, 1992).

The Human Resource Management function as a theory has 11 managerial and operational functions as proposed by (Maskur, Purwanto, & Choiriyah, 2021) namely Planning, Organizing, Directing, Controlling, Procurement, Development, Compensation, Integration, Maintenance, Discipline, and Termination. HR management has several approaches, Hasibuan (2014) *op. cit.* (Riwukore, 2010) has three approaches which are: (1) Mechanical Approach, (2) Paternalist Approach, (3) Social System Approach.

Career development is important where management can increase productivity, improve employee attitudes towards their work and build higher job satisfaction (Balbed & Sintaasih, 2019). Meanwhile, M Andrew J. Fubrin in (Distyawaty, 2017) suggests that career development is an employment activity that helps employees plan their future careers in the company so that the company and the employees concerned can develop themselves to the maximum.

Leadership style has an important role to influence, move and encourage subordinates to want to do the tasks assigned by the leader. Leadership style can be measured by the following indicators (Riwukore, Alie, & Habaora, 2021): (1) The level of achievement

motivation, such as intelligence, physical energy, and mental energy. (2) Willingness to take responsibility, such as awareness of purpose, enthusiasm, friendliness, integrity, decisiveness in making decisions, and independence. (3) Education or experience, such as knowledge, technical mastery, and teaching skills.

Emotional intelligence is defined as a special ability to read the deepest feelings of people who make contact and handle relationships effectively. While at the same time being able to motivate yourself and meet the challenges of relationship management. This ability is basically owned by strategists, motivators, coaches, negotiators, and all human resource developers, they also hear unspoken words, unheard messages, through faces and body language so that they can convey the news that has important meaning (Arora, 2017).

Emotional intelligence is the ability to manage oneself and interact with others in an adult and constructive way (Ioannidou & Konstantikaki, 2008). In addition, emotional intelligence is a set of abilities to feel and express emotions, assimilate emotions in thinking, understand and reason with emotions, and relate emotions in oneself and others (McShane & Von Glinow, 2012).

(Kreitner & Kinicki, 2014) divide of dimensions of emotional intelligence into four dimensions, namely self-awareness, self-management, social awareness, and relationship management. However, Kreitner and Kinicki classify self-awareness and self-management as personal competence, which is the capability to consider how a person manages himself. Meanwhile, social awareness and relationship management are groups under social competence, which is the capability to show personal relationships.

Work achievement is a performance that refers to the level of achievement of the tasks that make up a person's job. Performance reflects how well an employee fulfills the requirements of a job. Performance is often misinterpreted as an effort that reflects the energy expended, performance is measured in terms of results (Simamora, 2012).

The partial relationship on the influence between career development, leadership style, and emotional intelligence on work achievement has been carried out by several researchers. (Santosa, 2012) "The influence of leadership style on employee work achievement in the environment of the Office of National Unity, Politics and Community Protection in Kediri Regency". (Sepang, Tewal, & Tumbol, 2014) with the title of research "autocratic leadership style, democratic and laissez-faire on increasing employee work achievement at KPP Pratama Manado". (Soelistya, 2014) with the title of research "the influence of participatory leadership and communication for work motivation and its impact on employee work achievement at Maspion Group Surabaya East Java". (Wahyuni, 2014) Research "Effect of career development on employee work achievements (Study of permanent employees at PT. Astra International, Tbk Daihatsu Malang)". Research of (Marnisah, Riwukore, Habaora, & Susanto, 2021) about Constructing Hafizh and Hafizhah commitments to professionalism. Research of (Riwukore & Habaora, 2021) about Relationship of work ethics, professionalism, and leadership to the performance of internal auditors at the Inspectorate Body of Kupang City

(Suharso, 2015) with the research title "the influence of intellectual quotient (IQ) and emotional quotient (EQ) on work achievement of Kanjuruhan University employees, Malang". (Sinaga, 2018) with the research title "the influence of discipline, motivation and emotional quotient on the work achievement of employees at the Pertamina Tandem FP LPG

Depot". (Heikal, 2016) with the research title "the influence of work stress and career development on the work quotient of employees at PT. Jasa Marga (Persero) Tbk Belmera Branch". The results of the research and discussion indicate that there is a significant influence between work stress on work achievement of employees at PT. Jasa Marga (Persero) Tbk. Belmera branch, there is a significant influence between career development and work achievement and simultaneously there is a significant influence between the independent variables (work stress X1 and career development X2) on the dependent variable Y (work achievement).

(Widiartana, Zukhri, & Sujana, 2016) with the research title "the influence of leadership style and work motivation on employee work achievement at UD. Sinar Abadi". (Basuki, 2017) with the research title "the influence of career development and work motivation on employee work achievement mediated by job satisfaction at PT. Master Wovenindo Label North Jakarta". (Ermiati, Amanah, Harahap, & Tanjung, 2018) with the research title "the influence of career development and work placement on employee work achievement at PDAM Tirtana in North Sumatra Province". (Kumala & Agustina, 2018) in the research title "the influence of leadership style on employee work achievement at the Regional Archives and Library Service of Bogor Regency". Based on the results of research that has been done, it shows that there is a significant influence between leadership style on employee work achievement. Leadership that can improve employee work achievement is a style that is adapted to the circumstances and conditions of the work environment. Good cooperation between leaders and employees can further improve performance at work. There is still a shortage of leaders in improving employee work achievements such as timeliness and employee attendance.

(Lutfianto, Budiwati, & Darmawa, 2018) with the research title "the effect of training and career development on work achievement and employee performance of PT. BPR Sentral Arta Asia Lumajang". (Imron & Suhardi, 2019) with the research title "the influence of leadership style, teamwork and organizational culture on work achievement and its impact on employee performance". (Lubis & Susanti, 2019) with the research title "the influence of leadership style and compensation on employee work achievement (Study at PT Japfa Comfeed Indonesia (JCI) Tbk Division Fam 1 Padang)". (Mendrofa, 2019) with the research title "career development analysis on employee work achievement at PT. Pos Indonesia Gunung Sitoli Branch". The results showed that career development had a positive and significant effect on the work achievement of employees of PT. Pos Indonesia Gunung Sitoli Branch. This means that if career development increases, it will be followed by an increase in employee work achievement.

Based on the explanation above, this research framework can be simulated as shown in Figure 1. The figure shows the influence between the variables of career development, leadership style, and emotional intelligence on work achievement, either partially or simultaneously. Thus, the hypotheses in this study consist of: (1) It is suspected that there is an influence of career development on employee work achievement (Hypothesis 1); (2) It is suspected that there is an influence of leadership style on employee work achievement (Hypothesis 2); (3) It is suspected that there is an influence of emotional intelligence on employee work achievement (Hypothesis 3); and (4) It is suspected that there is an effect of

career development, leadership style, and emotional intelligence together on employee work achievement (Hypothesis 4).

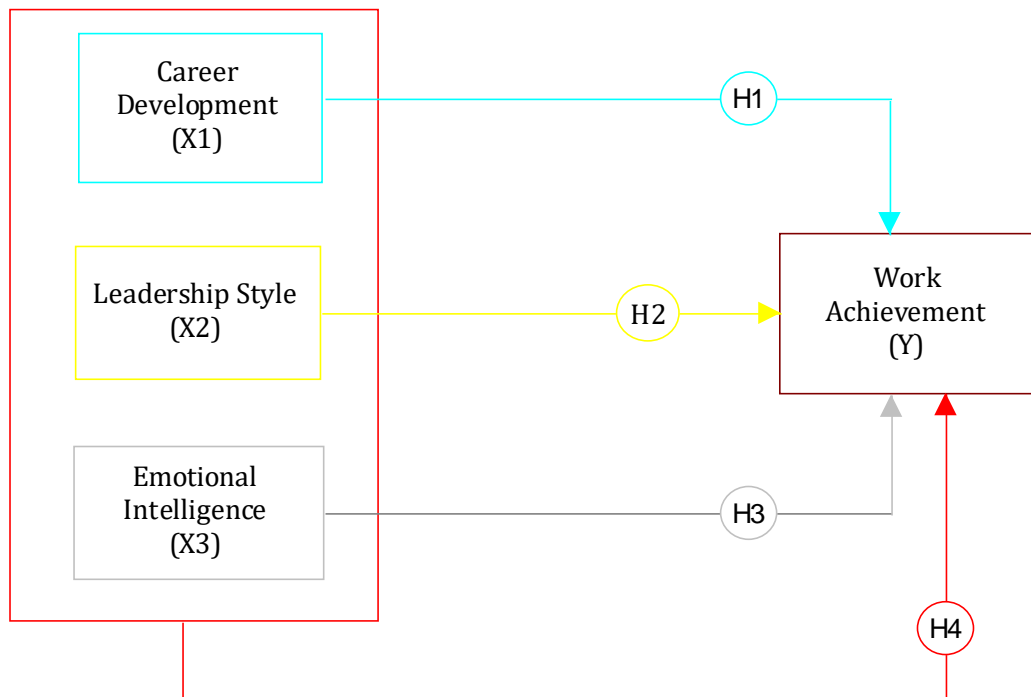

Figure 1. Frame work

RESEARCH METHODOLOGY

Research Limits

This research used an explanatory survey method. The explanatory survey method is a research method carried out on large or small populations, only the data used is data taken from the population, and then several samples are taken, so that descriptions and relationships between variables are found. This method is limited to the notion of a sample survey which aims to test the hypotheses that have been formulated previously (testing research).

As a research that is limited by time and resource support, so that the research objectives can be achieved, the limitations in this study are as follows:

1. The scientific discipline in this study uses a management science approach with a specificity of human resource management.
2. The research location at PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch with the object of research is all employees at PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch.
3. This study uses a quantitative analysis method using the SPSS for Windows 27.0 analysis tool for testing hypotheses.
4. Many factors affect employee performance, for simplification, the independent variables of the study are limited to career development variables, leadership style, and emotional intelligence.

Population and Sample

The population used in this study were all employees of PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch both Permanent Employees, PKWT, BNI Bina and Outsourcing totaling 344 people. The sampling technique that will be used in this study is non-probability sampling, namely purposive sampling. the sample criteria in this study are permanent

employees. This criterion was chosen because it is related to the variables and research problems used. So that the sample of this research is all permanent employees of PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch, amounting to 130 people.

Variables and Operational Definitions

The conceptual definition of career development variable is a need that continues to be developed in an employee in the sense of going to a higher position so that the desired career goals can be achieved and can realize company goals. The conceptual definition of leadership style variable is a way of leading in the form of dominance based on personal ability to influence and convince people between individuals through the communication process to achieve something or some goals.

The conceptual definition of emotional intelligence variable is the ability to recognize the feelings of oneself and others and be able to manage them well so those good relationships can be created with others. Operationalization of emotional intelligence variable refers to the opinion of (Kreitner & Kinicki, 2014). The conceptual definition of work performance variable is the result of work both quality and quantity achieved by human resources in accordance with their roles and responsibilities assigned to them. Operationalization of work performance variables refers to the opinion of (Mangkunegara, 2017).

Rancangan Analisis Data

The data analysis technique used in this study is the inferential data analysis technique which is used as a tool to draw conclusions whether or not there is an influence between the variables studied. In this study, the inferential data analysis used was multiple regression analysis. Multiple regression analysis is used because the purpose of the study is to examine whether or not there is an influence between variables and the type of data obtained is in ordinal form. Inferential statistics is a statistical technique used to analyze sample data and the results are applied to the population (Sugiyono, 2017). The data processing is done by using the SPSS For Windows 27.0 software program.

Statistical methods used to solve problems in this study, namely:

Research Instrument Analysis

The instrument was tested first before being used in the study. The instrument testing includes validity and reliability tests. From the results of these tests will be obtained instrument items that are valid and invalid or reliable and unreliable. Invalid or unreliable instruments were discarded or not used in the study. The following is an explanation of the two tests: Validity Test, Reliability Test, Model Assumption Test Design with Multicollinearity Test, Heteroscedasticity Test, Normality Test, Linearity Test

Model Analysis Design

The design of the model analysis in this study uses multiple regression analysis.

$$Y = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + e$$

Information:

Y : Work achievement

α : Constanta value

$\beta_1 \dots \beta_4$: Variable regression coefficient

X_1 : Career development

X_2 : Leadership style

X_3 : Emotional intelligence

e : Error

Hypothesis Testing Design

This study proposes 4 hypotheses to be tested by multiple regression analysis through the SPSS for Windows 27.0 program by comparing the significance value of the t-test with the research significance level (5%) and comparing the t-count value with the t-table on hypotheses 1 to 3, while for the 4th hypothesis was tested by the F test by comparing the significance value of the F test with the significance level of the study used, namely 5% and the comparison of the F-count value with the F-table. Acceptance criteria for hypothesis testing in this study can be seen in the following table:

Table 2. Hypothesis testing criteria

No	Hypothesis	Hypothesis Statement	Admission Criteria
1	H_0	There is no influence of career development on employee work achievement	if Sig (t) > 0,05 and $t_{\text{count}} < t_{\text{table}}$
	H_1	There is an influence of career development on employee work achievement	if Sig (t) < 0,05 and $t_{\text{count}} > t_{\text{table}}$
2	H_0	There is no influence of leadership style on employee work achievement	if Sig (t) > 0,05 and $t_{\text{count}} < t_{\text{table}}$
	H_2	There is an influence of leadership style on employee work achievement	if Sig (t) < 0,05 and $t_{\text{count}} > t_{\text{table}}$
3	H_0	There is no influence of emotional intelligence on employee work achievement	if Sig (t) > 0,05 and $t_{\text{count}} < t_{\text{table}}$
	H_3	There is an influence of emotional intelligence on employee work achievement	if Sig (t) < 0,05 and $t_{\text{count}} > t_{\text{table}}$
4	H_0	There is no effect of career development, leadership style and emotional intelligence together on employee work achievement	if Sig (F) > 0,05 and $F_{\text{count}} < F_{\text{table}}$
	H_4	There is an effect of career development, leadership style and emotional intelligence together on employee work achievement	if Sig (t) < 0,05 and $F_{\text{count}} > F_{\text{table}}$

Source: Data processed by the author, 2021

DISCUSSION AND RESEARCH RESULTS

The researcher used instrument test, multiple regression analysis, F-test, and t-test to test the hypothesis proposed by the researcher. This answer is calculated based on the results of the questionnaire that has been distributed which consists of 9 questions related to career development, 11 questions related to leadership style, 18 questions related to emotional intelligence, and 9 questions related to work achievement.

Research Instrument Analysis

The validity test was carried out by testing Career Development Variables (X1), Leadership Style Variables (X2), Emotional Intelligence Variables (X3), Work Achievement Variables (Y), the results of the validity test were found, all variables were valid. The reliability test shows that all variables in this study have an Alpha coefficient greater than 0.60 so it can be said that all the concepts of measurement of each variable from this research questionnaire are reliable so that furthermore the items in each concept of the variable are worthy of use as a tool. measuring.

Characteristics of Respondents

Table 3. Total of respondents by gender

Gender	Respondent Total	Percent (%)
Male	90	68.90
Female	40	31.10
Total	130	100

Source: Data processed by the author, 2021

Table 4. Total of respondents by age

Year	Respondent Total	Percent (%)
< 25 of year	11	8.46
26 - 30 of year	16	12.31
31 - 35 of year	20	15.38
36 - 40 of year	29	22.31
41 - 45 of year	35	26.92
> 45 of year	19	14.62
Total	130	100

Source: Data processed by the author, 2021

Table 5. Total of respondents by education

Education Level	Respondent Total	Percent (%)
Senior High School / Equivalent	4	3.07
D3	29	22.31
S1	83	63.85
S2	14	10.77
Total	130	100

Source: Data processed by the author, 2021

Table 6. Total of respondents based on length of work

Length of Work	Respondent Total	Percent (%)
< 1 of year	27	20.77
1 - 5 of year	56	43.08
5 - 10 of year	30	23.08
> 10 of year	17	13.07
Total	130	100

Source: Data processed by the author, 2021

Multiple Regression Analysis

Data analysis in this study used multiple linear analysis. In this study, there are three independent variables, namely career development, leadership style, and emotional intelligence, and one dependent variable, namely work achievement. The multiple linear formulae are as follows:

$$Y = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + e$$

Meanwhile, the results of multiple regression analysis through the help of the SPSS for Windows 27.0 program can be seen in the following table:

Table 7. Results of multiple regression analysis

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	2.256	3.384		.667	.506
1 Career development	.537	.063	.568	8.519	.000
Leadership style	.201	.082	.178	2.444	.016
Emotional intelligence	.089	.044	.143	2.002	.047

a. Dependent Variable: Work achievement

Source: Results of Data Processing With SPSS for Windows 27.0, 2021.

$$Y = 2.256 + 0.537X_1 + 0.201X_2 + 0.089X_3$$

The regression equation above explains that the career development variable has a positive coefficient which means that the X1 variable (career development) has a unidirectional effect on the Y variable (work achievement), the leadership style variable has a positive coefficient which means that the X2 variable (leadership style) has a significant influence in the direction of variable Y (work achievement), and the last variable, variable X3 (emotional intelligence) also has a positive coefficient, which means that the independent variable X3 (emotional intelligence) has a direct influence on variable Y (work achievement).

The career development coefficient gives a value of 0.537 which means that if the career development value is getting better, the work achievement will also increase. The coefficient of leadership style gives a value of 0.201 which means that if the value of the leadership style is getting better, the work achievement will also increase. Likewise, the coefficient of emotional intelligence gives a value of 0.089 which means that if emotional intelligence is getting better with other assumptions fixed, then work achievement will also increase.

Coefficient of Determination

The results of the analysis of related variables show that the coefficient of determination is 0.491. This means that the variables of career development, leadership style and emotional intelligence have a contribution of 49.1% to the work achievement variable, while the remaining 50.9% is explained by other factors outside of this study.

Hypothesis testing

Processing primary data or analyzing data resulting from questionnaires requires a series of hypothesis testing. Testing hypothesis 1 to testing hypothesis 3 is carried out using the t-test, while testing hypothesis 4 using the F test. The analytical technique used in testing the hypothesis is using the SPSS for Windows program of 27.0.

The Influence of Career Development on Work Achievement. The results of testing the 1st hypothesis above, obtained a t-table of 1,979 and t-count of 8,519, meaning that t-count > t-table or based on the test curve, it can be seen that the t-count value is in the red shaded region (region H0 is rejected). This shows that there is an influence of career development on employee work achievement.

The Influence of Leadership Style on Work Achievement. The results of testing the 2nd hypothesis above, obtained a t-table of 1,979 and t-count of 2.444, meaning that t-count > t-table or based on the test curve, it can be seen that the t-count value is in the red shaded region (H0 region is rejected). This shows that there is an influence of leadership style on employee work achievement.

The Influence of Emotional Intelligence on Work Achievement. The results of testing the 3rd hypothesis above, obtained t-table of 1,979 and t-count of 2,002, meaning that t-count > t-table or based on the test curve, it can be seen that the t-count value is in the red shaded region (H0 region is rejected). This shows that there is an influence of emotional intelligence on employee work achievement.

Based on the results of the F test above, the F-count value is 42,420, while the F-table value is 2,676 (F-count > Ftable) or significant F-count $0.00 < 0.05$ so it can be concluded that there is an effect of career development, leadership style and emotional intelligence together on employee work achievement.

Discussion

The influence of career development on employee work achievement

The results of the study can be seen that there is a positive influence of career development on the work achievement of employees at PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch. This can be proven from multiple regression analysis which obtained a value of 1 of 0.537 which means that there is a positive influence of career development on employee work achievement. Other evidence can be seen from the results of the analysis that it is known that t-count is 8,519 and t-table at a significant level of 5% is 1,979. The value of t-count is greater than t-table ($8,519 > 1,979$) with a significance level of 5%. So, it can be concluded that there is a positive and significant influence on career development on the work achievement of employees at PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch.

Based on the test results indicate that there is a positive and significant influence of career development variables on the work achievement of employees at PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch, which means that the better the career development carried out, the better the work achievement of employees. The results of this study are in line with the theory put forward by (Mangkunegara, 2017) that career development is an employment activity that helps employees plan their future careers in the company so that the company and the employees concerned can develop themselves to the maximum.

The results of this study are in line with research by (Wahyuni, 2014) which says that there is a significant influence between the implementation of career development on work achievement. The results of this study are also in line with research in (Heikal, 2016) that there is a significant influence between career development and employee work achievement.

The influence of leadership style on employee work achievement

The results of the study can be seen that there is a positive influence of leadership style on work achievement of employees at PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch. This can be proven from multiple regression analysis which obtained a value of 2 of 0.201, which means that there is a positive influence of leadership style on employee work achievement. Other evidence can be seen from the results of the analysis that it is known that t-count is 2,444 and t-table at a significant level of 5% is 1,979. The value of t-count is greater than t-table ($2,444 > 1,979$) with a significance level of 5%. So, it can be concluded that there is a positive and significant influence of leadership style on the work achievement of employees at PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch.

Based on the test results indicate that there is a positive and significant influence of leadership style variables on the work achievement of employees at PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch, which means that the better the leadership style applied, the better the work achievement of employees. Respondent's answers to the leadership style variable in this study indicate that the indicator that has the greatest influence on employee work achievement is the leader's friendliness indicator, while the indicator that has the smallest effect on employee work achievement is the leader's independence indicator.

The results of this study are also in line with the research of (Sepang, Tewel, & Tumbol, 2014) that autocratic, democratic and laissez-faire leadership styles simultaneously affect employee work achievement. The results of this study are not in line with the research of (Widiartana, Zuhri, & Sujana, 2016) which says that leadership style has a negative effect on employee work achievement.

The influence of emotional intelligence on employee work achievement

The results of the study can be seen that there is a positive influence of emotional intelligence on the work achievement of employees at PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch. This can be proven from multiple regression analysis which obtained a value of 3 of 0.089 which means that there is a positive influence of emotional intelligence on employee work achievement. Other evidence can be seen from the results of the analysis that it is known that t-count is 2,002 and t-table at a significant level of 5% is 1,979. The value of t-count is greater than t-table ($2,002 > 1,979$) with a significance level of 5%. So, it can be concluded that there is a positive and significant influence of emotional intelligence on the work achievement of employees at PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch.

Based on the test results indicate that there is a positive and significant effect of emotional intelligence on the work achievement of employees at PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch, which means that the better the emotional intelligence of employees, the better their work achievement. Respondent's answers to the emotional intelligence variable in this study indicate that the indicator that has the greatest influence on employee work achievement is the employee's emotional self-awareness indicator, while the indicator that

has the smallest effect on employee work achievement is the employee achievement indicator.

The results of this study are in line with the research of (Suharso, 2015) which says that emotional intelligence partially has a significant effect on employee work achievement. The results of this study are not in line with the research of (Sinaga, 2018) which shows that the emotional intelligence variable has no partial effect on employee work achievement.

The influence of career development, leadership style, and emotional intelligence simultaneously on employee work achievement

The results of the study can be seen that there is an effect of career development, leadership style and emotional intelligence together on employee work achievement. This is evidenced from the results of the analysis of the F test which shows F-count of 42,420 and F-table at a significant level of 5% of 2,676. The value of F-count is greater than F-table ($42,420 > 2,676$) with a significance level of 5%. So it can be concluded that there is an effect of career development, leadership style and emotional intelligence together on the work achievement of employees at PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch.

The value of Adjusted R-Square in this study was obtained at 0.491. This means that 49.1% of work achievement variables can be explained by career development variables, leadership styles and emotional intelligence, while the remaining 50.9% is explained by other variables that are not careful in this study.

CONCLUSION

1. There is a positive and significant influence of career development on the work achievement of employees at PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch. Where indicators on career development variables that have the greatest influence on employee work achievement are indicators of identifying employee strengths and weaknesses.

2. There is a positive and significant influence of leadership style on the work achievement of employees at PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch. Where the indicator on the leadership style variable that has the greatest influence on employee work achievement is the leader's friendliness indicator.

3. There is a positive and significant influence of emotional intelligence on the work achievement of employees at PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch. Where the indicator on the emotional intelligence variable that has the greatest influence on employee work achievement is the employee's emotional self-awareness indicator.

4. There is an effect of career development, leadership style and emotional intelligence together on the work achievement of employees at PT. BNI (Persero) Tbk Palembang Branch. Where the work achievement indicators of employees who have the highest scores are indicators of work processes and working conditions on quantitative aspects and indicators of the ability to analyze data/information on qualitative aspects. Both of these indicators have the same score.

MANAGERIAL IMPLICATIONS

1. In improving the work achievement of employees, the company can be supported by a program of giving rewards or awards for employees who excel.

2. In improving the work achievement of employees, the company can create an open and effective information system for employees regarding their career paths.
3. In improving the work achievement of employees, the company can apply a leadership style with more approach and communication to all employees.
4. In improving the work achievement of employees, the company can create good social competence for employees, which has an impact on their emotional intelligence.

BIBLIOGRAPHY

- Arora, B. (2017). Importance of emotional intelligence in the workplace. *International Journal of Engineering and Applied Sciences*, 4(4), 43-45.
- Balbed, A., & Sintaasih, D. K. (2019). Pengaruh pengembangan karir terhadap kinerja karyawan melalui permediasi motivasi kerja karyawan. *E-Jurnal Manajemen*, 8(7), 4676-4703. doi:<https://doi.org/10.24843/EJMUNUD.2019.v08.i07.p24>
- Basuki, K. (2017). The influence of career development and work motivation on employee work achievement mediated by job satisfaction at PT. Master Wovenindo Label North Jakarta. *Jurnal Ekonomi*, 6(1), 1-20.
- Distyawaty. (2017). Pengaruh kompetensi dan pengembangan karir terhadap kinerja Aparatur Pengawas Inspektorat Daerah Provinsi Sulawesi Tengah. *e Jurnal Katalogis*, 5(4), 56-68.
- Ermianti, C., Amanah, D., Harahap, D. A., & Tanjung, F. (2018). the influence of career development and work placement on employee work achievement at PDAM Tirtana in North Sumatra Province. *MBIA Journal*, 17(3), 17-24. doi:<https://doi.org/10.33557/10.33557/mbia.v17i3.157>
- Heikal, M. (2016). The effect of job stress and career development on employee performance at PT. Jasa Marga (Persero) Tbk Belmera Branch. *EMABIS: Journal of Economics Management and Business*, 17(1), 27-42. doi:<https://doi.org/10.29103/e-mabis.v17i1.53>
- Imron, & Suhardi. (2019). The influence of leadership style, teamwork and organizational culture on work achievement and its impact on employee performance. *JEM: Jurnal Ekonomi Dan Manajemen STIE Pertiba Pangkal Pinang*, 5(1), 64-83.
- Ioannidou, F., & Konstantikaki, V. (2008). Empathy and emotional intelligence: What is it really about? *International Journal of Caring Sciences*, 1(3), 118-123.
- Kreitner, R., & Kinicki, A. (2014). *Organizational behavior*. Jakarta: Salemba Empat Press.
- Kumala, H. R., & Agustina, T. (2018). The influence of leadership style on employee performance at the Office of Archives and Regional Libraries of Bogor Regency. *Widya Cipta - Jurnal Sekretari Dan Manajemen*, 2(1), 26-31. doi:<https://doi.org/10.31294/widyacipta.v2i1.2657.g2030>
- Lubis, A. Y., & Susanti, F. (2019). The influence of leadership style and compensation on employee work achievement (Study at PT Japfa Comfeed Indonesia (JCI) Tbk Division Fam 1 Padang). *Jurnal Sekolah Tinggi Ilmu Eknomi KBP*, 1(1), 1-10. doi:<https://doi.org/10.31227/osf.io/7tbrg>

Lutfianto, I., Budiwati, H., & Darmawa, K. (2018). the effect of training and career development on work achievement and employee performance of PT. BPR Sentral Arta Asia Lumajang. *Progress Conference*, 1(1), 835-849.

Mangkunegara, A. P. (2017). *Manajemen sumber daya manusia* (Cetakan Ketiga ed.). Bandung: Alfabeta Press.

Marnisah, L., Riwukore, J. R., Habaora, F., & Susanto, Y. (2021). Constructing Hafizh and Hafizhah commitments to professionalism. In P. D. Eliacik (Ed.), *International Halich Congress on Multidisciplinary Scientific Research* (pp. 143-152). Istanbul, Turkey: FARABI Publishing House. Retrieved August 15-16, 2021, from www.izdas.org

Maskur, H., Purwanto, & Choiriyah, S. (2021). Management of educator and education personnel development in Madrasah. *Jurnal Ilmah Ekonomi Islam*, 7(2), 715-724. doi:<http://dx.doi.org/10.29040/jiei.v7i2.2524>

McShane, S. L., & Von Glinow, M. A. (2012). *Organizational behavior*. United States of America: McGRAW-Hill International.

Mendrofa, M. S. (2019). Career development analysis on employee work achievement at PT. Pos Indonesia Gunung Sitoli Branch. *Majalah Ilmiah Warta Dharmawangsa*, 13(2), 1-12. doi:<https://doi.org/10.46576/wdw.v0i60.417>

Riwukore, J. R. (2010). *Effect of transformational leadership, competency motivation and commitment to work organization and performance of employees in Government Secretariat City Kupang, East Nusa Tenggara [Dissertation]*. Surabaya: Programs Study of Economic Science, Postgraduate in Universitas 17 Agustus 1945.

Riwukore, J. R. (2020). *Kepemimpinan transformasional peningkatan sumber daya manusia*. Solok Sumatera Barat (Indonesia): CV. Insan Cendekia Mandiri.

Riwukore, J. R., & Habaora, F. (2021). Relationship of work ethics, professionalism, and leadership to the performance of internal auditors at the Inspectorate Body of Kupang City. *SISIMA 2021: Seminar Ilmiah Sistem Informasi Manajemen dan Akuntansi, "Penyempurnaan Mekanisme Manajemen dan Akuntansi Melalui Peningkatan Peran Teknologi Informasi"* (p. 42). Palembang, Sumatera Selatan: Kerjasama UIGM-LLDIKTI Region II-APTISI II.

Riwukore, J. R., Alie, M., & Habaora, F. (2021). Transformational leadership in human resource management (Case study of State Civil Apparatus of The Kota Kupang Government of Nusa Tenggara Timur). *Jurnal Ecoment Global: Kajian Bisnis dan Manajemen*, 6(1), 87-96. doi:<http://dx.doi.org/10.35908/jeg.v6i1.1327>

Santosa, B. (2012). The influence of leadership style on employee work achievement in the environment of the Office of National Unity, Politics and Community Protection in Kediri Regency. *Jurnal Ilmu Manajemen: Revitalisasi*, 1(1), 79-94.

Sepang, J., Tewal, B., & Tumbol, C. (2014). Autocratic leadership style, democratic and laissez-faire on increasing employee work achievement at KPP Pratama Manado. *Jurnal Riset Ekonomi, Manajemen, Bisnis dan Akuntansi*, 2(1), 38-47. doi:<https://doi.org/10.35794/emba.v2i1.3516>

Simamora, H. (2012). *Manajemen sumber daya manusia*. Yogyakarta: STIE YKPN Press.

Sinaga, H. (2018). The influence of discipline, motivation and emotional quotient on the work achievement of employees at the Pertamina Tandem FP LPG Depot. *Jumant: Jurnal Manajemen Tools*, 6(1), 82-88.

Soelistya, D. (2014). The influence of participatory leadership and communication for work motivation and its impact on employee work achievement at Maspion Group Surabaya East Java. *Jurnal Ilmu Ekonomi Dan Manajemen*, 1(1), 1-10.

Sugiyono. (2017). *Methods of quantitative, qualitative and combination writing (mixed methods)*. Bandung, Indonesia: Alfa Beta Press.

Suharso, A. A. (2015). The influence of intellectual quotient (IQ) and emotional quotient (EQ) on work achievement of Kanjuruhan University employees, Malang. *Jurnal Studi Manajemen*, 9(1), 1-17. doi:<https://doi.org/10.21107/kompetensi.v9i1.1410>

Wahyuni, D. (2014). Effect of career development on employee work achievements (Study of permanent employees at PT. Astra International, Tbk Daihatsu Malang). *Jurnal Administrasi Bisnis Universitas Brawijaya*, 8(1), 1-13.

Widiartana, W., Zukhri, A., & Sujana, I. N. (2016). The influence of leadership style and work motivation on employee work achievement at UD. Sinar Abadi. *Jurnal Program Studi Pendidikan Ekonomi*, 6(1), 1-10. doi:<http://dx.doi.org/10.23887/jjpe.v6i1.7224>

Wright, P. M., & McMahan, G. C. (1992). Theoretical perspectives for strategic human resources management. *Journal of Management*, 18, 295-321.

LOGISTICS OF AGRICULTURAL FREIGHT IN A PERI-URBAN AREA OF IBADAN, NIGERIA

Simeon Oluwagbenga FASINA

Department of Urban and Regional Planning, Olabisi Onabanjo University, Ago-Iwoye,
Nigeria

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4989-0019>

Umar Obafemi SALISU

Department of Urban and Regional Planning, Olabisi Onabanjo University, Ago-Iwoye,
Nigeria

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1630-3420>

Ayobami Ademola AKANMU

Department of Transport Management Technology, Federal University of Technology,
Akure, Nigeria

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9264-5863>

Motunrayo Sekinat SANNI

Transport and Logistics Limited, Ibadan, Nigeria

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0713-4699>

Abstract

Efficient distribution of agricultural freight has always been a major issue in rural, peri-urban and urban areas of developing economies including Nigeria. Agricultural freight particularly in rural and peri-urban areas is characterized with various challenges that do not only hinders the performance of agricultural practices but also affects the socio-economic development of the locality. It is based on this backdrop that this study examined the logistics of agricultural freight in Akufo area in Ibadan, Nigeria. A cross-sectional research design was adopted for this study and simple random sampling was used to administer 400 copies of questionnaires on the farmers within the area. Findings revealed that the majority of the respondents were male (60%), aged between 40-60 years (58%) and earn an average of #100,000 and above per annum (70%). Findings on the nature and the characteristics of agricultural produce revealed that food crops, vegetables and poultry products are the most ranked and persistent freight in the study area. Market information, route optimization, fleet maintenance cost, turnaround time, freight volume, condition of vehicles used, method of freight collection and method of freight distribution were most rated logistics factors affect the performance of agricultural practices in Akufo area. While, deplorable road condition, systematic withdrawal of government in logistics infrastructural provision, lack of freight policy, weak maintenance culture are major challenges affecting logistics practices in the study area. This study recommends best possible mechanism for improving the logistics practices of agricultural freight in the study area and areas with similar issues.

Keywords: Agricultural Freight, Akufo Area, Food, Logistics and Nigeria.

1.0 INTRODUCTION

Nigeria as a country is noted predominantly for agricultural produce from time immemorial for national economic development before colonization till date. The agricultural sector plays a dominant role in food production and economic well-being of nation especially its contributions to Gross Domestic Product of many nations particularly in developing world. It was observed in Europe that agricultural produce and drink industry is the most dynamic industrial sectors that provide employment and food in abundance to its teeming population (European Commission, 2010). It was observed in United State of America that, agricultural product freight is one of the largest consumers of freight services that contributes to the growth in agriculture services (Mahmoudifard, 2016). And it is worthy of note that, the production, distribution and consumption of agriculture produce rely solely on efficient and effective transportation logistics to link the producers and the consumers (Gebresenbet & Bosona, 2011). Transportation Logistics of farm produce especially perishable goods can be expressed as delivering the right product, in the right quantity, in the right condition, to the right place, at the right time and for the right cost (Aghazadeh, 2004). The rural areas in Nigeria engaged mostly in agrarian activities and they can be considered as food basket of the nation. The rural area transportation system is characterized with great difficulties such as unfamiliar or rugged terrain, deplorable roads and rickety vehicles which worsened rural agricultural productivity and exacerbate poverty in the midst of plenty (Afolabi, Oluwaji & Onifade, 2018). It was also observed that any deficiency in agricultural logistics will invariably affect agricultural supply chain and the development of agricultural sectors which in return cripple the economic, political and environmental development and well-being of a nation.

However, in Nigeria agricultural supply chain and circulation channels of agricultural products is in shamble and unstable with logistics bottleneck and deficiency. There are no management control of quality and safety of agricultural products especially the perishable crops during transit. And to worsen the situation the population of the country is grow at unprecedented rate and the food production and supply does not in any way commensurate with the growth rate due to poor agricultural freight. In order to solve the problems of global food crisis induced by climate change, poor distribution of agricultural produce and logistics cost, there is need for enhanced agricultural freight supply chain to connect the producers (farmers), the processor, freight and logistics providers, the retailers and consumers to reduce logistics cost and to achieve optimum distribution of agricultural products, to promote welfare and standard of living.

There are many problems of Agricultural freight in the study area, Akufo such as loss of perishable farm produce during logistics, high logistic cost on both the farmer and the marketers, limited farmers income, exorbitant pricing of agricultural produce and food safety. Furthermore, studies conducted by, Balm et al. (2014) and Musa et al. (2014), reiterate the importance of freight transportation to the human, national growth and economic development but undermined the factors responsible or that can as well contribute the efficiency of the agricultural system. Base on this backdrop, the paper tend to examine the agriculture freight deficit from stakeholders point of view. And as well to evaluate the logistics of agricultural freight performance through determination of the nature and characteristics of agricultural produce, factors affecting the performance of agricultural practices and challenges of logistics practices in the study area.

2.0 LITERATURE REVIEW

Fasina, et al. (2020), reiterate the importance of agricultural freight transportation in the efficient distribution of farm produce to consumers in mitigating the effect of food deficit in the developing world and food security. Afolabi et al, (2014) also, exemplified the importance of freight to efficient agricultural produce distribution to ameliorate poverty in the rural areas of developing world especially Nigeria. Various attributes and rural transportation characteristics such as low population density, low level of economic activities and traffic, long distances between nodal points, such as service centres; high unit costs for service delivery, operations, maintenance of fleets, difficult geographic and weather conditions were discerned and appraised. Owen, (2008), opined that immobility perpetrate poverty through inefficiency transportation system which serves as channel for the collection and exchange of goods, especially agricultural produce and services, movement of people, dissemination of information and the promotion of rural economy. Also, Balm et al, 2014 and Salisu (2019), reiterate the importance of effective and safe exchange of resources (human and non-human), materials, information and services as principal function of any transport system including freight transport.

Fasina, et al (2020) noted that objectives of agricultural freight is to meet the ever-increasing demand and supply of agricultural produce with minimal exploitation of scarce resources without compromising time and place utilities. Thus, for efficient delivery of raw materials and finished agricultural produce safely, cheaply and in real time to the consumers necessitate formidable and sound freight logistics performance. Unfortunately, despite the noticeable importance of agricultural freight logistics as exemplified by literature, developing countries such as Nigeria is plague with limited and obsolete infrastructural deficit, poor management of operational vehicles and weak policy framework in eternalizing freight transportation system as compared with passenger demand transportation system (Salisu, 2019). The condition of rural roads and agricultural freight used in evacuating agricultural produce in the Akufo is of great importance to agricultural and economic development of that area coupled with food security hence there is urgent need to bridge the gap between agricultural production settlements with the consumption point.

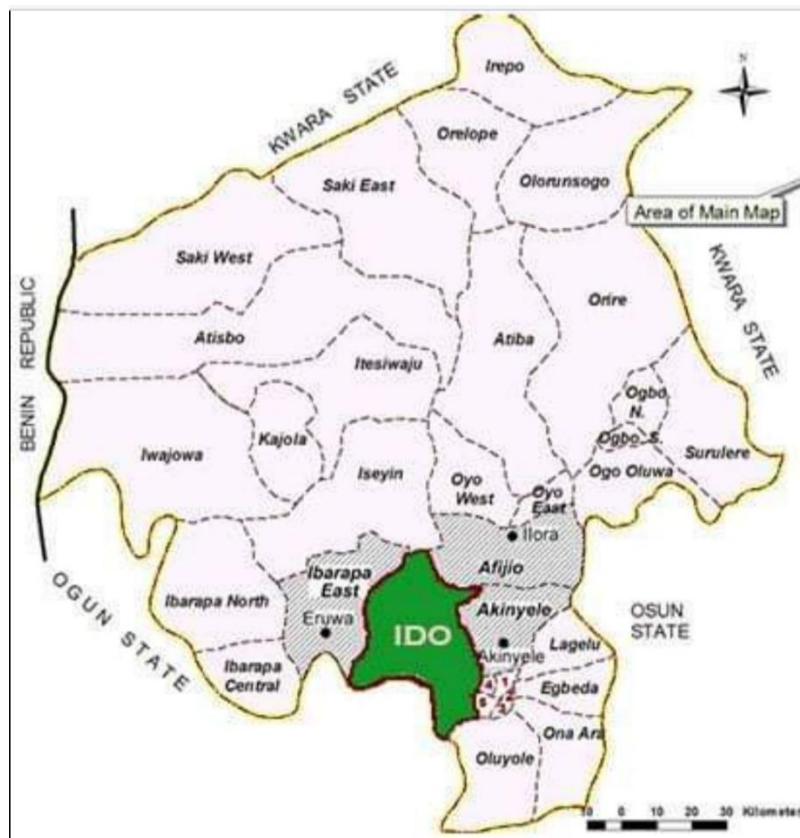
Worthwhile, it was observed that in developed world that the losses attributed the logistics agricultural losses to are generally minimal in the course of inbound and outbound processing, storage, handling and distribution as result of well-developed skilled and trained personnel as well as efficient and effective specialized equipment (Bosona, et al. 2011). While it is observed otherwise in developing world where the concept of agricultural freight logistics is less understood and mis-practiced thus required more effective management skilled. These are not only necessary to ensure efficient delivery of food to general populace through right production planning skills, collection and processing, storage and distribution, but it will also facilitate food security sustainability. (Bosona, et al. 2011). In view of this, the research tend to look at the factors affecting the performance of logistics of agricultural practices in Nigeria. This study hope to provide background information on appropriate factors of logistics practices, its application of those factors for efficient and effective delivery of farm produce vis a vis food to right people at the right time to the appropriate place.

3.0 MATERIAL AND METHODS

A. Study Area

Akufo is an agrarian settlement and one of the ancient town in Oyo State, noted as food basket of the state from time immemorial. The study area has coordinate 7.5192°N and 3.7943°E and located in Ido LGA. The study area is endowed with favourable climatic condition and vegetation which permit and favours farming activities. Akufo situates in Ido local government area of Oyo State in Southwestern Nigeria. Shares boundaries with Afijio local government area in the north, Ibarapa East local government to the West, Akinyele local government to the East and Odeda local government of Ogun State by the South. Mode of transportation is predominantly by road, characterized by both the private and public – private operators with the absence of specialized and convectional public transportation system.

Map of Ido Local Government Area Showing Akufo

B. Sample Collection

In achieving the goal and objectives of this study, structured questionnaires were used to elicit and source for the required data from farmers as a major stakeholder in agricultural freight and other stakeholders in the study area. The major focus of the study is identified farmers association such as Irepodun Farmers Association (IFA), Agbekoya Farmers Association (AFA), Association of Farmers in Nigeria (AFAN), Fadama Farmers Association (FFA) and Farmers Development Union (FADU) with a total of 568 members from which 70% (400) respondents were randomly selected within Akufo area, the major hub of

agricultural activities Ido local government. Secondary data were sourced from published and unpublished related materials. This data source assisted in providing a better understanding of evolution, characteristics, nature and morphology of agricultural freight logistics in the country. However, both descriptive and inferential statistical techniques were used to analyze sourced data. Descriptively, percentage frequency tables and charts were used to present the obtained data, while the hypothetical statement (H_0 : *there is no significant relationship between attributes of agricultural produce and transport cost*) was inferentially tested using the multiple regression technique. Invariably, both the descriptive statistics (used for data presentation) and the inferential statistics of regression analysis (used for empirical understanding that is to test postulated hypothesis) were run through the use of Statistical Package for Social Sciences SPSS IBM version 21.

4.0 RESULT AND DISCUSSION

A. Socio-Economic Characteristics of Respondents (Farmers)

The result of the questionnaire administered was presented in Tables and charts below. The survey findings in Table 1, shows that, slightly less than three-quarter of farmers 60% (240 respondents) were males, while 40% (160 respondents) were females. This is not unusual since male have been dominating agricultural practice and production since time immemorial. Also, the majority of the farmers were adult as none of the respondents was below the age of 18. It was observed that 88% of farmers were 41-70 years and 12% were within 21-40years. It can be assumed that none of the respondents could be considered as a teenager as a substantial percentage are above 21 years old. The educational attainment of the respondents, the study shows that slightly above a quarter of farmers (26.7%) possessed primary school certificate, less than a quarter (24.9%) with secondary school certificate (24.9%) and 15.6% has no formal education. Those with tertiary certificates accounted for 33%. This shows that more than three-quarters of farmers are educated, considering the various classes of academic qualifications they possessed. The marital status of respondents showed that majority (80%) were married, while those who are divorced and separated accounted for 15% and 5% respectively. The average monthly income of sampled farmers ranged from N50000 to above N250, 000. Also, more than three-quarter (74.5%) realized between N100,001-N250,000, while slightly lower than a quarter (25.5%) earned N50,000-N100,000 on a stream of production monthly.

Table 1: Socio-economic and Demographic Characteristics of Farmers

(a) Age of Respondents			(d) Educational Background		
Age	Frequency	%	Education	Frequency	%

01-20	0	0	Primary	107	26.8
21-40	48	12	Secondary	100	25
41-70	352	88	Tertiary	131	32.8
Total	400	100	No Formal Education	62	15.4
(b) Sex of Respondents			Total	400	100
Sex	Frequency	Percentage	(e) Income		
Male	240	60	Income	Frequency	%
Female	160	40	50000-100000	102	25.5
Total	400	100	100001-150000	152	38
(c) Marital Status			150001-200000	90	22.5
Status	Frequency	Percentage	200001-250000	56	14
Married	320	80	Total	400	100
Widowed	0	0			
Divorced	60	15			
Separated	20	5			
Total	400	100			

B. Nature and Characteristics of Agricultural Produce

Table 2 reveal the reaction of farmers to contentious issues regarding farm produce and harvest periods. It was inferred that the main farm produce in Akufo area were food crops, tubers, vegetables/fruits, poultry products and cash crops. However, nearly a quarter of farmers (24.3%) combined food crops and tubers crop, while less than a quarter (16.7%) produced tuber only. 12.2% accounted for those whose farm produce were food crops and 15.3% were vegetable/fruits only while 8% accounted for cash crop produce. Farmers who combined vegetables and food crops were 10%, while poultry produce (Animal husbandry) accounted for 13.5% of the responses received. It was deduced that, combinations of food crops, tubers, poultry, fruits and vegetables dominated the study area of which the cultivation and production is year round. Likewise, the harvest periods for the crops ranged between 1-3 months to more than 12 months in exceptional cases. It was observed that nearly half of farmers constituting about 47.2% have their harvest periods to be 10-12 months, while less than a quarter (18.6%) harvests their produce in 7-9 months. Those whose harvest periods are 4-6 months and 1-3months account for 12% and 11.8% respectively, while the remaining 10.4% account for those whose harvest period transcend 12 months. It can be deduced that produce harvest in the study area is almost throughout the year as there is always one product or the other to harvest within three months interval.

The types and nature of road used by farmers' shows that nearly two-thirds of roads leading to the farms settlement were single lane-roads which accounted for 73.9%, while the remaining 26.1% were footpaths and track roads. Also, 74% of the roads are earth roads (untarred roads), while the remaining 26 % are asphalt surfacing. It can be extracted from the data that most of the farms settlement were linked by roads. However, the condition of roads as assessed by the farmers and also observed by the authors showed that more than half of the road were in deplorable conditions while slightly less than a quarter were fair. Hence, deplorable conditions of roads have very serious negative effects on the flow of agricultural freight logistics in the area.

Concerning the movement of produce after harvest, it is observed that close to half of farmers (40%) moved their produce to markets outside their community; while more than a quarter (30.5%) moved their produce to markets within their community after harvest. Those

who moved their harvested produce home were 11%, while 18.5% sold their produce on the farm. Also, on the packaging of farm produce, half of the farmers sampled (49.7%) do not package their harvested produce, while slightly higher than a quarter (29.9%) used the sack as packaging material. Those who use basket accounted for 10.6%, while the remaining 9.8% used specialized unit such as crate/pallet and cold chain vehicles. This showed that the type of packaging used depends on the type and nature of farm produce to be evacuated. However, bags and polythene bags were used to package food crops such as yam flour, beans, cowpea and maize while tubers such as yam required no packaging. Likewise, poultry products such as eggs and chicken used a crate and specialized container (box) as packaging material for safety reasons and refrigerated vehicles to maintain the market values and freshness of the produce.

**TABLE 2: NATURE AND CHARACTERISTICS OF AGRICULTURAL PRODUCE
AGRICULTURAL PRODUCE HARVEST PERIOD**

Varieties	Frequency	%	Periods	Frequency	%	%
Food crops	49	12.2	1-3months	47	11.7	9.8
Tubers	67	16.7	4-6months	48	12	16.0
Fruits	61	15.3	7-9months	74	18.5	23.6
Poultry	54	13.5	10-12months	88	22	42.2
Food crops/tubers	97	24.3	Above 12 months	143	35.8	9.4
Vegetables /crops	40	10	Other specify	-	-	-
Cash Crops	32	8	Nature of road surfacing			
Types of road			Asphalt surfacing	296	74	24.0
Footpath & Track Road	101	25.2	Earth-road	104	26	76.0
Single lane	299	74.8	Freight packaging			
Pattern of freight movement			Packaging: None	199	49.8	50.7
To home	44	11	Sack	120	30	28.9
Within markets	122	30.5	Baskets	42	10.5	11.6
Outside markets	160	40	Crate/box	39	9.7	8.9
Sold at point of harvest	74	18.5	Factors for transport selection			
Means of freight movement			Availability	120	30	36.0
Human portage	21	9.3	Cheapness	82	20.5	14.7
Motorcycle	40	17.8	Affordability	78	19.5	13.3
Bus	32	14.2	Produce volume	120	30	36.0
Taxi/car	94	41.8	Other specify	-	-	-
Truck/Lorry	38	16.9	Rate of market patronage by farmers			
Methods of produce marketing			Daily	29	7.3	9.3
Self-marketing	57	25.4	Weekly	89	22.2	19.1
Retailers	84	37.3	Periodically	193	48.3	52.4
Wholesalers	84	37.3	Occasionally	89	22.2	19.1
Other specify	-	-				12.0

C. Logistics Factors Affecting the Performance of Agricultural Practices

The table 3 reveal the logistics factors affecting agricultural activities performance in Akufo area. It was observed that market information ranked 1st and plays a key role in logistics efficiency in agricultural produce transportation from the field to point of sale or market. Market information is all about what, where and when to sell, the quantity needed, distance to be covered and transport cost and at what market price since the basic purpose of

any business is profit maximization. Methods of freight distribution which was ranked 2nd among logistics factors determines greatly the accurate timing of farm produce delivery to the consumers especially the perishable produce such as poultry products, food crops and vegetables. Fleet maintenance and repair will help the transport operators to be consistency in their service delivery and smooth running in haulaging business. The sanitary condition of vehicles determines the turnaround time of vehicles and route optimization in loading and off-loading task. Turnaround time involves time needed to complete a task, especially one involving collection of agricultural produce from farms, processing the produce and conveyed to the point of consumption. Methods of freight collection from the farms is very germane to efficient delivery of farm produce especially the perishable goods such as poultry products, vegetable and food crops. All others factors such as freight volume, subsidy removal, charges and business registration were rated low and of lesser importance.

Table 3: Logistics Factors Affecting the Performance of Agricultural Practices

Factors	Frequency	Percentage	Ranking
Market Information	79	19.8	1st
Route Optimization	30	7.5	6th
Fleet Maintenance	42	10.5	3rd
Turnaround Time	29	7.3	7th
Freight Volume	28	07	8th
Condition of Vehicles	41	10.2	4th
Methods of Freight Collection	36	09	5th
Methods of Freight Distribution	52	13	2nd
Ticketing/Charges Paid	24	06	9th
Cost of Registration	18	4.5	11th
Subsidy Removal	21	5.2	10th
TOTAL	400	100	

D. Challenges of Logistics Practices

The problems encountered by farmers in the course of transporting agricultural freight in the study area show that deplorable road condition (29.5%), Non provision of logistics infrastructure by government rated 2nd, (15.3,) high transport fare rated 3rd (23%), while lack of freight policy framework rated 4th (13.5) and road extortions (8.2%). Also, 2.5% of farmers identify a high rate of route insecurity for freight transportation in the area. Considering the responses above, it is clear that challenges facing agricultural freight transportation in the study area are multi-faceted to the extent that the challenges equally slowing down the logistics distribution and supply chain process of agricultural freight in the area. In contrast, farmers made useful suggestions towards improving the existing situation as more than a quarter of farmers (40.0%) identify extensive road rehabilitation, less than one fifth (17.3%) recommend the provision of suitable vehicles by government and 19.6% identify minimization of road extortion. Lastly, 11.6% each identify improved road security and extensive rail network/service to the area.

Table 4: Challenges of Logistics Practices

Challenges	Frequency	Percentage
------------	-----------	------------

Deplorable Road Condition	118	29.5
Non provision of Logistics Infrastructures by Government	61	15.3
Lack of Freight Policy	54	13.5
Weak Maintenance Culture	20	5
High Transport Fare	92	23
Road Extortion by Security Agents	33	8.2
Insecurity	10	2.5
Road Accident	12	3
Total	400	100

5.0 CONCLUSION AND RECOMMENDATION

This paper had assessed logistics of agricultural freight in Akufo Area of Oyo State towards improving the economy and logistics chain process of agricultural produce of the study area through the strengthening of mechanism for evacuation, processing, movement and transportation of farm produce which will greatly minimize hunger and malnutrition. The study reiterated the significance of good roads and suitable means of agricultural freight to encourage productivity and enhancing profitability of farm produce while minimizing the transportation cost that reduces farmers' proceeds and profits. It was established that food crops, vegetables, fruits and poultry products abound in commercial quantity in Akufo as farming and produce trading occur throughout the year. Agricultural freight transportation is often a neglected issue that usually has significant consequences on the access to cheap and affordable farm products by teeming population. Akufo being one of the remotest part of Oyo state in Ibadan, farmers face immense constraints before their agricultural produce could be transported to various urban markets spread across the country and beyond due to deplorable roads condition and associated challenges. This usually brings about an economic loss in the farmers' output especially when involved with the perishable goods and by extension, reduce the socio-economic prowess of farmers. While the issues of agricultural freight logistics transcend road improvement, the study concludes that there is total neglect of agricultural freight logistics in the study area in particular, and the country at large. This is attested to by the Oyo State Government's urban massive road rehabilitation scheme in which rural roads are excluded. In view of this, local roads in the Ido LGA of Oyo State, in particular Akufo, are in extremely deplorable conditions as the earth-roads are rarely maintained, hence need to declare state of emergency. Therefore, the assessments of logistics agricultural freight in the study area revealed characteristics that reflect depletion in energy, declining profit and high running costs for farmers.

Base on this backdrop, the following recommendations are made. First is the provision for agricultural produce database and storage facility to achieve sustainable plan and efficient mechanism for logistics of agricultural freight in the study area and the country. By this, the government should make provision for storage facility in Akufo where accurate measurement and records of agricultural products recorded for planning purposes. This, in turn, will undoubtedly make Akufo as one of the major hubs for agricultural freights and farm produce. The re-introduction of a storage system with an emphasis on small-scale and large scale depot is capable of promoting sustainable agricultural freight transportation.

REFERENCES

Aghazadeh, S. (2004). Improving Logistics Operations across Supply Chain. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 16(4): pp 263 – 268.

Afolabi, O.J., Oluwaji, O.A. & Onifade, T.A (2018). Transportation factors in the Distribution of Agricultural Produce to Urban Centers in Nigeria. *LOGI – Scientific Journal on Transport and Logistics*, Institute of Technology and Business in Ceske, Budejovice, Czech Republic. 9(1): 1-10.

Balm, S., Browne, M., Leonardi, J., & Quak, H. (2014). Developing an evaluation framework for an innovative urban and interurban freight transport solution. *Procd. Soc. Behv.*, Vol. 125, pp. 386-397.

Bosona T.G., & Gebresenbet G. (2011). Cluster Building and logistics network integration of

Local food supply chain. *Biosystems engineering* 108, 293-302.

Bosona T, Gebresenbet G., Nordmark I. & Ljungberg D. (2011). Integrated logistics network for supply chain of locally produced food, part I: Location and route optimization analysis. *Journal of service science and management* 4, 174-183.

Fasina, S. O., Akanmu, A.A., Adesanya, A.O., & Salisu, U.O (2020). An Assessment of Agricultural Freight Transportation in Saki Area of Oyo State, Nigeria. *Journal of Logistics & Sustainable Transport*. Faculty of Logistics, University of Maribor, Slovenia. 11(1), 77-89. Doi: 10.2378/jlst-2020-0005.

Mahmoudifard, S. M. (2016). Travel behaviour analysis of agricultural commodities in a freight activity microsimulation framework, Unpublished PhD Thesis, the University of Illinois at Chicago.

Musa, I. J., Abbas, S. and Umar, A. (2014). Logistics and distribution problems of agricultural commodities from greater Zaria Area, Nigeria. *European Journal of Business and Management*, Vol. 6 No 34, pp. 193-196.

Salisu, U.O. (2019). State of transport administrative structure in Lagos, Ogun, and Oyo States, Nigeria. *Journal of Spatial and Organizational Dynamics JSOD*, Vol. 7 No 1, pp. 68-85.

RURAL TRAVEL AND TRANSPORT OPERATION IN NIGERIA

Ayobami Ademola AKANMU¹, Umar Obafemi SALISU²,
Simeon Oluwagbenga FASINA², Sekinat Motunrayo SANNI³

¹Department of Transport Management Technology, Federal University of
Technology, Akure, Nigeria. ORCID: 0000-0002-9264-5863

²Department of Urban and Regional Planning, Olabisi Onabanjo University, Ago-Iwoye,
Ogun State, Nigeria

ORCID: 0000-0003-1630-3420

ORCID: 0000-0003-4989-0019

³Transport and Logistics Services, Ibadan, Nigeria

ORCID: 0000-0002-0713-4699

Abstract

Nigeria is blessed with abundant rural settlements which are playing vital roles in the overall development of the country in diverse dimensions. Such areas are not only sources of food supplies, but provide other agricultural products for industrial production and other socio-economic engagement across spatial locations in the country. A significant number of people living and working in many rural areas underscore the need to make adequate provision for rural travel and transportation service to cater for the commuting aspirations of rural dwellers and also, improve rural economy and spatial interactions. It is on this basis that this study examines rural travel and transportation operations in Oyo State, Nigeria with attention accorded to Lagun, Oyedeji and Akitibo in Lagelu Local Government Area. The study used random sampling for the administration of one hundred and twenty (120) units of questionnaires to residents of the selected rural areas. Descriptively, the results of data analysed show that most residents engaged in agricultural-related activities; rely on para-transit means; most bituminous linking roads are in extremely deplorable condition (62.5%), while rickety vehicles (63.3%) being used as the rural travel that is confined to less than 5km daily movement. Also, the results of the Regression analysis shows a significant relationship between the quality of rural transport operation and socio-economic variable (income) ($p=0.000 < 0.05$). The study, therefore, concludes that the deplorable transportation infrastructure and deteriorating transport operation are twin issues that are adversely affecting rural travel and at the same time, slowing down the pace of growth and development. Based on the foregoing, the study recommends improvement in rural-urban linkage road networks; improved government attention to rural transport infrastructure and operation; and introduction of three-wheeler vehicles to improve rural transport operation and travel in the study area.

Keywords: Rural area, travel pattern, rural transport operation, transport infrastructure and Oyo State, Nigeria.

1.1 BACKGROUND TO THE STUDY

Rural areas have remained most important part of human settlement since ancient periods. In fact, early civilization was ushered in by the activities of rural areas most especially, in provisions of essential raw materials for sustenance of households and communities. Being a host to numerous agrarian norms, rural areas are not only host but also, domain for activities and engagements that transcend agriculture and agribusiness. Therefore, the importance of rural areas not only to the economy of any nation cannot be underestimated being the sources of production and supply of agricultural products and other ancillary components that propel the overall growth and development.

Historically, rural development has always been linked to the development of agriculture and the exploitation of natural resources (Donnges, 2001 and Akanmu 2013). Also, it is disheartening seeing the declining nature of rural transport infrastructure and by extension, rural development in many African countries considering the exorbitant costs and inconsistently irregular and inefficient movement of people and evacuation of agricultural produce which has always been affecting rural travel patterns and transport services. Regrettably, many agricultural produce such as fruits, vegetables and other perishables usually lost value and diminish in quality due to the poor quality of transport infrastructure and services.

According to Adetunji (2020), the crisis in Nigeria's rural areas is a manifestation of the socio-economic and political impacts occasioned by colonialism that exploited the resources of rural areas without commensurate infrastructural provision, but increased the levels of rural poverty and thus, dwindling the entire structure of the rural economy. The nature and extent of rural malaise are immense and perhaps immeasurable. Importantly, transport infrastructure as major component of infrastructure which enables rural development, spatial interaction and diverse travel pattern of rural populace is indispensable efficient rural transport service, but wrongly conceived as agricultural development (Salisu, et al., 2020). With this, the idea of agriculture and resource-centred development usually dominated most public policies of rural development in the Nigeria and other African countries. In this way, Akpomovie (2010) states that rural development in Nigeria which has been at the core of public policies in recent time have either being viewed from the perspectives of agricultural development or oil resource exploration have not been successful.

The trend at which rural parts are being neglected is highly worrisome in many developing parts of the world. Countries in the South, including Nigeria have not been according rural areas her due recognition and attention most especially, in terms of mobility and accessibility of essentials that can ease their livelihood and livability. As a crucial component for the economic development of rural communities, transport infrastructure remained a viable linking of rural communities to the urban areas and other socio-economic opportunities. Unfortunately, rural transport infrastructure is majorly restricted to road mode and road related infrastructure which always characterized by deplorable condition and also, impose significant cost to the overall economy of any nation (Fasina et al., 2020). Among the previous rural efforts channeled towards agricultural development and overall transformation of the livelihood of rural residents in Nigeria is the establishment of the Directorate of Food, Roads, and Rural Infrastructure (DFRRI) by the Federal Government of Nigeria in 1986.

The DFRRI being designed to act as a policy catalyst for the development of the rural areas of the country, is an integrated approach to rural development and a radical departure

from the previous implemented programmes by recognizing the complementarity associated with the provision of basic needs such as food, shelter and potable water for rural residents and economy among others in rural areas (Fasina et al., 2020). Accordingly, DIFFRI had tremendous impact on the rural areas as between the time of inception in 1986 and 1993 with completion of over 278,526 km of roads where over 5,000 rural communities benefited from its rural electrification programme.

Importantly, improving rural infrastructure is an essential requirement for the modernization and growth of agriculture. It is also a means to improving rural travels and pattern by which physical barriers and economic costs of transporting goods to and from local markets which remain high in rural areas are to be eliminated. Emphatically, poor and inadequate rural transport infrastructure as well as services characterized many rural areas in the developing countries including Nigeria. This situation has enabled continuous use of non-mechanical means of movement in carrying goods.

Undoubtedly, Oyo State like many other States in Nigeria is blessed with numerous rural settlements designated as food basket, and traditional sources of raw materials among others (Adedeji, 2016). Sadly, the agony of rural residents, visitors and traders occasioned by the constraints associated with rural mobility, accessibility and travel underscore this study; hence, there is need for continuous improvement of rural accessibility and facilitate movement of agricultural commodities through construction and maintenance of road infrastructure as well as provision of transport services that are affordable and safe. Thus, it becomes imperative to examine rural travel pattern and transport operations in typical rural areas in Oyo State, Nigerian using Oyedeji, Lagun and Akitiko villages in Lagelu Local Government Area in Ibadan Metropolitan area.

1.2 REVIEW OF LITERATURE

Scholars, researchers, Development Agencies and Non-Government Organizations have shifted attentions to rural areas over the years in numerous ways and approaches. In this, the problems, constraints and other challenges facing various components of rural areas have been x-rayed and brought to limelight. Rural transport infrastructure is a crucial component for the economic development of rural communities considering its capacity to link the rural communities to the urban areas and other socio-economic opportunities. Unfortunately, rural transport infrastructure is majorly restricted to road and road related infrastructure which always characterized by deplorable condition and also, impose significant cost to the overall economy of any nation (Federal Republic of Nigeria, 2007).

The idea of agriculture and resource-centred development has also dominated most public policies of rural development as Akpomovie (2010) states that rural development in Nigeria has been at the core of public policies being viewed from the perspectives of agricultural development or oil resource exploration. There are varying imbalances in the living conditions of the urban and rural dwellers as the odds against rural development are rather immense. Accordingly, Akpomovie (2010) observes that the configurations of government plans which are tailored strictly to facilitate the exploitation of the natural resources of the rural areas for the development of the few urban centres and consequently, skewed in favour of the urban areas to the detriment of the rural areas where the majority resided inadvertently created a dualism.

Also, Isah (1998) opines that the crisis in Nigeria's countryside centres essentially on productivity, food shortages particularly for the urban parasites, and dwindled per capita income which manifest a serious crisis of poverty, apathy and despair within the rural communities. In same vein, Popoola (2016); Adetunji (2020) and Fasina et al. (2020) are of the view that many rural households in Nigeria are less accessible to markets to transact their business, while traders travel considerable distance aside from paying high transport fare to convey their goods to markets for sale due to the fact that many rural communities are located farther away from where the markets are situated.

Among other new measures in place by the Federal Government of Nigeria (FGN) with the supports of development partners that include the World Bank and African Development Bank includes the National Economic Empowerment and Development Strategy (NEEDS), National Policy on Rural Travel and Transport (NPRTT) that produces Rural Travel and Transport Programme (RTTP), and Rural Access and Mobility Project (RAMP) with the aim of developing an adequate, affordable, safe, environmentally sound and efficient transport system in the context of a progressive and competitive market economy in the country. Importantly, many state governments have keyed into NEEDS and other development strategies which aims at various interventions in the rural infrastructure, health, housing, energy, agro-allied industries and employment sectors with focus on improving the transport infrastructure and at the same time, promote agricultural development and rural livelihood.

1.3 MATERIALS AND METHODS

1.3.1 The Study Area:

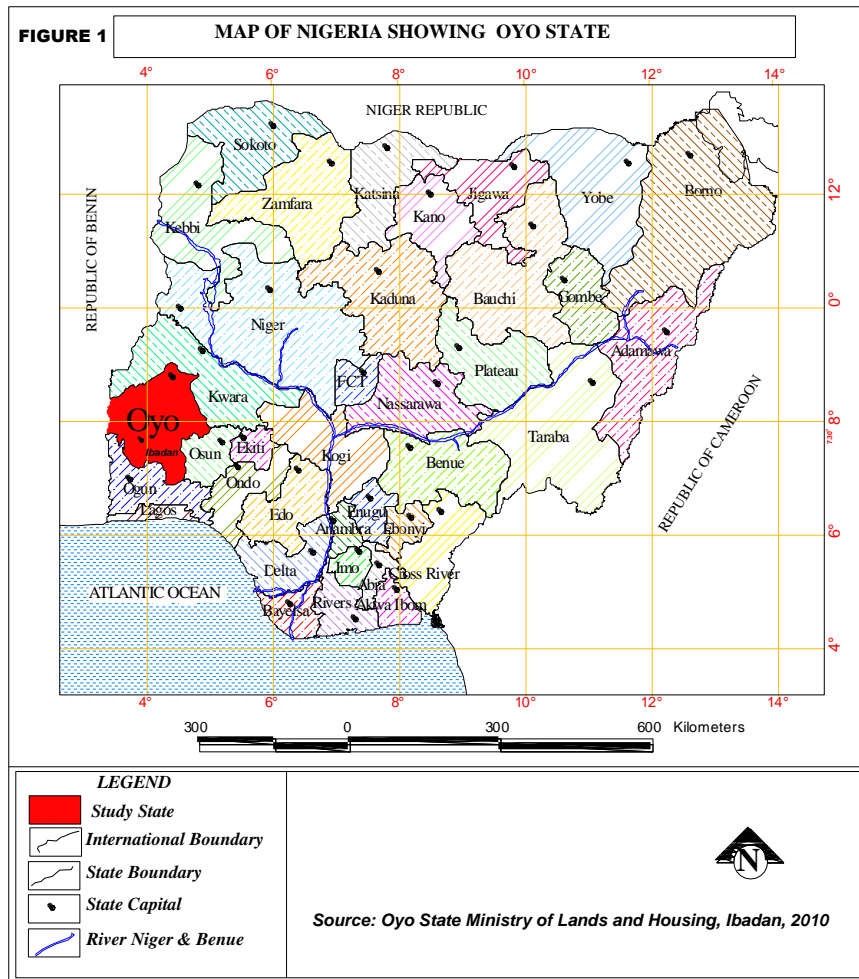
The study area for this research comprises of Oyedeji, Lagun and Akitiko rural areas situated in the Lagelu Local Government Area of Ibadan Metropolitan area of Oyo State, Nigeria. Lagelu Local Government Area which host the three villages is located within latitude 7° 25' North and longitude 3° 5' East and is geographically bounded in the North by Osun state and partly by Akinyele Local Government Area, in the South by Egbeda Local Government, in the East by Iwo Local Government and in the West by Akinyele Local Government Area of Oyo State (see figure , 2, and 3).

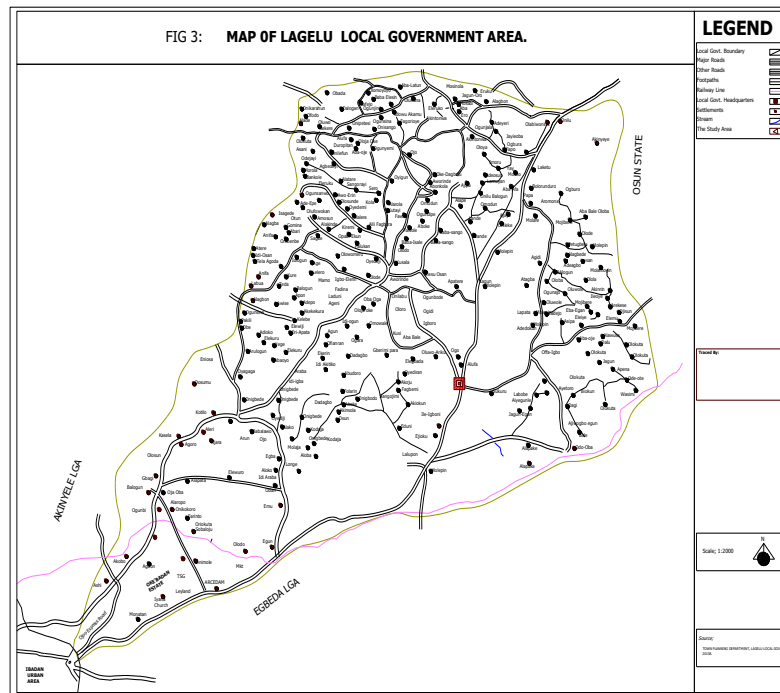
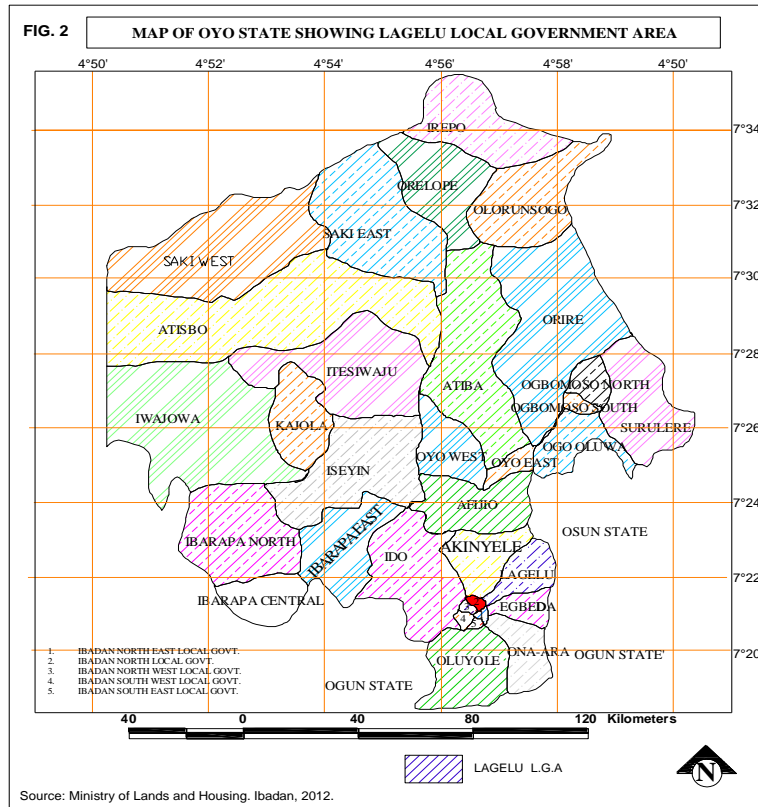
1.3.2 Methodology

Both primary and secondary sources of data were explored in examining rural travel pattern and transport operations in the selected villages. The inventory of transport infrastructure and their physical assessment were done to ascertain their existing conditions, width, length, nature, conditions of roads and the rate of their maintenance to facilitate rural travel and transport operations. A set of questionnaire was designed and used in this study. The first was administered on residents or dwellers of the selected rural areas. Meanwhile, the questionnaire which is the research instrument for the study sought varying information on the socio-economic attributes, travel characterization, modal patronage and challenges being faced by rural residents, traders and visitors in addition to the characteristics of routes and vehicle used for rural transport operations.

The population of the villages was projected in 2019 to be 1,856 for Oyedeji, 4,082 for Lagun and 1,351 for Akitipo. As such 2% of the total population denoting 147 residents was selected through simple random sampling technique and 38, 82 and 27 units of questionnaire administered in Oyedeji, Lagun and Akitipo villages respectively, while only 120 copies

were retrieved and used for analysis. In other words, the postulated hypothesis that the performance of rural transport operation does not influence the socio-economic characteristics of respondents was tested using regression analysis.

1.4 RESULTS AND DISCUSSION

This section presents the results of data analysis and interpretation relating to rural residents and users of transport system in Oyedeji, Lagun and Akitiko areas of Lagelu Local Government area of Oyo State, Nigeria. Therefore, the results of each of the major indicators are subsequently discussed.

1.4.1 Socio-Economic Characteristics of Respondents

First, the results of the analysis of socio-economic characteristics of commuters who are mostly residents in Oyedeji, Lagun and Akitiko areas of Lagelu Local Government of Oyo State present in Table 1 reveal that 59.2 % of are male, while 40.8% are female and such, denotes that male respondents were more available than their female counterpart during the data collection. Also, the result shows that significant proportions of respondents are within the working population as 3.3 % are below 24years, between 24 and 34years accounts for 5.8 %, 30.8 % are between 34 and 44 years, 32.5 % is between 45-56 years, and those who are 65years and above accounts for 8.3 %. Educationally, rural residents in the study area are literate and educated as 5.8 % has no formal educational qualification, 30.8% has Primary School Leaving Certificate and those with Senior School Certificate accounts for 50.8 % and 12.5 % have higher certificate level of education.

With respect to occupational characteristics, 45.8% engages in direct primary occupation which is characterized by the cultivation of land and other agricultural engagements, while 5.0% engages in a secondary occupation which is defined by the transformation of raw materials from agriculture into a semi and finished good and 12.5% involves in tertiary production activities that include barbing hairdressing, driving and riding of commercial motorcycles. On the average monthly income, result shows that residents earns more than the then national minimum wage of #18,000 as merely 5.8% earns below #20,000, 26.7% earns between #20,000 and #35,000, and slightly less than a quarter (23.3%) earns between #35,000 and #44,000. Also, 27.5% earns between #45,000 and #54,000, while the remaining 16.7 % earns #55,000 and above. Martially, nearly three-quarter (89.2%) are married; while 9.2 % are single and the remaining 1.7 % is divorced. With respect to the household size, it is observed that 29.2% has household size of 1 to 3 persons, 55.8% has household size of between 4 and 6 persons, 14.2% has a household size of between 7and 9 persons and the remaining 8.0 % have a household size of 10 persons or more.

Table 1: Socio-economic attributes of rural residents

Age of rural residents			Academic qualification		
Age (in years)	Frequency	%	Qualification	Frequency	%
Below 24	4	3.3	No formal education	7	5.8
24 – 34	7	5.8	Primary certificate	37	30.8
35 – 44	30	25.0	Senior Certificate	61	50.8
45 – 54	30	25.0	Higher Certificate	15	12.5
55 – 64	39	32.5	Total	120	100.00
65 and above	10	8.3	Average monthly income		
Total	120	100.00	Range	Frequency	%
Occupation			Below #20,000	7	5.8
Class	Frequency	%	#20,000-#34,000	32	26.7
Primary	55	45.8	#35,000-#44,000	28	23.3
Secondary	6	5.0	#45,000-#54,000	33	27.5

Tertiary	15	12.5	#55,000 and above	20	16.7
Unclassified	44	36.7	Total	120	100.00
Total	120	100.00	Household size		
Marital status			Size	Frequency	%
Status	Frequency	%	1-3	35	29.2
Single	11	9.2	4-6	67	55.8
Married	107	89.2	7-9	17	14.2
Divorced	2	1.7	Above 9	1	8.0
Total	120	100.00	Total	120	100.0

Source: Authors' Fieldwork, 2019

1.4.2 Patronage of transport means and trip characteristics

The results of data analysis on patronage of transport means in the rural areas are presented in Table 2 where it is revealed that more than half of the respondents (63.3 %) patronized motorcycle while more than one-tenth (12.5%) patronized Taxi/cab. The remaining modal classification is shared by bicycle (1.7 %), foot-mobile (6.7 %), car (3.3 %), adapted van (4.2 %) and Bus/truck (8.3 %). This is an attestation to the fact that motorcycle is dominating rural transport operation and service than other modal units.

Similarly, availability of modal choice (58.3%) is the prime factor that determines the rationale for patronage and selection of transport means to actualize mobility needs of the residents, while the speed of the carrier accounts 25% of the rationales for patronizing specific means of rural transport operation. Based on the foregoing, the remaining factors are shared and comprises of affordability of mode (2.5 %), vehicle capacity (0.8%), safety (8.4 %) and convenience (5.0 %). Therefore, while motorcycle and taxi dominant modal choice for rural commuting, availability of mode and vehicle speed accounted for the most dominant reasons for modal choice and patronage in the study area.

Table 2: Patronage of transport means

Means of Transport patronized			The rationale for the patronage		
Means	Frequency	%	Reasons	Frequency	%
Foot-mobile	8	6.7	Availability	70	58.3
Bicycle	2	1.7	Affordability	3	2.5
Motorcycle	76	63.3	Speed	30	25.0
Taxi/cab	15	12.5	Capacity	1	0.8
Personal car	4	3.3	Safety	10	8.4
Adapted van	5	4.2	Convenience	6	5.0
Bus/truck	10	8.3	Others	0	0.0
Total	120	100.0	Total	120	100.0

Source: Authors' Fieldwork, 2019

In addition, the assessment of modal choice of residents on available means was done using Mean Weighted Values and the results presented in Table 3. With the use of 5 point Likert's scale that consist Not Available (NA=1), Not Patronized (NP =2), Fairly Patronized (FP=3), Patronized (P=4) and Very Patronized (VP=5), the comparison of the derived Mean Index Value (MIV) of 3.073 revealed that foot /walking is not only very common, but also popular among the commuters for a short-distance trip as it has RIM of 4.05, while the use of

motorcycle and bus ranked second and third with corresponding Relative Index Means of 3.925 and 3.558 respectively.

Bicycle usage is however, ranked least in the area despite the rural nature of the three settlements, while the patronage of taxi and adapted van are the next in the ranking with mean values of 3.458 and 2.967 respectively, while the use of a personal private car is ranked least denoting low vehicle ownership by the rural residents.

Table 3: Relative Index of Patronage of Transport Means

Means	NA	NP	FP	P	VP	TWV	RIM	MIV	Rank
Trekking	0	2	27	372	85	486	4.05	3.073	1
Bicycle	41	156	0	4	0	210	1.675		8
Motorcycle	1	16	108	116	230	471	3.925		2
Taxi	1	0	204	180	30	415	3.458		4
Adapted van	3	70	165	68	50	356	2.967		5
Tricycle	4	220	12	8	0	244	2.033		7
Personal car	8	28	246	48	20	350	2.917		6
Bus	0	4	174	204	45	427	3.558		3

Source: Authors' Fieldwork, 2019

There are seven travel pattern associated with rural residents in the study area as presented in Table 4 consist of journey to work, friends/families/relatives, religion centre, market/shopping, hospital, post office, farm and others. Interestingly, residents covered least distance when visiting relatives/friends and religion centres than others. Specifically, the movement within and across spatial locations denoted in the patterns form both discretionary and non-discretionary trips.

Importantly, it was observed that more than one-third (49.2 %) covered 6-10 km daily, while 25.0% covered between 11 and 15km, and 12.5% covered between 1 and 5km daily. Also, 95.8 % covered between 1 and 5km daily on home to friends. Also, 25.0 % covered between 6 and 10km for home to market, while 36.7% covered between 11 and 15km and 28.3% covered between 16 and 20km, and only 7.5 % of the commuters covers between 1 and 5km. In addition, more than two-third (71.7 %) has 16-20km home to hospital distance, while the majority (92.5%) do not have access to post office on the study area. Lastly, home to farm distance covered 6-10km for 49.2 % commuters while more than one-third (20.2%) have a distance of 1-5km.

Table 4: Pattern and Daily Travel Distance

Places	1-5km		6-10km		11-15km		16-20km		21km & above		None	
	Freq.	%	Freq.	%	Freq.	%	Freq.	%	Freq.	%	Freq.	%
Work	15	12.5	59	49.2	30	25.0	13	10.8	3	2.5	0	0
Friends	115	95.8	3	2.5	1	0.8	1	0.8	0	0	0	0
Religion	117	97.5	3	2.5	0	0	0	0	0	0	0	0
Market	9	7.5	30	25.0	44	36.7	34	28.3	3	2.5	0	0
Hospital	1	0.8	2	1.7	1.7	14.2	86	71.7	14	11.9	0	0
Post office	0	0	0	0	0	0	5	4.2	4	3.3	11.1	92.5
Farm	35	20.2	59	49.2	11	9.2	2	1.7	1	0.8	12	10.0

Source: Authors' Fieldwork, 2019

The four major factors that influence the trip distribution of commuters in the study area were presented in Table 5 specifically, almost are quarter (25.8percent) of respondents identified deplorable road condition while more than one-eighth (19.2 %) identified the nature of the terrain in the area. Also, more than half (51.7 %) of respondents identified the location of the destination, while 0.8 % attributed trip duration to the poor condition of the vehicle. However, other factors accounted for 2.5 % of factors influence trip duration in the study area. Based on the above, it is quite clear that poor road condition, terrain to cover and location of destination are the major factors that influence trip duration in the study area.

Table 5: Factors influencing trip duration

Factors	Frequency	%
Poor road operating condition	31	25.8
Nature of road terrain	23	19.2
Poor operating condition of vehicle	1	0.8
Spatial location of destination	62	51.7
Others	3	2.5
Total	120	100.0

Source: Authors' Fieldwork, 2019

1.4.3 Characteristics of Transport Operations

The characteristics of transport operation are analysed and results presented and discussed in this section. First, the nature of vehicle operation in rural transport operation is shown in Table 6 where 46.7% accounts for produce operation, while passenger service accounts for 38.5% and the remaining 21.5% accounts for both passenger and produce movement and evacuation. Similarly, 63.7% of respondents observed that most of the vehicle used for rural transport operation are rickety, while 25% of the vehicles are unsecured, 11.7% are fairly roadworthy. Invariable, it can be deduced that most of the vehicle used for rural transport operations are not roadworthy.

Table 6: Nature of vehicle operation and overall vehicle condition

Nature of operation	Freq.	%	Condition of the vehicle	Frequency	%
Passenger	40	33.3	Adequately Roadworthy	0	0
Freight	56	46.7	Fairly Roadworthy	14	11.7
Both	24	20.0	Rickety vehicle	76	63.3
Others	0	0.0	Insecure vehicle	30	25.0
Total	120	100.0	Total	120	100

Source: Authors' Fieldwork, 2019

Residents were asked to evaluate parameters of transport operations being used in the rural areas. The result of the analysis which is presented in Table 7 is derived from four-point Likert's scale which has the assigned rating values that consist of Very Poor (VP=1), Poor (P=2), Fair (F=3) and Good (G=4) and Mean Weighted Value was used to analyzed the collected data. With the mean index value of 2.455, it is observed that safety risk (2.662), vehicle operations/service (2.592), road linkage (2.558) and trip duration (2.525) were rated above the MIV and accounted first, second, third and fourth among other parameters in the study area. However, it can be argued that commuters satisfied with the above-listed

parameters and equally dissatisfied with road conditions (2.383), waiting time and service providers in the study area as these recorded lower values of RIM compare to the MIV.

Table 7: Parameters of Rural Transport Operations

Indicators	VP	P	F	G	TWV	RIM	MIV	Rank
Service provider	31	102	93	4	260	2.167	2.455	7
Waiting time	22	106	108	24	275	2.292		6
Trip duration	22	80	111	60	303	2.525		4
Road conditions	41	50	69	116	286	2.383		5
Road linkage	36	38	96	112	307	2.558		3
Vehicle Operations	35	56	63	92	311	2.592		2
Safety risk	43	40	36	96	320	2.662		1

Source: Authors' Fieldwork, 2019

The quality of transport operations was assessed and analysed with results presented in Table 8 using Mean Weighted Value analysis. The five-point Liker's scale was analyzed with the values assigned to the variables that consist Very Poor (VP=1), Poor (P =2), Fair (F=3), Good (G=4) and Very Good (G=5). The variables assessed result in a mean index value of 1.908 and also, revealed that the seating arrangement aligns with the nature of rural settlements with highest Relative Index Mean of 2.725. Also, the vehicles (2.356) used by operators were adjudged to be suitable for the service, while commuters enjoyed a reasonable level of comfort (2.217) in the transport operation. However, there is a poor level of reliability in transport service provision (1.758) in addition to poor safety (1.558) and inadequacy of transport service. Lastly, the efficiency of service received by the commuters is even far below the MIV as it ranked least with RIM value of 1.192.

Table 8: Commuters Relative Index of Quality of Transport Service

Variables	VP	P	F	G	VG	YWV	RIM	AIV	Rank
Seating	1	70	240	16	0	327	2.725	1.908	1
Comfort	12	140	114	0	0	266	2.217		3
Suitability	21	114	66	76	5	282	2.350		2
Safety	55	126	6	0	0	187	1.558		5
Reliability	43	128	36	4	0	211	1.758		4
Adequacy	55	126	6	0	0	187	1.558		5
Efficiency	101	34	3	0	5	143	1.192		6

Source: Authors' Fieldwork, 2019

Seven challenges of transport operation which usually affect rural travel pattern were identified and assessed using the 5 points Liker's Scale with values that consist of No Influence (NI=1), Scanty Influence (S=2), Moderate Influence (M=3), High Influence (H=4) and Very High Influence (VH=5). With the estimated mean index value of 3.317, it is observed that falling trees are the predominate challenge confronting transport operators and is closely followed by deplorable conditions of road with Relative index mean of 4.438. Others include scarcity of vehicle spare parts (3.985) and road extortion (3.477), while low demand, road crash and robbery are less prominent.

Table 9 Challenges of transport operations

Factors	NI	SI	MI	I	VHI	TWV	RIM	MIV	RK
Deplorable road	1	6	24	56	195	282	4.438	3.317	2
Spare pans	0	2	24	188	45	259	3.995		3
Extortions	1	16	66	108	35	226	3.477		4
Robbery	22	76	9	8	0	115	1.769		7
Low demand	4	32	84	68	0	188	2.892		5
Road crash	24	60	30	4	0	188	1.815		6
Falling trees	0	0	0	8	0	315	4.846		1

Source: Authors' Fieldwork, 2019

1.4.4 Result of Hypothesis Testing

The hypothetical statement on the relationship between the socio-economic characteristics (average income) and quality of rural transport operation (performance indicators) was tested using regression analysis. This explains the effect of each predictor on the dependent variable aside from providing the effect of variation of the independent variables on the dependent variable as shown in Table 10. The estimated correlation coefficient, 'r', is estimated to be 0.776 reflecting the strong positive correlation between the dependent and independent variables, while the coefficient of determination, r^2 is 0.602 meaning that the predictor factors mentioned accounted for 60% explained variation.

That is, the independent variables together explain 60% of the total variation in the socio-economic characteristics (average income) of respondents, while the remaining 40% error term indicated there were other important explanatory variables not captured in this study. Meanwhile, the summary of the regression analysis through the ANOVA F-ratio value revealed 58.601 with the p-value indicating $0.000 < 0.05$ table significant value. Based on the result, the null hypothesis was rejected while the alternative hypothesis was accepted.

Table 10 Regression results

S/n	Performance variables (predictors)	Beta	T	Sig.
1	waiting time at parks	0.289	6.274	.000
2	average trip duration	0.136	1.931	.045
3	road conditions	0.235	3.547	.000
4	road linkage	0.253	3.986	.000
5	vehicle operations	0.260	4.339	.000
6	Safety	0.242	3.878	.001

Source: Authors' Fieldwork, 2019

1.5 CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Rural travel pattern and transport operation in Lagelu Local Government Area of Ibadan, Oyo State have been examined with emphasis on Lagun, Oyedeji and Akitiko villages. The study revealed the seven patterns of intra movement of the residents in the rural setting as well as the means of transport being used with rationales for the patronage of the available means.

The study however, observed the high rate of use of unconventional mode of public transport dominated by motorcycles and other unworthy vehicles which are unsafe for human use, while bicycles are becoming less patronized and unpopular in the study area. The study concludes that the deplorable transportation infrastructure and deteriorating transport

operation are twin issues that are adversely impacting rural travel pattern, and at the same time retrogressing the pace of development in the study area.

Therefore, it is recommended among others, improvement in rural-urban linkage road networks; improved government attention to rural transport infrastructure and operation; regularization of the use of motorcycle for rural-urban commuting and introduction of three-wheeler vehicles in order to improve rural transport operation and travel pattern.

REFERENCES

Adedeji, E. O. (2016). Appraisal of Rural Transport Services in Lagelu Local Government

Area of Oyo State, PGD Project, Department of Geography and Regional Planning, Olabisi Onabanjo University, Ago-Iwoye, Nigeria.

Adetunji, M. A. (2020). Travel Behaviour of Women to Markets in Rural Communities in

Ayedaade Local Government Area of Osun State, Nigeria. *J. Asian Rur. Stud*, 4(2): 202-217.

Akanmu, A. A., Salisu, U. O., Fasina, S. O., Sanni, S. M., Olatunji, O. M., Adesanya, A. O.,

Ogunsesan, A. S., & Adedeji, E. T. (2021). Rural travel pattern and transport operation in Lagelu local government area of Oyo State, Nigeria. Paper presented at the 3rd International conference on food, agriculture and veterinary, Ege University, Turkey.

Akanmu, A. A. (2013). Appraisal of agricultural freight transportation in Saki area of Oyo

State. MSc. Dissertation, Department of Geography and Regional Planning, Olabisi Onabanjo University, Ago-Iwoye, Nigeria.

Donnges, C. (2001). Rural transport and Local Government Units; how to improve rural

transport for the rural poor, *Transport and Communication bulletin for Asia and the Pacific*, No. 71.

Fasina, S.O., Akanmu, A.A., Salisu, U.O., Sanni, S. M & Adedeji, E. T. (2020). Optimizing Rural Transport Services for Socio-Economic Integration in Nigeria. *Transport and Logistics: The International Journal*, Technical University of Kosice, Slovakia. 20 (48): 34-50.

Federal Republic of Nigeria (2007). Rural Access and Mobility Project Appraisal Report,

May 2007. Government Press, Lagos.

Popoola, K. O. (2016). Travel Disadvantage in Selected Rural Border Communities of Oyo

State, Nigeria, *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 5(2):123-130.

Salisu, U.O., Akanmu, A.A., Fasina, S.O & Sanni, S.M. (2020). Traffic Congestion and Intelligent Transport System in a Fast-growing Nigeria City. *Transport and Communications - Scientific Journal*, University of Zilina, Slovakia. VIII (1): 36-49.

RIGHT TO DISCONNECT IN POST-PANDEMIC TIMES

Apoorva Singh
BBA. LL.B. 5th Year
Jagran School of Law,
Selaqui, India

Abstract

The new work culture may be called 'Telework' where the work may be performed, using information technology, and is carried out away from those premises on a regular basis. It has one hand allowed more flexibility to the employees in organizing their working hours. At the same time, this connectivity makes it difficult to fully disconnect from work. It leads to lack of recovery time, fatigue and eventually burn-out. The French Supreme Court in December 2018 ruled those employees are under no obligation to bring work home. France was later joined by other countries such as Germany, Italy, and Spain etc. Under the new legislations with slight degree of variations, employees now have a right to disconnect from the use of digital tools. The right ensures observance of rest time and leave as well as of personal and family life. Creating awareness of techno-stress and advancing science via research in this area are important steps to ensure the smooth and stress-free integration of technology into people's lives. In present times, employees are the human capital and their right to disconnect is crucial for mental health. The right to disconnect is directly related with Goal 3 and Goal 8 of United Nations Sustainable Development Goals. In post-pandemic times, a large part of work has become digital, making the right to disconnect more significant. The employees also have obligations to abide for this right. New rules and policies must be soon adopted to confer this right for the welfare of the employees. The employers and the countries must join hands together and gradually incorporate this right in their legal frameworks.

Keywords: Disconnect, employee, stress, technology, work-hour.

HUMAN ECOLOGY: A WAY OF UNDERSTANDING AND ORGANIZING SOCIETY

Ananda Majumdar

[0000-0003-3045-0056](https://orcid.org/0000-0003-3045-0056) - [ORCID | Connecting Research and Researchers](#)

The University of Alberta (Bachelor of Education after Degree Elementary, Faculty of Education,
Community Service-Learning Certificate and Certificate in International Learning, CIL) *
Harvard Graduate School of Education (Professional Education as a Child Development Educator, Certificate in Early Education Leadership (CEEL-Series 2), online) *
Book Pecker Fellow, Peace X, India (April 2021- September 2021, Online) *
Intern, Digital Museum and Diaspora, Migration, GRFDT, New Delhi, India (April 2021-Present, Online) *
Workshop in Babeş-Bolyai University (UBB), Faculty of Letters, Romania, Early Crisis of Christianity, 2022*
Certificate in Museum Studies, Heritage Foundation of Mumbai & Jalgaon, Maharashtra, India (September 2021-September 2022, Online) *
Certificate in Migration Studies, GRFDT, New Delhi, India (September 2020-March 2021, Online)
Grant MacEwan University (Diploma in HR Management)
Jadavpur University (Master of Arts in International Relations)
Sikkim Manipal University (Master of Business Administration in HR and Marketing Management)
MBB College, Tripura University (Bachelor of Arts in Political Science)
Antarctic Institute of Canada (Researcher and Writer), Servicing Community Internship Program (SCiP) Funded by the Government of Alberta
Member of Student Panel, Cambridge University Press,
Member of the Association of Political Theory (ATP) University of Massachusetts
Student Member of ESA (European Studies Association), Columbia University, U.S.
General Coordinator, Let's Talk Science, University of Alberta
Early Childhood Educator, Brander Garden After School Parents Association

Abstracts

Human Ecology is a way for the establishment of a better society that has a promising path for human development. The idea was discovered by the Oxford school of imperial ecology in the 1930s and 1940s. Imperial ecology is a term of colonization through the spread of European plants, diseases to its colonies worldwide and by the killing of native people through unfamiliar European diseases. The settlement of South America (Mexico, Peru) was built by the Europeans (Spaniards) through their brutalities of imperial ecology and administration. However, the Oxford school of imperial ecology and famous environmentalists such as General Smuts expressed this term in another way which is for development. They have expressed that imperial ecology in the name of human ecology suggested filth of hominoid ethics and political existence which inspires methodological interventionism and management of hominoid(human) abilities. The objective and outcome

of the paper are to discover imperial ecology as a way of human science through which various creations can be done through capabilities, imagination, future, will force, pleasure and pain. The methodological process has been completed through a qualitative approach such as an online biopic, textual analysis. The feature question is how does the term imperial ecology can be transformed into human ecology for the flourishes of the community? The future aspiration of this paper is to enlarge for better research and development.

Keywords: Natural Engineering, Human Condition and Economy, British National Economic Policy, Inland Water in Africa, Economy of Nature.

Introduction

Human Ecology is a discipline of human and environmental studies. It focuses on the relations between humans and the environment. It is an interpretation of biological, metaphorical, and ideological ecology. It covers the area of the natural section to the ecological behaviour of the human. The ecological view is a global theory of value and judgement that extends and promotes political, cultural and changes in human urgencies. Human ecology is for the betterment of the humanities. British National Economy and Inland Water in Africa are two great examples of the marginalization of the human and ecology-based social realm. ⁱThe concept of Human Ecology was developed in the 1920s by the Chicago School of Sociologists. They explored ideas and similarities from ecology to promote concepts of human society. It develops communities, contributes to the community for its glimpses. Its concepts are the study of population, promote the society, national and international systems of cities and human migration inside and outside of their countries. ⁱⁱPope Benedict XVI campaigned for this subject as an idea of the creation of the gift. People will respect other creatures once they keep their full meaning of lifetime and its understanding in their art. ⁱⁱⁱBenedict also related environmental issues with spiritual issues. He said the ^{iv}relationship between humans and nature finally stops from the relationship of the Gods. The problem of ecology first sees my human and then it solves from the heart of the human. The concept of human ecology has various streams such as imperial ecology and has a connection with colonialism during European imperial expansion in Africa and Asia. During their settlement, European traders emigrated to those Asian and African countries such as Cape Town (South Africa), Ceylon (current Sri Lanka), Philippines. Their disease in Africa and Asia was unknown and indigenous inhabitants suffered because of these unknown and uncured diseases, they died almost entirely. European culture, Christianity, food, and plantations were several other narratives of the European society which had been utilized and establish for the Europeanization of African and Asian colonies. Imperial ecology has been flourished in those countries of Asia and Africa. Imperial ecology has been also observed to use for a good reason. The post-war British economy was a disaster due to mass unemployment, bankruptcy and many other things, a national economic policy of Great Britain has been adopted by the utilization of human ecology through various characteristics of the societal need for the improvement or betterment of human development. Scholars and Ecologists had planned this economy through a concept of the economy of nature. It was a similar approach for a rescue of dying fishing industries in Kenya and Uganda, where Worthington explored a natural economy for its solution. Therefore, human ecology has been also utilized for the betterment of humanity. It was an approach to interconnect humans and

the environment from the nineteenth century. In 1908 the concept of human ecology was first explored in research and development. From the beginning of its history to the era of H.G. Wells, Edgar Worthington, Mark Nicholson, Julian Huxley, a concept of interrelated bonds between human society and the environment has been flourished through various subjects like Botany, Zoology, Anthropology, Ecology, History, Political Science, and many others. ^vAncient Greek scholars Plato wondered about the character of humans in reducing the cover of the jungle of Greece. ^{vi}According to Saint Francis, it is a common thinking of humans that they can not separate from nature and the environment completely and become superior. The philosophy of China through its base by the concept of Shamanism, Taoism and Buddhism also discussed and promote the relations between human awareness and the natural glimpses. From an interdisciplinary nature of the experiment, this has been flourished as the written document from its traditional discussion to the modern days and thus transformed into sophisticated literature as an ^{vii}ethnoscience.

Literature Review

Human Ecology is an overview of the interaction between humans and nature. Through various angles or time frames. Human being somehow dominates sociological and geographical dominance resulting its catastrophic insights. An imperial ecology is a form of catastrophic insights that have been observed through the elimination of indigenous communities in the colonies of Africa and Asia. Ecological imperialism has been recognized through the degradation of the ecosystem around the world. ^{viii}The collapse of the ecosystem can be a challenge to discuss further the transformation of identity, loss of definition of any characteristics which has a connection with society and their existence. The process of methodology has been unclear by scholars. Huxley replied on a biological method for the amalgamation of organic kingdoms with the human brain for social planning. On the other side, Tansley was arguing about a New Psychological methodology for this economic plan which was extremely popular in 1930's British Social and Economic scenarios. Nicholson was not really to keep in mind to create a methodological process of the new economic plan along with its ecological realm. His development of a new economic plan was a theme of regionalism. Various methodological perspectives by various scholars made its basic ideas complicated, which is unclear for the beginning of the methodological approach of human ecology. ^{ix}Since the 1970's complexities of human ecology increased due to numerous strands. The concept of the ecosystem is controversial in human ecology because of its multilayer think tank. The dynamic and adaptive attitude of human beings has combined along with the significance of policies and politics in common life. Political ecologists have named ^xneo-Malthusianism because of its political issues in European colonies. The influence of colonial politics had impacted nutrition and supplies of food for feed. Sometimes history had given priority but in other scenarios, there was no place of history. The importance of the paper is high in the context of a balance between the environment and human beings. The current COVID-19-Pandemics is evidence of its importance of equilibrium necessities. Once humans misuse environmental features which are also connected with the animal world catastrophe will begin and humans can not be superior to natural calamities. Therefore, the experiment of human ecology is necessary for every generation for the betterment of humanity and civilization by using nature.

Objectives

The discussion of the paper is interdisciplinary research. It has focused on an interrelation between nature and human society from its ancient narratives to the present society. Evidence has been focused on the explanation of post-war British national economic policy and the decline of the fishing industry in Lake Victoria (Africa). The paper has discussed the processes by the scholars and ecologists for a chart of problems solution of both in England and their African settlement in Uganda and Kenya. The concept is a clear connection between ecology and society from its ancient period to the present, and the outcome of the paper is a message for its continuing approach for the protection of the world through the canopy of nature by using its good sides.

Methodology

The paper has been assumed through subordinate sources of data. Subordinate sources of data include academic articles, book websites etc. The methodology to write the paper has been taken by the description of sources, by reading, gathering in-depth insights on topics, focuses on exploring ideas, summarising, and interpreting and mainly expressed in words (documentary analysis through qualitative approach). The paper has been shaped through various narratives and approaches of scholars and ecologists for the support of the economy of nature that can protect society economically, ecologically. The paper has discussions from the Greek scholars to the scholars like H.G. Wells, Mark Nicholson of famous British Ecologists and many others.

Result and Discussion

Ecological clarification of the human stipulation suggests a humiliation of hominoid morality and party-political existence that inspire interventionism and organization of human abilities. Ecologists try to explore various human abilities such as the ability of tomography, planning in the future, will, to feel pain and pleasure, to control society, to recall the history etc. for societal control that includes ecological control. ^{x1}Scholar H.G. Wells imagined the comprehension of human ecology by creating an image of fated humankind regenerated as a cleverly deliberate ecological world of state. ^{xii}The work of Edward Max Nicholson and Julian Huxley was famous for the future engineering ecology through which they had expressed a new human ecology for the creation of a new social economy for the British Empire. ^{xiii}The ideas of Edgar Worthington were like Nicholson and Huxley who was expressing an economy of nature for the social control in Africa through colonial patrons in the context of right majestic importance (fulfillment of imperial interest in the colonies of Africa ruled by the British rulers). Worthington was interested to build ecological management of wisdom or understanding for ecological discipline in Africa and other continents. ^{xiv}According to Arthur George Tansley, ecology is a new procedural method for the studies of ancient human glitches. He believed that by the preservation of nature it can be possible to create a beneficial scenery for humanity, who are mostly worried by modern life. ^{xv}Tansley was influenced by the Freudian mind and thought that nature should be stored for the happiness of mortality through which human beings can be happy. ^{xvi}The ecological approaches of various kinds have culminated in the Oxford ecologists for the reconstruction

of postwar Britain. ^{xviii}It has been designed through the making of a network of small towns in balance with a systematically masterminded wealth of character (natural engineering). ^{xviii}Huxley as a Director of UNESCO used those ideas of ecological engineering for the betterment of human being through knowledge and education. ^{xix}He (Huxley) promoted the preservation of nature for its good quality. ^{xx}In the 1930s ecologists recommended committed manufacturing(engineering) of flora's economy. Ecologists Worthington would like to create scientific energies for the use of a new lake environment in Africa and Brittan and this is how he focused on the importance of nature for the construction of humanity and their society. ^{xxi}Jean – Jacques Rousseau's idealistic reappearance to a harmless nature has been repeating by Tansley's ecological history. Tansley, on the other side, claimed for an automatic system to nature and its misuse of natural reserves in British colonies. However, those contradictions in the history of ecology have proven fake and outdated. In the 1930s British ecological debate was surrounded by internal contradictions and tension on environmental analysis. The relations between social kingdom and ecology were the main theme to discuss by the ecologist like Tansley and Elton, they have expressed many ways about the relations through a new ecological phenomenon for the understanding of the human being long time ago. H.G. Wells just explored and analyzed their narration of expression. ^{xxii}The book of H.G. Well's Science of Life explains the ecological explanation of the human condition. Human Ecology is Well's main theme of his discovery and explanation. Human happiness depends on an understanding of economics, which is a branch of ecology, an ecology of human class. Ecology helps people by dealing welfare of species in general. ^{xxiii}According to Hall ecology is the science of the balance of life, which can be transformed with precautions. The creation of ecology is the creation of human animals, who can therefore learn to manage and take care of the economy of nature for the development and assistant for human civilization. Wells wrote in his novel "The Shape of Things to Come"^{xxiv} that the next generation of human ecology exists in harmony with the nature of the economy. Various Ecologists have briefly explained the importance of ecology on the planet for the existence of humankind from its looming disaster. Various immense development and disaster have been observed in the nineteenth and twentieth centuries, which makes sense for every humanity for a creation of Modern State that has human ecology (for a period of biological history). Wells has described his analysis on human ecology into three phases; his expression of the first phase is about a state and society which has gone through a period of suffering, disaster, punishment etc. and then the ecologists protect the universe by leading their people through a deeper sympathy (^{xxv}an analysis of modern social crisis). To conclude; he explained to ecologists through his imagination that ecologists develop a new and foremost environmental entity through which a society of human beings can be created who will be ecologically responsible and will respond against any future suffer and disaster ecologically. This is how ecologists including H.G. Halls made an unparalleled construction of eco-human society, which is new human ecology instead of its bad side's through its imperialistic features in Africa and Asia. ^{xxvi}This new brand of human ecology will all merge into a divine representative of one entity, which is the power of nature. Well continued his charms with ecology in his book (1934) ^{xxvii}An experiment in Autobiography based on the principles of ecological aspects. He tried to present his life in the context of human ecology through his book, instead of presenting the thickened forms of un-digested facts that may hamper educational past (academic history)

today. His summary of history was an important clue for the evolutionary explanation of historical events from an underdeveloped motion to a developed motion; that had been observed in his huge ^{xxviii}Outline of History (1920). According to him the term ecology was not widely developed for understanding. He requested to appoint professors of history as human ecologists for a deeper understanding of human development in Britain's educational institutes. Wells's new subject Human Ecology is an alternative name of history that can discuss elements of intellectual, economic, and biological importance. ^{xxix}The entire research about the periods, nations and races will provide the material facts of the past, communicate with the senior school of historians like ecologists. Vegetable psychologists, morphologists for the expansion of research about plant gratifying, specimen-hunting etc. for a new and well-organized world planning. ^{xxx}The subject of human ecology re-designed by H.G. Wells is global management. The goal of this subject is to explore an environmental and biological mixture of human history, much the similar way that plant ecologists explored an environmental and biological synthesis of natural history. Exploration of human history as the major explorational area of Human Ecology will help to offer a deeper realization of human behaviour, intellects development of races and the growth of economic sequences. In his book ^{xxxi}The fate of Man, Wells requested to all readers to look at human social life in the context of ecological science. He mentioned human ecology which can elaborate precisely about the forecasting and operating causes. ^{xxxii}Wells further narrated human ecology in his book Fate of Man (1939); he requested readers to think about human social existence in the context of ecological science. He mentioned that human ecology can predict forecasting events such as doomsday. ^{xxxiii}According to him, the world can be a harmonious socialist state in balance with nature and thus turned into an ecology of nations by the combination of social economy and the economy of nature. It is an image of a utopian world where human culture or human history will submit to the laws of nature instead of any historical record. Ecologists from around the world have supported and backed up Well's authorization of their research area, such as the ecology-based ornithologist ^{xxxiv}Max Nicholson of Oxford University, who was a big fan of Wells and admired his work of humanistic ecology for global human development. Nicholson's article about Political and Economic Planning for a New Plan of the United Kingdom for the reconstruction of its economy after a long recession stunned other scientists of the era. He also supports the realm of ecologies in the economy in the context of the human economy through the contribution of the nature of ecology. Nicolson was influencing all the political parties of Great Britain for this new economic plan for the reconstruction of the British economy. He focused on a theme that how natural economic expansion depends on daily and dynamic exchanges of goods and services within the socio-political and technological structure of a society. ^{xxxv}His new economic plan was covered by education, health care, transportation, communication, buildings, power, agriculture etc. ^{xxxvi}He also recommended assembling Britain's colonies by territory campaign movement under a theme of national protectionism and thus restructure the United Kingdom of the universe livable for the next generation. He has then shown that a governmental economic plan for development can be interrelated with all social activities through an ecological relation. The ecological relations come from social and economic activities for a plan of social development. This is how the British National Economic Plan in the post-war era by Max Nicholson. It was one of the innovative and great plans when Britain was going under

post-war national economic crisis (1930); such as the stock market crash. Mass unemployment, bankruptcy etc. Finally, in the year 1931 the article of ^{xxxvii}"National Economic Plan for Great Britain" written by Nicholson was decided to publish by the chief editor Gerald Berry. The idea of reforming the natural economy into a human ecology by both Huxley and then Nicholson was remarkably interesting, but it had lack of methodological approach. Huxley replied on a biological method for the amalgamation of organic kingdoms with the human brain for social planning. On the other side, Tansley was arguing about a New Psychological methodology for this economic plan which was extremely popular in 1930's British Social and Economic scenarios. Huxley then added mathematics as well for the methodological process of the New Economic Plan. In this context of methodological ideas and processes, Huxley wrote an article called ^{xxxviii}"Biology of Human Nature" for the collaboration of biology, psychology, and politics. Those mechanisms of methodologies were made by the ecologists, especially Huxley was to make an advanced and knowledgeable science and society. Nicholson was not really to keep in mind to create a methodological process of the new economic plan along with its ecological realm. His development of a new economic plan was a theme of regionalism that can create, promote, and preserve small towns, a country life, complex machine of the industrial revolution. He was promoting a theme of regionalism for all kinds of developments that can resolve mass unemployment. His regional planning(regionalism) was a key for a societal development that has demand. ^{xxxix}The environmental order in inland waters of Africa was another ecological process like the British new economic plan.^{xl} Ecologist Edger Worthington became famous through his inland water research in African countries Kenya and Uganda. ^{xli}He was a researcher on old-style fishing in Kenya and Uganda. He went there as a researcher to write about the scientific part of the African survey in the 1930s. He then worked as his long career in the English Lake District for the construction of the natural economy on a limited gage. He mentioned through his research work that lakes function as a miniature for world ascendancy plans and the other way around. ^{xlii}Through comments and research works he was indicating an ecological concept such as act locally but think universally. Therefore, he was following Huxley and Halls based on a natural ecological phenomenon over his lake research work that can illustrate the nature of the economy. ^{xliii}At the beginning of the twentieth century, the Lake Victoria fishing industry was declining and was one of the biggest problems in the British colonial administration. ^{xliv}In 1905 Norwegian fisherman named Aarup introduced to the fishing communities mesh nets for a better and fastest fishing production. Within twenty years fishing industry was declining and it was big adversity for the fishing communities. ^{xlv}In the year pf 1926 British Colonial Offers started a discussion about the solution to the problem. The debate of the discussion was how to preserve fishing communities and fishing industries? Lake Victoria was a successful fishing industry through which white settlers came to Africa and made colonies; this fishing industry was dying due to mesh nets. British traders were returning home and the entire fishing communities turned extremely poor. British administrator was hiring aristocrats from Britain for the exploration of this fishing industry crisis. Worthington ^{xlvi}was among the British aristocrat who was also hired for the exploration of the research of this crisis and solve this issue. ^{xlvii}His father and grandfather were both famous British engineers, and his grandfather once told him that ^{xlviii}"how to engineer with nature, not against it." Worthington was an

ecologist through the inspiration of his grandfather's advice on engineering with nature, not against it. At the age of twenty-two, he graduated in natural science with first-class honours with a major in zoology and became a research assistant in the fishing review of African lakes. Worthington learned about the food chain in Lake Albert. Throughout his knowledge and research, he wrote of them as a primitive fishermen of Africa with primitive methods of fishing. He thus shapes a relation between fishing species and humans for an establishment of an ecological point of view. ^{xlix}Dick Dent was an English guide of Worthington's entire process of this crisis, who was himself a naturalist, interested in the fishing industry. He was also a contributor to the research of ecological areas to inexperienced Worthington. ^lAccording to Dick Dent, Ecology is not an explanatory science but a tool to explore food chains for the aristocrat British in Kenya. Worthington was inspired by Dent's capability for the exploration of the economy of nature for a better colonial economy and the betterment of the white settlers. ^{li}The objective of the research was to establish a human ecology with a distance from primitive humans socially and biologically. He also suggested an economy of nature for the improvement of the human ecology of the fishing industry. He was advised to use five-inch mesh gill nets for the maintenance of the natural balance of fish in Lake Edward and Lake George. Therefore, through his research on the crisis of fishing, he suggested an economy of nature, food chains, a relation between primitive production of fish and primitive humans etc. He was concerned about the colonial economy in Kenya and Uganda and settlers. The standard of British nutrition at the dining table was an issue as well in the context of this fishing crisis.

Conclusion

The feature question is how does the term imperial ecology can be transformed into human ecology for the flourishes of the community? Imperial ecology has been described as human influence over the environment, which is imperialism over nature; deforestation is an example of imperialism over the environment. Human ecology or social ecology is a highly dynamic interdisciplinary study cheered in both social and environmental science. The social science experiment is about the digestion of society, and the ecological impact of human activities while the environmental experiment is about natural studies. Therefore, it offers a theoretical method of society and nature coevolution that mixes the past and present expand process and future sustainability modulations. ^{lii}Human ecology is a methodical examination of human societies which has explained that the human attitude and the official instruction of a community were comparative to the period and space, that the expansion and developmental process of communities had a spatial proportion and processual charms. ^{liii}Supremacy, centralization and decentralization, collaboration, rivalry, zealousness, and praise are all narratives of communities, which were ecological concepts as well now are using in the analysis of human development and its structural form of associations. ^{liv}Therefore, according to Roderick McKenzie, human ecology is a lesson of spatial and chronological relations of humanizing as touched by discerning, troublesome and accommodating forces of the environment. The adjustment of human ecology in the making of the British National Economy and the elimination of fishing industries in the colonies Africa are an example of the transformation of the ecology that can be added for the mass development instead of its misuse.

REFERENCES:

Anker, Peder. *Imperial Ecology. Planning New Human Ecology*. Harvard University Press, 2001. <<https://www.amazon.ca/Imperial-Ecology-Environmental-British-1895-1945/dp/0674005953>>.

Freese, L. "Human Ecology." *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2001). <<https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/human-ecology>>.

Frisbie, P. "Human Ecology: Insights on Democratic Behaviour." *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2001). <<https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/human-ecology>>.

Knapp, Gregory. "Human Ecology." *Encyclopedia of Environment and Society* 3 (2007).

L., Dudley. "Sociological Human Ecology." *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2015). <<https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/human-ecology>>.

Müller, Anna-Lisa. "Origins of Social Ecology." *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)* (2015). <<https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/social-ecology>>.

Selmys, Melinda. "Human Ecology." (2007). <https://www.ncregister.com/commentaries/the-human-ecology?utm_source=bing&utm_medium=cpc&utm_campaign=ncrtraffic>.

XVI, Pope Benedict. "Introduction: Towards a Human Ecology: Person, Life, Nature." (2011).

MPACT OF YOUTH MOVEMENTS IN INDIA

Diwakar Gangwar

Administrator, M.V. Public School

Bhumika Sharma

Assistant Professor, Jagran School of Law, Dehradun, India

Abstract

The formation of the Academic Association in undivided Bengal's Hindu College under the guidance of Henry Louis Vivian Derozio in 1828 sowed the seeds of youth movements in India. The first students' strike in undivided India dates back to 1920 in King Edward Medical College, Lahore, against academic discrimination between Indian and English pupils. Their union continued even after the independence of the country and India witnessed various youth led protests in 1965, 1974, 1975, 1990 across various parts of India for anti-Hinduism; socialism; anti-emergency; anti-reservation demands respectively. In past two decades, more dissent from youth have been seen. Youth joined together in 2006 against reservations for OBCs in both central and private higher education institutes. The protests faced counter-protests in favour of the decision by OBC student groups. Amongst all the recent movements, the month of December 2012 is remembered for a wave of protests by university students, civil society groups and women's organisations. The country saw anger from the youth after gang-rape of a young woman in bus who later died. The students raised slogans over the 2013 execution of Afzal Guru, a Kashmiri separatist convicted of conspiring in an attack on Parliament. Dissent was expressed in July 2015 by the students of Film and Television Institute of India, Pune opposing the nomination of actor Gajendra Chauhan as the chairman of the prestigious institute. The stir lasted for around 140 days. Symbolic protests were held in several other places in solidarity with FTII students. Against the alleged police attack on unarmed students, the students of Jadavpur University, Kolkata raised demands in 2014 for a fair inquiry into the alleged molestation of a student inside the campus. Protests against the administration of Hyderabad University in 2016 were started on account of the suicide of a Dalit scholar- Rohith Verma due to discrimination against him in the University. Sedition cases were initiated in 2016 protest in Jawahar Lal Nehru University, New Delhi. The present paper shall discuss the movements under the leadership of youth in India especially after 2000s and how they affected the demands.

Keywords: India, law, rape, youth.